

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HÜNER TUNCER

TÜRK DIŞ POLİTİKASI

1. CİLT

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
(1789-1920)

Doç. Dr. HÜNER TUNCER

TÜRK DIŞ POLİTİKASI
1. CİLT

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
(1789-1920)

Kaynak Yayınları No: 900
ISBN: 978-605-182-071-2
978-605-182-072-9 (Tk. No)

1. Basım: Ekim 2017

Genel Yayın Yönetmeni
Erdem Ergen

Editör
Erdem Ergen

Redaktör
Gökçe Şenoğlu

Sayfa Tasarım
Güler Kızılelma

Kapak Tasarım
Çağlar Yalçın

Kapak Resmi
Solda, Osmanlı Padişahı III. Selim (1789-1807)
Sağda, Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit (1876-1909)

Baskı ve Cilt
Ertem Basım Yayın Dağıtım Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
Başkent Organize Sanayi Bölgesi 22. Cadde No: 6
Malıköy - Temelli / ANKARA
Tel : 0312 640 16 23
Sertifika No: 26886

© Bu kitabın yayın hakları Analiz Bas. Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'nindir.
Eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen
alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA TİCARET VE SANAYİ ANONİM ŞİRKETİ
Meşrutiyet Caddesi 6/3, Beyoğlu 34430, İstanbul
www.kaynakyayinlari.com • iletisim@kaynakyayinlari.com
Tel: 0212 252 21 56-99 Faks: 0212 249 28 92

HÜNER TUNCER, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. 1971-1975 yıllarında Siyasal Bilgiler Fakültesi "Uluslararası İlişkiler Kürsüsü"nde asistanlık görevinde bulundu ve "Uluslararası İlişkiler" dalında doktora eğitimini tamamladı. 1975-1977 yıllarında yüksek lisans öğrenimi gördüğü Viyana Diplomasi Akademisi'nden 1977'de mezun oldu. 1977-1997 yıllarında Dışişleri Bakanlığı'nda meslek memuru (diplomat) olarak görev yaptı. Yurtdışında görev yaptığı yerler şunlardı: Kopenhag Büyükelçiliği, Meksiko Büyükelçiliği, Milano Başkonsoloslugu, Oslo Büyükelçiliği ve Pretoria (Güney Afrika) Büyükelçiliği. 1997 yılında Kültür Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı'na atandı ve 1998'de bu görevden emekliye ayrıldı. Kasım 1998'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde verdiği "Doçentlik" sınavı sonucunda "Siyasi Tarih Doçenti" unvanını aldı. 1998-1999 yıllarında Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ve ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yarızamanlı öğretim üyeliği yaptı. 1999-2003 yıllarında Atılım Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamzamanlı öğretim üyeliği yaptı. 2003-2007 yıllarında ODTÜ Tarih Bölümü'nde yarızamanlı öğretim üyeliği görevinde bulundu. 2008-2009 yıllarında Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yarızamanlı öğretim üyeliği yaptı. Haziran 2010'da "Viyana Diplomasi Akademisi Mezunları Şeref Listesi"nde yer aldı. 14 Aralık 2010'da "Avusturya Devleti Bilim ve Sanat Şeref Nişanı"nı aldı. Kaynak Yayınları tarafından yayımlanan *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)* adlı çalışmasıyla "2013 Yunus Nadi Sosyal Bilimler Ödülü"nü aldı.

Doç. Dr. Hüner Tuncer'in yayımlanmış olan kitapları şunlardır:

Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848) (Ümit Yayıncılık, Ankara, Ocak 1996); *Irkcılık-tan Özgürlüğe, Güney Afrika* (Çağdaş Yayınları, İstanbul, Temmuz 1997); *Dr. Hadiye Tuncer'e Armağan* (Sanat Kitabevi, Ankara, 1999); *Çözümediklerimiz* (Ümit Yayıncılık, Ankara, Mart 2000); *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri* (Ümit Yayıncılık, Ankara, Aralık 2000); *İdealler Kuşağı'ndan Bir Örnek: Dr. Hadiye Tuncer* (Ümit Yayıncılık, Ankara, Şubat 2002); *"Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler (1853-1878)* (Ümit Yayıncılık, Ankara, Nisan 2003); *Kıbrıs Sarmalı; Nasıl Bir Çözüm?..* (Ümit Yayıncılık, Ankara, Şubat 2005); *"Eski" ve "Yeni" Diplomasi* (4. basım, Ümit Yayıncılık, Ankara, Mart 2005); *Küresel Diplomasi* (Ümit Yayıncılık, Ankara, Ocak 2006); *İç Politikadan Dış Politikaya Türkiye'nin Sorunları ve Küreselleşme* (Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2006); *Bir Kadın Diplomatın Anıları* (Logos Yayınları, İstanbul, Şubat 2007); *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)* (Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 2008); *Diplomasinin Evrimi/Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye...* (Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 2009); *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler (1815-1878)* (Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 2009); *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler* (3. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 2010); *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu, Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci Dünya Savaşı* (Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 2011); *Atatürkçü Dış Politika* (2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 2011); *Osmanlı'nın Rumeli'yi Kaybı (1878-1914)* (2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Aralık 2011); *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950), İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye* (2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 2012); *Kıbrıs Sarmalı; Nasıl Bir Çözüm?..* (Genişletilmiş 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ağustos 2012); *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)* (Genişletilmiş 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ocak 2013); *Menderes'in Dış Politikası, Batı'nın Gündümündeki Türkiye* (Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 2013); *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türk Dış Politikası* (Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2014); *İki Darbe Arasında Türk Dış Politikası (1971-1980)* (Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2014); *Özal'ın Dış Politikası (1983-1989)* (Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 2015); *Kırım, Savaş ve Diplomasi* (Tarihçi Kitabevi, İstanbul, Eylül 2015); *Küreselleşme Döneminde Türk Dış Politikası* (Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 2016), *Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Sonu* (Tarihçi Kitabevi, İstanbul, Ekim 2016).

Doç. Dr. Tuncer'in, kitaplarının yanı sıra, çok sayıda makalesi çeşitli bilimsel dergilerde yayımlanmıştır.

Doç. Dr. HÜNER TUNCER

TÜRK DIŞ POLİTİKASI
1. CİLT

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
(1789-1920)

***İki ciltten oluşan bu eserimi, beni bugünlere getirmiş olan
Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ziraat yüksek mühendislerinden
sevgili annem Dr. Hadiye Tuncer ile
biricik babam Hamdi Tuncer'e adıyorum.***

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

ÖNSÖZ	21
-------	----

BİRİNCİ BÖLÜM OSMANLI-AVRUPA İLİŞKİLERİ (1789–1848)

I. 1789 FRANSIZ DEVRİMİ'NİN OSMANLI DEVLETİ'NE ETKİSİ	27
II. OSMANLI DEVLETİ'NDE <i>AD HOC</i> DİPLOMASİDEN SÜREKLİ DİPLOMASİYE GEÇİŞ (1793)	31
1. <i>Ad Hoc</i> Diplomasi Uygulaması	31
1.1 Elçilerin Gönderilme Nedenleri ve Sınırdaki Tören	31
1.2 Elçilerin Seçimi ve Maiyeti	33
1.3 Nameler ve Armağanlar	36
1.4 Osmanlı Elçileri ve Protokol	37
2. Sürekli Diplomasi Uygulaması	38
2.1 Yolluklar ve Harçlıklar	41
2.2 Hümayunnameler (Name-i Hümayun)	42
2.3 Armağanlar	44
2.4 Elçilerin Görevleri	49
III. OSMANLI DEVLETİ'NİN "DENGELİ POLİTİKASI"	55
1. Fransa'nın 1798 Mısır Seferi	55
2. Osmanlı-Rus İttifakı (1798)	57
3. Osmanlı-İngiliz İttifakı (1799)	58
4. Osmanlı-Fransız Yakınlaşması (1802-1806)	59
5. Osmanlı-Rus-İngiliz-Fransız İlişkileri (1806-1812)	62
6. Tilsit Antlaşması (1807)	63
7. Bükreş Antlaşması (1812)	69
IV. AVRUPA'DA "METTERNICH ÇAĞI" (1815-1848)	71

1. Metternich ve 1789 Fransız Devrimi	74
2. "Viyana Düzeni"	75
V. "AVRUPA UYUMU"	77
1. Chaumont Antlaşması (Mart 1814)	77
2. Paris Antlaşmaları (Mayıs 1814 ve Kasım 1815)	77
3. Viyana Kongresi (1814/1815) ve Viyana Antlaşması (Haziran 1815)	78
4. Kutsal İttifak (Eylül 1815)	80
5. Dörtlü İttifak (Kasım 1815)	80
6. "Kongre Sistemi"	81
VI. AVRUPA'DA 1830 DEVRİMLERİ	83
VII. "DOĞU SORUNU" ve BÜYÜK GÜÇLER	89
1. 19. Yüzyılda Osmanlı-Avusturya İlişkileri	90
2. 19. Yüzyılda Osmanlı-Rus İlişkileri	91
3. 19. Yüzyılda Osmanlı-Fransız-İngiliz İlişkileri	92
VIII. SİRP İSYANLARI (1804-1817)	95
IX. TUNA BEYLİKLERİ'NDEKİ AYAKLANMALAR (1821)	99
X. YUNAN AYAKLANMASI ve BÜYÜK GÜÇLER (1821-1829)	103
1. Yunan Ayaklanması'nın Nedenleri	103
2. Yunan Ayaklanması ve Büyük Güçler (1821-1825)	105
3. Yunan Ayaklanması ve Büyük Güçler (1825-1826)	109
4. Petersburg Protokolü (4 Nisan 1826)	110
5. Londra Sözleşmesi (6 Temmuz 1827)	112
6. Navarin Deniz Muharebesi (20 Ekim 1827)	114
7. Osmanlı-Rus Savaşı (1828-1829)	116
8. Edirne Barış Antlaşması (14 Eylül 1829)	117
XI. MEHMET ALİ PAŞA AYAKLANMASI ve BÜYÜK GÜÇLER (1831-1841)	121
1. Ayaklanmanın Birinci Aşaması ve Büyük Güçler (1831-1834)	121
1.1 Kütahya Barış Antlaşması (8 Nisan 1833)	126
1.2 Rusya ile Avusturya'nın Osmanlı Politikaları	127
1.3 Hünkâr İskelesi Antlaşması (8 Temmuz 1833)	130
1.4 Münchengrätz Antlaşması (18 Eylül 1833)	132
2. Ayaklanmanın İkinci Aşaması ve Büyük Güçler (1838-1841)	133
2.1 Londra Antlaşması (15 Temmuz 1840)	135
2.2 "Mısır Valiliği İmtiyazı Fermanı" (24 Mayıs 1841)	136

2.3 Boğazlar Sözleşmesi (13 Temmuz 1841)	137
XII. OSMANLI'DA "TANZİMAT" (1839) ve BÜYÜK GÜÇLER	139
1. Padişah II. Mahmut'un Gerçekleştirdiği Reformlar	139
2. Tanzimat Fermanı (3 Kasım 1839) ve Büyük Güçler	142

XIII. AVRUPA'DA METTERNICH ÇAĞI'NIN SONU (1848)	147
---	-----

İKİNCİ BÖLÜM OSMANLI-AVRUPA İLİŞKİLERİ (1853-1878)

I. KIRIM SAVAŞI ÖNCESİNDE OSMANLI DEVLETİ ve BÜYÜK GÜÇLER	157
1. Rusya'nın Osmanlı Politikası	157
2. İngiltere'nin Osmanlı Politikası	158
3. Fransa'nın Osmanlı Politikası	159
4. Avusturya'nın Osmanlı Politikası	160
5. "Kutsal Yerler" Sorunu	162

II. KIRIM SAVAŞI ve BÜYÜK GÜÇLER (1853-1856)	165
1. Rus Elçisi Prens Menshikov'un İstanbul'a Gelişi (28 Şubat 1853)	165
2. Rusya'nın Tuna Beylikleri'ni İşgali (2 Temmuz 1853)	167
3. Sinop Deniz Muharebesi (30 Kasım 1853)	168
4. İngiltere ile Fransa'nın Osmanlı Devleti'yle İttifakı (12 Mart 1854)	169
5. Savaşın Kırım'a Sıçraması	170
6. Sivastopol Kuşatması (1854-1855)	172
7. Kars'ın Rusların Eline Geçmesi (27 Kasım 1855)	173

III. PARİS BARIŞ KONGRESİ (25 Şubat 1856) ve PARİS BARIŞ ANTLAŞMASI (30 Mart 1856)	175
---	-----

IV. ISLAHAT FERMANI (28 Şubat 1856) ve BÜYÜK GÜÇLER	179
---	-----

V. KIRIM SAVAŞI'NIN SONUÇLARI	183
-------------------------------	-----

VI. ROMANYA BİRLİĞİ'NİN KURULMASI (1856-1866)	187
---	-----

VII. KARADAĞ İLE SIRP AYAKLANMALARI	193
1. Karadağ Ayaklanması (1858)	193
2. Sırp Ayaklanması (1862)	196

VIII. GİRİT AYAKLANMASI (1866-1869)	199
-------------------------------------	-----

IX. BULGAR AYAKLANMASI (1867)	203
Balkan Koalisyonu Oluşturma Çabaları	205
X. 1870'LERDE BÜYÜK GÜÇLER ve OSMANLI DEVLETİ	207
XI. 1875 HERSEK AYAKLANMASI ve BÜYÜK GÜÇLER	211
1. Andrássy Notası (30 Aralık 1875)	215
2. Berlin Memorandumu (Mayıs 1876)	218
XII. SİRBİSTAN ve KARADAĞ'LA SAVAŞ (Temmuz 1876)	221
1. Reichstadt Antlaşması (8 Temmuz 1876)	223
2. Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'nın Sonuçları	224
3. Bulgar Ayaklanması (Nisan 1876)	226
4. İstanbul Konferansı (23 Aralık 1876)	226
XIII. "GENÇ OSMANLILAR" ve MEŞRUTİYET'İN İLANI (23 Aralık 1876)	229
XIV. OSMANLI-RUS SAVAŞI ve BÜYÜK GÜÇLER (1877-1878)	233
1. Savaş Öncesinde "Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler	233
2. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878)	238
3. Osmanlı-Rus Savaşı'nda Büyük Güçlerin Tutumları	242
3.1 <i>İngiltere</i>	242
3.2 <i>Avusturya</i>	243
3.3 <i>İngiltere ile Avusturya</i>	243
3.4 <i>Rusya</i>	244
3.5 <i>Almanya</i>	244
4. Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması (3 Mart 1878)	245
5. Ayastefanos Antlaşması Sonrası	246
6. Berlin Kongresi (13 Haziran-13 Temmuz 1878)	248
7. Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878)	250
8. "Berlin Düzeni"	253
SONUÇ	257

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI-AVRUPA İLİŞKİLERİ

(1878-1914)

I. AVRUPA'DA BLOKLARIN OLUŞUMU	265
1. Birinci ve İkinci Üç İmparatorlar Birliği (1872 ve 1881)	265

2. Üçlü İttifak (1 882)	267
3. Birinci ve İkinci Akdeniz Anlaşmaları (1 887)	269
4. Üçlü İtilaf (1 894, 1904, 190 7)	269
II. OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ (1882-1897)	271
III. OSMANLI-ALMAN İLİŞKİLERİ (1882-1903)	277
IV. DOĞU RUMELİ SORUNU	281
V. GİRİT SORUNU ve OSMANLI-YUNAN SAVAŞI (1897)	287
VI. MAKEDONYA'DAKİ GELİŞMELER (1878-1907)	293
1. Bulgarlar	295
2. Yunanlılar	296
3. Sırp lar ve Arnavutlar	296
4. Büyük Güçler	297
5. Münzsteg Programı (1903)	298
6. Buchlau Buluşması (1908)	300
7. Racconigi Antlaşması (1909)	302
8. II. Abdülhamit'in Büyük Güçlere Karşı Tutumu	303
VII. BİR DÂHİNİN DOĞUŞU: MUSTAFA KEMAL ATATÜRK	305
VIII. OSMANLI DEVLETİ'NDE İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ (1908)	309
1. Jön Türkler	309
2. Terakki ve İttihat Cemiyeti ile Diğer Cemiyetler	310
3. Makedonya'da İttihatçı Ayaklanması (1908)	312
4. İkinci Meşrutiyet'in İlanı (24 Temmuz 1908)	315
5. İttihat ve Terakki Dönemi	316
6. 31 Mart Ayaklanması (1909) ve "Hareket Ordusu"	319
IX. BOSNA-HERSEK BUHRANI (1908)	325
X. BULGARİSTAN, GİRİT ile ARNAVUTLUK'TAKİ GELİŞMELER (1908-1912)	333
1. Bulgaristan'ın Bağımsızlığını İlan Etmesi (5 Ekim 1908)	333
2. Girit Sorunu (1908-1912)	334
3. Arnavutluk Ayaklanmaları (1909-1912)	336
4. Bulgar-Sırp Antlaşması (13 Mart 1912)	338
5. Bulgar-Yunan Antlaşması (16/ 29 Mayıs 1912)	340

XI. TRABLUSGARP SAVAŞI (1911-1912)	341
XII. BALKAN SAVAŞLARI (1912-1913)	347
1. Balkan İttifakı	348
2. Birinci Balkan Savaşı (8 Ekim 1912)	352
3. Londra Konferansları (1912-1913)	357
4. Londra Barış Antlaşması (30 Mayıs 1913)	359
5. İkinci Balkan Savaşı (29 Haziran 1913)	361
XIII. BALKAN SAVAŞLARININ SONUÇLARI	367

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI DEVLETİ (1914-1918)

I. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GİDEN YOL	375
II. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE OSMANLI DEVLETİ	381
1. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti'nin Sınırları	381
2. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti'nin İttifak Girişimleri	382
III. OSMANLI DEVLETİ'NİN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GİRİŞİ	385
1. Osmanlı-Alman-Avusturya İttifak Antlaşması (2 Ağustos 1914)	385
2. "Reşadiye" ile "Sultan I. Osman" Gemileri	390
3. "Goeben" ile "Breslau" İsimli Gemilerin Kaderleri	390
4. Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni Savaşa Sokma Girişimleri	392
5. Osmanlı'nın Karadeniz'deki Rus Limanlarını Bombalaması (29/30 Ekim 1914)	394
6. İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'ne Savaş İlan Etmeleri	397
7. Osmanlı'nın Savaşa Girme Nedenleri	398
8. Savaş Öncesinde Osmanlı'nın Durumu	399
IV. KAFKASYA CEPHESİ	401
1. Sarıkamış Savaşı (26 Aralık 1914-4 Ocak 1915)	402
2. Ermeni Ayaklanmaları (1915)	404
3. Ermeni Tehciri (Ermenilerin Göç Ettirilmesi)	406
4. Rusların Doğu ile Kuzeydoğu Anadolu'yu Ele Geçirmeleri (Ocak-Nisan 1916)	408
V. KANAL CEPHESİ	411

VI. ÇANAKKALE CEPHESİ	415
1. Çanakkale Deniz Savaşları (19 Şubat-18 Mart 1915)	415
2. Çanakkale Kara Savaşları (25 Nisan 1915 ve 6 Ağustos 1915)	418
VII. IRAK-FİLİSTİN-SURİYE CEPHESİ	423
1. Kut-ül Amara Muharebesi (8 Aralık 1915-29 Nisan 1916)	423
2. Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri (26 Mart 1917 ve 17 Nisan 1917)	425
3. "Yıldırım Ordular Grubu"nın Kurulması (24 Haziran 1917)	426
4. Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Eylül 1917 Tarihli Raporu	427
VIII. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA OSMANLI TOPRAKLARINI PAYLAŞTIRAN ANTLAŞMALAR	433
1. İstanbul Antlaşması (4 Mart-10 Nisan 1915)	433
2. Londra Antlaşması (26 Nisan 1915)	434
3. İtilaf Devletlerinin Yunanistan'a Verdiği Sözler	435
4. İtilaf Devletlerinin Bulgaristan'a Verdiği Sözler	436
5. 26 Nisan 1916 Tarihli Antlaşma	438
6. Sykes-Picot Antlaşması (9-16 Mayıs 1916)	438
7. St. Jean de Maurienne Antlaşması (26 Eylül 1917)	440
8. Balfour Bildirisi (2 Kasım 1917)	442
IX. ARAP AYAKLANMASI	443
1. Mekke Emiri Hüseyin ile Necd Emiri Abdülaziz İbni Suud	443
2. Hüseyin-McMahon Mektuplaşmaları (Temmuz 1915-Mart 1916)	445
3. İbni Suud-İngiltere Antlaşması (26 Aralık 1915)	446
4. Arap Ayaklanması (5 Haziran 1916)	446
5. Medine Savunması (Şubat 1918)	448
X. SAVAŞIN SON YILI (1918)	451
1. Rusya'da Bolşevik İhtilali (7 Kasım 1917) ve Brest-Litovsk Barış Antlaşması (3 Mart 1918)	451
2. Kafkasya Cephesi'ndeki Gelişmeler	452
3. İran Cephesi'ndeki Gelişmeler	455
4. Filistin, Suriye ile Irak Cephelerindeki Gelişmeler	456
5. Woodrow Wilson'un "14 Noktası" (Ocak 1918)	458
6. "Yedilere Bildiri" (Haziran 1918)	458
7. Osmanlı Devleti'nin 1918'deki Durumu	459
XI. MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI (30 Ekim 1918)	461
1. Mondros Ateşkes Görüşmeleri Öncesinde Osmanlı Devleti	461

2. Mondros Ateşkes Görüşmeleri (27-30 Ekim 1918)	463
3. Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918)	464
XII. PARİS BARIŞ KONFERANSI (18 Ocak 1919)	469
1. 23 Haziran Muhtırası (23 Haziran 1919)	471
2. Misak-ı Milli Beyannamesi (28 Ocak 1920)	473
3. Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Talepleri	475
XIII. OSMANLI'NIN İŞGAL YILLARI (1918-1920)	477
1. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın İtilaf Devletlerince İhlali	477
2. İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)	480
3. İşgalin Osmanlı Azınlıkları Üzerindeki Etkileri	484
4. İşgal Karşısında Osmanlı Hükümetlerinin Tutumları	484
5. Ve Mustafa Kemal	487
XIV. OSMANLI'NIN SONU	489
1. Londra Konferansı (12 Şubat-10 Nisan 1920) ve San Remo Konferansı (19-26 Nisan 1920)	489
2. Sevr Barış Antlaşması (10 Ağustos 1920)	490
3. Mustafa Kemal'in Türkiye'si	492
KAYNAKÇA	493
DİZİN	515

SUNUŞ

Değerli diplomat ve bilim insanı Hüner Tuncer'in iki cilt halinde yazdığı ve Kaynak Yayınları'ndan çıkan "Türk Dış Politikası" isimli eseri, Fransız İhtilali'nden 2002 yılına kadar Türkiye'nin dış politikası ve dünyayla ilişkileri konusunda son derece kapsamlı bilgiler ve değerlendirmeler içermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1800'lü yıllardaki dış temsilciliklerinin çalışma düzeni ve değerlendirmeleri hakkında zengin araştırmaların ürünü olan bilgiler veren Tuncer, kitabında daha sonra Avrupa'nın büyük devletlerinin izlediği politikaları ve Osmanlı Devleti'ne bakış açılarını anlatmaktadır. Bu politikaların özünde, Osmanlı İmparatorluğunu etki altına almak için izlenen yaklaşımlar ve bu çerçevede özellikle Hristiyanların koruyuculuğu rolünü üstlenen büyük devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu baskı altına almak için izledikleri yöntemler dile getirilmektedir.

Yunan bağımsızlık hareketinden itibaren Balkan ülkelerindeki ayaklanmaların nasıl desteklendiği ve kışkırtıldığı da anlatılmaktadır. Bu arada, Ermeni sorununun nasıl geliştiği ve kimler tarafından himaye edildiği açıkça ortaya konulmaktadır.

Bütün bu gelişmelerin karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını ve topraklarını korumak için sarf ettiği çabalar, bu amaçla büyük devletlerin arasındaki ihtilaflardan yararlanmak için izlenen yollar da dile getirilmektedir.

Kitabın Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar olan bölümü bugün için de derslerle doludur.

Lozan'da sağlanan büyük diplomatik zafer ve elde edilen kazanımlar kitapta kapsamlı bir biçimde anlatılarak günümüzde Lozan'ı bir başarısızlık gibi göstermeye çalışanlara gerekli cevaplar verilmektedir.

Kitabın ikinci cildinde Atatürk'ün izlediği dış politikanın ilkeleri, temelleri ve yaklaşımlarıyla ülkemize kazandırdıkları anlatılırken bu sonuçların alınmasında tam bağımsızlık ilkesinin önemi ön plana çıkartılmaktadır.

Atatürk'ün politikasının bölgemizdeki ve dünyadaki etkileri dile getirilmektedir. İsmet İnönü dönemindeki politikaların özellikleri ve o dönemde alınan sonuçlar da ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Hüner Tuncer'in ilginç bir tespiti 1950 yılından itibaren Atatürk'ün dış politika-sından sapmaların ortaya çıkmaya başlamasıdır. O dönemde Türkiye yalnız Batı'yla bütünleşmekle kalmamış, zaman zaman Batı'nın sözcülüğüne de soyunmuştur.

Kitapta, Kıbrıs sorununda başından beri yaşananlar, büyük devletlerin Türkiye'ye karşı uyguladığı baskı politikaları, Türk hükümetlerinin ve Kıbrıs Türk liderlerinin verdikleri mücadeleler ve aldıkları başarılı sonuçlar ortaya konulmaktadır.

Hüner Tuncer, AB'yle ilişkilerimizi de can alıcı noktalarını ön plana çıkartarak anlatmakta ve Gümrük Birliği'ni kabul etmesine rağmen AB ülkelerinin genişleme süreci içerisinde Türkiye'yi nasıl engelleyici veya geciktirici yollara başvurduklarını göstermektedir.

Ortadoğu'da yaşanan gelişmelere karşı Türkiye'nin izlediği politikalar ve terörle mücadele alanında sarf edilen diplomatik ve askeri çabalar anlatılmakta ve bugün karşılaşılan sorunların kökenindeki nedenler ortaya konulmaktadır.

Hüner Tuncer'in bu eseri, bilimsel alandaki birikimlerine ilaveten diplomat kimliğiyle de edindiği tecrübelerin katkısıyla meydana getirilmiş çok değerli bir çalışmadır. Bu kitaptan, diplomasi eğitimi gören gençlerimizin bir kaynak eser olarak yararlanmalarını ve bu kitabın ilgili eğitim kurumlarımızda ders kitabı olarak okutulmasını öneriyorum. Ayrıca, dış politikayla ilgilenen araştırmacıların, basın mensuplarının ve aydınların bu kitaptan değerli bir kaynak olarak yararlanmalarını ve bütün diplomatlarımızın bu eserdeki bilgileri mesleki birikimlerine katkı sağlayacak bir eser olarak değerlendirmelerini tavsiye ediyorum.

Onur Öymen
Ağustos 2017

ÖNSÖZ

1789'dan itibaren Osmanlı-Avrupa ilişkileri ve Cumhuriyet'in kuruluşundan 2002 yılına değin Türk dış politikası üzerine yazmış olduğum kitaplarımın büyük bir kısmı Kaynak Yayınları tarafından geçtiğimiz yıllarda yayımlanmıştı. Aradan geçen süre içinde gerek Kaynak Yayınları Genel Yayın Yönetmeni Erdem Ergen'in gerekse okurlarımın teşvikiyle, 20 yıllık çalışmalarımın ürünü olan söz konusu eserlerimi 2 cilt altında toplamaya karar verdim. Bu sayede yalnızca araştırmacılara değil; aynı zamanda, bu alanda öğrenim gören öğrencilere, akademisyenlere ve diplomatlarımıza da yararlı olmasını ümit ettiğim bir çalışmayı Türk okuruna sunmak istedim. Söz konusu çalışmamın birinci cildi şu an elinizde!

Kaynak Yayınları tarafından yayımlanan "Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)", "Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)", "Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler (1815-1878)", "Osmanlı'nın Rumeli'yi Kaybı (1878-1914)" ve "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu" isimli kitaplarımdan oluşan eserimin birinci cildi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1789-1920)* alt başlığını taşıyor. 1789 Fransız Devrimi'nin ana milat olarak ele alındığı bu eserde, Osmanlı Devleti'nin 1789-1920 yıllarında Avrupa ile siyasal ilişkileri genel hatlarıyla irdelenmektedir. Öte yandan, her bölümde adı geçen kişiler ile önemli olaylara ilişkin resimler yer verilmiş ve ayrıntılı bir kaynakça cildin en sonunda bölümlere göre tasnif edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin, 1789 Fransız Devrimi ertesinde dış dünyada sürekli diplomasi temsilcilikleri eliyle temsil edilmeye başlanması üzerine, Avrupa

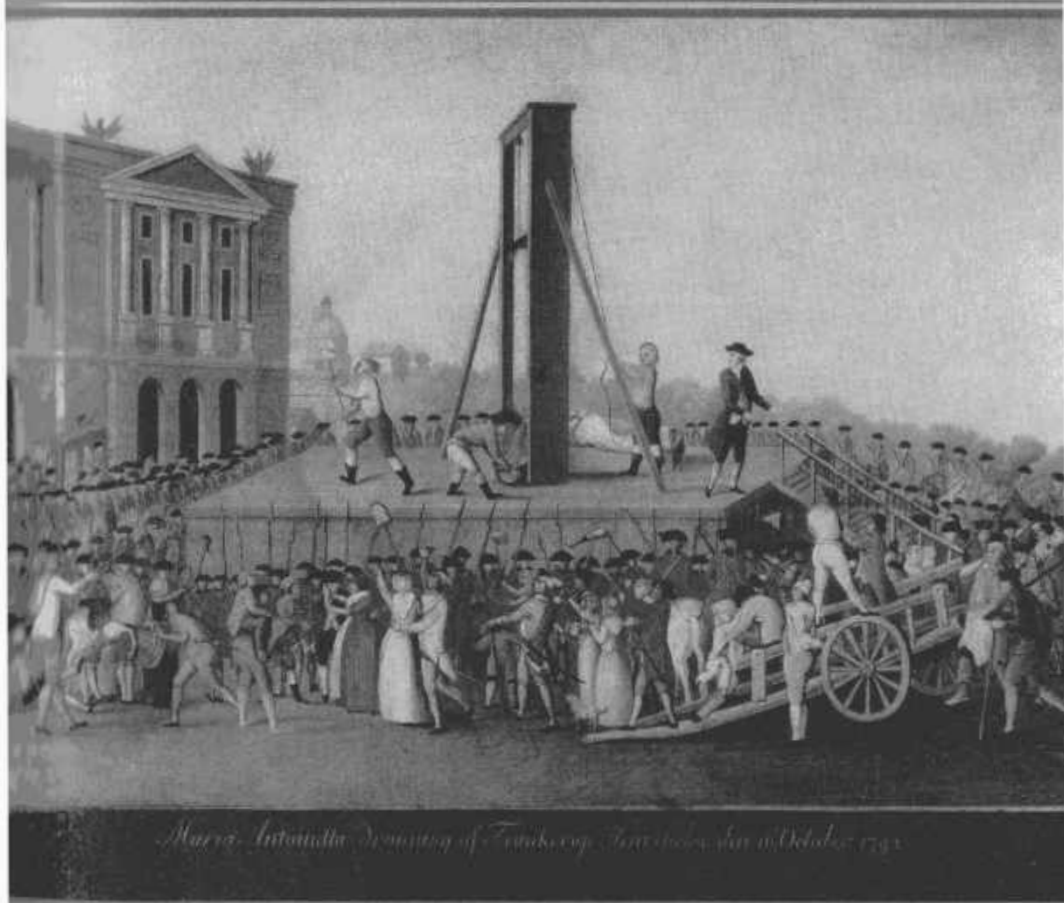
devletleriyle ilişkilerini tarihler itibariyle birbirini izleyen dönemlerde irdeleyen bu cilt, aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin adım adım sona yaklaştığı bir dönemde dış dünya tarafından nasıl görüldüğünü de resmetmektedir.

Türk Dış Politikası, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1789-1920) başlığını taşıyan bu eser, ülkemizde dış politikayı oluşturanlara, geçmiş ile kurulacak bağlar aracılığıyla yaratılacak gelecek dönem politika vizyonumuza katkı sunmayı da hedeflemektedir.

Uluslararası ilişkiler tarihi yazmak sıradan bir vakanüvislik faaliyeti değildir. Tarihçiler nasıl bir dünya görüşüne ve felsefi düzeyde bir bakışa sahiplerse, aynı şekilde uluslararası ilişkiler alanında çalışan bilim insanları da bu alanın tarihini yazarken bir dünya görüşüne sahiptir, sahip olmalıdır. Tarih biliminin gerektirdiği nesnellığe önem veren bir tarihçi olarak şunu rahatça ifade edebilirim ki; ülkemizin uluslararası ilişkiler tarihi esas olarak emperyalizme karşı verilen bağımsızlık mücadelesinin bir ürünüdür. Yapılan savaşlar, barışlar, ittifaklar ve her türden faaliyetler bu temelde incelenirse sorular en doğru cevapları bulur, taşlar yerine oturur. Bu sebeple bu eserin meydana gelmesinde esas olan bakış açısı, Atatürkçü bakış açısıdır. Atatürkçülük; Türk milletinin geleceğini şekillendiren modernleşme, bağımsızlık, laiklik ve tüm ileri atılımların ortak adıdır.

Doç. Dr. Hüner Tuncer
Ankara, Eylül 2017

BİRİNCİ BÖLÜM
OSMANLI-AVRUPA İLİŞKİLERİ
(1789-1848)

**Marie Antoinette'nin 16 Ekim 1793'teki idamının temsili.
(Eser, 18. yüzyılda yaşamış meçhul bir Danimarkalı ressamı aittir.)**

I.

1789 FRANSIZ DEVRİMİ'NİN OSMANLI DEVLETİ'NE ETKİSİ

1789 Fransız Devrimi Avrupa'nın kapılarını yeni bir çağa açmaktaydı. Bu devrimin öne çıkardığı "özgürlük", "eşitlik" ve "kardeşlik" ilkeleri yeni bir çağın müjdecisi olmakta; bu ilkeleri temel alan "liberalizm", "demokrasi" ve "sosyallizm" akımları da Avrupa'da yeşermeye başlamaktaydı.

Fransız Devrimi evrensel nitelikteydi. "İnsan Hakları Bildirgesi", yalnızca Fransız ulusu için değil; özgür olmak ve mutlak monarşi ile feodal ayrıcalıklardan kurtulmak isteyen dünya üzerindeki bütün insanların yararı için yayımlanmıştı.¹ Bu devrimin temelinde "egemenlik ulusundur" ilkesi yatmaktaydı. Bütün insanların yasa önünde eşitliği, bütün yurttaşların kamunun her alanında çalışma hakkı, konuşma ve basın özgürlüğü, kişisel mülkün dokunulmazlığı, ulusal vergi yükünün eşit paylaşımı ve keyfi tutuklama ya da keyfi cezalandırmanın olmaması gibi ilkeler, "eski düzen"ın temellerini sarsmakta ve Avrupa'da var olan devlet sistemini ortadan kaldırmaktaydı.²

Fransız Devrimi, modern Avrupa'nın oluşumunda en önemli olgu olarak sayılabilir. Liberalizm ile ulusçuluk akımlarının Avrupa'ya yayılması, "ulus-devlet" anlayışının yerleşmesi ve "kitle savaşı" kavramının ortaya çıkması Fransız Devrimi'nin doğrudan sonuçlarını oluşturmaktaydı.

Fransa'daki devrim Avrupa'da savaşa dönüşmüştü. Ancak bu savaş, hükümdarlar arasında toprak kazanımı için yapılan bir savaş değil; eski kurumları ortadan kaldırmak ve yeni bir toplumu oluşturmak amacıyla halklarla hükümdarlar arasında gerçekleştirilen yeni bir ideolojik savaşı.

1 David Thomson, *Europe Since Napoleon*, Longmans Green and Company, Londra, New York, 1957, s.31.

2 "Eski düzen", Avrupa'nın Büyük Güçlerinin savunduğu her ülkenin mutlak monarşiyle yönetilmesi ve statükonun değiştirilmemesi temelinde kurulmuş olan düzendi.

Eugene Delacroix imzasını taşıyan "Halka Önderlik Eden Hürriyet" adlı tablo, Fransız Devrimi'nin sembollerinden biridir.

Şu bir gerçek ki, Fransız Devrimi gerçekleşmemiş olsaydı bile, Avrupa'da 19. yüzyıl köklü değişikliklerin yer alacağı bir yüzyıl olacaktı! Amerika'nın bağımsızlığı Fransız Devrimi'nden önce gerçekleştirilmişti. Demokratik düşünce akımı 1789 tarihinden önce de gerek İngiltere'de gerek Amerika'da güçlüydü. Öte yandan, endüstri devrimi 1789'dan önce Avrupa'da başlamıştı ve 19. yüzyıldaki değişikliklerin köklerini oluşturan bilim ve kültür alanlarındaki devrimler de 1789'dan önce oldukça ileri bir aşamaya ulaşmıştı.

1789 Fransız Devrimi, Avrupa kıtasında ulusçuluk akımlarına yasallık kazandırmış ve "ulus-devlet" çağını başlatmıştı.

Osmanlı'da Reform

Fransız Devrimi'nin olduğu yıl, yani 1789'da, III. Selim (1789-1807) Osmanlı tahtına çıkmıştı. Selim, Osmanlı Devleti'nin "gerileme dönemi"nde padişah olmuştu; ancak Osmanlı, topraklarının büyük bölümünü hâlâ korumaktaydı.

Osmanlı Devleti; topraklarından yalnızca Macaristan'ı, Transilvanya'yı, Azak'ı ve Kırım'ı yitirmişti. Ancak, Osmanlı Devleti'ne bağlı eyaletlerdeki güçlü valiler sürekli olarak Padişah'ın merkezî otoritesine meydan okumakta ve birçok eyalette ayaklanmalar baş göstermekteydi.

Fransız Devrimi; Avrupa'daki Rönesans hareketinden farklı olarak, Hristiyanlıktan soyutlanmış, dinî bir nitelik taşımayan ve hatta Hristiyan-karşıtı olan sosyal bir devrimdi. Fransız Devrimi, bir laiklik hareketiydi ve İslam dünyasının dinî inançları ve gelenekleriyle bir çatışma içinde değildi. Padişah III. Selim'in amacı, Fransız Devrimi'nin öngördüğü ilke ve düşüncelerden yararlanarak, mümkün olduğunca geleneksel Osmanlı kurumlarını göz ardı etmeksizin, Osmanlı Devleti'nde Batı türü reformları gerçekleştirmekti.

III. Selim, gerçekleştirmeyi öngördüğü ve bir ölçüde de gerçekleştirdiği reformlarla, Osmanlı Devleti'nin gerilemesini durdurmada başarılı olamamıştı, çünkü devleti yeniden güçlü hale getirebilmesi için Selim'in, Osmanlı'da yüzyıllardan beri var olan kurumları ortadan kaldırarak, eskilerinden tümüyle farklı yeni kurumlarıyla yeni bir devleti yaratması gerekmekteydi. Bu ise, mutlak yetkilere sahip olan padişahın, şeyhülislamın ve ulemanın yetkilerinin kısıtlanması anlamına gelecekti. Selim, yüzyıllar boyunca biçimlenmiş olan ve halen dokunulmazlığını koruyan geleneksel hükümet sistemini değiştirebilecek güce ve cesarete sahip değildi. III. Selim'in yapabildiği Osmanlı'nın geleneksel yapısına dokunmaksızın, yenilikleri gerçekleştirme yolunda çaba harcamak olmuştur. Ordu, rüşvete açık bir bürokrasi ve ulema III. Selim'in reform çabalarının karşısında duran başlıca etkenlerdi.

Şu hususu göz ardı etmemek gerekir ki III. Selim, Batı'nın yenilikçi ve ilerici düşüncelerinin Osmanlı Devleti'nde de yeşermesine bir ivme kazandırmıştı. III. Selim döneminden sonra, Fransız Devrimi'nin temelini oluşturan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkeleri 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'ni de etkisi altına alacaktı.

III. Selim döneminde yapılan reformlar "Nizam-ı Cedî" (Yeni Düzen) adıyla tarihe geçmiştir. Nizam-ı Cedî; III. Selim'in, yenicileri kaldırmak, ulemanın nüfuzunu kırmak, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın bilim, sanat, tarım, ticaret ve uygarlıkta sağladığı ilerlemelere ortak yapmak için giriştiği yenilik hareketleri-nin bütünüydü.

II.

OSMANLI DEVLETİ'NDE AD HOC DİPLOMASİDEN SÜREKLİ DİPLOMASİYE GEÇİŞ (1793)

1. Ad Hoc Diploması Uygulaması

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın sonlarına değin *ad hoc*, yani geçici diploması yöntemini uygulamıştı. Osmanlı Devleti, *ad hoc* diploması yöntemini uygulamayı diğer devletlere kıyasla üstünlüğünün başlıca göstergesi olarak kabul etmekteydi. Başka bir deyişle Osmanlı, başka devletler nezdinde sürekli olarak temsil edilmeyi küçüklük saymaktaydı. Osmanlı Devleti, Batı'ya kıyasla güçlü olduğu sürece, Avrupa devletlerinin desteğini sağlama ya da bu devletlerin görüş ve politikalarını öğrenme gibi kaygıları olmaması nedeniyle, bu devletler nezdinde sürekli diploması temsilcileri bulundurma gereksinimi duymamıştı.

1.1 Elçilerin Gönderilme Nedenleri ve Sınırdaki Tören

İlk Osmanlı elçileri, başlıca şu nedenlerle yabancı ülkelere gönderilirlerdi: Barış antlaşmaları ya da ticari sözleşmeler imzalamak, barış önerisinde bulunmak, barış görüşmeleri ya da arabuluculuk yapmak, herhangi bir antlaşmanın maddelerini görüşmek, iyi dostluk ilişkileri kurmak ya da var olan dostluk ilişkilerini pekiştirmek, Osmanlı Devleti'nin alacaklarını toplamak, gönderildikleri ülkelerin Osmanlılar hakkındaki görüş ve politikalarını öğrenmek, Osmanlı padişahının cülusunu (tahta çıkma) bildirmek, armağanlar götürmek, padişahın bir mektubunu götürmek, Osmanlıların kazandığı bir utkuyu bildirmek, tahta yeni geçen Avrupa monarkının cülusunu tebrik etmek, Avrupa krallarının taç giyme törenlerinde hazır bulunmak, Avrupa krallarını sunnet düğünlerine çağırarak, vergi istemek.¹

1 Faik Reşit Unat, *Osmanlı Seferleri ve Sefaretnameleri*, Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1968, s.17-19.

Osmanlı elçileri ve yabancı elçiler, "sınır mili"nde buluşarak, barış koşullarını görüşürlerdi. İki ülke arasında "sınır mili" şöyle saptanırdı: Büyük toprak yığınlarından yapay olarak yapılmış küçük birer tepe, hem Osmanlı hem de yabancı ülke sınırına kondurulur ve bu iki tepe arasındaki uzaklığın tam ortasına beş adam boyu yüksekliğinde bir direk dikilirdi. İşte, iki taraf elçilerinin birbirleriyle görüşme yeri burası olurdu.

17. yüzyılda yaşamış Osmanlı yazarı ve gezgini Evliya Çelebi

Böyle bir buluşmayı 17. yüzyılda yaşayan Osmanlı yazarı ve gezgini Evliya Çelebi, ünlü yapıtı *Seyahatname*'sinde şöyle anlatmaktadır:

"Daha önce çalan mehterhaneler (mızıkla takımı), elçi sınır miline doğru yürürken susar ve yabancı sınırdaki askerler de sessiz kalırlardı. Elçi atından iner, elçinin maiyetindeki serhat (sınır boyu) beyleri, paşalar, alay beyleri (tımarlı süvarilerinin bulundukları bölgelerdeki amirleri) yayan olarak sınır miline doğru çıkarlarken, arkadan askerler silahlı ve atlı olarak onları izlerlerdi, çünkü bir keresinde Sultan II. Selim zamanında, sınır milinde buluşan ve Sektuvar sınırı barışını görüşen iki elçi anlaşamamışlar ve bu yüzden de savaş çıkmıştı. İşte, o zamandan beri askerlerin silahlı olarak, elçileri geriden izlemeleri âdet olmuştu. Keza karşı tarafta da silahlı askerler geride bulunurlardı. Elçiler, buluştukları sınır milinin ortasında birbirlerine saygılarını sunarlar ve yanlarında bulunan dört-beş çevirmenle konuşmalarını ve uzlaşmayı sürdürürlerdi. İki elçi orta milde buluştuktan sonra Osmanlı elçisinin yanında getirdiği hatt-ı hümayun (padişah fermanı) okunur ve antlaşma ya da sözleşme maddeleri tek tek görüşülürdü. Maddeler her iki tarafca kabul edilirse, ahitnameler (yazılı antlaşma) yazılır ve her iş bittikten sonra yabancı elçi Osmanlı elçisinin göğsünü öper, Osmanlı elçisi de yabancı elçinin göğsünü öperek, sınırdan ayrılırlardı. Bunun arkasından her iki tarafta da beş yüz pare top atılır ve şenlikler yapılırdı."²

1.2 Elçilerin Seçimi ve Maiyeti

Osmanlı elçilerinin seçiminde genellikle büyük bir titizlik gösterilirdi. Elçinin, iki ülke arasında barışı ve sükûnu gerçekleştirecek ya da sürdürecektir nitelikte bir kişi olması gerekirdi. Kuran-ı Kerim'de bile elçiler hakkında bir hadis vardır: "Min eslahi beynen is reyn estevcebi sevabı şehid", yani "insanlar arasında barışı sağlayan kişi, şehit aşamasına ulaşmış sayılır". İslam dininde elçilerin çok önemli bir yerinin olduğu görülür. Kuran-ı Kerim'de geçen "Âli Resûl", Hazreti Muhammed'e verilen sandır ki, bu "Allah'ın elçisi" anlamına gelmektedir. Batı'daki görünümün aksine, Doğu dünyasında elçiye daima bir doğruluk ve iyilik simgesi gözüyle bakılmıştır.³ Mevlût'ta da "Allah'ın elçisidir Muhammed" diye söz edilir. Kuran'daki Araf Suresi'nde ise Allah, Hazreti Muhammed'in kendisinin elçisi olduğunu; bu nedenle de, insanların onun her

² Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, c.7, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, s.202, 206.

³ Batı'daki diplomasi anlayışına çok uzun bir süre "bir elçi, yabancı bir ülkeye ülkesinin iyiliği için yalan söylemek üzere gönderilen dürüst bir kişidir" görüşü egemen olmuştu.

söylediğine inanmaları gerektiğini ve onların ancak bu yolla doğru yolu bulabileceklerini duyurmaktadır.⁴

Elçiler, ün ve orun sahibi ve yabancı dil bilir kişilerden seçilirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun *ad hoc* elçilik döneminde elçi seçimi yapılırken, yabancı dil bilme koşulu öncelikle aranmaktaydı. Hatta yabancı dil bilmelerinden ötürü, 16. yüzyılda, Alman ya da Leh asıllı olan bazı kişilerin bile elçi yapıldıkları görülmüştü. Örneğin, 1549 yılında Mahmut isminde bir Alman asıllı ve 1562 yılında da İbrahim isminde bir Leh asıllı mühendis, Alman İmparatoru'na elçi olarak gönderilmişlerdi.⁵

Elçilik görevi verilenlere, dönüşlerinde geri alınmak üzere, yurtdışına çıkmalarından önce "Defterdarlık",⁶ "Nişancılık",⁷ "Beylerbeyliği"⁸ ya da "Kazaskerlik"⁹ gibi büyük aşamalar ve yetkiler verilirdi, "Orta elçi" olarak gönderilenlere Defterdarlık, Nişancılık veya Mekke payesi (rütbesi); "büyük elçi" olarak gönderilenlere Rumeli veya Anadolu Beylerbeyliği; İran'a gönderilen elçilerden ulema (bilginler) sınıfından olanlara ise, Anadolu Kazaskerliği rütbeleri verilmekteydi.

Elçi olarak seçilenlerin çoğunluğu, savaş sırasında tutsak olarak ya da çok küçük yaşlarda İstanbul'a getirilip, Enderun okullarında okutulup, Müslüman olmuş bilgili kişilerdi. Bunlar ülkeye çok küçük yaşlarda geldikleri için, kendilerini tamamen Osmanlı sayarlardı. Kökeni Türk olan Osmanlı elçileri ise, en iyi aileler arasından seçilirdi.¹⁰

4 "Araf Suresi", *Kuran-ı Kerim*, Besim Atalay Tercümesi, Doğan Kardeşler Matbaası, İstanbul, 1962, s.207.

5 Unat, *age*, s.23.

6 Defterdar, Osmanlı Devleti'nde mali işlerin en büyük amirine verilen unvandı. Fatih Kanunnamesi'ne göre Defterdar, Padişah malının vekili; Sadrazam ise, o malın nazırıydı. Defterdarlar, gerek para hazinesinin gerek devletin ana arazi kayıtlarının yazılı bulunduğu Defter hazinesinin koruyucusu ve sorumlusuydu.

7 Nişancı'ya tevkîf, tuğraî ve muvakkî de denirdi. Nişancıların görevleri; devlet yasalarını iyi bilmek, yeni ve eski yasalarla dinsel kuralları bağdaştırmak, Divan'da gerektiğinde bu konularda düşüncelerini açıklamak, yabancı hükümdarlara yazılacak namelerle vezirlerle verilecek beratların (rütbe, nişan ve imtiyaz verildiğini bildiren ferman) taslaklarını hazırlamak, ahitname, berat, name ve fermanların baş tarafına Padişah'ın imzası demek olan tuğrayı çekmekti. Genellikle, reis-ül küttablar yükselerek nişancı olurlardı.

8 Beylerbeyi, Osmanlı Devleti'nde çok ileri ve itibarlı bir memuriyete ait unvandı. Osmanlılarda ilk zamanlarda, tek bir Beylerbeyi bulunur ve o da tüm ordu işlerinden sorumlu olurdu. Sultan Yıldırım Bayezit döneminde bu kurum ikiye ayrılarak, Anadolu ve Rumeli Beylerbeylikleri oluşturulmuştu. Beylerbeylerinin zamanla sayıları artmış; ancak, yetki ve etkinlikleri de o oranda azalmıştı. Bunlar genellikle, bir eyalete vali ve askerî komutan olarak gönderilirler ve savaşlarda eyalet içindeki bütün sancak beyleri ve topraklı süvarileri ile hazır bulunurlardı.

9 "Kazasker" olarak da kullanılır. Kazaskerlik, Fatih döneminde tek bir makam olup, şerî (dinsel) hükümleri veren en büyük orundu. Kazaskerlik, 1481 tarihinden itibaren Rumeli ve Anadolu Kazaskerliği diye ikiye ayrılmıştı. Rumeli Kazaskerleri, yükseldiklerinde Şeyhülislâm olurlardı.

10 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c.7, s.202-203.

Osmanlı elçileri, genellikle, çok kalabalık bir maiyetle (büyük bir memurun emri altında bulunan kişiler) görev yerlerine giderlerdi. Elçilerin, yanlarında bazen bin kişilik bir maiyet bile götürdükleri olurdu. Elçi ile yanındakilerin yabancı ülkelere girişleri, o ülke halkına unutulmaz bir gün yaşattırdı. İşte, böyle bir günü Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde şöyle anlatmaktadır:

(Osmanlı Elçisi ve maiyetinin Beç (Viyana) Kalesi'ne girişi)

"1074 zilkadesinde (1663, Kasım ayı) Cumartesi günü, Elçi Paşa, maiyeti ve getirdikleri ağırlıklar ve nadide armağanlarla birlikte konakçıbaşı,¹¹ hazinedarağa,¹² iç ağaları (imam, kaftan ağası, peşkir ağası,¹³ şamdan ağası gibi), hazine katarları ve arabalar, kösler (padişahlara mehterhanelerde çalınan büyük davul) çalınarak ve küheylan (soylu Arap atı) atlar sırtında, yavaş yavaş Sultan Süleyman'ın otağına doğru ilerlerken, meşaleciler, meşalelerinin saplarına renk renk atlaslar sarmış ve baş kısımlarına değeri ölçülemeyecek yağlıklar bağlamış, meşalelerin içlerine lale, sümbül, menekşe, erguvan ve reyhan yağları koyup, binbir koku içinde kaleye girdiler. Tatar askerleri, çaşnigirler (padişahın yemeklerini daha önceden tadanlar), kılarcılar, aşçılar ile reaya ağaları, silahlı ve kaplan postlarına bürünmüş bir biçimde, başlarında değerli başlıklar, ellerinde kürz karabına tüfekleri gelmekteydiler.

"Altı çift alay çavuşları silahlanmış ve değerli giysiler içinde, arkalarından kapıcıbaşılar (saray kapıcılarının başı) samur kürkleri içinde, imam, müezzinler, paşanın şeyhi, kadı efendi, divanefendisi,¹⁴ kapıcılar kethüdası¹⁵ ve en sonda elli-altmış kadar becerikli canbaz binbir hüner göstererek geçerlerken, kâfirler adeta dillerini yutmuşlardı.

"Tuğların (at kılından süpürge biçiminde yapılıp bir sırığa asılan nişan) arkasından, Elçi Paşa'nın emirhor ağası (at bakıcısı) ve daha sonra İmparator'a götürülen on iki baş küheylan ata yüklenmiş padişah armağanları gelmekteydi. Her atı iki yedekçi (seferlerde ve törenlerde padişahların yedek atlarını götüröenler) çekmekte ve onların yanlarında da çok iyi yetişmiş Arap seyisleri bulunmaktaydı. Elçi Paşa ise, küheylan at üzerinde adeta altına ve

11 Hükümdarlar sefere giderlerken, Padişah tuğlarından ikisi daima bir konak önde bulunurdu. Bu tuğları taşıyan tuğcularla birlikte bir konak ileride bulunmak ve onları denetlemek konakçıbaşının göreviydi.

12 Hazinedarağa, siyah haremağalarından Harem masraflarına bakan kişiydi

13 Peşkir Ağası, Padişah'ın yemek ve peşkirlerini (el kurulan büyük mendil biçiminde bez) kurumaya memurdu.

14 Divanefendisi, vezir ya da beylerbeylerinin yazı işlerini gören memurların şefiydi.

15 Kapıcılar Kethüdası, 'Topkapı Sarayı'nda bulunan her çeşit kapıcının en büyük amiriydi. Padişahların dışarı çıkışlarında onlara eşlik eder, her zaman hükümdarın hizmetine hazır olarak bekledi.

mücevhere boğulmuştu. Başındaki çok değerli sarığının ortasında hüma-kuşu sorgucu (padişahların ve vezirlerin kavuklarına taktıkları tüy), adeta padişah sorgucuna benziyordu. Elçi, sırtında samur kürk, şimşirden yapılmış ve değerli taşlarla süslü kılıcı, arkasında silahtar¹⁶ve çuhadar ağaları,¹⁷ yüz çift silahlı iç ağası ve saraçlar (eyer ve başka at takımları yapan zanaatçı) ile birlikte bu yüce elçi ordusu, Sultan Süleyman otağına kadar geldiler. "Yabancı baş elçi, Paşa'ya Kral'ın gönderdiği küheylan bir at getirerek, Paşa'nın göğsünü öpünce, öteki Kral maiyeti de Paşa'nın eteğini öptüler. Paşa, Kral'ın gönderdiği ata binerek, böylece Beç kalesine girdi ve kendilerine ayrılan konağa gelince, yabancı ileri gelenlerine bir ziyafet çekti. Kâfirlerin hepsi yaşamlarında hiç böyle bir yemek yemediklerini söylediler."¹⁸

1.3 Nameler ve Armağanlar

Osmanlı elçileri, yanlarında gönderildikleri ülke hükümdarına sunulmak amacıyla, "hümayunname" ya da "nam'e-i hümayun" denilen padişahın mektubunu ve aynı ülke başbakanına sunulmak amacıyla da, sadrazamın mektubunu götürürlerdi.

Elçilerin ayrıca, nezdine gönderildikleri ülke hükümdarına ve o ülkenin ileri gelenlerine verilmek üzere, değerli armağanlar götürmeleri yerleşmiş bir Osmanlı töresiydi. Elçilerin kendilerine de, gönderildikleri ülkelerde Osmanlı İmparatorluğu'nu gerektiğince temsil edebilmeleri ve o ülke halkı üzerinde unutulmaz bir izlenim yaratabilmeleri gerekçesiyle, özel olarak kullanılmak ve yurda dönüşlerinde geri alınmak üzere, Hazine'den çok değerli eşyalar ve giysiler verilirdi. Örneğin, 1774 yılında Rusya'ya geçici elçi olarak gönderilen Abdülkerim Efendi, Hazine'nin en değerli eşyalarından biri sayılan Sultan II. Bayezit'in murassa (çok değerli taşlarla bezenmiş) hançerini beline takarak, bu ülkeye gitmişti.¹⁹

Evliya Çelebi, Osmanlı elçilerinin yabancı ülke hükümdarlarınca karşılanma törenlerini şöyle anlatmaktadır:

"Kral, Osmanlı elçisini ayakta karşılar; başı açıktır, yani şapkasını çıkartmış-
tır. Elçi Paşa Kral'ın göğsünü, Kral da Elçi'nin omzunu öper. Kral, Paşa'nın

16 Sarayda Padişah'ın her türlü silahlarını korumak silahtar ağasının görevidi. Törenlerde Padişah'ın kılıcını omzunda taşırdı. Padişah'ın, daima yanında bulundurduğu birinci derecede sırlarının mahremi ve günlük arkadaşıydı.

17 Çuhadar, alaylarda ata binerek Padişah'ın arkasından gider ve yağmurluğunu taşırdı. Hükümdarın kaftanlarına ve kürklerine bakmak da onun görevidi. Silahtar bulunmadığı zaman, ona vekâlet eder ve yükselirse silahtar olurdu.

18 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c.7, s.246-249.

19 Unat, *age*, s.25.

elinden tutarak, ona yer gösterir, bu yer kral tahtının yanındır. Paşa, koynundan hümayunnameyi çıkarıp, öpüp başına koyduktan sonra sağ eliyle Kral'a verir. Kral da, padişah mektubunu iki kere öpüp başına koyduktan sonra çevresinde bulunan yakınlarına gösterir. Bunlar da, başlarından şapkalarını çıkararak, mektubu öpüp başlarına koyarlar. Tören tamamlandıktan sonra, Kral mektubu baş çevirmenine vererek çevirmesini söyler."²⁰

Kral'a sunulan hümayunnameden bir örneğe aşağıda yer verilmiştir:

"Sultan oğlu Sultan İbrahim Han oğlu Sultan Mehmet Hanım ki; Cezayir, Tunus, Trablus, Mısır, Habeş, Mekke, Medine, Basra, Bağdat, Van, Diyarbekir, Erzurum, Ahıska (Kafkasya), Gürcistan, Dağıstan, Halep, Şam, Kudüs, Bursa, Anadolu, Edirne, Konstantiniye, Rumeli, Mora, Budin (Macaristan), Lahsa, Tamsuvar ve bunlardan başka, 3700 yelkenli gemiye sahip Âli Osman'dan Sultan Mehmet Hanım, sen ki İmparator dostumsun. Vezirim sana geldikde, 20 yıl istediğin barış akdini kabul ederek, 22 madde üzerinde koşullarımı açıklarım."²¹

1.4 Osmanlı Elçileri ve Protokol

Osmanlı elçileri, gönderildikleri yabancı ülkelerde protokol ve "öndegelmeye" sorunlarına çok büyük bir önem verirlerdi. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, bu konuya ilişkin şöyle bir örnek yer almaktadır:

"Bir keresinde Elçi Kara Mehmet Paşa, Viyana İmparatoru'na elçi olarak gidecekti (1655). Mehmet Paşa'nın, kendisini sınır milinde karşılamaya gelen Viyanalı baş delegeye şunları söylediği kaydolunur:

'Ben İmparator huzuruna çıktığım zaman, Kral tahtından inip, bana divan-hane (geniş sofa) kapısına kadar gelir, benim omzumu öper ve ben de onun göğsünü öperim. Kralınız Mekke, Medine ve Osmanlı Padişahı'nın mektubunu öpüp başına koyar ve padişah mektubu okunduğu sürece ayakta durur ve bütün isteklerimizi yasa gereğince verirse, mektupta yazılı olanların dışında bir şey istemezse, Kralınız'ın karşısına çıkarım. Aksi takdirde, durumu Padişahımız'a bildiririm ki, bu da sizin için iyi bir sonuç vermez; üstelik de, sizin elçileriniz İstanbul'da iyi karşılanmaz ve saygınlık görmezler.'

"Baş Delege, Osmanlı Elçisi'nin bu sözleri karşısında çok şaşırılmış ve şöyle demiştir:

20 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.7, s.291.

21 Age, s.291.

'Siz ne garip bir sevdaya tutulmuşsunuz! Hiçbir elçi, şimdiye dek yedi düvel (devletler) sahibi Kralımız'a böyle bir öneride bulunmadı.'

"Osmanlı Elçisi sözünden dönmeyince, durum Kral'a bildirilmiş ve Kral da bu istekleri kabul etmişti. Bu arada, Kral'ın bir ricası da Elçi Paşa'ya iletildi. Kral, armağanları getiren Osmanlı ağalarının eteğini öpmelerini ve huzurunda 'el pençe divan durmalarını' ve mehterhane çalınarak huzuruna gelmelerini istemekteydi. Kral'ın bu önerisine Osmanlı Elçisi Kara Mehmet Paşa şu yanıtı vermişti:

'Armağanları getirirken mehterhane çalmak yasamız değildir. Armağanları getiren ağalar benim hizmetimdedirler ve hiçbir ümmet-i Muhammed Kral'ın eteğini öpemez. Böyle bir davranış, Âli Osman'a aykırıdır. Bize böyle şaşırtıcı önerilerde bulunmayın!'"²²

Bu konuda başka bir örneğe, 1740-1742 yıllarında Rusya'ya elçi olarak gönderilen Mehmet Emni Paşa'nın "Rusya Sefaretnamesi"nde rastlamak mümkündür. Osmanlı Elçisi, Rus İmparatoriçesi'ni ziyareti nedeniyle, kendisine Rus yetkililerinin Çariçe ile yapılacak görüşmenin biçimine ilişkin verdikleri bilgi ve yönergeleri tümüyle yadsımış ve bizzat kendisi bu ziyaretin protokol kurallarını saptamıştı.²³

2. Sürekli Diplomasi Uygulaması

Padişah III. Selim, öteki devletlerle sürekli ilişki kurmanın gerekliliğine inanmış ve ilk kez "sürekli elçilik" kurumunu yaşama geçirmişti. III. Selim, Osmanlı Devleti dışında kalan devletler hakkında ve bu devletlerde yer alan olay ve gelişmelere ilişkin daha doğrudan ve güvenilir bilgi sahibi olmak ve Osmanlı Devleti'ni Batılı devletler topluluğunun dışında bırakmamak nedeniyle, Avrupa başkentlerinde sürekli elçilikler kurma kararı almıştı.²⁴

III. Selim, kişisel eğilimleri açısından da, Batı'yı tanımak isteyen ve Batı ile yakın ilişkiler kurmaktan yana olan bir padişahı. Ancak Selim böyle bir kişiliğe sahip olmasaydı bile, bu yıllarda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu koşullar Osmanlı'nın tek-yanlı bir diplomasi uygulamasına uygun değildi. 18. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti, artık yalnızca kendi ayakları üzerinde durabilecek ve dış dünyaya sırtını çevirebilecek bir konumda değildi.

İlk sürekli Osmanlı elçiliği, 1793 yılında İngiltere Devleti nezdinde kuruldu. Londra'ya atanan ilk sürekli Osmanlı Elçisi Yusuf Ağâh Efendi'ydi. İlk sürekli Osmanlı elçiliğinin Fransa Devleti nezdinde kurulması düşünülebilirdi, çünkü

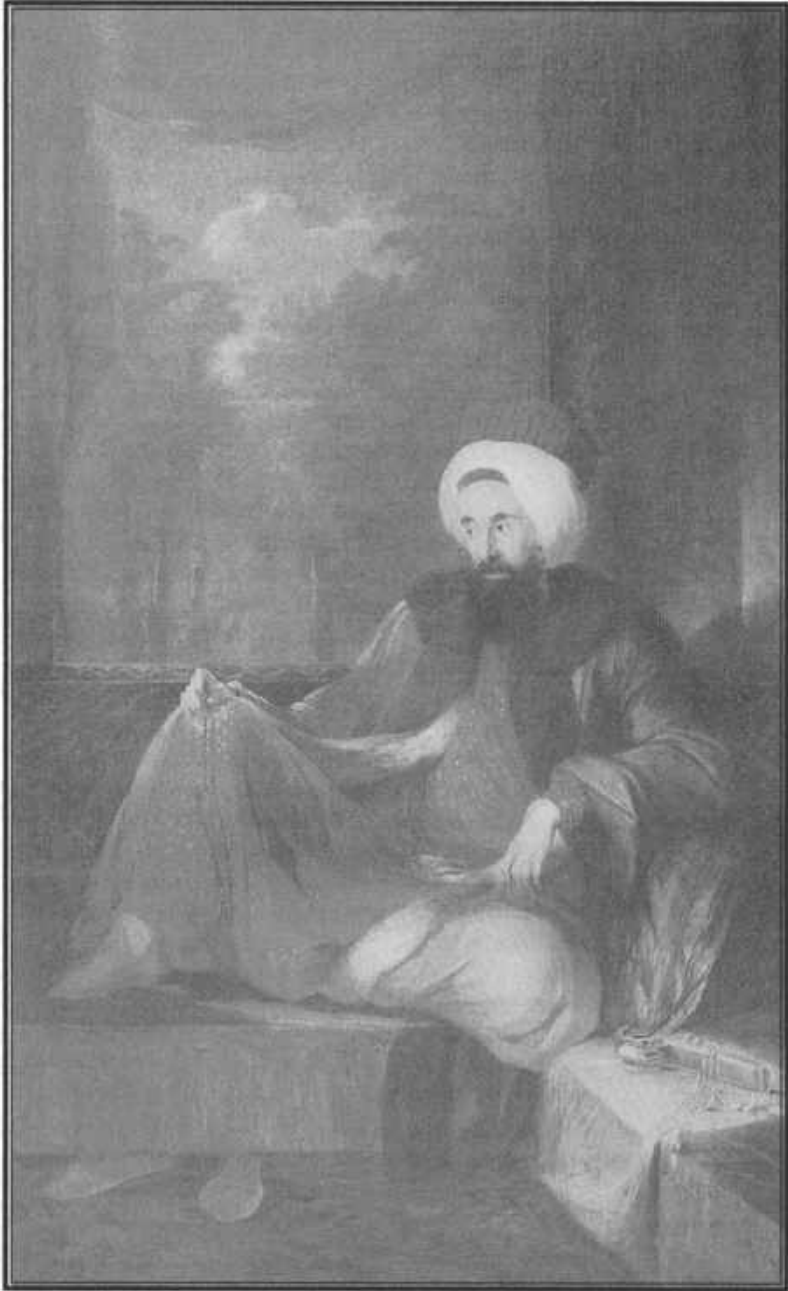
²² Age, s.288-289.

²³ Unat, age, s.82.

²⁴ Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, Londra, 1961, s.61.

*Osmanlı Padişahı III. Selim (1789-1807)
(Tablo Joseph Warnia-Zarzecki'ye aittir)*

İlk Sürekli Osmanlı Elçisi Yusuf Ağâh Efendi (1793-1796)

III. Selim Fransa'ya yakınlık duyan bir padişahı. Ancak, III. Selim'in tahta çıktığı 1789 yılında Fransa'da bir devrim gerçekleştirilmiş ve iktidara yeni bir rejim gelmişti. Henüz öteki devletlerce tanınmayan bir rejimi Osmanlı Devleti ilk olarak tanıma riskini göze alamamış ve bu nedenle, Fransa'da sürekli elçilik kurulmasından bir süre için vazgeçmişti.²⁵

2.1 Yolluklar ve Harçlıklar

Osmanlı elçilik kurulu üyelerine uzun süren yolculukları sırasında yol masraflarını karşılamak üzere ve atandıkları ülkelerde geçimlerini sağlamak amacıyla, memuriyet derecelerine göre yolluk verilir ve aylık bağlanırdı. Örneğin, ilk sürekli elçi Yusuf Ağâh Efendi'nin yol harçlığı 15.000 kuruş, aylık maaşı ise 50.000 kuruş olarak saptanmıştı.²⁶

1802-1806 yıllarında Paris'te elçilik yapan Mehmet Sait Halet Efendi'ye ise, ilk elçilik maaşı olarak 25.000 kuruş bağlanmıştı. Ancak, bu para Halet Efendi'ye yetmemiş ve Osmanlı Elçisi, Babiâli'ye sık sık para sıkıntısı çektiği konusunda mektuplar yazmıştı.²⁷ Bu tür yakınlalarda Halet Efendi'den sonra gelen elçiler de bulunmuştu. Örneğin, 1840'larda Paris'te elçilik yapan Mustafa Reşit Paşa'ya 200.000 kuruş yolluk, 100.000 kuruş yıllık gelir ve 15.000 frank tutarında bir maaş bağlanmış olmasına karşın, eldeki belgelerden kendisinin de para sıkıntısı çekmiş olduğu anlaşılmaktadır.²⁸

Mustafa Reşit Paşa'nın, para sıkıntısı çektiği konusunda Babiâli'ye yazmış olduğu mektubun örneği şöyledir:

"Maruzu bende-i kemineridir ki

Paris'e vurudu acizanemden beri hasbül kader ekser evkatı bendekânem hastalıklarla geçmiş ve aralık aralık tebdil havaya dahi ihtiyaç his eylemiş olduğumdan bir takım mesarifi zaideye zaruri giriftar olduğum cihetle elhalletü hazihi bu tarafta yirmi beş bin frank miktarı deynim müterakim olub memleketi ecnebiyede bir sefirin medyun bulunması dahi münasib şey değil ise de tarafım bendelerinin şimdiki halde derkâr olan müzayıkası dolayısıyla dersaadetten akçe celbinin imkânı bulunamamış olduğundan bu keyfiyet bâisi iztirab olmakta eğerçi istidai inayeti seniyyeye dahi yüzüm yoğ ise de rabbimiz taala hazretleri tükenmez ömür ve ikbal ihsan buyursun ... hakkı

25 Stanford J. Shaw, *Between Old and New*, Harvard University Press, Cambridge, 1971, s.187.

26 Osmanlı elçilerinin altın lira-kuruş olarak belirtilen yolluk ve maaşlarının bugünkü satınalma güçleri, uzun ve yorucu hesaplamaları gerektirdiğinden ve konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olamayacağı düşüncesiyle zikredilmemiştir.

27 Enver Ziya Karal, *Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği, 1802-1806*, Kitab Basımevi, İstanbul, 1940, s.27.

28 Başbakanlık Arşivi, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 1095, Sene 1259.

acizanemde berkemâl olan teveccühâtı âliyeleri iktizasınca bu hususda tahsili müsaadei seniye inayet buyurulması niyazı ile arizei mahsusam terkımına ibtidar kılındığını ... emri irade hazreti minel emrindir."²⁹

1842-1844 yıllarında İngiltere'de sürekli elçilik yapan Emin Mehmet Ali Efendi'ye 250.000 kuruş yolluk ile 600 İngiliz Lirası elçilik maaşı; aynı yıllarda Viyana'ya atanan Akif Paşa'ya ise, 175.000 kuruş yolluk ile 40.000 kuruş elçilik maaşı bağlanmıştı.³⁰ Osmanlı elçilerinin maaşları saptanırken, bunların daha önceki memuriyetlerindeki dereceleri göz önüne alınır. İşte bu nedenledir ki, elçi maaşları arasında büyük farklar görülürdü.

Elçiler ve maiyetleri, atandıkları yabancı ülkelere ailelerini yanlarında götürmediklerinden ötürü, hükümet bunların yurttan kalan ailelerine ayrıca maaş bağlardı. Örneğin, 1841 yılında Paris elçiliğine atanan Mustafa Reşit Paşa'nın, İstanbul'da kalan ailesine maaş bağlanmasına ilişkin kararın örneği şöyleydi:

"... devletlû Reşit Paşa Hazretlerinin borçlarının çokluğundan, masraflarının fazla yüklü olmasından ötürü, ailesine ayrıca bir miktar maaş tahsisine; Viyana sefareti sofrası takımının çok güzel olması dolayısıyla, Paris sefareti de küçük düşülmemesi için, böyle bir sofrası takımının alınmasına ya da Viyana'daki sofrası takımının Paris'e nakline ... ve eski Paris Elçisi Nuri Efendi ile Londra Elçisi Şekib Efendi'nin ailelerine beşer bin kuruş maaş tahsis edildiğinden, bunları örnek göstererek, Reşit Paşa'nın ailesi için de on-on beş bin kuruş maaş tahsis edilmesine ..." ³¹

2.2Hümayunnamelere (Name-i Hümayun)

Sürekli elçiler de, *ad hoc* Osmanlı elçileri gibi, yanlarında padişahlarından nezdine atandıkları ülke hükümdarlarına hitaben yazılmış birer name götürürlerdi ki, buna "Padişah'a ait mektup" anlamına gelen "name-i hümayun" ya da "hümayunname" ismi verilirdi. Elçi, hümayunnameyi yabancı devlet hükümdarına özel bir törenle sunduğu andan itibaren, resmen görevine başlamış sayılırdı.

Bir hümayunname örneği olarak gösterilebilecek, 1840 yılında İngiltere'ye sürekli elçi olarak atanan Şekib Efendi'nin İngiltere Kralı'na sunmuş olduğu name-i hümayunda; Osmanlı Padişahı, her iki devlet arasındaki dostluk ve iyi niyet ilişkilerini sürdürmek amacıyla, Divan-ı Hümayun Beylikçisi (Divan kale-

29 Başbakanlık Arşivi, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 1095, Ek 5.

30 Başbakanlık Arşivi, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 796.

31 Başbakanlık Arşivi, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 649, Ek 1.

minin şefi) Şekib Efendi'nin, "Büyük Elçi" aşamasıyla İngiltere Devleti'ne elçi olarak atandığını bildirmekte ve Büyük Elçi'ye görevi sırasında gerekli saygı ve konukseverliğin gösterilmesini İngiltere Kralı'ndan rica etmektedir. Bu hümayunnamenin metni şöyledir:

"Devlet-i Âliyemizle İngiltere devleti fahimesi meyanında derkâr olan muhalesatı daime ve muhadematı müstedia...

Bu defa recali Devlet-i Âliyemizden divan-ı hümayunumuz beğlikçisi olub umuru hariciye müsteşarlığı rütbesini haiz olan Şekib Efendi büyük elçilik unvanı ile nezdi hükümdarilerinde ikamet etmek üzere intihab ve tayin kılınmış ve sefiri mumaeleyh... hakkında tarafı dostanelerinden... kendüsünün memuriyeti sefaretine dair iradatı vakası nezdi hükümdarilerinde mevsul... bulunmakla işbu name-i mahsus şahanemiz tastir ve sefiri mumaeleyh hakkında hörmet ve reayeti lâyıkânın icrasına ve her halde memul-ü hümayunumuz olan aşarı memduhayı misafiretpervere ve muhalesatın ikmal ve ibkasına himmet kılınmasını ...gösterir muhabbetnamemizdir."³²

Bir başka hümayunname örneği ise, 1841 yılında Paris elçiliğine atanan Mustafa Reşit Paşa'nın Fransa Kralı'na sunduğu hümayunnamedir:

"Devlet-i Âliyemiz nazırı sabık müşir fetanet semirim Mustafa Reşit Paşa bu kere tarafı mülükânemizden büyük elçilik unvanı celili ile nezdi hükümdarilerinde icrayı sefaret etmek üzere memur ve tayin kılınmış... itimad olunması babı vech hüsnü muamelei mümtazlarının icrasına ve her halde memul-ü hümayunumuz olan himmet kılınmasını tevkiikerdei halisanemizdir."³³

Osmanlı elçileri, görevlerinin bitiminde, nezdinde görev yaptıkları ülke hükümdarlarından padişahlara hitaben yazılmış bir mektubu padişaha sunmak amacıyla yanlarında götürürlerdi. Bu mektupta genellikle, Osmanlı elçisinin görevini yerine getiriş biçimi ve çevresindekilerle kurmuş olduğu ilişkiler hakkında ülke hükümdarının görüşleri yer alırdı. Örneğin, İngiltere Kralı III. George'un İngiltere'ye atanmış olan Osmanlı Elçisi Yusuf Ağâh Efendi'nin görevinin sona ermesi nedeniyle, Osmanlı Padişahı III. Selim'e hitaben yazdığı ve Yusuf Ağâh Efendi eliyle III. Selim'e sunulan mektupta, Yusuf Ağâh Efendi'nin elçiliği süresince gösterdiği başarı övülmekte ve Osmanlı Elçisi'nin, iki devlet arasındaki dostluk ilişkilerinin pekiştirilmesindeki katkısından övgüyle söz edilmektedir.

32 Başbakanlık Arşivi, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 768.

33 Başbakanlık Arşivi, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 768.

İngiltere Kralı III. George'un, III. Selim'e yazdığı mektup şöyleydi:

"Şevketlü kudretlü azametlü padişahı alıcâh ve şehinşahı azameti destigâh Sultan Selim Han

Biz ki Allah'ın inayeti ile Büyük Britanya, Fransa ve Hollanda'nın kralı ve Hristiyan dininin hamisi ve Bronsvik ve Lonboduk dükası ve imparatorluğun büyük hazinedarıyız ... arz ve beyan olunur ki, bu sefer Ağâh Efendi'nin sefir olarak ikamet müddetince Devlet-i Âliyeleri ile İngiltere devleti arasındaki dostluk vazifesini hakkı ile yapmış ve size karşı bağlılığı ve bize karşı dostluğunu bihakkın göstermiştir.

Bizim tarafımızdan zatı şahanelerine ne söylerse itimad buyurulması en büyük isteğimizdir. Bu cihet sıfatı padişahanelerine saygı ile arz olunur."³⁴

Öte yandan Osmanlı padişahı da, atanmış olduğu yabancı ülkedeki görevini tamamlayan Osmanlı elçisine bu ülkedeki kalışı ve görevinin yürütülmesi sırasında gösterilen yakın ilgi ve saygı nedeniyle, elçinin nezdinde görev yaptığı ülke hükümdarına hitaben bir teşekkür mektubu yazardı. Örneğin, Osmanlı Padişahı Abdülmecit, Büyükelçi Şekib Efendi'nin İngiltere'deki elçilik görevini tamamlaması üzerine (1842), İngiltere Kraliçesi Victoria'ya hitaben şöyle bir mektup yazmıştı:

"Bir müddetten beri tarafı şahanemizden büyükelçilik unvanı ile nezd-i hükümdarilerinde ikamet etmiş olan recali Devlet-i Âliyemizden Şekib Efendi'nin der-saadetimize avdeti hususuna canibi mülükânemizden ruhsat ita olunarak ol babda şeref taalluk eden zatı şahanemiz mucibince efendi mumaeleyhe merasimi mutadei mevadiayı bil icra bu kere ... ol tarafta müddeti ikametinde ... gösterilmiş olan yakınlığa teşekkür mahiyetinde yazılır."³⁵

2.3 Armağanlar

Osmanlı elçilerinin, yanlarında nezdine gönderildikleri ülke hükümdarlarına, bunların eşleri ile yakınlarına ve öteki yüksek aşamadaki devlet adamlarına verilmek amacıyla değerli armağanlar götürmeleri uzun yıllar boyunca hiç değişmemiş köklü bir Osmanlı töresiydi. Bu armağanlar, padişah adına verilir, bunların tutarları Hazine'ce ödenir ve bunlar, armağan defterlerine kaydolunurdu. Bu usûl, son kez 1802 yılında Paris Elçiliği'ne atanan Halet Efendi ile uygulanmış ve bu tarihten sonra terk edilmişti.

34 Başbakanlık Arşivi, *Cevdet, Hariciye*, No. 8183.

35 Başbakanlık Arşivi, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 768.

بر درنده جان منشاقت ناجا داری بر سفیر سابقه آگاه افندی و ساطینه انگلنده
تائی هر طرفه درود آید که ملک ترجمه سپرد
۹۸۲ رجب

دیر تنگد فدنلو عظمو بادشاه عالیجاه و منشاقت و شکاه طهاکایم^{خان}
عقله بان بشکاه دولتا هدینه بکه بلطف الله تعالی بولق برطانیه فرینه
واردانق ملک فرای و بر جسم ملک حاجبی و بر و نویین و لوتی و ده دلدور^{مرد}
و ابر بولق بولق هزینه داری و برنج الفطوری بوز ادویه دایفه و اینه^{فلقه}
نقد بخت صکره عرض و بیان اولتان برور که طرف ناجا داری بلدنوت
با نمرده افاتنه نامور هنرلو و جا منو یوسف آگاه افندی ملک محمد و اینه^{مرد}
تعلق کرده اراده هرینه لری اینه طرفه اولتان نامور اینه^{مرد}
معلول اولدن سفیر مومالیه مدت افاتنه دولتی لایله انگلنده^{مرد}
بیش اندیم بنجا و نیکامای در قرار اولون و نیکت نام و سوسه و نیک^{مرد}
مالو کوسولان قاکید و سوسه برینه سعیدت خالده و ناسفله بریا ج و نیک^{مرد}
کمال نیکو لری اینه اودام سفیر مومالیه بیانی اینه بیان شده و نیک^{مرد}

İngiltere Krah III. George'un Padişah III. Selim'e yazdığı
Osmanlı Elçisi Yusuf Agâh Efendi'yi öven mektubu

Halet Efendi'nin Paris Elçiliği'ne atandığında, Fransa İmparatoru Napoléon Bonaparte'a, Başbakan Talleyrand'a, bunların eşleri ile ailelerine, Padişah adına ve ayrıca, kendi adına verilmek üzere götürdüğü armağanlar; Osmanlı elçilerinin nezdine atandıkları yabancı devlet hükümdarlarına, bunların eşleri ile yakınlarına ve önemli devlet adamlarına verilmek amacıyla götürdükleri armağanların cinsleri, sayıları ve tutarları konusunda bir fikir vermek yönünden oldukça aydınlatıcı ve ilgi çekicidir.

Halet Efendi, yanında Bonaparte ile Talleyrand'ın eşlerine verilmek amacıyla, biri 15.000 kuruş, öteki de 10.000 kuruş değerinde kumaşlar, takılar ve kokulardan oluşan iki bohça; beş bakana verilmek amacıyla da, ikisi 1500'er, ikisi 10.000'er ve biri de 7.500 kuruş değerinde beş bohça götürmekteydi. Bu konulardaki "sadaret buyurulduları" (sadrızamın yazılı emirleri) şöyleydi:

"Sadaret buyuruldusu":

"İzzetlû defterdar efendi

canib-i Âliyeden sefaretle Françaya gidecek Halet Efendi ile França Cumhuriyet-i Baş Konsülü Bonapartaya vesaire irsal olunmak üzere hedaya seniye tertib olunmaktan naşi Bonaparta'nın ve Taleyan'ın madamalarına dahi bazı akmeşe ve kurs (odanın havasını değiştirmek için yakılan öd vesaire) ve ıtır ve tenzudan (ter kokusunu giderecek kokular) mürekkeb birer kıta bohça tertibi hususuna iradei seniye taallûk etmekle imdi mukaddemce İngiltere Kraliçesi'ne gönderilen bohça misillü işleme vesair ve çevre ve yağlık ve sair ıtır ve kurs ve tenzu makulesi eşyadan müretteb olarak salıfüzüzikir iki kıta bohçanın biri on beş bin, diğeri on bin kuruş olmak üzere serian tanzim ve takdimine mübaderet eylesun deyu"³⁶

İkinci "sadaret buyuruldusu":

"İzzetlû defterdar efendi

tarafı Devlet-i Âliyeden França sefaretine tayin olunmuş olan Said Halet Efendi ile Baş Konsül Bonaparta'ya vesair beş nefer vükelâyı cumhura canibi saltanatı seniyeden hedaya irsali muktezi olduğuna binaen ve Baş Konsül tarafına gidecek hediye tertip olunmuş idüğüne binaen mezkûr beş nefer vükelâyı birer bohça tertip olmak ve akçeleri bundan böyle zuhur edüp muhtelifül umur alındıkça tanzim ve havale kılınmak babında hatt-ı hümayun şevket-i mefûrun serferizi sudur olmakla behaları işbu fermanı âliye merbut pusulayla mübeyyin olduğu veçhile beş aded bohça tanzim eylesin deyu ..."³⁷

36 Başbakanlık Arşivi, *Cevdet, Hariciye*, No. 8240, Vesika 3.

37 Başbakanlık Arşivi, *Cevdet, Hariciye*, No. 8240, Vesika 4.

Halet Efendi'ye ayrıca, kendi gereksinmelerini karşılamak ve kendi adına dağıtmak amacıyla, 5.000 kuruş değerinde eşya verilmişti. Halet Efendi'nin, kendi adına götüreceği eşya ve armağanlar için, ek ödeneğin çıkarılması istemine ilişkin Babîâli'ye yazmış olduğu mektubun örneği ve bu isteme "sadrizam olur'u" aşağıda sunulmuştur:

"Tarafı saltanatı seniyeden çakirleri ve sadatı ile Fransa cumhuri devleti Baş Konsülü vesair vükelâsına irsali irade buyurulan hedayı hümayundan başka olarak tarafı çakiranemden dahi oltarafda bazı iktiza eden mahallere hedaya verilmek lâzımai maslahattan olmakla canibi mîrîden selefim Ali Efendi kullarına verilmiş olan eşyanın miktarı kaydı amedi odasında mahfuz defterden ihraç olunup malûmu devletleri buyuruldukda selefim mumaeleyhe verildiği misillü çakirlerine dahi ol miktar emtia ve eşya canibi mîrîden ita buyurulmak babında emri ferman devletlü inayetlü efendim sultanım hazretlerindir."

Sadrizam'ın Olur'u:

"İzzetlü defterdar efendi sabıkı üzere lüzumlu muameleyi yapsın. Sene 1218-1223 sefer"

"Fransa cumhuri vükelâsına bazı akmişeden (kumaşlar) müretteb beş aded bohçadan maada sefiri mumaeleyhanın kendi tarafından olarak Paris'te bazı mahallere itası iktiza eder ise mevcut bulunmak için efendii mumaeleyheye canibi mîrîden mukayyed hediye ihsan olunmuş olduğu amed odasında mahfuz ceride-i sefarette mukayyedir, emri ferman hazreti minel emrindir. Sene 1218-1223 sefer"³⁸

Halet Efendi'nin, yanında armağan olarak götürdüğü eşyanın tutarı 80.000 kuruş civarındaydı. Bütün armağanlar ve Halet Efendi'nin kendisine verilen eşyaların cinsleri, sayıları ve tutarları armağan defterlerine kaydolunmuştu. Armağan olarak götürülen eşya şunlardan oluşmaktaydı: Şal çevre, incili yağlık, incili ve sırmalı çevreler, şallar, çeşitli kumaşlar, gül yağı, kurs, ıtır ve tenzu ve kıl çekme aleti (cımbız).

38 Başbakanlık Arşivi, *Cevdet, Hariciye*, No. 8240, Vesika 6.

Halet Efendi'ye Fransız devlet adamlarına armağan edilmek amacıyla verilen bohçalardan birinin içindekiler, bunların sayı ve tutarları aşağıda sunulmuştur:

İkinci bohçaya konulan eşya:

incilü yağlık:	1 takım
incilü çevre:	3 takım
ziveli sırmalı yağlık:	1 takım
ziveli çevre:	5 takım
sade çevre:	4 takım
hepsi:	9 takım-1.550 kuruş
ala şal:	2.460 kuruş
şal:	1.200 kuruş
ala donluk:	2 takım-3.000 kuruş
ala çarşaf:	2 takım-9.000 kuruş
ziveli halepkân savaki:	6 takım-1.560 kuruş
kıl çekme aleti:	4 takım-60 kuruş
rumi diba bohça kabı:	1 adet-140 kuruş
öd ağacı ve gül yağı:	300 kuruş
hepsi:	12.585 kuruş ³⁹

2.4 Elçilerin Görevleri

Osmanlı elçilerinin atandıkları ülkelerde yürütmekle yükümlü oldukları görevlerin başında gözlemek, izlemek ve gözledikleri ile izlediklerini ülkelerine rapor etmek gelmekteydi.

Örneğin, Fransa Devleti'ne atanan ilk sürekli Osmanlı Elçisi Seyyid Ali Efendi'nin (1797-1802) başlıca görevi, Napoléon Bonaparte'ın tasarladığı Mısır seferine ilişkin gerçek amacını öğrenmek ve Bonaparte'ın eylemlerinden Babiâli'yi haberli kılmaktır. Ancak Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand,

39 Başbakanlık Arşivi, *Cevdet*, *Hariciye*, No. 8246, Vesika 8.

Fransa'ya Atanan İlk Sürekli Osmanlı Elçisi Seyyid Ali Efendi (1797-1802)

Napoléon'un gerçek amacını Seyyid Ali'den büyük bir ustalıkla saklamasını bilmiş ve Osmanlı Sarayı'nın Bonaparte'ın Mısır'ı ele geçirdiğini öğrenmesinden sonradır ki, Seyyid Ali bu durumdan haberdar olmuştu. Seyyid Ali Efendi, Napoléon ile Talleyrand'ın Mısır seferi hakkında kendisine anlattıkları aldatmacalara o denli inanmıştı ki, Napoléon'un İskenderiye'ye ayak basmasından bir ay sonra bile İstanbul'a yolladığı raporunda, Napoléon'un yönetimindeki donanmanın Malta'yı ele geçirdiğini yazmakla yetinmişti. Oysa Mısır'ın ele geçirilmesi daha önce İstanbul'da duyulduğundan ve Osmanlı Elçisi'nin bunu görememesinden ötürü, III. Selim gibi gayet kibar bir Padişah bile o denli kızmıştı ki, Ali Efendi'nin gönderdiği bir mektubun kenarına, "ne eşek herif imiş" deyişini yazmaktan kendini alamamıştı.⁴⁰

Osmanlı elçilerinin çok önemli bir başka görevi de, bulundukları ülkelere basınını yakından izlemek ve basında çıkan haberlerin çevirilerini düzenli olarak Babiâli'ye göndermektir.

Sürekli Osmanlı elçileri, bulundukları ülkelerde yalnızca görüş işittiklerini Babiâli'ye iletmekle kalmamakta; aynı zamanda, bu konulara ilişkin kendi görüş ve düşüncelerini de duyurmaktan çekinmemekteydi. Örneğin Seyyid Ali Efendi, Babiâli'ye gönderdiği 10 Nisan 1797 tarihli raporunda şunları yazmaktaydı:

"Fransa Cumhuriyeti, İngiltere'ye bir ihraç hareketi için aralıksız hazırlıklarda bulunuyor. Tolon tersanesinde, halen on beş bin askerle bir general, Paris'in bilim adamlarından özellikle hendese ve coğrafya bilgileri ile Arapça, Türkçe ve Farsça bilir kişiler bulunmakta. Bir söylentiye göre, Tolon'da hazırlanan bazı kuvvetler, bir donanma ile İskenderun iskelesine çıkacaklar ve karadan Bağdat ve Acemistan'ı alarak, Kandehar ile Hind'e yönelecekler ve Hindistan'dan İngilizleri kovacaklardır. Başka bir söylentiye göreyse Sicilya isyanını bastırarak, Malta adasını işgal edeceklerdir. Benim görüşüme göre ise Fransa, İngilizlerin elinden Cebelitarık'ı almak ya da Sicilya adasına saldırmak için hazırlanmaktadır. Hind'e gitmek düşüncesi halkı aldatmak içindir."⁴¹

Bu konuda bir başka örnek, yine Fransa'da Osmanlı elçiliği görevini yürütmüş olan Mehmet Said Halet Efendi'ye ilişkindir. Fransa İmparatoru Napoléon Bonaparte'ın, Fransa'nın kuzeyinde İngiltere'ye çıkartmak üzere elli bin kişilik bir güçle bir filo hazırlamakta olduğu haberini alan Osmanlı Elçisi Halet Efendi, bu haberi kendi görüşlerini de ekleyerek, Babiâli'ye şöyle iletmekteydi:

40 Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, Millî Mecmua Basımevi, İstanbul, 1938, s.129.

41 Age, s.63.

"Fransa Hükümeti'nin Mısır'ı yeniden zorla almak niyetinde olmadığını ve Fransa'nın İngiltere ile bir savaşa hazırlandığını Napoléon'un bir söyleşisinde dile getirmiş olmasına karşın, benim görüşüm odur ki, Napoléon'un asıl amacı, Mısır'ı almak ve filoyu da oraya yöneltmektir. Ayrıca ben, İngilizlerin de bu kararı paylaştıklarına inanıyorum."⁴²

Osmanlı elçileri, Osmanlı Devleti ile atandıktan devletler arasında iletişimi sağlayan başlıca halkalardan birini oluşturmaktaydı. Bunlar, bulundukları ülkelerde yer alan olayları ve gelişmeleri düzenli olarak Babiâli'ye rapor ederler, bu devletlerin politikalarını ve belli sorunlara ilişkin tutumlarını Babiâli'ye iletirler ve Osmanlı Devleti'nin bu devletlerle yürüttüğü barış görüşmelerinde ya da imzaladığı barış antlaşmalarında aracı rolünü oynarlardı.

Osmanlı elçilerinin yerine getirmekle yükümlü oldukları bir başka görev de, atandıkları ülkelerin sosyal kurumlarını inceleme, bu ülkelerin teknik ve bilimsel düzeyleri konusunda bir fikre sahip olma ve bu ülkelerin dillerini öğrenmekti. Örneğin 1843 yılında Paris nezdindeki Osmanlı Elçisi Mehmed Nâfi Efendi, bu Avrupa kentinde gezdiği bir fabrikayı ve gördüğü bir icadı Babiâli'ye şöyle aktarmaktadır:

"Hakıpayı âlilerine maruzu bendeleridir ki, geçende Paris'te porselen dedikleri çini fabrikasına gidilüb, nazır bulunan Mösyö Aleksandır, bendelerine fabrikanın her tarafını gezdirdi; onların mamulleri (işlenmiş mal), bizim Kütahya fincanları, Boğaz ve Hisar tabakları ve lüleleri yanında kaba şeylerdi. Bunu kendisine söyledim: 'Bizimkiler çok daha güzel, ince sanat yapısidir' dediğimde, 'biri numune getirin de, onları da bunların yanına koyalım', dediler. Bundan başka, İstanbul'da darbhanesi amire makinaları üzerinde çalışan yeğenin çok istidatlı olduğunu, birkaç ay bizim çini fabrikalarında bulunub, bu işi öğrenebileceğini söyledi. Bundan başka, çok değişik ve fevkalâde güzel, yeni bir icat daha gördüm. Afrika ve Amerika taraflarında bulunan bir ağacın kabuğundan yapılan bir kâğıt gösterdiler; hem çok güzel hem de daha ucuza mal oluyormuş. Zat-ı devletlerinin görmesi için, bir numunesini leffen yolluyorum, emri ferman hazreti minel emrindir."⁴³

1842-1844 yıllarında İngiltere'de elçilik yapmış olan Esseydi Emin Mehmet Ali Efendi ise, Padişah'a yazdığı bir namede, Avrupa elçiliklerinin balo ve ziyafet verme törenlerini ve Osmanlı Elçiliği'nin de bu kurala uyması gerektiği konusundaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

42 Enver Ziya Karal, *Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği*, Kitab Yayınevi, İstanbul, 1940, s.58.

43 Başbakanlık Arşivi, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 1001, Ek 8.

"Malûmu âliniz olduğı gibi, bura halkı yaz aylarında köylere gidüb, ancak parlamentonun açılma mevsiminde, Londra'ya gelerek balolar ve ziyafetler verirler; sefirler de bu protokola uyarak, birtakım balo ve ziyafet vermek zorundadırlar. Saltanat-ı seniyenin de bundan geri kalmaması için balo ve ziyafetler vermesi icab ettiğinden, ancak sefarethanenin küçük olması hasebiyle, hepsini birden davet imkânı olmadığından, üç defada ziyafet ve balo verilmesine karar verildi. Bu ziyafetlerin otuz, otuz beş kişilik olmasının daha mükemmel ve gösterişli olacağı düşünüldü, bunların her birinin de tahminen 90-100 lira masrafla kabil olacağı ve tarafınızdan kabul edildiğı takdirde, her ziyafet sonu çıkacak masraf listesi deftere kayd edilerek saltanatı seniyeye gönderileceğinden, şimdiden bir miktar ihtiyat poliçesi gönderilmesi hakkında ferman buyurulması ..."44

Osmanlı Elçisi Halet Efendi de, Fransız ulusunun özellikleri ve bilim düzeyi ile Fransız diplomasisi konularına ilişkin düşüncelerini Babıâli'ye şöyle aktarmaktaydı:

"Devletlü efendim, bu nâsın (Fransızların) akıl ve itikatları bir acayip şeydir. Bu kadar müddetten beri kulağımızı doldurdıkları bu Frenklerin akıl ve dirayetleri, ilim ile şu mertebededir. Ehli İslam'la farkları, bizim kayıkçılar ile kâtiblerimizin ne kadar farkı varsa, o kadar farkı vardır. Hileleri ve politikaları gayet kaba, ne bizim gibi şeci (cesur) askerleri var ne de bizim gibi vükelâları (vekiller). Burasını görüb de size medh eden varsa, onlar tam bir eşektir. Zira burası bir fuhuş yuvasından başka bir şey değildir..."45

Genel bir değerlendirmede bulunmak gerekirse; Osmanlıların Avrupa politikasını yakından tanımaları, devletlerarası diplomasi yöntemlerine uymaları, elçiliklerde görevli memurların yabancı dil öğrenmeleri ve bunların yurda dönüşlerinde, Osmanlı Devleti'nin batılılaşmasında oldukça etkin bir rol oynamaları, ilk süreklî Osmanlı elçiliklerinden sağlanan başlıca başarılar arasında sayılabilir.⁴⁶

Öte yandan; Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın sonlarından başlayarak giderek artan ölçüde kendini hissettiren askerî güçsüzlüğü, seçilen elçilerin genellikle siyasal deneyimlerinin olmayışı ve yabancı dil bilmemelerinden ötürü, bunla-

44 Başbakanlık Arşivi, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 948.

45 Karal, *Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliğı*, s.33.

46 Ercümen Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri, 1793-1821*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1968, s.65.

rın atandıkları ülkelerle olağan ilişkileri yürütmekte büyük ölçüde Rum ya da Ermeni çevirmenlere bağımlı kalışları,⁴⁷ sürekli Osmanlı elçiliklerinin umulan başarıyı sağlayamamalarında başlıca etkenler olmuştur.

Azınlıkların, Osmanlı diplomasisinde önemli bir rol oynadıkları görülmektedir. Başlangıçta çevirmen olarak istihdam edilen Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıklar, giderek işgüder (maslahatgüzar) ve hatta elçi olarak bile görevlendirilmeye başlanmıştı. Örneğin, 19. yüzyılda Londra'ya atanan 16 elçiden 3'ü, Washington'a atanan 7 elçiden 2'si, Berlin'e atanan 15 elçiden 2'si ve Roma'ya atanan 10 elçiden 4'ü Fenerli Rum'du.

Bir Fenerli Rum olan Kostaki Musurus Paşa (1807-1891), İngiltere Devleti nezdinde tam 36 yıl büyükelçilik görevini başarıyla yürütmüş ve İngiltere Kraliçesi Victoria'nın yakın dostluğunu kazanmasını bilmişti. Musurus'un büyük oğlu Stefenaki ise, uzun yıllar kâtip ve müsteşar olarak babasının yanında çalıştıktan sonra, büyükelçi payesiyle Roma'ya ve 1902 yılında da Londra Büyükelçiliği'ne atanmıştı.⁴⁸

Padişah II. Mahmut döneminden sonra yabancı dil bilme, artık Osmanlı diplomatlarında aranan zorunlu bir koşul olmaya başlamıştı. II. Mahmut, genç Osmanlı diplomatlarının yabancı dil öğrenmelerine büyük önem vermektedir. Hatta bu nedenle, 1833 yılında Tercüme Odası'nı kurdurtmuştu. Bu Odalarda bundan böyle gayrimüslimler yerine, Müslümanlar çevirmen olarak yetiştirilirdi. Nitekim Babâî'nin ilk Müslüman çevirmeni, II. Mahmut tarafından bu göreve atanan Yahya Efendi'yd.

Osmanlı elçileri, yabancı dil öğrendikten sonra Avrupa diplomasi yöntemlerini ve davranış törelerini iyice öğrenmişlerdi. Böylece, Batı dillerini bilen elçileri aracılığıyla "Batı Topluluğu'na daha kolaylıkla kabul edilebileceği düşüncesinden hareket eden Osmanlı Devleti, artık kesinlikle Batı'nın üstünlüğünü tanımakta ve bunun sonucunda da, Avrupa'da uygulanmakta olan diplomasi yöntemini aynen benimsemektedir.⁴⁹

47 Rum ve Ermeni çevirmenlerin, genellikle casus oldukları ve bunların yüksek paralar karşılığında kendilerini elçiliğin bulunduğu ülke devletine sattıkları görülmüştü.

48 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sinan Kunalalp, "Kostaki Musurus Paşa-Bir Osmanlı Diplomatu," *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, sayı 135, Temmuz 1970, s.421-435 ve Esat Cemal Paker, *Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1952, s.12-13.

49 Osmanlı Devleti'nin, 30 Mart 1856 tarihinde imzaladığı Paris Antlaşması ile Avrupa devletler topluluğuna katılması yasalık kazanmakta ve bu tarihe değin yalnızca Avrupa devletleri arasında geçerli olan devletler hukuku, bundan böyle Osmanlı Devleti'ne de uygulanmaya başlanmaktaydı.

III. OSMANLI DEVLETİ'NİN "DENGİ POLİTİKASI"

1. Fransa'nın 1798 Mısır Seferi

1789 Fransız Devrimi ile ulusları özgürlüğe ve bağımsızlığa özendiren Fransa'nın kendisi yayılma ve sömürgecilik politikasından vazgeçmiş değildi. Napoléon Bonaparte,¹ Fransa'nın büyük düşmanı olarak gördüğü İngiltere'yi Akdeniz'den çıkartmak niyetindeydi ve İngiltere'yi, sömürgesi olan Hindistan'a giden yolun en önemli noktasında bulunan Mısır'ın zaptı ile vurmayı öngörmekteydi.

Napoléon Bonaparte'ın, İtalya ve Avusturya Orduları karşısında kazandığı zaferlerin sonucunda 17 Ekim 1797 tarihinde imzaladığı Campo Formio Antlaşması, Fransa'ya Yedi Yunan Adaları'yla Arnavutluk'u kazandırmıştı. Fransa ve Osmanlı Devleti artık komşu olmuştu. Böylelikle Fransa, Mora'da ve Balkanlar'da yaşayan Osmanlı Devleti'ne bağlı halkları Osmanlı'ya karşı ayaklanmaya özendirme olanağını elde etmiş olmaktaydı.²

*Fransız Ordusu Komutanı
Napoléon Bonaparte (1798)*

- 1 Napoléon Bonaparte, 1795'te İtalya seferi için hazırlanan Fransız ordusunun komutanlığına getirilmişti.
- 2 Lord Kinross, *The Ottoman Centuries*, Morrow Quill Paperbacks, New York, 1977, s.424.

Napoléon, Dışişleri Bakanı Talleyrand'ın etkisi altında kalarak,³ yeni sömürgeler elde etmeyi öngörmekte ve bu sömürgelerden birinin de Mısır olacağını ileri sürmekteydi. Napoléon ayrıca, İngiltere'nin Doğu'daki bütün topraklarına el koymayı, İngiltere'nin karargâhlarının bulunduğu Kızıldeniz'e sahip olmayı ve Büyük İskender'in izlerinden giderek, İngiliz İmparatorluğu'nu Hindistan'dan çıkartmayı amaçlamaktaydı.

Napoléon, 19 Mayıs 1798'de Fransa'dan Doğu Akdeniz yönünde hareket etmiş; 12 Haziran'da St. Jean Şövalyelerinden Malta'yı almış ve 2 Temmuz'da İskenderiye'ye varmıştı. Bonaparte, kendi ülkesinde yenemediği İngiltere'yi sömürgelerinde yenebilmek için, 25 Temmuz 1798'de Kahire'ye girmiş ve Mısır'a egemen olmuştu.⁴ Mısır seferinin gerçek amacı, Fransa'ya Akdeniz'de önemli bir sömürge imparatorluğu kazandırmaktı.⁵

Talleyrand'la aynı yanlış görüşü paylaşan Napoléon, Memlûk Beylerinin yönetimi altındaki Mısır'da otoritesinin çok azaldığı Osmanlı Devleti'nin, Fransa'nın isteklerine boyun eğebileceğini düşünmekteydi; ancak Osmanlı Devleti, henüz Mısır'da egemenliğinden vazgeçecek değildi.

Babîlî'nin, Fransa'nın Mısır'a tasarladığı seferden hiç haberi olmamıştı. Bu nedenle de, böyle bir olasılığa karşı hiçbir önlem almamıştı. Fransa Devleti'ne atanan ilk sürekli Osmanlı Elçisi Seyyid Ali Efendi'nin (1797-1802) başlıca görevi, Napoléon Bonaparte'ın tasarılarından Babîlî'yi habersiz kılmaktı. Ancak Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand, Napoléon'un gerçek amacını Seyyid Ali Efendi'den büyük bir ustalıkla saklamasını bilmiş ve ancak Babîlî'nin Bonaparte'ın Mısır'ı ele geçirdiğini öğrenmesinden sonradır ki, Seyyid Ali bu durumdan haber-

Fransa Dışişleri Bakanı
Charles Maurice de Talleyrand
(1797-1807)

(Eser sahibi, Pierre-Paul Prud'hon)

3 Talleyrand, 1797 yılında Fransa'nın Dışişleri Bakanı olarak atanmış ve 1807 yılına değin bu görevde kalmıştı. Nisan 1814'te geçici bir hükümet kuran Talleyrand, Napoléon'un tahttan düşürülmesini sağlamış ve XVIII'in Louis'nin kral olarak ilan edilmesini Senato'ya kabul ettirmişti. Yeniden Dışişleri Bakanlığı'na getirilen Talleyrand, 1814 Viyana Kongresi'nde Fransa'yı temsil etti.

4 Mısır, Yavuz Sultan Selim döneminden beri hiçbir istilâ görmemişti. Herhangi bir saldırıya uğrama olasılığı öngörülmediği için de Babîlî, burada savunma önlemleri almamıştı.

5 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.5, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s.27.

dar olabilmşti. Seyyid Ali Efendi, Napoléon'la Talleyrand'ın Mısır seferine ilişkin kendisine anlattıkları aldatmacalara o denli kanmştı ki, Napoléon'un İskenderiye'ye ayak basmasından bir ay sonra bile İstanbul'a yolladığı raporunda, Fransız donanmasının Malta'yı ele geçirdiğini yazmakla yetinmekteydi. Oysa, Mısır'ın ele geçirildiği daha önce İstanbul'da duyulduğundan ve Osmanlı Elçisi'nin bunu görememiş olmasından ötürü III. Selim gibi gayet kibar bir Padişah bile o denli kızmıştı ki, Ali Efendi'nin gönderdiği mektubun kenarına, "ne eşek herif imiş" ibaresini yazmaktan kendini alıkoyamamıştı.⁶

Bu arada, Amiral Nelson'un komutasındaki bir İngiliz filosu, 1 Ağustos 1798'de Fransız filosuna Abukir limanında saldırmış ve Bonaparte'ın filosunu yok etmişti. Bu nedenle, Fransız Ordusu'nun anavatan ile bağlantısı kesilmiş ve Mısır'da hapsolmüştü. Abukir zaferi Babiâli'nin üzerinde de büyük bir etki yaptı ve Osmanlı Devleti, Fransa'ya karşı 25 Eylül 1798'de savaş açtı.

Osmanlı Devleti, Mısır Savaşı sırasında güçsüzlüğünün ayırdına varabilmişti. Yüzbinlerden oluşan orduları Napoléon Bonaparte'ın yirmibeş bin kişilik ordusuna defalarca yenildi. Babiâli, bundan böyle topraklarının güvenliğini tek başına sağlayamayacağını anlamış ve "denge politikası" uygulamaya başlamıştı.

Devletin giderek güçsüzleşmesinden ötürü uygulanan denge politikası, Osmanlı Devleti'nin, varlığını sürdürebilmek amacıyla Avrupa'nın büyük devletleri arasındaki çıkar çatışmalarından yararlanarak, dış politikasında ağırlığını şu ya da bu devletten yana koyması olarak tanımlanabilirdi. Osmanlı Hükümeti, tek başına Fransa'ya karşı kesin zafer kazanamayacağını biliyordu. Fransa'nın düşmanlarıyla anlaşmak ve onların güçlerinden yararlanmak gerekliydi. Fransa'nın düşmanı olan ve Babiâli'ye anlaşma öneren iki devlet vardı: Rusya ve İngiltere. İşte Rusya ve İngiltere ile imzaladığı antlaşmalar, Osmanlı'nın uygulamaya başladığı "denge politikası"nın ilk göstergeleriydi.

2. Osmanlı-Rus İttifakı (1798)

Osmanlı Devleti'nin Rusya ile 23 Kasım 1798'de imzaladığı ittifak antlaşması, "denge politikası"nın başlangıcını oluşturduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yaptığı ilk ittifaktı. Fransa'nın Mısır'a asker çıkartması Osmanlı Devleti için olduğu kadar Akdeniz'deki Rus çıkarları açısından da sakıncalıydı. Bu nedenle Rusya da, Fransa'ya karşı Osmanlı Devleti ile bir anlaşmaya varmak istemekteydi.

Osmanlı-Rus ittifakı ile Rusya, Fransa'nın Osmanlı topraklarına saldırısını tanımadığı gibi, Fransızların Mısır'da kaldığı sürece Osmanlı Devleti'ne yardım

6 Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, s.129.

etme yükümlülüğünü de üstleniyordu.⁷ Yine bu ittifak uyarınca, Napoléon'un işgal etmiş olduğu Yedi Ada'nın Fransızlardan kurtarılması için, Rus donanması Boğazlar'dan özgürce geçebilecek; ancak, savaş bittikten sonra Karadeniz'e çekilecekti. Rusya ile ittifakın bu hükmüyle Osmanlı Devleti, "Boğazlar'ın kapallığı" ilkesinden ilk kez ödün vermiş olmaktaydı. Rusya'nın bu antlaşmayla geçici olarak elde ettiği bu olanağı kalıcı bir hak haline getirmek istemesi, bundan sonraki Rus politikasının ana hedeflerinden birini oluşturacaktı. Osmanlı-Rus ittifakı, bu zamana değin yalnızca savaş meydanlarında karşılaşan iki devlet güçlerinin, ortak düşman karşısında birlikte hareket etmelerinin örneklerinden ilkinin oluşturması açısından da önem taşımaktaydı. Ağır Rus baskısı altında 1805 yılında imzalanan ikinci bir ittifak antlaşmasıyla, Rusya'ya barış zamanında da Boğazlar'dan geçiş hakkı tanınmıştı.

Babîlî, Osmanlı-Rus İttifak Antlaşması'nın imzalanmasına değin dış politikasında ittifaklar akdetme yoluna gitmemiş ve yalnız kalmak ilkesine bağlı kalmıştı. Bu nedenledir ki Osmanlı-Rus Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin, Avrupa devletlerince benimsenmiş olan dış politika ilkelerini kabul etmesi anlamına da geliyordu. Babîlî, askeri alandaki ve diplomasideki yetersizliğini örtebilmek için, bundan böyle Hristiyan devletlerle ittifaklar yapma ilkesini kabul etmekteydi.

Osmanlı-Rus ittifakı, iki devletin ilişkilerinde bir dönüm noktasını oluşturmaktaydı, zira bu ittifaktan önce Osmanlı Devleti ile Rusya daima birbirlerini yok etmeye çalışmıştı.

3. Osmanlı-İngiliz İttifakı (1799)

İngiltere, ancak 18. yüzyılın sonlarına doğru Akdeniz'de egemenlik kurmanın bilincine varmaya başlamıştı. Hindistan ile Avrupa arasındaki en kısa yol Akdeniz'den, Hindistan'a giden yollardan en önemlisi de Mısır'dan geçmekteydi. İşte bu nedenle, Napoléon Mısır'ı işgal edince İngiltere, Osmanlı Devleti ve Rusya ile Fransa'yı Mısır'dan çıkartmak için işbirliği yapmıştı. Hindistan'a giden yollardan bir diğeri de Dicle ve Fırat vadisinden Basra Körfezi'ne uzanan yoldu. Bu yol da Osmanlı egemenliği altında bulunuyordu. İngiltere'nin, Osmanlı topraklarının bütünlüğünün korunmasından yana olması bu yollar yüzündendi. İngiltere, bu yolların Fransa'nın ya da Rusya'nın eline geçmesini önleyebilmek için, Osmanlı Devleti ile sürekli olarak işbirliğinde bulunmayı politikasının başlıca ilkelerinden biri saymaktaydı.

Osmanlı-Rus Antlaşması'na koşut olarak, 5 Ocak 1799 tarihinde Osmanlı-İngiliz İttifak Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma uyarınca Osmanlı Devleti,

7 Osmanlı-Rus Antlaşması'nın maddeleri için bkz. Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.5, 4. Baskı, s.32-35.

Fransa'ya Akdeniz'deki bütün limanlarını kapatma ve Fransızları Mısır'dan çıkartmak için 13.000 kişilik bir kuvvet toplama yükümlülüğünü üstlenmekteydi. İngiltere de, Napoléon Bonaparte'ı Mısır'dan çıkartmak için, Osmanlı Devleti'ne donanmasıyla ve askerleriyle yardım edecekti. Cebelüttarık'tan sonra Malta'yı alan ve Hindistan'ın güvenliği için Mısır'la yakından ilgilenen İngiltere, Osmanlı sularında Fransız ticaretini yok ederek Fransa'nın yerine geçmek istemekteydi. Osmanlı-İngiliz ittifakıyla İngiltere, ilk kez olarak, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması politikasını benimsediğini ortaya koymuştu.

Osmanlı-İngiliz Antlaşması'nın imzalanmasından birkaç gün sonra Osmanlı Devleti, İki-Sicilya Krallığı ile Fransa'ya karşı 21 Ocak 1799'da bir ittifak imzalamıştı.

Napoléon Bonaparte Ordusu'nun Mısır topraklarına ayak basmasıyla, Avrupa'yı ilgilendiren sorunların arasına Akdeniz sorunu da girmiş olmaktadır. Osmanlı Devleti, Rusya ile İngiltere'nin, Fransa'yı Mısır'dan ve Doğu Akdeniz'den uzaklaştırmak amacıyla yaptıkları savaşlar Avrupa politikasının ağırlık noktasını üç yıl için Akdeniz'e kaydırmıştı.

Fransa, Mısır seferinden umduklarını sağlayamamıştı. Ne Mısır'ı Fransa'ya kazandırabilmiş ne Akdeniz'i bir Fransız gölü haline getirebilmiş ne de İngiltere'yi Hindistan'dan uzaklaştırmayı ya da onu sömürge yolları üzerinde ezmeyi başarabilmişti. Fransa'nın Akdeniz'i egemenliği altına alma isteği, Rusya'nın Boğazlar'ı ele geçirerek Doğu Akdeniz'e sahip olma tutkusuyla çelişmekteydi. Mısır seferi Fransa'dan çok İngiltere'ye yaramıştı. İngiltere, Doğu İmparatorluğu üzerine çöken Napoléon Bonaparte tehlikesini ortadan kaldırmış; bu sefer sırasında Malta'ya yerleşmekle, Cebelüttarık'tan sonra Akdeniz'in strateji açısından en önemli yerine sahip olmuştu.

Rusya ise, Fransa'ya karşı Osmanlı Devleti'ne yardım etmekle, Osmanlı Devleti'ni himayesi altına almanın mümkün olabileceğini düşünmüştü. İşte, bu düşünceyle imzalamış olduğu 1798 Antlaşması, Rus savaş gemilerine savaş süresince Boğazlar'dan her iki yönde geçme hakkını tanıdı ve Rus gemileri Boğazlar'ı ilk kez Mısır seferi sırasında geçtiler.

4. Osmanlı-Fransız Yakınlaşması (1802-1806)

Fransa'nın Mısır'dan çekilmesinin ardından Babiâli, İngilizlerin Mısır'da yerleşmek niyetinde olduklarına ilişkin bilgi edinmişti. Rusların ise, Yedi Yunan Adaları'nda ve Rumlar arasında ulusçuluk propagandası yaptıkları bilinmekteydi. Bu nedendir ki, Fransız tehlikesinin bittiği andan itibaren, Osmanlı Devleti için Rusya ile İngiltere'nin siyasal ihtirasları tehlikeli olmaya başlamıştı. Bu durumda Babiâli, yeniden Fransa'nın tarafına kaymanın yararlı olabileceğini düşünmekteydi.

Öte yandan, Rusya ile İngiltere'nin de arası açılmıştı. Bunun nedeni, Napoléon Bonaparte'ın, Fransa'ya karşı kurulmuş olan "İkinci Koalisyon"u parçalamak amacıydı.⁸ Bu amacını gerçekleştirebilmek için Fransa'nın, İngiltere'yi ya da Osmanlı Devleti'ni kendi yanına çekmeye çalışması gerekiyordu. Oysa İngiltere, Fransa'yı Avrupa-Asya ticaret yolları üzerinde görmek istemiyordu; Osmanlı Devleti de, Mısır'ı Fransa'ya terk etmeyi düşünmüyordu. Bu durumda Napoléon Bonaparte için seçilecek başlıca yol Rusya ile anlaşmaktı.

Napoléon Bonaparte, Rusya ile bir ittifak yapmak ve kendisiyle birlikte Rusya'yı da İngiltere'ye karşı bir savaşa sürüklemek istiyordu. Malta'nın İngiltere'nin eline geçmesinden sonra Rus Çarı I. Pol, Akdeniz'deki denge'nin İngiltere lehine bozulmuş olduğu görüşündeydi. Öte yandan Bonaparte, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik ihtiraslarını bildiğinden bu ihtiraslara göz yummakla, Rusya'yı kendi yanına çekebileceğini umuyordu. Bonaparte, Dışişleri Bakanı Talleyrand'a yazmış olduğu Mayıs 1800 tarihli mektubunda şöyle demekteydi: "Osmanlı İmparatorluğu uzun süre devam edemeyecektir. Eğer Rus Çarı I. Pol de bu görüşe katılırsa, çıkarımız ortak olacaktır."⁹

Napoléon Bonaparte ile Rus Çarı arasında şöyle bir ortak proje oluşturulmuştu: Bir Fransız ordusu Ruslara katıldıktan sonra Orenburg'tan Buhara'ya değin bölgeyi işgal edecek, sonra Afganistan ile İran'ı alarak Hind'e değin uzanacak ve oradan da İngilizleri kovarak, Çar'a büyük bir "Doğu İmparatorluğu" kazandıracaktı. Buna karşılık Çar, Fransa'nın Akdeniz'de ve Mısır'da kesin olarak yerleşmesine ses çıkarmayacaktı. Görüldüğü gibi, dünyanın nüfuz bölgelerine bölünmesi demek olan bu projenin bir ucu da Osmanlı Devleti'ne dokunuyordu. Ancak gerek Rusya gerek Fransa, bu projenin gerçekleştirilebilmesi için, Avusturya'nın onayını gerekli görüyordu. Bu nedenle Napoléon Bonaparte, 1801 yılında Avusturya'dan Osmanlı'dan almak istediği yerlerin bildirilmesini istemiş; Avusturya da, Sırbistan, Bosna, Bulgaristan ile Eflak-Boğdan'ı istemişti.

Fransa, Rusya ve Avusturya arasında Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasına ilişkin kesin bir projenin hazırlanacağı sırada, Nisan 1801'de Çar I. Pol öldürülmüş ve yerine I. Alexander geçmişti. Alexander (1801-1825), Haziran 1801'de İngiltere ile bir antlaşma imzaladı ve böylelikle Napoléon Bonaparte'ın, Osmanlı Devleti'ni paylaşma karşılığı olarak Rusya'ya önerdiği Asya'daki fetihler projesi suya düşmüş oldu. Bunun üzerine Fransa, İngiltere ve Osmanlı Devleti ile anlaşmaya razı olmuş ve İngiltere ile 1802 yılında Amiens Barışını,

8 Fransa'ya karşı "İkinci Koalisyon", Rusya ile İngiltere arasında 29 Aralık 1797 tarihinde oluşturulmuş; bu koalisyona daha sonra Avusturya da katılmıştı. Öte yandan Napoli, Osmanlı Devleti ile Vatikan da Fransa'ya karşı birleşmişti. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Hüner Tuncer, *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)*, Genişletilmiş 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s.21.

9 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.5, 4. Baskı, s.45.

Osmanlı Devleti'yle de Paris Antlaşması'nı imzalamıştı. Paris Antlaşması, bir barış ve dostluk antlaşmasıydı. Bu antlaşma uyarınca Fransa ile Osmanlı Devleti, Amiens Antlaşması'nı tanıdıklarını yazılı olarak bildirecekti. Amiens Antlaşması ile, Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi karar altına alınmaktaydı. Paris Antlaşması'nın imzalanmasıyla da, Mısır'ın işgalinden doğmuş olan son pürüzler çözüme kavuşturulmakta ve Osmanlı-Fransız ilişkileri yeniden dostluk yoluna girmekteydi.

Mısır seferinin sona ermesiyle Fransa, Osmanlı Devleti için bir tehlike olmaktan çıkmış; buna karşılık, Rus ve İngiliz dostluğu Osmanlı Devleti için korkutucu olmaya başlamıştı. III. Selim, Osmanlı Devleti'nin bundan böyle devletlerarası ilişkilerde tek başına ayakları üzerinde duramayacağını bilincinde olarak, Rusya ve İngiltere'ye karşı Fransa'ya dayanmayı bir zorunluluk olarak kabul etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı beslediği eski kin ve nefret, Osmanlı'nın iyi ve sadık dostu olan Fransa ile barışmasına yardımcı olmuştu.

Padişah III. Selim, Napoléon'un kişiliğine büyük saygı duymaktaydı ve bu nedenle, onun Mısır'a saldırışını çoktan affetmişti.¹⁰ III. Selim ayrıca, Napoléon'un askerlik alanındaki bilgisi ve başarılarının hayranıydı. Öte yandan Napoléon Bonaparte da, Osmanlı Devleti'nde reformlar yapmak suretiyle Osmanlı'yı Batı uygarlığının düzeyine getirmek yolunda çaba harcayan III. Selim'e saygı duyuyordu.

III. Selim, Napoléon Bonaparte'ın 1804 yılında ilan ettiği imparatorluk rejimini tanımaktan yanaydı. Ancak İngiltere ve Rusya, Mısır seferi nedeniyle Osmanlılarla yapmış oldukları ittifakları ileri sürerek, Osmanlı'dan Fransa'daki imparatorluk rejimini tanımamasını istedi. Hatta Rusya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Kont Italinski, Osmanlı Devleti'nin Napoléon'un İmparatorluğu'nu tanımamasını barışı bozucu bir davranış olarak sayacağını ileri sürerek Babıâli'yi tehdit bile etmişti.¹¹

Padişah, Fransa'daki imparatorluk rejimini tanımamasının nedeni olarak, Rusya ve İngiltere ile yapmış olduğu ittifak antlaşmalarını ileri sürmekteydi. III. Selim, bu antlaşmaların geçerlilik sürelerinin bitiminde Napoléon'un yeni imparatorluğunu açıktan açığa tanıyacağını Paris'e bildirdi. 2 Aralık 1805 tarihinde Avusturya ile Rusya Ordularının Austerlitz'de Napoléon karşısında yenilgiye uğratılması üzerine¹² Osmanlı Devleti, Rusya ile bozuşmak pahasına da olsa Napoléon'un "İmparatorluk" unvanını tanımaya karar verdi. Ve Seyyit Abdürrahim Muhip Efendi, bu amaçla "fevkalâde elçi" olarak Fransa'ya

10 N. Yorga, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.9, çev.: B. Sıtkı Baykal, Gündoğdu Matbaası, İstanbul, 1992, s.149. (Yorga, bu eserini Hammer Tarihi'ni kronolojik olarak tamamlamak amacıyla kaleme almıştır.)

11 Age, s.151.

12 Rus Elçisi Italinski'nin baskısı altında Osmanlı Devleti, Rusya ile yapmış olduğu 1799 tarihli antlaşmayı 30 Aralık 1805'te yenilemişti.

gönderildi.¹³ Muhip Efendi'nin asıl görevi, Napoléon'u genel bir barışa razı etmek ya da Rusya ile Fransa arasında bir antlaşma yapılmasına karar verildiği takdirde, bu antlaşmaya Osmanlı Devleti hakkında bir maddenin konulup konulmayacağını öğrenmektir.¹⁴

Napoléon, Austerlitz zaferinden sonra, Avrupa'da yapmak istediği şeyleri gerçekleştirebilmek için Osmanlı Devleti'ni yanına çekmek istiyordu. Bu nedenle, en güvendiği generallerinden Sebastiani'yi 15 Ağustos 1806'da İstanbul'a elçi olarak göndermişti. Sebastiani'nin görevi, Osmanlı Devleti'ni İngiltere ve Rusya aleyhine döndürmektir.

Fransa'nın Napoléon'un imparatorluğu altında Avrupa'da sürdürdüğü savaşlar ve elde ettiği büyük başarılar Osmanlı Devleti'ni etkilemişti. Özellikle Fransız Elçisi Sebastiani'nin İstanbul'a gelişiinden sonra, iki devlet arasındaki ilişkiler daha sıkı bir hale geldi. Osmanlı Devleti, geleceği için büyük bir tehlike olarak gördüğü Rusya'ya ancak Fransa tarafından ağır bir darbe vurulabileceğini düşünüyor ve bu nedenle, Fransa'nın yanında yer almayı bir zorunluluk olarak görüyordu.

5. Osmanlı-Rus-İngiliz-Fransız İlişkileri (1806-1812)

Rus Çarı Alexander, III. Selim'den, kendisini Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Ortodoks uyruklu halkların tümünün koruyucusu olarak tanımasını ve gerektiğinde İstanbul'daki Rus Elçisi'nin, bu halkların adına müdahalede bulunma hakkının olmasını istemişti. Çar'ın bu isteği III. Selim'in o denli gurunun dokunmuştu ki; Fransız Elçisi Sebastiani'nin de etkisiyle, Rusya taraftarı olarak tanınan Eflak ve Boğdan voyvodalarının değiştirilmesine ve 1798 tarihli Osmanlı-Rus İttifakı'nın yürürlükten kaldırılarak, Boğazlar'ın Rus savaş gemilerine kapatılmasına karar verdi. Bu durum, Osmanlı-Rus ilişkilerini kopma noktasına getirmiş ve Rusya'yı destekleyen İngiltere'nin de Osmanlı Devleti'ne karşı tutum takınmasına yol açmıştı.

1806 Ekim'inde Rus Orduları, Dinyester nehrini geçerek Eflak ile Boğdan'ı (Tuna Beylikleri) işgal etti. Böylece Çar Alexander, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden başka bir şey istemediğine ilişkin Padişah'a birçok kez vermiş olduğu güvencede samimi olmadığını ve gerçekte Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırma hedefini benimsediğini açığa vurmaktaydı. Ancak Çar, Eflak ve Boğdan'ı işgal etmekle birlikte, bu toprakları hiçbir zaman Rusya'ya katmak niyetinde olmadığını açıkladı.¹⁵

13 Seyyit Abdürrahim Muhip Efendi, Napoléon Bonaparte'in "imparatorluk" unvanının tanınması amacıyla, *ad hoc* elçi olarak Fransa'ya gönderilmişti.

14 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c.4, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984, s.1991.

15 Yorga, *age*, c.9, s.155.

Napoléon, Rusya'nın Tuna Beylikleri'ni işgali üzerine, bütün Avrupa'nın ayaklanacağını düşünmüştü. Oysa bu gerçekleşmedi. İngiltere, Rusya'nın lehinde bir tutum takınmış ve Akdeniz'den yedi savaş gemisi getirterek, İstanbul limanına demirletmişti. İngiltere'nin İstanbul'daki Elçisi Arbuthnot, 1807 Ocak ayının sonlarında, Babıâli'yi, İngiltere'yle yapmış olduğu 1799 tarihli İttifak Antlaşması'nı yenilemediği takdirde, doğrudan doğruya savaşla tehdit etti. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Fransa ile ilişkilerini kesmesini, Osmanlı donanmasının ve Çanak-kale istihkâmlarının kendisine teslimini ve Eflak ile Boğdan'ın da Rusya'ya bırakılmasını istemekteydi. Osmanlı Devleti, İngiltere'nin önerilerine ve tehditlerine kulak asmadı. İngiltere ile savaşın eşğine gelinmişti; ancak İngiltere, İstanbul'a saldırmaktan vazgeçti, çünkü kentin savunmasını yaracak bir konumda değildi. İstanbul'da Adalar önünde demir atmış olan İngiliz donanması da, 1 Mart 1807'de herhangi bir şey yapamadan geriye dönmek zorunda kalmıştı.

İngiltere, İstanbul önlerinde uğradığı başarısızlığı örtbas edebilmek için, Mısır'a bir çıkartma yapmayı kararlaştırmış ve 17 Mart 1807 tarihinde İskenderiye'yi almayı başarmıştı. Ancak Mehmet Ali Paşa, İskenderiye'yi kuşatarak, İngilizleri teslim olmaya mecbur bıraktı (14 Eylül 1807) ve İngiliz kıtaları 14 Eylül'de kesin olarak Mısır'dan çıkıp gittiler.

6. Tilsit Antlaşması (1807)

Osmanlı Devleti, III. Selim'in tahttan indirilmesinden önce Rusya'ya, sonra da İngiltere'ye karşı savaş açmıştı. Osmanlı-Rus Savaşı 1806 yılında başladı. Osmanlı, Rusya'nın olası yenilgisinin sonucunda, Eflak ile Boğdan'ı işgalden kurtarmayı, Kırım'ı geri almayı¹⁶ ve böylelikle, İstanbul ile Boğazlar üzerindeki Rus baskısından kurtulmayı ümit etmekteydi. İngiltere ile savaşın nedenini ise Mısır oluştuyordu. İngiltere'nin Mart 1807'de İskenderiye'ye asker çıkartması, Osmanlı Devleti'nin bu devlete karşı savaş açmasına neden olmuştu.

Bu arada Napoléon, Osmanlı Ordularının Rus Ordularına saldırmasından yararlanmış ve Rusları 1807 Haziran'ında yenilgiye uğratmıştı. 9 Temmuz 1807 tarihinde Napoléon ile Çar Alexander Tilsit Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmanın Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren hükümleri şunlardı: Napoléon, Osmanlıları, Eflak ile Boğdan'ı Ruslara bırakmaları için ikna edecek; bunda başarılı olamazsa, Rusya'nın bu yerleri güç kullanarak alabilmesi için Rusya'ya yardım edecekti. Rusya da, Yedi Yunan Adaları ile Dalmaçya ve Cattoro üzerinde Fransa'nın egemenliğini kabul edecekti.¹⁷

16 Kırım, Osmanlı Devleti'nin yitirdiği ilk İslam toprağıydı. Rus Çaricesi II. Katerina, 1783 yılında Kırım'ı ilhak etmiş; Osmanlı Devleti de, 9 Ocak 1784'te Rusya'ya verdiği bir senetle Kırım, Koban ile Taman'ın Rusya tarafından işgalini resmen tanımıştı.

17 Tilsit Antlaşması'yla; Belçika, Nis, Savoy, Cenova, Dalmaçya ve Hırvatistan Fransa'ya bağlanmakta; Hollanda, Ren Konfederasyonu, Vestfalya Krallığı, İtalya Krallığı, Varşova Büyük Dü-

Tilsit Antlaşması, Çar'ın İngiliz müttefikinin aleyhine, Avrupa'nın Rusya ile Fransa arasında bölünmesini amaçlamaktaydı. Öte yandan, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki çatışmaların sona erdirilmesini talep eden bu iki emperyal Güç, aralarında oluşturdukları gizli planlarla Osmanlı Devleti'ni parçalamayı istemekteydi.¹⁸ Osmanlı Devleti'nin toprakları yalnızca Asya'da olmakla sınırlandırılacak; Balkanlar'ın doğusunun büyük bölümü Rusya'ya verilecek ve buna karşılık Avusturya'ya da Batı'da toprak verilecekti. Fransa ise; Arnavutluk, Yunanistan, Girit ve öteki Ege Adaları'nı ele geçirecekti. Eğer Babiâli Fransa'nın aracılığını reddederse Fransa, Avrupa'yı Osmanlı'nın boyunduruğundan kurtarma konusunda Rusya ile işbirliğinde bulunacaktı. Bunun üzerine Babiâli, Fransa'nın koruyuculuğu altında Rusya ile barış koşullarını içermeyen, ancak, iki yıl sürecek olan bir ateşkes imzalamıştı. 1809 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş yeniden başlayacaktı.

Tilsit Antlaşması ile Napoléon'un Batı'nın İmparatoru, I. Alexander'ın da Doğu'nun İmparatoru olduğu onaylanmış olmaktaydı. Fransa'nın müttefikleri; Bavyera ile Württemberg, Danimarka ile İsveç, İspanya, Rusya, Prusya ve Avusturya'ydı. Gerek Napoléon'a gerekse Alexander'a karşı duran güç ise İngiltere'ydi. İngiltere'nin başlıca kaygısı, Avrupa'da güç dengesinin bozulmamasıydı. İngiltere, deniz gücünün üstünlüğü sayesinde Napoléon'un gücünü Avrupa'da durdurabilmişti.

Tilsit Antlaşması'yla Napoléon, "Doğu" politikasını değiştirmiş ve kişisel ihtirasları doğrultusunda Osmanlı Devleti'ni gözden çıkarmayı kabullenmişti. Oysa bundan birkaç ay önce aynı Napoléon, "Osmanlı'yı kurtarmanın kendi görevi" olduğunu açıklamıştı. Tilsit'te Fransa İmparatoru Napoléon Bonaparte ile Rus Çarı I. Alexander, Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarını aralarında paylaşmayı kabul etmekteydi.

Rus Çarı I. Alexander (1801-1825)
(Stepan Semyonoviç Shchukin'in
fırçasından)

kaliği ve İsviçre de, Fransa'ya bağlı uydu devletleri oluşturmaktaydı. Napoléon Bonaparte'nin kardeşi Jozef Bonaparte ise, 1804 yılında Napoli ile Sicilya'nın, 1808'den sonra da İspanya'nın Kralı olmuştu.

- 18 Napoléon ile Alexander'ın zamanından önce parçalara ayırarak ortadan kaldırmayı planladıkları Osmanlı Devleti, gerek Napoléon'un gerek Alexander'ın İmparatorluklarından bir yüz yıl daha fazla varlığını sürdürecekti.

*Fransa İmparatoru Napoléon Bonaparte
(1804-1814)*

Napoléon, bu politika değişikliğine gerekçe olarak, "sevgili dostu" olarak nitelendirdiği Padişah III. Selim'in tahttan indirilmesini göstermişti.

Napoléon, Tilsit'ten yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: "Babiâli'ye karşı izleyeceğim davranış biçimi sallanıyor ve değişme noktasındadır." Napoléon'un, Dışişleri Bakanı Talleyrand'ın, "çok fazla parçalanmış bir ayna artık tamir edilmemeli" yolundaki sözlerinin doğruluğuna her gün biraz daha fazla aklı yatıyordu.¹⁹

III. Selim'in tahttan indirildiği sırada Osmanlı Devleti'nin Fransa nezdindeki elçisi Seyyit Abdürrahim Muhip Efendi'ydi. Abdürrahim Muhip Efendi, Padişah Mustafa'nın tahta çıkması üzerine (1807-1808), elçiliğinin devamına ilişkin hümayunnameyi Napoléon'a sunuşunda,²⁰ Napoléon kendisine şunları söylemişti: "Sultan Mustafa, bana tahta çıkış haberini çok geç bildirdi. Elçime (Sebastiani) de İstanbul'da hürmet edilmiyormuş. Ben, Tilsit Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'ne sahip çıktım. Şimdiye kadar Osmanlı Devleti'ni ben ayakta tutuyordum; yoksa çoktan yıkılırdı. Sultan Mustafa, memleketinin nizam ve intizamına öncelikle itina etsin. Bana dostluğunu ispat etsin. Nitekim Sultan Selim bana dost olup, ben de onun samimi dostu idim. Tilsit Antlaşması sırasında saltanat tahtında bulunsaydı ya da halefinin gerçekten iyi niyetli olduğunu bilseydim, daha büyük faydalar – belki Kırım'ın geri alınmasını – sağlardım."²¹

Tilsit Antlaşması'yla Napoléon; Besarabya, Eflak ile Boğdan ve Kuzey Bulgaristan'ı Rusya'ya bırakmaya hazır olduğunu açıklarken, kendisine Arnavutluk, Selanik Körfezi'ne değin Tesalya, Mora ile Girit'i ayırmış, Avusturya'ya da, Bosna ile Sırbistan'ın bir parçasının verilmesini Alexander'a kabul ettirmişti.²² Öte yandan Alexander, gözünü İstanbul'a dikmiş; İstanbul ile birlikte Rumeli'yi (Preveze, Parga, Varanice ile Peternitev Nahiyeleri) ve Akdeniz Adaları'nın tümünü bu paylaşımın kapsamı içine sokmak istemişti. Ancak Napoléon, Rusya'nın bu önerisine şiddetle karşı çıkmış ve şöyle demişti: "İstanbul, İstanbul seni hiçbir vakit terk edemem, sen merkezi hükümet-i âlemsin."²³ Böylelikle, Rus Çarı'nın İstanbul'u ele geçirme hülyası da suya düşmüş olmaktaydı.

Napoléon Tilsit'te, Osmanlı dostluğunu feda etmiş ve Osmanlılar için "bu barbarlar artık adam olmaz" hükmüne varmıştı.²⁴ Napoléon, Rus Çarı Alexander'a

19 Yorga, *age*, c.9, s.175.

20 Yeni Padişah'ın tahta çıkması durumunda, Osmanlı elçilerine, nezdine atandıkları devletlerin hükümdarlarına sunulmak üzere, yeni bir name-i hümayun yani hümayunname (Padişah'ın mektubu) gönderilirdi.

21 *Tarih-i Cevdet*, c.4, s.2142.

22 Napoléon, Osmanlı Devleti'nin paylaşımına Avusturya'nın da dahil edilmesini Alexander'dan istemiş; Alexander da, bu isteği kabul etmişti.

23 *Tarih-i Cevdet*, c.4, s.2130.

24 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.5, 4. Baskı, s.99.

aynen şunları söylemişti: "Hikmet nev'inden olarak bir vak'a beni Devlet-i Osmaniye'den kurtardı. Müttelikim ve sevgili dostum olan Sultan Selim hal ve hapsolundu. Zannedirdim ki, biraz arka olmakla Osmanlıları adam etmek ve şecaat-ı fitriyelerinin istimalini (doğuştan yürekli olmayı) kendilerine öğretmek kabildir. Meğer bu bir hayal'imış. Kendi kendisini idare edemeyen bir heyet-i devleti mahvedip de, parçalarını İngilizlere kaptırmak daha hayırlıdır."²⁵

Tilsit Antlaşması ertesinde, Napoléon ile Alexander arasında 12 Ekim 1808'de Erfurt'ta imzalanan antlaşma ile Napoléon, Tuna Beylikleri'ni ve Finlandiya'yı Rusya'ya bırakmaya onay vermekte; ancak, bu ilhakin Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki çıkarlarını tehlikeye sokmayacak bir biçimde yapılmasını başlıca koşul olarak öne sürmekteydi. Eğer bu duruma Avusturya'yla silahla müdahale edecek olursa, Fransa da müttelikine silahla yardım edecekti.

Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti, bundan böyle Fransa'nın ittifakında kalmanın gereksiz olduğu sonucuna varmıştı. Fransa'nın sürekli düşmanı olan İngiltere'nin²⁶ Osmanlı Devleti'ni yanına almak istemesinin sonucunda, 1807 yılından itibaren İngiltere ile sürdürülen savaşa son verilmiş ve 5 Ocak 1809'da Osmanlı-İngiliz Antlaşması (Kal'a-i Sultaniyye) akdedilmişti.²⁷ Bu antlaşmanın en önemli yanı, Boğazlar'ın yabancı savaş gemilerine kapalılığı ilkesinin İngiltere tarafından kabul edilmiş olmasıydı. İngiltere, Osmanlı Devleti ile yapılacak barış sayesinde hem ticaret hem de politika açısından büyük çıkarlar sağlayacağından, Osmanlı Devleti ile barışçı ilişkilerin sürdürülmesinden yanaydı. Öte yandan Osmanlı tahtına yeni çıkmış olan Padişah II. Mahmut (1808-1839) da, İngilizlerin aracılığıyla, Rusya'nın istediği Tuna Beylikleri'ni yitirmeksizin Çar ile barışabileceğini umuyordu.

1808 yılında Osmanlı tahtına çıkan II. Mahmut, İstanbul'daki Fransız Elçisi Sebastiani'nin sözleriyle, "güçsüz, yumuşak huylu, hastalıklı, tedavisi olanaksız sara illetine yakalanmış olan bir hükümdar"dı.²⁸ Rus Çarı da, Osmanlı Padişahı'nı, hem vücutça hem de kafaca zayıf bir hükümdar gölgesi saymaktaydı. Ancak o "zayıf" hükümdar, Tuna Beylikleri'ni her ne pahasına olursa olsun Rusya'ya barakmamak için, var gücüyle Rusya'ya karşı savaşmıştı.

Sultan Mahmut, Osmanlı'nın varlığını sürdürebilmesi için, yalnızca kendi gücüne dayanmak zorunda olduğunu çok iyi biliyordu. Avusturya'dan yardım beklenemezdi, çünkü Avusturya, 1809'da Rusya ile anlaşarak, Küçük Eflak'ın (İspanya) İmparator Franz'a bırakılması karşılığında, Tuna Beylikleri'nin Rusya

25 *Tarih-i Cevdet*, c.4, s.2129.

26 Fransa, kendisine ait olduğunu varsaydığı Mısır'ın İngiltere'nin eline düşmesinden büyük kaygı duymaktaydı.

27 Avusturya, Fransız-Rus ittifakına karşı bir güç oluşturmak üzere, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında bir uzlaşmanın sağlanması yolunda ciddi çaba harcamıştı.

28 Yorga, *age*, c.9, s.196.

*Osmanlı Padişahı II. Mahmut
(1808-1839)
(Eser sahibi, Athanasios Karantzoulas)*

tarafından ilhakını tanıyacağını; Fransa ise, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması için, Rusya ile anlaşmaya hazır olduğunu bildirmişti.

7. Bükreş Antlaşması (1812)

1809 yılından itibaren sürdürülen Osmanlı-Rus Savaşı, 28 Mayıs 1812 tarihinde imzalanan Bükreş Antlaşması'yla sona erdirildi. Bu antlaşma uyarınca, Eflak ile Boğdan Osmanlı Devleti'ne geri verilmiş; Ruslar, Besarabya'nın büyük bir bölümünü korumuş ve Prut Nehri iki devlet arasında sınır olarak kabul edilmişti. Böylelikle Osmanlı Devleti, Rusya karşısında biraz daha gerilemekteydi.

Bükreş Antlaşması'nın imzalanmasıyla "Doğu Sorunu", Avrupa politikasının arka planına itilmişti.

Bükreş Antlaşması ertesinde, Osmanlı Padişahı'nı sürekli istekleri ve tehditleriyle karşı karşıya bırakan devlet Rusya oldu. Rusya'nın İstanbul'daki Elçisi Italinski 1814 yılında, Bükreş Antlaşması'nın hükümlerinin tümüyle yerine getirilmesini talep etmişti. Rus Elçisi, söz konusu antlaşmanın 3. maddesi gereğince, Boğazlar'dan geçecek Rus gemilerinin Osmanlı memurlarının ziyaretinden muaf tutulmalarını istemekteydi. Öte yandan, Besarabya'nın sınırları üzerinde de görüşmelere başlanmıştı. Rusya'nın istekleri doğrultusunda iki devlet arasındaki yeni sınır, Tuna'nın Kilya kolu üzerindeki adaları ve eski Ceneviz Kalesi'nin bulunduğu yerleri de içine alacaktı. Babıâli, Eylül 1817'de Rus isteklerini kabul etmişti.

IV. AVRUPA'DA "METTERNICH ÇAĞI" (1815-1848)

Avusturya İmparatoru I. Franz döneminde (1804-1835),¹ Avusturya'nın dış ilişkilerinin yönetimi I. Franz'ın yetkisindeydi. Ancak İmparator'un 1809 yılında Kont Klemens Wenzel Metternich'i (1773-1859) Dışişleri Bakanı olarak atamasıyla birlikte, İmparatorluğun dış ilişkilerinin yönetimi tümüyle Metternich'in eline geçmişti. 1813 yılından itibaren "Prens" unvanına sahip olan Metternich, 1821'de Başbakanlık makamına getirilmiş ve 1848 yılında istifa etmeye zorlanana değin Avusturya'nın hem iç hem de dış ilişkilerinin yürütülmesinde baş sorumlu olmuştu.

19. yüzyılın ilk yarısında Avusturya İmparatorluğu'nu fiilen yöneten Başbakan ve Dışişleri Bakanı Metternich'di. Metternich, İmparator Franz ile arasındaki ilişkiyi şöyle tanımlamaktaydı: "İmparator (I. Franz), her zaman benim istediklerimi yapar; ancak, ben de onun yapmaması gereken bir şeyi yapmasını asla istemem. Övünmeyerek şunu söyleyebilirim ki, dış ilişkiler konusunda İmparator her zaman benim düşüncelerimi benimsemiş ve benim önerilerim doğrultusunda

*Avusturya-Macaristan
İmparatoru I. Franz (1804-1835)*

¹ 1804 yılında son Kutsal Roma İmparatoru II. Franz (1792-1804), "imparatorluk" unvanının Napoléon'un ihtirası yüzünden tehdit edildiğini görünce, kendisine "Avusturya İmparatoru" unvanını uygun bulmuş ve bu tarihten sonra Avusturya İmparatoru I. Franz olarak anılmaya başlanmıştı.

*Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Dışışleri Bakanı ve Başbakanı
Prens Klemens von Metternich
(1809-1848)*

hareket etmiştir.² Ve Metternich, şöyle devam etmekteydi: "Tanrı, beni benim için yaratılmış olan ve benim de onun için yaratılmış olduğum bir adamın yanında görevlendirmiştir. İmparator Franz, ne istediğini çok iyi bilir ve bu da, benim en fazla istediğimden hiçbir zaman farklı değildir."³

Avusturya nezdine atanmış olan bir Rus Elçisi, İmparator Franz ile Metternich'in ilişkileri hakkında şunları yazmaktaydı: "Avusturya'nın politikaları Franz'ın kişiliğine göre saptanmış; ancak, Metternich'in ruhuyla yönlendirilmiştir."⁴

Şu bir gerçek ki Metternich, 1815-1848 yıllarında Avrupa diplomasisini yönlendiren kişi olmuştu! Bu nedenledir ki tarihçiler, 19. yüzyılın ilk yarısını "Metternich Çağı" olarak nitelendirmektedir.⁵ Yarım yüzyıla yakın bir süre Avrupa'nın siyasal sahnesine egemen olan Metternich, "Avrupa'nın Dizginlerini Elinde Tutan Adam" (the Coachman of Europe) lakabını kazanmıştı.

Bir "Metternich Sistemi"nden söz etmek olası mıdır? Metternich'in kendisi bir "sistem"i yarattığını kabul etmemekte; ancak, bazı ilkelere sıkı sıkıya bağlı olduğunu ifade etmekteydi. Metternich, "Anılar"ında bu hususu şöyle dile getirmekteydi: "Bizler, bilim öncesi bir çağda yaşamıyoruz. Bu nedenle, içinde yaşadığımız çağda bir dava yolunda çaba harcayan insanlara en etkin rehberi, her gün uyguladığımız ve her çağda insanların deneyimlerinin meyvası olan ilkeler ve kurallar oluşturacaktır. Eğer ben bir sistemi savunmuş olsaydım, bu sistem benimle birlikte İmparatorluğumuz'dan ve Avusturya'dan yok olabilecekti. Ancak, gördüğüm kadarıyla bu böyle olmamıştır."⁶

Metternich'in diplomatik hüneri Avusturya'yı Avrupa düzeninin merkezine yerleştirmişti. 1815-1848 yıllarında Orta Avrupa'daki egemen güç Metternich'in yönetimi altındaki Avusturya İmparatorluğu'ydü. Metternich, "Muhazakâr İttifak"ın ruhu ve öncüsü, yaratıcısı ve uygulayıcısı olarak nitelendirilmekteydi.

Metternich'in görüşüne göre Avusturya, Avrupa'yı devrime karşı koruyan bir kale konumundaydı. Metternich, "Anılar"ında şöyle yazmaktaydı: "Avusturya, bazen yerinde durmakla suçlanmaktadır. Böyle bir şey söz konusu olamaz. Biz, zamanla birlikte hareket etmekteyiz; ancak bu, ilkelerimizden ayrılmamızı gerektirmemektedir. Hiçbir imparatorlukta, bizimkinde olduğu gibi farklı uluslara daha fazla saygı gösterilmemiştir. Bizim İmparatorluğumuz'da herkes yasa karşısında mutlak eşittir, vergiler hakçadır ve yargı bağımsızdır. İmparatorluğun

2 G. de Bertier de Sauvigny, *Metternich and His Times*, Darton, Longman and Todd Ltd., Londra, 1962, s.163-164.

3 *Age*, s.14.

4 Egon Radvany, *Metternich's Projects for Reform in Austria*, Martinus Nijhoff, Lahey, 1971, s.14-15.

5 Alan Sked, ed., *Europe's Balance of Power, 1815-1848*, The Macmillan Press Ltd., Londra, 1979, s.121.

6 Sauvigny, *age*, s.32'den Metternich, *Mémoires*, c.8, s.298.

her oluşturucu parçasında devlet kurulları ve liberal birer belediye sistemi vardır."⁷

Metternich döneminde Avusturya İmparatorluğu genişleme sevdasında değildi. Bu nedenle de Avusturya'nın, Balkanlar'ı egemenliğı altında bulunduran Osmanlı Devleti'ne yönelik genişleme niyeti yoktu.⁸ Bu konuya ilişkin olarak Metternich şöyle yazmaktaydı: "Avusturya, doymuş bir güçtür. Yeterince büyüktür, yeterince zengindir; sahip olduklarını korumak ona yeterli gelecektir."⁹

Bazı tarih yazarlarının görüşüne göre; eğer Metternich yaşamamış olsaydı, Avrupa genel olarak liberal düşünceler çerçevesinde yapılabılır ve belki de her türlü savaşın ve felaketin önüne geçilebilirdi. Metternich olmamış olsaydı, Habsburg İmparatorluğu gerekli reformları gerçekleştirebilir, İmparatorluk sınırları içerisinde yaşayan farklı uluslar yatıştırılabilir ve belki de 1914'te "Büyük Savaş" gerçekleşmeyebilirdi.¹⁰

1. Metternich ve 1789 Fransız Devrimi

Fransız Devrimi'ne duyduğu nefret Metternich'in duygu ve düşünce dünyasına egemen olmuştu. Bu devrime karşı yürüttüğü savaş onun tarihteki rolünü belirlemişti. Metternich, Fransız Devrimi'nin nedenlerini ve niteliklerini anlamakta ve bunlarla savaşmakta oldukça güçlük çekmiş; ancak devrim bir insanla özdeşleşince, bunu çok iyi anlayabilmiş ve Napoléon'a karşı savaş onun yaşamını yönlendiren başlıca etkeni oluşturmuştu. Napoléon ile savaş, Metternich için devrim ile savaşla eş anlamlıydı. "Ben genel barışın ve siyasal dengenin temel kurallarının koruyucusu olarak Napoléon'un nezdine atandığımda, karşımda Napoléon'u devrimin insan haline dönüşmüş şekli olarak gördüm" diyordu Metternich.¹¹

Farklı halkların oluşturduğu Avusturya İmparatorluğu'nun bir bireyi olarak Metternich, halklara self-determinasyonu ilkesinin uygulanmasının Habsburg Devleti'nin ortadan kalkmasına neden olacağını biliyordu. Bu nedenle, inançları ve çıkarları onu Fransız Devrimi'nin karşıtı yapmıştı. Metternich, gücünü ve yetkisini Fransız Devrimi'nin ilkelerini bastırma yönünde kullanmakta kararlıydı.

1806 yılında Napoléon'un Sarayı'na Avusturya Elçisi olarak atandığı andan itibaren Metternich'in başlıca hedefi; Fransız İmparatoru'nu düşürmek,

7 Metternich, *Mémoires*, c.7, s.428-429.

8 Age, c.8, s.605-606.

9 Sauvigny, *age*, s.168.

10 Alan Sked, *The Decline and Fall of the Habsburg Empire 1815-1918*, Longman Group Ltd., Londra and New York, 1989, s.8.

11 E. Kittel, "Metternichs politische Grundanschauungen," *Historische Vierteljahrschrift*, XXIV (1929), s.447.

Avrupa'da barışı ve siyasal dengeyi yeniden kurmak, Beş Büyük Güç'ün¹² birliğini gerçekleştirmek ve Avusturya'yı Beş Büyük Güç'ten biri haline getirmek olmuştur. Metternich; üçlü, dörtlü ya da beşli konferanslar düzenlemek yoluyla ve ortak eylemlerle Avrupa'da siyasal dengeyi kurmayı amaçlamaktaydı.¹³

2. "Vienna Düzeni"

Napoléon Savaşları ertesinde, Avrupa'ya yeni bir düzen getirmek amacıyla 1814-1815 yıllarında gerçekleştirilen Viyana Kongresi tümüyle Metternich'in esiydi. Milletler Cemiyeti ile Birleşmiş Milletler örgütlerinin kurulmasından bir yüzyıl kadar önce Metternich, Avrupa'yı, birbirleriyle sürekli çatışma içerisinde olan ayrı ayrı ulusların ve devletlerin yer aldığı bir kıta olarak değil, bütünlüşmüş tek bir "Avrupa Cumhuriyeti" olarak görmekteydi.¹⁴ Bu birlik tek bir devletin öteki devletler üzerinde üstünlük kurmasıyla değil, ancak "devletlerin işbirliği" sayesinde oluşturulabilecekti. Metternich'in görüşüne göre, Avrupa'daki barışın ve var olan monarşik düzenin korunabilmesi ve güvence altına alınabilmesi amacıyla Avrupalı Büyük Güçlerin oluşturacağı bir birlik, Avrupa'nın neresinde olursa olsun ortaya çıkacak olan devrim hareketlerini denetleme hakkına sahip olacaktı.

Osmanlı Devleti Viyana Kongresi'nde temsil edilmemişti, çünkü Osmanlı Devleti bu kongreye katılma fırsatını kaçırmıştı. Bu sırada Babıâli, daha çok önemseydiği başka ivedi nitelikteki sorunlarla (valilerin isyanları gibi) uğraşmaktaydı. Oysa, Osmanlı'nın Viyana Kongresi'ne katılması Rusya'nın Osmanlı'ya yönelik ihtiraslı planlarını frenlemede önemli bir etken olabilirdi. Fransız, Avusturya ve İngiliz Hükümetleri, "Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki statükoyu güvence altına alacak olan genel bir antlaşmaya dahil edilmesi" görüşünü desteklemekteydi.¹⁵

Viyana Kongresi'nin sonucunda Avrupa'nın siyasal açıdan yeniden yapılandırılmasında Metternich çok önemli bir rol oynamıştı. Metternich, Napoléon'un Avrupa haritasını alt üst etmesinin ardından toplanan Viyana Kongresi'nin oluşturduğu düzenle, Avrupa'nın barış ve istikrar dönemine gireceğini umuyordu. Metternich'e göre Avrupa'da barış, ancak "güç dengesi" ilkesinin uygulanması ve 1815'te kurulan siyasal düzenin korunmasıyla sağlanabilirdi.

Napoléon, 19. yüzyılın ilk on beş yılı içinde "liberalizm" ile "ulusçuluk" akımlarını silah zoruyla Avrupa kıtasına yayarken; aslında çıkarları çatışan iki devlet adamı Avrupa'da barışı ve düzeni yeniden kurmanın sorumluluğunu üstlenmekteydi. Bu iki devlet adamı, Avusturya Başbakanı Metternich ile İngiltere

12 Beş Büyük Güç; Avusturya, İngiltere, Fransa, Rusya ve Prusya'ydı.

13 Arthur Herman, *Metternich*, Londra, 1932, s.362.

14 Halil İnalçık, *Turkey and Europe in History*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.113.

15 M.S. Anderson, *The Eastern Question, 1774-1923*, Macmillan, Londra, 1966, s.47-48.

Dışişleri Bakanı Castlereagh (1812-1822) idi. Bu iki devlet adamı arasında var olan karşılıklı saygı ve anlayış Avusturya ile İngiltere'yi birbirine yaklaştırmıştı.

Bir ada devleti olan İngiltere'nin dış politikasının özü Kıta'da bir devletin egemen olmasını önlemek ve Manş Denizi'nin güvenliğini sağlamaktır. Metternich, Avrupa'da Napoléon Savaşlarıyla bozulan düzeni tek başına kuramayacağına göre, onun bir başka devlet adamının desteğine gereksinimi vardı. Metternich ile Castlereagh, Avrupa'da barış ve düzenin kurulmasında anlaşıp el ele verdiklerinde "Viyana Düzeni" ortaya çıkmış ve istikrar sağlanmıştı.

Metternich ile Castlereagh, Avrupa'da barış ve istikrarı sağlarken, "cezalandırma" yerine "denge", "intikam" yerine ise "yasallık" öğelerini ön plana çıkarıyordu. Eğer Fransa cezalandırılmış olsaydı, yeni kurulan düzeni "yasal" görmeyebilir ve onu silah zoruyla değiştirmeye kalkışabilirdi.¹⁶ Oysa 30 Mayıs 1814 tarihli Viyana Barış Antlaşması, galip devletlerin kendi kendilerini sınırladıklarının tarihteki en güzel örneğiydi.¹⁷ Bir başka deyişle galip devletler, "intikam" yerine "güç dengesi"nin peşinde koşmuştu. Bu devletlerin asıl amaçları, Fransa'nın savaşta ele geçirdiği toprakları geri almak ve Napoléon'un tahttan indirdiği "yasal" monarşileri yeniden kurmaktır. Napoléon'un Waterloo yenilgisinden sonra imzalanan 20 Kasım 1815 tarihli barış antlaşması da cezalandırıcı nitelikte değildi. Fransa, Napoléon'un yaptıklarından ötürü devletlerarası sistem içerisinde küçük düşürülmemişti.

Metternich ile Castlereagh'in önderliğindeki Viyana Kongresi, Avrupa barış ve refahının halkların isteklerine uyularak değil, yasal otoriteye mutlak itaat sağlanarak korunabileceği kararına varmıştı.

Metternich'in kurduğu düzenin iki güçsüz yanı bulunmaktaydı: Bunlar, "ulusçuluk" akımı ile "Doğu Sorunu"ydü. Metternich'in temsil ettiği Avusturya İmparatorluğu, ulusçuluğun yadsınması temeli üzerinde kurulmuştu. "Doğu Sorunu"na ilişkin olarak ise, Metternich'in düzeni, Rusya'nın vereceği güvenceye ve Yakın Doğu'da kurulmuş olan statükoya saygı göstermesine dayanıyordu. Ancak bir yandan Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki toprakları üzerinde genişleme emellerini gerçekleştirmeye başlayıp, bu topraklarda Avusturya ile arasında çatışma olasılığı ortaya çıkınca; öte yandan da, Balkanlar'da Rusya'nın desteklediği ulusçuluk akımları güçlendikçe "Viyana Düzeni" çökmüştü.

Avusturya otokrasisi, 19. yüzyıl boyunca ulusçuluğun ve liberalizmin en güçlü düşmanı oldu. Ancak, Metternich'i sonunda yenmeyi başaran yine ulusçuluk ve liberalizm akımları olmuştu.

16 Almanya, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Versailles Barış Antlaşması ile cezalandırıldığından, bir süre sonra bu antlaşmanın ağır hükümlerine karşı gelmişti.

17 30 Mayıs 1814 tarihli antlaşma uyarınca Fransa, 1792'deki sınırlarına çekilmiş; ancak, savaş tazminatı ya da tamirat borcu ödemekle yükümlü tutulmamıştı.

V. "AVRUPA UYUMU"

Chaumont Antlaşması (Mart 1814), Paris Antlaşmaları (Mayıs 1814 ve Kasım 1815), Viyana Antlaşması (Haziran 1815) ve Dörtlü İttifak (Kasım 1815), Napoléon döneminden sonra yarım yüzyıl kadar Avrupa tarihini biçimlendiren başlıca düzenlemeleri oluşturmaktaydı. Rusya, Prusya ve Avusturya hükümdarlarının oluşturduğu Kutsal İttifak'a (Eylül 1815) ise İngiltere katılmamıştı.

1. Chaumont Antlaşması (Mart 1814)

Chaumont Antlaşması ile İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya, Fransa'ya karşı askerî bir ittifak akdetmişti. İmzacı devletlerin amacı, Napoléon'u devirmek ve Napoléon'un yenilgiye uğratılmasından sonra yeniden çizilen Avrupa haritasını 20 yıl ittifak içinde kalarak koruyabilmektir. Müttefikler, Bourbon hanedanını yeniden Fransa tahtına çıkarmakta anlaşmış, 1814 Mart'ının sonunda Paris'i işgal etmiş ve Nisan ayında da Napoléon tahttan feragat etmek zorunda kalmıştı.

2. Paris Antlaşmaları (Mayıs 1814 ve Kasım 1815)

Napoléon'u yenen devletler, Mayıs 1814'te yenilgiye uğratılan Fransa ile Birinci Paris Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma ile Fransa'nın sınırları 1792 yılındaki sınırları olarak kabul edilmekteydi. Fransa, Belçika'yı ve Ren Nehri'nin batı kıyısını bırakmak zorunda kalmış; bazı sömürge topraklarını da terk etmişti. Ancak Fransa, ne silahsızlandırılmış ne tazminat ödemiş ne de bu devletin toprakları işgal edilmeyi. Fransa ayrıca, Avrupa kongrelerinde temsil edilme hakkını da kazanmıştı.

İkinci Paris Antlaşması ise, Napoléon'un sürüldüğü Elbe Adası'ndan kaçmasından ve 18 Haziran 1815'te Waterloo Savaşında İngilizler ile Prusyalılar tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra imzalandı. Bu antlaşma ile Fransa, bir kısım topraklarını daha yitirmekte ve büyük bir savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılmaktaydı.

3. Viyana Kongresi (1814/1815) ve Viyana Antlaşması (Haziran 1815)

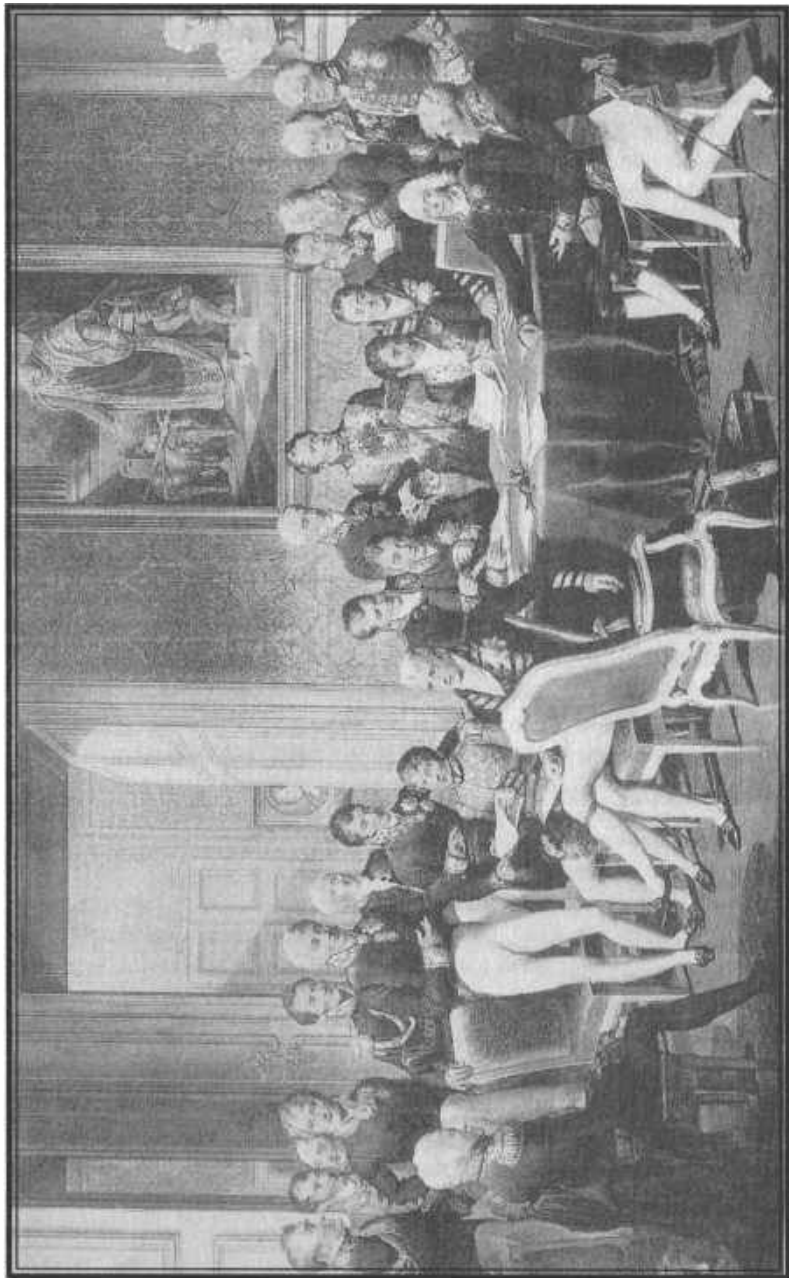
Viyana Kongresi 8 ay sürmüştü. Bu kongrede Rusya Çar I. Alexander, Prusya Kral III. Frederik Wilhelm adına Başbakan Prens von Hardenberg, Avusturya Dışişleri Bakanı Metternich, İngiltere ise önce Dışişleri Bakanı Lord Castlereagh, daha sonra da Başbakan Dük Wellington tarafından temsil edildi. Viyana Kongresi'nde Fransa da temsil edilmişti, çünkü Fransa ile barışın yapıldığı Birinci Paris Antlaşması'yla Fransa ile galip devletler arasındaki sorunlar çözüme kavuşturulmuştu. Bu nedenle Fransa'nın da, Viyana Kongresi'ne öteki Avrupa devletleriyle eşit statüde katılması kabul edildi. Fransa'yı kongrede ünlü diplomatı ve Dışişleri Bakanı Talleyrand temsil etmişti.

*İngiltere İmparatorluğu
Dışişleri Bakanı Lord Castlereagh
(Robert Stewart) (1812-1822)*

Haziran 1815'te imzalanan Viyana Antlaşması'yla, Norveç ile İsveç tek bir krallık haline getirilmekte; Belçika ile Hollanda da tek bir krallığın çatısı altında birleştirilmekteydi. Fransa, Portekiz ve İspanya, hemen hemen bugünkü sınırlarına sahip oldular. Finlandiya ile Polonya'nın bir bölümü Rusya'nın sınırları içine alınmış; Karadağ dışındaki bütün Balkan Yarımadası da Osmanlı Devleti'nin hükümrânlığı altında bırakılmıştı. Avusturya İmparatorluğu; Avusturya, Macaristan ve Bohemya ile bugünkü Polonya'nın, İtalya'nın, Almanya'nın ve Yugoslavya'nın geniş bölümlerini sınırları içine almaktaydı. İtalya ile Almanya'nın toprakları ise küçük devletlere ve prensliklere bölünmüştü.

Viyana düzenlemelerine egemen olan iki ilke "yasallık" ile "güç dengesi"ydi. "Yasallık" ilkesi çerçevesinde, Avrupa devletlerinde yasal siyasal gücün kaynağı kalıtsal monarşik hanedanlar olmalıydı. Bu nedenle, özellikle İspanya'da, Fransa'da ve İtalya'da yasal monarklar yeniden iktidara getirilmiş ve desteklenmişti. Kongrede "demokrasi" düşüncesi hiç benimsenmemiş, "güç" ögesinin hakları belirlediği görüşü kabul edilmişti.

1814/1815 Viyana Kongresi

Viyana Kongresi düzenlemeleriyle "Napoléon Savaşları"ndan önceki statüko büyük ölçüde yeniden sağlanmaktaydı. Kongrede benimsenen "güç dengesi" ilkesi çerçevesinde, Avrupa'daki beş büyük devlet (İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Prusya) arasında bir güç dengesi sağlanmalı ve bu devletlerden hiçbirinin tek başına Avrupa'nın büyük bir bölümü üzerinde egemenlik kurmasına izin verilmemeliydi. Bu çerçevede, Rusya'nın Doğu Avrupa'ya yönelik istekleri İngiltere ile Avusturya'nın direnişiyle karşılaşmış; yeni Alman Konfederasyonu'nun içine hem Avusturya hem de Prusya alınmış¹ ve Avrupa'nın beş büyük devleti arasında dönemsel kongrelerin yapılması kararlaştırılmıştı.

Viyana düzenlemelerinde göz ardı edilen başlıca öğe ulusçuluk olmuştu. Bu düzenlemeleri gerçekleştirenler hükümdarlar ile "eski düzen"in aristokrat diplomatlarıydı ve bunlar, ne yazık ki ulusçuluk ya da liberalizmin gücünü algılayabilecek bir konumda değildi.²

4. Kutsal İttifak (Eylül 1815)

Rusya, Avusturya ve Prusya arasındaki bu birliğe İngiltere katılmamıştı. Bu ittifak Hristiyanların birliğini simgelemektedir. Bu üç devlet, kendilerini aynı ve tek bir Hristiyan ulusun üyeleri saymaktaydı. Kutsal İttifak, Rus Çarı'nın girişimiyle yaşama geçirilmişti. Hristiyan hükümdarların oluşturduğu bu birlik Avrupa'ya barışı, düzeni ve huzuru getirme sözü vermişti.³ Avusturya İmparatorluğu Dışişleri Bakanı Metternich'e göre, Avusturya ile Prusya bu ittifaka yalnızca Rus Çarı'nı hoşnut edebilmek için katılmıştı.

5. Dörtlü İttifak (Kasım 1815)

Dörtlü İttifak ile İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya; Chaumont, Paris ve Viyana Antlaşmalarının getirdiği düzeni 20 yıllık bir süre boyunca güç kullanarak korumaya söz vermektedir.

İngiltere Dışişleri Bakanı Castlereagh, İngiltere'nin, hiçbir devletin içişlerine karışmayacağını ve XVIII. Louis'yi desteklemek üzere Fransa'ya müdahale etmeyeceğini açıklamıştı. Bu ilke farklılığı İngiltere'nin ilerideki yıllarda yolunu müttefiklerinden ayırmasına neden olacaktı.

"Kutsal İttifak"la "Dörtlü İttifak"a, genellikle, despot hükümdarların küçük devletlerin içişlerine karışmalarını haklı kılmaya yarayacak bir araç gözüyle bakılmaktaydı. "Hristiyanların birliği" kavramına çağrıda bulunan "Kutsal

1 Napoléon Bonaparte, 1806 yılında Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'na son vermiş ve onun yerine 39 özerk devletten oluşan Alman Konfederasyonu'nu kurmuştu.

2 Thomson, *age*, s.95.

3 E.L. Woodward, *War and Peace in Europe 1815-1870*, Constable and Co. Ltd., Londra, 1931, s.2-4.

İttifak", yasal monarşik hükümetlerin iktidarda bulundukları ve devletler topluluğunun aynı görüşteki devletlerden oluştuğu varsayımına dayanmakta; buna karşılık "güç dengesi" ilkesini temel alan "Dörtlü İttifak", devletler arasında sürekli rekabetin ve bunalımların var olduğu gerekçesinden hareketle, farklı hükümet türlerine sahip devletler arasında güç dengesi kurmayı ve büyük devletler arasında gerçekleştirilen dönemsel kongreler yoluyla bu dengede gerekli değişiklikleri yapmayı amaçlamaktaydı.

6. "Kongre Sistemi"

Büyük Güçlerin kısa vadede Napoléon'u devirme amacı, uzun vadede kıtanın tek bir gücün egemenliği altına girmesini önleme amacına dönüşmüştü. Müttefiklerin amacı, Avrupa'nın hanedanlık devletlerine bölünmüşlüğüünün korunması ve kıtanın en büyük devletleri arasındaki uyuşmazlıkların çözülebilmesi için, bu devletlerin eylemleri arasında uyumun sağlanabilmesiydi. İşte, bu düşünceden hareketle "Kongre Sistemi" doğmuş ve bu sistem "Avrupa Uyumu"nu (Concert of Europe) oluşturmuştu.

Napoléon dönemi ertesinde Metternich, yeniden kurulan tutucu Avrupa'nın rehberi olarak nitelendirilebilirdi. Rus Çarı Alexander da, Avrupa'da eski düzenin korunmasından yanaydı. Öte yandan Prusya da, Metternich'in izinden gitmeyi yeğlemekteydi. Fransa ise, Avrupa topluluğuna yeniden kabulünü amaçlamaktaydı. Bu nedenle, İkinci Paris Antlaşması'nın kendisine yüklediği yükümlülükleri yerine getirme politikasını benimsemişti.

"Avrupa Uyumu"nun oluşturulmasının altında yatan başlıca gerekçe, Fransa'nın Avrupa'daki barış ve dengeyi yeniden tehdit etmesi durumunda, müttefiklerin ortak harekette bulunma yükümlülüğünü üstlenmesiydi. "Avrupa Uyumu", Fransa ve devrim korkusu devam ettiği sürece başarılı bir biçimde işlevini yerine getirmişti.

Kongre Sistemi'ni başlatan 1818 yılında toplanan Aix-la-Chapelle Kongresi'ydi. Bu kongre, İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya ile Fransa arasında toplanmış, Fransa'daki durumu irdelemiş ve Fransa "Avrupa Uyumu"nun eşit bir üyesi olarak kabul edilmişti. 9 Ekim 1818 tarihli Aix-la-Chapelle Antlaşması "Napoléon Savaşları" macerasını sona erdirmekteydi. Bu kongrede, Avusturya ile İngiltere'nin savunduğu "güç dengesi" politikası ile Rusya'nın yeğlediği "Kutsal İttifak" politikası arasındaki karşıtlık vurgulanmıştı.

1820 yılında İtalya'da liberal bir ayaklanma gerçekleşmiş ve Napoli'de halk Kral IV. Ferdinand'ın bir anayasa çıkarmasını sağlamıştı. İtalya'daki toprakları nedeniyle Avusturya'yı doğrudan ilgilendiren bu sorunda Avusturya İmparatoru I. Franz ile Metternich, bu devrimci hareketin hemen bastırılmasını kararlaştır-

tırdı. Metternich, Napoli Kralı'na yeniden tam yetki tanınmasını istemiş ve bu amaca yönelik olarak Avusturya'nın silahlı güçle İtalya'ya müdahale etmesi görüşünü savunmuştu.

"Avrupa Uyumu"nu oluşturan devletler, Ekim-Kasım 1820'de Troppau'da toplanma kararı almış; ancak, bu toplantıya Fransa ile İngiltere'nin katılmaması üzerine, kongre Avusturya, Rusya ve Prusya arasında gerçekleştirilmişti. Kongre sonucunda kabul edilen 19 Kasım 1820 tarihli bildiriyle, devrimci hareketlere müdahale hakkı benimsenmekteydi.

Ocak 1821'de Laibach'ta bir araya gelen Avusturya, Prusya ve Rusya, Napoli Kralı Ferdinand ile Napoli'deki durumu tartışmış ve Troppau ile Laibach Kongrelerinde, Avusturya'ya İtalya'daki düzeni yeniden sağlama görevi verilmişti.

Ekim 1822'de toplanan Verona Kongresi'nde ise, Fransız devrimci düşüncelerinin etkisinin görüldüğü İspanya'ya İttifak adına müdahale etmek üzere Fransa yetkili kılınmaktaydı. Ancak, İngiltere'de Castlereagh'in yerine geçen yeni Dışişleri Bakanı George Canning (1822-1827) de, Castlereagh gibi başka devletlerin içişlerine silahlı müdahalenin karşısındaydı. Canning'in bu tutumu, Müttefiklerin İspanya'ya yönelik ortak bir harekette bulunmalarını önlemekteydi. 1823 yılında Fransa, İspanya'ya silahlı müdahalede bulunmuş ve Fransa'nın bu davranışı İngiltere'nin Dörtlü İttifak'taki ortaklarından tümüyle ayrılmasına neden olmuştu.

Verona Kongresi'nde ayrıca, 1821'de Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldıran Yunan halkının bağımsızlık savaşımına ortak bir müdahalenin yapılmaması ve bu sorunu Osmanlıların kendilerinin çözmeleri kararı alınmıştı.

Troppau, Laibach ve Verona Kongrelerinde, Avrupa'da statükonun korunması amacıyla, başka devletlerin içişlerine güç kullanmak yoluyla karışılması benimsenmişti. Korunması amaçlanan statüko ise, 1814/1815'te akdedilen Paris Antlaşmaları ve Viyana Antlaşması'yla belirlenen düzendi.

VI. AVRUPA'DA 1830 DEVRİMLERİ

Viyana Kongresi'nden sonra; monarşi, kilise ve feodalizm gibi Avrupa'da istikrarı ve sürekliliği simgeleyen kurumlarla endüstri devrimi, ulusçuluk ve liberalizm gibi yeniliği simgeleyen olgular arasındaki çatışma 1830 devrimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştu.

"Monarşi", Avrupa devletlerinin siyasal gücünün temel kaynağıydı. Avrupalı halkların çoğunluğu da monarşiyi en doğal hükümet biçimi olarak kabul etmekteydi. Napoléon'un yenilgisi, ittifak halindeki monarşik hükümetlerin kazandığı bir zafer olarak nitelendirilebilirdi. 1815 Viyana düzenlemelerinin sonucunda, babadan oğula geçen mutlak monarşi kurumu bütün Avrupa'da yeni bir ivme kazanmıştı.

Kutsal Roma Germen İmparatorluğu 1806 yılında feshedilmiş; bu imparatorluğun yerini en büyükleri Avusturya, Prusya ve Bavyera olmak üzere 39 devlet almıştı. Bu devletler, birbirlerine gevşek bağlarla bağlı Alman Konfederasyonu'nu oluşturmaktaydı. Her devletin başına mutlak yetkilere sahip bir hükümdar getirilmişti. Öte yandan Bourbon hanedanı Fransa'ya ve İspanya'ya, Avusturya'nın başındaki Habsburg hanedanı da İtalya'ya geri dönmüştü.

Avrupa'da "monarşi" ile "kilise" kurumları arasında yakın bir ittifak vardı. Kilise de monarşi ve aristokrasi kadar 1789 Fransız Devrimi'nin saldırılarına hedef olmaktaydı. Monarşi ve din gibi tutucu kurumların yanı sıra, bir başka tutucu kurum da "toprak sahipliği"ydi. Endüstri devriminin yalnızca başlangıç aşamalarına tanık olan bir çağda toprak hâlâ mülk edinmenin en önemli ölçütüydü ve siyasal güce sahip olmanın yolunu açmaktaydı.

1815-1854 yıllarında Avrupa'da savaşların yerine devrimlerin gerçekleştiği görülüyordu. Bu yıllarda Avrupa'da büyük savaşlar yapılmamıştı. 1815-1854 yılları, modern Avrupa'nın tanık olduğu en uzun barış dönemlerinden biriydi.

Bu dönemde iktidardaki hükümetler kendilerini tehdit eden devrimci güçlerle savaşıyordu.

1815 Viyana düzeninin ertesinde, sürekliliği simgeleyen kurumların karşısında nüfus artışı, endüstrileşme ve kentleşme süreçleri, liberalizm ve ulusçuluk gibi yeniliği simgeleyen olgular ortaya çıkmıştı. Nüfusun artması daha çok ölüm oranlarındaki azalmadan kaynaklanmaktaydı. Tıp bilimindeki ilerlemeler ile Avrupa'daki güçlü monarşilerin kamu düzeni ile güvenliği sağlamadaki başarıları, ölüm oranlarının azalmasındaki başlıca etkenlerdi.

Endüstrileşme ile kentleşme süreçleri İngiltere ile Batı Avrupa'da başlamış ve Almanya, İtalya ve Rusya'ya yayılmıştı. Makineleşmiş endüstri beraberinde kentleşmeyi de getirmekteydi. Kadınlar ve çocuklar iş yaşamına katılmış ve yeni makineleri çalıştırabilmek için niteliksiz işgücü yeterli sayılmıştı. Güç yeni zenginleşen orta sınıfın eline geçmekteydi. Orta sınıflar değişikliğin başlıca itici güçleriydi. Yeni zenginleşen orta sınıf, var olan düzene karşıt liberal düşünceleri desteklemekteydi.

19. yüzyılda yeni bir devlet türü doğmaktaydı. Eski düzen döneminde geçerli olan "hükmeden" ve "tebaası" kavramlarının yerini "devlet" ve "vatandaşları" kavramları almıştı. Yönettiği toplumdan çıkan bir devlet ve devletinden sürekli hizmet isteyen bir toplum modern tarihin en devrimci olgularını oluşturmaktaydı. İşte 19. yüzyıl Avrupası'na egemen olan ulusçuluk, liberalizm, demokrasi ve sosyalizm hareketlerinin kaynağı bu olgular idi.

1830 yılında Avrupa demiryolu çağının başlangıcında bulunmaktaydı. İletişim ve ulaştırma alanlarında kaydedilen gelişmelerin bir ülkede yaşayan insanları birbirlerine daha çok yaklaştıracığı ve ulusçuluk duygularını güçlendireceği kuşku götürmezdi.

İngiltere ile Fransa, "ulusçuluk" düşüncesine olumlu yaklaşmaktaydı, çünkü bu güç bu devletlerin varlıklarına bir tehdit oluşturmamaktaydı. Orta Avrupa'ya egemen olan Avusturya ise, ulusçuluğa hoşgörüsüyle yaklaşamazdı, çünkü bu güç Habsburg İmparatorluğu'nu parçalayıcı bir etkiye sahipti.

Rusya, Balkanlar'ın dışında ulusçuluk düşüncesinin karşısında yer almıştı. Rusya, Osmanlı Devleti'nin hükümrانlığı altındaki Balkan halklarının özgürlük savaşımına ise olumlu yaklaşmaktaydı. Rusya'nın bu tutumu genişleme politikasıyla da örtüşmekteydi.

Prusya ise, Avusturya ve Rusya gibi Avrupa'nın tutucu kanadında yer almaktaydı.

1830'larda Avrupa'da endüstrileşme sürecinin gerçekleşmesiyle birlikte, işadamları ile ticaretle uğraşanların sayıları, zenginlikleri ve etkileri büyük ölçüde artmıştı. Endüstri devriminin ilk aşamaları ile liberalizmin güçlenmesi arasında doğrudan bir bağı gözlemlemek mümkündü. Yeni işadamları ile tüccarlar, kendi

1830 Belçika Devrimi'ni simgeleyen bir resim
(Eser; Gustave Wappers)

çıkarlarına daha uygun bir politikayı ve kendi görüşlerini daha çok yansıtacak bir hükümet biçimini talep ediyordu.

"Liberalizm" görüşü, hükümet ile toplum, devlet ile toplum arasında daha yakın ve birbirini tamamlayıcı bir ilişkinin olmasını savunuyordu. Liberalizm, eşitlikten çok özgürlüğe değer vermektedir. Liberalizm, parlamenter hükümet biçimini savunmaktaydı. Liberalizm, seçim hakkının mülk sahibi olan herkese tanınmasından yanaydı, mülk sahibi olmayanlar ise seçim hakkına da sahip olamayacaktı.

"Demokrasi" görüşü ise, seçim hakkının bütün erkeklere tanınmasından yanaydı. 19. yüzyılın ilk yarısında demokrasi, liberalizmden daha devrimci ve ülkütücü bir doktrin olarak görülmekteydi.

1830 yılında Fransa'da, Belçika'da, Almanya'nın, İtalya'nın ve İsviçre'nin bazı bölgelerinde ve Polonya'da devrimler gerçekleşmişti. Bu devrimler, zengin orta sınıfların öncülüğünü yaptığı liberal ayaklanmalardı; bunlar, 1815'ten beri benimsenmiş olan tutucu politikaların katıllıklarına ve eksikliklerine karşı protestolar niteliğindeydi. 1830 devrimlerinin ortak noktası hükümetleri halklarıyla daha yakın bir ilişki içine çekme isteğiydi.

Fransa'da, Napoléon'dan sonra Fransız tahtına geçen Kral XVIII. Louis döneminde anayasalı meşrutî bir rejim kurulmuş; ancak, kısa bir süre sonra Kral yeniden mutlak monarşi yönetimine dönmüştü. 1824'te XVIII. Louis'nin yerine geçen X. Charles, baskıyı daha da arttırınca halk ayaklanmış ve 1830'da Paris sokaklarında kanlı çarpışmalar olmuştu. Ülkeden kaçan X. Charles'ın yerine liberal eğilimli Louis Philippe Fransız tahtına oturmuş; Louis Philippe ile birlikte meşrutî monarşi yeniden kurulmuş ve Philippe, iktidarını zengin burjuvaziye dayanarak 1848 yılına değin sürdürmüştü. Louis Philippe'i tahta çıkaran liberaller ise, ne demokrasiyi ne de cumhuriyeti istemekteydi. Fransa'daki yeni rejim parlamentarizm ile otorite arasındaki dengeye dayanmaktaydı.

Paris'teki olaylar Avrupa'nın öteki ülkelerindeki liberalleri de büyük ölçüde etkilemişti. Belçika'nın Hollanda'dan bağımsızlığını kazanması, Polonya'daki ayaklanma, İtalya ile Alman topraklarındaki liberal ayaklanmalar 1830 Paris olaylarının Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki yansımalarıydı.

Belçika'da, 1828'de muhalefette bulunan tutucu Katolikler ile liberaller Hollanda yönetimine karşı birleşmişti. Bilindiği gibi 1815 Viyana Antlaşması'yla, Belçika ile Hollanda aynı krallık altında birleştirilmişti. 1830 devrimlerinin sonucunda, Belçika Hollanda'dan ayrılmış, 4 Ekim 1830'da mutlak bağımsızlığını ilan etmiş ve 1831 Şubat'ında meşrutî monarşiyle yönetilmeye başlamıştı. Belçika'nın yeni anayasası Avrupa'nın en liberal anayasasını oluşturmaktaydı.¹ Hollanda, ancak 1838 yılında Belçika'nın bağımsızlığını tanımış ve I. Leopold 1839'da Belçika Kralı olmuştu.

1830'da Orta Avrupa'da Metternich'in sistemi geçerliliğini koruyordu. Bu bölgede liberallerin sayısı azdı. İtalyan ve Alman devletlerinde liberallerin geniş bir tabanı yoktu. 1832'de Avusturya ile Prusya, Alman devletlerinde baskıcı yönetimlerini uygulamaktaydı. Metternich'in görüşlerinin en güçlü olduğu Avusturya'da ise, devrim hemen hemen hiç hissedilmemişti.

Polonya'da gizli bir örgüt ve üniversite öğrencileri tarafından Kasım 1830'da başlatılan devrim 1831'de Rusya'nın müdahalesiyle bastırılmış; Portekiz ile İspanya'daki anayasal rejimler ise, ancak İngiltere ile Fransa'nın müdahaleleriyle karşı-devrimler karşısında korunabilmişti.

İtalyan devletlerinde de devrim gerçekleşmiş; ancak Avusturya'nın güç kullanarak müdahalesi sonucunda, İtalyan devletlerindeki hükümdarlar yeniden tahtlarına çıkartılmıştı. Öte yandan Mazzini, ulusal bağımsızlık davası çerçevesinde bütün İtalya'yı bir birlik içine almak amacıyla "Genç İtalya" hareketini oluşturmuştu.

1 Thomson, *age*, s.169.

İngiltere'de, 1832 yılında "Reform Tasarısı" parlamentodan geçmiş, bu yasayla ticaretle uğraşanlara ve işadamlarına siyasal güce sahip olma olanağı tanınmıştı.

1814'te Norveç İsveç'in yönetimi altına konulmuştu. Bu birleşmenin sonucunda Norveç'te ulusçu hareket güçlenmiş ve Norveç, parlamentodan geçirdiği bir yasayla asiller sınıfını lağvetmişti. 1830 yılına gelindiğinde ise İsveç, Norveç'in "kendi kendine yönetimi"ni kabul etmek zorunda kalmıştı.

Batılı devletlerde anayasal hükümet biçiminin gelişmesi sonucunda ulusçuluk ile liberalizm hareketleri arasında bir ittifak oluştu. Örneğin, Belçika'nın ulusal bağımsızlığını kazanması liberal bir hareket olarak değerlendirilebilirdi. İtalya'da Mazzini, ulusal birliğe ve bağımsızlığa giden yolun liberalizmden geçmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Öte yandan, Doğu Avrupa'daki hanedanlık yönetimlerinin başarıları da, ancak Alman devletlerinde, İtalyan devletlerinde ve Polonya'da ulusçu ve liberal özlemlerin bastırılmasıyla gerçekleşmişti.

1830 devrimleri sonucunda, Avrupa'nın eskiye kıyasla daha keskin çizgilerle iki siyasal bölgeye ayrıldığı görülmektedir. Alman ve İtalyan devletleri ile Polonya'da yer alan devrimci hareketler, Avusturya, Prusya ve Rusya'nın ortak eylemleriyle bastırılmıştı. Hatta Rusya, Avusturya ve Prusya 1833'te Münchengraetz Antlaşması'nı imzalayarak, devrim tehdidi altında bulunan herhangi bir hükümdarın bu hareketi bastırabilmek amacıyla kendilerine başvurabileceğini kararlaştırmıştı. Belçika, İsviçre, Portekiz ve İspanya'da ise, liberalizm Fransa ile İngiltere'nin desteğiyle başarı kazanmıştı.

Ren Nehri'nin doğusundaki Avrupa, 1815 tarihinde Viyana'da saptanmış olan ekonomik ve siyasal düzenlemelerin temel çizgilerini korumuş; Ren Nehri'nin batısındaki Avrupa ise, giderek büyüyen ticarî ve endüstriyel orta sınıfın çıkarlarına yönelik liberal, anayasal ve parlamenter hükümet biçimini benimsemişti. İşte bu tablo 1848 yılına değin sürdü. Böylece, liberal ve ulusçu görüşleri savunan devletlerle eski düzenin korunmasından yana olan devletler arasında yeni bir güç dengesi ortaya çıkmaktaydı.

VII. "DOĞU SORUNU" ve BÜYÜK GÜÇLER

"Şark Meselesi" ya da "Doğu Sorunu" kavramı ilk kez 1815'te Viyana Kongresi'nde kullanılmıştı. Viyana Kongresi'nde Rus Çarı Alexander, Kongre'deki devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Yunan halkının davasıyla ilgilenmesi önerisinde bulunmuştu. Ancak, "ulusçuluk" düşüncesi-nin kesinlikle karşısında duran Metternich'in ve Doğu'da Rusya'nın genişleme-sini daima kaygı ile karşılamış olan İngiltere'nin etkisiyle, Viyana Kongresi'nde bu konu üzerinde görüşmelerin yapılması reddedildi. Buna karşın Rus delege-leri, resmî görüşmelerin dışında Kongre üyelerinin dikkatlerini Osmanlı Devleti yönetimi altında yaşayan Hristiyan halklara çekmeye çalışmış ve bu durumu tanımlamak amacıyla "Şark Meselesi" deyimini ortaya atmıştı.

18. yüzyılda artık resmen Avrupa'nın bir parçası olarak kabul gören Rusya, İstanbul'da Osmanlı Devleti'nin yerini almayı tasarlamakta ve Balkanlar'daki Hristiyan halkların koruyucusu olduğunu iddia etmekteydi. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rusların kazandığı askerî zaferler ve 1783 yılında Rusya'nın, çoğunlukla Türk kökenli Müslüman halkların yaşadıkları Kuzey Karadeniz ülke-lerini topraklarına katması Avrupa'nın tümünü çok kaygılandırmıştı. Rusya, artık Karadeniz'de tek başına ticaret tekeline sahip olmakta ve İstanbul ile Boğazlar açısından yakın tehdit oluşturmaktaydı. Bu durumda Babiâli, toprak bütünlüğünün korunması için, Batılı devletlerden yardım ve güvence arayışı içe-risine girmişti. Osmanlı tarihçisi Halil İnalçık'ın görüşüne göre, bu yeni durum Avrupa diplomasisinde "Doğu Sorunu" olarak isimlendirilmişti.¹ Başka bir deyişle Batılı Güçler, Avrupa'daki güç dengesi için gerekli gördükleri Osmanlı Devleti'nin korunmasından yana bir tutum benimsemişti.²

1 "Doğu Sorunu" kavramını tırnak işaretleri içinde kullanmanın nedeni, bu kavramın Batılılarca kabul gören ve biraz da Osmanlı Devleti'ni aşağılayıcı bir biçimde kullanılmasından ötürüdür.

2 İnalçık, *age*, s.112-113.

"Doğu Sorunu" kavramı, Viyana Kongresi'nden sonra Avrupalı devlet adamları arasında sıkça kullanılmaya ve çeşitli anlamlar kazanmaya başlamıştı. 19. yüzyılın ilk yarısında "Doğu Sorunu", genellikle Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması; yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarının paylaşılması; 20. yüzyılın başlarında ise, İmparatorluğun bütün topraklarının bölüşülmesi anlamında kullanılmaktaydı.

1. 19. Yüzyılda Osmanlı-Avusturya İlişkileri

Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği 19. yüzyıl Avrupa diplomasisini meşgul eden sorunların başında gelmekteydi. 19. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin kaderiyle doğrudan ilgilenen başlıca dört devlet bulunmaktaydı: Avusturya, Rusya, Fransa ve İngiltere.

Avusturya Başbakanı Metternich'in dış politikasında "Batılı" sorunlar önceliğe sahipti, çünkü Metternich'e göre, Fransız saldırganlığı Viyana düzenine baş tehdidi oluşturmaktaydı. Oysa, Metternich'in bu varsayımı yanlıştı, zira Fransa, bundan böyle Avrupa'yı egemenliği altına alma sevdasından vazgeçecekti. Avusturya'nın varlığını tehdit eden ve daha sonra bu varlığa son verecek güç Fransa değil Rusya olacak, Avusturya'yı dış politikasında en çok meşgul edecek konu ise "Doğu Sorunu" olacaktı.

1792 yılı Avusturya tarihinde önemli bir yıldır, çünkü Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında üç yüzyıldır süregelen olan düşmanlık ve savaş durumuna bu yılda son verilmiş ve iki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuştu. Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkileri yeniden kurmakla Avusturya, Avrupa'yı Osmanlı'dan korumak olan tarihî misyonunu gerçekleştirmiş oluyordu. Bundan böyle Habsburgların yeni misyonu, Avrupa güç dengesini sağlamak üzere, Orta Avrupa'yı Fransız ve Rus saldırılarından korumak olacaktı.³

Avusturya İmparatorluğu, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'ne komşularının en iyisi gözüyle bakmaktaydı. Avusturya, Osmanlı Devleti'ni, bir diğer Büyük Güç'ün genişlemesi karşısında duran en son kale olarak görmekteydi. Metternich şöyle demektedir: "Osmanlı'nın korunması bizim çıkarlarımızın en önde gelenidir, çünkü Rusya'nın gözünü diktiği toprakların Osmanlı Devleti'nin elinde kalmayı sürdürmesi, hem sınırlarımız hem de siyasal konumumuz açısından bize yarar sağlayacaktır."⁴

Avusturya 19. yüzyılda, Habsburg monarşisine en büyük tehdit olarak Osmanlı Devleti'nin de sonunu getirecek olan Balkan ulusçuluğunu görmekteydi. Avusturya'ya göre, Habsburg ile Osmanlı İmparatorluklarının kaderleri bir-

3 Sked, *The Decline and Fall of the Habsburg Empire*, s.5.

4 Sauvigny, *age*, s.242-243.

birlerine bağılıydı. Balkanlar'ın Rusya'nın denetimi altına girmesi Avusturya'nın yaşam damarlarının kesilmesi demek olacaktı. Rusya'nın İstanbul'u ele geçirmesi durumunda ise, Avusturya yönetilemeyecek bir duruma düşecekti.⁵

Balkanlar 19. yüzyılda, hem Osmanlı'ya bağılı halkların özgürlük ve bağımsızlık istemleriyle ortaya çıkmasına hem de Büyük Güçler arasındaki çıkar çatışmalarına sahne olmuştı. Slav halklarını bünyesinde barındıran Avusturya İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki başlıca çıkarı, her şeyin olduğu gibi değişmeden kalmasından yanaydı.

İngiltere'nin devrime karşı savaşımı terk etmesi ve Fransa'nın devrimin ana-tanı olması nedenleriyle, Metternich'in diplomasisi, giderek Kıta Avrupası'nın en güçlü devleti olan Rusya'nın desteğine bağımlı bir duruma gelmişti. Avusturya ile Rusya arasındaki barışı korumak Metternich'in en büyük diplomatik başarısı olmuştı. Avusturya ile Rusya arasındaki dostluk, Metternich'in politikasının ve "Metternich Avusturyası"nın temelini oluşturmaktaydı. Metternich'in görüşüne göre, Avusturya ile Rusya'nın ortak "Doğu" politikası, her ne pahasına olursa olsun Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak olmalıydı.

2. 19. Yüzyılda Osmanlı-Rus İlişkileri

Alexander'dan sonra Rus tahtına çıkan I. Nikola (1825-1855), Osmanlı Devleti'ni yok etmek istemiyordu. Nikola'nın görüşüne göre, büyük ve güçsüz bir Osmanlı Devleti, Rusya açısından reformları gerçekleştirmiş olan ya da toprakları Avrupalı Büyük Güçler tarafından paylaşılmış olan bir Osmanlı Devleti'nden çok daha iyi bir güvenceyi oluşturmaktaydı. Nikola, kendisinin öteki devletlerin topraklarına yönelik hiçbir talebinin olmadığını öne sürerek, hiçbir başka devletin de Balkanlar'ı egemenliği altına almayı düşünmemesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Görülüyor ki, Rus Çarı'nın politikaları Metternich'in politikalarıyla örtüşmekteydi: bu da, barışın ve 1815 Antlaşmalarının korunması demektir.

Rus Çarı I. Nikola (1825-1855)

5 Hüner Tuncer, *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000, s.96.

Rusya'nın da, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasından yana bir politika izlemesi Avusturya'yı yalnızlıktan kurtarmıştı. Rusya'nın bu politikayı izlemesinde, hiç kuşkusuz, Metternich'in azımsanamayacak bir rolü vardı. Metternich'in savunuculuğunu yaptığı "yasallık" ilkesi Rusya'nın Doğu politikasını büyük ölçüde etkilemişti.⁶

19. yüzyılın ilk yarısında, Rusya'nın Osmanlı'ya yönelik politikasında uygulayabileceği iki seçenek bulunmaktaydı: Bunlardan biri, Osmanlı Devleti'nin parçalanması; ikincisi ise, Rusya'nın koruyuculuğu altında Osmanlı'nın varlığını sürdürmesiydi. Osmanlı Devleti'nin yok edilmesi, Rusya için Avrupa'nın düşmanlığını kazanmak anlamına gelmekteydi; oysa bu devletin korunması, İngiltere ya da Avusturya ile gelecekteki bir uzlaşmanın kapılarını açık bırakmaktaydı.⁷ 19. yüzyılın başlarında Rusya, Osmanlı Devleti'nin parçalanması ya da ortadan kaldırılması yerine, Rus nüfuzu altında güçsüz bir Osmanlı Devleti'nin korunması politikasını benimsemişti.

Boğazlar üzerinde denetim kurma, öteki Büyük Güçlerin Boğazlar'ı denetimi altına almalarını önleme, Osmanlı'nın hükümrânlığı altında bulunan Balkan-Hristiyan halklarının ulusal devlet kurma çabalarını destekleme ve Balkanlar'da siyasal etkisini arttırma, Rusya'nın "Doğu Sorunu"na ilişkin başlıca hedeflerini oluşturmaktaydı. Rus Çarları, Balkanlar'da Osmanlı hükümrânlığı altında yaşayan Ortodoks Hristiyanların koruyucuları olduklarını öne sürmekte ve Balkanlar'daki Ortodoks halkların Rusya'ya bu gözle bakmalarını özendirmektedir.

Rusya'nın, hiç kuşkusuz, Osmanlı politikasında odak noktasını "Boğazlar" oluşturmaktaydı. İstanbul ile Çanakkale Boğazları; Avrupa ile Asya'yı birleştirmekte, Karadeniz çevresindeki Rus topraklarına açılımı sağlamakta, Rus ticaretinin Akdeniz'e açılmasına olanak tanımakta ve Balkanlar'da Rus siyasal nüfuzunun oluşmasını mümkün kılmaktaydı. Boğazlar ayrıca, Rusların her zaman gözlerini diktikleri İstanbul'u da korumaktaydı. Boğazlar'ı ele geçirme ve Rus savaş gemilerinin Boğazlar'dan serbest geçiş hakkına sahip olması, Rusya'nın her zaman için vazgeçilmez amacı olmuştu.

3. 19. Yüzyılda Osmanlı-Fransız-İngiliz İlişkileri

Fransa, 16. yüzyıldan itibaren, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Katoliklerin koruyucusu rolünü üstlenmişti. İngiltere ise 19. yüzyılın ilk yarısı

6 Metternich, mutlak monarşilerin "yasal" otoriteyi temsil ettiği görüşünü savunmaktaydı.

7 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan 1829 tarihli Edirne Antlaşması'ndan sonra Rusya, Osmanlı Devleti'nin yok edilmesi yerine, kendi nüfuzu altında güçsüz bir devlet olarak varlığının sürdürülmesi politikasını benimsemişti.

sında, Hindistan'a ve Çin'e Osmanlı egemenliği altında bulunan Suriye ve öteki topraklar üzerinden ihracatını özgürce yapabilmek amacıyla, Osmanlı Devleti'nin korunması politikasını benimsemişti. Ancak, 1878'den sonra İngiltere bu politikasını terk edecek ve Osmanlı Devleti'ni parçalama politikasını benimseyecekti.⁸

19. yüzyılın ilk yarısında Avrupalı Büyük Güçler, genel olarak, Osmanlı Devleti'nin korunmasından yanaydı; ancak, Osmanlı'nın toprak bütünlüğü Avrupa'nın denetimi altında korunmalıydı. Avrupalı Devletler, Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesini kendi çıkarları açısından uygun görmekteydi; ancak, bu devlet mutlaka kendi denetimleri altında varlığını sürdürmeliydi.

Avusturya, Rusya, İngiltere ve Fransa, "kendi başına buyruk", kendilerinden bağımsız hareket edebilecek güçlü bir Osmanlı Devleti'ni Avrupa'da görmek istemiyordu; bu devletlerin istedikleri, kendi çıkarlarına zarar vermeyecek olan ve birbirleri aleyhlerine genişlemelerine engel oluşturacak, yarı-bağımlı bir Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesiydi.⁹

8 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda akdedilen Berlin Antlaşması'yla İngiltere, hükümrancılık Osmanlı Devleti'nde kalmak üzere, Kıbrıs'ın yönetim hakkını elde etmişti.

9 Hüner Tuncer, "19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri," *Doğu Batı*, Yıl 4, sayı 14, Şubat, Mart, Nisan 2001, s.231.

VIII. SIRP İSYANLARI (1804-1817)

Balkanlar'daki ilk ulusçu ayaklanmayı Osmanlı hükümrânlığı altında yaşayan Sırplar gerçekleştirmişti. Sırp isyanları, Padişah III. Selim döneminde (1789-1807) başlamış ve II. Mahmut döneminde (1808-1839) sürmüştü.

Sırbistan, Fatih Sultan Mehmet tarafından alındıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na bir eyalet olarak katılmıştı. Sırp toprakları Osmanlı sipahileri tarafından yönetilmekle birlikte, Sırp köylüsü toprağın gerçek sahibi olarak kaldı. Osmanlı Devleti tarafından Sırlara din ve dil özgürlüğünün verilmesinin yanı sıra, Sırlara kendi kendilerini yönetme ayrıcalıkları da tanınmıştı.

Sırp lar, 18. yüzyılın ikinci yarısına değ in Osmanlı yönetiminden hoşnuttu. Ancak, bu yüzyılın ikinci yarısında özellikle Rumeli'de güçlü ve başına buyruk âyanların türemiş olması (İşkodra'da Mahmud Paşa, Silistre'de Yılıkoğlu Süleyman Ağa, Vidin'de Pazvandoğlu Osman Paşa) merkezî otoriteyi güçsüzleştir miş; bu durumdan cesaret alan Sırp lar ve Karadağlılar da bağımsızlık davası güderek silaha sarılmıştı. Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya ile yaptığı savaşlarda Sırp toprakları çoğu kez savaş alanı olmuş; bu savaşlar sırasında Avusturya ile Rusya ajanları, Sırp lar arasında ulusçuluk ve bağımsızlık duygularını uyandırma yolunda yoğun çaba harcamıştı.¹

Sırbistan İstanbul'dan çok uzakta bulunduğ undan, Osmanlı Hükümeti orada düzeni sağlamakdan âciz kalmıştı. Osmanlı'nın Sırbistan'da kanunnamelerle kurmuş olduğ u hakça düzen giderek bozulmuş; Sırp lar, kalelerde oturan yeniçeri dayılarının keyfî davranışlarıyla karşı karşıya kalmıştı.

Yeniçerilerin Sırbistan'da çıkardıkları olaylardan şikâyet için, bir Sırp heyeti İstanbul'a giderek Padişah'ın müdahalede bulunmasını istemiş; Sırbistan'daki

1 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.5, 4. Baskı, s.103.

yenicheri dayıları ise, Sırların Padişah'a şikâyetlerinden öfkelenerek, "Knez" ismi verilen başlıca Sırp kodamanlarından birkaçını öldürmüştü (4 Şubat 1804). Bunun üzerine Sırlar, yenicherilere karşı silahlı direnişte bulunmuş ve böylelikle, Sırp isyanı başlamıştı. Belki şu gerçeğin altını çizmek gerekir ki Sırlar, Osmanlı Padişahı'na karşı değil, Padişah'ın adına kendilerini kötü yönetmekte olan yenicherilere karşı ayaklanmıştı.

Öte yandan Eflak Prensi Ipsilanti'nin ajanları, bütün Sırbistan'ı dolaşmakta ve bunlardan bazıları Avusturya'nın desteğini sağlamak istemekteydi. Ancak Ipsilanti'nin asıl amacı, dindaşları için daima iyilik yapan Rus Çarı'nın yardımını sağlamaktı. Çar Alexander ise, o tarihte Babiâli ile bir savaşa girmeyi henüz düşünmemekteydi. Alexander, Sırp isyancılarına, aralarından bir heyet seçerek, doğrudan doğruya İstanbul'a göndermelerini önerdi. Gerçekten, böyle bir Sırp heyeti 1805 Haziran'ında İstanbul'a gitmiş; ancak, Sırp istekleri Babiâli tarafından reddedilmişti.

Bilindiği gibi, Rusya'nın 1806 yılında Eflak ile Boğdan'ı işgal etmesiyle, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında savaş başlamıştı. Rus Çarı, Sırp âsilerine, Osmanlılara karşı birliktesavaşmak için anlaşma önerisinde bulundu. Rusya'nın Sırp âsilerine yardımı ile isyanların yeni bir aşaması başlamış oluyordu.² Oysa Rusya'nın bu tutumu, 1798 tarihli Osmanlı-Rus ittifakının ruhuna aykırıydı. Rusya'nın kandırmasıyla Karadağ da Sırbistan'a katılmıştı.

Bu arada Avusturya, Sırlarla iyi ilişkiler sürdürüyordu. Sırp gönüllüleri, sürekli olarak Avusturya sınırlarındaki bölgelerden takviye alıyordu. Avusturya tarafından Sırp isyancılara erzak ve diğer yardımların yapıldığı söylentileri üzerine, 1805 yılı sonunda Fransa'ya atanan Osmanlı Elçisi Seyyit Abdürrahim Muhip Efendi, Paris'e giderken Viyana'ya da uğramış ve Avusturya Başbakanı ile görüşerek şikâyetle bulunmuştu. Başbakan, şu sözlerle Osmanlı Elçisi'nden özür dilemekteydi: "Sırp âsilerine, Avusturya tarafında bulunan Sırlar tarafından erzak verildiğini biz dahi duyduk ve yasakladık, bu defa yine tenbih ederiz."³

Avusturya, Rusya'nın koruması altında bir Sırp devletinin kurulmasına kesinlikle karşıydı. Bundan böyle Sırbistan, Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu olmaktan çıkarak, Rusya ve Avusturya arasında da bir anlaşmazlık konusu olmaya başlayacaktı. Fransa, Avusturya ile Rusya'nın Sırp ayaklanmasına karşımasını Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışma olarak algılamakta ve buna karşı çıkmaktaydı. Osmanlı Devleti ise, Avusturya ile Rusya'nın Sırp ayaklanmasına karışarak, Sırlara bağımsızlık verilmesi talebini reddetmişti.⁴

2 Rusya, Sırbistan ile Karadağ halklarının yanı sıra, Akdeniz kıyılarında ve adalarda yerleşik halkları da Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya özendirilmekteydi.

3 *Tarih-i Cevdet*, c.4, s.1992-1993.

4 *Age*, s.2010.

Sırp isyancıların başı olan Kara Yorgi, Rusya'nın kıskırtmasıyla, Sırlara tam bağımsızlık verilmesini istemekte ve Babiâli'nin Sırbistan'a tam bağımsızlık tanımadığı sürece silahlı bırakmayacağını bildirmekteydi.⁵ Kara Yorgi Aralık 1808'de, kendini bütün Sırların başkanı ilan ettirerek Sırp monarşisini kurdu. Sırlar, Avusturya'nın yanlarında yer almasını istemekteydi; ancak, Avusturya Başbakanı Metternich şöyle demektedir: "Doğmakta olan Sırbistan Rusya ile Avusturya arasında bir oyuncaktan başka bir şey değildir. Böyle olmaksızın, Sırbistan'ın Osmanlılarda kalması daha hayırlıdır."

*Sırp isyancıların başı Kara Yorgi
(1804-1813)*

Sırp isyanları, 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rusya'nın askerî yardımlarıyla güç kazanmıştı. Rusya ile imzalanan 1812 tarihli Bükreş Barış Antlaşması'yla, Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a bazı ayrıcalıklar tanıması kararlaştırıldı. Bu, Osmanlı'nın ulusçuluk hareketleri karşısında verdiği ilk ödün olmaktadır.

Avusturya'nın, kendi sınırlarına yakın Rusya'ya bağlı bir Sırbistan'ın kurulmasına karşı çıkması ve Rusya'nın, Fransa ile büyük bir savaşa girmesi (1812 Napoléon'un Moskova Seferi), Bükreş Antlaşması'nın Sırlara ilişkin maddesinin uygulanmamasına ve Osmanlı Devleti'nin, isyanı denetim altına almasına olanak sağlamıştı (Ekim 1813). Hurşit Paşa komutası altındaki Osmanlı orduları, Kara Yorgi'nin kuvvetlerini yenerek, 7 Kasım 1813 tarihinde Belgrad'ı almayı başardı ve böylelikle, Sırbistan'ın büyük bir kısmı itaat altına alınmış oldu.

Sırlar, 1814'te Viyana Kongresi'ne bir heyet göndererek, Avrupa devletleri'nin lehlerine müdahalesini istedi; ancak, Kongre'yi etkisi altına alan Avusturya Başbakanı Metternich, bağımsız ve özerk bir Sırbistan'a karşı durmaktaydı.

Sırlar, Miloş Obrenoviç liderliğinde Temmuz 1815'te yeniden ayaklanmıştı. Fransa'nın Rus seferinde ağır bir yenilgiye uğraması ve Napoléon'un Avrupa için artık bir tehlike olmaktan çıkması Rusya'nın, Sırp isyanına daha hararetli bir biçimde eğilmesine olanak sağlamaktaydı. Böyle bir müdahaleden çekinen Osmanlı Devleti ise, Obrenoviç'i Baş Knez olarak tanıdı ve Kuzey Sırbistan'a bazı ayrıcalıklar tanımayı kabul etti.⁶ Böylelikle Sırbistan, ayrıcalıklı bir Prenslik durumuna getirilmişti (1816). Osmanlı Devleti, ilk kez Hristiyan reyanın ayak-

5 Age, s.1976.

6 Halk tarafından seçilen 12 knez, öteki knezleri seçecek, adalet dağıtacak ve vergi toplayacaktı. Sırlar, kilise ve okulları için de ayrıcalıklar elde ediyordu.

lanması karşısında boyun eğmekteydi. Bu da, "ulusçuluk" düşüncesinin artık Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisine girmiş olduğunu göstermekteydi.

Sırp ayaklanması sonucunda, o zamana değin "âsi" olarak sayılan Sırlar, bundan böyle "ulus" olarak tanınmaya başlandı.

Sırlara verilen özerklik, daha sonra Rusya ile yapılan Akkerman (7 Ekim 1826) ve Edirne (14 Ağustos 1829) Antlaşmalarıyla onaylanmıştı. Eylül 1830'da verilen bir "senet" ile, Miloş Obrenoviç'in soyuna verasetle geçen özerk bir Sırbistan'ın kurulmuş olduğu resmen kesinlik kazanmaktaydı.

Mayıs 1833'te, özerk Sırbistan'ın yeni sınırları Babiâli tarafından tanındı. Özerk Sırbistan; Kraina, Timok, Parakin, Kurşevaz, Stravlaška ve Drina'yı içine alıyordu. Miloş Obrenoviç, 1835'te Sultan Mahmut'un daveti üzerine değerli armağanlarla İstanbul'a gitmiş ve Babiâli'den kendine özgü bir bayrak taşımak hakkını ve diğer bazı ayrıcalıkları elde etmişti.

Öte yandan Belgrad'ı elinde tutmakta olan Osmanlı Devleti, Sırları kendisine bağlayabilmek için 1850'de Belgrad'ı Prens Alexander'a teslim etmiş ve bundan böyle bu kaleye artık bir Osmanlı Paşası atanmamıştı.

IX. TUNA BEYLİKLERİ'NDEKİ AYAKLANMALAR (1821)

Tuna Beylikleri'nden Eflak (Valaşya) Tuna ile Karpatlar arasında, Boğdan da (Moldavya) Tuna ile Karadeniz arasında kalan ovalık bölgelere verilmiş olan isimlerdi. Osmanlı belgelerinde Eflak ile Boğdan'dan "Memleketeyn" diye de söz edilmektedir.

Eflak, 14. yüzyılın sonlarında; Boğdan ise, 15. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümrânlığı altına girmiş ve bunlar, ayrıcalıklı birer Beylik konumunda İmparatorluğa bağlanmıştı. Her iki Beylik'te de voyvodalar (prensler) yerli aristokrat ailelerden gelmekteydi.

18. yüzyılda Rusya'nın Balkanlar'da etkisinin artması sonucunda, Eflak ile Boğdan voyvodaları, bir yandan Rusya ile öte yandan da Avrupa devletleriyle ilişkilere girmeye başlamıştı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, yerli voyvodalara güveni kalmaması nedeniyle, yeni voyvodaları İstanbul'un Fenerli Rum aileleri arasından seçmeyi yeğlemişti. Ancak Rum voyvodaları, Eflak ile Boğdan halkını soymaya başlamış ve halkın büyük ölçüde güvenini yitirmişti. Bu durumda Osmanlı Devleti, sık sık voyvoda değiştirmek zorunda kalmakta ve Eflak ile Boğdan halkı da iyi bir biçimde yönetilememektedir.

19. yüzyılın ilk yarısında Rusya, Eflak ile Boğdan'ı kendi topraklarına katmayı; bu gerçekleşmediği takdirde ise, bu iki Beyliği kendi koruyuculuğu altına almayı amaçlamaktaydı. 1806'da Osmanlı Devleti, Rusya'ya ağıttan açığa taraftar olan Eflak ile Boğdan voyvodalarını değiştirtince, Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. 1806 Ekim'inde Rus orduları, Dinyester nehrini geçerek Eflak ile Boğdan'ı işgal etti. Ancak Çar, Eflak ile Boğdan'ı işgal etmekle, bu toprakları hiçbir zaman Rusya'ya katmak niyetinde olmadığını da açıklamıştı. 1809 tarihinde yeniden başlayan Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Rusya, Osmanlı Devleti ile imzaladığı 1812 tarihli Bükreş Antlaşması'yla, Eflak ile Boğdan'ı Osmanlı Devleti'ne

geri vermekte; Boğdan'ın Besarabya bölgesini (Boğdan'ın doğusu) topraklarına katmakta ve Eflak ile Boğdan'ın koruyucusu konumunu korumaktaydı. Bu antlaşmayla ayrıca, 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'nda yer aldığı üzere, Padişah'ın Beylikler'i yöneten Hristiyan Hospodarlari (Beyler) 7 yıl süreyle ataması koşulu kesinleştirilmiş ve bu da, Beylikler'e daha fazla özgürlük getirmişti.

Tuna Beylikleri'ndeki ayaklanmaların başı olan Alexander Ipsilanti,¹ 6 Mart 1821 tarihinde Beylikler'i istila ederek, halka Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma çağrısında bulunmuştu. Bu ayaklanmaya, 1812 tarihli Bükreş Antlaşması uyarınca, Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın onayı olmadan asker göndererek müdahalede bulunmayacağı hesaba katılmakta; ayrıca, Bulgarlar ile Sırların da ayaklanmaya katılacakları umulmaktaydı.

Alexander Ipsilanti, Rus Çarı Alexander'dan yardım istemiş; ancak Çar, bu çağrıya olumlu yaklaşmamıştı. Hatta Alexander, Metternich'e, Tuna Beylikleri'ndeki ayaklanmanın Kutsal İttifak'ın dayandığı Hristiyan ilkelerin uygulanmasını önlemek umidiyle gerçekleştirilen yeni bir yangından başka bir şey olmadığını da bildirmişti.²

Çar, Ipsilanti başkanlığındaki isyancılara yasal hükümdarları olan Osmanlı Padişahı'nın buyruğu altına dönmelerini emretmiş; Rusya'nın bu tutumu, Tuna Beylikleri'ndeki ayaklanmaların başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştu. Rusya, yasal hükümdara karşı ayaklanan isyancılara yardım ettiği takdirde "yasallık" ilkesinin başlıca savunucusu olan Avusturya ile uyumlu ilişkilerinin bozulacağı düşüncesinden hareketle, Büyük Güçler arasında gerçekleştirilmiş olan "Beşli İttifak"ın (Avusturya, Rusya, İngiltere, Fransa ve Prusya) onayı olmadan, Tuna Beylikleri'ndeki ayaklanmalara müdahalede bulunmama kararı almıştı.

*Tuna Beylikleri'ndeki
ayaklanmaların başı
Alexander Ipsilanti (1821)*

1 Alexander Ipsilanti, Rus Çarı'nın yâverlerinden olan Fenerli bir Rum'du. Ipsilanti, Osmanlı Devleti'ne bağlı halklar arasında ulusçuluk düşüncesini özendirmek ve güçlendirmek amacıyla kurulmuş olan "Filiki Etairia" isimli örgütün de başkanıydı.

2 Charles K. Webster, *The Foreign Policy of Castlereagh 1815-1822*, G. Bell and Sons Ltd., Londra, 1925, s.558-359.

Tuna Beylikleri'ndeki ayaklanma, Beyliklerin halklarının Osmanlılardan çok kendilerini yöneten Fenerli Rumlardan hoşnut olmaması³ ve Ipsilanti'nin başlattığı ayaklanmaya katılmaya istekli olmaması nedenleriyle başarısızlıkla sonuçlandı. Osmanlı askerleri, 1821 yılında Beylikler'i yeniden işgal etmiş ve Ipsilanti'nin güçlerini yenilgiye uğratmıştı.

İngiltere ile Avusturya, 1822 yılı başlarında Babiâli'den şöyle bir istekte bulundu: Osmanlı Hükümeti, Rusya'nın istekleri doğrultusunda Tuna Beylikleri'ni tümüyle boşaltmalı; Beylikler'in yönetimini yerli ve Rum asıllı olmasalar bile yeni Hospodarlara teslim etmeli ve Beylikler'e ilişkin olarak Rus temsilcileriyle yeniden görüşmelere başlamalıydı. Babiâli, 28 Şubat 1822 tarihli bir notayla, İngiliz-Avusturya isteğini kesin bir dille reddetti. İngiliz Hükümeti'nin 30 Mart tarihli yeni notasına Babiâli'nin verdiği yanıtta ise, ancak güvenliğin ve düzenin yeniden kurulmasından sonra, Tuna Beylikleri'nin Osmanlı kıtaları tarafından boşaltılmasının mümkün olabileceği belirtilmekteydi.

Öte yandan Rusya, Viyana'ya bir öneride bulunarak, Avusturya'dan askerî bir gösteri yapmasını ve Rus isteklerinin Babiâli tarafından kesin olarak kabul edilmesine değin Osmanlı ülkesinin bir kısmını işgal etmesini istemişti; ancak, Rusya'nın bu önerisi Avusturya Hükümeti tarafından reddedilmişti.⁴

Rus Çarı, Avusturya İmparatoru'nu, Babiâli'ye bir ultimatom vermeye razı edebileceğini düşünüyordu. Bu takdirde Osmanlı Hükümeti, Hristiyan uyruklarının antlaşmalar gereğince koruyucusu durumunda olan Rusya ile yeniden görüşmelere girişmek zorunluluğunu duyabilecekti. Çar ayrıca, Avusturya İmparatoru'ndan, Osmanlı Devleti'nin buna yanaşmaması durumunda, İstanbul'daki elçisini geri çekmek ve Osmanlı'ya karşı Rusya'nın açacağı olası bir savaşı onaylayarak buna kesinlikle engel olmamak sözünü koparabileceğini ümit ediyordu. Gerçekten de İmparator I. Franz, Osmanlılarla Ruslar arasında silahlı bir çatışma gerçekleştiği takdirde, İstanbul'da temsilci bulundurmamak istemeyeceği sözünü vermişti.⁵

Öte yandan Rusya, Prusya ile de aynı bir protokol imzalamayı başarmıştı. Buna göre Prusya Hükümeti, uzun süreden beri dostluk ilişkileri sürdürdüğü Babiâli nezdinde Rus çıkarlarını destekleyecekti. Babiâli'den istenecek ödünler şunlardı: Tuna Beylikleri'nin tamamıyla boşaltılması; Rum soyundan kaymakamların atanması; Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Hristiyanlara yeni ayrıcalıklar tanınması konusunda görüşmelerde bulunmak üzere temsilci-

3 18. yüzyıl boyunca Eflak ile Boğdan Beyleri, Osmanlı uyruğu olan Fenerli Rumlar arasından seçilirdi. Bu durum 1821 yılında Yunan halkının bağımsızlık istemiyle ayaklanmasına değin sürmüştü.

4 Prokesch-Osten, *Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient*, c.3, Stuttgart, 1836-37, s.308.

5 Yorga, *age*, c.9, s.328.

ler gönderilmesi. Babiâli ayrıca, açık olarak üzüntülerini dile getirecek ve daha uygun koşullar sağlanır sağlanmaz yeni reformlar yapmak sorumluluğunu üstlenecekti.⁶

Tuna Beylikleri'ndeki ayaklanmanın Yunan halkının Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasında hiçbir etkisi olmamış; ancak bu ayaklanma, gelecekte Romen birliği ile bağımsızlığının gerçekleştirilmesine yol açacak olan ulusal bir hareketin doğmasına neden olmuştu.

6 Age, s.277-78.

X. YUNAN AYAKLANMASI ve BÜYÜK GÜÇLER (1821-1829)

1. Yunan Ayaklanması'nın Nedenleri

Osmanlı Padişahı'nın Avrupalı uyrukları arasında Yunanlılar, Balkan Yarımadası'nı kültürel, ekonomik ve yönetsel açılardan denetimi altında bulundurmakta; Adriyatik ve Ege Denizlerindeki adalarda ve kıyı boyundaki ticari kentlerde kendi kendine yönetimi uygulamaktaydı. Öte yandan, Osmanlı ticaretinin büyük bölümü Yunanlıların elinde olup, devletin dış ilişkileri de büyük ölçüde Yunanlılar tarafından yürütülmekteydi.¹ Yunanlılar, dil ve din özgürlüğüne sahipti ve Yunan Yarımadası'nda toprağın büyük bölümü İslam dinini kabul etmiş olan Yunanlılara aitti.

Avrupalı aydınlar, ancak Yeniçağ'ın başlarından itibaren, Hümanizma ve Rönesans hareketleriyle eski Yunan kültürünü tanımaya başlamıştı. Rönesans ile birlikte Avrupa'da Eski Yunan uygarlığına duyulmaya başlanan ilgi ve hayranlık artmış ve Yunan halkı, "eski Yunanlıların torunları" olarak görülmüştü. Yunan Ayaklanması'nın Avrupa'da genel bir kabul görmesinin en büyük nedeni, eski ve klasik uygarlığın coğrafyasını paylaşan Yunan halkına atfedilen bu kültür mirasına sahip çıkılmasıydı.

Fransız aydınlarından Voltaire ve Andre Chenier ile İngiliz Lord Byron, Yunan edebiyatının hayranıydı; bu isimler, Yunanlılar lehinde ve Osmanlılar aleyhinde yazılar yazmaktaydı. Avrupalı aydınlar da, bu yazıların etkisiyle Osmanlı Devleti'nin Yunan uyruklarının kaderiyle ilgilenmeye başlamıştı.

1 Osmanlı diplomasi örgütünde Fenerli Rumlar önceleri çevirmen olarak çalışmış, daha sonraları bunlara büyükelçilik görevi dahi verilmişti.

1789 Fransız Devrimi sırasında yayımlanan "İnsan Hakları Bildirisi"; Napoléon'un Yedi Yunan Adası'nı ele geçirmesinden sonra Fransızların Yunan halkını bağımsızlık yönünde kışkırtıcı etkinlikleri ile 1799-1805 yıllarında bu adalarda Fransızların yerine geçen Rusların aynı doğrultudaki eylemleri, Yunanlıların Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalarını büyük ölçüde etkilemişti.

Yunan Ayaklanması'nın diğer nedenlerini ise şöyle sıralamak mümkündü:

- Yunanlılar arasında bilginin yayılması. Bilginin yayılması, büyük ölçüde başka ülkelerde Yunan dilinde yayımlanmış olan kitapların dağıtılması ve okullarda Yunan tarihinin öğretilmesiyle sağlanmıştı.
- Yunan ticareti sayesinde birçok Yunanlı'nın zenginlik ve girişimcilik yeteneği kazanması. Yunanlılar, Osmanlılardan daha çok Avrupalıların düşüncelerini ve yaşayış biçimlerini tanıma olanağına sahip olmuş ve bu da, Yunanlılar arasında ulusçuluk ile devrim ve bağımsızlık düşüncelerini yayan aydınlar ile siyasal liderlerin doğmasına yol açmıştı.
- "Kleft" denilen dağlı eşkıyaların sayısının kabark ve bunların iyi silahlanmış ve cesur kişiler olması. "Kleft"lerin haydutluğu Yunanlılar tarafından Osmanlı'ya karşı onurlu ve yasal bir silah olarak görülmekteydi. Dağlı eşkıyalara denizlerde ve kıyılarda ise korsanlar yardım etmekteydi.
- Yunanlıların, karada askeri bir savaş ve ulusal bir deniz gücü için yeterince kaynaklarının bulunması.
- Yunan Ayaklanması'nın lehinde olan bir başka koşul da, Osmanlı Devleti'nin diğer uyrukları arasında söz konusu olamayacak ölçüde Yunan nüfusta görülen yoğunluk ve homojenlikti. Nitekim, Napoléon St. Helena Adası'nda sürgündeyken yaptığı bir yorumda, aynı ırktan bu denli geniş bir Hristiyan kitlesinin bir arada aynı yerde kalmasına izin vermekle, Osmanlı padişahlarının büyük bir yanlışlık yaptıklarını ifade etmiş ve bu yanlışlığın er ya da geç Osmanlıların sonunu getireceğini öne sürmüştü.²

Öte yandan, "Helen" hayranlığı Avrupa'da giderek kök salmaktaydı. Eğitimleri boyunca klasik Yunan dili, klasik Yunan edebiyatı, felsefesi ve mitolojisiyle yetişmiş olan Avrupa aristokrasisi ile burjuva aydınları, Helen hayranlığı nedeniyle Yunan davasının gönüllü birer savunucusu olmuştu. Batı Avrupa'nın ve Rusya'nın başkentlerinde Yunan halkının bağımsızlığı için para toplamak amacıyla Helen Komiteleri kurulmuş, özellikle Rusya'da sürgünde bulunan zengin Yunanlılar bu komitelere önemli para yardımlarında bulunmuştu.

Osmanlı Devleti'nin hükümrانlığı altında yaşayan Yunan halkı, 12 Şubat 1821'de Mora'da Osmanlı'ya karşı ayaklandı. Yunan Ayaklanması'nı hazırlayan

2 Edward S. Creasy, *History of the Ottoman Turks*, Khayats, Beirut, 1968, s.498.

ve yöneten "Filiki Etairia" isimli bir kuruluştur. Bu kuruluşun gerçek amacı, İstanbul'daki Rum Patriği'nin liderliği altında eski Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmaktır. Etairia'nın üyeleri arasında Rus subayları da bulunmaktadır; bu örgütün başkanlığı Rus Çarı'nın yâverlerinden Fenerli bir Rum olan Alexander Ipsilanti'ye verilmiştir.

Mora Ayaklanması'nda Yunanlılar bağımsızlıkları için savaşıyordu. Eflak ile Boğdan'daki ayaklanmanın aksine, Mora'daki ayaklanmaya halkın tamamı katılmıştı. İsyan ulusal bir nitelik taşıyordu. Yunanlılar, Avrupalı devletlerin nezdinde "âsi" olarak değil, kendi varlığı ve siyasal bağımsızlığı için savaşan gerçek bir ulus olarak sayılmayı istiyordu.

2. Yunan Ayaklanması ve Büyük Güçler (1821-1825)

Yunan Ayaklanması sırasında Mora'daki kaleler teker teker isyancıların eline geçmiş ve Yunanlılar, bu kalelerde yaşayan Müslüman Osmanlı halkını öldürerek, mallarını yağma etmişti.³ Mora'daki ayaklanma daha sonra Yunanlıların denetimi altındaki adaların çoğunluğuna sıçradı. Bu adalarda bulunan Yunan ticaret gemilerinin oluşturduğu etkin savaş filosu, sık sık Osmanlı gemileriyle çarpışmakta ve onları yenilgiye uğratmaktaydı.

Yunan Ayaklanması üzerine Padişah II. Mahmut, Eflak, Boğdan ve Mora ayaklanmalarında suçlu görülenlerin cezalandırılmasını emretmişti. İstanbul Patriği Gregorius da, ayaklanmada parmağı olduğu anlaşıldığından 22 Nisan 1821'de resmi elbiseleriyle asıldı.

Öte yandan 1 Ocak 1822'de Yunan Ulusal Meclisi, Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmiş ve Yunan anayasasını oluşturmuştu. 1822 yılının sonlarından önce Yunanlılar, Atina, Korint ve Nauplia'yı da Osmanlılardan geri aldılar.

Yunanlılar, bu ayaklanmada Rusya'nın kendilerine destek vereceğinden emindi, çünkü Çar, Yunan halkını koruyuculuğu altına alacağından açıkça söz etmişti; ancak, Metternich'in etkisi altında kalarak Çar bu sözünü yerine getirmedi. I. Alexander, Avrupa'da devrimlerin yer aldığı bir dönemde, yasal hükümdarların, İtalya'da ve İspanya'da olduğu gibi her yerde isyancılara karşı mücadele etmeleri gerektiği görüşündeydi. Zaten Çar I. Alexander, bu amaçla Ocak 1821'de Laibach Kongresi'ne katılmıştı.⁴

3 26 Mart-22 Nisan 1821 tarihlerinde Mora'da 10.000-15.000 Osmanlı'nın öldürüldüğü kaydedilmektedir. Bkz. Sina Akşin, yayın yönetmeni, *Türkiye Tarihi (Osmanlı Devleti, 1600-1908)*, c.3, Cem Yayınevi, İstanbul, 1988, s.101.

4 26 Ocak-12 Mayıs 1821 tarihlerinde yapılan Laibach Kongresi'nde; Rusya, Avusturya, Prusya, Fransa ile İngiltere temsil edilmekteydi. Bu kongrede Rus Çarı, müttefiklerine, yeni olabilecek devrimlere karşı silahlı müdahale etme önerisinde bulunmuştu.

Öte yandan, Batılı Güçler de Yunanlıları yalnız bırakmıştı. Napoléon'un yenilgisinden sonra Batılı Güçler, Rusya ile birlikte bir barış dönemi arayışı içindeydi. Bu nedenle, ne İngiltere ne de Avusturya Yunan ulusçuluğu için savaşmaya hazırды.

Metternich, Osmanlı Devleti'ni, "komşularının en iyisi" olarak görmekte ve kendisine hiçbir sorun çıkartmayan bir devlet olarak kabul etmekteydi.⁵ Bu nedenledir ki Yunan Ayaklanması, Metternich'in karşısına çok büyük bir sorun olarak çıkmıştı. Eğer Ruslar Yunanlılara yardım amacıyla müdahalede bulunur ve Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına neden olursa, Avrupa'daki güç dengesi tümüyle alt üst edilmiş olacaktı. En kötü olasılık ise, Balkanlar'ın ve hatta Boğazlar'ın Rusların eline geçmesiydi. Rus gemilerinin Akdeniz'e inmesi ve Rus ordularının Doğu sınırına konuşlanması sonucunda Avusturya, Rus Çarlarının bir uydusu konumuna düşebilirdi. Bu duruma düşmemek için Metternich'in önündeki seçenek, bir yandan Osmanlıları direnmeleri konusunda özendirme; öte yandan da Çar'ı, Yunanlıların öteki isyancılarından hiçbir farkı olmadığına ikna edebilmektir.⁶

Metternich 1821 yılında, Yunan Ayaklanması'na ilişkin olarak şöyle yazmaktaydı: "Doğu'da belki de fazla kaygılanacak bir durum yoktur. Doğu sınırlarımızın ötesinde üç yüz, dört yüz bin kişinin asılması ve boğulması çok önemli sayılmaz. Türkler Yunanlıları yutmakta, Yunanlılar da Türklerin başlarını kopartmaktadır."⁷

Metternich, Avusturya İmparatorluğu'nda yaşayan çeşitli halkların Yunan bağımsızlık hareketinden olumsuz etkilenebileceğini göz önüne alarak "yasallık" ilkesini, yani "yasal" olarak kabul edilen mutlak monarkların iktidarlarını savunmaktaydı. Metternich'in sıkı sıkıya bağlı olduğu iki kavram, "istikrar" ile "monarşilerin dayanışması"ydı.⁸

Avusturyalı tarihçi Prokesch-Osten ise, Osmanlı Devleti'nin Yunanlıları yönetmesinin "yasal" olmadığını, çünkü Hristiyan bir halkın Hristiyan olmayan bir devletin uyruğu olamayacağını ve Osmanlı Devleti'nin Hristiyan halkları yönetme hakkını fetihler sonucunda ele geçirdiğini ileri sürmekteydi. Prokesch-Osten'e göre Yunan Ayaklanması, Yunan halkından güç kullanmak yoluyla gasp edilen hakkın geri alınması nedeniyle gerçekleşmişti. Bu durumda, Tanrı'ya ve vicdanlarına inanan Avrupalı hükümdarların ezenin kar-

5 G. de Bertier de Sauvigny, *age*, s.247.

6 Sked, *Europe's Balance of Power, 1815-1848*, s.7.

7 Paul W. Schroeder, *Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823*, University of Texas Press, Austin, 1962, s.167.

8 Mendelssohn-Bartholdy, "Die orientalische Politik des Fürsten Metternich," *Historische Zeitschrift*, c.18, München, 1867, s.43-45.

şısında ve ezilenin yanında yer alması bir görev sayılmalıydı.⁹ Oysa Avusturya Hükümeti, Yunan Ayaklanması'nı topraklarını fetheden Osmanlılara karşı haklı bir tepki olarak algılamak yerine, bu isyancıları cezalandırılmaları gereken kişiler olarak değerlendirmektedir.¹⁰ Prokesch-Osten'e göre Avusturya, Yunan Ayaklanması'nın nihaî amacının bütün monarşilerin yıkılması olduğuna ikna olmuştu. Avusturyalı diplomatlar da, Yunan Ayaklanması'nı iki açıdan değerlendirmektedir: Bu, hem devrimin kazandığı bir zafer hem de Rusya'nın Doğu'daki üstünlüğünün tanınmasıydı.

11 Temmuz 1821'de Rus Çarı I. Alexander, Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Franz'a önlerinde iki seçeneğin bulunduğunu; bunlardan birinin Babiâli'nin zafer kazanması ve bir Hristiyan ulusun yok edilmesi, ötekini ise devrimin zafer kazanması olduğunu yazmıştı.¹¹ Alexander ayrıca, Rusya'nın, dindaşları olan Yunan halkının yok edilmesine tarafsız kalamayacağını ve kendisine Yunanlıları koruma hakkını tanımış olan antlaşmaları göz ardı edemeyeceğini bildirmişti.¹² Rusya, ancak tartışılmaz olan haklarını savunmak ve yükümlülüklerini yerine getirebilmek amacıyla silaha sarılacaktı. Böyle bir savaş bir Avrupa savaşı niteliğini taşıyacağı için Çar, önceden bu konuda müttefikleriyle anlaşmayı öngörmektedir.

22 Ağustos'ta Alexander'a cevap yazan Avusturya İmparatoru, Metternich'in görüşlerine sıkı sıkıya bağlı kalarak, Laibach Kongresi'nde devrimci hareketlere karşı Avrupalı hükümdarlar arasında akdedilmiş olan birliğe atıfta bulunmuş ve bu birliğin ne olursa olsun sürdürülmesinden yana olduğunu belirtmişti. I. Franz, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan sürülmesinin ve bir Yunan Krallığı kurulmasının karşısında olduğunu ileri sürerek, Yunan Ayaklanması'nın başarı kazanmasının krallıkları açısından bir yenilgi sayılacağı ve hükümdarlar arasındaki birliğe zarar vereceği görüşünü savunmuştu.

Kasım 1822 tarihinde toplanan Verona Kongresi'nde, "Mora işi Osmanlı Devleti'nin iç işidir" denilmiş; başka devletlerin bu soruna karışmaya yetkili olmadıklarına karar verilmiş ve bu karar İngiltere aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne bildirilmişti. Ancak, İngiltere'de Castlereagh'in ölümü üzerine,¹³ 1822 yılında

Dışişleri Bakanlığı'nın başına getirilen George Canning (1822-1827), Yunan halkının yanında olan bir tutum benimsemiş ve Yunan isyancılarını "savaşçı"

9 Age, s.46.

10 Age, s.46-51.

11 Age, s.55.

12 Rus Çarı I. Alexander, Laibach Kongresi'ndeki görüşlerini yadsıyan bir tutum benimsemektedir.

13 Dışişleri Bakanı Castlereagh'in döneminde (1812-1822) İngiltere, Osmanlı Devleti'nin korunmasından yana bir politika izlemiş ve Yunan ayaklanmasının karşısında bir tutum benimsemişti.

taraf olarak nitelendirmişti.¹⁴ Bunun sonucunda Yunan sorununa ilişkin olarak, Avrupa'da Osmanlı aleyhine bir tutum değişikliği söz konusu olmuş ve Avrupa'nın yeni tutumu Yunanlıları büyük ölçüde cesaretlendirmişti. Metternich'in, Canning'i, "deli, kaçık" diye nitelendirmesi ve küçük düşürmeye uğraşması ise etkisiz kalmıştı. Metternich, Canning'i, bir devlet adamı olarak görmemekte; onu yalnızca bir hatip ve politika alanında bir cahil olarak değerlendirmektedir.¹⁵

Rusya Ocak 1824'te, Osmanlı hükümlarlığı altında üç özerk Yunan Prenslığı'nin kurulmasını öngörmekteydi;¹⁶ ancak bu öneri, Rus himayeciliğinden aynı ölçüde korkan İngiltere ile Avusturya tarafından hiç hoş karşılanmamıştı. Bu Prenslıkların birincisi Tesalya, Boiothia, Attika ile Doğu Yunanistan'ı; ikincisi önceden Venedik'e ait olan Epiros ile Akarnania'yı; üçüncüsü de Mora'yı ve Girit'i içine alacaktı. Bu Prenslıkların Babıâli ile ilişkileri, Babıâli'nin Eflak ve Boğdan'la antlaşmalarla saptanmış olan ilişkilerinin aynısı olacaktı.

Nisan 1824'te Avusturya, "Yunan Prenslıkları" konusundaki Rus görüşlerini kabul etmeye hazır olduğunu bildirdi. Metternich, Petersburg'daki Avusturya Elçisi Kont Lebzeltern'e gönderdiği gizli talimatta, bu önerinin yaşama geçirilmemesi durumunda ise, Avusturya'nın Yunan bağımsızlığını tanıyacağını belirtmekteydi. Lebzeltern, Avusturya'nın Yunan bağımsızlığını tanıyacağını bir tehdit olarak Babıâli'ye bildirdi. İşte Metternich'in, Yunan Ayaklanması karşısındaki tutum değişikliği ilk kez bu sırada ortaya çıkmaktaydı!¹⁷

Rusya ile Avusturya arasında Ocak 1825'te başlayan Petersburg görüşmelerinde Rusya, Yunan isteklerini kabule zorlamak için, Osmanlı Devleti'nin bazı

*İngiltere İmparatorluğu
Dışişleri Bakanı George Canning
(1822-1827)*

14 Canning 1823 yılında, Yunanlıları "âsi" olarak değil, Osmanlılarla savaş yapan eşit bir taraf olarak tanıdı. İngiltere'de Yunanlılara ve Yunan isyanına duyulan sempati, Yunan felsefesinin, Yunan sanatının ve Yunan edebiyatının İngilizlerde uyandırdığı coşku, Canning'in Yunan sorununa ilişkin politikasını büyük ölçüde etkilemişti.

15 Mendelssohn-Bartholdy, *age*, s.64.

16 Rusya'da 1816-1822 yıllarında Dışişleri Bakanı olan Yunan asıllı Kapodistrias'ın yerine, Dışişleri Bakanlığı'nın başına 1823 yılında Kont Nesselrode getirilmişti. Nesselrode, Babıâli'ye karşı Kapodistrias'a kıyasla daha dostça bir politika izlemekteydi. Kont Nesselrode, Rusya'nın, Yunanlıların bağımsızlığını hiçbir zaman istemediğini açıklamıştı.

17 1824'e değin Metternich, "hükümdarların yasalığı" ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalmıştı.

vilayetlerini askerî işgal altına almak önerisinde bulunmuş; ancak Metternich, böyle bir şeye asla yanaşmak niyetinde olmadığını açıklamıştı. İngiltere dışındaki devletlerin İstanbul'daki temsilcileri ise, Osmanlı Devleti ile Yunanlılar arasında bir ateşkesi gerçekleştirmek amacıyla, Babiâli nezdinde ortak girişimde bulunma kararı almıştı.

Çar I. Alexander 5 Nisan 1825'te, Rus çıkarlarına engel oluşturduğu gerekçesiyle, "Büyük İttifak"ı terk etme kararı aldı. Böylelikle Alexander, o zamana değin bağlı kaldığı "Avrupa" idealinden vazgeçerek,¹⁸ Metternich'in uzun bir süredir geri plana itmede başarılı olduğu "ulusçu" Rus geleneğine dönmektedir. Ağustos 1825'te Alexander, Avrupa'nın çıkarları için ve din ile insanlığın yasaları gereği Yunan halkının başarıya ulaşmasına yardımcı olacağını açıkladı. Çar Alexander, Yunan sorununu İngiltere'nin yardımıyla bir çözüme kavuşturmayı amaçlamaktaydı. Ancak, 1 Aralık 1825 tarihinde Alexander'ın ölümü onun bu tasarısını gerçekleştirmesini mümkün kılmamıştı.

3. Yunan Ayaklanması ve Büyük Güçler (1825-1826)

I. Alexander'ın ölümü üzerine Rus tahtına çıkan I. Nikola, kendi hükümetine karşı olmadığı sürece ayaklanmalara karşı değildi; ancak, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Yunanlılara da bir yakınlık duymamaktaydı. Nikola, Avusturya'nın Petersburg'daki Elçisi'yle bir görüşmesinde şunları söylemişti: "Rumlar, benim için nefret edilecek iğrenç bir millettir. Durum ve davranışları yalnız suç sayılıp ayıplanamaz, yaptıkları ve işledikleri cinayettir. Onlara yasal olarak tebaası oldukları devlet aleyhine açıkça isyana cesaret etmiş tebaa gözüyle bakarım. Bağımsızlıklarını kesin olarak istemem. Bağımsızlık ve hürriyet onlara göre değildir."¹⁹

Çar Nikola, Osmanlı Devleti ile Yunanlılar arasında yapılacak barış görüşmelerinde bütün devletler arasında görüş birliği olmasını şart koşmaktaydı; aksi takdirde, soruna yalnız başına müdahale etmek zorunda kalacağını açıklamıştı. Bu ise savaş demekti. Nikola, şöyle demektedir: "Eğer müttefiklerden biri benimle birlikte gelmezse, kendi başıma harekete geçmek zorunda kalacağım; şundan emin olmalısınız ki, bunun için elimde yeterli araçlarım vardır."²⁰

Çar Nikola, öncelikle "Tuna Beylikleri" sorununu kesin bir sonuca bağlamak istiyordu. Nikola, 27 Mart 1826'da Babiâli'ye bir ultimatom vererek, Tuna Beylikleri'ne ilişkin isteklerini şöyle sıralamıştı: Romen Hoshodarların

18 Çar I. Alexander döneminde Rusya, diğer Büyük Güçlerle birlikte Napoléon'un alt üst ettiği Avrupa'yı yeniden biçimlendirmek üzere, "Avrupa Uyumu"nun bir parçası olmuştur.

19 *Tarih-i Cevdet*, c.4, s.2996.

20 Yorga, *age*, c.9, s.312.

azlinde Rusya ile anlaşmak; eğer Hospodarlar istifa edecek olurlarsa, bunu resmen Rusya'ya bildirmek; Rusya'nın onayını almaksızın Beylikler'de yeni vergi toplama yoluna gitmemek. Sırlara ilişkin olarak ise Rusya, Osmanlı Hükümeti'nden şunları talep etmekteydi: Sırlara din ve mezhep özgürlüğünün tanınması; Sırlara liderlerinin seçiminde, adliye ve yönetim işlerinde bağımsızlık tanınması ve bu alanlara Osmanlı komutanlarının karışmaması; Sırp topraklarında Müslümanların garnizonlardan başka yerlere yerleşmemeleri; Sırlara, Osmanlılara ait bulunan çiftlikleri yönetme, vergileri bizzat toplama ve pasaportlarıyla özgürce seyahat edebilme haklarının verilmesi ve Sırların okul, hastane ile matbaa açabilme haklarının tanınması. Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nden istedikleri, gerçekte Tuna Beylikleri'nin doğrudan doğruya Rus vesayeti altına konulması ile bağımsız bir Sırbistan'ın oluşturulması anlamına gelmekteydi. Osmanlı Devleti, Rusların "anlaşma" (convention) ismini verdikleri bu sözleşmeyi onaylamak zorunda kalmıştı. Sultan Mahmut, Rusya'nın isteklerinin çok daha tehlikeli olan başka bir alana, yani Yunan Ayaklanması'na ilişkin olmamasından hoşnuttu.

Padişah II. Mahmut, Yunan Ayaklanması'nı tek başına bastıramayacağıнын bilincine vararak, Ocak 1824'te Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan askerî yardım istemişti.²¹ Girit ile Kıbrıs'ın kendisine verilmesi sözü karşılığında Mehmet Ali, oğlu İbrahim Paşa'yı 54 savaş gemisi, 16.000 asker ve 150 sahra topunu taşıyan 400 ticaret gemisiyle Osmanlı'nın yardımına gönderdi. Temmuz 1824'te İskenderiye'den hareket eden İbrahim Paşa kışı Girit'te geçirmiş ve ilkbaharda Mora'ya varmıştı. Osmanlı Devleti'nin 4 yılda bastıramadığı Yunan Ayaklanması'nı İbrahim Paşa'nın güçleri bastırmayı başarmış ve Mora âsilerden temizlenmişti.

Rusya'nın nüfuz alanını genişletmek sevdasında olan Çar Nikola ise, Mora ile Girit'te Mehmet Ali'nin güç kazanmasını bölgeye yönelik kendi isteklerinin gerçekleşmesi karşısında bir engel olarak görmekteydi.²² Nikola'nın Osmanlı politikası, Osmanlı Devleti'nin yok edilmesi yerine, Rusya'nın vesayeti altında korunmasıydı.²³

4. Petersburg Protokolü (4 Nisan 1826)

Metternich, Doğu Sorunu'nda İngiltere ile Rusya'yı birbirinden ayırma yolunda çaba harcarken; bu iki devletin giderek yakınlaşmasına tanık olmak-

21 Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın ordusu, Napoléon'un Mısır'ı işgalinin ertesinde Batılı tarzda eğitilmiş ve silahlandırılmıştı.

22 Stanford J. Shaw and Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, c.2, Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975, Cambridge University Press, Cambridge, 1977, s.29.

23 Tuncer, *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)*, s.63-64.

taydı. İşte bu yakınlaşmanın sonucunda, İngiltere ile Rusya arasında 4 Nisan 1826 tarihinde imzalanan Petersburg Protokolü ortaya çıkmıştı. Rus Çarı, ancak Rusya ile İngiltere'nin anlaşması üzerine, Osmanlı Devleti ile barışın sağlanabileceği görüşündeydi. İngiltere Dışişleri Bakanı Canning de, İngiltere'nin Avusturya ve Fransa ile birlikte hareket edemeyeceğini açıklamıştı.²⁴

"Yunan sorunu"nun çözümünde Rusya ile İngiltere başı çekmiş; Avusturya ise, bu iki devletin aldığı kararlara uymakla yetinmişti. Lord Wellington, yeni Rus Çarı'nın tahta çıkışını tebrik etmek üzere, Canning tarafından Rusya'ya gönderildi.²⁵ Wellington, Rusları, Petersburg Protokolü'nü imzalamaya ikna etmiş ve bu protokolle İngiltere ile Rusya, Osmanlı Devleti'nin hükümranlığı altında

*İngiltere İmparatorluğu Başbakanı
Lord Wellington (Arthur Wellesley)
(1828-1830)*

bir Yunan devletinin kurulmasını kararlaştırmıştı. Petersburg Protokolü'yle Yunanlılar, bağımsızlıklarını kazanamamış; ancak, Osmanlı Padişahı'na yıllık bir vergi ödemenin karşılığında kendi içişlerini yönetme hakkını elde etmişti. Yunanistan'dan göç edecek olan Müslüman Osmanlıların mal ve mülkleri ise doğrudan doğruya Hristiyanlara kalacaktı. Rusya ile İngiltere, Osmanlı Devleti aleyhine topraklarını genişletmeyi, yeni ticaret ayrıcalıkları elde etmeyi ya da tek başlarına nüfuz sağlamayı reddetmişti.²⁶

Petersburg Protokolü, Yunanlıların, Babilî ile barıştırılmaları için İngiltere'ye başvurmaları üzerine gerçekleştirilmişti. Rus Çarı da, İngiltere'nin bu önerisini kabul etti, çünkü Çar, "din, adalet ve insanlık" adına Yunanistan'da kavganın sona ermesini istemekteydi.²⁷ Bu protokol, İngiltere Dışişleri Bakanı Canning'in kişisel başarısı olarak görülebilirdi.

Yunan Ayaklanması'nın Mehmet Ali Paşa'nın yardımıyla bastırılmak üzere olduğu bir sırada, yeni tahta geçmiş olan Rus Çarı I. Nikola'nın savaş tehdidi üzerine Osmanlı Devleti, çok ağır koşullar içeren Akkerman Antlaşması'nı 7 Ekim 1826'da imzaladı. Bu antlaşma uyarınca Osmanlı Devleti, Sırlara bir

²⁴ Mendelssohn-Bartholdy, *age*, s.65.

²⁵ Lord Wellington, 1818-1827 yıllarında Liverpool Hükümeti üyesi; 1828-1830 ve 1834 yıllarında da İngiltere Başbakanı olarak görev yapmıştı.

²⁶ Yorga, *age*, c.9, s.313-314.

²⁷ *Age*, s.313.

anayasa verilmesini; Eflak ile Boğdan'a Rum Beyleri yerine Çar'ın onayıyla Roman Beylerinin atanmasını ve Osmanlı limanlarında Rus gemilerine bazı ticaret haklarının tanınmasını kabul etmekteydi. Bu antlaşma Yunan Ayaklanması'na ilişkin hiçbir hüküm içermiyordu.

5. Londra Sözleşmesi (6 Temmuz 1827)

1827 Ocak'ında İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçisi Stratford Canning,²⁸ Osmanlı Devleti'ne vergi vermekle yükümlü bir Yunan Devleti'nin oluşturulmasını kabule Babiâli'yi zorlamak için, aracılık etmede ilk adımı atmıştı. Padişah, bunu kesin bir dille reddetti. II. Mahmut'a göre, kendisi o sırada ayaklanmış olan vilâyetlerin resmen hükümdarıydı ve Padişah, kendisi ile asi tebaası arasında girmek hakkını hiçbir zaman yabancı bir hükümete vermeyecekti.

4 Nisan'da Reis-ül Küttab Pertev Efendi,²⁹ 1826 Protokolü'nün Osmanlı Devleti nezdinde hiçbir değerinin olmadığını açıkladı, çünkü ne Rusya'nın ne de İngiltere'nin Padişah'a ait yerlere ilişkin kararlar vermeye hakları yoktu. Pertev Efendi'ye göre 1826 Protokolü, yalnızca bir "hiç"ten ibaret değildi; bu protokol, Osmanlı Devleti'nin onuruna ve çıkarlarına karşı bir "suikast" niteliğini de taşımaktaydı.³⁰

9 Haziran'da II. Mahmut, resmî bir açıklamayla görüşünü yabancı devletlere bildirdi: Kendisi bağımsız bir hükümdardı ve Yunanlılar da, yasal hükümdarlarına karşı gelen asilerdi. Bir avuç haydut ile bir imparator elbette ki anlaşmalar akdedemezdi. Padişah, "Babiâli'nin yanıtı, sorunun başında vermiş olduğu yanıtın daima aynısı olacaktır" demektedir.³¹

Petersburg Protokolü'nün ardından, 6 Temmuz 1827'de Fransa, Rusya ve İngiltere ile Londra Sözleşmesi'ni imzalamıştı. Bu sözleşme ile İngiltere, Rusya ve Fransa, Osmanlı Devleti ile Yunanlılar arasında arabuluculuk yapmayı ve taraflar arasında görüşmelerin başlatılabilmesi için ateşkesi öngörmekteydi. Bu sözleşmeyle Yunanistan'a, Osmanlı Padişahı'nın hükümdarlığı altında ve Osmanlı Devleti'ne her yıl belirli bir miktar vergi ödemek koşuluyla mutlak özerklik tanınmaktaydı. Yunan Devleti'ni halkın atadığı güçler yönetecekti. Yunanlılar, Yunan Yarımadası'ndaki ya da Adalar'daki bütün Osmanlı varlıklarına el koyacak;

28 Stratford Canning ya da diğer ismiyle Lord Stratford de Redcliffe, 1827 yılında ölen İngiltere Başbakanı George Canning'in kuzeniydi. Stratford Canning, 1810 yılından itibaren aralıklarla İngiltere'yi Osmanlı Devleti nezdinde büyükelçi olarak temsil etmişti. Stratford Canning'in, Osmanlı Padişahları ve Babiâli üzerindeki etkisi büyüktü.

29 Reis-ül Küttab, Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerini yürüten makamın başındaki kişiye verilen isimdi.

30 Yorga, *age*, c.9, s.328.

31 Prokesch-Osten, *age*, c.3, s.73.

ancak, bunların sahiplerine Osmanlı Devleti'ne ödenen vergiye ek olarak, her yıl tazminat ödeyecekti. Sözleşmenin gizli maddesi uyarınca ise; bir aylık süre içinde Osmanlılar ateşkesi kabul etmediği ya da Yunanlılar ateşkesi uymadıkları takdirde, üç imzacı devlet, ateşkesin uygulanabilmesi amacıyla, çatışmalara katılmaksızın koşulların elverdiği ölçüde her yola başvurabilecekti.

Metternich'in Yunan Ayaklanması'nda içine düştüğü ikilem, bir yandan Osmanlı Padişahı'nın "yasallık" hakkını savunmak; öte yandan da, Yunan bağımsızlığını tanımak zorunluluğunda kalmaktı. İngiltere, Rusya ile Fransa'nın birlikte Yunan Ayaklanması'na Yunan halkının yanında müdahalede bulunması üzerine, Metternich'in, var olan durumu kabullenmek ve diğer Büyük Güçlerin yanında yer almaktan başka bir seçeneği kalmamaktaydı.

Metternich'in görüşüne göre Babilî'ye, önce Yunanistan'ın yönetsel özerkliği önerilmeli, Babilî'nin bunu kabul etmemesi durumunda ancak Yunanistan'ın tam bağımsızlığı öne sürülmeliydi. Metternich'i, kendi ilkelere ters düştüğü için reddetmesi gereken bu öneriyi ileri sürmeye yönelten başlıca neden ise, Londra Sözleşmesi'nin sonucunda ortaya çıkabilecek olan genel bir savaş tehlikesiydi.³²

Metternich, 1827 tarihli Londra Sözleşmesi'nin imzacılarını birbirinden ayırmak niyetindeydi. İngiltere Başbakanı Wellington'un, Rusya'nın 1826 tarihli Petersburg Protokolü ile 1827 tarihli Londra Sözleşmesi'nden daha kazançlı çıktığı konusunda kuşkuları vardı. İşte Wellington'un bu kuşkularından yararlanmak isteyen Metternich, Wellington'dan Avusturya'ya danışmadan hiçbir şey yapmama sözü almıştı. Ancak, Wellington'u bir kez seçmiş olduğu yoldan döndürmek o kadar kolay değildi. Wellington, Babilî'yi kabule daha kolay ikna etmek amacıyla ve Londra Sözleşmesi'nin hükümlerine bağlı kalmak koşuluyla, Yunan halkının tam bağımsızlığını olmamakla birlikte, yalnızca yönetsel ve ticarî bağımsızlığını istediğini açıklamıştı.

Padişah II. Mahmut, Londra Sözleşmesi'nin hükümlerini reddetti. II. Mahmut, Yunanistan'ın yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin bir parçasını oluşturduğunu, Büyük Güçlerin "Yunan Hükümeti" olarak tanımak istediklerinin ise, gerçekte yasal hükümdarlarına karşı ayaklanan haydutlar ve asilerden başka bir şey olmadığını öne sürmekteydi. Padişah ayrıca, yasal gücün ilkelere ihlali anlamına gelecek olan böyle bir müdahalenin tarihte hiçbir örneğine rastlanmadığına ve her bağımsız devletin yabancı güçlerin müdahaleleri olmaksızın, kendi uyruklarını yönetme hakkının bir devletler hukuku kuralı olduğuna, Yunan sorununa karışmak isteyen devletlerin dikkatlerini çekmişti.³³

Görülüyor ki, Viyana Kongresi ve onu izleyen kongrelerde "hükümdarların

32 Mendelssohn-Bartholdy, *age*, s.69.

33 Tuncer, *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)*, s.54.

yasallığı" ilkesini savunan Büyük Güçler uygulamada, yasal hükümdara karşı ayaklanan bir halka yasallık kazandırmakta ve kendilerinin ortaya koyduğu ilkelere yine kendileri ters düşmekteydi.

Kanımcı, Yunan sorununda Avrupalı Güçlerin sergiledikleri tutum, devletlerarası ilişkilerde ilkelerin değil devletlerin çıkarlarının ön planda tutulduklarının açık bir göstergesiydi.

Navarin Deniz Muharebesi (20 Ekim 1827)

6. Navarin Deniz Muharebesi (20 Ekim 1827)

Osmanlı Devleti; Rusya, İngiltere ile Fransa'nın Yunan asilerinin lehinde aldıkları kararları içişlerine müdahale olarak değerlendiren reddetmişti. Reis Efendi, 10 Temmuz 1827'de şöyle bir açıklamada bulunmaktaydı: "Biz her şeyi yapmaya hazırız. Hatta toprak Saray Burnu'nda görülseler bile Padişah'ın kararı değişmeyecektir."³⁴

İstanbul'daki İngiliz, Fransız ve Rus Büyükelçileri 16 Ağustos 1827'de, Babiâli'ye Yunanlılarla bir ateşkesin sağlanmasında arabuluculuk önerisinde bulunmuş; ancak Babiâli, bu öneriyi reddetmişti. Bunun üzerine İngiltere,

³⁴ Yorga, *age*, c.9, s.330.

Fransa ve Rusya, ateşkesi ve Yunan özerkliğini zor kullanarak kabul ettirebilmek için, Navarin'de bulunan Osmanlı-Mısır donanmasını abluka altına aldı. Üç devletin amiralleri, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'ya bir ulti-matom göndererek, Osmanlı ve Mısır askerlerinin Yunanistan'dan çıkmalarını istemiş; ancak bu ulti-matom kabul edilmeyince, Müttefik filoları Osmanlı ve Mısır savaş gemilerini 20 Ekim 1827 tarihinde Navarin'de batırmıştı.³⁵ Osmanlı Devleti ise, ortada savaş durumu olmadığı halde yapılan bu saldırıyı ancak protesto etmekle yetindi. Üç devletin saldırısının sonucunda İslam donanması yok edilmişti.³⁶

Metternich, Navarin'de Osmanlı donanmasının yakılarak yok edilmesini korkunç bir cinayet olarak görmekte; Navarin muharebesinin yalnızca Rusya'nın çıkarlarına hizmet ettiğini ve Rusya'nın, yenicileri ortadan kaldırarak yeni bir ordu kurma aşamasında olan Osmanlı Devleti'ne ölümcül bir darbe vurduğunu ileri sürmekteydi.³⁷ Navarin deniz muharebesi ertesinde Metternich, Avusturya'yı içine itildiği yalnızlıktan kurtarmak için Babıâli'ye, Avusturya'nın Osmanlı Devleti'yle diğer Güçler arasında arabuluculuk yapmasını önermiş; ancak, bu öneri etkisiz kalmıştı. Artık Metternich'in önündeki tek seçenek, değiştiremeyeceğine göre durumu olduğu gibi kabul etmek ve İngiltere, Rusya ile Fransa'nın yanında yer almaktı.³⁸

24 Ekim'de Sadrazam Mehmet Selim Paşa, Yunanlılarla ateşkes yapmak kararı aldı. Böylelikle Osmanlı Sadrazamı, "bütün devletler içinde samimî ve gerçek bir dost" olan Avusturya'nın aracılığıyla, Osmanlı Devleti'nin arasının açık bulunduğu devletlerle barışmaktan başka bir şey istemediğini dile getirmiş ve şunları söylemişti: "Şimdiye kadar ne olmuşsa olmuştur. Bunlar olmamış sayılacak, eskisi gibi ve hiçbir değişiklik yapılmaksızın Babıâli ile Büyük Devletler arasında dostça ilişkiler yeniden kurulacaktır."³⁹

2 Kasım'da Reis Efendi, İstanbul'daki yabancı elçilik çevirmenlerini yanına çağırarak, Navarin'de sorumluluğu bulunan devletlerin Osmanlı Devleti'ne tazminat ödemesini ve "Navarin cinayeti"ni işlemek cüretinde bulunmuş olan devletlerin derhal Yunan sorunuyla ilgilerini kesmelerini istedi. 3 Kasım'da yabancı

35 İngiltere ve Fransa, böyle bir gövde gösterisinin Osmanlı Padişahı'nın ve subaylarının gözlerini korkutarak, isteklerine boyun eğmelerini sağlayacağını ve Yunanistan'ın kurtarılacağını varsaymıştı. Oysa, Sultan Mahmut'un ve amirallerinin boyun eğmeye hiç niyetleri yoktu.

36 Navarin'de, 57 Osmanlı ve Mısır gemisi tümüyle tahrip edilmiş ve 8.000 denizci ile asker yaşamalarını yitirmişti.

37 Yenicileri ortadan kaldırdıktan sonra, II. Mahmut'un başlıca amacı yeni bir ordunun kurulması olmuştu. Bu yeni ordunun adı "Muallem Asakir-i Mansure-i Muhammediye", yani "Muhammed'in Eğitimli Muzafer Askerleri"ydi.

38 Mendelssohn-Bartholdy, *age*, s.66.

39 Prokesch-Osten, *age*, c.3, s.125-126.

elçiler, İbrahim Paşa'nın sözünde durmamasının ve Osmanlı deniz askerlerinin kışkırtıcı hareketlerinin Navarin muharebesine neden olduğunu; ancak, bu eylemin Padişah'a karşı bir savaş demek olmadığını sözlü olarak bildirmişti.

9 Kasım 1827'de Babiâli, Avusturya Elçisi'ne bir nota vermiş ve Navarin muharebesini gerçekleştirmiş olan devletlerin "hakları bulunmayan iddiaları"ndan ve "düşmanca olduğu kadar hiç işitilmemiş bir suikast" niteliğindeki Navarin muharebesinden söz ederek, söz konusu devletlerden tazminat ve Yunan sorunuyla ilgilerini kesmelerini istemişti. Notada ayrıca, bu isteklerin yerine getirilmesine değin Osmanlı Devleti'nin yabancı elçilerle ilişkilerini keseceği belirtilmekteydi. Osmanlı'nın bu istekleri, ayın 10'unda Navarin muharebesini gerçekleştirmiş olan devletler tarafından reddedildi.

Babiâli, ancak kendi görüşünün kabul edilmesinden sonra bir ateşkese ve asilere karşı silahlı çatışmanın sona erdirilmesine yanaşacağını açıkladı. Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın vergi verme yükümlülüğü olan bir devlet durumuna getirilmesini, her ne pahasına olursa olsun, hatta yabancı devlet elçilerinin İstanbul'u terk edip gitmek tehditlerini gerçekleştirmeleri durumunda bile kabul etmeyecekti. Babiâli, yabancı elçilerin İstanbul'dan ayrılmalarına hiçbir şekilde engel olunmayacağını açıkladı. Gerçekten de birkaç gün içinde elçiler İstanbul'dan ayrılmıştı.

7. Osmanlı-Rus Savaşı (1828-1829)

Navarin Deniz Muharebesi'nin ertesinde, Osmanlı Devleti ile Fransa, İngiltere ve Rusya arasındaki siyasal ilişkiler kesilmiş; Fransızlar, geçici olarak Mora'yı işgal etmiş; İngilizler de, İbrahim Paşa'nın güçlerini Mora'dan Mısır'a götürmek için gemiler göndermişti. Padişah II. Mahmut 18 Aralık 1827'de, Yunanlılara ve Ruslara karşı direnmek üzere bütün Müslümanları silah altına çağırarak; Boğazlar'ı bütün yabancı gemilere kapatmış ve Akkerman Antlaşması'nı feshederek, 20 Aralık 1827'de Ruslara karşı kutsal savaş ilan ettiğini açıklamıştı.

Öte yandan Çar I. Nikola, 6 Ocak 1828'de dış politikadaki hedeflerini şöyle ortaya koymuştu: Osmanlı Padişahı, Akkerman Antlaşması uyarınca Sırlar ile Romenler için yapması gerekenlerin hiçbirini yerine getirmemişti; Rusya'nın, Sırlar ile Romenlerin yaşadıkları bölgelerdeki yasal ve doğal olan nüfuzunu tanımak istememişti ve son zamanlarda bu bölgelerde yaşayan Rus uyrukular bazı hakaretlerle karşı karşıya bırakılmıştı. Bu nedenlerden ötürü Çar, Müttefikler adına ordusunu Prut Nehri'nden geçirmeyi ve 1827 tarihli Londra Sözleşmesi hükümlerinin Babiâli tarafından yerine getirilmesine değin Tuna Beylikleri'ne el koymaya izin verilmesini istiyordu. Bu arada Müttefik Devletlere düşecek görev, donanmalarıyla denizi denetlemek, hatta filolarını Çanakkale

Boğazı ile Sarayburnu önlerine göndermek, Mora'da önemli yerleri zapt etmek ve İskenderiye'ye saldırmak olacaktı.

Rus Çarı, Avusturya'nın Petersburg'daki Elçisi Kont Zichy'e, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmaktan kendisini hiçbir şeyin alıkoyamayacağını, hatta Osmanlı Devleti çökse bile bundan vazgeçmeyeceğini bildirmişti.⁴⁰ Çar, öncelikle Tuna Beylikleri üzerinde kendi nüfuzunu güçlendirmek, özgür bir Sırbistan'ı yaratmak ve özellikle "İstanbul'daki dar kanal"ı gemilerine açmak istiyordu. Nikola, Yunanlıları, asi ve iğrenç bir halk olarak nitelendiriyor ve onlar için ne bir şey istemek ne de bir şey elde etmek niyetinde olmadığını dile getiriyordu. Bununla birlikte Yunan sorununda öteki devletlerin görüşlerine katıldığını ve bu devletlerin de, ayrı ayrı nedenlerle sorunun kesin çözümünü bir Helen devletinin kurulmasında gördüklerini çok iyi bildiğini ifade ediyordu.⁴¹

Osmanlı Devleti ile savaşa kararlı olan ve bunu Hristiyan Avrupa'nın bir kavgası olarak göstermek isteyen Rus Çarı, Osmanlı'nın savaş ilanından son derece hoşnut kalarak, 28 Nisan 1828 tarihinde Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmıştı. Rusya, savaşın gerekçesi olarak Akkerman Antlaşması'nın uygulanmamış olmasını ileri sürmekteydi. Osmanlı donanmasının Navarin'de imha edilmesinin sonucunda Rusya, deniz güçleri açısından Karadeniz'de üstünlük sağlamıştı. Artık Rus Çarı I. Nikola, Rus'un ezeli düşmanı olan Osmanlı ile uzlaşmayı değil, silahlı çatışmayı hedeflemekteydi. Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşta İngiltere ile Fransa'nın da tarafsızlıklarını sağlamıştı.

6 Ağustos 1829'da Sadrazam Reşid Mehmed Paşa, bir ateşkes için Ruslara başvurarak, Babîâlî'nin, önceden reddetmiş olduğu Akkerman Antlaşması'nın hükümlerini yerine getireceğini ve Londra Sözleşmesi'nin kararlarını kabule hazır olduğunu bildirmekteydi.

8. Edirne Barış Antlaşması (14 Eylül 1829)

Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 14 Eylül 1829 tarihinde Edirne Barış Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma uyarınca Osmanlı Devleti, 4 Nisan 1826 tarihli Petersburg Protokolü'nü tanımayı kabul etmekteydi. Osmanlı Devleti ayrıca, Yunan halkının özerkliğine ilişkin olarak İngiltere, Fransa ile Rusya'nın imzaladıkları 22 Mart 1829 tarihli Protokol'ü de tanımayı kabul ediyordu.⁴² Öte yandan Osmanlı Devleti, Eflak-Boğdan'a ve Sırbistan'a tanıdığı haklarla bu yerlerin özerkliklerini tanımaktaydı. Eflak ile

40 Yorga, *age*, c.9, s.339.

41 Prokesch-Osten, *age*, c.3, s.215.

42 22 Mart 1829 tarihli Protokol'le Büyük Güçler, öngörülen özerk Yunan Devleti'nin sınırlarını Arta-Volo çizgisini kabul etmişti.

Boğdan, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasına izin vermeksizin, kendi ordularını oluşturma ve kendilerini yönetecek olan Beyleri atama hakkını elde etmekte; Belgrad ve Orşova kaleleri dışında Sırbistan'ın hemen hemen tümünün bağımsızlığına kavuşması onaylanmaktaydı. Asya'da Rus ordularının zafer kazanmasına karşın, Kars, Erzurum ile Bayezit Osmanlı Devleti'ne iade edilmekteydi. Ancak Ruslar, öteki kaleleri ellerinde tutacak ve Gürcistan'ı sürekli olarak topraklarına katacaktı.

Edirne Antlaşması'nın yapılması üzerine İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Aberdeen, bundan böyle Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürebilmesinden kuşku duymaya başlamıştı. Aberdeen, kurulması öngörülen Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olması yönündeki görüşünü Başbakan Wellington'a açmış; Wellington da, Aberdeen'in bu görüşüne katılmıştı. İngiltere Başbakanı Wellington, Edirne Antlaşması'nın akdiyle Osmanlı Devleti'nin ölüme mahkûm edilmiş olduğunu, bu devleti yeniden ayağa kaldırmaya çalışmanın ise boşuna bir çaba olacağı görüşündeydi.⁴³

Osmanlı Devleti nezdindeki Avusturya Elçisi, Edirne Antlaşması'nın, "zafer kazanmış bir devletin şimdide değin güçsüz bir düşmana kabul ettirmiş olduğu antlaşmaların en ağırı olduğuna" işaret ederek, bu antlaşmayı Babıâli'nin "artık bağımsız devletler arasında sayılamayacağına" ilişkin bir gösterge olarak nitelendirmekte; Metternich de, "bu koşullar altında, Osmanlı Devleti'nin yaşamayı sürdürmesi tümüyle şüpheli bir hale gelmiştir," demekteydi.⁴⁴

Edirne Antlaşması'nın ertesinde Büyük Güçler, Yunanistan'da tam bağımsız bir monarşinin kurulmasını öngörmekteydi. Osmanlı Devleti'nin bunu kabul etmesinin karşılığında ise, yeni kurulacak olan Yunan Devleti'nin sınırları daraltılacaktı. Osmanlı Devleti'nin hâlâ ismen parçası olan bir devletin Rusya'nın himayesi altına girmesini önleyebilmenin tek yolu, egemen bir Prens'in yönetiminde bu devlete tam bağımsızlığın tanınmasıydı. Bu, Metternich'in önerisiydi ve İngiltere de bu öneriyi kabul etmişti. Böylece İngiltere, Fransa ile Rusya'nın imzaladığı 3 Şubat 1830 tarihli yeni bir Protokol'le, Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olması kabul edilmekteydi. Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın bağımsızlığını 24 Nisan 1830'da kabullenmek zorunda kalmıştı.

Yeni Yunan Krallığı, Yunan Yarımadası'nı ve Girit'in dışında birçok adayı kapsamakta; Osmanlı'da kalan Tesalya ile Arnavutluk ise Osmanlı Devleti'nin yeni sınır eyaletlerini oluşturmaktaydı. Büyük Güçler, Yunanistan'ın ilk kralı olarak Baviera Kralı'nın oğlu Prens Frederik Otto'yu seçmiş ve Otto, 6 Şubat 1833'te yeni Yunanistan'ın başkenti olan Nauplia'ya gelmişti. 1834 yılında yeni Yunanistan'ın başkenti Atina'ya taşındı.

43 Mendelssohn-Bartholdy, *age*, s.74.

44 Prokesch-Osten, *age*, c.3, s.354-355.

Edirne Antlaşması'yla Rusya, Hristiyan Balkan Slavlarının tartışmasız koruyucusu durumuna gelmişti. Öte yandan Rusya, Osmanlı Devleti'nin koruyucusu rolünü de benimsemektedir.⁴⁵

Rusya, Edirne Antlaşması'nın ertesinde "Doğu" politikasında yeni bir yol izlemeye başladı. Rusya, yeni kurulan Yunan Devleti üzerinde kendisinden ziyade İngiliz filosunun, parasının ve liberalizminin etkisinin çok daha fazla olduğunu gözlemlemektedir. Bu nedenledir ki Rusya, kendisiyle aynı ırktan ve dinden olan halkları özgürlüklerine kavuşturmak yerine, Osmanlı Devleti'ni "uyasal bir dost" olarak yeniden kazanma yolunda çaba harcamaya başlamıştı.⁴⁶

1829 yılından itibaren, Osmanlı Devleti'nin korunması Rusya'nın çıkarlarıyla bağdaşmaktaydı; Osmanlı'nın çökmesi ise, Rus çıkarlarına aykırıydı. Bu nedenle, Osmanlı Devleti ile barış yapılmasına çalışılmalı; ancak, Osmanlı'nın çöküşünün önüne geçilememesi durumunda, Karadeniz'e çıkışların ne olursa olsun diğer bir Büyük Güç'ün eline geçmemesi yolunda çaba harcanmalıydı.

Rusya; Babîlî'ye bağımlı, ancak, Rusya'nın desteğine gereksinme duyan bir Yunanistan ile yeni bir Yunan savaşından sürekli korku duyan güçsüz bir Osmanlı Devleti görmek istiyordu.⁴⁷ Metternich, bu konuda 1830 yılında şunları yazmıştı: "Rusya, kendisinin buyruklarına uyacak olan bir Osmanlı Devleti ile yardıma muhtaç bir Yunanistan'ı istemektedir. Biz ise bunun tam tersini..."⁴⁸

Yunan Ayaklanması'nın Osmanlı Devleti açısından önemi, bu ayaklanmayla Osmanlı'nın parçalanma sürecinin başlamış olmasıydı. Yunan halkının Osmanlı'ya karşı başkaldırması ve bunda başarılı olması, Osmanlı Devleti'ne bağlı diğer halklara da örnek olmuş ve daha sonraki yıllarda ayaklanan Balkan halkları, teker teker önce özerkliklerini sonra da bağımsızlıklarını elde etmişti.

Yunan bağımsızlık savaşı, 1815'te Büyük Güçler arasında kurulmuş olan İttifak sisteminin de sonunu getirdi. Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldıran ve bu ayaklanmanın sonucunda bağımsızlığını elde eden Yunan halkının yanında yer alan Büyük Güçler, Viyana Kongresi'nde kendilerinin ortaya atmış oldukları ilkelere yine kendileri ters düşmüş ve böylelikle, Avrupa'da bir çağın, yani "tutuculuk" çağının sonunu getirmişti. Metternich'in Avrupa'daki liderliği de bir daha geri gelmemek üzere tarihe karışmaktaydı.

45 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Tuncer, *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)*, s.61-64.

46 Ernst Molden, *Die Orientpolitik des Fürsten Metternich, 1829-1833*, Hölzels Verlag, Wien, Leipzig, 1913, s.27.

47 Age, s.80-81.

48 Age, s.80-81.

XI.
MEHMET ALİ PAŞA AYAKLANMASI
ve BÜYÜK GÜÇLER
(1831-1841)

1. Ayaklanmanın Birinci Aşaması ve Büyük Güçler (1831-1834)

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın öncelikli amacı, Osmanlı hükümrânlığı altındaki Mısır'ı bağımsız kılmaktır. İşte bu amaçla Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'ne 1831 yılında başkaldırdı. Öte yandan Mehmet Ali Paşa, görünüşte dağılmaya başlamış olan Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarından Suriye'de düzeni yeniden kurabileceğini ve burayı kendi nüfuzu altına alabileceğini umuyor ve Babîâli'nin kendisine ciddi bir direnişte bulunabileceğini beklemiyordu.

Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Kasım 1831'de Yafa, Gaza ve Kudüs'ü işgal etmiş; 27 Mayıs 1832'de Akka kalesini ele geçirmiş; Haziran ayında da Şam ile Halep'i almıştı. Böylece Suriye, Mehmet Ali Paşa'nın eline geçmişti. Padişah, Mayıs 1832'de Mehmet Ali ile İbrahim Paşaları yasadışı ilan etti ve görevlerinden azletti. Edirne Valisi Ağa Hüseyin Paşa Mısır Valiliği'ne atanarak, Mehmet Ali'nin üzerine gönderildi ve böylelikle, Osmanlı Devleti ile Mısır Paşası arasında savaş başlamış oldu.

İbrahim Paşa, Hüseyin Paşa'nın ordusunu 29 Temmuz 1832'de Belen Geçidi'nde yenilgiye uğratmış ve Belen Geçidi'ni aştıktan sonra Antakya ile İskenderun'u ele geçirmişti. İbrahim Paşa, daha da ileri giderek Adana'yı da işgal etti. Toroslar'da bulunan bütün kentler ve kasabalar İbrahim Paşa'nın eline geçmişti. İstanbul düşme ve hatta Osmanlı hanedanı değişme tehlikeleriyle karşı karşıyaydı. Ancak ünlü Osmanlı tarihçisi Yorga; Mehmet Ali Paşa ile oğlu İbrahim Paşa'nın, Padişah'ın oturduğu kutsal bir yer olarak sayılan

*Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa
(1805-1841)*

İstanbul'a saldırıda bulunmayı akıllarından bile geçirmediklerini, İbrahim Paşa'nın Padişah'a sadık olduğunu ve Mehmet Ali Paşa'nın da Padişah'la barışmak girişiminde bulunduğunu öne sürmekteydi.¹

İbrahim Paşa güçleri, Anadolu'da ilerlemelerini sürdürürken Konya'da Sadrazam Reşit Mehmet Paşa'nın güçleriyle karşılaşmış ve 21 Aralık'ta Reşit Paşa'nın güçlerini büyük bir bozguna uğratmıştı.

Mısır Valisi'nin Osmanlı Padişahı'na karşı ayaklanmasını Avrupalı Güçler, başlangıçta Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu olarak değerlendirmekteydi. Mehmet Ali Paşa'nın, Padişah'ın ordularını yenilgi üzerine yenilgiye uğratması ve Anadolu'nun içlerine ilerlemesi üzerine, Avrupalı Güçler dikkatlerini bu soruna çevirdiler.

Mehmet Ali'ye karşı savaşında Osmanlı Devleti'ne destek verebilecek Büyük Güçler, İngiltere, Fransa ve Rusya'ydı. Avusturya'nın deniz gücünün son derece kısıtlı olması nedeniyle Osmanlı Devleti, Avusturya'dan güçlü bir yardım bekleyecek durumda değildi. Osmanlı'yı destekleyebilecek olan Güçlerden Fransa ise, Osmanlı Devleti'nin varlığının sürdürülmesiyle en az ilgili oldu; ayrıca Fransa, gerek ekonomik gerek siyasal açılardan, Osmanlı Padişahı'na kıyasla Mısır Valisi'ne daha çok yakınlık duymaktaydı. Oysa İngiltere Hindistan yolunu, Rusya da Kafkaslar'da ele geçirdiği yeni toprakları tehlikeye sokabilecek olan yeni bir İslam İmparatorluğu'nun Ön Asya'da kurulmasından büyük kaygı duymaktaydı. Rusya, Mehmet Ali'nin ordularının İstanbul'a doğru ilerlemesine engel olunamadığı takdirde, güçsüz Osmanlı Devleti'nin yerine, Avrupa'da yeni ve güçlü bir devletin kurulması olasılığının şiddetle karşısındaydı.

Avusturya, Mehmet Ali ayaklanmasına doğrudan ilgi duymamakla birlikte, Mehmet Ali'yi, hükümdarına karşı ayaklanan bir asi olarak görmekteydi.² Avusturya'nın görüşüne göre Büyük Güçlerin, Osmanlı Devleti ile Mısır Valisi arasındaki savaşta arabuluculukta bulunmaları söz konusu olamazdı; ancak, yasal gücü temsil eden Osmanlı Padişahı'nın lehine bir müdahaleden söz edilebilirdi. Avusturya, Rusya'nın Mısır sorununa müdahalede bulunması durumunda ise, Rusya'yı desteklemeye kararlıydı.

Osmanlı Devleti, Mehmet Ali'ye karşı önce İngiltere'den, daha sonra da Rusya'dan yardım isteminde bulunmuştu. Osmanlı devlet adamlarının öncelikle İngiltere'ye yardım çağrısında bulunmuş olmaları doğaldı, çünkü Rus sınırının ve kalelerinin yakınlığı nedeniyle, Osmanlı'nın Rusya'dan askerî yardım istemesi durumunda Osmanlı Devleti, bağımsızlığını yitirebilme olasılığıyla karşı karşıya kalabilirdi.

1 Yorga, *age*, c.9, s.370.

2 Molden, *age*, s.38.

Osmanlı Devleti 1832 sonbaharında, Namık Paşa'yı ve Viyana'daki Osmanlı Maslahatgüzarı Manrojeni'yi Viyana üzerinden İngiltere'ye gönderdi. Bunun nedeni, ekonomik ayrıcalıkların tanınmasına karşılık olarak İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'ne 15 savaş gemisini göndermek suretiyle yardımda bulunmasının sağlanmasıydı. Her iki Osmanlı yetkilisi ayrıca Viyana'da Metternich'in tavsiyelerini de alacaktı. Metternich, Osmanlı'yı destekleyeceğini bildirdi. Metternich, Namık Paşa'ya, Osmanlı Devleti'nin Suriye'yi Mehmet Ali'ye vermek suretiyle barışçı bir çözüm yolu benimsemesini önermişti.

Rusya, Osmanlı Devleti'nin Mehmet Ali ayaklanması sırasında daha da güçsüzleşmesinden mutsuz değildi, çünkü Osmanlı Devleti gücünü yitirdikçe, Rusya için o denli daha uzlaşmaya yatkın ve rahat bir komşu olacaktı. Öte yandan Rusya, Osmanlı Devleti'nin bir felakete uğraması durumunda, Edirne Antlaşması'nın sonuçlarının tehlikeye düşmesinden ve bölgede Fransa'nın etkisinin artmasından kaygılıydı. Bu nedenle Rusya, ne olursa olsun, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını önlemeli ve Osmanlı'nın varlığını sürdürmesini sağlamalıydı. Metternich de, Çar'la aynı görüşteydi. Böylelikle, "Doğu Sorunu"nda Avusturya-Rusya ittifakı oluşturulmuştu.

Napoléon'un düşüşünün ertesinde Avrupa politikasında egemen bir güç konumuna gelen Rusya, İstanbul'da Osmanlı'nın yerini almayı ümit ediyordu. Rus Çarı, General Murawieff'i "olağanüstü elçi" statüsünde İstanbul'a göndererek, Padişah'a Rusya'nın himayesi sözünü verdi. Böylelikle Rusya, yenilgiye uğratılmış ve yardımsız kalmış olan Osmanlı Devleti'nin kurtarıcısı sıfatıyla ortaya çıkmaktaydı.³

1832 Aralık ayında Rus Elçisi Murawieff ile Osmanlı nazırları arasında yer alan görüşmeler, İstanbul üzerinde uzunca bir süre sürecek Fransız ile Rus nüfuzlarının rekabet dönemini başlatmaktaydı. Bu nüfuz savaşımında İngiltere Fransa'nın yanında, Avusturya da Rusya'nın yanında yer aldı.⁴ Osmanlı Devleti üzerinde İngiliz nüfuzu çok azalmıştı; İngiltere'den yardım sağlamak amacıyla Londra'ya gönderilmiş olan Namık Paşa da İngiliz yetkililerce oldukça soğuk karşılanmıştı.

Murawieff'in, Rus Çarı'nın temsilcisi olarak Mehmet Ali Paşa nezdine gönderilmesi ve Mehmet Ali'ye, Rusya'nın bu soruna tarafsız kalamayacağı, Çar'ın ayaklanmaların düşmanı ve Osmanlı Padişahı'nın dostu olduğu ve Padişah'ı sonuna değin destekleyeceği mesajını vermesi öngörülmüştü; ancak Babıâli, Rusya'nın bu önerisini reddetti. Osmanlı Devleti'nin reddetmesine karşın Murawieff, 4 Ocak 1833'te Mısır'a gitmiş ve Mehmet Ali Paşa'ya, Çar'ın Osmanlı Padişahı'na her türlü yardımda bulunacağını bildirmişti. Öte yandan Avusturya da, Çar'ı destekleme kararı almıştı.

3 Padişah'ın nazırları ile danışmanları, Rus yardımının kabul edilmesine taraftardı.

4 Molden, *age*, s.42.

Fransa, devletlerarası ilişkilerde etkin bir rol üstlenmek ve İngiltere'yi de yanına almak istiyordu. Fransa ayrıca, Akdeniz sorunlarıyla da yakından ilgilenmekteydi. Edirne Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Fransa'nın 1830'da Cezayir'i alması, Osmanlı-Fransız ilişkilerinde bir tatsızlık yaratmıştı. Bu tatsızlık Mehmet Ali Paşa ayaklanmasında daha da arttı, çünkü Fransa, Mehmet Ali Paşa'dan yana bir tutum benimsemişti. Mısır, Fransızlara yabancı bir ülke değildi. Mehmet Ali, Mısır'ı Fransız mühendisleri ile teknik adamlarının yardımlarıyla kalkındırmış, Mısır ordu ile donanmasını da Fransız subaylarının katkılarıyla kurmuştu. Ayrıca Mehmet Ali Paşa, Akdeniz'de İngiliz ihtiraslarını kısıtlamak açısından da Fransa'nın değerli bir dostuydu. Fransa, Mısır'ın Osmanlı Devleti'nde kalması yerine, Mehmet Ali'nin elinde kalmasını çıkarları açısından daha uygun görmekteydi.

*İngiltere İmparatorluğu
Dışişleri Bakanı Lord Palmerston
(Henry John Temple)
(1830 ile 1851 yılları arasında birçok kez)
İngiltere İmparatorluğu Başbakanı
(1859-1865)*

28 Ocak 1833'te Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand ile İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston⁵ ortak bir plan üzerinde anlaşmaya vardılar. Bu plana göre, dört Büyük Güç birlikte Osmanlı Devleti'nin varlığını güvence altına almalı; ancak, İngiltere ile Fransa bunu yaparken ilk sırada yer almalı ve silahlı arabuluculukta bulunmalıydı. Bu arabuluculuğu yalnızca İngiltere ile Fransa üstlenmek istiyordu, çünkü Rusya ile Avusturya, bir asi ile yasal hükümdarı arasındaki bu sorunu tanımak dahi istememekteydi.

Avusturya, Babiâli'nin arabuluculuk değil, maddî yardım isteminde bulunduğunu ve arabuluculuğu istemediğini öne sürmekteydi. Öte yandan Avusturya, Fransa'nın "Doğu" politikasının, yani kendisine bağımlı bir Mısır'ı oluşturma projesinin İngiltere'nin Hindistan'daki çıkarlarını zedeleyeceğine Palmerston'un dikkatini çekmişti. Bunun üzerine İngiliz politikası değişmiş ve İngiltere, Talleyrand'ın öne sürmüş olduğu silahlı arabuluculuk önerisinden vazgeçmişti. İngiltere ile Avusturya'nın, Osmanlı Devleti'nin korunması ve Mehmet Ali ayaklanmasının yasal olmadığı konusunda görüş birliğine var-

5 Lord Palmerston; Grey Hükümeti'nde 1830-1834 yıllarında, Melbourne Hükümeti'nde 1835-1841 yıllarında ve Russell Hükümeti'nde de 1846-1851 yıllarında İngiltere Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştı.

maları üzerine Palmerston, İngiltere'nin, Avusturya ile Rusya'nın yanında yer aldığını Osmanlı Devleti'ne bildirdi.⁶ Bu, Avusturya diplomasisinin kazandığı önemli bir başarıydı. Metternich, İngiltere ile Fransa'nın ortak "Doğu" politikasına ölümcül bir darbe indirmişti. Fransa'nın yanında yer almak yerine İngiltere, Avusturya'nın yanında yer almaktaydı. Böylelikle Metternich, "Doğu Sorunu"nda İngiltere ile Fransa'yı birbirinden ayırmayı başarmıştı. Metternich, Fransa'dan gelen her öneriye karşı güvensizlik duymaktaydı.

Metternich 24 Şubat'ta, genç bir diplomat olan Prokesch-Osten'i, isyanları şiddetle kınamak ve Avusturya'nın, hükümdar ile isyancılar arasında hiçbir arabuluculuğu üstlenmeyeceği kararını iletmek üzere Mısır'a gönderdi.

Metternich, Rusya'nın "Doğu" politikasına güven duymakta ve İngiltere'yi, Rusya'nın politikasının çıkarıcı olmadığına inandırmaya çalışmaktaydı. Metternich'in görüşüne göre, Osmanlı tahtının korunması ilkesi, dört Büyük Güç'ün Osmanlı'ya yönelik politikasının temelini oluşturmalıydı. Ancak Fransa, siyasal çıkarları açısından, kendi görüşlerine yakın yeni bir devletin Osmanlı Devleti'nin yerini almasından yanaydı; bu nedendir ki, Fransa'nın amaçları Rusya ile İngiltere'nin çıkarlarıyla örtüşmemekteydi.

1.1 Kütahya Barış Antlaşması (8 Nisan 1833)

Osmanlı temsilcileri, Suriye'deki dört Paşalığı Mehmet Ali Paşa'ya bırakmak suretiyle barış yapmaya yetkili olarak Kütahya'ya gittiler. 8 Nisan 1833'te yapılan Kütahya Barış Antlaşması, gerçekte Mehmet Ali Paşa'nın tam bir zaferini ifade ediyordu. Bu antlaşmayla Padişah; Mısır, Girit, Şam, Cidde ve Adana'yı Mehmet Ali'nin yönetimine terk etmekteydi. Mehmet Ali'ye bırakılan valilikler, yaşam süresince yönetilmek üzere yalnızca kendisine verilmiş, bu valiliklerin Mehmet Ali'nin ölümünden sonra oğullarına ya da diğer mirasçılara intikal etmesi öngörülmemişti. Gerek II. Mahmut gerek bağımsız bir devlet kurmayı başaramamış olan Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Kütahya'da yapılan bu antlaşmayı ileride kesin bir hesaplaşmaya yol açacak olan geçici bir ateşkes olarak değerlendirmekteydi.

Kütahya Barış Antlaşması, Osmanlı Devleti ile Mısır arasında gerçekleştirilen bir barış değil, yalnızca bir asinin affı ile ödüllendirilmesi demek oluyordu. İngiltere ile Fransa, daha çok Mehmet Ali'nin çıkarlarını gözetten bir antlaşmanın imzalanmasını sağlamıştı.

Kütahya Antlaşması ertesinde İbrahim Paşa'nın güçleri Anadolu'dan çekildi.

6 Molden, *age*, s.47-48.

1.2 Rusya ile Avusturya'nın Osmanlı Politikaları

"Doğu Sorunu", Osmanlı-Mısır Savaşı'yla birlikte yeniden Avrupa'nın gündemine girmişti. 1830'ların başlarında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü, Rusya da dahil olmak üzere Büyük Güçler için, Avrupa'nın dengesi ve siyasi düzeni açısından en temel koşul olarak görülmekteydi.

İngiltere, Doğu'da bir sömürge imparatorluğu kurduğu andan itibaren, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan bir politika izlemeye başlamıştı. Bunun nedeni, Osmanlı Devleti'nin, Rusya'nın Akdeniz'e inmesini ve İngiltere'nin sömürge yollarını tehlikeye düşürmesini engelliyor olmasıydı. Öte yandan Mehmet Ali'nin Mısır'da bağımsız bir devlet kurması, İngilizlerin Kızıldeniz yoluyla yaptıkları Hindistan ticaretinin de sonu demek olacaktı.

Büyük Güçler arasında Osmanlı Devleti'yle en yakından ilgilenen devlet Rusya'ydı. Büyük Petro zamanından beri Rus dış politikasının başlıca hedefi, Karadeniz'i Rus gölü haline getirmek, İstanbul ile Boğazlar'ı ele geçirmek ve böylelikle, Akdeniz'e ulaşmak olmuştur. Bu nedenledir ki Rusya, güçsüz bir Osmanlı Devleti yerine, İstanbul'u ve Boğazlar'ı ele geçirmeyi hedefleyen Mehmet Ali Paşa'nın liderliğinde güçlü bir Arap İmparatorluğu'nun kurulmasını karşındaydı. Bu düşünceden hareketle Rusya, Osmanlı Devleti'ne yardım elini uzatmaya karar vermiş ve öteki Büyük Güçlerin bu konudaki isteksizliği ve hareketsizliği karşısında Osmanlı'nın yanında yer alan tek devlet olmuştur.

Çar I. Nikola, Mısır sorununda başrol oynamayı kimseye kaptırmamaya kararlıydı, çünkü Osmanlı Devleti, Rusya'nın tartışılmaz nüfuz alanını oluşturmaktaydı. Çar Nikola, Osmanlı Devleti'nin koruyucusu ve mirasçısı olarak Büyük Güçler arasında en ön sırada yer almak istiyordu. Nikola, Osmanlı'nın yıkılması durumunda ise, Batılı Güçleri kendi yanına çekmeyi amaçlıyordu. Ocak 1833'te Çar Nikola, Avusturya'nın Rusya'daki Büyükelçisi Kont Ficquelmont'a şunları söylemişti: "Doğu Sorunu, Osmanlı'nın komşuları olarak yalnızca bizleri ilgilendirmektedir. Kimsenin bunu engellemesine izin vermemeliyiz."⁷ Bu nedenle Rus Çarı, Viyana ile Petersburg arasında bir anlaşma sağlamanın gerekli olduğu görüşündeydi.

Ocak ayının son günlerinde (1833) Rusya'nın Avusturya Büyükelçisi von Tatitscheff, Avusturya Hükümeti'ne gizli bir nota göndererek, Mehmet Ali'nin, Osmanlı Padişahı'nı tahtından indirmek ve kendi oğlunu Osmanlı tahtına çıkarmak amacıyla olduğunu; bunun gerçekleşmesi durumunda, Osmanlı'nın komşuları olarak Rusya ile Avusturya'nın tarafsız kalamayacaklarını bildirmekte ve Rusya ile Avusturya'nın, gelecek için ortaklaşa bir tutum ve politika saptamalarını önermekteydi.

7 Age, s.83.

Osmanlı Devleti, 2 Şubat 1833 tarihinde Rusya'dan yardım isteminde bulunmuştu. Deniz gücünün yanı sıra Babiâli, Rusya'dan 25.000 kişilik bir kara gücü göndermesini de istedi. Fransa ile İngiltere ise, Padişah'ın bu kararını geri alması isteğinde bulundu. Fransa'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Amiral Roussin 17 Şubat'ta, İngiliz-Fransız dayanışmasını dile getirmiş ve Rusya'nın müdahalesinin tehlikelerine Babiâli'nin dikkatini çekmişti. Rusya'nın müdahalesi, Osmanlı Devleti'nin yok olması ve Çanakkale Boğazı'na Fransız filosunun gelmesi sonucunu doğurabilirdi. Babiâli'nin, yazılı olarak Rusya'nın yardımını istemekten vazgeçmesi durumunda Roussin, Mehmet Ali Paşa'yla bir anlaşmanın sağlanabilmesi yolunda her çabayı harcayacaktı. Babiâli ise, bir asiyle anlaşma sağlamanın mümkün olamayacağını bildirdi.

*Rus Çarlığı Dışişleri Bakanı
Kont Karl von Nesselrode (1816-1856)
(Franz Krüger'in fırçasından)*

17 Şubat 1833'te Rus Çarı, Rusya'daki Avusturya Büyükelçisi Ficquelmont'a şunları söylemekteydi: "Osmanlı İmparatorluğu ölmüştür. Doğaldır ki, benim bu ölüye hayat vermem söz konusu olamaz. Benim bu çok yaşlı varlığın yaşayabilmesi konusunda kuşkularım vardır. Er ya da geç bu varlık yıkılacaktır. İmparator Franz ile ben gelişmeler karşısında ilk sırada yer almaktayız. Başka kimsenin bizim önümüze geçmesine izin vermemeliyiz. Birbirimizle görüş birliği içinde olmalıyız.

"Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması durumunda, Büyük Güçlerin Osmanlı topraklarını aralarında paylaşmaları söz konusu olacaktır. Ben böyle bir durumda, İngiltere ile Fransa'nın İstanbul'da gerçekleştirmeye çalışacakları entrikalardan korkmaktayım. Bu paylaşımın bizim açımızdan tehlikeli olmaması için neler yapmalıyız?.. Osmanlı İmparatorluğu, fethetmek yoluyla Yunan İmparatorluğu'nun yerine geçmiştir. Şimdi kendi yeteneksizliği yüzünden yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine, biz neden bir Yunan İmparatorluğu'nu yeniden kurmayalım?" Ficquelmont'un, Çar'a, Hükümeti'nin kendisine verdiği yönergelerin Rusya'nın görüşleri kadar ileriye gitmediğini bildirmesi üzerine Çar, konuşmasını şöyle sürdürmüştü: "Osmanlılar aptal insanlardır. Böyle insanları ve böyle bir hükümeti kurtarmayı ümit edebilir miyiz?.."

Metternich, Rus Çarı'nın görüşlerini paylaşmada aceleci davranmamaktaydı. Metternich, Osmanlı Devleti'nin yerine, Mehmet Ali'nin büyük bir Arap İmparatorluğu kurmasına Avusturya'nın hiçbir zaman izin vermeyeceğini Rus Çarı'na bildirdi. Avusturya, Osmanlı Padişahı'nın iktidarını sonuna değin korumaya kararlıydı. Osmanlı Devleti'nin parçalara ayrılması durumunda ise, bu İmparatorluğun yıkıntıları üzerinde hem Avusturya hem de Rusya için tehlikeli olabilecek bir devletin kurulmasına karşıydı. Böyle bir durumda Avusturya, bağımsız küçük devletlerin kurulmasını yeğleyecekti. Eflak, Boğdan, Sırbistan, Bosna, Bulgaristan ve Arnavutluk birbirinden bağımsız birer devlet olarak kurulabilirdi. Bu devletlerin karşılıklı olarak dengeyi sağlaması ve bölgede Rusya'nın etkisini yaymasına karşı durması, Avusturya Sarayı açısından en uygun çözüm yolunu oluşturmaktaydı.

Şu bir gerçektir ki, Çar'ın Metternich'e olduğu kadar, Metternich'in de Çar'a gereksinmesi vardı.

21 Şubat 1833'te Osmanlı Devleti, Fransa ile gizli bir antlaşma akdetmişti. Bu antlaşmada; Osmanlı Devleti'nin daha önce istemiş olduğu Rus yardımını geri çevirmesi koşuluyla Fransa'nın, Mehmet Ali Paşa'yla Babiâli arasında bir anlaşmaya varılmasını sağlayacağı ve bu anlaşma çerçevesinde Mehmet Ali'ye, Osmanlı'nın hükümrânlığı altında kalmak üzere Akka, Kudüs, Filistin ile Suriye'deki Tripoli Valiliklerinin verileceği yer almaktaydı. Osmanlı Devleti, ancak Fransa Büyükelçisi Roussin'in koşullarını Padişah'ın saptayacağı arabuluculuğun başarısını güvence altına alması üzerine, Rus yardımından vazgeçecekti. Rusya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Buteneff, Babiâli'den, Rus yardımından vazgeçildiğine ilişkin yazılı bir nota istemiş; ancak Babiâli, bu talebi reddetmişti. Böylece, Fransa'nın arabuluculuk çabası başarısızlıkla sonuçlanmış olmaktaydı.

5 Nisan 1833'te 5.000 kişilik bir Rus ordusu Boğazlar'a gelmiş ve Hünkâr İskelesi'nde karargâh kurmuştu. Boğazlar'daki Rus gemileri ile askerleri, Osmanlı tahtının ve Osmanlı tahtı üzerindeki Rus nüfuzunun koruyucuları konumundaydı.

Çar I. Nikola, Avusturya İmparatoru'na haber vermeden hiçbir adım atmama kararında olduğundan, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne askerî yardımda bulunacağını bildirmek üzere, Dışişleri Bakanı Nesselrode'u Viyana'ya gönderdi.⁸ Rus Çarı'nın Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Franz'ın manevi desteğine gereksinme duyduğunu ve Avusturya ile Rusya Sarayları arasında kurulacak bağın Avrupa'yı Doğu'daki kavgadan koruyabileceğini Nesselrode Viyana'ya bildirdi. Çar ayrıca, Avusturya İmparatoru'ndan Rus politikasının güvenilirliği konusunda

8 Kont Karl von Nesselrode, 1816-1856 yıllarında Rus Çarlığı Dışişleri Bakanı'ydı.

İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti'ne güvence vermesini ve Avusturya'nın, Çar'ın kararlarını bildiğini ve desteklediğini açıklamasını istemekteydi.⁹

Metternich, İngiltere'ye, Rusya'nın "Doğu" politikasının dürüstlüğüne ilişkin her türlü güvenceyi vermeye hazır olduğunu bildirdi ve bir İslam-Arap devletinin İngiltere'nin Hindistan'ı için olduğu kadar, Rusya için de tehlike oluşturacağını ileri sürdü. Metternich ayrıca, Rusya'nın İstanbul'u işgal etmek istemeyeceğini, çünkü böyle bir durumun Rusya'nın yalnızca Batılı Güçlerle değil, aynı zamanda, Avusturya ile de savaşa girmesi anlamına geleceğini bildirdi. Metternich, İngiltere'nin, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin korunmasından yana olduğuna inanması gerektiğini öne sürmekteydi.

Metternich, şöyle demektedir: "Avusturya İmparatoru, Rusya'nın, her iki devlet arasında akdedilmiş olan antlaşmaların dışına çıkarak, Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik gerçekleştirmek isteyeceği her türlü fetih hareketini kesinlikle hoşgörüyü karşılamayacaktır. Avusturya İmparatoru, bir diğer Güç'ün Osmanlı topraklarını ele geçirme çabasını kendi İmparatorluğu'nun siyasal çıkarlarına bir saldırı olarak değerlendirecektir."¹⁰

Metternich, Rus politikasına ilişkin görüşlerini de şöyle ifade etmekteydi: "Rusya, bize istediğimiz her türlü güvenceyi vermiştir; Fransa ise hiçbir şeyi, çünkü sözler güvence oluşturamazlar."¹¹ Böylelikle Batılı Güçler, Rusya-Avusturya yakınlığını ortadan kaldıramayacaklarını açıklıkla görmüş ve Rusya'ya yakınlığından ötürü Metternich'i kınamakla yetinmişti. İngiltere ile Fransa'ya göre Metternich, devrimci hareketlerden o denli ürkmekteydi ki, kendini Rusya'ya satmaktan geri kalmamış ve Çar'la yollarını ayırmaktansa her şeyi sineye çekmeye razı olmuştu.

1.3 Hünkâr İskeleyi Antlaşması (8 Temmuz 1833)

Osmanlı Devleti, 8 Temmuz 1833 tarihinde Rusya ile Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma uyarınca Osmanlı Devleti ile Rusya, güvenliklerine ilişkin bütün sorunlarda birbirine yardımda bulunacak; 1829 Edirne Antlaşması ile bundan sonra iki devlet arasında imzalanmış olan antlaşmalar yeniden onaylanacak; Osmanlı Devleti Rusya'dan yardım istemek durumunda kalırsa Rusya, karadan ve denizden iki taraf arasında kararlaştırılacak sayıda bir güçle Osmanlı'ya yardım edecekti. Yardım isteyen taraf yardıma gelen güçlerin masraflarını karşılayacaktı. Bu antlaşmanın süresi 8 yıldı.

Antlaşmanın gizli maddesine göre, Rusya ile Batılı Güçlerden biri arasında savaş olduğu takdirde Osmanlı Devleti, Çanakkale Boğazı'nı Rusya ile savaş

⁹ Molden, *age*, s.57-58.

¹⁰ *Age*, s.115.

¹¹ *Age*, s.67.

durumunda olan devletin gemilerine kapatacak; buna karşılık Rusya'nın gemileri Boğazlar'dan her iki yönde serbestçe gidip gelebilecekti.

Hünkâr İskeleyi Antlaşması'yla Rusya, Osmanlı Devleti'nin varlığını koruma ve Osmanlı'nın tam bağımsızlığını tanıma yükümlülüğünü üstlenmekteydi. Yine bu antlaşmayla, Mehmet Ali Paşa'nın yeniden harekete geçmesi durumunda, Rus güçlerinin Osmanlı Devleti'nin yardımına gelmeleri sağlanmıştı. Hünkâr İskeleyi Antlaşması; Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını her türlü saldırıya karşı korumadaki çıkarını yasallaştırmakta; öteki Güçleri Çar'ın amaçları konusunda yatıştırmakta, Rus nüfuzunun Fransız nüfuzunun yerini almasını sağlamakta ve Rus askerî güçlerinin İstanbul'daki varlığını meşru kılmaktaydı.

Hünkâr İskeleyi Antlaşması'yla Osmanlı Devleti, ilk kez Boğazlar'ı Rus gemilerine açmakta ve bu ayrıcalığı öteki Güçlere tanımamaktaydı. Rusya'nın, Boğazlar'ı düşmanlarına kapattırıp yalnızca kendine açık tutturmayı başarması, Osmanlı Devleti üzerinde bir tür hükümlanlık kurması demek oluyordu. Hünkâr İskeleyi Antlaşması, gerçekte Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın askerî koruması altına koymuştu. Öte yandan, bu antlaşma ile Avrupa'daki güç dengesi de Rusya'nın lehine değişmişti.

Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın imzalanmasının ertesinde Batılı Güçler, Avusturya'yı kendi yanlarına çekmek istemişti. Metternich'i bu antlaşmanın varlığından Rusların çok geç haberdar etmiş olmalarına karşın, İngiltere ile Fransa'nın Avusturya'yı kendi yanlarına çekme çabaları başarısızlıkla sonuçlandı, zira Metternich, Rusya ile ittifakin gerekliliğine inanmaktaydı.¹² Avusturya Hükümeti, Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın akdedilmiş olmasından değil, ancak, bu antlaşmanın gizli tutulmuş olmasından üzüntü duymuştu. Buna karşın Avusturya, Hünkâr İskeleyi Antlaşması'na tam destek verdi. Ancak Rusya'nın tutumu, Viyana'da haklı bir kırınlığa neden olmuştu.

Metternich'in görüşüne göre, Rusya'nın, Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi çok doğaldı, çünkü bu durum her iki devletin coğrafi konumlarından kaynaklanmaktaydı. Avusturya ile Rusya'nın görüşlerinin ve ilkelerinin aynı olması nedeniyle Avusturya'nın, Rusya'ya köstek olmak yerine, onun Osmanlı üzerindeki etkisini paylaşması daha akla yatkın bir yoldu.

Hünkâr İskeleyi Antlaşması ertesinde, Fransız ile İngiliz filoları Çanakkale Boğazı'na gelmiş ve İngiltere ile Fransa, Babiâli'ye, bu antlaşmayı protesto eden notalar göndermişti. İngiltere ile Fransa aynı zamanda, Rusya'ya da protestolarını yinelemiş ve bu üç Güç arasında Hünkâr İskeleyi Antlaşması'na ilişkin tartışma daha uzun bir süre sürmüştü.

12 Age, s.68.

1.4 Münchengrätz Antlaşması (18 Eylül 1833)

Metternich'in görüşüne göre, Avrupa'nın hükümdarlarını ve halklarını kurtaracak başlıca güç hükümdarlar arasında kurulan birlik olacaktı. Metternich, Rusya ile Prusya'yı yanına alarak, Münchengraetz'de üç hükümdar arasında bir birlik oluşturulmasını sağladı. 18 Eylül 1833'te Rusya, Avusturya ve Prusya arasında Münchengrätz Antlaşması imzalanmıştı.

Münchengrätz'de Rus Çarı I. Nikola ile Avusturya İmparatoru I. Franz, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma ve Osmanlı tahtına başka bir hanedanın el koymasını önleme yükümlülüğünü üstlenmekte; Mehmet Ali'ye karşı Osmanlı Padişahı'nı savunmayı kabul etmekteydi. İstanbul'da bir hanedan değişikliğinin söz konusu olması durumunda ise, Avusturya ile Rusya bu değişikliği tanımayacaktı. Avusturya, Rusya ve Prusya, Mısır Valisi'nin hükümrانlığını doğrudan ya da dolaylı olarak Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarına yaymasını ortaklaşa önleyecekti. Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumunda ise Avusturya ile Rusya, birlikte yeni durumu irdelleyecek ve bu yeni durumun kendi çıkarları ile Avrupa dengesini tehlikeye sokmasını önleyici önlemler alacaktı. Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumunda, Rus Çarı'nın Osmanlı mirası üzerinde büyük bir Yunanistan'ın kurulması düşüncesine Metternich şiddetle karşı çıkmış; Metternich, Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarının bu topraklar üzerinde yaşayan çeşitli halkların yönetimindeki Beylikler'e ayrılmasını önermişti.

Münchengrätz Antlaşması, Metternich'in kazanmış olduğu önemli bir kişisel başarı sayılabilirdi. Bu antlaşma ile, temelde Avusturya'nın çıkarlarıyla örtüşen Rusya'nın yeni "Doğu" politikası belirlenmiş olmaktaydı. 1833 yılında Rus Dışişleri Bakanı Nesselrode şunları yazmıştı: "Avusturya, Rusya'nın bütün isteklerini yerine getirmiştir. Münchengrätz Antlaşması ile Avusturya'nın, Doğu'da Rusya'ya karşı değil, onunla birlikte hareket edeceği belirlenmiştir." Ancak, Nesselrode'un yazdıklarında önemli bir eksiklik vardı; Avusturya, Rusya ile birlikte aynı yolu izlemeyi kabul etmiş; ancak Rusya da, Avusturya ile birlikte aynı yolu izlemeyi kabul etmişti. Burada şu noktanın altını çizmek gerekir: Avusturya'nın, eskiden beri izlediği "Doğu" politikasını izlemeyi sürdürmesine karşın; Rusya, 5 yıl önce kınanmış olduğu ve karşısında bulunduğu bir politikayı bu kez kabul etmekteydi.

Münchengrätz ertesinde Avusturya ile Rusya'nın ortak "Doğu" politikası, Osmanlı tahtını bütün yolları kullanarak kurtarmak ve bu sallanan tahtı tam bir uyum içinde desteklemek olmuştu.¹³

Metternich 1833 yılı sonlarında, Avusturya'nın "Doğu Sorunu"nda Rusya ile ilişkileri hakkında şunları yazmaktaydı: "Bugün Rusya benimle aynı yolda

13 Age, s.108.

gittiği için, ben de onunla aynı yolda gitmekteyim. Birkaç yıl önce Yunan sorusunda ben onunla aynı yolda gitmemiştim ve onun için de suçlanmışım. Bugün Osmanlı İmparatorluğu'nun korunmasına ilişkin olarak onunla aynı yolda gitmekteyim ve yeniden suçlanıyorum. Ben hiç kimseye göre kendimi yönlendirmem ve doğru bildiğim yolda yürürüm; benimle aynı yolda yürüyeni yanıma alırım. Bana en sert biçimde karşı gelenlerin yeniden bana döndüklerine zaman zaman tanık olmuşumdur."¹⁴

2. Ayaklanmanın İkinci Aşaması ve Büyük Güçler (1838-1841)

Mehmet Ali Paşa'nın, 25 Mayıs 1838'de Mısır'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve her yıl Babiâli'ye göndermekle yükümlü olduğu vergiyi göndermemesi üzerine, Osmanlı Padişahı II. Mahmut, 21 Nisan 1839'da Mehmet Ali'ye savaş açmış; ancak Osmanlı ordusu, 24 Haziran 1839'da Nizip'te Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın güçleri tarafından yenilgiye uğratılmıştı. Osmanlı Devleti, 24 Haziran'da artık Fırat boyunca bir orduya sahip değildi; böylelikle, Mısır güçlerine İstanbul'a değin Anadolu yolları bir kez daha açılmış oluyordu.

Bu arada, Osmanlı donanmasının Kaptan-Derya'sı Ahmet Fevzi Paşa da, kendisine emanet olunan 9 büyük savaş gemisinden ve 11 firkateynden oluşan Osmanlı donanmasını büyük bir ihanet örneği sergileyerek, Mehmet Ali Paşa'ya satmıştı.

Osmanlı Ordusu'nun yenilgi haberi İstanbul'a ulaştığında Padişah II. Mahmut ölmüş; Mahmut'un yerine Osmanlı tahtına henüz on altı yaşında olan oğlu Abdülmecit (1 Temmuz 1839) çıkmıştı.

Mehmet Ali Paşa, Babiâli'den, Suriye'nin ırsî olarak kendisine bırakılmasını, yeni zaptettiği Maraş Paşalığı'nın Mısır'ın yönetimine verilmesini ve kişisel düşmanı olan Sadrazam Hüseyin Paşa'nın görevinden azledilmesini istemekteydi. Osmanlı Divanı, yeniden savaş yapmaktansa, Mehmet Ali Paşa'ya Mısır'dan başka Suriye'nin de bırakılmasını kararlaştırdı. Ancak, tam bu sırada

*Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu
İbrahim Paşa
Nizip Muharebesi'nde (1839)
Osmanlı ordusunu bozguna uğrattı.*

14 Age, s.117.

Avrupa Devletleri duruma müdahale ettiler. Bunun üzerine Babiâli, Avrupalı Devletlerin aracılıkta bulunma önerisini ve onların verecekleri kararı kabul edeceğini bildirdi.

Osmanlı güçlerinin Mehmet Ali karşısında yenilgiye uğramaları, "Doğu Sorunu"nu Avrupa Devletleri nezdinde bir kez daha ön plana çıkarmış ve bu devletler arasında ivedilikle bir birlik oluşturulmasını gündeme getirmişti. Fransa'nın Mısır-yanlısı bir tutum benimsemesi, Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması konusunda işbirliğinde bulunmalarını engellemektedir. Metternich, "Doğu Sorunu"nda nihaî çözümün kendi himayesi altında yürütülecek görüşmelerle bulunması konusunda kararlıydı.

28 Temmuz 1839'da Metternich'in kaleme aldığı bir nota, İstanbul'daki Avusturya, İngiltere, Prusya, Rusya ve Fransa elçilik kâtipleri tarafından Babiâli'ye bildirildi. Bu notayla Babiâli'nin, Mehmet Ali ile ikili bir anlaşmaya yanaşmaması ve Büyük Güçlerin bu konuda yapacakları girişimlerin sonucunu beklemesi sağlanmıştı.

Metternich'in notasının Babiâli tarafından kabul edilmesi Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın sonu anlamına gelmekteydi. Osmanlı Devleti, Mısır Paşası ile yaptığı birinci savaşta Rusya'nın koruyuculuğu altına girmeyi kabul etmiş; ikinci savaşta ise, beş Büyük Güç'ün ortak himayesine girmeyi yeğlemişti. "Doğu Sorunu"nda beş Büyük Güç arasındaki görüş birliği, ancak Metternich'in, bu devletlerin Viyana'daki elçileri üzerindeki kişisel etkisi sayesinde sağlanabilmişti.¹⁵ Böylece "Avrupa Uyum", Avrupa'daki güç dengesini ciddi bir biçimde tehdit eden Doğu'daki tehlikeli durum nedeniyle yeniden ortaya çıkmaktaydı.

Mehmet Ali Ayaklanması'yla birlikte Fransa'nın, Akdeniz'i bir Fransız denizine dönüştürme tutkusu yeniden canlanmıştı. Mehmet Ali aracılığıyla Mısır'ı, Suriye'yi ve hatta Küçük Asya ile İstanbul'u bile ele geçirebilme olasılığı, Akdeniz'de Fransa'ya İngiltere'nin karşısında üstünlük sağlayabilecekti. Bu olasılığın gerçekleşebileceğinin İngiltere de bilincindeydi ve bu nedendenir ki, Mehmet Ali'nin karşısında yer almıştı. Palmerston, Mehmet Ali'nin başarı kazanmasını her türlü yolla önlemeye kararlıydı. Palmerston'un bu görüşünü Avusturya ile Rusya da paylaşılmaktaydı. Metternich, Osmanlı Padişahı'nın "yasal" hükümlerinin olduğu gibi korunmasını ve Doğu'da büyük değişikliklerin gerçekleşmesini önlemeyi istemekteydi. Rusya da, büyük bir Mısır İmparatorluğu'nun kurulmasıyla Ön Asya'daki etki alanının tehlikeye düşürülmesinin karşındaydı.

15 Viktor Bibl, *Metternich, der Dämon Österreichs*, Johannes Günther Verlag, Leipzig ve Viyana, 1936, s.313.

Palmerston, Rusya'nın Fransa ile bağlarını koparmak ve Mehmet Ali'nin gücünü Mısır ile sınırlandırmak ya da tümüyle ortadan kaldırmak amacıyla, 1839 yılının ortalarında Rusya'ya yanaşmıştı. Metternich, İngiltere ile Rusya arasındaki artan yakınlığı önleyememişti. Rusya ile İngiltere, Mısır'ın koruyucusu konumundaki Fransa'ya karşıydı. Öte yandan Palmerston, Avusturya'yı da İngiltere ile Rusya'nın yanına çekmeyi istiyordu.

Palmerston, Osmanlı Devleti'nin yalnızca Rusya'nın değil; Avrupa'nın koruyuculuğu altına konulması görüşündeydi. Palmerston, Osmanlı Devleti'ni ölü bir varlık olarak görmemekte; Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'nın koruyuculuğu altında barış içinde yaşamasının ve iç bünyesinde gerçekleştireceği reformlarla yeniden saygıdeğer bir güç olarak ortaya çıkmasının mümkün olabileceğini düşünmekteydi.

2.1 Londra Antlaşması (15 Temmuz 1840)

Londra Konferansı, Metternich'in önerisi doğrultusunda 1840 Şubat'ında toplanabilmisti. Konferansta Fransa, Suriye ile Mısır'ın birleştirilerek, Mehmet Ali Paşa için irsî bir krallık oluşturulmasını önerdi. İngiltere ise, yalnızca Mısır'ın irsî olarak; Fenike ile Filistin'in ise, ölünceye değin Mehmet Ali Paşa'ya bırakılmasını istiyordu. Devletlerin arasında görüş birliği sağlanamaması yüzünden, Londra Konferansı'ndan bir sonuç alınamamıştı.

15 Temmuz 1840'da Rusya, Avusturya, Prusya ve İngiltere arasında Mısır sorununu çözüme kavuşturmak amacıyla, Londra'da bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma, Osmanlı Devleti'ni korumak ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı uzlaşmaya zorlamak amacıyla yapılmıştı. Fransa dışındaki Büyük Güçler, Mehmet Ali'nin bir Arap imparatorluğu kurma planını terk etmesini zorlama konusunda anlaşmıştı. Londra Antlaşması'yla, Mehmet Ali Paşa'ya, Mısır'ın babadan oğula geçmek üzere ve yalnızca kendisine "Akka Paşası" unvanıyla Güney Suriye'nin yönetiminin bırakılması kabul edildi. Mehmet Ali'nin bu öneriyi 10 gün içinde kabul etmemesi durumunda önerinin ikinci kısmı, 20 gün içinde kabul etmemesi durumunda ise tümü geri çekilecekti. Bu antlaşma ile Hünkâr İskelesi Antlaşması rafa kaldırılmaktaydı. Londra Antlaşması ile Avusturya, Osmanlı Devleti üzerindeki Rus himayesinin zayıflatılmasını sağlamıştı.

Osmanlı Devleti, bu antlaşmadan hoşnut kalmamakla birlikte, İngiltere'nin ısrarı üzerine antlaşmayı kabul etmek zorunda kaldı.

Metternich açısından Londra Antlaşması'nın olumsuz yönü, Fransa'nın "Güçler Birliği"nin dışında bırakılmış olmasıydı. Gerçekten bu antlaşma Fransa'yı çok kızdırmıştı. Fransa, Palmerston tarafından "Avrupa Birliği"nin dışına itilmekteydi. 1 Mart 1840'da Fransa Başbakanı olan Thiers, Napoléon'un

politikasını yeniden canlandırarak, Fransız ordularını Ren'e doğru ve İtalya'ya karşı harekete geçirmeyi bile düşünmüştü. Ancak Fransa Kralı Louis Philippe, bir savaşı göze alamamaktaydı, çünkü çıkacak bir Avrupa savaşının Fransa'nın iç durumunu sarsıntıya uğratacağını ve kendi hanedanlığını tehlikeye sokacağını bilmekteydi. Nitekim, istifa eden Thiers'in yerine geçen Guizot, Avrupa'da barışın korunmasından yana bir tutum benimsemişti.

Avrupa'da güç dengesinin korunma kaygısı, aralarında rekabetin sürmesine karşın, Büyük Güçleri bir kez daha bir araya getirebilmişti.

Mehmet Ali Paşa, Londra Antlaşması'nı reddetti. Mehmet Ali Paşa, Mısır'dan başka kendi denetimi altında bulunan ülkelerin birleştirilerek bir vilâyet haline getirilmesini ve oğlu İbrahim Paşa'ya verilmesini istiyordu. Padişah ise, Mehmet Ali'yi azlettiğini ilan etti.

2.2 "Mısır Valiliği İmtiyazı Fermanı" (24 Mayıs 1841)

1840 Ağustos'unda Osmanlı, İngiliz ve Avusturya savaş gemilerinden oluşan bir donanma Beyrut önlerinde Mısır gemilerini yakmış; Beyrut, Sayda ile Sur kentlerinin Osmanlı, İngiliz ve Avusturya güçlerine teslim olmasından ve Akka'nın da bu güçlerin eline geçmesinden sonra, Mısır ordusu Suriye'yi boşaltmak zorunda kalmıştı.¹⁶

25 Kasım 1840'da Amiral Napier komutasında bir İngiliz filosu İskenderiye önlerine gelerek, Mehmet Ali'ye anlaşma önerdi. Mehmet Ali, Suriye'den geri kalan güçlerini çekmeyi ve Suriye ile birlikte Girit ve Arap Yarımadası'na ilişkin taleplerinden vazgeçerek, bu yerler üzerinde Padişah'ın hükümrانlığını bir kez daha tanımayı kabul etti.¹⁷ 29 Aralık'ta İbrahim Paşa Şam'dan ayrılmıştı.

İbrahim'in Suriye'yi boşaltma hazırlıklarına başlaması üzerine; Mehmet Ali, Mısır'ın ırsı valiliğinin kendisine verilmesi güvencesi karşılığında, Suriye'yi ve Ahmet Fevzi Paşa'nın kendisine teslim etmiş olduğu Osmanlı donanmasını Osmanlılara iade etmeyi öngören bir antlaşmayı Amiral Napier ile imzaladı. Osmanlı Devleti de, Napier ile Mehmet Ali arasında imzalanmış olan bu antlaşmayı kabul etti.

1841 yılı başlarında Padişah'ın temsilcileri, Ahmet Fevzi Paşa'nın vaktiyle Mehmet Ali Paşa'ya satmış olduğu Osmanlı gemilerini teslim almıştı. Mısır, Mehmet Ali'nin elinde kalmayı sürdürdü. Oysa Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, Mısır'ın Mehmet Ali'nin elinden tamamiyle alınmasını istiyordu.

16 Avusturya Arşidükü, Suriye'nin "alınamaz" kalesi diye ünlü olan Akka surlarının üzerine zafer bayrağını dikmişti.

17 Mehmet Ali Paşa, Fransa'da Thiers'in yerine geçen yeni Başbakan Guizot'tan da Müttfiklerin isteklerine boyun eğmek tavsiyesini aldıktan sonra, 11 Aralık'ta Padişah'tan af ricasında bulunmuştu.

Osmanlı Padişahı, Mehmet Ali ile gelecekteki ilişkilerini "Mısır Valiliği İmtiyazı Fermanı" ile belirlemekteydi. Bundan böyle öteki Osmanlı vilayetlerinde uygulanan rejime Mısır da tabi tutulacaktı. 24 Mayıs 1841 tarihli fermanla; Mısır valileri, Mehmet Ali'nin soyundan gelmek üzere Padişah tarafından seçilecek, vergi Padişah adına toplanacak ve bu vergiden belirli bir kısım her yıl Babıâli'ye gönderilecekti. Para Padişah adına bastırılacaktı. Osmanlı Devleti'nde kabul edilecek yasa ve tüzükler Mısır için de geçerli sayılacaktı. Mısır Ordusu'nun subaylarını atama hakkı doğrudan doğruya Padişah'a ait olacaktı. Bu koşullara saygı gösterilmediği takdirde, Mısır'a tanınan bütün ayrıcalıklar geçersiz sayılacaktı.

Bundan böyle Mısır'da tam bir sükûnet ve Babıâli'ye karşı tam bir itaat egemen olmuştu.

Öte yandan, 20 Eylül 1841'de Mehmet Ali ile İngiltere, Avusturya ve Rusya arasında bir antlaşma imzalanmış; bu antlaşmaya göre Mehmet Ali, yalnızca Mısır'ın ırsî valisi olarak tanınmış; Mehmet Ali'nin Suriye'den çekilmesi, Mısır'da 18.000 askeri aşan bir güç bulundurmaması ve Osmanlı Devleti'ne vergi ödemesi kararlaştırılmıştı. Böylelikle Suriye, Mehmet Ali'nin yönetiminden alınarak, yeniden Osmanlı Devleti'nin yönetimi altına konulmakta; Mısır da, Osmanlı Padişahı'nın ismen hükümrânlığı altında olmakla birlikte, uygulamada bağımsız bir duruma getirilmekteydi. Fransa, bu antlaşmaya şiddetle karşı çıkmıştı. Eylül 1841 tarihli antlaşma ile Osmanlı Devleti, hem Mehmet Ali'nin düşmanlığından hem de Rusya'nın "dostluğu"ndan kurtarılmakta ve İngiltere'nin iradesi egemen kılınmaktaydı.

Osmanlı-Mısır uyumsuzluğu, ancak Büyük Güçlerin müdahalesi sonucunda kesin bir çözüme kavuşturulmuştu. Anadolu'nun ve İstanbul'un güvenliğini ancak yabancı devletlerin müdahaleleri ile koruyabilen Osmanlı Devleti, bundan böyle varlığını sürdürebilmek için, yabancı devletlerin yardımlarına başvurma yolunu benimseyecekti.

Görülüyor ki, 1820'lerde Yunan halkının bağımsızlık savaşımı ile başlayan ve 1830'larda Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'ın bağımsızlığını sağlayabilmek amacıyla gerçekleştirdiği ayaklanmayla süren olayların sonucunda Osmanlı Devleti, bundan böyle dış politikada yalnızca kendi ayakları üzerinde durmanın olanaksızlığını anlamıştı.

2.3 Boğazlar Sözleşmesi (13 Temmuz 1841)

Mısır sorununun çözümünden sonra, bu sorunun sahneye çıkarttığı Boğazlar sorununun da çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu soruna bir çözüm getirmek üzere, 13 Temmuz 1841'de İngiltere, Rusya, Avusturya, Prusya, Fransa

ve Osmanlı Devleti arasında Londra Sözleşmesi ya da Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşme ile, Osmanlı Devleti barış içinde olduğu sürece, Çanakkale ile İstanbul Boğazları'nın yabancı devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulması kararlaştırılmıştı. 13 Temmuz 1841 tarihli Boğazlar Sözleşmesi ile Palmerston'un, Boğazlar'ın bütün devletlerin savaş gemilerine kapatılması isteği yerine getirilmiş; Padişah da, Karadeniz'in yabancı gemilere kapalı tutulmasının geleneksel Osmanlı politikası olduğuna ikna edilmişti.

Böylelikle Rusya'nın, Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Osmanlı Devleti üzerinde kurmuş olduğu himaye, İngiltere ile Fransa'nın baskıları karşısında etkinliğini yitirmiş olmaktaydı. İngiltere, Mehmet Ali'nin büyük bir devlet kurmasını önleyerek, Doğu Akdeniz'in ve Hindistan'ın güvenliğini sağlayabilmişti. Fransa, bir yandan Mehmet Ali'nin yanında yer almış; öte yandan da, Osmanlı Devleti ile bozuşmamaya özen göstermiş ve Osmanlı topraklarının Rusya'ya karşı bütünlüğünü korumaya çalışmıştı.¹⁸ Metternich ise, yaşamında sonuncu kez beş Büyük Güç'ü Boğazlar Sözleşmesi ile bir araya getirmeyi başarabilmişti.

1841 tarihli Boğazlar Sözleşmesi ile Osmanlı Devleti, ilk kez Avrupa devletler hukuku topluluğuna eşit haklara sahip bir üye olarak kabul edilmekteydi. Ancak bunun karşılığında Osmanlı Devleti, Avrupa'nın koruyuculuğu altına girmeyi kabul etmişti.¹⁹ Öte yandan Boğazlar Sözleşmesi ile, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın bütün devletlerin gemilerine açık yollar olmaları yerine, yalnızca Osmanlılara ait su yolları olarak resmen tanınmış olması Osmanlı Devleti açısından önemli bir gelişmeydi.

18 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.5, 1947, s.206-207.

19 1841 tarihli Boğazlar Sözleşmesi'ni, Metternich ile Palmerston büyük bir başarı sayabilirdi, çünkü Hünkâr İskelesi Antlaşması bir yana itilmiş, Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki tek yanlı himaye hakkı ortadan kaldırılmış ve Osmanlı Padişahı'nın hükümlerlik haklarının dokümanlığı Avrupa tarafından güvence altına alınmıştı.

XII.

OSMANLI'DA "TANZİMAT" (1839) ve BÜYÜK GÜÇLER

1. Padişah II. Mahmut'un Gerçekleştirdiği Reformlar

Padişah II. Mahmut (1808-1839), Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirmeyi tasarladığı reform hareketine askeri örgütün yeniden yapılandırılmasıyla başlamak istemekteydi. Osmanlı Devleti'nin büyümesine katkıda bulunmuş olan yeniçeriler artık Padişah'a karşı bir tehlikeyi oluşturmaktaydı. Yeniçeriler, Padişah'ı korkutabilmekte ve ona vezirlerin atanmalarını ya da görevden alınmalarını kabul ettirebilmekteydi. Ayrıca Tuna Beylikleri'nde, Yunanistan'da ve Mısır'da ortaya çıkan ayaklanmalarda yeniçerilerin askeri güç olarak etkisizliği de açıkça gözler önüne serilmişti. Avrupalı devletlerin ordularıyla karşılaştırıldığında, yeniçerilerin disiplinsiz ve iyi silahlandırılmamış bir kalabalığı oluşturduğu görülmekteydi. Yeniçeriler, Avrupalı ordular gibi silahlandırılmayı, giydirilmeyi ve eğitilmeyi reddetmekte; üzerlerinde hiçbir güç ve denetimi kabul etmemekte, İstanbul'da terör havası estirmekte ve eyaletlerde de Padişah'ın gücüne karşı ayaklanan asi valilerin emrine girmektedir. II. Mahmut, hükümdarlığının ilk yıllarından itibaren, bu asi gücü ortadan kaldırmanın ve onun yerine Padişah'ın emirlerine uyacak ve onu destekleyecek olan yeni bir orduyu oluşturmanın gerekliliğine inanmıştı. Ancak II. Mahmut, tahta çıkışından on sekiz yıl sonra hanedanın ve devletin başlıca düşmanları olarak gördüğü yeniçerilerin üstesinden gelebilecek gücü kendinde bulabilmişti.

II. Mahmut, yeniçeriler tümüyle ortadan kaldırılmadığı sürece, Osmanlı Devleti'nde hiçbir reform hareketinin başarıya ulaşamayacağı görüşündeydi. Yunan isyanında Mehmet Ali'nin modern ordusunun kazandığı askeri başarılar, II. Mahmut'a iyi bir ders olmuş ve bu olaydan sonra Osmanlı Devleti'nin modern bir orduya ne denli gereksinim duyduğu açıkça ortaya çıkmıştı.

Haziran 1826'da vezirlerin ve ulemanın yer aldığı bir Divan toplantısında, düşmanlara ancak düzenli ve disiplinli bir orduyla karşı gelinebileceği kararlaştırılmış ve yayımlanan bir fetvayla, her yeniçeri ortasından belirli sayıda askerin gerekli askeri tatbikatlara katılması emredilmişti. Ancak, yeniçeriler bu isteği reddederek, 15 Haziran 1826'da Etmeydanı'nda toplanmış ve Saray'a doğru yürüyerek, Padişah'ın vezirlerinin başlarını istemişti. İstanbul'un sokaklarında II. Mahmut'a bağlı topçu birlikleri ve Padişah'ı destekleyen İstanbul halkı ile yeniçeriler arasında kanlı çarpışmalar oldu ve birçok yeniçeri öldürüldü.

1826'da yeniçerileri ortadan kaldırdıktan sonra, II. Mahmut'un başlıca amacı yeni bir ordunun kurulmasıydı. Bu yeni ordunun adı, "Muallem Asakir-i Mansure-i Muhammediye", yani "Muhammed'in Eğitilmiş Muzaffer Askerleri" olmuştu. Mansure'nin eğitilmesinde ve örgütlenmesinde Mahmut Prusyalı askeri danışmanlardan yararlandı.

Öte yandan Padişah II. Mahmut, Osmanlı Devleti'ni, İslam ilkelerine dayalı bir ortaçağ imparatorluğundan Batı'nın laik ilkelerini temel alan modern anayasal bir devlete dönüştürmeyi istemekteydi. Sultan Mahmut, daha esnek ve liberal bir toplum yapısını, Osmanlı Devleti'ni Batı uygarlığına yaklaştıracak olan geniş kapsamlı bir reform programını ve devletin gerilemesini durduracak ve ona yeni bir büyüme sağlayacak köklü bir hükümet yapısını gerçekleştirmeyi tasarlamaktaydı. Mahmut'un reform politikasının özünü, din ile devlet kurumlarının giderek birbirlerinden ayrılmasını hedefleyen laik egemenliğin yeni ilkeleri oluşturmaktaydı.

II. Mahmut'a göre, orduda ve yönetimde reformların gerçekleştirilebilmesi için, eğitim sisteminin değiştirilmesi gerekmekteydi. Ulemanın tekelindeki geleneksel eğitim sistemi genç Osmanlılara yeterli bir eğitim vermekten uzaktı. Mahmut, ulemanın karşı geleceğini bildiği için, İslami eğitim sisteminin yerine modern ve laik bir eğitimi koyamamış; ancak, Müslüman okullarının yanı sıra, laik bir eğitim sistemini de geliştirmeye çalışmıştı. İşte, Osmanlı eğitiminde birbirinden farklı yaşam felsefelerini ve ders programlarını içeren bu iki ayrı eğitim sisteminin varlığı, Cumhuriyet döneminde dini okulların kaldırılmasına değin Osmanlı toplumunu ikiye bölmeye devam etti.¹

II. Mahmut, ulemanın muhalefet etmesini önleyebilmek amacıyla, eğitimin laikleştirilmesine ilkökul yerine yüksekokul düzeyinde başlamış ve bu çerçevede, teknik okullara hazırlamak üzere, İstanbul'da erkek çocukları için iki rüştiye okulunun açılmasını sağlamıştı. Bunları Mekteb-i Maarif-i Adliye, Mekteb-i Maarif-i Edebiye ve Mekteb-i İrfaniye gibi hükümete memur yetiştiren laik eğitim kurumları izledi. Öte yandan, 14 Mart 1827'de Tıbhane adlı askeri

1 Eğitimde iki başlılık, ne yazık ki, 21. yüzyıl Türkiye'si'nde de geçerliliğini sürdürmektedir.

okul açılmış ve bu okul, Osmanlı Devleti'nde ilk ve ortaokul düzeyinde laik eğitim veren ilk kurum olmuştur. Tıp eğitimi gerçekleştirmek üzere 1832 yılında Cerrahhane ile 1839'da Mekteb-i Şahane-i Tıbbiye açılmış; 1834 yılında Harbiye kurulmuş, ayrıca yeni orduya bando takımları yetiştirmek üzere, 1836'da da Mızıkâ-i Hümayun Mektebi eğitime başlamıştı.

II. Mahmut, Avrupa hükümet sistemini örnek alan kendi laik yönetimini geliştirmiş ve bu çerçevede, Sadrazamlık makamını feshederek, Sadrazam'ın yetkilerini Hariciye ve Dahiliye Nezaretleri arasında bölüştürmüştü. Sadrazam "Başvekil" sıfatını almış, 11 Mart 1836'da Reis'ül-Küttablık makamı "Nezaret-i Hariciye"ye dönüştürülmüştü. Başvekil, nazırlar, serasker, kaptan-ı derya ve şeyhülislam Meclis-i Vükela'yı, yani Bakanlar Kurulu'nu oluşturmaktaydı. Defterdarlık, Maliye Nezareti adını almış; 1839'da ilk kez "Nezaret-i Ticaret" isimli bir bakanlık kurularak, bu bakanlık tarım, bayındırlık ve ticaret işleriyle görevlendirilmişti. Diğer bakanlıklar da Sadrazam'ın çeşitli görev ve yetkilerini paylaşmaktaydı. Böylece, yeni bir bürokratik sistem oluşturulmuş ve Babiâli'nin eski bürokratlarının yerini onlardan eğitim, sosyal kökenler ve kültürel değerler açısından farklı yeni bir memurlar sınıfı almıştı. II. Mahmut, ilk kez hükümet yetkililerini hükümdarın iradesine bağlı memurlar olmaktan çıkararak, yasa karşısında sorumlulukları olan kişiler durumuna getirmektedir.

II. Mahmut, gerçekleştirdiği reformlarla kendi mutlak haklarını korumak yerine, daha çok halkına haklar tanıma ve onların yaşam koşullarını değiştirmek ve geliştirme yolunda çaba harcamıştı. Başka bir deyişle II. Mahmut, Osmanlı egemenliğini halk temeli üzerine oturtmaya çalışmaktaydı.²

Öte yandan II. Mahmut, III. Selim döneminde başlatılmış, ancak bir süre sonra ara verilmiş olan sürekli diplomasi uygulamasını yeniden başlatarak, 1834 yılından itibaren Avrupa'nın başlıca başkentlerinde Osmanlı ikamet elçiliklerini yeniden kurdu. II. Mahmut, yabancı dil bilen Müslüman diplomatların yetiştirilmesi amacıyla, Tercüme Odası'nı kurdurarak, elçiliklerin kadrolarının Fenerli Rumlar yerine, büyük ölçüde Müslüman Osmanlılara açılmasını sağlamıştı.³ Yeni Osmanlı diplomatları, hem Batı dillerini öğrenecek hem de Batı uygarlığını tanımaya çalışacaktı. Böylece orduda, yönetimde ve yargıda Batı ve Doğu uygarlıklarını bağdaştıran modern bir Osmanlı Devleti'nin temelleri atılmış olmaktaydı. Ayrıca, Osmanlı yaşantı biçimi de Batılılaşmakta ve bu alanda Padişah'ın kendisi öncülük yapmaktaydı. (Giysilerin, serpuşların değişmesi, Padişah'ın resepsiyonlar vermesi, davetlere katılması ve Avrupa protokolünü izlemesi gibi).

2 Lord Kinross, *age*, s./162.

3 Osmanlı diplomasi örgütünde yabancı dil bilmelerinden ötürü Fenerli Rumlar, çevirmen ve hatta büyükelçi olarak istihdam edilmekteydi.

2. Tanzimat Fermanı (3 Kasım 1839) ve Büyük Güçler

II. Mahmut'tan sonra tahta geçen I. Abdülmecit (1839-1861), babasının yolunu izleyerek onun başlatmış olduğu reformları tamamlamak istemekteydi. Ancak, babası gibi tek başına kararlar almaya gücü yetmeyen Abdülmecit, iyi ve güvenilir danışmanların desteğine gereksinim duymaktaydı. Abdülmecit'in güvendiği ve danıştığı kişilerin başında Mustafa Reşit Paşa gelmekteydi. Paris ve Londra gibi Avrupa'nın önemli merkezlerinde Osmanlı Devleti'ni temsil etmiş olan Mustafa Reşit Paşa, II. Mahmut öldüğü zaman Hariciye Nazırı'ydı.⁴ Mustafa Reşit Paşa, devrim ve reform hareketlerinin Batı'da yeniden filizlendiği bir dönemde, Avrupalı Güçlere, Osmanlı Devleti'nin de modern bir hükümet sistemini oluşturabileceğini kanıtlamayı amaçlamaktaydı.

Mustafa Reşit Paşa tarafından kaleme alınan Tanzimat Fermanı, özünde II. Mahmut'un vasiyeti niteliğindedir. Mustafa Reşit Paşa, 3 Kasım 1839'da bir Hatt-ı Hümayun olarak Tanzimat'ı ilan etmişti. Tanzimat Fermanı, Abdülmecit'in huzurunda ve yabancı diplomatların önünde ilan edildi. Gerçekte yasal, sosyal ve siyasal hakların bir Şart'ı niteliğini taşıyan Tanzimat Fermanı, bir İslam ülkesindeki ilk anayasal belgeyi oluşturmaktaydı. Bu fermanın önemli ilkelerinin başında, ırk ya da din ayırımı gözetmeksizin bütün Osmanlı uyruklarına eşit hakların tanınması gelmekteydi. Tanzimat Fermanı; yargı, vergilendirme, askerlik, mülkiyet, eğitim ve kamu yönetimi alanlarında her bireye güvenlik ve özgürlük sağlamaktaydı.

Tanzimat Fermanı'yla, Osmanlı padişahı ile uyrukları arasındaki ilişkiler yazılı bir belgede belirlenmişti. Padişah, bu fermanında yer alan ilkeler ve bu ilkeler doğrultusunda çıkacak yasalara uyacağına yemin etmekle, kendi yetkileri üzerinde var olan yasa gücünü tanımış olmaktadır.

1838 yılında İngiltere ile imzaladığı Ticaret Sözleşmesi'nin sonucunda ekonomik iflase boyun eğen, 1839'da orduları yenilgiye uğratılan ve Mehmet Ali karşısında Avrupa devletlerinin yardımlarına

*Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa
(1837-1838, 1839-1841, 1845-1846 ve
1853-1854)*

4 Mustafa Reşit Paşa; 1837-1838, 1839-1841, 1845-1846 ve 1853-1854 yıllarında Hariciye Nazırlığı yapmıştı.

Osmanlı Padişahı I. Abdülmecit
(1839-1861)

muhtaç kalan Osmanlı Devleti'nin, Tanzimat Fermanı'nı bir kurtarıcı olarak algıladığını söylemek pek yanlış olmasa gerek!

Tanzimat Fermanı acaba Batılı devletlerin baskısıyla mı kaleme alınmıştı? Bazı tarihçiler, Tanzimat'ın, Osmanlı Padişahı'nın özgür iradesiyle gerçekleştirildiği görüşünü savunurken; diğerleri, Tanzimat'ın gerçekleştirilmesinde Büyük Güçlerin etkisinin olduğunu ileri sürmektedir.

Benim görüşüme göre, Osmanlı Devleti'nin artık tek başına ayakları üzerinde duramadığını gören Padişah III. Selim ile Padişah II. Mahmut, Osmanlı'nın varlığını sürdürebilmesi için, Batılı devletlerin yardımına ve desteğine gereksinmesi olduğunu anlamış ve bu yardım ve desteği sağlayabilmek için, devletin yapısında bazı reformları gerçekleştirmenin kaçınılmaz olduğunu bilincine varmıştı.

Peki, Büyük Güçlerin Tanzimat karşısındaki tutumları nasıl olmuştu? Rusya ile Avusturya, liberal devlet düşüncelerine karşı oldukları için, Osmanlı Devleti'nin meşrutiyet benzeri bir rejimi kabul etmesini hoş karşılamamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin daha liberal ve özgürlükçü bir rejimi kabul etmesi, Avusturya ile Rusya'nın hükümrancılığı altındaki halklar açısından olumsuz bir örnek oluşturabilirdi. Ayrıca Tanzimat rejiminin, Osmanlı Devleti'ni içine düşmüş olduğu uçurumdan kurtarması ve güçlendirmesi mümkün olabileceğinden, Rusya ile Avusturya bu harekete karşı bir tutum benimsemişti.

Rusya, Tanzimat'ı, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmada ve Osmanlı'nın Ortodoks uyruklarını korumada bir bahane olarak kullanmak niyetindeydi. Avusturya ise, Tanzimat'a açıktan açığa karşıtlığını ilan etmişti. Metternich, Avrupa usullerinin Osmanlı Devleti'ni güçsüzleştirebileceğini öne sürerek, Osmanlıların eski rejime bağlı kalmaları gerektiğini ifade etmekteydi. Nitekim Metternich, Avusturya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Aponi'ye gönderdiği mektupta şöyle yazmaktaydı: "Osmanlı Devleti, alçalma ve çökme durumundadır. Çökme nedenleri arasında temelleri III. Selim tarafından atılan, son Padişah'ın da derin bir cahilliğe ve yetersiz bir düşünce dayanan, Avrupa tarzındaki yeni düzene ilişkin düşünce ve tasarılarını saymak gerekir."⁵ Osmanlı Devleti'ne, Osmanlıların adetlerine ve yaşayış biçimlerine uymayan bir yönetimi gerçekleştirmemeyi tavsiye eden Metternich, Avrupa yasaları ve tüzükleri yerine, dini yasalara dayanan düzene bağlı kalmayı önermekte; Doğu'nun adetlerine uymayan hükümetleri taklit etmenin İslam ülkelerine zarardan başka bir şey getirmeyeceğini ileri sürmekteydi.

İngiltere ile Fransa ise, Tanzimat hareketine olumlu yaklaşmıştı. İngiltere'nin Hindistan'a giden ticaret yollarından ikisi Osmanlı topraklarından ve denizle-

5 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.5, 1947, s.193.

rinden geçmekteydi. Bu yolların Osmanlıların elinde bulunması İngiltere açısından bir güvenceydi; çünkü Osmanlıların artık yeni fetihler yapma dönemi gerilerde kalmıştı. Hindistan'a giden ticaret yollarının güvenliğini sağlamak açısından, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması politikasını benimsemiş olan İngiltere, Tanzimat'ın, Osmanlıları yeniden ayakları üzerinde durabilecek bir konuma getirebileceği görüşündeydi.

Fransa da, Tanzimat'a olumlu yaklaşıyordu, çünkü Rusya'nın Büyük Petro'dan beri başlıca amacının Doğu Akdeniz'e inmek olduğunu çok iyi bilmekte ve bu nedenle, güçlü bir Rusya'nın karşısında güçlü bir Osmanlı Devleti'ni görmek istemekteydi.

Ne yazık ki, Tanzimat hareketi Osmanlı Devleti'ni yeniden ayağı kaldırmada başarılı olamamıştı, çünkü Tanzimat'la, yıkılmaya yüz tutmuş olan Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısını temelden değiştirecek olan yeni kurumların oluşturulması yerine, halen var olan kurumların düzeltilmesi ve geliştirilmesi yoluna gidilmişti!

Osmanlı Devleti'nin mevcut kurumlarının tümünü yıkarak, modern ve çağdaş kurumları oluşturma ve yepyeni bir devleti kurma cesaretine ise, ancak 20. yüzyılın başında Mustafa Kemal Atatürk isimli bir dâhi sahip olabilecekti!!!

XIII. AVRUPA'DA METTERNICH ÇAĞI'NIN SONU (1848)

1830 devrimleri sonucunda oy verme hakkı mal sahibi olmakla sınırlandırılıp, ancak zengin orta sınıflar bu hakka sahip olmuştu. Radikaller ve demokratlar ise evrensel oy hakkından yanaydı.

İngiltere'deki "Chartist" hareket, sosyal koşulların iyileştirilebilmesi için, demokratik hakların gerçekleştirilmesinin gerekli olduğunu savunuyordu. 1838 yılında yayımlanan "Halkların Şartı" adlı siyasal program, bütün erkeklerin oy hakkına sahip olmasını, gizli oyu ve yıllık genel seçimleri öngörüyordu. Radikaller ise, halkın egemenliği ilkesini öne çıkarmaktaydı. "Chartism" hareketinin özellikle Kuzey İngiltere'nin sanayi nüfusu üzerinde büyük etkisi olmuştu.

Fransa'da Louis Philippe yönetiminin ilk beş yılı ayaklanmalar, grevler ve gösterilerle dolu geçmişti. İşçi sınıfı gizli cumhuriyetçi örgütleri desteklemekteydi. Bu örgütlerden bazıları sosyalist ya da komünist ilkeleri savunuyordu. 1815 ile 1848 yılları arasında her türden ve inançtan insan kendini bir arada hapisanelerde bulmuş ve bu nedenle, hapis yaşantısı cumhuriyetçi propaganda ile sosyalist düşüncelerin yeşerdiği alanlardan birini oluşturmuştu.

1830'dan sonraki on yıl sosyalizmin doğuş dönemi oldu. İngiltere'de sosyalizm, Robert Owen'ın etkinlikleri ve yazılarıyla önem kazanmaya başlamıştı. Robert Owen'ın, sendikacılık ile kooperatifçilik hareketleri üzerinde büyük etkisi oldu. Fransa'da sosyalist düşünceyi savunanlar ise, Henri Comte de Saint Simon ile Charles Fourier'di. Bunlar da Owen gibi ülkücü ve duygusal sosyalistlerdi. Bu öncü sosyalistler sosyal yaşamdaki uyum kavramını destekliyordu. Bunlar, endüstrileşme sürecinin ilk aşamalarında insan işgücünün sömürülmesini ve insan işgücünü yalnızca kâr getiren bir mal olarak gören kapitalist bakış açısını protesto etmekteydi. Bir diğer sosyalist düşünür olan Louis Blanc'a göre,

siyasal reform sosyal reformu sağlamanın başlıca aracı olmalı, devlet çalışma hakkını tanımalı ve uygulamalı ve güçsüz ile fakiri korumalıydı.

Öte yandan Karl Marx, 1847 yılında Komünist Birlik'e katılmış; Marx ile Engels, Komünist Birlik için ortaklaşa bir bildiri yayımlamıştı. "Komünist Bildiri", ilk kez sosyal devrimin stratejisini ortaya koymakta ve var olan sosyal düzenin güç yoluyla devrilmesini öngörmekteydi. Giderek büyüyen, fakirleşen ve bilinçlenen proletarya sınıfı kendini ezen sınıfları devirecekti.

1846 yılı Avrupa'da ekonomik buhran yılıydı. Gıda fiyatlarının artması, endüstriyel üretimin azalması, işsizlik ve malî kriz siyasal ve sosyal huzursuzluklara neden olmuştu. 1846 yılındaki malî buhran, 1846 ve 1847 yıllarındaki kötü hasatlar ve kentlerde yaşam standardının giderek düşmesi 1848 yılında Avrupa'da devrimci hareketlere yol açtı.

1848 yılında Avrupa'da düzenden hoşnutsuzluk hüküm sürmekteydi. 1848 devrimlerinin altında yatan başlıca gerekçeleri şöyle sıralayabilmek mümkündü: 1815'ten sonraki yıllarda ortaya çıkan ve kıtanın gizli örgütleri ile liberal ve demokratik devrimci partileri tarafından desteklenen yeni düşünceler ve ülküler, nüfusun o zamana değin görülmemiş ölçüde artmasının neden olduğu demografik hareketlilik ve ulaştırma ile endüstri alanlarında kaydedilen ekonomik gelişme. 1848 devrimleri kentlerde oluşmuş ve bu devrimlerin öncülüğünü aydınlar yapmıştı.

1848 yılında İtalyan şehir-devletlerinde, Alman devletlerinde, Avusturya'da ve Macaristan'da yer alan devrimci hareketler, yabancı yönetimlere ve Metternich'in tutucu politikasına karşı ulusçu nitelikteki ayaklanmalardı. Aynı yılda İsviçre, Belçika, İngiltere ve Fransa'da yer alan devrimci hareketler ise, orta-sınıf hükümetlerinin yetersizliklerine karşı sosyal ve demokratik reformların yapılması istemiyle ortaya çıkmıştı.

1848 devrimlerini başlatan İtalya oldu.¹ Devrimin amacı, İtalyan Yarımadası'nı egemenliği altında bulunduran Avusturya'nın hâkimiyetine son

*Marksizm felsefesinin mimarı
Karl Marx (1818-1883)*

1 12 Ocak 1848'de Sicilya'da Palermo halkı, Napoli Kralı II. Ferdinand'ın kötü yönetimine karşı ayaklanmıştı. Bundan sonraki bir ay içerisinde hemen hemen her büyük İtalya kentinde benzer ayaklanmalar ortaya çıktı.

1848 Alman Devrimi'ni simgeleyen bir resim

verilmesiydi. Carbonari gibi gizli örgütler ve Mazzini'nin cumhuriyetçi hareketleri her yerde eylemlerini sürdürmekteydi. Mazzini, cumhuriyetçiliğin en etkili savunucusuydu. Mazzini, bir halk ayaklanmasıyla Avusturya'nın egemenliğine son verilmesini, Papalığın gücünün lağvedilmesini ve İtalya'nın tümünün tek bir demokratik cumhuriyetin altında birleştirilmesini savunuyordu.

Fransa'da 1848 devrimi ise, 1789 Devrimi'nin yeniden yasalaştırılması, rasyonel ve demokratik idealizmin yeniden canlandırılması amacıyla gerçekleştirilmişti. Kral Louis Philippe, tahtından feragat etme zorunluluğunda bırakıldı ve liberal parlamenterlerden oluşan yeni bir geçici hükümet kuruldu. Yeni hükümet, sosyal ve siyasal reformları gerçekleştirmek üzere önlemler almış ve 21 yaşının üzerindeki her Fransız erkeğinin oy kullanma hakkı olduğunu tanımlıyordu.

İtalyan şehir-devletleri ile Alman devletlerindeki devrimler, Habsburgların egemenliğine ve Metternich'in ilkelerine son vermek amacıyla yapılmıştı. 1848 devrimleri, birçok İtalyan ve Alman devletindeki mutlakiyetçi ve tutucu hükümetleri devirmeyi hedeflemişti.

Prusya, Avusturya, Macaristan ve küçük Alman devletlerindeki devrimci hareketlerin sonucunda, Alman birliğinin oluşturulması düşüncesi biçimlenmeye başlamıştı. 1848 Mayıs'ında geçici bir parlamento (Vorparlament)

Frankfurt'ta toplandı. Bu parlamento farklı Alman devletlerinin parlamenter meclislerinden gelen üyelerden oluşuyordu. Parlamenterlerin amacı; federal, liberal, anayasal ve birleşik bir Almanya'nın oluşturulmasıydı. Ancak, bu yeni Almanya'nın coğrafi sınırlarının ne olacağı konusunda anlaşmazlıklar vardı. "Büyük Almanya" düşüncesini savunanlar, yeni Almanya'nın, Macaristan dışındaki Avusturya topraklarını içine almasını ve Avusturya'nın liderliğini; "Küçük Almanya" düşüncesini savunanlar ise, Almanya'nın yalnızca Prusya topraklarını kapsamasını ve Prusya'nın liderliğini öngörmekteydi.

Avusturya dışındaki devrimlerin ortak özelliği, bunların mutlakıyetçiliğe, tutuculuğa ve Avusturya'ya karşı olmalarıydı. Bu ortak özelliğe sahip olmanın dışında, 1848 devrimlerini gerçekleştirenler, liberal ulusçuluğun amaçları, yöntemleri ve süreçleri konularında aralarında bölünmüştü. İşte, bu yüzden de başarısızlığa uğradılar.

1848 devrimlerinin en önemli başarısı, Metternich'in ve onun simgelediği eski düzenin alaşağı edilmesi olmuştu. Bu devrimlerin Doğu Avrupa açısından en önemli sonucu ise, feodalizmin büyük ölçüde ortadan kaldırılmış olmasıydı.²

1848 devrimleri sonucunda, İtalyan devletleri kralları ile prensleri liberal anayasaları sağlamıştı. Avusturya'da Metternich istifa etmek zorunda kalmış; Viyana, Budapeşte ve Prag'da liberal ve ulusçu görüşler ağırlık kazanmıştı. Avusturya İmparatoru, Avusturya halkına bir anayasa vermiş ve Macar halkına da hemen hemen bağımsızlığını tanımıştı. Avrupa'da artık Metternich döneminin sonuna gelinmişti.

Öte yandan, Fransa'da İkinci Cumhuriyet ilan edilmiş; 1848 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde Louis Napoléon, İkinci Cumhuriyet'in devlet başkanlığına getirilmişti. Ancak 1852 yılında Louis, III. Napoléon adıyla imparatorluğunu ilan etti.

1848 devrim hareketlerinin İngiltere ile Rusya üzerinde ise hiçbir etkisi olmamıştı. Rus Çarı, liberal ve ulusçu görüşlere hiçbir yakınlık duymamaktaydı. İngiltere'de ise Dışişleri Bakanı Palmerston, ulusçuluk hareketinin sonucunda Avusturya'nın parçalanmasını istememekteydi, çünkü Avusturya'yı Rusya'ya karşı durabilecek bir güç olarak görmektedir.

1849'un başında devrimci ulusalcı hareketlerin yalnızca İtalya ile Macaristan'da etkin olduğu görüldü. Avrupa'nın diğer bölgelerinde gücü elinde tutanlar ya ılımlı liberaller ya da muhafazakârlardı. Orta ve Doğu Avrupa'da ise eski düzen yeniden kurulmuştu.

İtalya ile Almanya'nın 19. yüzyılın ikinci yarısında birer devlet haline gelmesinde 1848 devrimlerinin önemli etkisi olmuştu. İtalyan ulusçuluğunun özel-

2 Oral Sander, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1989, s.128.

liği ulusçuluk ile liberalizm hareketlerini birleştirmesiydi. İtalya'da, bir yandan birliği gerçekteştirme, öte yandan da liberal anayasaları sağlama savaşını verilmişti.³ Piyemonte ya da Sardinya Krallığı, bağımsız olarak nitelendirilebilecek tek İtalyan devletiydi ve bütün İtalya'nın Piyemonte Krallığı'nın etrafında toplanması öngörölmekteydi. Cavour, İtalyan birliğinin nihaî mimarıydı.⁴

Almanya ise, 19. yüzyılın ikinci yarısında ünlü devlet adamı Bismarck'ın politikaları sayesinde birliğini gerçekteştirebilecekti.

1848 devrimleri kitleler çağını başlatmıştı. Devrimi gerçekteştirme girişimi liderlerden değil, kitlelerden gelmişti. 1848'den sonra Avrupa'da iktidara gelen hükümetler, politikanın anahtarının kitlelerin elinde olduğunun bilincine varmıştı.

3 1815 yılında İtalya'nın coğrafî görünüümü şöyleydi: Güneyde Bourbon hanedanının bir kolu İki Sicilya Krallığı'nı yönetmekteydi. Papalık Yönetimi, Po Nehri'ne değin uzanmaktaydı. Kuzeyde ise; Parma ile Modena Dükalıkları, Sardinya Krallığı ve Avusturya'nın hükümranlığındaki Lombardo-Venedik toprakları bulunmaktaydı.

4 İtalya Krallığı, 17 Mayıs 1861'de ilan edilmiş ve Victor Emmanuel, İtalya'nın Kralı olmuştu. Venedik ile Papalık'a ait Roma, İtalyan Birliği'nin dışındaydı. Bunlar, sırasıyla 1866 ve 1870 yıllarında İtalyan Birliği'ne katılacaktı. 1871 yılında ise, İtalya'nın siyasal birliği tamamlanmıştı.

İKİNCİ BÖLÜM
OSMANLI-AVRUPA İLİŞKİLERİ
(1853–1878)

Kırım Savaşı temsili resmi

I.

KIRIM SAVAŞI ÖNCESİNDE OSMANLI DEVLETİ ve BÜYÜK GÜÇLER

1. Rusya'nın Osmanlı Politikası

Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki vesayeti 1841 Boğazlar Sözleşmesi ile sona ermişti.¹ Ancak, çökmekte olan bir devletin koruyucusu rolünü oynamak isteyen Rusya, bundan sonra Osmanlı Devleti'nin parçalanması doğrultusunda bir politika izleyecekti.

1853 ilkbaharında Çar I. Nikola (1825-1855), İngiltere'nin San Petersburg'daki Büyükelçisi Sir Hamilton Seymour ile bir görüşmesinde, Rusya ile İngiltere'nin çıkarlarının hemen hemen her konuda aynı olduğunu dile getirmekte ve sözlerini şöyle sürdürmekteydi: "Osmanlı Devleti kritik bir durumdadır... Ülke parçalanmak üzeredir... Ellerimizin arasında çok hasta bir adam bulunmaktadır ve eğer bizler gerekli düzenlemeleri yapmadan önce bu hasta adam ellerimizin arasından kayıp giderse, çok büyük bir felaketle karşı karşıya kalmış oluruz. Bu nedenle Rusya ile İngiltere, bu sorunda mükemmel bir anlaşma içinde hareket etmeli ve biri ötekinin haberi olmaksızın hiçbir adım atmamalıdır." Yine Çar'ın görüşüne göre, ne Rusya ne de İngiltere İstanbul'u ele geçirmeliydi. Tuna Beylikleri, Rusya'nın koruması altında bağımsız statülerini sürdürebilir; Sırbistan'a ve Bulgaristan'a da benzer bir statü tanınabilirdi. Rusya'nın çıkarına olan bu gelişmeleri dengelemek üzere İngiltere de, Mısır'ı ve Girit'i topraklarına katabilirdi. Ancak Çar Nikola, hiçbir zaman bir Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasına veya Yunanistan'ın topraklarını genişleterek güçlü bir

1 1833 tarihli Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla Osmanlı Devleti üzerinde kurulan Rusya'nın himayesi, 1841 Boğazlar Sözleşmesi'yle kaldırılmakta ve Osmanlı Devleti, Avrupa'nın koruyuculuğu altına konulmaktaydı.

devlet durumuna gelmesine ya da Osmanlı Devleti'nin parçalara bölünerek, parçalanan bu topraklarda Avrupa'nın devrimcilerinin küçük Cumhuriyetler kurmalarına izin vermeyeceğini dile getirmekteydi.²

Çar'ın bu önerileri karşısında İngiliz yetkililer ise, Osmanlı'nın bölünüp yok olmasının o anda söz konusu olmadığını ileri sürerek, mirasının paylaşılması düşüncesinin şiddetle karşısında durmuşlar; Avusturya ile Fransa'nın haberi olmaksızın yapılacak bir anlaşmayı reddedeceklerini ve Çar'ın bu doğrultudaki önerilerini kabul edemeyeceklerini ifade etmişlerdi.

2. İngiltere'nin Osmanlı Politikası

Büyük Güçlerin arasında Rusya'nın en güçlü karşıtı İngiltere'ydi. İngiltere, Rusya'nın Avrupa güç dengesini tehdit edebileceğinden; Osmanlı Devleti üzerinde Rus denetiminin kurulabileceğinden; Hindistan'a uzanan yollarının, Yakındoğu'daki ticaretinin ve Akdeniz'deki deniz güçlerinin tehlikeye düşebileceğinden korku duymaktaydı. İngilizlerin bu korkuları; Rusya'nın, Avrupa Uyumu'nu denetimi altına aldığı, Avusturya ile Prusya'nın Rusya'nın etkisi altında kaldığı ve bu iki devletin Rusya'nın etki alanını genişletmesini destekleyeceği ya da Rusya'nın bu doğrultudaki çabalarına engel olmayacağı inancıyla pekişmişti.

Napoléon Savaşları'ndan bu yana İngiliz devlet adamları, Yakındoğu'daki İngiliz çıkarlarının Osmanlı Devleti'nin korunması yoluyla savunulabileceği görüşünü benimsemişti. 1850'lerin başlarında İngiliz liderler, Osmanlı Devleti uğruna bir savaş göze almayı hiç düşünmemektedir. Ancak, İngiliz Hükümeti'nde Rusya-karşıtı güçlerin başında bulunan iki kişi, Kırım Savaşı öncesinde ve sırasında İngiliz politikasının yönünü çizmede çok önemli bir rol oynamıştı: Bunlar, Lord Palmerston ile Stratford Canning'di.

Lord Palmerston, 1830 ile 1851 yılları arasında İngiltere'nin birçok kez Dışişleri Bakanlığı'nı yapmış; 1855-1858 ve 1859-1865 yıllarında da Başbakanlık görevini üstlenmişti. Stratford Canning

*İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçisi
Stratford Canning
(Lord Stratford de Redcliffe)*

2 J.A.R. Marriott, *The Eastern Question*, 4. basım, Clarendon Press, Oxford, 1969, s.257-258.

ya da öteki ismiyle Lord Stratford de Redcliffe ise, 1827 yılında ölen İngiltere Başbakanı George Canning'in kuzeniydi ve 1810 yılından itibaren, aralıklarla İngiltere'yi Osmanlı Devleti nezdinde büyükelçi olarak temsil etmişti. Stratford Canning'in, Osmanlı padişahları ile Babıâli üzerindeki etkisi büyüktü. Stratford Canning, kendini Osmanlı Hükümeti'nin koruyucusu olarak görüyordu. Öte yandan Canning'in, kişi olarak Rusya'ya duyduğu düşmanlık da çok iyi bilinmekteydi.

Palmerston ve Stratford Canning, Avrupa'da var olan düzenin bozulmasını istememekteydi. Rusya'nın bu düzeni tehdit edebileceği korkusu ise, bu iki devlet adamını Rusya'nın Yakındoğu'daki emellerini gerçekleştirmesini engellemeye yöneltmişti. Osmanlı Devleti'nin korunması İngiltere'nin geleneksel politikasıydı. Osmanlı Devleti'nin varlığı, İngiltere'nin Akdeniz'deki üstünlüğünü ve Asya'daki topraklarını korumasını sağlamaktaydı. Bu nedenle İngiltere, Osmanlı'nın parçalanmasına yönelik bütün planların karşısında yer almıştı.³

Kırım Savaşı öncesinde İngiltere'nin Osmanlı politikası, Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesinin sağlanması ve İstanbul ile Boğazlar'ın hükümranlığının Osmanlı'nın dışında başka hiçbir devlete bırakılmaması doğrultusunda idi. Aksi takdirde, İngiliz ticareti sekteye uğrayacak⁴ ve İngiltere'nin Yakındoğu'daki siyasal etkisi önemli ölçüde azalacaktı.

3. Fransa'nın Osmanlı Politikası

Fransa, Osmanlı Devleti nezdinde sahip olduğu itibarlı konumu korumayı istiyordu. Fransızlar, Osmanlı Devleti'nde öğretmen olarak askeri okullar ile tıp, veteriner ve ziraat okullarında; girişimci ve mühendis olarak da bayındır işlerinde hizmet görmekteydi. 19. yüzyıl öncesinde, Osmanlı Devleti'nin geleneksel müttefiki Fransa'ydı. Ancak 1789 Devrimi döneminde Fransız Hükümeti, Osmanlılarla dostluk politikasını terk etmiş ve Napoléon Bonaparte, 1798 yılında Osmanlı Devleti'nin hükümranlığı altında bulunan Mısır'a saldırıda bulunmuştu. 1848 yılında Louis Napoléon'un iktidara gelmesiyle ise Fransa, Osmanlı Devleti'yle olan geleneksel bağlarını yinelenmek istemiş ve Yakındoğu'daki Rus etkisine meydan okumuştur. Bu yeni Napoléon, Napoléon Bonaparte'ın yeğeniydi ve Aralık 1848'de İkinci Fransız Cumhuriyeti'nin Başkanı seçilmişti. 1852 yı-

3 İngiltere, Osmanlı Devleti'nin korunması politikasını 1878 yılına değin sürdürmüştü; 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'yla Kıbrıs'ın yönetimini Osmanlı'dan devralmak suretiyle, bundan böyle Osmanlı Devletinin parçalanma politikasını benimsemişti.

4 İngiltere, Yakındoğu'nun ticaret açısından sömürülmesinde arslan payını alıyordu. İskenderun üzerinden Halep ticaretine, Bağdat, Şam ve Beyrut ticaretlerine İngilizler egemendiler. İngiltere, bu yerlerin güçsüz bir durumda olan Osmanlı Devleti'nin hükümranlığı altında kalmasını yeğliyordu.

ında Louis Napoléon, III. Napoléon adıyla kendini Fransa'nın İmparatoru ilan etti. III. Napoléon'un amacı, Fransa'yı yeniden Avrupa'da egemen bir Güç konumuna getirmektir.

III. Napoléon, dış politikasında şu üç temel stratejiyi uygulamıştı: Bunlardan ilki, İngiltere ile daha iyi ilişkiler kurma ve hatta bir ittifak akdetme yolunda çaba harcamak; ikincisi, ulusçuluk ilkesinin başlıca savunucusu rolünü benimseyerek, yabancı devlet boyunduruğundan kurtulmak ve özgürlüklerine kavuşmak isteyen ulusal topluluklara liderlik etmek ve Avrupa'nın ulusçuluk ilkesi çerçevesinde yeniden örgütlenmesini sağlamak; üçüncüsü ise, Napoléon Savaşları ertesinde kurulmuş olan ve Avrupa'da Fransız üstünlüğünün yeniden kurulma-

*Fransa İmparatoru III. Napoléon
(1852-1870)*

sına başlıca engeli oluşturan düzeni ortadan kaldırmak. Rusya'nın Avrupa'da var olan düzenin en önde gelen savunucusu olması nedeniyle, Napoléon'un dış politikasının temel amacı, Rusya'nın bu düzeni savunma gücünü zayıflatmak, Avrupa Uyumu'nu bozmak ve Rusya'ya karşı kendi müttefiklerini oluşturmak olmuştur.

1851 yılı sonunda III. Napoléon, Osmanlı Devleti'nin varlık süresini mümkün olduğu kadar uzatmayı Fransa'nın çıkarına uygun buluyordu. Osmanlı Devleti'nin kendini savunmak amacıyla bir saldırı karşısında savaşmak zorunda kalması durumunda ise Fransa, Osmanlı'yı savaş sahnelerinde tek başına bırakmayacaktı.⁵

4. Avusturya'nın Osmanlı Politikası

Kırım Savaşı öncesinde, tek bir Avrupa devleti savaşı önleyebilmek için sürekli çaba göstermişti; bu devlet Avusturya'ydı. Avusturya'nın barışçı çabaları benimsemesi, var olan düzende olabilecek her değişiklikten Avusturya'nın yitirebileceği çok şeyin olmasındandı. Bu değişiklikleri oluşturabilecek olan ise, büyük bir Avrupa savaşının gerçekleşmesiydi.

5 Yorga, *age*, c.9, s. 447.

Avusturya, Napoléon sonrası dönemdeki gücünü ve Avrupa'daki önemini büyük ölçüde ünlü diplomatı Metternich'e borçluydu. Avrupa'da 1815-1848 dönemi, genellikle, tarihçiler tarafından "Metternich Çağı" olarak isimlendirilmekteydi. Habsburg İmparatorluğu, birbirinden farklı etnik kökene, dile ve kültüre sahip halklardan oluşmaktaydı. Avusturya, İngiltere ile Fransa'nın sahip olduğu ekonomik kaynaklara ve Rusya'nın insan gücü kaynaklarına sahip değildi. İmparatorluğun güçsüzlüğünü oluşturan en önemli öge ise, hiç kuşkusuz, çok-uluslu bir yapıya sahip olmasıydı. 19. yüzyıl, ulusal bilincin güçlendiği ve yüzyıllarca yabancı devletlerin egemenliği altında yaşamış olan ulusların bağımsızlıklarını kazanarak, kendi egemen devletlerini kurmak için seslerini yükselttikleri bir çağ olmuştu. 1848 devrimleri sırasında Habsburg İmparatorluğu'nun boyunduruğu altında yaşayan İtalyanlar, Macarlar ve Çekler, Alman halkının egemenliğine karşı ayaklanmış; İmparatorluk güçleri bu ayaklanmaları bastırabilmeyi başarmış; ancak Avusturyalı devlet adamları, ulusçuluğun İmparatorluğun varlığına oluşturduğu tehdidi de açıkça görebilmişti.

1850'lerin başlarında Habsburg İmparatorluğu'nun başında tahta 1848 yılında çıkan Franz Joseph (1848-1916) bulunuyordu. İmparatorluğun Dışişleri Bakanı da Kont Buol'du. Hem İmparator hem de Buol, İmparatorluğun varlığını sürdürebilmesi için, Avrupa'nın öteki tutucu güçlerinin güvenine, dostluğuna ve desteğine gereksinmesi olduğu gerçeğini göz ardı etmişler; bu iki devlet adamlarının Rus tehdidinden korkuları Avusturya'yı, gereksinmesi olan Rusya'nın dostluğunu kazanma hedefinden uzaklaştırmıştı.

Kırım Savaşı'nın başlamasından önce iktidardan düşürülmüş olan Metternich, Avusturya'nın, barışın korunması için çaba harcaması gerektiği konusunda Hükümeti'ni uyarmıştı. Metternich, "Avusturya, antlaşmaların korunması ve 'Doğu Sorunu' nedeniyle bir Avrupa savaşının çıkmasının önlenmesi doğrultusunda bir politika izlemelidir," de-

*Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph (1848-1916)
(Tom von Dreger'in fırçasından)*

mekteydi.⁶ Metternich'e göre böyle bir savaşın çıkması durumunda Avusturya, savaşta kesinlikle yer almamalı ya da yer alacaksa, Batı'nın veya Doğu'nun tarafına çekilmesine izin vermemeliydi. Avusturya'nın öncelikli amacı, en kısa sürede barışın yeniden kurulmasını sağlamak olmalıydı.

Kral IV. Frederick Wilhelm'in Prusya'sı ise, dönemin diplomasisinde önem-
siz bir rol oynamaktaydı; ancak Prusya da, Rus gücünün daha fazla yayılma-
sından ve Alman sorununda Rusya'nın Avusturya'yı desteklemesinden korku
duymaktaydı.

5. "Kutsal Yerler" Sorunu

Hazreti İsa'nın doğup büyüdüğü, Hristiyanlık dinini yaydığı ve çarmıha
gerilerek öldürüldüğü Kudüs ve dolaylarına "Kutsal Yerler" denilmekteydi.
Hristiyanlar bu yerlerde birçok kilise ile tapınak inşa etmişti. Dini değer taşıyan
bu anıt ve tapınakların korunması, yönetilmesi ve onarılması Hristiyanlar
açısından büyük önem taşımaktaydı. Bu nedenle, Kutsal Yerler konusunda
Ortodokslarla Latinler arasında sürekli bir rekabet sürüp gidiyordu. Osmanlı
Devleti ise, Ortodoks kilisesinin başı olan Rum Patriği'nin İstanbul'a yerleştiği
günden başlayarak, Kutsal Yerler sorununu miras almıştı.

Hristiyan dininin iki temel kolu olan Latin Katolik Kilisesi ile Ortodoks ya da
Yunan Kilisesi, Kutsal Yerler'de kilise ve manastırlar kurmak ve bunların koru-
yucuları olabilmek için Osmanlı Hükümeti'nden izin elde etmede birbirleriyle
sürekli rekabet halinde olmuştu. 17. yüzyıldan itibaren, Yakındoğu'daki Latin-
lerin haklarının başlıca savunucu Fransa olmuş; Ortodokslar açısından ise,
bu rolü Çar Büyük Petro (1682-1725) zamanından beri Rusya üstlenmişti. Kutsal
Yerler'deki kilise, anıt ve tapınakların bir bölümü üzerinde Ortodoksların, bir
bölümü üzerinde Latinlerin, bir diğer bölümü üzerinde de Ermenilerin hakları
ve ayrıcalıkları vardı.

Kutsal Yerler'e ilişkin Fransız talepleri, 1528'e değin uzanan bir dizi antlaş-
maya ve 1740 tarihli bir antlaşmaya dayanarak ileri sürülmekteydi. Katoliklerin
Kutsal Yerler'deki ayrıcalıkları, 1740'da kapitülasyonların son kez yenilenmesi sı-
rasında açıklanmış ve onanmıştı. Öte yandan Rus Çarları da, Osmanlı Devleti'nin
Ortodoks uyruklarının koruyucusu oldukları savını ileri sürmekteydi.

Fransız, İtalyan ve İspanyol asıllı Katolik rahipler, 1850'li yılların başlarında,
o zamana değin Kutsal Yerler'de üstünlük (rüçhan) hakkına sahip bulunan
Ortodoks papazlar aleyhine Babiâli'ye başvuruda bulundu.⁷ Fransa, 1851 yılının

6 Norman Rich, *Why the Crimean War?: A Cautionary Tale*, McGraw-Hill, New York, 1991, s.13.

7 1789 Fransız Devrimi ertesinde Osmanlı Devleti'nin Latin Kilisesi adına Fransa'ya tanıdığı
birçok hak ve ayrıcalık, Fransızların ihmali üzerine Ortodoks Kilisesi tarafından üstlenilmiş-

Ocak ayında, Babiâli'den 1740 kapitülasyonlarını yürürlükteki biçimleriyle uygulamak isteğinde olup olmadığını sordu. 1852 yılında Fransa İmparatoru III. Napoléon, İstanbul'daki Fransız Büyükelçisine, Kutsal Yerler'in gözetimine ilişkin Latin rahiplerin taleplerinin yerine getirilmesi için, Babiâli nezdinde direktmesi doğrultusunda yönerge vermişti. Osmanlılar Aralık 1852'de, Fransız Hükümeti'nin istediklerini yerine getirdi. Rus Çarı I. Nikola ise, Ortodoksların lehinde olan statükonun bozulmasını protesto etmişti.

ti. Ancak III. Napoléon döneminde Fransa, Osmanlı Hükümeti'nden Yakındoğu'daki Latinler üzerinde mutlak koruyuculuğunun sağlanmasını ve Kutsal Yerler'de Rusya aleyhine Fransa'nın üstün konumunun tanınmasını istemişti.

II. KIRIM SAVAŞI ve BÜYÜK GÜÇLER (1853-1856)

1. Rus Elçisi Prens Menshikov'un İstanbul'a Gelişi (28 Şubat 1853)

Rus Çarı'nın Şansölyesi ve Dışişleri Bakanı Kont von Nesselrode, I. Nikola'ya, Latin Kilisesi'ne verilen ödünlerle Osmanlı Hükümeti'nin Çar'a vermiş olduğu sözü tutmadığını ileri sürerek, Rus haklarının yeniden sağlanabilmesi amacıyla, Osmanlı Devleti'ne özel bir temsilci gönderilmesini önermişti. Çar, Nesselrode'un görüşlerini kabul ederek, Ocak 1853'te Prens Alexander Sergeyevich Menshikov'u İstanbul'a "olağanüstü elçi" sıfatıyla gönderdi.

28 Şubat 1853'te İstanbul'a gelen Prens Menshikov, Osmanlı Devleti'nden şu iki temel istekte bulunmuştu: Rum Ortodoks Kilisesi'nin Kutsal Yerler konusundaki isteklerinin kabulü ve Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde yaşayan Ortodoks uyruklarının Rusya'nın koruması altına konulması.¹ Rus "olağanüstü

*Rusya'nın İstanbul'a Gönderdiği
"Olağanüstü Elçi"*

*Prens Alexander Sergeyevich Menshikov
(28 Şubat 1853-19 Mayıs 1853)*

¹ 1850'li yıllarda Osmanlı Devleti sınırları içerisinde, iki milyon Avrupa'da olmak üzere, on dokuz ilâ yirmi milyon Müslüman, iki milyon Rum, bir buçuk milyon Arnavut, iki milyon dört yüz bin Ermeni ve Sırplarla birlikte altı milyondan fazla Slav yaşamaktaydı. Bkz. Yorga, *age*, c.9, s.438.

elçisi"nin bu isteklerinin kabulü, hiç kuşkusuz, Osmanlı Devleti'nin hükümlerlik haklarıyla bağdaşmayacaktı.

19 Nisan 1853'te Menshikov, Babıâli'ye bir nota verdi. Menshikov, Babıâli'den bazı güvencelerin verilmesini istemekte ve bu güvencelerin "resmî yükümlülükler" niteliğinde olmasını talep etmekteydi. Babıâli'nin üstleneceği yükümlülükler bir anlaşma değerinde olacaktı.

Menshikov, Osmanlı Hükümeti'ne verdiği 5 Mayıs 1853 tarihli ulti-matla; Ortodoks dininin, rahiplerinin, kiliselerinin ve mülklerinin, gelecekte Osmanlı padişahının himayesi altında kendilerine tanınmış olan ayrıcalıklardan ve dokunulmazlıklardan yararlanmayı sürdürmesini ve eşitlik ilkesi uyarınca, Ortodoks Hristiyanların öteki Hristiyan mezheplere tanınan ek ayrıcalıklardan da yararlanmasını istemekteydi. Bu amaca yönelik olarak Osmanlı Hükümeti'nin yayımlayacağı Senet'te, Babıâli'nin geleceğe ilişkin güvenceleri ve Kutsal Yerle're ilişkin verdiği sözler yer almalıydı.

Menshikov'un ulti-matomundan Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, hemen İngiltere Büyükelçisi Stratford Canning'i haberdar etmişti.² Stratford Canning, Osmanlı Hükümeti'ne Rus istemlerini reddetmesini; aksi takdirde, Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın koruyuculuğu altına gireceğini bildirdi.

Stratford Canning, Osmanlı Hükümeti'ne, Kutsal Yerler sorununu öteki sorunlardan ayrı tutması gerektiğini ve Kutsal Yerle're ilişkin olarak, hem Fransa'yı hem de Rusya'yı tatmin edecek bir çözümü kabul etmesini önerdi. Ancak, Canning'e göre Babıâli, Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoks Hristiyanlar üzerindeki Rus etkisini artırabilecek bütün Rus istemlerini reddetmeliydi. İngiliz Büyükelçisi'nin önerileri ile öğütlerine her zaman kulak veren Babıâli, Ortodoks Hristiyanların Rusya'nın koruyuculuğu altına konulması sonucunu doğuracak olan Rus istemlerini reddetti.

Görülüyor ki, Kırım Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti, çok önemli bir dış politika kararını artık tek başına alamamakta ve İngiltere'ye danışmadan hareket edememekteydi.

Osmanlı Devleti'nin Menshikov'un istemlerini reddetmesi üzerine, 19 Mayıs 1853'te Rusya ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik ilişkiler kesilmiş ve Menshikov İstanbul'dan ayrılmıştı.

Rusya, Babıâli'ye 31 Mayıs 1853'te verdiği ulti-matomda, Osmanlı Hükümeti'nin, Menshikov'un İstanbul'dan ayrılmadan önce sunduğu önerileri sekiz gün içinde kabul etmesini; aksi takdirde, Rus Hükümeti'nin barışçı yollarla elde edemediği haklarına ilişkin güvenceleri sağlayabilmek amacıyla, Rus ordularının Osmanlı sınırlarını aşmak zorunda kalacağını bildirmekteydi.

2 Mustafa Reşit Paşa; 1838, 1839, 1845 ve 1853 yıllarında Hariciye Nazırlığı; 1846, 1848, 1852, 1854, 1856 ve 1857 yıllarında da Sadrazamlık görevlerinde bulunmuştu.

2. Rusya'nın Tuna Beylikleri'ni İşgali (2 Temmuz 1853)

Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın 31 Mayıs 1853 tarihli ultiimatomunu yanıtlamayı reddetmesi üzerine, 1853 Haziran'ının sonuna doğru Çar Nikola, Besarabya'daki iki Rus ordusuna Eflak ile Boğdan Beylikleri'ni (Tuna Beylikleri) işgal etmesini emretmişti.³ Rusya, hem Ortodoks halkların çıkarlarını korumak hem de Menshikov'un taleplerini kabul etmesi için Babiâli'ye baskıda bulunmak amacıyla, Beylikler'e askerlerini göndermeye karar vermişti.

2 Temmuz'da Tuna Orduları Başkomutanı General Mikhail Gorchakov'un emrindeki Rus orduları, Rusya ile Boğdan sınırını oluşturan Prut Nehri'ni geçtiler. Bunun Osmanlı açısından açık bir savaş nedeni olmasına karşın, Padişah savaş ilan etmemişti. Çar da Osmanlı'ya savaş ilan etmemişti, çünkü Çar, Osmanlı Devleti'ne Ortodoksların haklarını koruması için baskı uygulamak amacıyla bu harekâtı gerçekleştirdiğini ileri sürmekteydi.

15 Temmuz'da Babiâli, Rusya'nın Beylikler'i işgalini resmen protesto etti. Babiâli ayrıca, savaş ilan etmeye niyeti olmadığı halde savaşa hazır olduğunu da bildirdi.

23 Temmuz 1853'te Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, İstanbul'daki Büyükelçileri yalısına davet ederek bir nota sunmuştu. Notada; Osmanlı Devleti'nin fermanlarıyla Hristiyan uyruklarına tanıdığı hakların değişmez olduğu yer almakta, Babiâli'nin hükümrânlığının kutsal bir hak olduğu onaylanmakta, daha fazla ödünde bulunulamayacağı belirtilmekte ve hiçbir devletin Babiâli'ye fermanları dikte edemeyeceği ileri sürülmekteydi.

İngiltere'nin önerisi üzerine Osmanlı Devleti, Rusya'nın Beylikler'i işgalinin karşısında hiçbir direnişte bulunmamıştı. Öte yandan Rusya'nın Eflak ile Boğdan'a girmesi, Avusturya ile Prusya'yı da yakından ilgilendirmektedir çünkü bu iki devlet, Doğu Avrupa'da ve Balkanlar'da güç dengesinin bozulmasından yanaydı. Avusturya ile Prusya, Rusya'nın Beylikler'i işgalini protesto etti. İngiltere ile Fransa ise, Avusturya'nın, anlaşmazlığın Viyana'da toplanacak bir konferansta çözülmesi yolundaki önerisini kabul etmişti.

Viyana Kongresi, Temmuz 1853'te toplandı. Kongre'ye Avusturya, Prusya, Fransa ve İngiltere katılmıştı. Kongre'nin sonucunda, Osmanlı Devleti ile Rusya'nın arasını bulmak için, dört devlet temsilcileri arasında bir nota hazırlandı. Çar'ın bu notayı kabul etmesine karşılık, Osmanlı Devleti, bazı değişiklikler yapılmadıkça notayı kabul etmeyeceğini bildirdi. Osmanlılar bu notayı reddederken, Stratford Canning'in önerileri ile öğütlerinin büyük ölçüde etkisi altında kalmış; notada, Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoks Kilisesi üzerinde

3 Eflak ile Boğdan Beylikleri, 14. yüzyılın sonlarından itibaren, Osmanlı Devleti'nin hükümrânlığı altında büyük ölçüde özerk bir yönetime sahipti.

Rusya'nın himayesinin kurulacağı anlamına gelen ifadelerin yer aldığını dile getirmiş ve Ortodoks Kilisesi'ne tanınan ayrıcalıkların Rusya ile yapılan antlaşmalar sonucunda değil, yalnızca Padişah'ın özgür iradesiyle verilmiş olduğunu Avrupalı Devletlerin dikkatine getirmişti. Çar ise, Babıâli tarafından notada yapılması istenen değişiklikleri kabul etmedi.

4 Ekim 1853 tarihinde Osmanlı Meclisi bir açıklamada bulunarak, Rusların on beş gün içinde Tuna Beylikleri'ni boşaltmaması durumunda, Ömer Paşa'nın komutası altındaki Osmanlı güçlerinin Tuna'yı geçeceğini Büyük Devletlere bildirdi.

20 Ekim 1853'te Çar I. Nikola, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Nikola, Ortodoks inancını silah gücüyle korumak ve savunmak gerekçesiyle savaş ilan ettiğini açıklamaktaydı. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çatışmalar, 23 Ekim 1853'te Tuna nehrinin ağzında bulunan İsakçı'nın yakınında başlamıştı. İsakçı kalesinden bazı Rus gemilerine ateş açılmış ve Ruslar Tuna'yı geçmişti. İsmail Paşa komutasındaki Osmanlı güçleri ise, Rusların Sırplarla temas kurabileceği bir yer olan Kalafat'a girdiler.

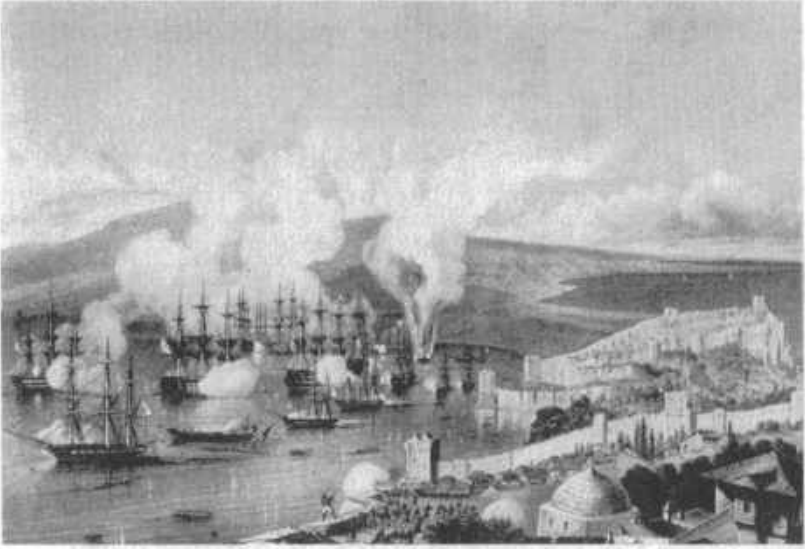
4 Kasım 1853'te General Pavlov komutasındaki Rus güçleri, Oltenitz'daki Osmanlı mevkillerine saldırıda bulunmuş; ancak, Osmanlı'nın güçlü topçu ateşi karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştı. Osmanlıların 4 Kasım günü Tuna'daki ilk ciddi zaferlerini kazanmalarının ardından Ruslar, Tuna'daki diğer mevkillerinden de geri püskürtüldü.

3. Sinop Deniz Muharebesi (30 Kasım 1853)

Kırım Savaşı'nı başlatan ve Osmanlı-Rus savaşını bir Avrupa savaşına dönüştüren, 30 Kasım 1853'te yer alan Sinop deniz muharebesi olmuştu. O tarihe değin Tuna cephesinde yapılan savaşlar Avrupalı Güçlerin ilgisini pek çekmemişti.

1853 yılının Ekim ve Kasım aylarında Osmanlı gemileri, Kafkaslar'da Ruslara karşı mücadele eden halklara ve o cephedeki Osmanlı askerlerine ulaştırılmak üzere, Karadeniz'in doğu kıyısında bulunan Batum'a mühimmat sevk etmekteydi. Bu gemilerden biri olan Koramiral Osman Paşa'nın komutası altındaki Osmanlı filotillası,⁴ kötü hava koşulları nedeniyle Sinop limanına sığınmak zorunda kalmıştı. Rus Çar'ının Osmanlı gemilerinin batırılması doğrultusundaki 21 Ekim 1853 tarihli emrini göz önüne alan Koramiral Pavel Stepanovich Nakhimov'un komutasındaki gemiler, 30 Kasım'da Sinop limanına girerek, Osmanlı gemilerine ateş açmış ve iki saat içinde Osmanlı flotillasını yok etmişti. Nakhimov'un filosu altı savaş gemisinden oluşmaktaydı. Osmanlı filosu ise;

4 Filotilla; filodan daha az sayıda, aynı tip gemiden (tip kuruluşu) (4-7 gemi) oluşan, yarbay/albay rütbesinde bir deniz subayının komuta ettiği birlik.

Sinop Deniz Muharebesi'ni (30 Kasım 1853) simgeleyen bir resim

7 firkateyn, 2 buharlı gemi, 3 yelkenli savaş gemisi ile nakliye araçlarından ibaretti. Eşit güçte olmayan iki filo arasında çatışma topçu ateşiyle başlamış; Ruslar, bu çatışmada denizcilik tarihinde ilk kez kullanılan hedefte patlayan mermiler kullanmıştı. Birkaç saat içinde Osmanlı gemileri yakılmış ve havaya uçurulmuş; Sinop ateşler içinde kalmış ve Osman Paşa ayağından yaralanarak esir alınmıştı.

Osmanlı filosunun Sinop'ta Ruslar tarafından batırılması üzerine, İstanbul ile Boğazlar'ın Rus tehdidi altında olduğunu açıkça gören İngiltere ile Fransa, Rusya'ya karşı Osmanlı'nın yanında yer almaya karar vermiş ve böylelikle Osmanlı-Rus anlaşmazlığı, bir kez daha Boğazlar yüzünden bir Avrupa sorununa dönüşmüştü.

4. İngiltere ile Fransa'nın Osmanlı Devleti'yle İttifakı (12 Mart 1854)

22 Şubat 1854'te İngiltere ile Fransa, Çar Nikola'ya gönderdikleri ültimatomla, Rusya'nın 30 Nisan'a kadar bütün askeri birliklerini Tuna Beylikleri'nden geri çekmediği takdirde, Rusya'ya savaş ilan edeceklerini bildirmektedir. Nikola, böyle bir ültimatoma yanıtlamayacağını gayri resmi olarak bildirdi. Bunun

üzerine İngiltere ile Fransa, Osmanlı Devleti ile 12 Mart 1854'te bir ittifak antlaşması akdederek, Rusya'nın saldırısına karşı Avrupa ile Asya'daki Osmanlı topraklarını savunmak amacıyla Osmanlı Devleti'ne askeri yardımda bulunmayı kabul etmekteydi.

19 Mart'ta Rus Hükümeti, Tuna Beylikleri'ni boşaltmasının olanaksız olduğunu açıklamıştı. Bunun üzerine III. Napoléon, 27 Mart 1854 tarihinde Rusya'ya karşı savaşın başladığını ilan etti. Aynı gün İngiliz Parlamentosu da durumdan haberdar edilmişti. Avusturya ile Prusya ise, 20 Nisan'da bir savunma ve saldırı ittifakı akdederek; Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne saldırısını durdurması ve Tuna Beylikleri'ni boşaltması çağrısında bulunmaktaydı.

Rus askerleri, Nisan başında Dobruca'da Rasova ile Köstence arasını tümüyle işgal etmişti. Bu arada Rusya, Tuna'nın sağ kıyısında bulunan ve önemli bir Osmanlı kalesi olan Silistre'yi de 5 Nisan'da kuşatmış ve kalenin bombardımanına 10 Mayıs'ta başlanmıştı. Ancak Ruslar, İngiliz ile Fransız güçlerinin Osmanlı'ya yardım etmesi ve Avusturya'nın da Rusya'yı tehdit etmesi üzerine,⁵ Silistre'yi bırakarak çekilmek ve 29 Haziran 1854'te Dobruca'yı boşaltmaya başlamak zorunda kaldı. Rus askerlerinin 1 Ağustos 1854'te Bükreş'i terk etmeleri üzerine, Osmanlılar Bükreş'e girdiler. 7 Eylül'de Rus işgal ordusunun tamamı Prut'un ötesine çekilmişti. Yalnızca Tolçı, İsakçı ve Maçın kalelerinde Rus işgal birlikleri kalmış ve bunlar Ekim 1854'ün sonuna değin bu kalelerde kalmayı sürdürmüştü.

30 Eylül 1854'te Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında imzalanan Boyacaköy Antlaşması'na göre, İmparator Franz Joseph, Rusya'nın işgali altındaki Tuna Beylikleri'nin kurtarılmasını sağlamayı üzerine alıyordu. Ancak Rus askerleri yerine, geçici bir süre için Tuna Beylikleri'ne Avusturya güçleri yerleşecekti. Bununla birlikte, "gerek Padişah'ın hükümrانlık hakları gerek Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü" tehlikeye girmeyecekti.

5. Savaşın Kırım'a Sıçraması

27 Mart 1854'te İngiltere ile Fransa, Rusya'ya resmen savaş ilan etmişti. 31 Mart'ta ilk İngiliz ile Fransız askeri birlikleri Gelibolu'ya ayak bastı. 11 Mayıs'ta, 27.000 Fransız ile 5.000 İngiliz askeri Gelibolu'ya çıkmıştı. 15.000 İngiliz askeri de Üsküdar'da bulunuyordu. Müttefik Güçlerce Rusları Kırım'da vurmak kararı alınmıştı.

İngiltere, savaşa girme nedenini şöyle açıklamaktaydı: Rusya'nın haksız saldırısının karşısında durmak ve Osmanlı Devleti için onurlu bir barışı sağlamak.

5 Avusturya'nın kendisi Tuna Beylikleri'ne göz koymuştu. Avusturya Hükümeti, Tuna Beylikleri'ni kısa bir süre içinde boşaltması için Rusya'ya bir uyarı göndermiş ve Rus Çarı da, Avusturya'nın isteklerine boyun eğmek zorunda kalmıştı.

*Kırım Savaşı sırasında Balaklava'da bulunan limandan tekneye bindirilen hastaları
gösteren litograf
(William Simpson, 24 Nisan 1855)*

İngilizler, Osmanlıları kendi kaderlerine terk etmek istemiyordu, çünkü aksi takdirde İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yok olmasına seyirci kalmış olacaktı. Fransa'nın, "Kutsal Yerler" sorununu bahane ederek savaşa girmesinin nedeni ise, III. Napoléon'un, 1814/15 Viyana düzenini bozmak ve kendisine tehdit olarak gördüğü Avrupa koalisyonunu oluşturan Avusturya ile Rusya'yı birbirinden ayırmak istemesiydi.

İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti arasında 10 Nisan 1854 tarihinde imzalanan ittifak antlaşmasıyla İngiltere ile Fransa, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü ve Avrupa **güç** dengesi için savaşmakta olduklarını ilan etmekteydi.

1854 Temmuz'unda Müttefikler, ordularını Kırım'a yönlendirmeyi kararlaştırmıştı. İngiliz güçlerinin başkomutanı olan Lord Raglan, 26 Temmuz'da Londra'dan şu emri aldı: "Sivastopol'u işgal ediniz ve Sivastopol'da bulunan Rus donanmasını derhal imha ediniz!" Savaş artık Balkanlar'dan Kırım'a sıçramıştı.

Kırım, Osmanlı Devleti'nin elden çıkardığı ilk İslam toprağıydı. Rus Çaricesi II. Katerina, 1783 yılında Kırım'ı işgal ve ilhak etmiş ve Osmanlı Devleti, bu durumu protesto etmekten bile çekinerek, ilhakı zımnen tanımıştı. 9 Ocak 1784'te Rusya'ya verdiği bir senetle ise Osmanlı Devleti, Kırım, Koban ile

Taman'ın Rusya tarafından işgalini resmen tanımış olmaktaydı. Padişah III. Selim, 19 Ağustos 1787'de Kırım'ı geri almak için Rusya'ya savaş açmış; ancak savaşın sonucunda Kırım'ı geri alamadığı gibi, yeni toprakları da elinden çıkarmak zorunda kalmıştı.

6. Sivastopol Kuşatması (1854-1855)

1854 yılında Müttefik Güçlerle Rusya arasında Kırım topraklarında Alma, Balaklava ve İnkerman Muharebeleri yapılmıştı.⁶ Ancak, Kırım'da Müttefiklerle Ruslar arasındaki savaşı sonlandıran, Sivastopol kalesinin ele geçirilmesi amacıyla yapılan muharebeydi. Kırım'ın büyük bir askeri limanı olan Sivastopol'un Osmanlıları için sürekli bir tehdit oluşturması ve bu limanın Ruslara Karadeniz'de üstünlük sağlaması Sivastopol'un kuşatılması kararının alınmasında başlıca nedendi.

Ekim 1854'te; Sivastopol önündeki Fransız güçleri 42.000, İngiliz güçleri 22.000, Osmanlı güçleri de 5.000 kadardı. Osmanlı askerleri yedekte tutulmaktaydı. 17 Ekim'de Müttefikler, Sivastopol'u bombalamaya başladı. Bombardmana

*Sivastopol Kuşatması (1854-1855)
(Franz Roubaund'un yağlıboya tablosu)*

6 Alma, Balaklava ve İnkerman Muharebeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüner Tuncer, *Kırım, Savaş ve Diplomasi (1853-1856)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, Eylül 2015, s.85-91.

denizden de katkıda bulunulmuş; aralarında "Mahmudiye" ile "Teşrifiye" isimli gemilerin de bulunduğu Osmanlı filosu bu harekâta katılmış; ancak, tahtadan yapılmış Osmanlı gemilerinin Sivastopol kalelerinin taş duvarları karşısında hiçbir etkisi olamamıştı.⁷ 25 Ekim'e değin süren Sivastopol'un denizden bombardımanı hiçbir başarı elde edemeden sonuçlandı. Karadan gerçekleştiren bombardıman da başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bundan sonra Sivastopol'un 349 gün süren kuşatması başlamış ve bu kuşatmada modern tarihteki ilk siper savaşı taktiği uygulanmıştı.

349 gün süren kuşatmanın sonucunda Ruslar geri çekilirken 9 Eylül 1955'te Sivastopol'u ateşe vermiş ve Müttefikler, 12 Eylül'de yıkıntı içindeki kenti işgal etmişti.

7. Kars'ın Rusların Eline Geçmesi (27 Kasım 1855)

Haziran 1855 başında Kafkaslar'ın Genel Valisi olan General Nikolai Nikolayevich Muravyov'un planı, Kars'ı her yanından kuşatmak ve kentin Erzurum ve diğer merkezlerle iletişimini kesmek suretiyle teslimini zorlamaktı. General Muravyov, Kars'ı abluka altına alarak, her tür yiyecek ile malzemenin Kars'taki Osmanlı ordusunun eline geçmesini engellemiş ve Kars halkını açlığa mahkûm etmişti. Şubat 1855'te Anadolu Ordusu Müşiri olarak atanan Vasıf Paşa, Babıâli'ye, Rusların Kars'a her an saldırıda bulunabileceğini yazmakta ve Hükûmet'ten takviye güç gönderilmesini istemekteydi.

7 Temmuz'da Ömer Paşa, İngiliz ile Fransız generalleri ile amirallerine gönderdiği memorandumda, kendinden çok daha üstün bir Rus gücü tarafından Kars kalesinde kapana kısırlan Osmanlı ordusunun her şeyden önce açlık nedeniyle teslim olmak üzere olduğunu bildirmektedir.

Yeni Rus Çarı II. Alexander (1855-1881),⁸ Sivastopol'un elden çıkması nedeniyle incinen gururunu onarmak ve hal-

Rus Çarı II. Alexander (1855-1881)

7 Tahta gemilerle Sivastopol kalelerine bombardımanı gerçekleştiren Batılı Güçler, bu deneyimden sonra top ateşine daha dayanıklı zırhlı gemilerin yapımına geçecekti.

8 Çar I. Nikola 2 Mart 1855'te ölmüş ve 15 Mart 1855'te Çar II. Alexander Rus tahtına çıkmıştı.

kına bir zafer gösterebilmek amacıyla, 29 Eylül 1855'te Rus ordularını Kars'a hücum ettirmişti. Osmanlı ordusu, açlıktan ve hastalıktan güçten düşmüş olmasına karşın çok iyi savaştı. Muravyov ise, büyük bir bozguna uğramakla birlikte, geri çekilmemiş ve Kars'ın kuşatmasını sürdürmüştü. Kars, 27 Kasım 1855'te Ruslara teslim olmak zorunda kalmıştı. Kars'ın düşmesiyle savaşın rotası barışa doğru yönelmekteydi.

III.

PARİS BARIŞ KONGRESİ (25 Şubat 1856) ve PARİS BARIŞ ANTLAŞMASI (30 Mart 1856)

Kırım Savaşı sonucunda Avrupa düzenini yeniden kurmak üzere Paris'te barış görüşmeleri 25 Şubat 1856'da başlamıştı. Paris Barış Kongresi'nin başkanlığına Fransa Dışişleri Bakanı Kont Alexandre Colonna-Walewski seçildi. (Walewski, Napoléon Bonaparte'ın Kontes Maria Walewska'dan doğma oğluydu.) Paris Kongresi'nde Osmanlı Devleti, Sadrazam Âli Paşa ve Paris ile Sardinya'daki Osmanlı Büyükelçisi Mehmet Cemil Bey tarafından temsil edilmekteydi. Kongre'de; Fransa'yı Dışişleri Bakanı Kont Alexandre Colonna-Walewski ile Viyana'daki Fransa Büyükelçisi Baron François-Adolphe de Bourqueney, Rusya'yı Kont Aleksey Orlov ile Rusya'nın Londra'daki bir önceki Büyükelçisi Baron Filip de Brunnov, İngiltere'yi Dışişleri Bakanı Lord Clarendon ile Paris'teki İngiltere Büyükelçisi Baron Henry Richard Charles Cowley, Avusturya'yı Başbakan Charles-Ferdinand Buol-Schaunstein ile Paris'teki Avusturya Büyükelçisi Baron Joseph-Alexandre de Hübnér temsil ediyordu. Piyemonte-Sardinya'yı temsil eden Başbakan Kont Camille Benso Cavour ile de Villamarina'ydı. Prusya ise, Başbakan ve Dışişleri Bakanı Baron Othon de Manteuffel ile Paris'teki Prusya Büyükelçisi Kont de Hatzfeldt tarafından temsil ediliyordu.

Paris Kongresi sonucunda 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan Paris Barış Antlaşması'nın başlıca maddeleri şöyledi:

Müttefikler ile Rusya, Moldavya'ya verilen güney Besarabya'daki bazı Rus toprakları dışında, savaşta işgal ettikleri bütün yerleri birbirlerine geri verecekti. Böylelikle Rusya'nın, Tuna'nın ağızını denetimi altında bulundurmasına son verilmekteydi.

Eflak ile Boğdan Beylikleri, Babiâli'nin hükümranlığı ve imzacı devletlerin güvencesi altında ayrıcalıklara ve dokunulmazlıklara sahip olmayı sürdürecekti. Padişah, bu Beylikler'e, özel bir komisyonun gözetimi altında geniş kapsamlı özerklik tanıyacaktı. Hiçbir devlet bu Beylikler üzerinde mutlak himaye kuramayacaktı. Tuna Beylikleri üzerindeki Rus himayesi kaldırılacaktı.

Sırbistan'a, Büyük Güçlerin ortak güvencesi altında Tuna Beylikleri'ne tanınan haklara benzer haklar tanınacaktı. Osmanlı Devleti'nin, önceden olduğu gibi Belgrad'da bir karargâhı bulunacaktı. Sırbistan eyaleti Osmanlı'nın hükümranlığı altında kalmayı sürdürecekti, ancak, özerk yönetimini koruyacaktı. Osmanlı ya da Avusturya topraklarından olabilecek askerî bir müdahaleye karşı Sırpı Avrupa'nın güvencesi koruyacaktı. Karadağ'a ilişkin olarak ise Rusya, "iyi niyetli eğilimlerini" açıklamaktaydı.

Paris Antlaşması'yla Ruslar, Tuna Beylikleri'ndeki ve Sırbistan'daki etkin nüfuzunu yitirmekteydi. Beylikler'in özerkliğinin Avrupa devletlerinin güvencesi altına konulması Rusya'nın aleyhine olan bir gelişmeydi.

1841 tarihli Boğazlar Sözleşmesi gözden geçirilecek ve Karadeniz tarafsız hale getirilecekti. Karadeniz, bütün devletlerin ticari gemilerine açık fakat savaş gemilerine kapalı olacaktı. Osmanlı Devleti ile Rusya Karadeniz'de ne donanma ne de tersane bulunduracaktı. Karadeniz'in tarafsızlaştırılması, Kırım Savaşı'ndan galip çıkan Osmanlı Devleti açısından bir haksızlıktı.

Osmanlı Devleti ile Rusya, Karadeniz'de sahip olabilecekleri hafif tonajlı gemilerinin sayısına ilişkin ayrı bir sözleşme imzalamıştı. Bu sözleşme bütün devletlerin onayı olmadan feshedilemeyecek ya da değiştirilemeyecekti.

Tuna Nehri bütün devletlerin ticari gemilerine açık olacaktı. Tuna Nehri'nde gidiş gelişler devletlerarası bir statü altına alınacaktı.

Bütün savaş esirleri iade edilecekti.

Rusya, Kars kenti ile kalesini ve işgal ettiği diğer Osmanlı topraklarını iade edecekti. Fransa, İngiltere, Piyemonte-Sardinya ve Osmanlı Devleti; Sivastopol kenti ile limanını, Balaklava, Kamış, Evpatoria, Kerç, Yeni Kale, Kinburnu ile diğer işgal edilmiş toprakları Rusya'ya geri verecekti.

Rusya ile Osmanlı Devleti Asya'da savaştan önceki topraklarını koruyacaktı.

Osmanlı Devleti, Avrupa devletler topluluğunun eşit bir üyesi olarak kabul edilmekte ve Osmanlı toprakları Büyük Güçlerin ortak güvencesi altına konulmaktaydı. Babiâli açısından Paris Barış Antlaşması'nın en önemli sonucu, Osmanlı Devleti'nin "Avrupa Uyumu"na dahil edilmiş olmasıydı. Böylelikle Osmanlı Devleti, ilk kez Büyük Güçlerden biri ve güç dengesinin bir parçası olarak kabul edilmekteydi.

15 Nisan'da Fransa, İngiltere ve Avusturya, "Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü" korumak ve Paris Antlaşması hükümlerinin her-

hangi bir biçimde ihlalini *savaş nedeni (casus belli)* olarak saymak konularında anlaşmıştı.

Paris Antlaşması'nın dokuzuncu maddesi uyarınca Osmanlı Padişahı, ırk ve din farkı gözetmeksizin, bütün uyruklarının durumunu düzenlemek üzere bir ferman çıkartacak; bu antlaşmayı imzalayan devletler, ne Padişah'ın kendi uyrukları ile olan ilişkilerine ne de Osmanlı Devleti'nin içişlerine teker teker ya da toplu olarak karışabilecekti. Böylelikle Rusya'nın, ileride Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyan-Ortodoks tebaa lehine herhangi bir müdahalede bulunmasının önü kesilmiş olmaktaydı.

Padişah'ın uyruklarına reform sözü veren bir ferman çıkartacağı hususunun Paris Barış Antlaşması'nın maddeleri arasında yer alması Osmanlı Devleti'nin aleyhine olmuştu, çünkü Büyük Güçler, bu fermana dayanarak sürekli biçimde Osmanlı Devleti'ni baskıları altında tutabilecek, reformların kendi görüş ve çıkarları doğrultusunda uygulanmasını isteyebilecek, hatta bu reformların yapılmasında kendi uzmanlarını ve yöntemlerini bile zorla kabul ettirebilecekti. Bu nedenlerle, Paris Barış Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ne sağladığı barış dönemi kısa süreli ve buhranlı olmuştu.

Paris Barış Antlaşması'nın Rusya'ya en büyük darbeyi vuran maddeleri ise, Rusya'nın Karadeniz'de donanma ve deniz üsleri bulundurmasını yasaklayan hükümleriydi. Ancak Osmanlı Devleti'nin, barış zamanında yabancı devletlerin savaş gemilerine Boğazlar'ı kapalı tutmayı onaylaması, Rusya'ya, güney kanadında İngiliz ya da Fransız deniz gücünün olası bir tehdidine karşı güvence sağlamakta ve bu da Rusya'yı rahatlatmaktaydı. Osmanlılar, Boğazlar'da kendi savaş gemilerini ve deniz güçlerini bulundurmaya sürdürecekti; ancak, bu güçlerini Rusya'nın Karadeniz kıyılarını tehdit etmek amacıyla kullanamayacaktı.

IV.

ISLAHAT FERMANI (28 Şubat 1856) ve BÜYÜK GÜÇLER

Tanzimat Fermanı, 1839 yılında Osmanlı Devleti'ne yeni bir düzen getirme amacıyla gerçekleştirilmiş ve Batı'nın kurumları örnek alınarak, Osmanlı'nın var olan kurumlarında yenilikler yapılması yoluna gidilmişti. Ancak Avrupalı Büyük Güçler, Tanzimat'ı, Osmanlı Devleti'nin Hristiyan uyrukları açısından yetersiz bulmaktaydı. Bu nedenle Büyük Güçler, Paris Barış Antlaşması'nın maddeleri arasına Osmanlı Padişahı'nın Hristiyan uyruklarına yönelik reformları gerçekleştirmesini öngören bir hükmün konulmasını sağlamıştı.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu ya da Tanzimat Fermanı, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından hiçbir yabancı etki altında kalmaksızın hazırlandığı halde, Islahat Fermanı, yabancı devletlerin hazırladığı ve Babiâli'nin kabul etmek zorunda bırakıldığı bir reform programı niteliğini taşımaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Hristiyan uyruklarının refahını düşünmek ve bunun için gerekli kararları almak yetkisi artık Avrupalı Güçlerin eline geçmişti.

Tanzimat Fermanı, Padişah'ın keyfi hareketlerine karşı Osmanlı uyruklarının haklarını güvence altına almakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin Müslüman uyruklarıyla Müslüman olmayanları arasında eşitliği öngörmemekteydi. 28 Şubat 1856 tarihli Islahat Fermanı ise, Müslümanlarla Müslüman olmayanların eşit olduğunu açıkça ilan etmekteydi.

Şu bir gerçek ki, İstanbul'daki yabancı büyükelçiler arasında Osmanlı Devleti'nin Müslüman olmayan uyruklarına yönelik reform yapmasında Babiâli üzerinde en çok baskı uygulayan kişi, İngiltere Büyükelçisi Lord Stratford de Redcliffe (Stratford Canning) olmuştu.

Tanzimat Fermanı'nda olduğu gibi Islahat Fermanı'nda da amaç, Osmanlı Devleti'nin uyruklarını ırk ve din farkı gözetmeksizin kaynaştırmak ve

Müslümanlarla Hristiyanları yasal açıdan ayıran bütün öğeleri ortadan kaldırmaktı. Başka bir deyişle, Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasında var olan eşitsizlik durumu ortadan kaldırılmakta ve Müslüman olmayanlara Müslümanlarla eşit siyasal haklar tanınmaktaydı. Müslümanlarla Hristiyanlar arasında vergi ve askerlik konularındaki eşitsizlik kaldırılmakta, askerlik hizmeti Hristiyanlar için de zorunlu kılınmaktaydı. Ayrıca Islahat Fermanı'na, Hristiyanların, hem Osmanlı eğitiminden yararlanabilmelerine hem de devlet memurluklarına girebilmelerine ilişkin hükümler konulmuştu. Öte yandan Islahat Fermanı, her dini topluluğa kendi okullarını açabilme hakkını da tanımaktaydı.

Islahat Fermanı'na ilişkin olarak Büyük Güçlerin görüşleri ise şöyleydi:

Rusya, Paris Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Osmanlı toprakları üzerinde özerk ya da bağımsız devletler kurulmasını sağlamak ve bu devletleri koruyuculuğu altına almak politikasını benimsemişti. Rusya'nın görüşüne göre, Avrupa'da barışın sürdürülebilmesi için, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan uyruklu halkların refahı sağlanmalıydı. Aksi takdirde, bu halklar ayaklanabilir ve ayaklanmaların sonucunda siyasal uyumsuzluklar ortaya çıkabilirdi. Rusya, Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlerin, Osmanlı Hükümeti'nin Hristiyan uyruklarına yönelik reform yapmasını sağlamak üzere, Osmanlı'ya müdahalede bulunmaları gerektiği görüşündeydi.

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını ve hatta Osmanlı'nın bir dereceye kadar güçlenmesini istiyordu. İngiltere'nin, İmparatorluğu'nun büyük bir parçasını oluşturan Hindistan'ın güvenliğini sağlamada önüne dikilen en önemli tehdit Rusya'ydı. İngiltere ile Osmanlı Devleti'ni birbirine yaklaştıran nedenlerden biri, işte bu ortak Rus tehlikesiydi. Öte yandan Osmanlı Devleti, güçsüzlüğü nedeniyle İngiltere'nin Akdeniz politikasına tehdit oluşturmazdı. Oysa Rusya, Fransa ve Avusturya'nın, Akdeniz'de yerleşme ya da yayılma istekleri vardı. Akdeniz'de ortak bir tehlike karşısında bulunma, İngiltere'yi Osmanlı Devleti'ne yaklaştıran bir diğer neden olmuştu. İki devleti yakınlaştıran bir başka neden ise, giderek güçsüzleşen Osmanlı Devleti'ni ele geçirmek isteyen Avrupalı Büyük Güçlerin Osmanlı'yı parçalama politikalarıydı.

İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında imzalanmış olan 1838 tarihli Ticaret Sözleşmesi'yle Osmanlı ülkeleri, İngiltere açısından kârlı hammadde kaynakları ve uygun birer pazar konumuna getirilmişti. İngiliz sermayesi Osmanlı topraklarında yerleşmeye başlamıştı. İngiliz devlet adamları, İstanbul ile Boğazlar'ın başka bir devletin eline geçmesi durumunda, bundan İngiliz çıkarlarının

büyük zarar göreceği görüşündeydi. İşte bütün bu nedenlerden ötürü İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasından ve reformlarla güçlendirilmesinden yana bir politika benimsemişti.

İngiltere ve Rusya kadar Fransa da, Osmanlı Devleti'nin geleceğiyle yakından ilgiliydi. Fransa, öteden beri Akdeniz'de geniş bir sömürge imparatorluğu kurmak hevesindeydi. Ayrıca Fransa, zaman zaman Avrupa'yı da egemenliği altına almaya çalışmıştı. Fransa, gerek Akdeniz'de gerek Avrupa'da siyasal çıkarlarını gerçekleştirebilmek için, Osmanlı Devleti'nin desteğine gereksinme duymaktaydı. Öte yandan Fransa, Osmanlı Devleti'nden kapitülasyonlarla ve ticaret anlaşmalarıyla elde etmiş olduğu önemli ayrıcalıklara sahipti. İşte bu nedenlerle Fransa, 19. yüzyılın ortalarında, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasına ve reformlar yapmak suretiyle güçlenmesine taraftar görünüyordu.

Avusturya-Macaristan ise, Osmanlı Devleti'nin, Rusya tarafından ortadan kaldırılmasına ya da Rusya ile diğer devletler arasında paylaşılmasına tanık olmaktansa, varlığının korunmasını ve gerçekleştireceği reformlarla varlık süresinin uzatılmasını kendi çıkarları açısından daha uygun buluyordu.

V. KIRIM SAVAŞI'NIN SONUÇLARI

Kırım Savaşı, modern savaşların öncüsüydü. Bu savaşta ilk kez demiryolları, zırhlı gemiler, mayınlar ve telgraf kullanılmış ve Birinci Dünya Savaşı'ndan yarım asır kadar önce siper savaşı tekniği uygulanmıştı. Kırım Savaşı, İngiltere ile Fransa'nın son zamanlarda aynı cephede savaştığı, Florence Nightingale'in liderliğinde kadınların önemli rol oynadığı¹ ve telgraf ile basının savaştaki gelişmeleri etkilediği ilk savaş olma özelliğini taşımaktaydı.²

Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan bir savaş olmaktan çok, Avrupa'nın geleceğini biçimlendiren bir savaş olmuştur. Kırım Savaşı sonrasında Avrupa Uyumu rafa kaldırılmakta,³ güç dengesi değişmekte ve realizm çağı ufukta gözükmekteydi. Büyük ve çok nüfuslu endüstri devletlerinin, genişleme tutkula-

*Kırım Savaşı sırasında Üsküdar'daki
İngiliz Hastanesi'nde görevli
Baş Hemşire
Florence Nightingale
(4 Kasım 1854-1855)*

- 1 Savaşın başında İngiliz ordusu için başlıca askeri hastane Üsküdar'da kurulmuştu. Üsküdar'daki hastane denilince akla gelen ilk isim, doğaldır ki hemşire Florence Nightingale'di. 1854 yılında henüz 34 yaşında olan Florence Nightingale, yanında 38 hemşireyle İstanbul'a 4 Kasım 1854 tarihinde gelmiş ve Üsküdar'daki hastanedeki hizmetleri nedeniyle, ismini hemşirelik tarihine altın harflerle yazdırmıştı.
- 2 Telgrafın kullanılması ve basın sayesinde Avrupa kamuoyu, savaşın gidişatını izleme olanağını elde etmiş ve bu yolla hükümetlerin politikalarını etkileyebilmişti.
- 3 Kırım Savaşı, 1815'te Viyana'da oluşturulan Avrupa düzeninin sonu olmuştu.

rının, savaş korkularının ve güvensizliğin belirlediği çağdaş bir Avrupa biçimlenmekteydi.

Kırım Savaşı, serflerin özgürlüğe kavuşturulması ve ilk devrimci hareketlerin ortaya çıkmasıyla Rusya'yı değiştirmiş; İngiltere'de bir hükümetin devrilmesine yol açmış;⁴ Prusya'nın, Avrupa'nın merkezinde birleşik bir Almanya'yı oluşturmasını sağlamış ve tıp kurumunun yenileştirilmesine neden olmuştu. Öte yandan, Balkan halklarında uyanan ulusçuluk duyguları Romanya'nın bağımsızlığına yol açmış ve Fransa'nın Waterloo Savaşı ile sarsılan askeri prestiji yeniden sağlanmıştı.

Kırım Savaşı sonucunda III. Napoléon, ülkesi savaştan galip çıktığı için Fransa'da kişisel prestijini artırmıştı. Piyemonte-Sardinya Krallığı da, ilk kez Büyük Güçlerin yanı sıra uluslararası bir kongreye katılmaktaydı. Cavour, bundan sonra İtalya'nın birliği ve tanınması için çaba harcayacaktı. Çar II. Alexander'ın hükümrانlığı altındaki Rusya ise, mağlubiyetin ve toprak kaybının acısını çekmek zorunda kalmış ve Rusya'nın yönetimi ile ekonomisi savaştan ötürü sarsılmıştı.

Kırım Savaşı sonucunda en büyük kayba uğrayan devlet Rusya değil, Avusturya olmuştu. Savaşın sonunda Avusturya kendini tümüyle yalnız bırakılmış buldu. Kırım Savaşı boyunca savaşıyan taraflar Avusturya'nın desteğini sağlamayı ümit etmiş; Rusya, Fransa'ya karşı Avusturya'nın 1815 düzenini destekleyeceğini ummuş; İngiltere ile Fransa ise, yaşamsal Avusturya çıkarlarının söz konusu olduğu güneydoğu Avrupa'da Avusturya'nın Rus genişlemesini durduracağını varsaymıştı. Bu varsayımlara karşın Avusturya'nın Kırım Savaşı'nda tarafsız bir politika benimsemesi, bu devletin 1879 yılına değin Büyük Güçler arasında hiçbir dostunun olmaması sonucunu doğurdu.

Büyük Güçlerin baskısı nedeniyle Avusturya, Tuna Beylikleri'ni Mart 1857'de boşaltmak zorunda kalmıştı. Avusturya'nın şiddetli muhalefetine karşın, bundan sonraki on yıl içerisinde Büyük Güçler iki Beyliğin birleşmesi konusunda anlaşmış ve böylelikle, Romanya Devleti doğmuştu. Romanya'nın kurulması, Habsburg İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan öteki ulusal toplulukları kendi bağımsız devletlerini kurmaya özendirecekti.

Öte yandan Avusturya, ilerideki yıllarda Piyemonte ve Fransa ile rekabetinde yalnız bırakılmış olmasının sonucunda İtalya'daki topraklarını yitirmiş ve bu topraklarda İtalyan devleti kurulmuş; Prusya ile rekabetinin sonucunda ise, Prusya topraklarında Alman devleti ortaya çıkmıştı.

4 Şubat 1855'te Aberdeen Hükümeti düşürülmüş ve yerine Palmerston'un başbakanlığı altında yeni bir hükümet kurulmuştu.

Rusya ise, Kırım Savaşı ertesinde Paris Barış Antlaşması'nın getirdiği kısıtlamalardan kurtulmaya kararlıydı.⁵ 1856'dan sonraki Rus dış politikası, Paris Barış Antlaşması'nda yer alan Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasına ilişkin hükümlerin kaldırılmasına yönelik olacaktı, zira Karadeniz'in tarafsızlaştırılması, Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki hükümranlığının kısıtlanması anlamına gelmekteydi.

Öte yandan Kırım Savaşı, Rusya'nın otokratik yönetim sistemindeki, sosyal yapılanmasındaki ve serflik üzerine kurulu ordu sistemindeki temel güçsüzlüğü ve ekonomisindeki geri kalmışlığı açığa çıkarmıştı. Rusya savaşın hemen ertesinde, Çarlığın Batı'ya kıyasla askerî ve ekonomik açılardan geri kalmışlığının üstesinden gelebilmek amacıyla, siyasal ve sosyal kurumlarını hedef alan bir dizi reform gerçekleştirdi. Kırım Savaşı sonucunda Rusya'nın dış politikasında da radikal bir değişiklik gerçekleşmiş ve Rusya, I. Alexander ile I. Nikola zamanlarında üstlendiği "Avrupa'nın jandarması" rolünü terk etmişti.⁶

Kırım Savaşı'ndan düş kırıklığına uğrayan İngiltere de, Rusya gibi bundan böyle iç sorunlarıyla uğraşmış, çabalarını ülkede reformlar yapma üzerine yoğunlaştırmış ve kendini büyük ölçüde Avrupa sorunlarından soyutlamıştı.

Kırım Savaşı'ndan en kazançlı çıkan devlet ise Fransa oldu. Fransa, Rusya'nın yerine Avrupa'nın egemen gücü haline gelmişti. İngiltere, Fransız gücünün yeniden canlanmasından ve kıtada Fransız hegemonyasının kurulmasından korku duymaktaydı. Rusya da, III. Napoléon'un bağımsız bir Polonya devletinin kurulması söylemlerinden kaygılıydı, çünkü bunun gerçekleşmesi durumunda Rusya Leh eyaletlerini yitirebilecekti. Avusturya ile Prusya ise, Napoléon'un Alman ile İtalyan sorunlarına karışmasından hoşnut değildi. Görüldüğü gibi Fransa da, Avusturya gibi Büyük Güçler arasında yalnızlığa itilmişti.

Kırım Savaşı'nda kazandığı utku sayesinde III. Napoléon, temel dış politika amaçlarından birini, yani Avrupa Uyumu'nun parçalanmasını ve Fransa'nın hareket özgürlüğünü yeniden kazanmasını sağlayabilmişti. Napoléon, 1815 sisteminin koruyucusu konumundaki İttifak'a ölümcül darbeyi indirmeyi başarmıştı.

Paris Barış Kongresi'nde İngiltere'nin yakınlığını ve Fransa'nın etkin yardımını sağlayan Piyemonte, Kırım Savaşı sonucunda İtalyan ulusal birliğinin temellerini attı. Prusya ise, Kırım Savaşı sonunda Avrupa Uyumu'nun dağılmasından en çok yararlanan devlet olmuştu. Prusya, Avusturya'nın güçsüzlüğü ile Rus dış politikasının 1856'dan sonraki edilgenliğinden yararlanmıştı.

5 Rusya Dışişleri Bakanı Alexander M. Gorchakov, 31 Ekim 1870'de, Paris Barış Antlaşması'nın Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasına ilişkin hükmünün bundan böyle ülkesini bağlamayacağını ilan etmişti. Öte yandan Rusya, 1878 tarihli Berlin Antlaşması'yla Besarabya'nın 1856'da terk etmek zorunda bırakıldığı bölümlerini yeniden ele geçirecekti.

6 Winfried Baumgart, *The Crimean War 1853-1856*, Arnold, Londra, 1999, s.213.

Kırım Savaşı'nın galiplerinden biri sayılan Osmanlı Devleti'ne gelince; görünüşte bu devletin korunması amacıyla gerçekleştirilen Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti'nin parçalara bölünme sürecini hızlandırmıştı. Osmanlı Devleti'nin Hristiyan uyruklarının haklarını koruma çabasında olan Avrupalı Güçler, bu toplulukların Osmanlı hükümrانlığından tümüyle kurtulma yolundaki isteklerini kamçılarnış ve 1914'e kadar geçen süre içerisinde Osmanlı Avrupası'nın bütün halkları bağımsızlıklarına kavuşmuştu. Balkanlar'da Osmanlı hükümrانlığından kurtulan ilk halklar; Sırlar, Romenler ve Karadağlılar'dı. 1856'da Balkanlar'da statükoyu savunan devletler ise, Osmanlı Devleti ile Avusturya'ydı. Fransa ise, Balkanlar'da özgürleşme sürecini desteklemekteydi. Kırım Savaşı'ndaki mağlubiyetinin intikamını almak isteyen Rusya, bir ölçüde Fransa'nın yanında yer almıştı. İngiltere ise, kararsız bir tutum sergilemekteydi.

1856 ertesinde Osmanlı Devleti'nden önce özerkliklerini elde eden Sırbistan, Romanya ve Karadağ, 1878 Berlin Antlaşması'yla tam bağımsızlıklarına kavuşacaktı. Avrupalı Güçler, Balkanlar'da yeni ulusal devletlerin kurulmasını Kırım Savaşı'nın en olumlu ve en kalıcı kazanımı saymaktaydı.

VI. ROMANYA BİRLİĞİ'NİN KURULMASI (1856-1866)

Eflak (Valeşya), Tuna ile Karpatlar arasında; Boğdan da (Moldavya), Tuna ile Karadeniz arasında kalan ovalık bölgelere verilmiş olan isimlerdi. Osmanlı devlet belgelerinde bu iki yerden "Memleketeyn" diye de söz edilmektedir.

Eflak, 14. yüzyılın sonlarında; Boğdan ise, 15. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümranlığı altına girmiş ve bunlar, ayrıcalıklı birer beylik konumunda İmparatorluğa bağlanmıştı. Her iki Beylik'te de voyvodalar (prensler) yerli aristokrat ailelerden gelmekteydi.

18. yüzyılda Rusya'nın Balkanlar'da etkisinin artması sonucunda Eflak ile Boğdan voyvodaları, bir yandan Rusya ile öte yandan da Avrupa devletleriyle ilişkilere girmeye başlamıştı. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nin yerli voyvodalara güveni kalmamış ve yeni voyvodaları İstanbul'un saygın Rum ailelerinden seçme yoluna gitmişti. Ancak Rum voyvodalar, Eflak ile Boğdan halkını soymaya başlamış ve halkın büyük ölçüde güvenini yitirmişti. Bunlar ayrıca, Rusya ve Avusturya hükümetleriyle de gizli yazışmalarda bulunmaktaydı. Bu durumda, Osmanlı Devleti sık sık voyvoda değiştirmek zorunda kalmakta ve Eflak ile Boğdan halkı iyi yönetilememekteydi.

19. yüzyılın ilk yarısında Rusya, Eflak ile Boğdan'ı kendi topraklarına katmayı; bu olmadığı takdirde ise, bu iki Beyliği kendi koruyuculuğı altına almayı amaç ediniyordu. 1806'da Osmanlı Devleti, Rusya'ya açıktan açığa taraftar olan Eflak ile Boğdan voyvodalarını değiştirince, Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. 1806 Ekim'inde Rus orduları, Dinyester Nehri'ni geçerek, Eflak ile Boğdan'ı işgal etti. Ancak Çar, Eflak ile Boğdan'ı işgal etmekle, hiçbir zaman bu toprakları Rusya'ya katmak niyetinde olmadığını da açıklamıştı. 1809 tarihinde yeniden başlayan Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda ise Rusya, Osmanlı Devleti ile imzaladığı 1812

tarihli Bükreş Antlaşması'yla, Eflak ile Boğdan'ı Osmanlı Devleti'ne geri vermiş; Boğdan'ın Besarabya bölgesini (Boğdan'ın doğusu) topraklarına katmış ve Eflak ile Boğdan'ın koruyucusu konumunu korumuştur.¹

1821 yılında Boğdan'da bir köylü ayaklanması başgösterdi. Bu isyanı bir köylü çocuğu olan Vladimiresco yönetmekteydi. Bu ayaklanma Osmanlı'ya karşı değil, Rum voyvodalarına karşıydı. Romenler, Rum voyvodalarından nefret ediyor, onlar da Romen halkına karşı hiçbir yakınlık duymuyordu. Bunun üzerine Babiâli, Eflak ile Boğdan voyvodalıklarına Fenerli Rum Beylerini atama usulünü bırakmış; önceden olduğu gibi yerli ailelerden voyvoda atama usulüne dönmüştü.²

1826'da Babiâli, Rusya ile imzaladığı Akkerman Antlaşması'yla voyvodaların atanması konusunda Rusya ile anlaşma zorunluluğunu kabul etti, 1829 tarihli Edirne Antlaşması'yla da Eflak ile Boğdan voyvodalarına yeni ayrıcalıklar tanıdı. Bu ayrıcalıklar çerçevesinde Babiâli, voyvodaları yedi yıl için değil hayat boyu atamayı, ülkenin iç yönetimini tümüyle voyvodalara bırakmayı ve iki memleketin iç yönetimi konusunda Rusya tarafından hazırlanacak bir nizamnameyi onaylamayı kabul etmişti. Eflak ile Boğdan, 1828 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren 1834 yılına değin Rus işgali altında kaldı.

Avrupa'da yer alan 1848 devrimlerinin yaydığı ulusçuluk ve özgürlük düşünceleri ile hareketleri, Eflak ile Boğdan halklarını da etkilemişti. Bunun sonucunda, Eflak ile Boğdan'da ayaklanmalar yer almış; ancak bu ayaklanmalar, önceleri Osmanlılara karşı değil, Rusların müdahaleci eylemlerine ve voyvodaların kötü yönetimine karşı olmuştur.

1856 tarihli Paris Barış Antlaşması'yla Eflak ile Boğdan, Osmanlı Devleti'nin hükümranlığı altında kalmakla birlikte, bu antlaşmayı imzalayan devletlerin güvencesi altına konulmaktaydı. Garantör devletlerden hiçbiri bu iki Beylik üzerinde tek başına bir himaye kuramayacak ve Beylikler'in içişlerine karışamayacaktı. Paris Barış Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti, Beylikler'den yılda bir vergi alacak ve Beylikler'in iç yönetimi konusunda imzacı devletlerin varacakları ortak kararları onaylayacaktı. Öte yandan yine Paris Antlaşması'yla Rusya, 1812 tarihli Bükreş Antlaşması'yla kendisine verilmiş olan Besarabya'nın bir parçasını Boğdan'a geri verecekti.

Romenler, ancak 1856 tarihli Paris Barış Kongresi'nden sonra, ulusal birliklerini tamamlamayı ve "Romanya" ismi altında egemen bir devlet kurmayı başarmıştı. Paris Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Eflak ve Boğdan'la

1 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Hüner Tuncer, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s.39-46.

2 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.6, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 42-45.

en çok ilgilenen devlet Fransa oldu. Kendini ulusçuluk düşüncesinin başlıca savunucusu sayan Fransa İmparatoru III. Napoléon, hem Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu zayıflatmayı hem de Rusya'nın batısında ulusal devletlerin kurulmasına yardımcı olmakla Rusya'nın Doğu Avrupa doğrultusunda yayılmasının önüne geçmeyi düşünüyordu. III. Napoléon, Tuna Beylikleri'nin tek bir yönetim altında birleşmesini istiyor ve bu tasarının gerçekleşmesinde Osmanlıların kendisine yardım edeceğine yürekten inanıyordu. Fransa, isteklerinin Babiâli tarafından reddi durumunda ise, Prusya, Rusya ve Piyemonte Hükümetleriyle anlaşarak, Osmanlı Hükümeti ile siyasal ilişkilerini keseceğini açıklamıştı.

Dış politikasını güç dengesi ilkesi üzerine kuran İngiltere de, Fransa gibi Rusya'nın Avrupa'nın içlerine sokulmasını onaylamıyordu, çünkü İngiltere, Avrupa devletlerinden hiçbirinin diğerlerine kıyasla üstün ve egemen bir konumda olmasını istemiyordu. İngilizler, Osmanlı Devleti'nin güçlü kınlanmasıyla, Rusların Batı doğrultusunda ilerleyişinin durdurulabileceği görüşündeydi. İşte bu noktada İngiltere'nin görüşü III. Napoléon'un görüşünden ayrılmaktaydı. Bu nedenle de İngiltere, Eflak ile Boğdan'ın birleştirilmesine ve bağımsızlığına taraftar görünmüyordu. İngiltere, Beylikler'in yalnızca yönetim açısından birleştirilmeleri görüşünü savunuyordu. İngiltere'nin görüşüne göre, ulusçuluk ilkesinin savunucusu rolünü benimseyen Fransa'nın, Romen birliğinin ve bağımsızlığının gerçekleşmesiyle Avrupa'da etkisi büyük ölçüde artacak ve bu da, Avrupa dengesini kökünden sarsacaktı.

Bünyesinde çeşitli ırkları ve mezhepleri barındıran Avusturya ise, ulusçuluk düşüncesinin ve ulusal devletlerin kurulmasının daima karşısında yer almıştı; bu nedenle de, Eflak ile Boğdan'ın tek bir yönetim altında birleşmesini ve bağımsız olmasını isteyemezdi. Romenlerin bağımsızlıklarını kazanmaları, Avusturya İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan öteki ulusal topluluklara bir örnek olabilir ve bu da, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sonunu getirebilirdi.

İngiltere ile Asya'da, Avusturya ile de Balkanlar'da çıkarları çatışan Rusya, bu iki devlete karşı Fransa'nın yanında yer almayı yeğlemiş ve Eflak ile Boğdan'ın birleştirilmesi tezini desteklemişti. Romen birliğinin kurulması Rusya'nın çıkarıydı, çünkü Balkanlar'ı ele geçiremediği ya da koruyuculuğu altına almadığı takdirde, bölgede küçük bağımsız devletlerin kurulması Rusya'nın tarihî politikasına uyuyordu.

Prusya ve Piyemonte de, Avusturya'nın düşmanı oldukları ve ulusçuluk ilkesini savundukları için, Eflak ile Boğdan'ın birleştirilmesi konusunda Fransa'nın görüşlerine yakın görüşler benimsemişti.

Osmanlı Devleti ise, Eflak ile Boğdan'ın tek bir yönetim altında birleştirilmesine taraftar değildi, çünkü Eflak ile Boğdan'ın birleştirilmesi, Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarında yaşayan öteki ulusal topluluklara bir örnek oluşturabilir; Yunanistan, Sırbistan ve öteki uluslar aynı ilkeye dayanarak, bazı Osmanlı topraklarının kendilerine verilmesini isteyebilirdi. Bu tür isteklerin gerçekleşmesi ise, Avrupa'da Osmanlı hükümrانlığının sonu demek olurdu. Hatta Mustafa Reşit Paşa, "Müslümanların ilkinden sonuncusuna kadar hiç kimse birleşmeyi istemiyor" diyerek, Osmanlı'nın bu konudaki görüşünü dile getirmişti.

22 Mayıs 1858'de Osmanlı Devleti, Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya, Rusya ve Piyemonte'nin katıldıkları Paris Konferansı toplandı. Konferansta, Osmanlı Devleti'nin hükümrانlığı altında kalmak koşuluyla, Eflak ile Boğdan'ın bundan böyle "Eflak ve Boğdan Birleşik Memleketleri" ismini taşıması kararlaştırıldı. Her iki memleketin ayrı voyvodaları ve divanları olacak; voyvodalar, yaşam boyu olmak koşuluyla divanlar tarafından seçilecek ve bu seçim Padişah tarafından onaylanacak; her memleketin özel işlerine ilişkin yasalar voyvodalar tarafından hazırlanacak ve divanlar tarafından onaylanacaktı. Ancak Eflaklılar ile Boğdanlılar, bu düzenlemeyi yeterli bulmamışlar ve voyvoda seçimlerinden yararlanarak, iki memleketin yönetimini tek bir voyvodanın yönetimi altında birleştirmeyi başarmışlardı.

Babiâli bu durumdan hoşnut kalmamakla birlikte, 1859 yılında, Eflak ile Boğdan'ın aynı voyvodanın başkanlığında iki bakanlar kurulu ve iki divan tarafından yönetimini kabul etmek zorunda kaldı. Böylece Eflak ile Boğdan, ortak bir voyvodanın ortak yönetimi altında yönetim birliğine kavuşmuş olmaktaydı. 6 Aralık 1861'de yayımlanan bir fermanla Eflak-Boğdan eyaletlerinin Prens Alexandru Cuza tarafından ve bir divanla yönetilmesi kabul edilmişti. Ancak, Prens feragat ettiği ya da öldüğü takdirde Eflak ile Boğdan, yine ayrı voyvodalar tarafından yönetilecekti. Böylece "Romanya Birliği", Osmanlı Devleti'nin hükümrانlığı altında ortaya çıkmış oluyordu. Birleşik bir Romanya'nın oluşturulmasında Fransa'nın rolü yadsınamazdı.

Prens Cuza, tamamlanan Romanya Birliği'nin tanınmasını istemiş ve 5 Şubat 1862'de Romanya Birliği ilan edilmişti. Böylece, Osmanlı Devleti ile yeni Romanya Devleti arasında vergi ödenmesi dışında tüm bağlar koparılmış oluyordu.

Avusturya dışındaki öteki devletler, Prens Cuza'yı "Birleşik Prenslikler"in yegâne hükümdarı olarak tanıdı. Bu arada Cuza, Padişah'ın isteğiyle İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'da bağımsız bir devletin hükümdarı gibi karşılanmıştı.

Romanya'nın özerkliğini güvence altına alan devletler de Romanya'nın yeni durumunu tanımış ve böylelikle, on yıl içerisinde Romanya, Osmanlı Devleti'ne

olan bağlarını giderek gevşeterek ulusal ve yarı bağımsız irsî bir Prenslik durumuna gelmişti.

28 Haziran 1864'te Büyük Güçlerin önerileri doğrultusunda Osmanlı Devleti, Beylikler üzerindeki hükümler hakkının sürdürülmesi koşuluyla, Eflak-Boğdan'a yeni bazı hakları tanımayı kabul etti. Birleşik Beylikler, iç yönetimlerinde Osmanlı Hükümeti'ne danışmadan diledikleri düzenlemelerde bulunabilecekti. Böylelikle Babiâli, Eflak-Boğdan üzerindeki tarihî ve siyasal haklarının önemli bir kısmını daha yitirmektedir.

1864 yılında Prens Cuza'nın yönetimine karşı halk ayaklanmış ve Prens'in düşmanları ile ordunun da katıldığı bir hareketin sonucunda, 1866'da Cuza görevinden ayrılmaya mecbur bırakılmıştı. Bunun üzerine Romanya Parlamentosu, Flandre Kontu Leopold'u Romanya'nın yeni Prensi olarak seçmişti.

Eflak-Boğdan'ın yeni durumunu görüşmek üzere, 4 Mart 1866'da Avrupalı Büyük Güçler ile Osmanlı Devleti'nin katıldığı Paris Konferansı toplandı. Konferansta Eflak-Boğdan Prensi'nin yabancılar arasından seçilmesi sorununa bir çözüm yolu aranırken Leopold, Romanya tacını kabul etmemiş ve Hohenzollern hanedanından Prens I. Carol, 10 Mart 1866'da veraset haklarıyla Romanya Prensi'ne seçilmişti.

Osmanlı Devleti, Prens Carol ile yaptığı bir antlaşma çerçevesinde, Eflak ile Boğdan'ın birliğini koşulsuz olarak kabul etmekte ve Prens'in Romanya tahtı üzerindeki veraset haklarını onaylamaktaydı. Buna karşılık Prens Carol, Osmanlı Devleti'nin Romanya üzerindeki hükümlerini tanıma, Babiâli ile yabancı devletler arasında imzalanmış olan antlaşmaların Romanya için de geçerliliğini kabul etme ve Romanya'nın Osmanlı Hükümeti'ne vermekte olduğu vergiyi artırma yükümlülüğünü üstlenmekteydi.

*Eflak-Boğdan Prenslikleri Hükümdarı
Prens Cuza (1862-1866)*

VII. KARADAĞ İLE SIRP AYAKLANMALARI

1. Karadağ Ayaklanması (1858)

Karadağ, Balkan Yarımadası'nın batısında, Kattaro Körfezi ile İşkodra Gölü ve Drina Nehri'nin kaynakları arasında yer alan bölgeydi. Osmanlılar, Rumeli'de fetihlere giriştikleri sıralarda Karadağ Venedik Cumhuriyeti'nin egemenliği altındaydı. 1478 tarihinde Fatih Sultan Mehmet, İşkodra kalesini Venediklilerin elinden almış ve İşkodra Eyaleti'ni oluşturarak, Karadağ'ı bu eyalete katmıştı.

18. yüzyılın sonlarına doğru Karadağ'da Rus etkisi giderek artmıştı. 19. yüzyılın ilk yarısında yapılan Osmanlı-Rus savaşları ve aynı dönemde çıkan Sırp ayaklanmaları, Karadağlıları Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmeye yöneltti.

1856 tarihli Paris Kongresi'nde Osmanlı Devleti, Karadağ'ın Osmanlı Devleti'nin bir parçası olduğunu ve Babiâli'nin bu durumu değiştirmeye hiç niyeti olmadığını Avrupalı devletlere bildirmiş; bunun üzerine Karadağ Prensi Danilo, Osmanlı Devleti'nin bu açıklamasını Paris Barış Antlaşması'nı imzalamış olan devletler nezdinde protesto etmişti. Danilo, Arnavutluk'un yarısı ile Hersek'in tamamı üzerinde Karadağ'ın haklarının bulunduğunu iddia ederek, Karadağ'ın bağımsızlığının tanınmasını Avrupalı devletlerden istedi.

Karadağ Prensi Danilo (1852-1860)

Prens Danilo'nun bu istekleri ileri sürmesiyle Osmanlı-Karadağ ilişkileri yeniden gerginleşmişti. Osmanlı ile Karadağ güçleri Mart 1858'de karşı karşıya geldi ve Osmanlı güçleri ağır kayıplar verdi. Bu durumda Babiâli, Fransa, İngiltere ve Rusya'nın arabuluculuğunu kabul etmek zorunda kaldı. Aralık 1858'de İstanbul'da toplanan bir konferansın sonucunda, Karadağ ile Hersek arasında kesin bir sınırın saptanması, Zupa, Grakovo ve Rudina'nın Karadağ'a bırakılması ve diğer yerlerde savaştan önceki duruma dönülmesi kararlaştırılmıştı.

20 Haziran 1861'de Padişah Abdülmecit ölmüş ve onun yerine Osmanlı tahtına Abdülaziz geçmişti. On beş yıl süren Abdülaziz döneminde, Osmanlı eyaletlerinde yaşayan Hristiyan halk artık Osmanlı-Müslüman hükümrânlığı altında yaşamak istemediğinden, Padişah yönetimine karşı başkaldırmış ve Büyük Güçler de, Hristiyan halkları korumak bahanesiyle, bu ayaklanmaları özendirmiş ve desteklemişti. Bu ayaklanmalar karşısında güçsüz durumda kalan Osmanlı Devleti ise, âsi halklara yeni haklar ve ayrıcalıklar tanımak suretiyle, bu halkları bağımsızlıklarını elde etmeye bir adım daha yaklaştırmıştı. Böyle bir uygulamanın sonucunda, eyaletler ile Babiâli arasındaki bağlar giderek gevşeyerek neredeyse kopma noktasına gelmişti.

Osmanlı Padişahı Abdülaziz (1861-1876)

Osmanlı Padişahı ve Hükümeti, artık Osmanlı kurumlarının yıpranmış ve dönemini tamamlamış olduğunun bilincine vararak, Batılılaşma'yı yegâne kurtarıcı olarak görmeye başlamıştı. Babiâli'nin görüşüne göre, ancak Batı'nın kurum ve kuralları alınarak, Osmanlı Devleti'nin tümüyle çöküşünün önüne geçilebilirdi.

Osmanlıları Batılılaşma'ya özendiren bir diğer öge de, Avrupa'nın Osmanlı Devleti üzerinde giderek artan siyasal, askerî ve ekonomik baskısıydı. Paris Barış Antlaşması'nın yapılmasını izleyen yıllarda Avrupalı devletler, Islahat Fermanı'nın gerektiği gibi uygulanıp uygulanmadığını denetlemek amacıyla, Osmanlı'nın içişlerine karışmaktaydı. Bu tür müdahalelerin en açık biçimde gerçekleştiği dönem ise, Abdülaziz dönemi olmuştur.¹

1 1856 tarihli Paris Barış Antlaşması'nda, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışamayacağı ilkesinin yer alması karşın bu devletler, Osmanlı Devleti'ne müdahale

Öte yandan Hersek Hristiyanları da, kendilerini yöneten Beylerin yaptıkları zulmü ileri sürerek, 1861'de Babiâli'ye karşı ayaklanmıştı. Görünürdeki neden bu olmakla birlikte, Herseklileri ayaklanmaya yönelten asıl nedenler; Sırbistan ile Eflak-Boğdan'ın özerklik haklarını genişletmeleri, Rusya'nın Slavları tahrik etmesi, Avusturya'nın asileri koruması ve Karadağlıların Hersek asileriyle işbirliğinde bulunmalarıydı. Karadağ, kendini Babiâli'ye karşı bir harekete geçecek güçte görmediğinden ötürü, komşuluğundan yararlanarak Hersek'in Hristiyan halkını ayaklanmaya özendirmişti. Babiâli bu durum karşısında, Hersek isyanı ile Karadağ'ın bu isyana müdahalesini tek bir sorun olarak ele almaya karar verdi.

Reform sözü vermek üzere, Ömer Paşa Hersek'e gönderildi. Karadağ milisleri Ömer Paşa'nın güçlerine karşı direnememişti. Bunun üzerine; Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya ve İtalya'nın İstanbul'daki elçileri, Babiâli'ye bir nota vererek savaşın durdurulmasını istediler. Yabancı devletlerin yeniden Osmanlı'nın içişlerine karışmasının sonucunda, 31 Ağustos 1862'de Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında bir barış antlaşması imzalanmış ve Karadağ'ın iç yönetiminin Osmanlı güçlerinin Karadağ topraklarına girmelerinden önceki konumunda kalması kararlaştırılmıştı.

Burada, gayet açık bir biçimde iki büyük Avrupa devletinin, yani Rusya ile Avusturya'nın, Hristiyan halkları koruma bahanesi arkasında Osmanlı'nın içişlerine karıştığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'ni Avrupa devletler topluluğunun bir üyesi olarak kabul etmelerinin karşılığında Avrupalı Güçler, acaba kendilerini Osmanlı'nın içişlerine karışmada haklı mı görmekteydi?.. Osmanlı Devleti'nin, ancak Batılılaşması sonucunda "kendi ayakları üzerinde durabileceği" ve böylelikle, Avrupa güç dengesi açısından bir tehlike oluşturmayacağı görüşünü savunan Avrupa devletleri, belki de siyasal, askerî ve ekonomik açılardan güçsüz Osmanlı Devleti'ni, kendi uygun gördükleri biçime sokmada kendilerini haklı görüyordu.

Haziran 1864'te Osmanlılar, önceden Karadağ topraklarında inşa etmiş oldukları askerî tesisleri yıktılar. Böylece, Osmanlı-Karadağ ilişkileri yeni bir barış dönemine girmiş oldu. Ancak, Karadağ'ın ayaklanmasına neden olan gerekçelerden hiçbirisi tümüyle ortadan kaldırılmadığı için, ileride bu bölgede yeni ayaklanmaların patlak vermesi kaçınılmaz olacaktı.

lede bulunurken bunu insaniyet adına yaptıklarını ve bu müdahalede haklı olduklarını ileri sürmekteydi. Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.7, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.334.

2. Sırp Ayaklanması (1862)

1829 Edirne Antlaşması uyarınca, Belgrad ve Orşova kaleleri dışında, Sırbistan'ın hemen hemen bağımsızlığına kavuşması onaylanmıştı. Osmanlı Devleti; Belgrad, Semendire, Feth-i İslam ve Bögürdelen kalelerinde asker bulundurmak hakkını korumaktaydı.

1856 tarihli Paris Barış Antlaşması'yla Sırbistan, bu antlaşmayı imzalayan devletlerin ortak güvencesi altında Osmanlı Devleti'nin hükümrانlığında bulunmayı sürdürecekti. Böylece Sırbistan, Rusya'nın koruyuculuğu altından çıkartılarak, Paris Barış Antlaşması'nı imzalayan devletlerin koruyuculuğu altına konulmuş oluyordu. Bu antlaşmayı imzalayan devletler arasında bir anlaşma olmaksızın, Sırbistan'a hiçbir askerî müdahale yapılmayacaktı.

19. yüzyılın ilk yarısında, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ortaya çıkan ulusçuluk ayaklanmaları ve Rusya'nın Balkanlar'da yaptığı Slavcılık (Panslavizm) propagandası, Sırlarda ulus bilincinin uyanmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştu. Ayrıca, Osmanlı toprakları üzerinde 1830'da bağımsız bir Yunanistan Krallığı'nın kurulması ve Paris Antlaşması'ndan sonra Eflak ile Boğdan Beylikleri'nin ayrıcalıklarının genişletilmesi de, Sırlar arasında bağımsızlık duygusunu özendirmişti.

Rusya, yıllardan beri Sırları destekleyen bir devlettir. Öte yandan III. Napoléon da, ulusçuluk düşüncesinin etkisiyle, Osmanlıların Avrupa'dan kovulmasını isteyecek kadar ileri gitmişti. Ayrıca III. Napoléon, Balkanlar'da ulusçuluk düşüncesinin yayılmasını ve ulusal devletlerin kurulmasını Rusya'nın ve Avusturya'nın bölgedeki etkilerini azaltmak açısından yararlı buluyordu. İşte bu nedenlerle Sırlar, Osmanlı Devleti'ne karşı girişecekleri hareketlerde Rusların ve Fransızların kendilerini destekleyeceklerine inanmaktaydı. Sırlar, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nden sağladıkları ayrıcalıklarla giderek bir ulus oldukları bilincine varmaya başlamıştı.

Sırp Beyi Miloş Obrenoviç, Mayıs 1860'da, Osmanlı Devleti'nden Beyliğin babadan oğula geçmek üzere Obrenoviç ailesine verilmesini ve ülkelerinin

*Sırp Beyi Miloş Obrenoviç
(1815-1839 ve 1858-1860)*

yönetiminde Sırlara var olan yasaları değiştirmek ve yenilemek hakkının tanınmasını istemiş; ancak Babiâli, Sırp Beyi'nin bu önerilerini reddetmişti.

Öte yandan Paris Antlaşması'nı izleyen yıllarda Sırlar, bağımsızlıklarını elde edebilmek amacıyla, Sırp kalelerinde bulunan Osmanlı güçlerine karşı saldırılarda bulunmuştu. Haziran 1862'de Belgrad kalesindeki Osmanlı güçlerine karşı Sırp halkı silaha sarıldı. Ağustos-Eylül 1862'de toplanan İstanbul Konferansı'nda Fransız delegesi, Belgrad kalesinin Osmanlılar tarafından Sırlara terk edilmesi önerisinde bulunmuş; Babiâli ise, bu öneriyi reddetmişti. Avusturya ile İngiltere de Osmanlı'nın görüşüne katıldı. Osmanlı Devleti ile ilgili devletler arasında 8 Eylül 1862 tarihinde varılan antlaşma uyarınca Babiâli, Sokod ve Oujtza kalelerini Sırlara terk etmekte; ancak, Belgrad kalesini korumaktaydı. Ayrıca, kalelerin dışında bulunan Osmanlıların Sırbistan'dan çıkarılarak, mal ve mülklerine karşılık alacakları tazminat konusunda Babiâli ile Sırp Hükümeti'nin bir anlaşmaya varmaları da kabul edilmişti. 1862 tarihli antlaşmanın Sırların lehine olmasına karşın Sırlar, Belgrad kalesinin Osmanlıların elinde kalmasından hiç hoşnut kalmamıştı.

İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya ve İtalya kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek, Osmanlı Devleti'ni Sırların karşısında yalnız bırakmıştı. İngiltere, içişleriyle ve Amerika sorunu ile uğraştığından, kendisini doğru- dan doğruya ilgilendirmeyen siyasal olaylara karışmaktan çekiniyordu ve bu nedenle Babiâli'yi, Belgrad kalesi yüzünden çıkacak bir uyuşmazlıkta destekle- meyeniyetli görünmüyordu. Avusturya'nın da, 1866'da Prusya ile yaptığı savaşta yenilmiş olduğu için, Avrupa'daki etkisi büyük ölçüde sarsılmıştı. Osmanlı Devleti, Avusturya'nın yardımına güvenemezdi. Fransa ise, Sırların yanında yer alarak, Osmanlıların Sırp kalelerinden çıkmasını önermekteydi.

Bu durumda Babiâli, Sırp isteklerini tümüyle reddettiği takdirde, Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlerden kendisine hiçbir yardım gelmeyeceğini biliyordu. Belgrad kalesi için savaş çıkması durumunda ise, Sırların yanı sıra büyük bir olasılıkla Yunanlılar, Karadağlılar, Bosna Hristiyanları ve Bulgarlar da bu savaşa katılacaktı.

Padişah Abdülaziz (1861-1876), 20 Mart 1867 tarihli bir fermanla, Belgrad kalesini Sırlara terk etti ve kaleye Osmanlı bayrağının yanına Sırp bayrağı çekildi. Belgrad kalesinin terki Osmanlı halkını derin bir acıya boğmuştu.

VIII. GİRİT AYAKLANMASI (1866-1869)

13. yüzyılın başlarından itibaren Venediklilerin elinde bulunan Girit Adası'nı Osmanlı Devleti, 1645'te başlatmış olduğu bir sefer sonucunda 1669'da tümüyle ele geçirmişti. Ada'nın Hristiyan halkına Venediklilere kıyasla daha geniş haklar tanıyan Osmanlıların yönetiminde Girit, 150 yıl süren bir huzur dönemi yaşamış; ancak, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Hristiyan halkları arasında başgösteren ulusçuluk akımları Girit halkını da etkilemişti.

1856 tarihli Islahat Fermanı'ndan sonra Yunanlılar, "Megali İdea" ülküsünü Giritliler arasında yaymaya¹ ve halkı Osmanlı Devleti'ne karşı isyana özendirmeye başlamıştı. Rusya da, Yunanlıları bu çabalarında desteklemekten geri kalmamaktaydı. Babıâli ise, Girit'te düzenin iyi valilerle sağlanabileceği görüşündeydi.

Mayıs 1866'da Girit halkı, Padişah'tan Islahat Fermanı'nda yer alan ve Avrupa devletlerinin güvencesi altında olan reformları yapmasını istedi. Babıâli, Giritlilerin bu isteklerini pek göz önüne almadı. İsteklerinin Osmanlı Devleti tarafından yerine getirilmemesi üzerine Giritliler, 1866 Ağustos'unda Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandı. Âsiler, Girit'in Yunanistan'a katılmasını istemekteydi. Giritliler, hareketlerinin başarıya ulaşabilmesi için Rusya, Fransa ve Yunanistan'dan yardım göreceklarını ümit ediyordu.

Rusya, Girit isyanında âsilerin tarafını tutmuştu. Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltmek Rusya'nın her zaman savunduğu bir düşünce olmuştu. Ancak Rusya, küçük ya da büyük Yunanistan'ın kendisinden başka bir devletin etkisi

1 "Megali İdea" (Büyük Düşünce); Yunan milliyetçilerinin, önceden Bizans İmparatorluğu'na ait olan bütün toprakları ele geçirerek, Konstantinopolis başkent olmak üzere, büyük bir Helen İmparatorluğu'nu yeniden kurma hayaliydi.

altında bulunmasını istemiyordu. Rusya, Girit'in Yunanlılara bırakılması görüşündeydi.

Fransa, Girit isyanında da ulusçuluk düşüncesinin savunuculuğunu yapmayı sürdürmüştü. Fransa, Romanya'nın, Sırbistan'ın ve Karadağ'ın bağımsızlıklarını kazanabilmeleri için çok çaba harcamıştı. Fransa, Girit'in Yunanistan'a verilmesine taraftardı.

İtalya ile Prusya, ulusal birliklerini tamamlamayı ulusçuluk düşüncesinin yayılması ile mümkün gördükleri için, Girit ayaklanmasında Fransa İmparatoru III. Napoléon'un görüşlerini paylaşmaktaydı.

İngiltere'nin Akdeniz politikası ise, ulusçuluk esaslarına göre değil, İngiltere'nin çıkarlarına göre saptanmıştı. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasından yanaydı ve büyük bir Yunanistan'ın kurulmasına karşıydı. Büyük bir Yunanistan kurulduğu takdirde, bu devlet büyük bir olasılıkla Rusya'nın dostu olacaktı. İşte bu düşüncelerle İngiltere, Girit isyanında Babîâli'nin yanında yer almayı yeğlemişti.

Bağımsız bir Yunan devletin kurulması için aralarında işbirliği yapmış olan Rusya, Fransa ve İngiltere'nin, Girit Adası'nın Yunanistan'a bırakılması konusunda aynı görüşte olmamaları Girit asilerini düş kırıklığına uğrattı.

Yunan halkının Girit'in Yunanistan'a katılmasına taraftar olmasına karşın, Yunan Hükümeti, Girit için Osmanlı Devleti'ne karşı bir savaşı göze alamamaktaydı. Ancak Yunan halkı ile Hükümeti, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bir savaşa neden olmaksızın, Girit asilerine her türlü yardımda bulunmaktaydı.

Osmanlı Devleti ise, Girit'i Yunanistan'a vermeyi hiç düşünmemekteydi. Girit, Osmanlı Devleti'nin bir eyaletiydi; Girit ayaklanması Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunuydu ve yabancı devletlerin bu ayaklanmaya karışmalarının devletler hukuku açısından geçerliliği yoktu. Padişah Abdülaziz, Fransa'ya, Osmanlı Devleti'nin Girit'ten vazgeçmeyeceğini bildirdi.

Girit ayaklanması, Büyük Güçlere, 1856 ertesinde Hristiyan uyruklarına reform sözü veren, ancak, Avrupa'ya karşı üzerine aldığı yükümlülükleri yerine getirmeyen Babîâli'ye, öğütte bulunmak ve hatta tehdit yollu sözler söylemek için iyi bir fırsat vermişti. Fransa, birkaç yıl önce Romanya'da yapıldığı gibi, Girit'te de bir Avrupa komisyonunun denetimi altında plebisit yapılmasını istiyordu. Avusturya, din açısından tümüyle tarafsız bir reform yapılmasından yanaydı. Rusya da, Girit'e özerklik verilmesini önermekteydi.

Babîâli ise, Büyük Güçlerin bu önerilerini kesinlikle reddetti.

Aralık 1868'de Babîâli, Yunan Hükümeti'ne bir ultimatö vererek, şu istemlerde bulunmuştu: Yunan Hükümeti, Yunanistan'ın her yanında Osmanlı Devleti'ne düşmanca bir amaçla oluşturulmuş olan çeteleri dağıtacak ve gelecekte de bunların oluşmasını önleyecekti. Yunan Hükümeti, Girit göçmenlerine

memleketlerine dönmeleri için izin verecek ve bunların dönmelerini kolaylaştırıcı önlemler alacaktı. Osmanlı askerleri ile Osmanlı uyruğunda olanlara saldırıda bulunmakla suçlananlar, yasalar gereğince cezalandırılacak ve zarar görmüş olan ailelere tazminat ödenecekti. Yunan Hükümeti, bundan böyle var olan antlaşma hükümlerine ve insan haklarına uygun hareket edecekti. Yunan Hükümeti bu ulti-matoma itiraz edince Babiâli, Yunan Hükümeti ile diplomatik ve ticarî ilişkilerini kesmişti. Bu, Avrupa'da büyük bir heyecanın doğmasına neden olmuş ve Girit sorununa bir çözüm bulabilmek amacıyla, Büyük Güçler ile Osmanlı Devleti arasında Ocak 1869'da Paris'te bir konferans toplanmıştı. Avrupalı devletler konferansta, Osmanlı Devleti'nin Yunanlılara verdiği ulti-matoma yer alan Osmanlı isteklerini haklı bularak, bunları bir deklarasyon şeklinde Yunan Hükümeti'ne bildirdi. Böylece, Girit isyanı sona erdirilmişti.

1866-1869 yıllarında patlak veren Girit isyanına Rusya dışında başka hiçbir Güç fazla ilgi göstermemiş; Rusya'nın ilgisi ise, güçsüzlüğü ve diğer yükümlülükleri nedenleriyle sınırlı kalmıştı. Eflak-Boğdan, Sırbistan, Karadağ ve Girit ayaklanmalarına Avrupa devletlerinin de müdahalede bulunmalarını göz önüne alan Babiâli ise, bu ayaklanmalara, hem bunlara neden olan Hristiyan uyruklarını hem de Avrupalı Güçleri hoşnut edecek çözüm yolları bulmaya çalışmıştı. Ancak bunu yaparken, Osmanlı Devleti'nin yapısı da dağılmaya daha uygun bir hale gelmişti.

IX. BULGAR AYAKLANMASI (1867)

Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin hükümrânlığı altında bulunan bir eyalet konumundaydı.¹ 18. yüzyılın sonlarında Avrupa, Bulgar ulusunun varlığından henüz haberdar değildi. Ruslar, ancak 1828-1829'da Osmanlılar ile yaptıkları savaş nedeniyle, Bulgarlar ile temasa geçmiş ve bu halkın kendileriyle aynı dine sahip olduğuna ve Rusça'ya yakın bir dil konuştuğuna tanık olmuştu.

19. yüzyılın başlarında Sırbistan'ın ve Rusya'nın özendirmeleriyle, Bulgarlarda ulusal bilinç oluşmaya başlamıştı. Öte yandan, dinleri açısından bağlı bulundukları Fener Patrikhanesi, Bulgarları Rumlaştırma'ya çalışmakta ve bu da, Bulgar halkının ulusal bir hareket etrafında toplanmasına vesile olmaktaydı.

Rusya, özellikle 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ertesinde, Bulgarlarla olan dil ve mezhep yakınlığından yararlanmaya başlamış ve Bulgarlar arasında Osmanlı Devleti'ne karşı propaganda etkinliklerine girişmişti. Rusya ayrıca, Sırları ve Yunanlıları Babiâli'ye karşı ayaklanmalarında desteklemek yoluyla, Bulgarlarda da isyan ruhunun uyanmasına büyük ölçüde katkıda bulunmaktaydı.

19. yüzyılın ilk yarısında Bulgarlar, Rusların Balkanlar'daki etkinliklerinden yararlanarak, Osmanlı Devleti'nden ayrılma eğilimleri göstermeye başlamıştı. 1841 yılında Leskofça ile Niş kenti, kasaba ve köyleri hep birden isyan etti. Ayaklanmanın görünürdeki nedeni, verginin ağırlığı ve Osmanlı memurlarının Bulgarlara kötü davranmalarıydı. Ancak Bulgar ayaklanması, ger-

¹ Osmanlılar, Sofya'yı (1382), Tırnova'yı (1393) ve Vidin'i (1396) ele geçirmişti. Haçlıların Niğbolu'da bozguna uğramaları üzerine Bulgaristan, kesin olarak Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştı.

çekte Sırbistan'ın tahrikleriyle ortaya çıkmıştı.² Niş ayaklanması bastırıldıysa da, Rusya bu fırsattan yararlanarak, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmak istemiş; bunun üzerine Fransa ve Avusturya da, Rusya'yı tek başına bırakmak istememişti. Bu gelişme, Bulgarlara, Büyük Güçlerin kendileriyle ilgilendiklerini ve yalnız olmadıklarını göstermişti.

Niş isyanından sonra Bulgarlar, Osmanlı'nın kötü yönetiminden şikâyet etmeyi sürdürdü. Öte yandan, 1848'de Avrupa'yı sarsan devrimler Bulgarları da etkilemişti. Ayrıca Ruslar, Osmanlı topraklarını İngiltere ile paylaşma düşüncesinden hareketle, Bulgarları Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya özendir-mekteydi.

19. yüzyılın ilk yarısındaki son ve en önemli Bulgar isyanı 1849 yılının Nisan ortalarında meydana geldi. Bu tarihte Sırbistan'dan Vidin'e³ gelen birkaç Bulgar eşkıyası, köylüleri "on bin Sırp askeri geliyor" diye galeyana getirmiş ve bunların ayaklanmaya katılmalarını sağlamıştı. 1849 Vidin ayaklanması Babiâli tarafından güçlükle bastırılabilirdi. Bu ayaklanmayı 13 Mayıs 1850'de Vidin'de ortaya çıkan bir diğer ayaklanma izledi. Sayıları on bini geçen asiler Müslüman halkı katletti. Ayaklanma 18 Haziran 1850'de bastırılabilmişti. 1850 yılındaki Vidin ayaklanmasından sonra âsiler, Rusya ile Sırbistan'ın özendirmeleriyle eylemlerini aralıksız sürdürdüler.

Çar Nikola, 1853'te San Petersburg'daki İngiliz Elçisi Sir Hamilton Seymour ile yaptığı görüşmede, Osmanlı topraklarının paylaşılması düşüncesini ortaya atarken, "bağımsız Bulgaristan"ın kurulmasından da söz etmişti.

Kırım Savaşı ertesinde, Vidin'de ve Vidin'e bağlı Tırnova Sancağı'nda Bulgar halkı arasında yoğun biçimde Rus propagandası yapılmaktaydı. Bu bölgede isyan çıkartmak için, Rus ajanları Bulgarları özendiriyordu. Nitekim 1856 Nisan'ında, Vidin'de yeni bir ayaklanma patlak vermişti.

1856-1876 yıllarında Osmanlı Devleti'nin başında artık ciddi bir Bulgar sorunu vardı. Bu dönemde Bulgar sorunu üç başlı bir hareket olarak ortaya çıkmaktaydı: 1) Eğitim ve kültür hareketi; 2) Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrı özerk bir Bulgar kilisesi kurma hareketi; 3) Osmanlı Devleti'nden ayrılmak amacıyla güden silahlı ayaklanma hareketi.⁴

1860 yılında Bulgarlar, artık Rum Patriği'ni ruhanî reisleri olarak tanımayacaklarını Osmanlı Hükümeti'ne bildirmişti. Bulgarlar, "Islahat Fermanı"nda Osmanlı uyruklarına tanınan din ve mezhep özgürlüğüne ilişkin hükümlerden yararlanarak, bağımsız bir Bulgar kilisesinin kurulmasını istemekteydi. 1866

2 M. Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s.108.

3 Vidin kazası, Bulgar topraklarının Sırbistan'la olan sınırının hemen yanında yer alıyordu.

4 Şentürk, *age*, s.114.

yılının Aralık ayında, Osmanlı Hükümeti'ne Bulgar kilisesinin oluşturulmasına ilişkin yeni bir öneri sunuldu. Babiâli, Bulgarların bu isteğini kabul etti.

1867'de Bulgarlar, bağımsızlık amacıyla Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmıştı. Bulgar çeteleri, Bulgarların yaşadıkları toprakların özerk bir Krallık haline getirilmesini; ancak, bu bölgenin hükümrانlığını Padişah'ın üzerine almasını istemekteydi. Babiâli, bu ayaklanmaya büyük önem vermişti, çünkü Bulgaristan, öteki Balkan ülkelerine kıyasla İstanbul'a çok yakındı ve Balkanlar'ın da bir dereceye kadar merkezi sayılırdı. Ayrıca, Bulgaristan'ın Müslüman nüfusu küçümsenemeyecek kadar önemliydi. Bu ayaklanma Babiâli tarafından bastırıldı.

1868 yılının Ekim ayında bir Bulgar Eksarklığı kurma tasarısı gerçekleştirilememişti. Rum patriklerinin tümü çok tehlikeli gördükleri bu ödünün karşısındaydı.⁵ Babiâli, 11 Mart 1870 tarihli bir fermanla, Bulgar kilisesinin bağımsızlığını ve Eksarklığı resmen kabul etti. Böylelikle Bulgarlar, Fener Rum Patrikhanesi'nin yüzyıllarca süregelen nüfuzundan, Helenizm'den ve Rum papazların sömürülerinden kurtulmuş oluyordu. Bulgar Eksarklığı'nın en önemli etkisi, Bulgar ırkçılığının Bulgar halkı arasında yayılıp gelişmesine ortam hazırlaması olmuştu. Eksarklık buyruğundaki Bulgar papazları Bulgar ırkçılığı yolunda halkı tahrik etmekteydi.

Balkan Koalisyonu Oluşturma Çabaları

1860'larda Balkan halkları, Osmanlı Devleti'ne karşı kendi aralarında ortak bir cephe oluşturabilmek amacıyla, değişik ittifak projelerini gerçekleştirme yolunda çaba harcamaktaydı. 1860'da Yunan Hükümeti, Osmanlı Devleti'ne karşı Yunan-Sırp-Karadağ birliğini oluşturma ve bu birliğin içine Tuna Beylikleri'ni de katma düşüncesini ortaya atmıştı.

Öte yandan Prens Miloş Obrenoviç'in liderliğinde Sırbistan ile Karadağ'ın birliğini öngören bir antlaşma 1866 Eylül'ünde akdedilmiş; Mayıs 1867'de de, Babiâli'ye karşı gerçekleştirilen başarılı bir savaştan sonra, Obrenoviç'in liderliğinde Sırp-Bulgar birliğini öngören bir sözleşme imzalanmıştı. 26 Ağustos 1867 tarihli Yunan-Sırp Antlaşması ise, Bosna ile Hersek'in Sırlar tarafından, Epir ile Tesalya'nın da Yunanlılar tarafından ilhakını öngörmekteydi. Öte yandan Ocak 1868'de Obrenoviç, Romanya Prensi Karol'la bir ittifak akdetmişti. Böylelikle, Osmanlılara karşı bir Balkan koalisyonu oluşturulmaktaydı. Bu koalisyonun oluşturulmasında Balkan Hristiyanlarını Osmanlılara karşı savaş açmaya özendiren Rusya'nın azımsanamayacak etkisi olmuştu. Osmanlı'ya karşı oluşturulan

5 Bulgar Eksarklığı, Makedonya'dakiler de dahil olmak üzere, bazı piskoposlukların "ayrı bir dinî yönetimi" olarak oluşturulacaktı.

Balkan koalisyonunun Osmanlı Devleti'ni yenilgiye uğratabilmesi zayıf bir olasılıktı, çünkü Balkan devletlerinin tümü güçsüz devletlerdi. Balkan ulusçuluğu bir tür Balkan federasyonunu oluşturmaya yeterli olamamıştı. Babıâli açısından ise, Hristiyan uyrukları arasındaki bölünmeler Osmanlı'nın yararınaydı.

Büyük Güçlerden yalnızca Avusturya, Balkanlar'da Osmanlı hükümrânlığının korunmasından yanaydı ve bu doğrultuda Sırbistan üzerinde baskı uygulayabilecek konumdaydı.

X. 1870'LERDE BÜYÜK GÜÇLER ve OSMANLI DEVLETİ

Rusya, Paris Barış Antlaşması'nı imzalamış olan devletlere gönderdiği Ekim 1870 tarihli notada, Rusya'nın, bundan böyle Karadeniz'de egemenlik haklarını kısıtlayıcı hükümlerle kendini bağlı saymayacağını, Karadeniz'de önceden sahip olduğu bütün hakları geri alacağını ve Paris Antlaşması'nın bu konuya ilişkin maddelerinin hükümsüzlüğünü Padişah'a bildirmeyi bir hak ve zorunluluk olarak gördüğünü belirtmekteydi.

Osmanlı Devleti, Rusya'nın Karadeniz'de yalnızca kendi savunması için zırhlı gemi inşa edebileceğini kabul etmekle birlikte, Boğazlar'ın açılmayacağını kesin bir dille ortaya koydu. Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa¹ Rus notasını aldığı anda, "demek ki, bize harp ilan ediyorsunuz" demişti.² 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın belki de ilk işaretiydi bu. Babiâli, Rus notasını Paris Antlaşması'nın ihlali olarak algıladığını İstanbul'daki Rus Elçisi'ne bildirdi.

*Sadrazam
Mehmed Emin Âli Paşa
(Ağustos 1852 - Ekim 1852,
Mayıs 1855 - Kasım 1856,
Ocak 1858- Ekim 1859,
Ağustos 1861- Kasım 1861 ve
Şubat 1867 - Eylül 1871)*

1 Mehmed Emin Âli Paşa; 6 Ağustos 1852-3 Ekim 1852, 2 Mayıs 1855-1 Kasım 1856, 7 Ocak 1858-18 Ekim 1859, 6 Ağustos 1861-22 Kasım 1861 ve 11 Şubat 1867-7 Eylül 1871 tarihlerinde Sadrazamlık ve toplam sekiz kez Hariciye Nazırlığı görevlerinde bulunmuştu.

2 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.7, s.62.

Prusya ve daha sonra Almanya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Otto von Bismarck'ın (1862-1888), Rusya'nın isteklerinin Paris Antlaşması'nı imzalamış olan devletler arasında yapılacak bir konferansta görüşülmesi önerisi sonucunda Ocak 1871'de Londra Konferansı toplanmıştı. Gerçekte bu konferans Rus isteklerini onaylamak amacıyla toplanmıştı. Konferansa Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Almanya, İtalya, Avusturya ve Fransa katıldı. Londra Konferansı'nın sonucunda imzalanan Londra Antlaşması ile Rusya, Paris Antlaşması'nın Karadeniz'de egemenlik haklarını kısıtlayan hükümlerinden kurtulmuş oluyordu. Bu Rus başarısı Rusya'nın dışında yaşayan Slavlar ile özellikle, Osmanlı Devleti'nin Ortodoks uyrukları arasında büyük heyecan yaratmış ve Panslavizm yeni bir ivme kazanmıştı.³

*Prusya Krallığı Başbakanı ve
Dışişleri Bakanı Otto von Bismarck
(1862-1871)
Almanya İmparatorluğu Başbakanı ve
Dışişleri Bakanı (1871-1888)*

Osmanlı Hükümeti, bir dereceye kadar Londra Antlaşması'ndan hoşnut kalmıştı, çünkü Boğazlar'ın statüsünde herhangi bir değişiklik olmamış; konferansta Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren başka sorunlar ele alınmamış ve Büyük Güçler, Paris Barış Antlaşması'nın değişikliğe uğramayan maddelerini onaylamıştı. Ancak, Londra Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki güvenliği zayıflamaktaydı.

1870'lerin başlarında Balkanlar'da barış sağlanmıştı. Öte yandan Fransa, 1870-1871'de Prusya ile olan savaşında yenilmiş; Avusturya ise, İtalya'daki ve Prusya'daki topraklarından kovulmuştu. 1870-1871 savaşında Fransa'nın Prusya'ya yenilmesinin sonucunda Fransa'da İmparatorluk rejiminin yıkılarak Cumhuriyet yönetiminin kurulması ve İtalya ile Almanya'nın birliklerini tamamlaması Avrupa'nın güç dengesini tümüyle değiştirdi.

3 Panslavizm'in başlıca ilkeleri; otokrasi, ulusçuluk ve Ortodoksluk'tu. Panslavizm doktrini çerçevesinde, Doğu'da yeni fetihlerle Rus emperyalizmi geliştirilecek; Rusya'nın egemenliği altında bulunan ırklar Ruslaştırılacak ve Rusya'nın dışında kalan Slav toplulukları Rus egemenliği altına alınacaktı. Panslavistler, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Slav halklarını kurtarmakla işe başlamak istiyordu. Bkz. Hüner Tuncer, *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler (1815-1878)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 2009, s.113.

İtalyan birliğinin gerçekleşme süreci şöyle bir seyir izlemişti: Mart 1860'da merkezi İtalyan devletleri oybirliğiyle Piyemonte-Sardinya Krallığı ile birleşme kararı aldı. Yeni İtalyan Krallığı; Venedik'in dışında Kuzey İtalya'yı, orta İtalya'da Umbriya ile Papalık devletlerini ve güneyde de Napoli ile Sicilya Krallıklarını kapsamaktaydı. Lombardiya 1859 tarihli antlaşmayla Avusturya'dan alınmış; 1860'da Parma, Modena, ile Toskana Piyemonte-Sardinya Krallığı'na katılmış; Garibaldi, Sicilya ile Napoli'yi fethetmiş ve Cavour, Roma'nın dışında geri kalan merkezi devletleri Piyemonte'ye katmıştı. İtalyan birliğinin dışında kalan Venedik ile Roma ise, sırasıyla 1866 ve 1870 yıllarında birliğe katılmış ve İtalya'nın siyasal birliği 1871 yılında tamamlanmıştı.

Alman birliğinin oluşma süreci ise şöyle gelişti: 1861 yılında I. Wilhelm Prusya tahtına çıkmıştı. I. Wilhelm, Prusya'nın Alman birliğini gerçekleştireceğine yürekten inanmaktaydı. I. Wilhelm, 1862 Eylül'ünde Bismarck'ı Başbakanı ve Dışişleri Bakanı yaptı. Almanya, 1866 yılına değin 38 devlet arasında bölünmüştü. 1866 yılında Bismarck, üç aşamada Alman birliğini gerçekleştirme sürecine başladı. Bismarck, ilk olarak Schleswig, Holstein ve Hanover bölgeleriyle 1867'de Mecklenberg, Saksonya ve Darmstadt'ı Prusya topraklarına kattı; ikinci aşamada 1870-1871'de Bavyera, Baden, Württemberg ve öteki güney devletleriyle Fransa'dan Alsace ve Lorraine bölgesini aldı. Üçüncü aşamada ise Bismarck, 1871 yılında Avusturya'yı Alman İmparatorluğu'ndan dışlayarak, 1918'e değin değişmeyecek olan Alman sınırlarını kesinleştirdi. 1872 yılında Prusya Kralı, Alman İmparatoru ilan edilmişti.

*Prusya Kralı I. Wilhelm (1861-1871)
Almanya İmparatoru (1871-1888)*

1872 yılında Rus Çarı II. Alexander, Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph ve Alman İmparatoru I. Wilhelm arasında Berlin'de bir görüşme yapılmış ve Birinci Üç İmparatorlar Ligi kurulmuştu. Üç İmparatorlar Ligi'nin önemli maddelerinden biri, Avrupa'da statükonun korunması; bir diğeri de, Balkanlar'da çıkacak herhangi bir anlaşmazlığın üç devlet tarafından birlikte çözülecek olmasıydı. Üç İmparatorlar Ligi, Bismarck'ın da korkulu bir biçimde beklediği gibi, 1875 yılında başlayan Balkan Buhranı sırasında dağılmıştı.

Osmanlı Devleti, Paris Antlaşması'ndan 1870'de Fransa'nın Prusya'ya yenilmesine değin geçen dönemde, İngiltere ile Fransa'nın, zaman zaman İmparatorluğun iç ve dışişlerine karıştığını ve İmparatorluk sınırları içerisinde yaşayan Hristiyan tebaa üzerindeki Rusya'nın koruyuculuğuna ortak çıktığını görmüştü. Öte yandan, İstanbul'daki Rus Elçisi Ignatieff, Osmanlı'nın topraklarının elinden alınması ya da paylaşılması yerine, Osmanlı Devleti'nin Rus nüfuzu altında bulundurulmasını Rusya'nın çıkarları açısından daha yararlı buluyordu. Bu düşüncelerle Rusya dostluk elini Babiâli'ye uzatmıştı. Rus Çarı, Ortodoks uyruklulara karşı hakça davranıldığı ve Babiâli'nin Rusya'nın iyi niyetinden kuşku duymadığı sürece, sağlam bir Rus-Osmanlı dostluğunun kurulabileceğini dile getirmektedir. Sadrazam Âli Paşa, bunun üzerine Osmanlı Devleti'nin dış politikasını Rusya'ya yönlendirmişti.

Bir zamanlar İngiltere Büyükelçisi Stratford Canning'in Padişah Abdülmecit'in akıl hocalığını yaptığı gibi, Abdülaziz zamanında da benzer görevi Rusya'nın Büyükelçisi Ignatieff üstlenmişti. Fransa ile İngiltere'nin Avrupa politikasından tümüyle silindiklerini varsayan Padişah ile Sadrazam, Osmanlı Devleti'ni iç ve dış politikasında tümüyle Rusya'nın etkisi altına soktu. Rusya da, Osmanlı Devleti nezdindeki bu konumundan yararlanarak, Balkanlar'daki Hristiyan tebaa arasında Panslavizm propagandasını rahatça geliştirmişti.

Eylül 1871'de Tanzimat Paşaları'ndan Âli Paşa ve ondan iki yıl önce de Fuat Paşa ölmüştü. Böylelikle, Reşit Paşaokulu kapanmış oldu. Padişah Abdülaziz, kendi bireysel ve otoriter yönetimini kurmak ve ancak kendi iradesini uygulayacak olan bir Sadrazam'ı atamak yolunu seçmişti. Bu Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'ydı. Mahmut Nedim Paşa'nın uyguladığı dış politika Âli Paşa'nınkinden farklıydı. Âli Paşa, bir yandan Rusya ile dostluk yaparken; öte yandan da Avrupalı Güçleri bir yana itmeyi düşünmemişti. Oysa Mahmut Nedim Paşa, Fransa ile İngiltere'den ayrılarak, Osmanlı Devleti'ni adeta Rusya'nın "kucağına atmak"tan çekinmedi.

1875 yılında Doğu Sorunu'nun yeniden gündeme gelmesine neden olan Hersek'teki ayaklanmanın öncesinde Osmanlı Devleti, içeride başkaldırılarla karşı karşıya kalmış, dışarıda ise yalnızlığa itilmişti.

XI.

1875 HERSEK AYAKLANMASI ve BÜYÜK GÜÇLER

"Doğu Sorunu", 1875 yılında patlak veren Hersek Ayaklanması'na değin Büyük Güçlerin gündeminde pek yer almamıştı.

Hersek, Bosna'nın güneybatısında yer almaktaydı. 1875'te Hersek Bosna vilayetine bağlı bir sancaktı. Hersek'in nüfusu Müslümanlar ile Hristiyanlardan oluşmaktaydı. Hristiyanların Müslümanlara kıyasla sayıca çok daha fazla olmasına karşın, ekonomik ve sosyal koşullar açısından Müslümanlar Hristiyanlardan daha ayrıcalıklı konumdaydı.

Bosna, 1435'ten itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na vergi ödemek zorunda kalmış; 1463'te de Osmanlılar Bosna'nın tümünü fethetmişti. 1466 tarihinde Bosna ile birleşen ve 1528'e değin Bosna'ya bağlı olarak yönetilmiş olan Hersek ise bu tarihte Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştı.

Bosna ile Hersek bir yandan Sırbistan'a, öte yandan da Karadağ'a bitişikti ve Avusturya'nın Dalmaçya ile Hırvatistan eyaletlerine komşuydu. Bosna ile Hersek, hem bu ülkelerin hem de Rusya'nın Slavcılık propagandalarının etkisi altındaydı.

1856 Paris Barış Antlaşması'nı izleyen yıllarda Karadağ'da, Sırbistan'da, Eflak-Boğdan'da ve Girit'te çıkan ayaklanmaların sonucunda Osmanlı Devleti, bu halklara ya özerklik vermiş ya da bunların var olan özerklik ayrıcalıklarını genişletmişti. İşte bu gelişmeler, Bosna ile Hersek'in Hristiyan halkını da Osmanlı yönetiminden kurtulmak için ümide düşürdü. 1870'den sonra Rusya'nın Avrupa devletleri arasındaki güç dengesini kendi lehine değiştirmesi üzerine, Balkanlar'da yaptığı Panslavizm propagandasının yoğunluğu da artmış ve bu nedenlerin etkisiyle 1875 yılında Hersek'te isyan patlak vermişti.

Hersek ayaklanması, öteki Balkan halkları arasında da görüldüğü gibi, Osmanlı'nın yönetim baskısına karşı silahlı bir protesto niteliğinde ortaya çıkmıştı. Hersek halkı Osmanlı Devleti'nden reformların yapılmasını ve bu reformların Avrupa'nın güvencesi altında uygulanmasını istiyordu. Avusturya, Rusya ve Almanya bu güvenceyi vermeye hazırды. Görülüyor ki Osmanlı'nın Hristiyan uyrukları, Osmanlı Devleti'nin tek başına yapacağı reform hareketine güvenemekte ve bunun ancak Avrupalı devletlerin güvencesi ve denetimi altında yapılırsa gerçekleşebileceğine inanmaktaydı.

Babiâli, Hersek ayaklanmasının siyasal bir amacı olmadığını, yerel ve yönetsel bir nitelik taşıdığını varsayarak, Karadağ'ı özendirmemek ve Rusya'ya da müdahale olanağını tanımamak için, önceleri asilere karşı güç kullanmama yolunu seçmişti. Ancak, Osmanlı'nın bu tutumunun sonucunda ayaklanmanın alanı genişledi.

Hersek ayaklanmasını bastırmak üzere gönderilen Selim ve Derviş Paşaların komuta ettikleri Osmanlı güçleri ağır kayıplar vermişti. Büyük Güçlerin aracılığından ve içişlerine karışmalarından kaygı duyan ve bunları önlemek isteyen Osmanlı Hükümeti, 20 Eylül 1875 Fermanı'nı, 2 Ekim 1875 İradesi'ni ve 12 Aralık 1875 Fermanı'nı yayımladı. Ekim 1875'te Babiâli, vergileri indireceğine, yönetimdeki yolsuzlukların üstesinden geleceğine ve Bosna ile Hersek'in Osmanlı Devleti nezdinde sürekli bir temsil heyeti bulundurabilmesine olanak sağlayacağına söz vermekteydi. 12 Aralık 1875 tarihli Ferman'da da, modern yöntemlere göre bağımsız mahkemelerin kurulması, vergilerin daha hakça bir düzen çerçevesinde alınması, angaryanın kaldırılması, dinlerin özgür bırakılması, gayrimüslimlerin kamu hizmetlerine girebilmesi ve köylü halkın devletten ve özel kişilerden toprak satın alabilmesi öngörülüyordu. Ancak Osmanlı Hükümeti, kabul etmiş olduğu bu reform önlemleriyle dahi Avrupa diplomasisinin reform maskesi altında Osmanlı Devleti'ne müdahalede bulunma girişimlerini önlemede başarılı olamamıştı.

Padişah Abdülaziz, geçmişte olduğu gibi, Rusya'nın ayaklananlara yardım bahanesiyle bir Balkan savaşı çıkartmasından kaygı duyuyordu. Böyle bir durum gerçekleşirse, Avusturya ile öteki Avrupa devletleri müdahalede bulunabilir ve bu da, Osmanlı Devleti'nin başına büyük işler açabilirdi. Ancak, Hersek ayaklanmasını bir iç sorunu olmaktan çıkartıp, bu soruna uluslararası bir nitelik kazandıran yine Osmanlı Hükümeti'nin kendisi olmuştu. Babiâli, bir yandan Avusturya Hükümeti'ne başvurarak, Dalmaçyalıların âsilere yaptıkları yardımların önlenmesi amacıyla Avusturya'nın sınırlarında önleyici önlemler almasını; öte yandan da Büyük Güçlere başvurarak, Karadağ ile Sırp Prenslikleri'nin âsilere yaptıkları yardımların durdurulması için, bu Prenslikler'in nezdinde nüfuzlarını kullanmalarını istemişti.

Hersek Ayaklanması'na destek veren devletler Rusya, Avusturya, Sırbistan ve Karadağ'dı. Slav Komiteleri, başlangıçtan beri Hristiyanların davasının savunuculuğunu yapmakta ve asilere yardım için para ve malzeme toplamaktaydı. Hersek Ayaklanması'nın başlangıcında Rusya ile Avusturya, Balkanlar'daki statükonun korunacağına ilişkin Babiâli'ye güvence vermişti. Ancak bu iki devlet, âsileri ayaklanmayı sürdürmeye özendirmekten de geri kalmamaktaydı.

Babiâli, önceleri Büyük Güçlerin müdahalesini önlemeye çalışmış; ancak, İstanbul'daki Rusya Büyükelçisi Ignatieff, Padişah'ı bu müdahalenin Osmanlı'nın yararına olacağına ikna etmiş ve bu konuda Padişah'ın onayını almıştı. Ignatieff'in başlıca amacı, Balkanlar'da Rusya'nın nüfuzunu yeniden kurmak ve Doğu Sorunu'nu yalnızca Rusya'nın çıkarları doğrultusunda çözebilme idi. Ignatieff 1860'lı yıllarda, Osmanlı Devleti'ne karşı Balkan halkları tarafından genel bir ayaklanma çıkartılması ve bu hareketin örgütlenmesi çabalarında başlıca rolü oynamış; Osmanlı'yı tümüyle Rusya'ya bağımlı bir duruma getirebilmek amacıyla, onu içeriden çökertmeye çalışmıştı.

1875 Hersek Ayaklanması'nda Rusya, ayaklanmaya barışçı bir çözüm yolu bulabilmek amacıyla, Babiâli ile ayaklananlar arasında arabuluculuk yapmak önerisinde bulundu. Rusya'nın Balkan politikası, 1862'de Başbakan Gortchakov tarafından bir muhtıradan açıklanmıştı. Bu politika çerçevesinde, Hristiyanların yaşadığı eyaletler özerk duruma getirilecek; bu olmadığı takdirde ise, bu eyaletler Osmanlı Devleti'nden ayrılacaktı. Gortchakov, özerkliklerini kazanabilecek eyaletler olarak Bosna-Hersek'i, Arnavutluk'u, Bulgaristan'ı, Epir'i ve Teselya'yı göstermişti. Babiâli Girit'e özerklik vermiş, Eflak-Boğdan ile Sırbistan'ın özerkliklerini de genişletmişti. İşte bu nedenle Rusya, Hersek isyanına olumlu bakış açısıyla yaklaşmakta ve bu isyanın genişlemesine yardım etmekteydi.

Avusturya'nın Balkanlar'daki özlemleri ise, Rusya'nın özlemleriyle tam bir karşıtlık içindeydi. Avusturya, Osmanlı Devleti'nin olduğu gibi korunmasından yanaydı. Öte yandan Avusturya, Rusya'nın Doğu'da üstünlük kurmasını da istememekteydi.

Avusturya-Macaristan, 1859'da İtalya ve 1866'da da Almanya karşısında yenilgiye uğraması üzerine, genişleme ümitlerini gerçekleştirebilmek için gözlerini Balkanlar'a çevirmişti. Avusturya, Rusya'nın önerdiği gibi Bosna-Hersek'e Osmanlı hükümrânlığı altında özerklik tanınmasının karşısındaydı, çünkü Bulgaristan da benzer bir ödün isteyebilir ve Yunanistan, Sırbistan ile Karadağ'ın Osmanlı'ya karşı başkaldırısını özendirebilirdi. Avusturya Hükümeti, bu politikasında Almanya'nın kendisini destekleyeceğini ümit ediyordu, çünkü Avusturya'nın Balkanlar'a yönelmesinde Almanya'nın da çıkarları vardı.

Öte yandan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki konumlarından hoşnut olmayan Güney Slavları, bağımsız bir Güney Slav devletinin savunucusu

rolünü benimseyen Sırbistan'a yüzlerini çevirmişti. Oysa Sırbistan, Osmanlı yönetimi altındaki bütün Slavları özgürlüğüne kavuşturursa, bu Avusturya Slavları için de özendirici bir faktör olacak ve doğrudan doğruya Avusturya'nın varlığına bir tehdit oluşturacaktı. Kendi sınırları içinde yaşayan Slavlara hiçbir ödünde bulunmaya razı olmayan Avusturya, sınırında büyük bir Slav devletinin kurulmasını önlemeye niyetliydi. Askerî çevreler, Avusturya'nın, ancak Bosna ile Hersek'i topraklarına katmakla bunu önleyebileceğini ümit etmekteydi. Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Kont Andrassy ise, büyük bir Slav devleti kurulmasının ancak Avusturya'nın Osmanlı Devleti'nin korunmasından yana bir politika izlemesiyle önüne geçilebileceği görüşündeydi. Andrassy, 1875'te şöyle demektedir: "Osmanlı İmparatorluğu'nun var olması bizim çıkarlarımız doğrultusundadır. Osmanlı Devleti, küçük devletlerin statükosunu korumakta ve onların özelemlerini gerçekleştirmelerini önlemektedir. Eğer Osmanlı Devleti olmamış olsaydı, bütün bu ağır görevler bizim üzerimize düşecekti."¹

Avusturya'nın Rusya'ya karşı savaşımında Andrassy, Rusya'nın Doğu politikasının temel direği olan Sırbistan'ı Avusturya'nın yanına çekebilmek için ciddi çaba harcamaktaydı. Andrassy, Sırbistan ile dostane ilişkiler kurmaya çalışmış ve hatta Sırbistan'ı tümüyle Avusturya'ya bağlayabilmek için, Bosna'nın bir parçasını bile ona vermeyi düşünmüştü. Andrassy, "barışçı yöntemlerle sızma" politikasını uygulamakla, Rusya'yı tümüyle Balkanlar'dan çıkartabileceğine ve Doğu Sorunu'nu yalnızca Avusturya'nın çıkarları doğrultusunda çözebileceğine inanıyordu.

Öte yandan Andrassy, Almanya ile de dostane ilişkiler kurmuştu. Almanya, Avusturya ile Rusya arasındaki görüş ayrılıklarını giderme yolunda çaba harcamakta ve Doğu Sorunu'na kesin bir çözüm bulmada yardımcı olmayı istemekteydi. Almanya, iki müttefiki olan Avusturya ile Rusya'nın arasındaki bir çatışmayı önlemeyi istemekle birlikte, Avusturya'nın Büyük Güç olarak varlığının Almanya'nın yaşamsal çıkarı doğrultusunda olduğunu varsaymakta ve bu devleti güç kullanarak savunmaya niyetli olduğunu açıklamaktaydı. Almanya, Avusturya'nın Doğu'daki çıkarlarının korunmasını ve geliştirilmesini kendi doğal görevi olarak görmekteydi. Almanya'nın görüşüne göre, Avusturya'nın dış politikasında önceliği Balkanlar'a vermesinin sonucunda, Orta Avrupa'daki siyasal etkisi azalacak ve bu etkiye bundan böyle Almanya sahip olacaktı. Ayrıca, Balkanlar'da çıkarları çatışan Rusya ile Avusturya'nın her ikisinin de Almanya'nın yardımına gereksinmesi olacaktı.

Osmanlı Devleti'nin uyuğu olan âsilerle Babilî'yi görüşmelere yöneltebilmek amacıyla, Avusturya, Rusya ve Almanya Hükümetleri, Ağustos 1875'te

1 Mihailo D. Stojanovic, *The Great Powers and the Balkans 1875-1878*, University Press, Cambridge, 1939, s.30-31.

Hersek'teki yerel konsoloslarını ayaklanma bölgesine gönderme yolunda bir öneride bulunmuş ve Osmanlı Devleti de bu öneriyi kabul etmişti. Oysa böyle bir önerinin yapılması, bir devletin kendi toprakları üzerindeki hükümlerlik haklarıyla bağdaşmamakta ve böyle bir önerinin kabulü de, Osmanlı Devleti'nin bir iç sorununa Avrupa devletlerinin müdahalesini onaylaması anlamına gelmekteydi.

Rusya, Osmanlı Devleti'nin yapacağı reformların sonucunda, İmparatorluk sınırları içinde yaşayan Hristiyanların durumunun iyileştirilebileceğine inanmıyordu. Rusya'ya göre tek çözüm yolu, Osmanlı'nın Hristiyan halklarına özerkliklerinin verilmesiydi, çünkü Osmanlı Hükümeti, söz vermiş olduğu reformları yapabilme ve uygulayabilme gücüne artık sahip değildi. Avusturya ile öteki Güçler de, Osmanlı Hükümeti'nin bu reformları gerektiği biçimde yapabileceği konusunda kaygılıydı; ancak bu Güçler, reformları bahane ederek, Osmanlı Devleti'nin işlerine karışmayı, onu parçalamayı ve denetimleri altına almayı amaçlamaktaydı.

Rusya ile Avusturya Balkanlar'da üstünlük için savaşım verirken ve Almanya da, bu ikisi arasında bir çatışmanın olmasını önlemeye çaba harcarken; İngiltere, bu devletlerden uzak kalmayı yeğlemişti. Başlangıçtan beri İngiliz Hükümeti, Hersek Ayaklanması'na müdahale edilmesinin karşısında yer almış ve böyle bir müdahalenin Osmanlı Devleti'nin ayaklanmayı bastırmasını önleyeceğini ileri sürmüştü, çünkü İngiltere, bu ayaklanmayı Osmanlı'nın bir iç sorunu olarak görmekteydi.

Öte yandan Fransa da, Rusya, Avusturya ile Almanya'nın kendisini dışarıda bırakarak Doğu Sorunu'nu çözmesinden korku duymaktaydı.

1. Andrásy Notası (30 Aralık 1875)

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Dışişleri Bakanı Kont Andrásy, Rusya ile Almanya'nın onaylarını aldıktan sonra, Babiâli'ye verilmek üzere bir nota hazırlamıştı. Bu nota, Paris Antlaşması'nı imzalamış olan devletlerden İngiltere'ye, Fransa'ya ve İtalya'ya da kabul ettirildi. Notanın hazırlanmasındaki gerekçe, Babiâli'nin, 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları'yla vermiş olduğu sözleri yerine getirememiş olmasıydı. Notanın Babiâli'nin işlerine karışmak amacıyla değil, Hersek Ayaklanması'na bir çözüm bulabilmek için hazırlanmış olduğu ileri sürülmekteydi.

Kont Andrásy, öteki Avrupa devletlerine de danıştıktan sonra 30 Aralık 1875 tarihinde Babiâli'ye şu önerilerde bulunmuştu:

1. Hristiyan halkın özgürce âyinlerini yapması;
2. İltizam (kayıрма) usulünün kaldırılması;

3. Çiftçilerin durumunun düzeltilmesi;
4. Alınacak verginin yerel gereksinimler için harcanması;
5. Reformların yapılmasını denetlemek üzere, Müslümanlar ile Hristiyanlardan oluşan bir komisyonun kurulması.

Babîli 11 Şubat 1876'da, Andr ssy Notası'nın 5. maddesi dışındaki öteki maddelerini aynen kabul etti. Ancak Hersek isyancıları, "el altından" Rusya, Karadağ ve Sırbistan tarafından direnişte bulunmaya özendirildiklerinden, Andr ssy Notası'nı reddetmiş ve daha köklü reformların yapılmasını istemişti. Asiler, Bosna ile Hersek'ten Osmanlı güçlerinin geri çekilmesini ve reformları denetlemek üzere, Avrupa devletlerinin temsilcilerinden oluşan karma bir komisyonun kurulmasını istemekteydi.

Gerçekte Andr ssy Notası'nın altında yatan düşünce, Hersek âsilerinin siyasal bağımsızlıklarına kavuşturulması değil; Avusturya'nın, öteki Avrupa devletlerinin de onayıyla savaşız olarak Bosna ile Hersek topraklarını işgal edebilmesiydi. Rusya'nın da onayını sağlayan Avusturya diplomasisi, Bosna ile Hersek'e özerklik verilmesine ilişkin Sırp önerilerini bir kenara itmişti. Andr ssy Notası aynı zamanda, Avusturya'nın ayaklanmanın bastırılmasını istediğini öteki Avrupa devletlerine göstermek amacıyla da kaleme alınmıştı.

Andr ssy Notası'nın anlamı şuydu: Hersek Ayaklanması, artık Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu olmaktan çıkmış, Büyük Devletlerin bir çıkar oyunu haline gelmişti.²

Andr ssy Notası'nın ertesinde Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa, devlete ait toprakların mülksüz halka dağıtılması için emirler verileceğine; Bosna ile Hersek için her yıl vergilerin tutarını saptamak yetkisiyle ayrı ayrı birer denetleme komisyonunun kurulacağına; Hristiyan uyrukluların eşitliğinin mutlak olarak uygulanacağına ve genel bir af ilan olunacağına söz vermektedir.

*Avusturya-Macaristan İmparatorluğu
Dışişleri Bakanı Kont Julius Andr ssy
(1871-1879)*

2 Kemal Baltalı, "1875 Hersek Ayaklanması'nın Uluslararası Bir Nitelik Kazanması," *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 51.199.1987, s.207.

Mart 1876'da Hersekli âsiler, Rus, Sırp ve Karadağlı "kardeşleri" ile Avrupalı "insanlık dostları"nın (Philantropes) gönderdikleri para ve savaş malzemesiyle güçlenmiş olarak eylemlerine yeniden başladı.

Avrupalı Güçlerin Hersek Ayaklanması'nı yumuşatmadaki başarısızlığı ve Babiâli'nin ayaklanmayı güç kullanarak bastırmadaki yeteneksizliği, Osmanlı Devleti'ne bağlı diğer Hristiyan halkların **da Osmanlı'ya** karşı ayaklanmasını özendirmişti.

Öte yandan, Hristiyan Güçlerin Hersek Ayaklanması'na karışması ve bu Güçlerin baskısı altında Babiâli'nin ayaklanmalara vermek zorunda bırakıldığı ödünler, Babiâli'de ve Müslüman nüfus arasında büyük hoşnutsuzluk yaratmıştı. Padişah'ın Hristiyanlara boyun eğmesi ve Hersek Ayaklanması'nı bastırmada gösterdiği güçsüzlük, Osmanlı aydınları arasında da Padişah'a karşı duyulan hoşnutsuzluğun giderek artmasına neden olmaktaydı. Nitekim, Hersek Ayaklanması'nın bastırılmasında ve Büyük Güçlere yönelik izlenecek politika konusunda Babiâli'de derin görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı.

Adliye Nazırı Mithat Paşa, bütün Osmanlı topraklarını kapsayacak biçimde köktenci reformların gerçekleştirilmesi ile Padişah'ın yetkilerini kısıtlayacak bir anayasanın yapılması görüşünü savunmaktaydı.³ Padişah, bu politikadan hoşnut kalmamış; Mithat Paşa da, Padişah'ın tutumunu protesto amacıyla, **Mahmut Nedim Paşa'nın** ikinci Sadrazamlığı sırasında getirilmiş olduğu Adliye Nazırlığı görevinden Aralık 1875'te istifa etmişti. Mithat Paşa, Padişah'ın yetkilerinin kısıtlanmasını talep etmekteydi. Halk arasında hoşnutsuzluk yaygınlaştıkça, Mithat Paşa'yı izleyenlerin sayısı giderek artmış ve Paşa'ya yenilikçilerin lideri gözüyle bakılmaya başlanmıştı.

Mayıs 1876'da softaların ve ulemanın baskıları üzerine Sadrazamlığa getirilen Mehmet Rüştü Paşa ise, Mithat Paşa'yı yeniden Hükümet'e aldı. Mithat Paşa, anayasanın çıkartılması; Padişah'ın bunu reddetmesi durumunda ise, tahttan indirilmesi konularında Hükümet üyelerini

*Sadrazam Mithat Paşa
(1872, 1876-1877)*

3 Mithat Paşa, Padişah Abdülaziz'in Mahmut Nedim Paşa'yı sadrazamlıktan azletmesi üzerine, 31 Temmuz 1872'de sadrazam olmuş; ancak, bu görevde yalnızca iki ay kalabilmişti. Abdülaziz, 15 yıl süren Padişahlığı sırasında 16 kez sadrazam değiştirdi. II. Abdülhamit'in tahta çıkarılması üzerine Mithat Paşa, 19 Aralık 1876'da ikinci kez sadrazamlığa getirilmiş ve 23 Aralık'ta Kanun-ı Esasî'nin ilanını Babiâli'de **bir** söyletle açıklamıştı. 5 Şubat 1877'de ise Mithat Paşa, sadrazamlıktan azledilmekte **ve yurtdışına** sürgüne gönderilmekteydi.

ikna etmeyi başarmıştı. Böylece, 30 Mayıs 1876'da Padişah Abdülaziz, V. Murat'a tahtı bırakmak üzere tahttan feragat etmek zorunda bırakıldı.

2. Berlin Memorandumu (Mayıs 1876)

Rusya, 1876 ilkbaharından itibaren, Hersek âsilerinin isteklerini esas alan ve Karadağ'ın genişletilmesini amaçlayan yeni bir politika izlemeye başlamıştı. Rusya, ayaklanma bölgesine özerklik verilmesini ve askerî bir işgali ileri sürmekteydi. Avusturya ise, Doğu Sorunu'nun çözümünde Viyana'nın merkez olmasını ve Andrassy Notası çerçevesinde bir uzlaşmaya varılmasını istemekteydi. Avusturya'nın görüşüne göre, Bosna ile Hersek'in tümü Avusturya'ya bağlanmalıydı.

Öte yandan Alman Şansölyesi Bismarck, iki müttefiki arasında açık bir tercih yapmaya eğilimli görünmemekteydi. Bismarck için önemli olan Avrupa barışı ve Avusturya-Rusya-Almanya arasındaki uyumdu. Bismarck, Avrupa barışı uğruna, Osmanlı Devleti'ni bölme planları tasarlamakta; Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgalini ve Besarabya'nın da Rusya'ya verilmesini önermekteydi.⁴

Bismarck, Rusya ile Avusturya'nın, birbirine karşıt amaçlarının olduğunun bilincindeydi. Osmanlı'nın yapacağı reformlar konusunda da bu iki devlet anlaşamıyordu. Avusturya ile Rusya arasında bir çatışmayı önleyebilmek amacıyla Bismarck, Ocak 1876'da Osmanlı Devleti'nin parçalanması konusundaki görüşlerini paylaşmak üzere, İngiltere ile Rusya'yı yanına çekmek istemiş; ancak, bu planında başarılı olamamıştı. Bunun üzerine Bismarck, Andrassy'yi ve Gortchakov'u Berlin'e çağırarak; bunlara Üç İmparatorlar Ligi'nin korunmasının gerekli olduğunu bildirmiş ve Avusturya ile Rusya arasındaki her düzenlemeyi desteklemeye hazır olduğunu açıklamıştı.

1876 Mayıs ayında Berlin'de, Doğu Sorunu konusunda Rus, Alman ve Avusturya-Macaristan Şansölyeleri arasında bir konferansın toplanmasına karar verildi. Bu konferansta Rusya Başbakanı Gortchakov, Bismarck ve Andrassy ile görüşerek, Berlin Memorandumu'nu oluşturdu. Bu memorandumda; Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyan uyruklu halkların güvenliğinin tehlikede olduğu varsayımından hareketle, Avrupalı devletlerin bu tehlikenin olduğu bölgelere kendi güçlerini gönderebilmeleri ve bu bölgelerde güvenliği sağlayacak önlem-

*Sadrazam Mahmut Nedim Paşa
(Ağustos 1875-Mayıs 1876)*

4 Baltalı, *age*, s.212.

leri alabilmeleri öngörülmekteydi. Ayrıca bu bölgelerde, Osmanlı Devleti'nin gerekli reformları yapıp yapmadığını yabancı devletlerin konsolosları ya da memurları denetleyecekti. **(Osmanlı Devleti'nin iyi yönetilememesi sonucunda düşmüş olduğu bu vahim durumdan, günümüzde ülkemizi yönetmekte olan hükümetlerin gerekli dersleri almaları gerekmektedir!)**

Berlin Memorandumu'nda yer alan öneriler doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nin Hristiyan uyruklarını ve Osmanlı topraklarında yaşayan yabancı devlet uyruklarını koruyabilmesi için, bu kişilerin güvenliklerinin tehdit edildiği yerlere yabancı devletlerin savaş gemilerinin gönderilmesi gerekecekti. Ayrıca, 30 Aralık 1875 tarihli Andrassy Notası'nda yer alan müdahale hakkı çerçevesinde, Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletlerine karşı yükümlülüklerini yerine getirmesi için, Osmanlı üzerinde ciddi bir baskının uygulanması istenmekteydi. Bu yolda ilk adım olarak Büyük Devletler, iki aylık bir ateşkes antlaşmasının kabulü için Babilî'ye baskıda bulunacaktı. Bu süre içinde de Babilî ile âsiler aralarında bir anlaşmaya varacaktı.

Rusya ile Avusturya Berlin Memorandumu'yla, Balkan buhranının aralarında bir çatışmaya neden olmaması hususundaki kararlılıklarını ifade etmekteydi. Rusya, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i topraklarına katmasını onaylamakta; Avusturya da, buna karşılık Rusya'nın bir miktar toprak almasını kabul etmekteydi.

Berlin Memorandumu'yla, Bosna-Hersek'te Avusturya ile Rusya'nın koruyuculuğu altında bir reform programının uygulanabilmesi sağlanacaktı. Konsolosların denetimi altında yapılacak bu reform hareketlerinde Osmanlı başarısızlığa uğrarsa, gerekli önlemleri almak üzere Avrupalı devletler müdahalede bulunabileceklerdi. Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, artık kendini tümüyle Avrupalı devletlerin ellerine bırakmış durumdaydı.

Üç İmparatorluk Şansölyesi'nin Doğu Sorunu'na ilişkin Berlin'de almış olduğu bu kararlara İngiltere, Fransa ve İtalya Hükümetleri katılmaya çağırılmış; Fransa ile İtalya Hükümetleri bu kararlara katıldıklarını açıklarken, İngiltere bunları reddetmişti. İngiltere bu kararları reddederken, asilerin ateşkes kararına uymaları konusunda ciddi kaygıları olduğunu; ateşkesten önce, Sırbistan ile Karadağ'ı ayaklanmanın genişlemesine yardım etmekten vazgeçirmenin gerektiğini dile getirmekteydi. Ayrıca

*İngiltere İmparatorluğu Başbakanı
Kont Benjamin Disraeli
(1868, 1874-1880)*

İngiltere Başbakanı Disraeli, Osmanlı Devleti'nin, kendisinden istenen reformları yürütmek gücünde olmadığı, reformları yapmaya çaba gösterdiği takdirde ise, gücünün daha da zayıflayacağı ve ülkede anarşinin hüküm süreceği görüşündeydi.⁵

İngiltere'nin Berlin Memorandumu'nu reddinin hemen ertesinde, İngiliz Hükümeti'nin bütün sorunlarda Alman Hükümeti ile uyum içinde hareket etme isteği Bismarck'a bildirilmişti. İngiliz Hükümeti buna gerekçe olarak, Avrupa'da barışın ve statükonun korunmasında Almanya ile İngiltere'nin çıkarlarının aynı olduğunu ileri sürmekteydi.

Berlin Memorandumu daha çok Andr ssy'nin eseri idi. Andr ssy'nin iddiasına göre, eğer Osmanlılar bu memorandumu reddederse, Sırbistan ile Karadağ'ı açık bir savaşa girmekten alıkoymak çok g c olabilecekti. Ancak İngiltere'nin reddi  zerine, Berlin Memorandumu Osmanlı Devleti'ne bildirilmemi ti.

5 Disraeli, Muhafazakâr Parti (Tory)  yesiydi. 1858'de Derby Hükümeti'ne girmiş; 1868'de Derby'nin istifası  zerine Başbakan olmuş; ancak, birkaç ay sonra yapılan seçimlerde yeni bir Liberal Hükümet ba a geçmişti. Bundan böyle İngiliz politika yaşantısı, iki büyük rakibin, yani Disraeli ile Gladstone'un  eki me alanına d n secekti. 1874 seçimleri sonucunda Disraeli, Başbakan seçilmiş ve 1880'e değin başbakanlık yapmıştı.

XII. SIRBİSTAN ve KARADAĞ'LA SAVAŞ (Temmuz 1876)

II. Abdülhamit tahta çıktığı sırada (1876)¹ Osmanlı Devleti, Sırbistan ve Karadağ ile savaş halindeydi. Sırp lar ve Karadağlılar, 1875 Hersek isyanının başlangıcından itibaren âsilere yardım etmişti.

Sırbistan'ın, Balkan halklarını genel bir ayaklanmaya yönlendirme yolundaki çabaları sonuçsuz kalmıştı. Ne Yunanistan ne de Romanya, büyük bir devletin desteği olmadan Balkan halklarının Osmanlılara karşı savaşılabileceğine inanmamaktaydı. Öte yandan Balkan halkları da, tek başlarına böyle bir savaşın içinde yer almak istemiyordu.

9 Haziran 1876'da Babıâli, Sırp Hükümeti'ne niyetlerini sordu. Sırp Başbakanı, Sırbistan'a katılmak üzere Bosna'yı ve Karadağ'a verilmek üzere de Hersek'i istedi. Oysa İstanbul'daki Rus Elçisi Ignatieff, Bosna'nın Avusturya ile Sırbistan arasında paylaşılmasını öngörmekteydi.

Panslavizm propagandasının da etkisiyle Sırbistan ile Karadağ Hükümetleri, Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca hareketlerini giderek artırıyor du. Sırp Beyi Milan, Hersek Ayaklanması nedeniyle Sırbistan ticaretinin zarar gördüğünü ileri sürerek, Hersek isyanının kesin bir biçimde sona erdirilmesini ve bölgedeki güvenliğin Sırp askeri tarafından sağlanmasını Osmanlı Devleti'nden istemişti. Osmanlı Hükümeti Sırp ların bu önerisini yanıtlamaya zaman bulamadan Sırbistan, 1 Temmuz 1876'da Osmanlılara karşı savaş açtı ve 2 Temmuz 1876'da da Karadağ, Sırbistan'ın yanında yer aldığını Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Böylece, Osmanlı Devleti ile Sırbistan ve Karadağ arasında savaş başlamış olmaktaydı.

1 II. Abdülhamit, 1876-1909 yıllarında Osmanlı Padişahı'ydı.

Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit (1876-1909)

Osmanlı Devleti, yabancı devletlere birer bildirge göndererek Osmanlı'nın, Sırp ve Karadağ Beyliklerinin başlattıkları savaş karşısında kendini savunma durumunda kaldığını ve ancak bu nedenle savaş harekâtına girişmiş olduğunu duyurdu.

Sırpların bu savaşta hedefleri, Bosna'yı Rumeli'ye bağlayan Yenipazar Boğazı'nı ele geçirmek suretiyle Karadağ ile birleşerek, Bosna'yı Osmanlı Devleti'nden ayırmaktı. Osmanlı Ordusu, Sırp ordularını yenilgiye uğratmış ve Osmanlı'ya Belgrad yolu açılmıştı. Sırbistan, bu durumda Rusya'nın müdahalesini istedi. Rus Hükümeti, Sırbistan'ı Osmanlı Devleti'nin karşısında tek başına bırakamayacağını bilincindeydi. Slav davasını savunmak üzere, binlerce Rus gönüllüsü Sırbistan'a akmaya başlamıştı. Rus Çarı, Sırbistan'ın yenilgiye uğratılması durumunda, Balkanlar'da Rus etkisinin silineceğini görmüş ve gerekli girişimlerde bulunmaya karar vermişti. İstanbul'daki Rus Elçisi Ignatieff, Osmanlı Hükümeti'ne bir ültimatom verdi ve Sırbistan ve Karadağ ile ateşkesin yapılmasını istedi. Rusya ile bir savaşı göze alamayan Babıâli, Rus ültimatomunu kabul etmek zorunda kaldı. Böylelikle Rusya, hedeflerinden birini elde etmeyi başarmış, yani Sırbistan'ın ezilmesini önleyebilmişti. Rusya'nın öteki amaçları ise, Bosna ile Hersek'in özerkliklerini gerçekleştirmek ve Bulgaristan'da reformların yapılmasını sağlamaktı.

1. Reichstadt Antlaşması (8 Temmuz 1876)

Avusturya ile Rus İmparatorları, 8 Temmuz 1876'da Reichstadt'ta bir araya gelerek bir antlaşma imzalamıştı. Bu antlaşmayla Avusturya ile Rusya, Osmanlı'nın Sırbistan ve Karadağ'la savaşı sırasında ve ertesinde benimseyecekleri ortak tutumu saptamaktaydı. Savaş sırasında her iki devlet de tarafsız kalacaktı. Eğer Osmanlılar Hristiyanları yenilgiye uğratırsa Avusturya ile Rusya, savaşa müdahale edecek ve ayaklanan eyaletler için bazı reformları sağlayacaktı. Bu durumda, Sırbistan ve Karadağ'da statüko korunacaktı. Eğer Hristiyanlar zafer kazanırsa, büyük bir Slav devletinin kurulmasına olanak tanınmayacak; ancak, Sırbistan ile Karadağ'ın toprakları bir miktar genişletilecek ve bu iki devlet aralarında Yenipazar Sancağı'nı bölüşecekti. Bu durumda Avusturya, Bosna-Hersek'in Sırbistan ile Karadağ'a verilen parçalarının dışındaki kısımlarını topraklarına katacak; Rusya'ya ise, Besarabya ile Osmanlı'nın Asya'daki topraklarından bir parça verilecekti. İstanbul serbest bir şehir olabilecek; Teselya ile Epir Yunanistan'la birleştirilebilecek; Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk ise özerk beylikler durumuna getirilebilecekti.

Hem Rusya hem de Avusturya Reichstadt Antlaşması'ndan hoşnut kalmıştı. Rusya, Avusturya'nın, savaşta tarafsızlığı ile Sırbistan ve Karadağ'ın yenilgiye

uğraması durumunda bölgedeki statükonun korunmasında desteğini sağlamıştı. Avusturya ise, Rusya ile ilişkilerini tehdit eden özerklik düşüncesinden Rusya'yı vazgeçirmeyi ve Rusya'dan Bosna-Hersek'in Sırbistan ve Karadağ tarafından işgal edilmeyeceğine ilişkin güvenceyi almayı başarmıştı. Belki de Reichstadt Antlaşması'nın en can alıcı noktası, Rusya'nın, Bosna-Hersek'i Avusturya'nın almasını onaylaması ve bunun karşılığında da kendisinin Besarabya'yı almasına Avusturya'nın razı edilmesi idi.

2. Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'nın Sonuçları

Sırbistan ile Karadağ, Bosna ile Hersek'i özgürlüklerine kavuşturabilmek amacıyla, Osmanlı Devleti karşısında çok güçsüz olmalarına karşın savaşa girişmiş ve böylelikle, kendi özgürlüklerini bile yitirebilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Ancak Sırbistan, kardeşlerini özgürlüklerine kavuşturmada başarılı olamamıştı, çünkü Osmanlı Devleti ile bir savaşı yürütebilecek gerekli güçten ve hazırlıktan yoksundu. Sırbistan, Osmanlı Devleti'ni yenmiş olsaydı bile, Bosna ile Hersek'i ele geçiremezdi, çünkü bu topraklar, Avusturya ile Rusya arasında imzalanmış olan Reichstadt Antlaşması uyarınca zaten Avusturya'ya ayrılmıştı. Ancak şunu da kabul etmek gerekir ki, Sırbistan'ın bu kavgasının Güney Slavlar üzerindeki manevî etkisi oldukça büyük olmuştu.

Sırbistan, Güney Slav eyaletleri arasında yabancı egemenliğinden kendini kurtaran ilk devletti. 1870'lerde halen Avusturya ve Osmanlı Devleti'nin hükümlerinin altında yaşayan Sırlar, özgürlüklerine kavuşabilmek ve bu devletle bir birlik oluşturabilmek için, Sırbistan'dan yardım ve öncülük beklemekteydi. Nitekim, Bosna ile Hersek'teki kardeşlerine yardım edebilmek amacıyla Sırbistan, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girmişti. Sırbistan'ın bu özveride bulunması, Güney Slavlar arasındaki birlik duygusunu pekiştirmiş ve bu halklara savaşı sürdürme gücünü vermişti.

Sırp-Karadağ Savaşı'nın önemli bir sonucu, Güney Slavların arasındaki ilişkilerin güçlenmesiyle Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve Balkan halklarının güçlenmesi olmuştu. Sırbistan'ın Osmanlı Devleti karşısında yenilgisinin Rusya açısından önemli bir sonucu ise, Sırların güçsüzlüğünden düş kırıklığına uğrayan Panslavistlerin, gelecekte Balkanlar'da Rus nüfuzunu yamada başlıca destek olarak Sırbistan'ın yerine, Bulgaristan'a gözlerini çevirmiş olmalarıydı. Sırp yenilgisinin ikinci sonucu da, Rusya'nın, Osmanlılara karşı yalnızca Bosna-Hersekliileri değil, Balkanlar'ın bütün Slav halklarını korumak amacıyla, askerî açıdan müdahale zamanını yakınlıştırmış olmasıydı.² Rusya'nın müda-

2 Anderson, *age*, s.187.

halesi, Avusturya-Macaristan ile savaş anlamına geliyordu ve bu durumda, Almanya'nın tutumu büyük önem kazanıyordu.

Bismarck, Yakındoğu'da Rusya ile Avusturya'nın kendilerini ciddi bir çatışma içinde bulmalarını istemiyordu. Bu iki devletin arasında bir savaşın çıkması durumunda, Üç İmparatorlar Ligi çerçevesinde her iki müttefikli ile iyi ilişkiler içinde olmayı amaçlayan Almanya, iki müttefikinden birini seçmek zorunda kalabilirdi. Bismarck açısından sorunun çözümü Osmanlı Devleti'nin parçalarına bölünmesinde yatmaktaydı. Bu durumda Avusturya, Bosna ile Hersek'i alacak ve Balkanlar'ın batısına hükmedecek; Rusya ise, güney Besarabya'yı geri almak ve Romanya ile özerk Bulgaristan'a hükmetmek suretiyle, Balkan Yarımadası'nın doğusunu denetimi altına alacak; İngiltere, Mısır ile Ege'deki bazı Osmanlı Adalarını işgal edecek ve Fransa'ya da Suriye verilecekti.

Bismarck, Ocak ve Şubat 1876'da İngiliz Hükümeti'ne Osmanlı Devleti'nin parçalanması önerisinde bulunmuştu. Ancak İngiltere, Almanya'nın bu önerisine olumlu yaklaşmadı. İngiltere Başbakanı Disraeli, Osmanlılara yakınlık duymamakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin yok edilmesini önleme çabası içerisindeydi. Ekim 1876'da Disraeli, Kraliçe Victoria'ya, Doğu'daki statükoyu koruyabilmek amacıyla, bir İngiliz-Alman ittifakı önerisinde bulunmuş; ancak, bu öneri de sonuçsuz kalmıştı.

Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı'nın sonunda İngiltere, Balkan olaylarında girişimi ele alarak, Osmanlı Hükümeti'ni Hristiyan uyruklarının lehine bazı ödünlerde bulunmaya zorlamayı ve bölgede barışı sağlamayı istemekteydi. Rusya'nın tek başına Balkan buhranını çözmeye kalkışmak istemesi, Balkanlar'ı güç kullanarak ele geçirmesi ya da tümüyle kendi etkisi altına alması demek olacaktı. Böyle bir durumda ise, İngiltere'nin Hindistan yolunun güvenliği tehlikeye girebilecekti; oysa İngiltere'nin Doğu politikası, bu yolun güvenliğini sağlamak esası üzerine kurulmuştu.

Rusya Başbakanı Gortchakov, Balkanlar'ın gelecekteki örgütlenmesi konusunda bir karara varmak üzere, Büyük Güçler arasında bir konferansın yapılması önerisinde bulundu. Rus Başbakanı, Büyük Güçlerin, Hristiyanları korumak amacıyla ortak davranış biçimini benimsemeye birleşeceğine inanıyordu. Fransa ve İtalya'nın desteğinden emin olan Gortchakov, ayaklanan Hristiyan halklara verilecek özerklik konusunda İngiltere'nin de onayının alındığını düşünüyordu. Gortchakov'a göre, yalnızca Avusturya'nın karşıtlığı söz konusu olabilirdi; ancak, Almanya diğer Güçlere katılırsa, Avusturya da bunların baskısına karşı koyamayabilirdi.

Bismarck, Gortchakov'un bu önerisini şiddetle reddetti. Böyle bir konferans, Üç İmparatorlar Ligi'nin varlığının sorgulanmasına neden olabilir ve kaçınılmaz olarak Rusya ile Avusturya arasındaki ayrılıkları daha da derinleştirebilirdi. Bu

durumda, Almanya taraf tutmak zorunda kalacak ve bunun sonucunda müttefiklerinden birini incitebilecekti. İngiltere ile Avusturya da, bir konferansın toplanmasından yana olmadıklarını açıklamıştı.

Eylül 1876'da Gortchakov, Büyük Güçlere şöyle bir öneride bulundu: Osmanlı Devleti ateşkesi ya da Güçlerin barış koşullarını reddederse, Rusya Bulgaristan'ı, Avusturya da Bosna'yı işgal etmeli ve öteki Güçler donanmalarını İstanbul'a göndermeliydi. Rusya'nın bu önerisini de bütün Güçler reddettiler.

3. Bulgar Ayaklanması (Nisan 1876)

1876 ilkbaharında Bulgar köylüleri bir kez daha ayaklanmıştı. Bu ayaklanmanın öncesinde Rus Çarı'nın ajanları, Bulgarlar arasında Osmanlı düşmanlığı ile bağımsızlık düşüncelerini yaymaktaydı. Ayrıca, Bulgar köylüleri Hersek'teki ayaklanmadan da etkilenmişti. 1876 Nisan'ında başlayan Bulgar ayaklanmasında Bulgar köylüleri Osmanlıların evlerini yaktılar ve Osmanlıları katlettiler. İstanbul'daki Rus Elçisi'nin önerilerini dinleyen Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, ayaklanmayı bastırmak üzere önceleri güç göndermemiş; isyan büyüdüktan sonra gönderilen Osmanlı güçleri ise ayaklanmayı ancak güçlükle bastırabilmişti.³

İngiltere Başbakanı Disraeli, Bulgar ayaklanmasına müdahaleden yana değildi; ancak muhalefet lideri Gladstone,⁴ İngiliz Hükümeti'ne, Osmanlı'yı Avrupa'dan defetmede öteki Güçlerle işbirliğinde bulunma çağrısında bulunmaktaydı. Öte yandan İngiltere'de ve Rusya'da kamuoyu da, Babıâli'den tazminat istenmesini ve Hristiyanların güvenliğinin güvence altına alınmasını istemekteydi.

4. İstanbul Konferansı (23 Aralık 1876)

Büyük Güçler, Osmanlı'nın hükümrانlığı altında yaşayan Hristiyanların kaderini tartışmak amacıyla, 23 Aralık 1876'da İstanbul'da bir araya gelmişti.⁵ İstanbul Konferansı ya diğer adıyla Tersane Konferansı⁶ 23 Aralık 1876'da Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya ve İtalya arasında toplandı. Konferansta, Osmanlı Hükümeti'ni Hariciye Nazırı Saffet Paşa

3 Bundan kısa bir süre önce de Osmanlı Sadrazamları, dış politikaya ilişkin bir karar alırken, İngiltere Büyükelçisi Stratford Canning'in önerileri doğrultusunda hareket etmekteydi.

4 Gladstone; 1868-1874, 1880-1885 ve 1892-1894 yıllarında İngiltere İmparatorluğu Başbakanı'ydı.

5 Rusya'nın Panslavist politikasıyla Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmaya başlaması üzerine İngiltere, Balkan halklarının sorunlarına çözüm bulabilmek amacıyla İstanbul Konferansı'nın toplanmasını sağlamıştı.

6 İstanbul Konferansı, Haliç Tersanesi'nde bulunan Bahriye Nezâreti'nde toplandığı için, "Tersane Konferansı" adıyla tarihe geçmişti.

temsil etmekteydi. Osmanlı Hükümeti, konferansın toplandığı gün Meşrutiyet yönetimini ilan etmişti. Osmanlı Hükümeti, Meşrutiyet'i ilan etmekle konferansta alınacak kararlar üzerinde olumlu bir etki yaratmak amacındaydı, çünkü Meşrutiyet'le birlikte Osmanlı'nın Hristiyan ve Yahudi uyrukları da Meclis-i Mebusan'a temsilci göndererek yönetime katılma olanağı elde etmiş oluyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin, artık Balkanlar'da reform yapmasına gerek kalmamaktaydı.

Büyük Güçler, konferansta, Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında yaşayan halklarının örgütlenmesine ilişkin şu önerilerde bulundular: Yerel ve dinî meclisleri kapsayan tüzükler, biri Batı Bulgaristan (başkenti Sofya) ve öbürü Doğu Bulgaristan (başkenti Tırnova) için hazırlanacaktı. Nahiyeleeri yönetecek olanlar, her yerde çoğunluğu oluşturan dine bağlı kişiler arasından seçilecekti. Mutasarrıflarla kaymakamlar da aynı ilkeye göre iş başına getirilecekti. Beş yıl süreyle atanan ve yalnız mahkeme kararıyla görevlerine son verilebilecek olan valiler ise, Padişah tarafından ve ancak Büyük Güçlerin onayıyla atanabilecekti. Valiler, Hristiyan ve Müslümanlardan oluşacak bir meclisin ve ayrıca, sürekli İdare Meclisi'nin denetimi altında bulunacaktı. Avrupalı devletler, Temyiz Mahkemesi'nin oluşumunda söz söylemek hakkını saklı tutuyordu. Jandarma askerliğine Hristiyanlar da alınabilecekti. Bu reformların uygulanmasını denetlemek üzere, bir Avrupa denetim komisyonu kurulacaktı.

İstanbul Konferansı'nın kararlarından açıkça görüleceği üzere Osmanlı Devleti, artık içişlerinde de tümüyle Avrupalı devletlerin gözetimi ve denetimi altına sokulmak isteniyordu. Sadrazamlığını Mithat Paşa'nın yaptığı Osmanlı Hükümeti, Büyük Güçlerin İstanbul Konferansı'nda ileri sürmüş olduğu bu önerileri reddetmiş; bunun üzerine, bu devletlerin İstanbul'daki elçileri İstanbul'u terk etmişti.

II. Abdülhamit, İstanbul Konferansı'nın başarısızlığından doğan sorumluluğu Mithat Paşa'ya yüklemek için, onu 5 Şubat 1877'de görevinden azlederek, ülke dışına sürgüne gönderdi ve Mithat Paşa'nın yerine Ethem Paşa'yı Sadrazam olarak atadı.

İstanbul Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Rusya Başbakanı Gortchakov, Büyük Güçlere sirküler bir nota göndererek, Osmanlı Hükümeti tarafından reddedilen önerilerin Güçlerin ortak eseri olduğunu ve bunların reddinin bütün Avrupa'nın onurunu ve saygınlığını zedelediğini bildirmişti. Doğu Sorunu, artık yalnızca bir Rus ya da Slav sorunu değildi; bu bütün güçlerin sorunuydu.

XIII.

"GENÇ OSMANLILAR" ve MEŞRUTİYET'İN İLANI

(23 Aralık 1876)

Osmanlı'da "Türkçülük" hareketi Abdülaziz döneminden itibaren başlayarak gelişmişti. II. Mahmut dönemine değin "Türk" ve "Türklük" sözcükleri, kendini Müslüman olarak saymaya alışmış olan halk arasında adeta bir küfür olarak algılanmaktaydı.

Mustafa Reşit Paşa ile arkadaşları, haklar açısından eşit bir tebaa oluşturmayı amaçladıklarında bu tebaanın ortak dili olarak Türkçe'nin kabul edilmesinde anlaşmıştı. Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Divan edebiyatının yanı sıra, yeni bir Türk edebiyatının da temelini attı. Türk dilinde, edebiyatında ve Türk tarihinde gerçekleştirilen çalışmalar aydınlar arasında ulusal bilincin uyanmasında büyük rol oynamıştı. Abdülaziz döneminde, az sayıda da olsa, Türk ırkından gelmekle ve Türk olmakla onur duyan aydınlarla rastlanmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan Tanzimat dönemine değin geçen sürede, hanedana bağlı olarak bir "Osmanlılık" düşüncesinin var olduğu görülmektedir. Devletin ismi de kurucusuna bağlı olarak "Devlet-i Âliye-i Osmaniye"ydi. Osmanlı halkı, inançlar ile bireysel ve siyasal haklar açılarından, Müslüman olanlar ve olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Müslüman halk devletin tebaası, Müslüman olmayan halk ise reayası idi. Müslümanlar açısından Hristiyanlar "kâfir" ya da "gâvur"du. Bu durum, Tanzimat döneminin başına değin sürmüştü.

Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın çıkartılmasıyla, Osmanlı uyruklarının eşitliği Avrupa devletlerinin güvencesi altına konulmuş oluyordu. 1856'dan sonra Büyük Güçler, Islahat Fermanı'nın kendi görüş ve anlayışlarına uygun

bir biçimde yürütülmesi için, sürekli olarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmaktaydı.

Osmanlı aydınları; Mustafa Reşit, Âli ve Fuat Paşaları ıslahatçı olarak eksik ve kusurlu buluyordu. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda ve Islahat Fermanı'nda yer alan hükümler çerçevesinde gerçekleştirilen reformlar yetersiz görülüyordu. Öte yandan Padişah Abdülaziz, yönetime ağırlığını koymuş ve reformcuların sinsi düşmanı olan Mahmut Nedim Paşa'yı Sadrazam yapmıştı. Mahmut Nedim Paşa, Tanzimat'ın kurduğu bürokratik sistemi dağıtmış ve yüksek kademedeki memurları sürekli değiştirerek, bürokrasiyi hareket edemez duruma getirmişti.

Öte yandan, devlet Avrupa'ya borçlanmış ve borçla elde edilen para ülkenin ivedi gereksinmelerini karşılamak üzere harcanacağına zevk ve eğlence için sarf edilmişti. Yabancı devletlerin, iç ayaklanmaları ve Hristiyan uyrukluların durumunu bahane ederek, Osmanlı'nın içişlerine karışmaları ve bu devletlere verilmiş olan ekonomik ve malî ayrıcalıklar, aydınların hoşnutsuzluğunu artıran başlıca hususlardı. Ayrıca ve en önemlisi, Osmanlı devlet mekanizmasında Hükümet'in yaptıklarını denetleyebilecek bir organ bulunmamaktaydı. İşte, "Genç Osmanlılar" topluluğu bu ortamda oluştu. Abdülaziz döneminde, ilk kez bazı aydınların "Genç Osmanlılar" ismi altında bir topluluk oluşturarak, Hükümet'in yaptıklarını denetleyecek bir yönetim sisteminin kurulması için, siyasal etkinliklerde bulunmaya başladıkları görülmekteydi.

Genç Osmanlılar topluluğu, İstanbul'da 1865 Haziran'ında gizlilik esası üzerine kurulmuştu. Topluluğun programı, mutlakiyet yerine meşrutiyet yönetiminin kurulmasını öngörüyordu. Genç Osmanlılar, 1867 tarihinden itibaren çalışmalarını Avrupa'da sürdürdü. Fransızlar, Genç Osmanlıları "Jön Türkler" olarak isimlendirmekteydi.

Osmanlı Devleti'nde Genç Osmanlılar topluluğunun kuruluşuna değin, iktidar karşısında bir muhalefet partisi hiç olmamıştı. Bu bakımdan Genç Osmanlıları, modern anlamda kurulmuş olan ilk muhalefet partisi olarak görmek mümkündü. Genç Osmanlıların Avrupa'da etkinliklerde bulunmasının Osmanlı toplumunun Batılılaşmasında da önemli etkileri olmuştu.

Genç Osmanlılar ve özellikle Namık Kemal, "vatan" kavramı üzerinde durmakta ve Osmanlılarda "vatan sevgisi"ni yaratmayı amaç edinmekteydi. Genç Osmanlılar, saray ile Babıâli'ye karşı özgürlük ve meşrutiyet için savaşımı halk için yaptıklarını açıklamıştı. Genç Osmanlılar, bireylere siyasal hakların verilmesini ve "ümme" ismini verdikleri Osmanlı halkının meşrutiyet rejimi ile yönetilmesini siyasal bir program olarak amaçlamaktaydı. Genç Osmanlılar, aynı zamanda, devlet bünyesinin de Batılılaşmasından yanaydı.

II. Abdülhamit (1876-1909), 31 Ağustos 1876'da Osmanlı tahtına çıkmıştı. Abdülhamit'in Sadrazamlığa getirdiği Mithat Paşa, devletin varlığı için tek kur-

tuluş yolunun meşrutiyet yönetiminin olduğu görüşündeydi. Kanun-ı Esasî, 23 Aralık 1876'da törenle ilan edildi.

II. Abdülhamit döneminde, merkezde Hariciye Nezareti'nin ve dışarda da Osmanlı diplomatlarının etkinlikleri çok azalmıştı. Abdülhamit, devletin dış ilişkilerini İstanbul'daki yabancı büyükelçilerle doğrudan temaslarla yürütmektedir. Ayrıca, Sadrazam'ın kim olduğunun da önemi kalmamıştı, çünkü Padişah bir Sadrazam gibi hareket etmekteydi. Böylelikle, Tanzimat döneminin yenilikleri Abdülhamit'in baskıcı yönetimiyle boşa çıkmıştı.¹

II. Abdülhamit yönetiminden önceki Abdülaziz dönemi, Osmanlı Devleti açısından on beş yıllık bir barış dönemi olmuştu. Ancak, devletin içinde barış durumunun var olduğu söylenemezdi. Hristiyan halkların yaşadığı Osmanlı eyaletlerinde, birbirini izleyen ayaklanmaların ve başkaldırıların yer aldığı görülmektedir; bu ayaklanmaların başlıca nedeni ise, Hristiyan halkın artık Osmanlı-Müslüman hükümlerine altında yaşamak istememesiydi. Osmanlı'nın Hristiyan uyruklarını Büyük Güçler korudukları ve ayaklanmalara özendirdikleri için, Osmanlı Devleti, genellikle bu isyanlar karşısında güçsüz konumda bulunmaktaydı. Ayaklanan eyaletleri devletin hükümlerine altında tutabilmek için, asilere yeni haklar ve ayrıcalıklar tanımak zorunluluğu doğmuştu. Böylece, Karadağ'a yasal ve siyasal özerklik verilmiş; Sırbistan'daki kalelerden Osmanlı askerleri çekilerek bu kaleler Sırp Beyliği'ne bırakılmış; Eflak-Boğdan eyaletlerinin "Romanya" adı altında ulusal ve anayasal bir birlik kurmaları onaylanmış; Girit'e yönetsel haklar ve ayrıcalıklar verilmiş; Hersek halkı ile Bulgarlara da benzer haklar tanınmıştı. Böylelikle, bu eyaletleri Osmanlı Devleti'ne bağlayan bağlar gevşetilmişti. Ancak, Osmanlı hükümlerine altındaki Hristiyan halklar, kendilerine tanınmış olan ayrıcalıklar ve özerklik ile de yetinmek istememekte, ulusal birliklerini tamamlamayı ve bağımsız olmayı hedeflemekteydi. İşte bu nedenledir ki, ilerideki yıllarda Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının önüne geçilemeyecekti.

1 Sander, *age*, s.239-40.

XIV.

OSMANLI-RUS SAVAŞI ve BÜYÜK GÜÇLER

(1877-1878)

1. Savaş Öncesinde "Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler

Rus Çarı'nın en büyük kaygısı Osmanlı Devleti'nde yeni kurulan meşruiyet yönetimi idi. Osmanlı Devleti'nde parlamenter bir rejimin kökleşmesi Rus yönetim sistemi için sürekli bir tehdidi ifade edecekti. Ayrıca, Osmanlı'da parlamenter rejim başarılı olursa, Rusya'nın, Balkanlar'da Osmanlı'nın Hristiyan uyrukları lehinde "avukatlık" yapması da önlenmiş olacaktı.

Rus Çarı savaş istiyordu. Ancak Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı yapacağı savaşta diğer Büyük Güçlerin de desteğini sağlamak istiyordu. Bu amaçla 31 Mart 1877'de Londra Protokolü imzalandı. Protokolü İstanbul Konferansı'na katılan devletler imzaladı. Bu devletler, Londra Protokolü'yle, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanların durumlarının iyileştirilmesi konusunda ortak çıkarları olduğunu yeniden vurgulamaktaydı. Londra Protokolü'nü imzalayan devletler, Babilî'ye, hemen reformları gerçekleştirmesini önermiş; Osmanlı eyaletlerinde huzursuzluğun sürmesinin kendi çıkarları ve genel olarak Avrupa'nın çıkarlarıyla bağdaşmayacağı hususunda uyarıda bulunarak, huzursuzlukların sürmesi durumunda Hristiyanların çıkarları doğrultusunda ortak harekette bulunacaklarını bildirmişti.

Londra Protokolü uyarınca Osmanlı Devleti, Hristiyan halkları için söz vermiş olduğu reformları yerine getirecek ve böylelikle, Avrupa barışı korunacaktı. Protokolü imzalayan altı devlet, Babilî'nin, Bosna-Hersek ve Bulgaristan için önceden kabul ettiği reformların uygulamasını görmek istediklerini belirtmiş ve ayrıca, bu reformların İstanbul'daki elçileri aracılığıyla denetleneceğini protokole kaydettirmişti.

Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti'ndeki elçilerinin ve konsoloslarının reformları denetlemeye kalkışması Osmanlı Devleti açısından son derece onur kırıcıydı. Bu nedenledir ki, Osmanlı Hükümeti Londra Protokolü'nü reddetmişti. Ancak, Osmanlı'nın bu davranışı Rusya ile savaşın da yolunu açmış oluyordu.

Güçlerin "Doğu Sorunu"na etkin bir çözüm bulmada başarısızlığa uğraması durumunda, Rus Çarı güce başvurmayla kararlıydı. Savaşın Doğu Sorunu'na kesin bir çözüm bulacağı inancında olan Çar, Avusturya'nın da Rusya'nın yanında yer alacağına inanıyordu. Rusya ayrıca, Bulgaristan'ın tam özerkliği konusunda diretmekte ve bu topraklar üzerinde Osmanlı karargâhlarının bulunmasını istememekteydi. Çar'ın görüşlerine göre, sınırlar çizilirken "ulusçuluk ilkesi" göz önüne alınacaktı. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ele geçirmesine Rusya'nın hiçbir itirazı yoktu. Boğazlar konusunda ise Rusya, kararın alınmasını Avrupa'ya bırakmaya hazırdı.

Avusturya, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına katkıda bulunmaktan yana değildi; Avusturya, Osmanlı'nın doğal olarak dağılması ve Avrupa'nın, Osmanlı Devleti'ni korumanın olanaksızlığına ikna edilmesi görüşünü savunuyordu. Franz Joseph, Çar'a yazdığı bir mektupta bu görüşünü ifade etmekte ve ancak Avrupa'nın bunun gereğine ikna olduğu takdirde, ortak müdahaleyi kabul edebileceğini bildirmektedir. Franz Joseph, bu anın yakında gerçekleşeceğini, çünkü Osmanlı Devleti'nin kendiliğinden dağılacağını düşünüyordu. Avusturya İmparatoru, Rusya'nın tek başına hareket etmeyi yeğlediği takdirde ise, kendisinin buna karşı durmayacağını açıklamıştı. Ayrıca Avusturya, Rusya'dan Bosna ile Hersek için özerklik istememesi sözünü de almıştı.

Avusturya Dışişleri Bakanı Andrassy, Rusya'ya güvenmemekte; Avusturya ile İngiltere'nin ortaklaşa bir tutum benimsemek suretiyle, her iki devletin de çıkarlarını zedeleyebilecek sonuçların ortaya çıkmasını önleyebileceğini düşünmekteydi. Andrassy, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Derby'e görüşlerini içeren ayrıntılı bir açıklamayı göndererek,¹ kabul etmesi olanaksız olan noktaları şöyle sıralamıştı: Balkan Hristiyanları üzerinde tek bir Güç'ün himaye kurması; tek bir Güç tarafından buyrulacak herhangi bir çözüm; Rusya'nın, Romanya'yı ya da Tuna'nın güneyindeki toprakları ele geçirmesi; Rusya'nın İstanbul'u işgali ve Balkan Yarımadası'nın Slav olmayan halklarının zararına büyük bir Slav devletin kurulması. Bu hedeflerden herhangi birinin gerçekleşmesini önlemek için Andrassy, Avusturya'nın savaşa girmeyi göze aldığını açıklamıştı.

1 Edward Stanley Derby, 1848'de Muhafazakâr Parti'den milletvekili seçilmişti. Hindistan işleriyle görevli ilk Devlet Bakanı oldu (1858-1859). Derby, 1866-1868 ve 1874-1878 yıllarında Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı. Liberal eğilimli bir barışçı ve İngiltere'nin yansızlığının savunucusu olan Derby, Disraeli'nin Doğu politikasına karşı çıkmış ve görevinden istifa etmişti. Derby, 1880'de Liberallere katıldı ve Gladstone Hükümeti'nde Sömürgeler Bakanı oldu (1882-1885).

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Derby, Andrassy'e, gizli bir Avusturya-İngiliz sözleşmesinin yapılmasını önerdiğinde Andrassy, hiçbir koşul altında Viyana ile Londra arasında Rusya'ya düşmanca yaklaşan bir anlayışa varlamayacağını bildirdi. Andrassy, Derby'e verdiği yanıtta, İngiltere ile bir "Antant"ı onayladığını; ancak, böyle bir Antant'ın amacının Rusya'nın askerî harekâtına karşı durmak olmaması gerektiğini ifade etmişti. Böylelikle Andrassy, hem İngiltere'nin desteğini yitirmemiş hem de Rusya'nın karşısına onu hedef alan bir Antant ile çıkmamış olacaktı.

İngiltere Başbakanı Disraeli, Rusya'nın Balkanlar'da egemenlik kurmasını önleyebilmek için, Balkan Hristiyanlarının özgürlüklerine kavuşturulmasının karşısında durmakta ve Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü savunmaktaydı. Ancak İngiltere'nin bu tutumu, Balkan halklarını Rusya'nın ittifakını aramaya zorlamış ve bu halkların Doğu'da Rus nüfuzunun yayılmasında başlıca rolü oynamasına neden olmuştu. Muhalefetin başı olan Gladstone ise², Disraeli'nin görüşlerini paylaşmamaktaydı. Gladstone, Osmanlı Devleti'nin korunması politikasının karşındaydı. Gladstone, İngiltere'nin, Balkan halklarının özgürlüklerine kavuşmasını sağlamakla, bu halkları Rusya'dan ayırabileceği ve böylelikle, kendi çıkarlarını en iyi biçimde koruyabileceği görüşünü öne sürmekteydi. Özgür Hristiyan devletleri zincirinin oluşturulması Osmanlı Devleti'nden çok Rusya'ya karşı etkili bir güvence olacaktı. Gladstone'un görüşüne göre İngiltere'nin çıkarları, Disraeli'nin savunduğu gibi Osmanlı'nın değil Hristiyanların çıkarlarıyla koşuttu. Gladstone, İngiliz Hükümeti'nin, öteki Büyük Güçlerle uyum içinde hareket ederek, Hristiyanlara kendi-kendine-yönetim olanağının sağlanması konusunda Osmanlı'yı etkileme politikasını uygulamasını istiyordu.

4 Kasım'da Lord Derby, Büyük Güçlere, İstanbul'da bir konferansın toplanmasını önermiş; ayrı bir bildiriyle de, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne dokunulmayacağını açıklayarak, Güçlerin toprak isteminde bulunmadıklarını, etkilerini yaymayı ya da ticarî ödümler elde etmeyi

İngiltere İmparatorluğu
Dışişleri Bakanı Lord Derby
(Edward Stanley)
(1866-1868, 1874-1878)

2 Gladstone, Liberal Parti'ye girdikten sonra, 1852'den 1866'ya değin Maliye Bakanlığı yapmış; Palmerston'un ölümünden sonra da Liberal Parti'nin Başkanı olmuştu. 1868'de Kabine'yi kurmakla görevlendirilen Gladstone, Disraeli'nin etkisi altında kalan Kraliçe'nin muhalefetiyle karşılaştı ve 1874'te görevinden istifa etti. 1880 seçimleri Liberallerin zaferiyle sonuçlanınca, Gladstone yeniden Başbakan olmuştu (1880-1885).

beklemediklerinin altını çizmişti. Bu öneri Büyük Güçlerce kabul edilirken, Babiâli'nin direnişiyile karşılaşmış ve Avusturya tarafından da isteksizce kabul edilmişti.

Rusya Başbakanı Gortchakov, İngiltere'nin, Rusya aleyhine ortak bir direnişi örgütleme çabası içinde olduğu haberini almıştı. Çar da, İngiltere Başbakanı Disraeli'nin, İstanbul'u işgal etmeye ve Boğazlar'ı sürekli olarak kendi denetimi altına almaya niyeti olduğundan kuşku duymaktaydı. Bu kuşku Çar'ı müttefikleriyle olan bağlarını daha da güçlendirmeye yöneltmişti. Çar, Üç İmparatorlar Ligi'nin kesin tutumunun İngiltere'yi düşmanca hareket etmekten ahkoyacağını ümit ediyordu.

Öte yandan Disraeli, kendini olası bir savaşa hazırlıyordu. Disraeli'ye göre, Rusya'nın İstanbul'u ve Boğazlar'ı işgal etmesinin önüne geçilmesi İngiltere açısından yaşamsal önem taşıyordu. İngiltere'nin savaş hazırlıklarının başlıca üç amacı bulunmaktaydı: Rusya'nın İstanbul'u ve Boğazlar'ı işgalinin önlenmesi; Osmanlı Devleti'nin yalnız olmadığına ikna edilmesi ve Babiâli'nin, Rusya ile aynı bir anlaşma yapmasının önüne geçilmesi; Osmanlı Devleti'nin parçalanması durumunda ise, İngiltere'nin de bundan payını alması.

İngiltere Kraliçesi Victoria, Rusya'nın Doğu'da üstünlük kurmasına boyun eğmeme ve Rusların İstanbul'u işgalini bir *savaş nedeni* olarak sayma eğilimindeydi. İngiliz Hükümeti, İstanbul'un geçici de olsa işgalinin İngiltere ile Rusya arasındaki iyi ilişkilere tehdit oluşturacağını ve bu durumda İngiltere'nin, İngiliz çıkarlarının gerektirdiği önlemleri almada özgür kalacağını Rus Hükümeti'ne bildirdi. İngiltere'nin Osmanlı Devleti nezdindeki Büyükelçisi Layard'ın görüşüne göre, Rusya'nın amacı Osmanlı Devleti'ni parçalamaktı ve Rusya'yı bu konuda Almanya ile Avusturya desteklemekteydi.

İngiltere Kraliçesi ve Disraeli, Rusya'nın amaçlarını gerçekleştirmesinin İngiltere'yi aşağılayacağına ve Büyük Güç olarak prestijini yitirmesine neden olacağına ikna olmuştu. Disraeli, Hükümeti'ne iki öneride bulundu: Bir yandan Rusya'ya, Doğu'da İngiltere'nin savunmaya kararlı çıkarlarının olduğu bildirilecek; öte yandan da, İstanbul'un savunması için, Avusturya ile ortak harekâta bulunmak üzere bir anlaşmaya varılacaktı. Disraeli'nin bu iki önerisi de İngiliz Hükümeti tarafından kabul edildi.

İngiltere Kraliçesi Victoria
(1837-1901)

Gortchakov, Derby'e, Rusya'nın Süveyş Kanalı'nı abluka altına almak ya da Mısır'ı işgal etmek gibi bir niyeti olmadığına ilişkin güvence vermiş; ayrıca, Rusya'nın sürekli olarak İstanbul'u işgal etmeyeceğini de açıklamıştı. Boğazlar'a ilişkin olarak ise Rusya, eşitlik ilkesi çerçevesinde Boğazlar'ın statüsünün değiştirilmesini istemekteydi. Gortchakov, Rusya'nın, İngiltere'nin Hindistan'daki topraklarında "gözü olduğu" görüşünü de reddetmekteydi.

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Derby, Rus Çarı'na bir nota göndererek, İngiltere'nin bazı çıkarları tehlikede olmadığı sürece taraf-sız kalmaya hazır olduğunu bildirdi. Ancak İngiltere, İstanbul'un kaderine ya da bu denli önemli konuma sahip olan bir kentin Osmanlı Devleti'nden başka bir devletin eline geçmesine kayıtsız kalamazdı. Derby'e göre, Avrupa ile Doğu arasındaki ulaşımı sağlayan Süveyş

Kanalı açık tutulmalıydı. Ayrıca, Boğazlar'da gidişgelişe ilişkin halen var olan düzenlemeler değiştirilmemeliydi. Böylece İngiltere, savaşın başında siyasal görüşlerini Çar'a bildirmişti. Lord Derby'nin Rus Çarı'na gönderdiği 6 Mayıs 1877 tarihli nota, İngiliz-Rus ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak sayılabilir. 1878 yılında bu nota, "İngiltere Politikasının Şartı" olarak isimlendirilmişti.

Derby'den sonra 1878 yılında İngiltere Dışişleri Bakanı olan Lord Salisbury'nin görüşüne göre, Osmanlı hanedanını koruma yoluyla İngiliz çıkarlarını savunma politikası artık uygulanabilir bir politika olmaktan çıkmıştı.³ Salisbury, Almanya'nın bir deniz gücüne dönüşmesinden korku duymakta, Avusturya'ya henüz güven duymamakta ve Disraeli gibi Bismarck'a güvenememekteydi. Bu görüşler çerçevesinde Salisbury, Hükümeti'ne, Osmanlı'ya yönelik olarak Palmerston'un izlemiş olduğu politikanın terk edilmesini ve onun yerine Osmanlı'nın parçalanması politikasını benimsemesini önermişti.

*İngiltere İmparatorluğu
Dışişleri Bakanı
Lord Salisbury
(Robert Gascoyne-Cecil)
(1878-1881)
İngiltere İmparatorluğu
Başbakanı
(1885, 1886-1892, 1895-1902)*

3 Lord Salisbury, Derby (1866-67) ve Disraeli (1874-78) Hükümetlerinde Hindistan İşleri Bakanı'ydı. Nisan 1878'de Derby'nin yerine Dışişleri Bakanı olan ve Başbakan Disraeli ile birlikte 1878'de Berlin Kongresi'ne katılarak, Rusların yayılmasını durdurmada ona yardımcı olan Salisbury, Disraeli'nin ölümü üzerine 1881'de Muhafazakâr Parti'nin lideri olmuş ve 1885 yılında da başbakanlığa getirilmişti. Salisbury, Liberal Parti'nin 1886'daki kısa iktidar döneminden sonra yeniden Başbakan ve Dışişleri Bakanı olarak iktidara geldi ve 1892'ye değin iktidarda kaldı. 1895 seçimleri sonucunda Salisbury, üçüncü kez başbakanlığa getirilmiş ve bu Hükümet, Salisbury'nin 1902'de istifa etmesine değin sürmüştü.

İngiltere Kraliçesi Victoria, Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde şunları söylemişti: "Sorun, Osmanlı Devleti'nin korunması değildir; sorun dünyada Rus ya da İngiliz üstünlüğünün sağlanmasıdır."⁴

2. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878)

Rusya, Osmanlı Devleti'nden Hristiyanlara iyi davranılacağına ve onların güvenliğinin korunacağına ilişkin gerçek bir güvence istemekteydi. Ancak bu istemleri kabul edilmediği takdirde, Rusya'nın savaşa girmesi kaçınılmaz olacaktı. Rusya, 19 Nisan 1877'de, Babiâli'ye karşı savaş kararı aldığını bir bildirge ile Avrupa'ya duyurdu. Rusya'nın bu bildirmede açıkladığı savaş nedeni; Babiâli'nin Avrupa'nın öğütlerine saygı göstermemesi, Hristiyanların durumunu düzeltmek için kendisine önerilmiş olan önlemleri alabilmesi konusunda artık Babiâli'ye güven duyulamaması ve Balkanlar'daki sürekli kargaşa durumunun Rusya'nın çıkarlarını zedelemesiydi.

18. yüzyılın sonlarına değin Avrupa devletleri nezdinde sürekli olarak temsil edilme gereksinmesi duymamış ve bunu İmparatorluğu küçültücü bir davranış olarak algılamış olan Osmanlı padişahı ile devlet adamları, bir yüzyıl sonra, yani 19. yüzyılın sonlarında ise, Osmanlı Devleti'nin ancak Avrupalı devletlere sırtını dayayarak varlığını koruyabileceğini acı bir biçimde öğrenmişti. Örneğin, Osmanlı-Rus savaşı öncesinde Osmanlı Devleti, İngiltere'ye danışmadan hiçbir konuda Rusya ile doğrudan ilişkide bulunmamaktaydı.⁵

Rusya, savaşın başlangıcında Balkan Devletlerini müttefikleri olarak kabul etmeyi reddetmişti, çünkü savaşın kısa süreceğine ve kendi güçlerinin Osmanlı Devleti'ni yenebileceğine inanıyordu. Rusya, Besarabya'yı elinden almayı düşündüğü Romanya'yı müttefiki olarak düşünmüyor ve öteki Balkan Devletleriyle yapacağı antlaşmalarla onların karşısında ellerinin bağlı olmasını istemiyordu. Osmanlı Devleti'nin ilk yenilgisinin ardından istemlerini yerine getireceğine inanan Rusya, kendi eylemini Osmanlı Devleti'nin dağılmasına neden olabilecek genel bir Balkan hareketine dönüştürmek istemiyordu. Ancak, Osmanlı'nın beklenmedik direnişi ve Plevne Gazisi Osman Paşa'nın kazandığı başarılar, Rusya'nın, Balkan Devletlerini savaşta yanında yer almaya çağırmasına neden olmuştu. Sırbistan'ı ve Yunanistan'ı yanına almayı başaramayan Rusya, Romanya'yı yanına almakla yetinmek zorunda kaldı.

4 R.W. Seton-Watson, *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question*, F. Cass, New York, 1971, s.171.

5 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.8, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s.39.

16 Nisan 1877'de Rusya ile Romanya arasında bir askerî antlaşma imzalanmıştı. Buna göre Romanya, Ruslara taşıt ve yiyecek sağlanmasını kolaylaştıracak ve Rusya'ya elinden gelen her yardımı yapacaktı. Rus Çarı böylelikle, Rus askerinin hiçbir engelle rastlamadan ve güvenle geçebileceği yolu sağlamış olmaktaydı. Mayıs ayının sonundan önce Tuna hattı boyunca Rus askeri yerleştirilmişti.

23 Nisan 1877'de Rusya, Babiâli ile olan siyasal ve diplomatik ilişkilerini kesdiğini açıkladı. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmada görünürdeki nedeni, İstanbul Konferansı'nda saptanmış olan önerileri Osmanlı Devleti'ne kabul ettirebilmektir. Savaşın gerçek nedeni ise, Balkanlar'da Slav halklarının yaşadığı eyaletleri Osmanlı hükümlerinden kurtarmak ve bunları kendi etkisi altına alarak, İstanbul'a ve Boğazlar'a yaklaşabilmektir. Öte yandan Rusya, Batum limanını, Kars, Ardahan ile Erzurum'u ele geçirmek suretiyle Karadeniz'de de güçlenmek istemektedir.

27 Haziran 1877'de ilk Rus kıtası Zimnicea mevkiinde Tuna'yı geçmiş ve Plevne'de yalnızca bir Osmanlı piyade bölüğüne rastlamıştı. Rusya'nın, Avrupa'da 120.000'den fazla, Asya'da ise 60.000 kadar askeri bulunuyordu. Rusya, Babiâli nezdindeki elçisi Ignatieff'in iyimserliğinin etkisi altında kalarak, Osmanlı Devleti'ni kolaylıkla diz çöktirebileceğine kesinlikle inanıyordu. Ancak, işler umulduğu gibi gitmemişti. Bunun birinci nedeni, Osmanlı Devleti'ni yönetenlerin cesareti ve Avrupalıların ülkeye sokulmalarını önlemek azimleriydi. İkinci neden ise, Kırım Savaşı sırasında Fransız subaylarının ve onların yetiştirmiş oldukları Osmanlı subaylarının kurmuş oldukları güçlü Osmanlı ordusunun varlığıydı.

Osmanlı savaş güçleri yedi ordu halinde örgütlenmişti. Bu orduların merkezleri; İstanbul, Şumla, Manastır, Erzurum, Şam, Bağdat ve Yemen'di. Osmanlı Ordusu; 134.000 piyade, 20.500 süvari, ilk hatta 540 top ile 15.000 topçudan ibaretti. Ordunun teçhizatı Kırım Savaşı'ndakinden çok daha iyiydi. Ancak, askerin aylıkları bir türlü düzene konulamamıştı.

Padişah Abdülaziz'in gerçekten kendi eseri olması nedeniyle gurur duyduğu Osmanlı Donanması ise, 1870 yılından sonra 21 zırhlı, buharla işleyen 5 fırkateyn, yine buharla işleyen 12 korvet, 5 topçeker ile 26 taşıt gemisi olmak üzere, 185 parça gemiden oluşmaktaydı. Böylece 1876 yılında, Osmanlı Devleti'nin elinde 16'sı zırhlı olmak üzere, 116 savaş gemisiyle savaşa hazır 5.000'den fazla deniz askeri bulunmaktaydı.⁶

6 Yorga, *age*, c.9, s.582-583.

Nisan 1877 başlarından itibaren Osman Paşa, 40.000 kişilik bir orduyla Vidin'de bulunuyordu. Süleyman Paşa da aynı güçteki bir orduyla Karadağlıları gözetliyordu. Asya cephesinde ise Muhtar Paşa bulunmaktaydı. Abdülkerim Paşa da, hemen hemen 50.000 askerle Şumla'daki ordugâhta yerini almıştı.

Ruslar, Balkanlar'da Tuna'yı geçerek Maçin'i almış ve Rusçuk ile Niğbolu arasında Osmanlı topraklarına ayak basmıştı. Rus güçlerinin amacı, Balkan geçitlerini, sonra da Bulgaristan'ı ele geçirmek ve Edirne-Sofya demiryoluna ulaşmaktı. Bulgaristan'da Osmanlılara karşı büyük bir katliama girişilmişti. Niğbolu Ruslara terk edildi. Ruslar, savaşa başlarken kolaylıkla zaferi kazanacaklarını ve hızla İstanbul önlerine varacaklarını ümit etmişti; ancak, Osman Paşa'nın Plevne'yi kahramanca savunması onları düş kırıklığına uğrattı. Osman Paşa, kendisinininkinden kat kat üstün olan düşman güçlerine karşı dört ay süreyle Plevne'yi savunmuştu. Ruslar, Plevne'yi saldırı ile almayı başaramayınca kuşatma yöntemine başvurdu ve 10 Aralık 1877'de Osman Paşa yaralanarak, düşmana teslim olmak zorunda kaldı.

*Plevne Gazisi Osman Paşa
(1832-1900)*

Plevne'nin düşmesiyle Osmanlı-Rus Savaşı yeni bir aşamaya girmişti. 31 Ağustos'ta Rusların müttefiki olan Romanya'nın Bulgaristan'ı işgalinden sonra, Sırbistan ile Karadağ da Rusya'nın yanında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girdi. Sırlar 14 Aralık'ta, Karadağlılar da Ocak 1878'de silaha sarıldılar. Sırbistan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiği zaman Avusturya, Sırlara Bosna'da herhangi bir harekâta bulunmamaları için uyarıda bulunmuş ve Niş'e yönelmelerini önermişti. Böylece, Niş 10 Ocak 1878'de düştü. Sırlar ayrıca Piro't'u; Karadağlılar da Antivari'yi almayı başardı. Tuna'da Romenler Lom Palanka'ya girdiler. Ruslar tarafından ele geçirilen yerlerde Bulgarlar da silahlandırılarak, bunların savaşa katılmaları sağlandı. Hatta Yunanistan'ın bile savaş hazırlıklarına başladığı görülmekteydi.

Ocak 1878'de Yunan orduları Teselya sınırını geçmiş; Büyük Güçler duruma müdahale edince kendini tümüyle yalnızlığa itilmiş bulan Yunanistan, bir deniz ablukasını önleyebilmek üzere ordularını geri çekmek zorunda kalmıştı. Yunanistan'ın Avrupa'daki dostları, İstanbul ile Trakya'da Osmanlı'nın korunmasından yanaydı; Osmanlı Devleti'nin başlıca düşmanı da, "Büyük

Yunanistan" düşüncesine karşıydı ve bunun yerine "Büyük Bulgaristan" tezini savunmaktaydı. Rusya ile olası bir savaş durumunda İngiltere, Yunanistan'a yararlı bir destekleyicisi gözüyle bakmakta ve Balkan Yarımadası'nda Slav'a karşı Yunan "kartı"nı oynamaktaydı.⁷

Ruslar, 4 Ocak 1878'de Sofya'yı aldı; Balkanlar'da Veysel Paşa 20.000 askeriyle birlikte 9 Ocak'ta Ruslara teslim oldu. Süleyman Paşa güçleri de Tatar Pazarcık'ta hezimete uğratıldıktan sonra, Çar Nikola 26 Ocak'ta Edirne'ye girmişti. Rusların Balkanlar'ı geçerek, Edirne'ye kadar gelmeyi başarmaları üzerine, Osmanlı Hükümeti ateşkes istemek zorunda kaldı.

Osmanlı Devleti, Avrupa'da 195.000, Asya'da ise 35.000 kilometre kare toprak yitirmişti. Rusya, müttefiklerine danışmadan, yalnızca kendisi için bir Bulgaristan Prensliği oluşturdu; bu Prenslik İstanbul kapılarına değin uzanmaktaydı. Ruslar, iki yıl süreyle Bulgaristan'da kalma hakkına sahip oldular. Avusturya-Macaristan, önceden kararlaştırılmış olan reformları uygulamak amacıyla Bosna-Hersek'e girdi. Rusya, Romanya'dan Besarabya'nın üç bölgesini ve Osmanlı'dan da Tuna'nın ağzındaki bölgeyi aldı. Dobruca Romanya'ya verildi.

Doğu'da ise, 1877 Kasım'ında Kars Rusya tarafından ele geçirilmişti. Bu, Osmanlı için çok ağır bir yenilgi oldu. Ruslar, Ardahan'ı ve Kars'ı ele geçirdikten sonra Erzurum üzerine yürüdü.

Plevne'nin düşmesinden sonra Osmanlılar, artık tek başlarına Ruslara karşı direnemeyeceklerini anlamış ve arabuluculukta bulunmaları için Büyük Güçlere çağrıda bulunmuştu. Büyük Güçler, Babiâli'nin bu çağrısını reddetti. İngiltere ise, Osmanlı'nın daha da dağılmasını önlemek ve Rusya'nın, İngiliz çıkarlarını zedeleyebilecek nitelikteki barış koşullarını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmesinin önüne geçebilmek için, arabuluculuk öneri-sine olumlu yaklaşmıştı. Osmanlı Devleti'nin yenilgiye uğratılması İngiliz Hükümeti'ni çok telaşlandırmıştı, çünkü artık Rus orduları İstanbul'u işgal edebilecek bir konuma gelmişti.

İngiltere Başbakanı Disraeli, Rusya'ya karşı durmasına yardım edecek bir müttefik arayışı içerisindeydi. İstanbul'un bağımsızlığı ve Boğazlar'ın özgürlüğü konularında Avusturya ile İngiltere'nin çıkarlarının aynı olduğu düşüncesinden hareketle Disraeli, İngiltere ile Avusturya'nın ortak çıkarlarının savunulabilmesi için aralarında bir anlaşmaya varmalarının güç olmayacağını ileri sürmekteydi. Gerçekte Disraeli'nin istediği Osmanlı Devleti'yle bir ittifak oluş-

7 İngiltere'de Lord Salisbury'nin Dışişleri Bakanlığı'nın başına getirilmesinden sonra, Slavlara karşı Yunanlıların tarafını tutmak eğilimi güçlenmiş ve İngiltere ile Fransa arasında Yunan davasının başlıca savunucusu rolünü üstlenmek açısından bir rekabet doğmuştu. Salisbury, Osmanlı Hükümeti'ne, Yunanistan'a toprak açısından bazı ödünlerde bulunmasını önermiş ve Teselya ile Epir'in geniş bir parçasının Yunanistan'a verilmesini istemişti. Yunanistan ise, Epir ile Teselya'nın tümünü ve Girit ile Samos'u talep etmekteydi.

turmak ve bunu da Avusturya'nın işbirliğiyle gerçekleştirmekti; ancak, bunda başarı sağlayamazsa İngiltere, tek başına Osmanlı Devleti'nin yanında yer alacaktı. Disraeli, kendini Osmanlı Devleti'nin müttefiki olarak saymakta ve öteki Güçlerin Osmanlı Devleti'ni parçalama planlarının karşısında İngiltere'yi bulacaklarını dile getirmekteydi. Oysa İngiliz Hükümeti'nin diğer bakanları, Disraeli'nin görüşlerini kesin bir biçimde reddederek, Osmanlı Devleti'nin korunması için savaşa katılmayacaklarını açıkça ifade etmişti.

Savaşın seyrinden İngiltere gibi Avusturya da telaşa düşmüştü. Avusturya Almanları, Rusların zaferi üzerine Slavların tümünün birleşmesi olasılığının güçleneceği görüşündeydi. Bu durumda Avusturya'nın Slav uyrukları, Alman egemenliğinden kurtulmak için büyük ümitlere düşebilecekti.

31 Ocak 1878'de Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Edirne'de ateşkes antlaşması imzalanmış; Bulgaristan'a, Bosna ve Hersek'e özerklik verilmesi; Boğazlar'da Rusya'nın hakları ile çıkarlarının güvence altına alınması; Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsız devletler olması kararlaştırılmıştı. Böylece, Balkanlar'da Osmanlı hükümrانlığının silinmekte olduğu görülmekteydi.

3. Osmanlı-Rus Savaşı'nda Büyük Güçlerin Tutumları

1877-1878 Savaşı'nda Rusya'nın amacı, Osmanlı Devleti'ni tümüyle ezmek ve mümkün olduğu kadar çok Osmanlı toprağını işgal etmektir. Böyle bir durumda Osmanlılar, Rus istemlerini koşulsuz olarak kabul etmek zorunda kalacak ve Rusya'nın, Boğazlar'ı buyruğu altına alması ve İngiltere'nin müdahale etmesini önlemesi mümkün olabilecekti.

3.1 İngiltere

Rusya'yı Büyük Güçler Osmanlı-Rus Savaşı'nda yalnız bırakmıştı. İngiltere, bir Rus savaşından kendisinin çıkarı olmadığı görüşündeydi ve Rusya'nın, Avrupa Uyumu'ndan kendini soyutladığını düşünmekteydi. Osmanlı-Rus Savaşı'nın başında İngiltere, hâlâ Osmanlı Devleti'nin korunmasından yana bir politika izlemekteydi. Rusya'nın Asya'da hızla ilerlemesi ve Hindistan'ın İngiliz İmparatorluğu açısından giderek artan önemi, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin korunmasına verdiği önemi büyük ölçüde artırmıştı.

Osmanlı-Rus Savaşı boyunca Osmanlılar, İngiltere'nin yardımlarına geleceğini ümit etmişti. Savaşta İngiltere'nin tarafsızlığını açıklamasına ve Rusya ile bir çarpışma durumunun gerçekleşmesini önlemesine karşın Başbakan Disraeli, sürekli olarak Osmanlı Devleti'ni Rusya karşısında direniş göstermesi konusunda özendirmiş ve Babil'i'ye, Osmanlı'nın korunmasına ilişkin kararlı-

lğı hususunda güvence vermişti. Disraeli'nin Doğu politikasına muhalefet eden ve İngiltere'nin tarafsız bir politika izlemesinden yana olan Dışışleri Bakanı Lord Derby ise, Babiâli'nin İngiltere'nin yardımına güvenmemesi gerektiğı görüşündeydi. Disraeli ile Derby arasındaki bu görüş farklılığı Osmanlı Hükümeti'ni zor bir duruma sokmuştu. Babiâli, Disraeli'nin öğütlerini dinlemeye eğilimliydi; ancak, onun verdiği sözleri yerine getirebileceğı konusunda kuşkuları vardı. Başka bir deyişle Babiâli, Osmanlı Hükümeti'nin Rus istemlerini reddetmesi durumunda, İngiltere'nin Osmanlı'yı savunup savunmayacağını bilemiyordu.

Disraeli, savaşı sürdürmesine olanak sağlamak üzere, Babiâli'ye gerekli para yardımında bulunmuştu. Savaş boyunca Disraeli, İngiliz Hükümeti'ni, İstanbul'u korumak amacıyla gerekli önlemleri almaya ikna etmeye çalışmaktaydı. Gerçekte Disraeli, yalnızca İstanbul'un işgalini önlemeyi değil; savaşta müdahalede bulunarak Rusya'yı savaşı bitirmeye ve İngiltere'ye uygun olabilecek koşulları kabul etmeye zorlamayı istemekteydi.

3.2 Avusturya

Avusturya, Rusya'nın tek başına Osmanlı Devleti ile barış yapmasına izin veremezdi, çünkü Osmanlı Devleti, Büyük Güçlerin koruyuculuğı altındaydı ve bu Güçlerin onayları alınmadan var olan düzenlemelerde hiçbir değişiklik yapılamazdı. Avusturya, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında akdedilecek barışa öteki Güçlerin de katılması gerektiğı görüşünü savunuyordu. Osmanlı Devleti dağılmadığı için, ne Avusturya'nın ne de Rusya'nın İmparatorluğun topraklarını ilhak etmeye hakları vardı. Avusturya, ancak kendisine bu hakkın tanınması durumunda, aynı hakkı Rusya'ya da tanıyacağını açıklamıştı.

Avusturya Dışışleri Bakanı Andrassy, Osmanlı Devleti'nin henüz dağılma zamanının gelmediğı konusunda Gortchakov'la anlaşmıştı. Ancak Andrassy'nin görüşüne göre, barışın koşulları İstanbul Konferansı'nın kararlarıyla bağdaşmalıydı. Örneğin Avusturya, büyük özerk bir Bulgaristan'ın yaratılmasını ya da Bulgar topraklarının Rus Ordusu tarafından işgal edilmesini kabul edemezdi. Franz Joseph, Çar'a, Rusya'nın Besarabya'yı almasını kabul edeceğini; ancak, Bulgaristan'ı işgalini onaylamayacağını bildirmişti. Rusya ise, Avusturya'nın Bosna ile Hersek'i almasına razı olmuştu.

3.3 İngiltere ile Avusturya

İngiltere ile Avusturya, Babiâli'ye, Rusya ile akdedilecek herhangi bir antlaşmada mutlaka kendilerine danışılması ve Paris Barış Antlaşması'nın hükümlerine aykırı herhangi bir düzenlemenin kabul edilmemesi gerektiğini bildirmişti.

İngiliz Hükümeti, Paris Barış Antlaşması'na aykırı bir antlaşmanın kendilerinin onayı alınmadan geçerli sayılmayacağını Rus Hükümeti'ne ilettiler. Andrassy de, Rus Hükümeti'ne benzer bir protestoda bulundu. Gortchakov, bir ateşkesin gerçekleşmesiyle Avusturya'nın çıkarlarının bundan etkilenmeyeceği yanıtını vermiş; İngiltere'ye de, Osmanlı Devleti'nden yalnızca barışı kabul etmesinin istendiğini, her devletin ortak çıkarlarını ilgilendiren sorunların ise, bütün Güçler tarafından görüşüleceğini bildirmişti. Rusya'nın bu yanıtı, ne İngiltere'yi ne de Avusturya'yı yumuşatmaya yetmiş ve Rusya'nın tutumu diğer Güçleri barış akdinin dışında tutma çabası olarak algılanmıştı.

İngiltere ile Avusturya, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleştirilecek ayrı bir düzenlemenin karşısında durmada kararlıydı. Disraeli, Avusturya'ya, bir savunma ittifakı akdetme ve Rusya üzerinde ortak diplomatik ve askerî baskıda bulunma önerisinde bulundu.

Bu arada, İngiliz donanması İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Rusya, Boğazlar sorununu bir Avrupa sorunu olarak gördüğünü; bu nedenle, bu sorunun Güçler arasında varılacak ortak bir anlaşma sonucunda çözüme bağlanacağını açıklarken, Çanakkale önlerine kadar gelen İngiliz donanması geri çekildi.

3.4 Rusya

Rus Çarı, İngiltere'nin çıkarlarına zarar vermeye hiç niyetinin olmadığını ve tek amacının Hristiyanların durumunun iyileştirilmesi olduğunu İngiltere'ye bildirdi. Bu nedenle Rusya, savaşın bir an önce bitmesini ve İngiliz Hükümeti'nin, Osmanlıları Rusya'nın ileri sürdüğü barış koşullarını kabule ikna etmesini istemektedir.

Rusya, İngiltere ile Avusturya'nın iradesine karşı İstanbul'a yerleşemeyeceğini biliyordu; bu nedenle de, İstanbul'un işgalinin ancak İngiltere ve Avusturya ile bir anlaşmaya varmak yoluyla mümkün olabileceği görüşündeydi.

Öte yandan Rus Çarı, savaşta Sırbistan'ın Osmanlıları durduramamış olması nedeniyle, bu ülkeye sırtını çevirmişti. Sırlar ise, Rusya'nın, Sırbistan'ın sırtından Avusturya-Macaristan'a ödünde bulunmaya hazır olduğunu öğrenmişti. Avusturya, Yenipazar'ın Sırbistan'a verilmesinin karşındaydı.

3.5 Almanya

Bismarck, Doğu Sorunu'nu kesin olarak çözmenin ancak Osmanlı Devleti'nin parçalanması sonucunda gerçekleşebileceğine inanıyordu. Bismarck'ın görüşüne göre, Doğu Sorunu'nu çözmeye kararı Rusya ile Osmanlı Devleti'ne bırakılmalı ve diğer Güçler soruna çözüm yolu bulunmasında bu iki devleti zorla-

malydı. Yine Bismarck'a göre Rusya ile Avusturya, Osmanlı Avrupası'yla ilgilenecek; İngiltere, Hindistan'a giden yolu güvence altına alacak; eğer Fransa, Doğu'da kendisi için bir yer sağlarsa ve Almanya'yı yalnız bırakırsa, Almanya bundan memnun olacaktı.

Bismarck'ın amacı, Avrupalı Güçlerin Almanya aleyhine anlaşmalarına olanak sağlamamak ve bu devletleri Almanya'yı ilgilendirmeyen uyumsuzluklara düşürmektir. Almanya'nın istediği olmuştur. Almanya'nın Doğu Sorunu'nda çıkarı yoktu; bu sorunda çıkarı olan devletler ise birbirlerine girmişti. İngiltere ile Rusya, İstanbul sorunu yüzünden bir kez daha karşı karşıya gelmiş bulunuyordu. Fransa ile İtalya ise, Rusya'nın Doğu Sorunu'nu tek başına çözme çabasından hoşnut kalmamıştı.

4. Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması (3 Mart 1878)

Rus orduları İstanbul'a yaklaşmışken, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması imzalandı. Rusya, Osmanlı'ya karşı kazandığı utkunun meyvelerini tek başına toplamak istemekte ve Avrupa dengesini kendi çıkarı doğrultusunda değiştirmeyi amaçlamaktaydı.

Ayastefanos Antlaşması uyarınca, Karadağ ile Sırbistan bağımsızlıklarını kazanmıştı. Niş Sancağı Sırbistan'a bırakılmaktaydı. Romanya'nın bağımsızlığı Osmanlı Devleti tarafından tanındı. Bulgaristan, Osmanlı hükümlerinde özerk bir prenslik durumuna getirilecek ve Bulgaristan'da Osmanlı askeri bulundurulmayacaktı. Tuna'dan Ege Denizi'ne kadar olan Osmanlı topraklarıyla Kosova ve Manastır vilayetleri tümüyle, Batı Trakya ile Selanik vilayetlerinin ise bir bölümü Bulgaristan'a ait olacaktı. Bulgaristan Prensi, halk tarafından seçilecek ve Büyük Devletlerin onayıyla Osmanlı Hükümeti tarafından atanacaktı. Bosna-Hersek için İstanbul Konferansı'nda Büyük Güçlerce kabul edilmiş olan öneriler, Avusturya ile Rusya arasında kararlaştırılacak yeni önlemlerle birlikte kabul edilip uygulanacaktı.

Osmanlı Hükümeti, savaş tazminatının bir kısmına karşılık olmak üzere Ardahan, Kars, Batum ve Bayezit ile Dobruca'yı Rusya'ya terk etmeyi kabul etmişti. Ayrıca Babiâli, Hatur ile civarını da İran'a bırakacaktı.

Osmanlı Devleti, Girit'in yönetimi için düzenlemiş olduğu 1868 tarihli tüzüğü özenle uygulamayı üstlenmekte; Tesalya ile Arnavutluk için de bu türden tüzükler oluşturmayı ve bu konuda Rusya ile danışmalarda bulunmayı kabul etmekteydi. Öte yandan Babiâli, Anadolu'nun doğusunda Ermenilerin yaşadığı yerlerde reformlar yapmaya ve Ermenileri, Kürtlerle Çerkezlerle karşı korumaya söz vermektedir.

Görüldüğü gibi Ayastefanos Antlaşması, Osmanlı-Rus ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturmaktaydı. Romanya, Sırbistan ile Karadağ Osmanlı hükümranlığından çıkartılarak bağımsız olmuştu. Büyük Bulgaristan Prensliği, Avrupa'daki Osmanlı topraklarını ikiye ayırmaktaydı. Bu prenslik Osmanlı hükümranlığı altında bırakılmış olmasına karşın, iki yıl için Rus askerinin işgali altında tutulacaktı. Bosna ile Hersek, artık Rusya ile Avusturya'nın istekleri doğrultusunda yönetilecekti. Kars, Ardahan, Batum ve Bayezit'in terk edilmesiyle Rusya, Doğu'da da Anadolu için önemli bir tehlike haline gelmişti.

Öte yandan Osmanlı Devleti, Girit, Tesalya ile Arnâvutluk'ta yapacağı reformlar konusunda Rusya'ya danışmayı kabul etmişti ki; bu da Osmanlı'nın, içişlerine yabancı bir devletin karışmasını kabul etmesi demekti.

Ayastefanos Antlaşması, Rusya açısından Panslavizm politikasının kazandığı büyük bir utku olarak değerlendirilebilirdi. Bu antlaşmanın sonucunda Rus etkisi Balkanlar'da yerleşmiş; özerk olan üç Osmanlı eyaleti, yani Romanya, Sırbistan ve Karadağ bağımsız duruma getirilmiş; Bulgaristan, Bosna ve Hersek özerkliklerini kazanmış; Tesalya, Girit ve Arnâvutluk'un yakın gelecekte özerk olmaları ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmaları öngörülmüştü.

Ayastefanos Antlaşması, bir yandan mümkün olduğu kadar çok sayıda Slav ülkesinin özgürlüğüne kavuşturulmasından yana olan Slavistleri tatmin etmekte; öte yandan da, Avusturya'yı Balkan Yarımadası'ndan kovmayı ve Boğazlar üzerinde kendi egemenliğini kurmayı amaçlayan geleneksel Rus politikasıyla uyum arz etmekteydi. Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasıyla Rusya, Doğu Sorunu'nu yalnızca kendi çıkarı doğrultusunda bir çözüm yoluna kavuşturmuş oluyordu. Ancak, bu düzenlemeden Balkan halkları hiç hoşnut kalmamıştı. Bu antlaşmadan hoşnut kalmayan devletlerin başında Sırbistan, Romanya ile Yunanistan gelmekteydi.

5. Ayastefanos Antlaşması Sonrası

Ayastefanos Antlaşması'yla Avrupa'da çıkarları zedelenmiş olan iki devlet Avusturya ile İngiltere'ydi. Avusturya, Almanya ile İtalya'nın birliklerini tamamlaması nedeniyle, Orta ve Güney Avrupa'daki topraklarını yitirmiş ve büyük bir devlet olarak varlığını sürdürebilmek için, Balkanlar'da ve Adriyatik'te toprak kazanmak ve etki sahibi olmak yolunu seçmişti. Oysa, Rusya'nın Büyük Bulgaristan Prensliği'ni kurması ve Karadağ'ı bağımsız duruma getirmesiyle, Avusturya'nın, Selanik doğrultusunda ve Adriyatik kıyıları boyunca yayılma yolu kesilmiş oluyordu. İşte bu nedenle Avusturya Hükümeti, Avrupa'da bir kongrenin toplanarak, Ayastefanos Antlaşması'nın değiştirilmesini önermişti.

İngiltere ise, Rusya'nın Balkanlar'da güçlü bir konuma sahip olmasını ve Anadolu'nun kuzeydoğusunda yerleşmesini Hindistan yolu ve ticareti için çok tehlikeli bulmaktaydı. Bu nedenle İngiltere, Avusturya'nın yeni bir kongrenin toplanması yolundaki önerisini desteklemişti.

Rus Hükümeti de, Avrupa devletleriyle yeni bir savaşı göze alamayacağından, Avusturya ile İngiltere'nin önerisini kabul etmek zorunda kaldı.

Avusturya ile İngiltere, yeni toplanacak olan kongrede, Rusya'dan gizli tutulmak koşuluyla, Osmanlı Devleti'nden Ayastefanos Antlaşması'nın değiştirilmesi yönünde harcayacakları çabanın karşılığı olarak bazı toprakları istemekteydi. Avusturya, Bosna ile Hersek eyaletlerinin kendisine verilmesini Osmanlı Devleti'nden istedi. Osmanlı'ya bu öneride bulunmadan önce Avusturya, bu konuda İngiltere, Almanya ile Rusya'nın onayını almıştı. Viyana Hükümeti, Balkanlar'da Rus etkisini azaltabilmek için, Balkanlar'a ayak basmayı kararlaştırmıştı. Bunu yapmadığı takdirde Bosna ile Hersek, Sırbistan ile Karadağ tarafından paylaşılabilir ve Avusturya'nın Selanik yolu tümüyle kapanabilirdi.

Osmanlı Devleti, Avusturya'nın bu önerisini kabul etmedi. Ayastefanos Antlaşması, Osmanlı Devleti açısından tam geçerliliğe sahipti; ancak, bu antlaşmanın bütün Büyük Güçler tarafından onaylanması gerekiyordu. Rusya da, antlaşmanın tümünün yeniden gözden geçirilmesini istememekteydi, çünkü o takdirde, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne kabul ettireceği koşullara diğer Güçlerin de karar verme hakkı olacaktı.

İngiltere'nin dışında hiçbir devlet antlaşmanın tümünün irdelenmesini istememekteydi. Almanya ise, İngiltere olmadan bir kongrenin yapılmasını onaylamamakta ve kongrede bütün kararların oybirliğiyle alınmasında diretmemekteydi. İngiliz Hükümeti'nin görüşüne göre Ayastefanos Antlaşması'nın amacı, Balkanlar'da ve Karadeniz'de Rusya'nın mutlak egemenliğini kurmak olmuştu. Bu antlaşma Rusya'ya, Babilî'nin siyasal bağımsızlığını yok etmek üzere, Osmanlı Devleti üzerinde baskıda bulunmada çok güçlü bir araç sağlamaktaydı. İngiltere ise, Boğazlar'ı ve İran Körfezi'ni hükümranlılığı altında bulunduran ve Süveyş Kanalı'na komşu bulunan Osmanlı Devleti'nin bağımsız varlığını yok etmeyi hedef alan Rusya'nın Osmanlı üzerindeki baskısını kabul edemezdi.

Lord Salisbury'nin Dışişleri Bakanı olması İngiliz politikasında bir dönüm noktasını oluşturmuştu. Salisbury, Osmanlı Devleti'ni yeniden "kendi ayakları üzerinde durur" duruma getirmenin mümkün olabileceğine inanmamaktaydı; bu nedenle, Osmanlı'nın bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçerek, İngiliz çıkarlarının korunması için başka yollar aramaya başlamıştı. Salisbury, Osmanlı Devleti'nin, bundan böyle İngiltere'nin çıkarlarının söz konusu olduğu denizleri savunmaya gücü yetmeyeceği için, İngiltere'nin Ege Denizi'nde yeni bir deniz üssüne sahip olması gerektiği görüşündeydi.

İngiltere, Osmanlı Hükümeti'nden Kıbrıs Adası'nın kendisine verilmesini istedi. İngiltere, Kıbrıs'ı isterken şu gerekçeyi ileri sürmüştü: Rusya'nın Doğu Anadolu'da kazanmış olduğu topraklar karşısında Osmanlı Devleti'nin Asya'da egemenliğini sürdürebilmesi ve gelecekte Rusya'nın saldırılarına karşı durabilmesi için, yabancı bir devletin ittifakına gereksinmesi vardı. İngiltere böyle bir yükümlülüğü üstlenebilmek için, Osmanlı Devleti'nden kendisine Suriye'nin ya da Anadolu kıyılarına yakın bir yerin verilmesini istemiş ve bu yeri Kıbrıs olarak belirlemişti. Osmanlı Hükümeti, Kıbrıs'ı İngiltere'ye vermeyi kabul etti. Kıbrıs, Osmanlı Devleti'ne ait olmayı sürdürecektir, vermekte olduğu vergiyi Osmanlı hazinesine ödemeye devam edecek; ancak ada, askerî ve stratejik amaçlarla İngiltere tarafından kullanılacaktı.

Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra Padişah ile Babiâli Rusya karşısında büyük bir korkuya kapılmıştı. Rusya'nın İstanbul'a saldırmamasından korkuluyordu. Yeni toplanacak kongrede Osmanlı Devleti yalnız kalmak istemiyordu, çünkü böyle bir durumda kendi aleyhine olabilecek düzenlemelere gidilebilirdi. İşte bu büyük korku nedeniyle Babiâli, İngiltere'ye Kıbrıs'ı devretmeyi kabul etmişti. Kıbrıs'ın İngiltere'ye devredilmesi ise Rusya'yı çok kızdırdı.

Öte yandan Salisbury, Rusya'yı kendi istemlerini kabul etmeye zorlamak üzere, Avusturya ile bir anlaşmaya varma yolunda çaba harcamaktaydı. Salisbury'nin başlıca isteği, Ayastefanos Antlaşması'nı değiştirmek amacıyla Avusturya ile bir anlaşmaya varmaktır.

Avusturya, Osmanlı Devleti'nin Bosna ile Hersek'te söz vermiş olduğu reformları gerçekleştirmeye gücü yetmeyeceği için bu iki eyaleti, Yenipazar Sancağı'nı ve Kuzey Arnavutluk'u kendi topraklarına katmayı düşünüyordu. Avusturya, Bosna-Hersek'in Sırbistan'ın ya da Karadağ'ın eline geçmesine izin veremezdi, çünkü böyle bir durum Avusturya'nın Dalmaçya topraklarını tehlikeye sokabilirdi. Bosna-Hersek'in kendisine verilmesine karşılık olarak Avusturya, Bulgaristan'ın sınırlarının daraltılmasında Osmanlı Devleti'ne yardımcı olacağını bildirdi. Babiâli ise, Avusturya'nın bu istemine boyun eğmedi.

Andrassy aynı zamanda, Büyük Güçlerin de Avusturya'nın Bosna ile Hersek'i işgal projesini onaylaması yolunda çaba harcıyordu. Ancak Salisbury, Bosna-Hersek'in işgalinin Avusturya'nın Rusya ile tümenden bir anlaşmaya varmasında yalnızca ilk adımı oluşturmasından korkuyordu.

İngiliz ile Avusturya Hükümetlerinin Ayastefanos Antlaşması'nda değişiklik yapmak istekleri Rus Hükümeti'ne resmen bildirildi.

6. Berlin Kongresi (13 Haziran-13 Temmuz 1878)

Berlin Kongresi, Avrupa'da daha önce toplanmış olan 1814/1815 tarihli Viyana Kongresi ile 1856 tarihli Paris Kongresi'nden sonra gerçekleştirilen üçüncü

büyük kongreydi. 13 Haziran 1878 tarihinde toplanan Berlin Kongresi, 1814/1815 Viyana Kongresi'yle doruğa ulaşan "eski diplomasi" yöntemi ile Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda uygulanmaya başlatılan "yeni diplomasi" yöntemi arasında bir geçiş sürecini temsil etmekteydi.

Kongre'nin ilk gününden itibaren Alman Şansölyesi Bismarck, gerek çelik iradesiyle gerek esnekliğiyle 1814 Viyana Kongresi'ndeki Metternich'den çok daha fazla kongreye hakim olmuştu. Berlin Kongresi'nde, Rusya'yı Gortchakov ile Shuvalov, Avusturya-Macaristan'ı Andrassy ile Haymerle, İngiltere'yi Beaconsfield ile Salisbury, Almanya'yı Bismarck ile Bülow, Fransa'yı Waddington ve İtalya'yı da Corti temsil etmişti. Osmanlı Devleti ise, Sadullah Paşa, Mehmet Ali Paşa ve Fenerli bir Rum olan Karatodori Paşa tarafından temsil edildi.

Berlin Kongresi'nin toplanmasında önemli rol oynayan Bismarck, Osmanlı Devleti'nin geleceğinden ümitli olmayıp, Osmanlı devlet adamlarının vermiş oldukları reform sözünü yerine getirebileceğine inanmıyordu. Bismarck, kongre'nin toplanmasından önce şunları söylemişti: "Kongre, Osmanlı Devleti için değil, Avrupa barışının korunması için toplanmıştır." Bismarck'ın Osmanlı'ya karşı bu tutumu öteki üyelere de cesaret vermiş ve kongre çalışmaları sırasında Osmanlı delegeleri küçük düşürülmüş ve yalnız bırakılmıştı.⁸

Bismarck, Berlin Kongresi'nin, Ayastefanos Antlaşması'nın bazı maddelerinin Avrupa'nın çıkarlarına zarar verdiği için toplandığını açıklamıştı. Bismarck'ın görüşüne göre, Ayastefanos Antlaşması hükümleri daha önceden Büyük Güçler arasında imzalanmış olan 1856 Paris ve 1871 Londra Antlaşmalarını bir ölçüde değiştirmekteydi. İşte Berlin Kongresi'nde, değişikliğe uğratılmış olan bu hususlar görüşülecekti. İngiltere ise kongrede ayrıca, Yunanistan'ın sınırlarının genişletilmesi, Bosna ile Hersek eyaletlerinin Avusturya'ya verilmesi ve Yunanlılar ile Ermenilerin yaşadıkları Osmanlı topraklarında reform yapılması konularının da görüşülmesini önermişti. İngiltere'nin bu önerisinin arkasında yatan başlıca neden şuydu: Balkanlar'da, Bulgaristan Prensliği'nin kurulmasıyla Rus etkisi, Bosna-Hersek'e yerleşmesiyle de Avusturya'nın etkisi artmış olacaktı. Böylece, bozulan güç dengesini yeniden sağlamak için İngiltere de, Yunanistan üzerinde etki sahibi olmak istiyordu. İngiltere'nin Ermeniler lehinde reform yapılması istemine gelince; Rusya, Anadolu'nun kuzeydoğusunda elde etmiş olduğu topraklardan yararlanarak, Ermenilerin savunuculuğunu yapmaya kalkışabilirdi.⁹ Osmanlı delegeleri, İngiltere'nin bu tutumu karşısında büyük bir şaşkınlığa

8 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.8, s.74-75.

9 1878 yılından başlayarak Ermeni sorunu uluslararası bir nitelik kazanmıştı. Ayastefanos'ta Osmanlı Devleti'nin Ermeni uyruklarına yönelik uygulamaya söz verdiği reformları Rusya'nın denetlemesi gerekirken, bu sorumluluk Berlin Antlaşması'yla İngiltere'ye verilmişti. Bundan böyle Ermeni sorunu, İngiliz-Rus rekabetinin önemli bir ögesi olacaktı.

düşmüştü, çünkü Osmanlı Hükümeti, İngiltere'nin Osmanlı çıkarlarını savuna-
cağını ümit etmekteydi.

Bismarck ise, Fransa ile uzlaşmak niyetindeydi. Kıbrıs'ın İngiltere'ye veril-
mesi, Fransızların da Kuzey Afrika'ya yönelik "iştahlarını kabartmıştı." Fransa,
İngiltere'nin Yakındoğu'daki politikasına tepki duymaktaydı. Fransız devlet
adamları, İngiltere'yi, "kötü bir komşusu tarafından her iki ayağı kırılan bir has-
tanın kollarını da kırarak yardımına giden bir doktor"a benzetmekteydi.

Berlin Kongresi'nde İtalya'ya ilk kez Büyük Güçlerle eşit statü tanınmıştı.
Berlin Kongresi'nde Balkan Devletlerinin durumlarına gelince... Bilindiği gibi,
1815 Viyana Kongresi'nde Doğu Sorunu geri plana itilmişti. Ulusçuluk ilkesine
kayıtsız kalan Avrupalı devlet adamları, Osmanlı hükümrânlığı altında bulunan
Hristiyan halklara bağımsızlıklarını sağlama düşüncesinden o dönemde çok
uzaktı. Viyana Kongresi'nden kırk yıl sonra gerçekleşen Paris Kongresi'nde bu
halklar, Avrupa'nın dikkatini çekme yolunda ciddi çaba harcamış; 1878 yılına
gelindiğinde ise Balkan halkları, artık göz ardı edilemeyecek olan bağımsızlık
istemleriyle ortaya çıkmış ve bu halkların istemleri Büyük Güçler arasındaki
görüşmelerde temel tartışma sorununu oluşturmaya başlamıştı.

Sırbistan gibi Romanya da Berlin Kongresi'nde temsil edilmemişti.

7. Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878)

4 Haziran 1878'de Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında gizli bir sözleşme
imzalanmıştı. Bu sözleşme uyarınca; Rusya'nın Kars, Batum ile Ardahan'ı top-
raklarına katması durumunda, İngiltere Kıbrıs'ı işgal edecek ve Rusya'ya karşı
Osmanlı'ya, İmparatorluğun geri kalan Asya topraklarını silah gücüyle savun-
ma güvencesi verecekti. Buna karşılık Osmanlı Padişahı da, Asya toprakların-
daki Hristiyan ve öteki uyruklarına ilişkin gerekli reformları yapma sözünü
vermekteydi.

Osmanlı Devleti Avusturya-Macaristan'la da gizli bir antlaşma imzalaya-
rak, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal etmesini kabul etmişti. Rusya'nın bu
duruma itiraz etmeyeceği bilinmekteydi, çünkü Berlin Kongresi'nin toplanma-
sından önce Rusya, Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında
bu konuda gizli bir anlaşmaya varılmıştı. Berlin Kongresi'nin başarılı olmasının
altında yatan başlıca neden, kongre sonucunda imzalanacak olan antlaşmanın
temel maddeleri üzerinde imzacı devletlerin önceden aralarında görüş birliğine
varmış olmalarıydı.

Berlin Kongresi sonucunda 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin
Antlaşması'nın başlıca maddeleri şöyleydi:

Sırbistan'ın bağımsızlığı tanınmış; Sırbistan'a Niş vilayetinden başka
Bulgaristan'ın güneydoğusundaki bazı topraklar verilmişti. Ancak Sırbistan,

Yenipazar Sancağı'nın kendisi ile Karadağ arasında paylaştırılmayarak, Bosna ve Hersek ile birlikte Avusturya'ya verilmesinden büyük düş kırıklığına uğramıştı.

Karadağ'ın bağımsızlığı tanınmıştı.

Romanya, bağımsız bir devlet olarak tanınmış; Besarabya'yı Rusya'ya terk etmeyi ve bunun karşılığında Dobruca'yı almayı kabul etmişti.¹⁰

Yunanistan, Osmanlı Devleti'nden Girit, Tesalya ile Epir'i istemiş olmasına karşın, bu yerler Yunanistan'a verilmemişti.

Büyük Bulgaristan üç bölgeye ayrılmıştı. Birinci bölgede, Osmanlı hükümlarlığı altında özerk ve Babilâli'ye vergi veren bir Bulgaristan Prensliği kurulmaktaydı. Bulgaristan Prensliği, dokuz ay süreyle Rusya tarafından yönetilecekti. İkinci bölge, Doğu Rumeli ismiyle Osmanlı Devleti'ne bırakılmaktaydı. Doğu Rumeli, Padişah tarafından atanan bir Hristiyan vali tarafından yönetilecekti. Üçüncü bölge ise Makedonya olup, reform yapmak koşuluyla Osmanlı Devleti'nde kalmıştı.

Bosna ile Hersek, Avusturya tarafından işgal edilip yönetilecek; ancak, bu iki eyalet Osmanlı hükümlarlığı altında bırakılacaktı. Avusturya ayrıca, Yenipazar Sancağı'nda da askerî güç bulunduracaktı.

Rusya; Kars, Ardahan ve Batum kentlerini koruyacak, Batum'da askerî tesisler bulundurmayacak, Doğu Bayezit'i ise Osmanlı Devleti'ne geri verecekti.

İngiltere Kıbrıs'a yerleşecek; İran'a da Hatur bölgesi verilecekti.

Boğazlar konusunda yeni maddeler konulmamış; 1856 Paris ve 1871 Londra Antlaşmaları hükümlerinin yürürlükte olacağı belirtilmişti.

Berlin Antlaşması'na Ayastefanos Antlaşması'nı fesheden bir antlaşma gözüyle bakılamazdı; Ayastefanos Antlaşması'nın en önemli maddeleri değişikliğe uğramış olsa bile korunmuştu. Bulgaristan'a tam bağımsızlık verilmemiş; bu ülke toprakları üçe ayrılmış ve Bulgaristan'ın en önemli parçası Osmanlı denetiminden çıkartılmıştı. Bu parçanın yapay bir biçimde yaratılmış olan komşusu Doğu Rumeli ile birleşmesi ise ancak bir zaman sorunuydu.

Berlin Antlaşması; Ayastefanos Antlaşması gibi, Romanya, Sırbistan ile Karadağ'ın bağımsızlıklarını tanımıştı.

Berlin Antlaşması'sıyla Rusya'ya, Avrupa'da ve Asya'da toprak açısından tazmin edilme hakkı tanınmış; Güçler, Avrupa'da en uygun olabilecek yer olarak Romanya'yı saptamış; Asya'da ise Rusya'nın Ermeni sınırına ilişkin istemleri yerine getirilmişti.

10 Romanya, Büyük Güçlerin istekleri doğrultusunda, Besarabya'yı Rusya'ya bırakmayı ve bunun karşılığında Dobruca'yı almakla yetinmeyi kabul etmek zorunda kalmıştı, çünkü Berlin Kongresi'nde, Romanya'nın bağımsızlığının ancak Besarabya'yı Rusya'ya bırakması koşuluyla tanınacağı kararı alınmıştı. Bkz. *Bessarabia*, H.M. Stationery Office, Londra, 1920, s.19.

Berlin Antlaşması'yla, çok sayıda Yunan nüfusu artık bir Slav devletinin yönetimi altında bulundurulmayacak ve Rus etkisi Ege kıyılarının uzağına itilmiş olacaktı.

Ayastefanos Antlaşması'nda olduğu gibi Tuna'da ve Boğazlar'da statüko korunmuştu.

Antlaşmada tazminat düşüncesine yer verilmemişti.

1878 Berlin Antlaşması, Balkan halklarını tam anlamıyla tatmin edememişti. Berlin Antlaşması'nın en önemli eksikliklerinden biri, hiç kuşkusuz, Sırbistan'ın haklı istemlerinin göz ardı edilmiş olmasıydı. Bulgaristan'da büyük düş kırıklığı yaşanırken, Sırbistan ile Bulgaristan arasında da düşmanlık tohumları atılmıştı. Romanya ise, Silistre'yi ele geçirememiş olmasından ötürü Berlin Antlaşması'ndan hoşnut kalmamıştı.

1878 yılında Balkanlar'a getirilen çözümlerin kalıcı olamamasının önemli bir nedeni, bulunan çözümlerin Büyük Güçlerin ve özellikle de Avusturya ile İngiltere'nin işine gelecek biçimde belirlenmiş olmasıydı. Büyük Güçler arasında dengeyi sağlama kaygısı egemendi. Rusya, başarılı fakat maliyeti yüksek olan bir savaşı yürütmüş; ancak, bu savaşın sonucunda sağladığı yararları öteki devletlerle paylaşmak zorunda bırakılmıştı. Rusya'nın hoşnutsuzluğunun bir başka nedeni de, Bismarck'tan ümit ettiği desteği sağlayamamış olmasıydı. Rus Çarı, "Prens Bismarck'ın liderliğinde Rusya'ya karşı bir Avrupa koalisyonunun" oluştuğundan söz etmekteydi. Oysa Bismarck, Berlin Kongresi'nin, Rusya'nın önerisi üzerine ve Rusya'nın çıkarı için gerçekleştirildiğini öne sürmekteydi. Bismarck, gerçekten Rusya'nın dostluğunu istediğini dile getirmekte; Almanya'nın, Rusya ile bir çatışmaya girmekten hiçbir kazancının olmayacağı ve bu nedenle de, böyle bir çatışmayı önlemesi gerektiği görüşünü savunmaktaydı.

Rusya'nın, belki de Almanya yerine Avusturya'ya kızgınlık duyması daha mantıklı olabilirdi, çünkü Avusturya-Macaristan, Osmanlı-Rus savaşında tarafsızlık politikası izlemesine karşın, iki Osmanlı eyaletini işgal etmiş ve böylelikle, bir buçuk milyon Slav büyük ölçüde Slav olmayan bir devletin denetimi altına girmişti.

Berlin Antlaşması'nın sonucunda, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali ve burayı kendi yönetimi altına alması, Güney Slav halklarının özlemlerine ve özellikle de, Bosna ile bir birlik oluşturmayı hedefleyen Sırbistan'ın politikasına ters düşmekteydi. Andrásy, Rusya'nın küçük Balkan devletlerine yönelik beceriksiz tutumundan cesaretlenerek, Sırbistan'ı dahi Avusturya'nın etki alanının içine almak istiyordu.

Andrásy'nin Berlin Antlaşması'ndan sonraki politikası; bir yandan Rusya'yı Avusturya'dan uzakta tutmak ve Balkan Yanımadası'nın batı yakasında Avusturya'nın etkisini yaymaya ve Ege'ye giden yolu açık tutmaya çalışmak;

öte yandan da Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ni ya da Bulgaristan'ı "yutmasını" önlemek ve Almanya ile bir savunma ittifakı akdetmek olmuştur.

8. "Berlin Düzeni"

Berlin Antlaşması; 1739, 1774, 1792, 1812, 1829, 1833 ve 1856 Antlaşmalarına kıyasla Osmanlı Devleti açısından çok daha yıkıcı bir darbe olmuştur. Bu antlaşmayla Büyük Güçler, "hasta adam" olarak nitelendirdikleri Osmanlı'nın uzuvlarını kesmeye karar vermişti.

Osmanlı Devleti, 1878 yılına gelindiğinde, toplam olarak 210.000 km² civarında toprak yitirmişti. Berlin Antlaşması sonucunda Balkanlar'da on bir milyon kişi Osmanlı yönetiminden kurtarıldı. Bu toprak ve nüfus kopmalarına ek olarak, malî kaynakları da azalmıştı Osmanlı Devleti'nin, çünkü bağımsızlıklarını kazanmış olan devletlerin önceden göndermekle yükümlü oldukları vergilerden yoksun kalmıştı.¹¹

Berlin Antlaşması sonucunda Osmanlı Devleti, kendisine bağlı olarak kurulmuş olan Bulgaristan Prenslığı'nda herhangi bir yönetsel etkinlikte bulunamayacaktı, çünkü bu Prenslığın içişlerinde özgür olduğu kabul edilmişti. Doğu Rumeli vilayetinin Osmanlı hükümrânlığı altında bulunmasına karşın, bu vilayetin yönetimi devletlerarası bir komisyon tarafından üstlenilmekteydi. Girit ile öteki bazı vilayetlere uygulanacak yönetim biçimi de bu komisyon tarafından gözden geçirilecekti. Kıbrıs ile Bosna ve Hersek, Osmanlı hükümrânlığı altında bulunmakla birlikte bunlardan birincisi İngiltere, ikincisi de Avusturya tarafından işgal edilecek ve yönetilecekti. Babiâli, Anadolu'da Ermenilerin bulunduğu yerlerde reform yapmayı kabul etmekte ve bu reformları Avrupa'nın büyük devletlerine bildirme yükümlülüğünü üstlenmekteydi.

Osmanlı'nın üstlenmek zorunda bırakıldığı bütün bu yükümlülükler, Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını büyük ölçüde yitirdiğini, Osmanlı'nın yönetimine artık Büyük Güçlerin katıldığını ve bir bakıma Osmanlı'ya siyasal müdahale kapılarının ardına kadar açılmış olduğunu açıkça gözler önüne sermekteydi. Nitekim, İngiliz devlet adamı Gladstone bu konuda şöyle demektedir: "Osmanlı Devleti'ni bu duruma indirgeyen dostlarının hareket tarzı olmuştur."

Berlin Düzeni'ni gerçekleştiren Büyük Güçlerin amacı, yalnızca Ayastefanos Antlaşması'nın hükümlerini değiştirmek olmayıp, Paris Antlaşması'yla sağlanmış ve Osmanlı-Rus Savaşı'yla ortadan kalkmış olan güç dengesi yerine yeni bir denge kurmak olmuştur. Yeni denge Osmanlı topraklarının paylaşılması ile kurulmaktaydı. Osmanlı'nın Balkanlar'daki topraklarının paylaşılması

11 Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, çev. Server Tanilli, Adam Yayınları, İstanbul, 2001, s.145.

nın yanı sıra, Kıbrıs İngiltere'ye verilmiş; Bismarck da, gizli olarak Fransa'ya Tunus'u işgal edebileceğini söylemişti. Böylelikle Berlin Antlaşması'yla, Osmanlı topraklarının bir bölümü Büyük Güçler arasında paylaştırılmakta ve geri kalan topraklarının bölüştürülmesi için de "açık kapı" bırakılmaktaydı.

Görülüyor ki, Paris Antlaşması'nda kabul edilmiş olan "Osmanlı topraklarının bütünlüğüne saygı" ilkesi Berlin Antlaşması'nda göz ardı edilmişti. Benzer şekilde, Paris Antlaşması'nda kabul edilmiş olan "Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışılmaması" ilkesine de Berlin Antlaşması'nda yer verilmemişti. Hatta Berlin Kongresi'nde, Osmanlı Devleti'ne yapılacak müdahale devletler hukuku kuralı olarak kabul edilmişti.

Berlin Antlaşması'nın akdedilmesiyle, Osmanlı Devleti'nin güçsüzleştirilmesi ve Hristiyanların özgürlüklerine kavuşturulması yolunda önemli bir adım atılmaktaydı. Balkan Yarımadası'nın tüm kuzey parçası Osmanlı'nın elinden alınmış; Sırbistan ile Karadağ'ın toprakları genişletilmiş; Yenipazar Sancağı'yla birbirinden ayrılan bu iki devlet Bulgaristan ile birlikte, Karadeniz'den Adriyatik'e değin uzanan Hristiyan devletlerin bir zincirini oluşturmuştu.

Öte yandan Osmanlı-Rus Savaşı'nda Plevne'nin düşüşü ile Osmanlı direnişinin hızla çökmesi, İngiltere Başbakanı Disraeli'nin politikası olan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması politikasının başarısızlığı anlamına geliyordu. Bilindiği gibi Disraeli, "Doğu Sorunu"nda Palmerston geleceğini benimseyerek, zamanın koşullarına göre ya Osmanlı'nın parçalanmasından ya da reformların yapılmasından yana olmuş; ülkesini savaşın eşiğine kadar getirmiş; ancak, sağlığının iyi olmaması nedeniyle ve Hükümet'teki muhalefet ile halkın olumsuz tepkisi karşısında İngiltere'yi savaşa sokmamıştı. Disraeli, çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin sonuna değin yapay biçimde korunmasını İngiltere'nin çıkarlarıyla özdeşleştirirken; muhalefetin başı olan Gladstone, geleceği Osmanlı hükümrانlığı altında yaşayan halkların özgürlüklerine kavuşmasında görmekteydi. Başka bir deyimle Gladstone, "Balkanlar, Balkan halkları içindir" ilkesini benimsemişe benziyordu.

Disraeli'nin aksine Gladstone, Balkan halklarına kendi-kendine-yönetim olanağının tanınmasını istemekte, Helen davasını yürekten desteklemekte ve Rusya karşısında Romanya'nın birliğini savunmaktaydı. Rusya'yı Balkan halk-

*İngiltere İmparatorluğu
Başbakanı
William Ewart Gladstone
(1868-1874, 1880-1885,
1892-1894)*

ları haklarının tek savunucusu konumunda bırakmak yerine, bu rolü ortaklaşa Avrupa devletlerinin üstlenmesi gerektiği görüşündeydi Gladstone. Böylelikle, Adriyatik'ten Ege'ye uzanan alanda kurulan özgür Hristiyan devletleri, Rus genişlemesine karşı olası bir engeli oluşturacaktı.

Gladstone, İngiltere'nin, "Doğu Sorunu"nda Rusya'ya ve Osmanlı Devleti'ne ilişkin tutumunu şöyle özetlemekteydi: "Biz Osmanlı Devleti'nin dostu değiliz, biz Rusya'nın da dostu değiliz. Başlangıçtan beri savunduğumuz dava, ne Osmanlı Devleti'nin ne de Rusya'nın davası olmuştur. Bizim savunageldiğimiz bağlı (tâbi) toplulukların davası olmuştur."¹²

Gladstone'un görüşüne göre, "Doğu Sorunu"ndaki temel sorun Osmanlı'nın kötü yönetimi ile Balkan ulusçuluğuydu. Eğer İngiltere bu sorunda Osmanlı Devleti'nin yanında yer alırsa, Yakındoğu'nun bütün Hristiyanları kendiliklerinden Rusya'nın kollarına atılacaktı. Gladstone, Disraeli'nin hiçbir zaman algılayamadığı bir şeyi görmüştü ve bu da, Balkan halklarının Rusya ile ya da başka herhangi bir Güç'le ittifak arayışı içinde olmamaları; ancak, bir devletin boyunduruğundan kurtarılmak istemeleriydi.

Berlin Düzeni'nden Balkan Slavları hoşnut kalmamış; Rusya, istediği kadar güçlü bir Slav devleti kuramamış; Avusturya ise, Bosna-Hersek'i tam anlamıyla sınırları içine katamamıştı. Öte yandan, Bosna-Hersek'in Avusturya yönetimine girmesi Sırbistan'daki ulusçuluk duygularını körüklemişti. Böylece Berlin Düzeni'nin, bundan sonra ortaya çıkacak olan Balkan bunalımlarının ve belki de Birinci Dünya Savaşı'nın temelini oluşturduğu ileri sürülebilirdi.

Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Berlin Antlaşması'yla, Avrupa'nın büyük devletleri Osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaşmışlar ve "hasta adam"ın çeşitli uzuvlarını kesmek suretiyle onu "tedavi" etme yöntemini uygulamışlardı. İşte bu tedavi yöntemi sonucunda, "hasta adam" artık hiç yürüyemez, hatta hiç kımıldayamaz duruma gelmişti.

Berlin Antlaşması'nı izleyen yıllar içerisinde Osmanlı Devleti'nden yeni kopmalar gerçekleşti. 1881'de Tesalya ile Epir'in bir bölümü Yunanistan'a bırakılmış; birkaç yıl sonra da Osmanlı'nın siyasal ve askerî denetimi altında bulunan Doğu Rumeli Bulgaristan topraklarına katılmıştı. Öte yandan, 1881'de Tunus Fransa'nın koruması altına konulmuş; 1882'de de İngilizler, Mısır'ı "belirsiz bir süre için" askerî olarak işgal etmişti. Bunlar, hiç kuşkusuz, Osmanlı Devleti'nin saygınlığına indirilmiş olan yeni darbelerdi ve bu darbeleri indirenler de, o tarihe değin Osmanlı'nın bütünlüğünü savunagelmiş olan iki Avrupalı devletti.

1880'li yılların başlarında Osmanlı Devleti yeni bir çehre kazanmaktaydı. Avrupa'da yalnızca Makedonya aralığı ile Afrika'da sadece Libya kıyısına sahip

12 Seton-Watson, *age*, s.501.

olan Osmanlı, daha çok Asyalı ve Müslüman bir devlet görünümüne sahip olmaktaydı artık. Osmanlı Devleti, nüfusunun dörtte üçünün Müslüman olduğu bir devlete dönüşmüştü.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, dış ilişkilerinde 1871 yılına değin Fransa'ya, 1871'den sonra ise kısa bir süre için Rusya'ya ve daha çok da İngiltere'ye dayanmak suretiyle varlığını sürdürmeyi denemişti. Ancak Berlin Düzeni'yle Osmanlı Devleti anlamış oldu ki, Babiâli artık bu devletlerden hiçbirine dayanmayı ümit edemezdi. Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki dönemde Osmanlı Devleti, bu kez de Almanya'ya "sırtını dayamak" suretiyle "ayakta durmayı" deneyecekti.

SONUÇ

"Doğu Sorunu", gerçekte Batılı Güçlerin, Hristiyan halkların Müslüman bir devlet olan Osmanlı Devleti'nin hükümranlığı altında yaşamasını bir türlü kabul edememesi olgusuydu. Osmanlı, Batılı hükümetlerin ve halkların gözünde "barbar"dan başka bir şey değildi ve Osmanlılar ile Hristiyanlar arasındaki her çatışmayı Batılılar, "barbarlar"ın kendilerinden çok üstün olan Hristiyan halklara yaptıkları bir zulüm ve büyük bir haksızlık olarak görmekteydi. Bu nedenle, Avrupa devletlerine düşen başlıca görev, aralarında bir birlik oluşturarak Osmanlı Devleti'ni Avrupa topraklarından defetmek olmalıydı.

19. yüzyılda "Doğu Sorunu"nu irdelerken, Batılı Güçlerin Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini yönlendiren temel öğenin din olduğunu açıkça görebilmek mümkündü. Hristiyanların Müslüman bir devlet tarafından yönetilmesini hazmedemeyen Batılı Güçler, benimsedikleri politikalarla ya Osmanlı Devleti'nin güçsüz bir devlet olarak varlığını sürdürmesine olanak tanımış ve onu denetimleri altına almaya çalışmış ya da onunla savaşa girişerek, hükümranlığı altında bulunan toprakları teker teker elinden almayı başarmıştı.

Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünden yararlanan ve kendilerine başkaldıramayacağını varsayan Avrupalı Güçler, Osmanlı'nın hükümranlığı altında yaşayan Hristiyanların durumunun düzeltilmesini bahane ederek, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmışlar; 1856 tarihli Paris Antlaşması'nın buna olanak tanımayan hükümlerine karşın, devletlerarası hukuk kurallarını da çiğnemek pahasına Osmanlı'nın egemenlik hakkıyla bağdaşmayan eylemlerde bulunmuşlardır.

Osmanlı kurumlarının iyileştirilmesi ve yenilenmesi anlamına gelen reformlara ilişkin olarak Avrupalı devletler, bu reformların gerçekleştirilmesini Osmanlı Devleti'nin yararına olacağı için değil, kendi dindaşları olan Hristiyan halkların durumunun düzeltilmesi için istemişler ve böylelikle, bir anlamda

Hristiyanların Osmanlı'ya karşı ayaklanarak, özgürlüklerine kavuşmalarını özendirmişti.

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Sırları (1804-1817) ve Yunanlıları (1821-1829), aynı yüzyılın ikinci yarısında Eflak-Boğdanlılar (1856-1866), Sırlar ile Karadağlılar (1856-1867), Giritliler (1866-1869), Bulgarlar (1867-1876), Bosna-Hersekliiler (1875), Sırlar (1876) ve Karadağlılar (1876) izlemiş ve bu ayaklanmaların sonucunda söz konusu halklar, Osmanlı'dan önce özerkliklerini, sonra da tam bağımsızlıklarını elde etmişti.

1878 yılında akdedilen Berlin Antlaşması'yla, Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlıklarını kazanmış; Bulgaristan'da da bağımsız bir devletin temelleri atılmıştı. Öte yandan Bosna ile Hersek'in *de facto* Habsburg yönetimine devredilmesiyle, gelecekteki yirmi yıl boyunca içten içte kaynayacak olan Avusturya-Sırbistan rekabetinin tohumları da atılmıştı.

Sırbistan, Bosna-Hersek'le bir birlik oluşturabilmeyi yaşamsal çıkarı olarak görmekte ve adeta varlık nedenini buna dayandırmaktaydı. Avusturya ise, böyle bir birliği önleme politikasını benimsemişti. Osmanlı Devleti'nin hükümrânlığı altında bulunan Sırp halkının özgürlüğe kavuşturulmasını ve büyük bir Slav devletinin yaratılmasını Avusturya, kendi varlığına yönelik bir ölüm darbesi olarak algılamaktaydı. Monarşi'nin sınırları içerisinde yaşayan Slav halklarını Avusturyalıların ve Macarların üstünlüğü altında yönetmek durumunda olan Avusturya Hükümeti, özellikle Güney Slavların tatmin edilebilmesi amacıyla sınırlarında büyük bir Slav devletinin kurulmasını önlemeye ve Bosna-Hersek'i topraklarına katmaya çalışıyordu.

Ayastefanos Antlaşması'yla Rusya'nın Balkanlar'da sağlanan üstünlüğü, Berlin Antlaşması'yla yerini Avusturya'nın üstünlüğüne bırakmıştı. Berlin Antlaşması'yla, Rusya'nın Balkanlar'da nüfuzunu kurması önlenirken; Avusturya'nın, Bosna-Hersek'i ve Yenipazar Sancağı'nı işgal etmesine izin verilmiş ve böylelikle, büyük bir Slav devletinin kurulması düşüncesinin önüne geçilerek, Avusturya'nın Selanik'e doğru uzanmasına olanak tanınmıştı. Hatta Sırbistan'ın ve Karadağ'ın sınırları da Avusturya'nın çıkarları doğrultusunda ya daraltılmış ya da genişletilmişti. Avusturya'nın Balkanlar'da elde ettiği üstün konumu onun bütün Balkan halklarını etkisi altına almasına yol açmış ve Avusturya, bu halkları kendi egemenliği altına alabilmek için, onların arasındaki rekabeti kendi çıkarları doğrultusunda sömürebilmeyi başarmıştı. Hristiyanların özgürlüğü yolunda kan akıtmış olan Rusya ise, Balkan halkları üzerindeki bütün etkisini yitirmişti.

Avusturya'nın Balkanlar'da üstün güç konumunda olmasına karşın, Berlin Kongresi'ni izleyen on yıl içerisinde Almanya'nın Avrupa'daki etkisi giderek artmıştı. Berlin Kongresi, Bismarck'ın politikasının başarısı olarak görülebilirdi.

Bu politikanın sonucunda Almanya, güçlü bir devlet olarak Avrupa sahnesinde yerini almış ve rakipsiz bir konuma yükselmişti. Bismarck, yeni Avrupa'yı oluşturmuş ve bu Avrupa'yı korumak yükümlülüğünü üstlenmişti.

Berlin Antlaşması sonrasında İngiltere, Doğu'daki çıkarlarını korumaya ve Almanya'nın Avrupa'da üstünlük kurmasını önlemeye kararlıydı. 1880 Nisan'ında İngiltere'nin Başbakanlığı'na Gladstone'un getirilmesiyle, İngiliz politikasında dramatik bir değişim gerçekleşmiş ve İngiltere-Rusya ilişkilerinde düzelme kaydedilmişti. Avusturya-Macaristan, bundan böyle Rusya'ya karşı önceden olduğu gibi İngiltere'nin desteğine güvenemeyecekti. Öte yandan Fransa da, Almanya'nın Alsace-Lorraine'e sahip olduğu sürece güvenliğinin yalnızca Rusya ve İngiltere tarafından sağlanabileceğini anlamıştı.

Berlin Kongresi'nden sonra Avrupa'da 34 yıllık bir barış döneminin hüküm süreceğini kimse önceden tahmin edemezdi. 1878-1912 yıllarında Avrupa'da büyük çapta hiçbir savaş yapılmamış¹ ve 1913 yılına değin hiçbir sınır değişmemişti. Bu durumun başlıca nedeni ise ekonomikti. Kömür ve demir Avrupa'ya zenginlik getirmiş ve Avrupa uygarlığını yeni baştan oluşturmuştu. Bu yıllarda insanlar savaşa zaman ayıramayacak kadar zengin olmakla meşguldü. Öte yandan, Avusturya-Macaristan dışındaki Büyük Güçler, Avrupa kıtasının ötesinde topraklarını genişletme çabası içindeydi ve böylece, dünyada "emperyalizm çağı" başlamış oluyordu.

19. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'daki güç dengesi istikrarlı bir nitelik taşımaktaydı, çünkü bu dengeyi kuran "Avrupa Uyumu" da güçlüydü. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise "Avrupa Uyumu" yıkılmış, güç dengesinin içine sömürge düzenlemeleri ve çatışmaları da girmişti. Bu nedenle, güç dengesi kolaylıkla değişebiliyor ve taraflardan biri dengenin kendi aleyhine değiştiği anda karşı tarafa saldırma hakkını kendinde bulabiliyordu. Öte yandan, savaş teknolojisindeki gelişmeler devletlerin birbirlerine verebilecekleri zararı artırmıştı. Belirli bir bölgenin çok kısa bir sürede işgal edilebilme olanağını doğuran bu gelişme, devletlerin birbirlerinden duydukları korkuyu artırmış, korku da daha çok silahlanmaya yol açmıştı.

19. yüzyıl insanoğluna özlediği barış ve huzuru getirememişti. Bu yüzyıl büyük ölçüde ulus-devletlerin çağı olmuştu. 19. yüzyılın devlet adamları ve düşünürleri, ulus-devletler dünyasında örgütlenmenin önemini kavrayamamış; uluslararası örgütlenme konusundaki başarısızlık ise, yüzyılın büyük bir çöküntü ve genel bir savaşa sona ermesine yol açmıştı.

Almanya, 19. yüzyılın sonlarında Avrupa ve dünya politika sahnesinde birdenbire ve güçlü bir devlet olarak ortaya çıkmaktaydı. Ancak, bu devletin

1 1878-1912 yıllarında Avrupa'da yapılan iki savaş; Sırbistan ile Bulgaristan arasında 1885'te yer alan savaş ile 1897'de Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki savaştı.

coğrafi açıdan saldırıya açık konumu ile doğusundan ve batısından Rusya ve Fransa gibi iki güçlü devletle sarılmış olması Alman militarizmini körüklemişti. Öte yandan Balkanlar'da Avusturya-Rus çatışması, Boğazlar üzerinde İngiliz-Rus üstünlük çekişmesi, İngiltere'nin Hindistan'a giden Yakındoğu yollarını korumak kaygısı ile Fransa'nın Yakındoğu'daki çıkarları diplomasiyle değil, ancak savaşla çözüme kavuşturulabilecek olan sorunları doğurmuş ve 20. yüzyılın başlarında, Avrupa'nın temellerini sarsacak ve 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getirecek olan Birinci Dünya Savaşı'nın Balkanlar'da patlak vermesine neden olmuştu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
OSMANLI-AVRUPA İLİŞKİLERİ
(1878-1914)

Balkan Göçü ile ilgili bir görsel

I.

AVRUPA'DA BLOKLARIN OLUŞUMU

1. Birinci ve İkinci Üç İmparatorlar Birliği (1872 ve 1881)

1872 Eylül'ünde Berlin'de, Rus Çarı II. Alexander, Alman İmparatoru I. Wilhelm ve Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph, Avrupalı Güçlerin düzeni tehdit eden devrimci güçlere karşı birliğini sergilemek üzere biraraya gelmişti. Bu devletlerin biraraya gelmesi sonucunda oluşturulan birliğe "Birinci Üç İmparatorlar Birliği (Ligi)" denildi. Birlik, yazılı bir anlaşmayla değil, sözlü bir uzlaşıyla gerçekleştirilmişti. Bu sözlü uzlaşmanın esasını üç devletin Avrupa'da ortak bir politika izleme kararı oluşturuyordu. Birliğin ilkeleri uyarınca taraflar, Avrupa'da statükonun değişmezliğini; Avrupa barışının tehlikeye düşmesi durumunda kendi aralarında danışmalarda bulunmayı; devrimci hareketler karşısında işbirliği yapmayı; herhangi bir başka devletle antlaşma yapmamayı kabul etmekte ve "Doğu Sorunu" yüzünden çıkabilecek anlaşmazlıkları birlikte çözmeyi üstlenmekteydi. Bu sonuncu ilkeyle Bismarck, Avusturya ile Rusya'nın Balkanlar üzerindeki çatışmasını önlemeyi amaçlamaktaydı.¹

Avrupa'nın üç büyük devletinin ortak politikası nedeniyle Fransa yalnızlığa itilmiş oluyordu.

Öte yandan, Mayıs 1873'te Rusya ile Almanya arasında askerî bir sözleşme imzalanmış; bundan bir ay sonra da II. Alexander ile Franz Joseph, aralarında görüş ayrılığına neden olabilecek herhangi bir uyumsuzlukta birbirlerine danışma konusunda anlaşmıştı.

Birinci Üç İmparatorlar Birliği uzun ömürlü olamadı. Almanya, Balkanlar'da çatışan çıkarları bulunan Avusturya ile Rusya'yı birarada tutmaya çalışıyordu; ancak, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ertesinde Avusturya ile Rusya, Osmanlı

1 Halûk Ülman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s.96.

Devleti'nin Balkanlar'daki topraklarını paylaşma konusunda anlaşılamamış ve iki devletin ilişkileri bozulmuştu. Bu da, Birinci Üç İmparatorlar Birliği'nin dağılması demek oluyordu.

Rusya'nın başvurusu üzerine, 18 Haziran 1881'de Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya arasında "İkinci Üç İmparatorlar Birliği"ni kuran antlaşma imzalanmış ve imzacı Güçler, birinin dördüncü bir Güç'le savaş yapması durumunda tarafsızlıklarını koruma konusunda anlaşmıştı. Bunun tek istisnası, Osmanlı Devleti ile savaş durumunda tarafların, ancak önceden birbirlerine danışmaları halinde tarafsızlıklarını koruma yükümlülüğünü üstlenmeleriydi. İmzacı taraflar, Boğazlar'ın mevcut rejimini tanımayı sürdürecektik ve Rusya'yı, İngiltere'nin Karadeniz'e sızma girişimleri karşısında güvence altına alacaktı. Avusturya, iki Bulgaristan'ın birleşmesine muhalefet etmemeye söz vermekle yolunu İngiltere'den ayırmış olmaktaydı.² Buna karşılık Rusya da, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak hakkını tanıdı.

İkinci Üç İmparatorlar Birliği, birincisi gibi sözlü olarak değil, yazılı olarak kurulmuş olan bir birlikti. Bu birlik üç yıl süreli olarak imzalanmış bir antlaşmaya dayanmaktaydı. İkinci Üç İmparatorlar Birliği'nin başlıca amacı, Balkanlar'da Avusturya-Rusya çatışmasını önleyebilmektir. İkinci Üç İmparatorlar Birliği, Ruslar ve Almanlar açısından bir zafer olarak değerlendirilebilirdi. Almanya, Balkanlar'da Avusturya ile Rusya arasında bir seçim yapmak zorunluluğundan kurtulmuş; Rusya da, Karadeniz'de güvenliğini sağlamıştı. Avusturya ise, Boğazlar'da Rus tezini desteklemiş olmakla İngiltere ile ayrılığı göze almıştı.

İkinci Üç İmparatorlar Birliği de fazla yaşamadı. Rusya ile Avusturya'nın Balkanlar'daki çıkar çatışması, ikisinden birinin bölgeden çekilmeyi kabul etmediği sürece anlaşma ile giderilebilecek türden değildi. Nitekim, 1885-1886 yıllarında Sırlarla Bulgarlar arasında olayların çıkması³ ve Avusturya ile Rusya'dan her birinin Bulgaristan'ı kendi denetimleri altına almak istemesi, iki devletin arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine neden olmuş ve böylece, İkinci Üç İmparatorlar Birliği de dağılmıştı.

Yeni Avrupa'nın mimarı olan Bismarck'ın başlıca amacı, Balkanlar'da bir Avusturya-Rus çatışmasını önleyebilmektir. Balkanlar'daki çatışan çıkarları nedeniyle Avusturya ile Rusya'yı ortak bir anlaşma çerçevesinde birarada tut-

2 İngiltere, Bulgaristan'ın bölünmesini 1878 Berlin Antlaşması'nın en büyük başarısı olarak kabul etmekteydi.

3 Osmanlı hükümrânlığı altında bulunan Doğu Rumeli'de 18 Eylül 1885'te bir darbe gerçekleşmiş ve Doğu Rumeli, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak Bulgaristan'a katıldığını ilan etmişti. Öte yandan Sırp Prensi Milan, Bulgaristan'dan toprak talebinde bulunmuş ve Kasım 1885'te Sırbistan Bulgaristan'a savaş açmıştı. İki devlet arasında imzalanan 3 Mart 1886 tarihli Bükreş Antlaşması'yla, savaştan önceki Sırp-Bulgar sınırının korunması ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'da kalması kararlaştırıldı. Büyük Güçler de, Bulgaristan'ın birleşmesini kabul etmekteydi.

manın güçlüğünü gören Bismarck, bu iki devleti ayrı ayrı kendisine bağlamak yolunu denedi. Bismarck, Birinci Üç İmparatorlar Birliği bozulduktan sonra 1879 yılında Avusturya ile, İkinci Üç İmparatorlar Birliği bozulduktan sonra da 1887 yılında Rusya ile ayrı ayrı ittifak antlaşmaları imzaladı.

Bismarck'ın Avusturya ile 7 Ekim 1879'da yaptığı ittifak bir savunma ittifağıydı. Bu, kısa bir süre sonra bütün Avrupa'yı kapsayacak olan ittifaklar ağıının ilk halkasını oluşturmaktaydı. Bu ittifak uyarınca, taraflardan birine Rusya ya da Fransa saldırarak olursa, taraflar bütün güçleriyle birbirlerine yardım edeceklerdi. Rusya ve Fransa dışındaki bir devletle savaş durumunda ise, öteki müttefik yalnızca iyi niyetli tarafsızlık politikası izleyecekti. Bismarck, atmış olduğu bu adımla Avusturya'yı Batılı Güçlerden ayırmayı ve Avusturya ile Rusya arasında yeniden iyi ilişkilerin kurulmasını sağlamayı amaçlamaktaydı. Oysa Avusturya, bu ittifakı Rusya ile iyi ilişkiler kurmak yerine, Rusya'ya daha kararlı bir biçimde karşı durmak için kullanmak niyetindeydi.

İkinci Üç İmparatorlar Birliği'nin dağılmasından sonra, 18 Haziran 1887'de Almanya ile Rusya "Teminat Antlaşması"nı imzaladı. Bu antlaşmaya göre, Almanya Fransa'ya saldırıda bulunmadıkça Rusya tarafsız kalacak; Rusya Avusturya-Macaristan'a saldırıda bulunmadıkça da Almanya tarafsız kalacaktı. Almanya, 1881'de yapmış olduğu gibi, Rusya'ya Bulgaristan'da ve Boğazlar'da diplomatik destek sağlama sözünü yinelemekteydi. 1887 Alman-Rus Antlaşması, Avrupa'daki güç dengesi çerçevesinde Almanya'nın üstünlüğünü devam ettiren son antlaşma olmaktadır.

2. Üçlü İttifak (1882)

İkinci Üç İmparatorlar Birliği Üçlü İttifak'ın yolunu açmıştı. Üçlü İttifak, 20 Mayıs 1882'de Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya arasında akdedildi. Bu ittifak İtalya'nın girişimiyle gerçekleşmişti.⁴ Bu ittifak ile Avusturya ve Almanya, bir Fransız saldırısına karşı İtalya'ya yardım etmeye söz vermektedir. İtalya da aynı sözü Almanya'ya vermişti. İmzacı Güçlerden her biri, taraflardan birinin ya da ikisinin iki Büyük Güç'le savaşa tutuşması durumunda ötekilere yardım edecekti. Taraflardan birinin ya da ikisinin bir Büyük Güç'le savaş durumunda ise, ötekiler tarafsız kalacaktı. İtalya'nın önermiş olduğu gibi, bu ittifağın İngiltere'ye karşı oluşturulmadığı konusunda ayrı bir bildiri yayımlanmıştı.

4 İtalya, Büyük Güç olmanın koşulunu sömürgecilikte görüyordu. İtalya Tunus'u almaya hazırlandığı sırada, Fransa 1881'de Tunus'u işgal etmişti. Bu olaydan sonra İtalya-Fransa ilişkileri giderek kötüleşti. İtalya'nın Fransa'dan korkusu, bu devleti Almanya ile ittifak ilişkisine girmeye yöneltmişti. Bismarck, bir ittifağın yapılabilmesi için İtalya'nın Avusturya sınırları içindeki bazı topraklar üzerindeki iddialarından vazgeçmesini isteyince İtalya, bu koşulu kabul etmiş ve İtalya-Avusturya ilişkileri düzelmişti.

Bu arada Haziran 1881'de, Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında gizli bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma ile Avusturya-Macaristan, Sırbistan üzerinde ekonomik ve siyasal himayesini kurmaktaydı. Avusturya-Macaristan ile imzalanan bu antlaşma Sırp milliyetçilerini hiç memnun etmemişti.⁵

30 Ekim 1883'te de Romanya, Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında bir ittifak antlaşması imzalandı.⁶ Bu ittifak antlaşmasıyla Avusturya-Macaristan ile Almanya, Romanya'yı savunma yükümlülüğünü üstlenmekte; Romanya ise, Romen sınırına bitişik Avusturya topraklarının saldırıya uğraması durumunda savaşa girme sözü vermektedir. Bu, Rusya'ya karşı bir savunma ittifakıydı.

Bismarck'ın eserleri olan Üç İmparatorlar Birliği ile Üçlü İttifak birbirleriyle tam bir çelişki içindeydi. Üç İmparatorlar Birliği, Avusturya ile Rusya'nın işbirliği temeline dayanırken; Üçlü İttifak, bir Avusturya-Rus savaşı beklentisini öngörüyordu. Üç İmparatorlar Birliği, İngiltere'ye karşı bir düzenleme iken ve ortak diplomatik eylemle Boğazlar'ı İngiltere'ye kapatmayı öngörürken; Üçlü İttifak, İngiltere'ye karşı yönlendirilmiş bir düzenleme değildi ve hem Avusturya-Macaristan hem de İtalya İngiltere'nin desteğini sağlamayı ümit etmekteydi. Bismarck'ın kendisi de yürekten Alman-Rus dostluğuna bağlıydı; ancak, Avusturyalılardan hiç hoşlanmıyordu. Yine Bismarck, kişisel olarak Fransızları İtalyanlara yeğliyordu.⁷

Mayıs 1887'de süresi bitecek olan Üçlü İttifak'a ilişkin olarak İtalyanların başlıca iki şikâyeti olmuştu: İtalya'nın, Balkanlar'da hiçbir söz hakkı yoktu ve İtalya'yı Trablusgarp'ta olabilecek bir Fransız saldırısına karşı güvence altına alabilecek hiçbir maddé bu ittifakta yer almıyordu. Üçlü İttifak, hiçbir değişiklik yapılmadan 20 Şubat 1887 tarihinde yinelenmişti.

Avusturya-Macaristan ile Almanya, İtalya ile ayrı ayrı yeni antlaşmalar yaptılar. Avusturya-İtalyan Antlaşması, Balkanlar'daki statükonun değişmesi durumunda karşılıklı ödünler verilmesini kabul ediyordu. İtalyan-Alman Antlaşması uyarınca ise; Fransa'nın Trablusgarp'ta ya da Fas'ta egemenliğini yayma girişimleri karşısında Almanya, İtalya'nın yardımına gitme sözü vermektedir.⁸

5 Sırp tahtına 1903 yılında Karayorgi ailesinden I. Peter'in getirilmesinden sonra, Sırbistan ile Avusturya arasındaki ilişkiler giderek bozulacak ve Sırbistan, giderek daha çok Rusya'ya dayanacaktı.

6 Romanya, 1878 tarihli Berlin Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nden aldığı Dobruca'ya karşılık, Rusya'ya Besarabya'yı vermişti. Öte yandan Romanya Kralı Carol, Hohenzollern hanedanından gelmesi nedeniyle, Almanya'ya yakınlık duyuyordu.

7 A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1914*, The Clarendon Press, Oxford, 1954, s.278.

8 Üçlü İttifak, 1891'de, 1896 Mayıs'ında ve 1902 Haziran'ında üç kez yenilenecek ve Almanya ile Avusturya, her keresinde İtalya'ya yeni ödünler vermek zorunda kalacaktı.

3. Birinci ve İkinci Akdeniz Anlaşmaları (1887)

Şubat 1887'de İngiltere ile İtalya arasında Akdeniz, Adriyatik, Ege Denizleriyle Karadeniz'de statükonun korunması amacına yönelik "Birinci Akdeniz Anlaşması" imzalanmıştı. İngiltere, 1882 yılında Mısır'a yerleşmesine karşı olan Fransa karşısında kendine Akdeniz'de bir dost arıyordu ve İtalya ile bu nedenle anlaşmıştı. İtalya, İngiltere'nin Mısır'daki çıkarlarını koruyacağı ve geliştireceği sözünü verdi. Bu anlaşma ile İngiltere ve İtalya, "Akdeniz statükosu"nun korunması ve bu amaçla işbirliği yapılması konusunda görüş birliğine varmıştı. Bu anlaşmanın imzalanmasından birkaç hafta sonra anlaşmaya Avusturya-Macaristan da katıldı. Avusturya-Macaristan'ın, Akdeniz'deki statükonun korunmasında büyük çıkarları söz konusuydu. Birinci Akdeniz Anlaşması, Avusturya-Macaristan'ın Rusya'ya, İtalya'nın Fransa'ya ve İngiltere'nin de Rusya ile Fransa'ya karşı güvencesini oluşturmaktaydı.

12 Aralık 1887'de İngiltere, İtalya ve Avusturya-Macaristan arasında "İkinci Akdeniz Anlaşması" imzalanmıştı. Bu anlaşmayla üç devlet, Yakınoğu'da barışı ve statükoyu koruma ve özellikle Boğazlar'ın özgürlüğü, Osmanlı Devleti'nin Ön Asya'da otoritesi ve Bulgaristan'daki hükümlanlığı konularında görüş birliğine varmıştı. Eğer Osmanlı Devleti yasal olmayan girişimlere karşı gelirse üç devlet, Osmanlı'yı savunmak üzere hangi önlemlerin alınacağı hususunda hemen bir anlaşmaya varacaktı. Eğer Osmanlı Devleti yasal olmayan herhangi bir girişime göz yumarsa üç devlet, aralarında görüş birliğine vararak, Osmanlı topraklarının gerekli gördükleri yerlerini işgal etmede kendilerini haklı görecekti. Böylelikle İngiltere Başbakanı Salisbury, Bulgaristan'ın ve Ön Asya'nın savunması için Avusturya-Macaristan ve İtalya ile bir ittifak akdetmiş oluyor ve Balkanlar'da ortaya çıkması olası çatışmalara aktif olarak katılma politikasını benimsiyordu.⁹ Salisbury, Akdeniz Anlaşması'nın, İngiliz İmparatorluğu'nu bölmeye çalışacak olan kıtasal bir birliğe karşı en iyi korunma yolu olduğu görüşündeydi. Salisbury'nin amacı, Mısır konusunda İttifak Devletlerinin diplomatik desteğini sağlamaktı.

4. Üçlü İtilaf (1894, 1904, 1907)

1890 yılında Bismarck'ın Almanya'nın Başbakanlığı'ndan ayrılması, Alman dış politikasının yapısında büyük değişikliklerin oluşmasına neden olmuş; Almanya'nın Avrupa'daki üstünlük dönemi sona ererek, İngiltere, Fransa ve

9 Alfred Francis Pribram, *England and the International Policy of the European Great Powers 1871-1914*, Clarendon Press, Oxford, 1931, s.43.

Rusya arasında Üçlü İttifak denilen blok, Üçlü İttifak'ın karşısında bir denge ögesi olarak ortaya çıkmıştı.¹⁰

Üçlü İttifak üç anlaşma ile gerçekleşmişti. Bunlar; 1894 Fransız-Rus İttifakı, 1904 İngiliz-Fransız Sömürge Anlaşması ile 1907 İngiliz-Rus Sömürge Anlaşması'ydı. Fransa, uzun süreden beri Rusya ile bir ittifak arayışı içerisindeydi, çünkü Fransa, Almanya'dan 1870-1871 yenilgisinin intikamını almak istiyordu.¹¹ Öte yandan, II. Wilhelm'in Rusya'ya önem vermemesinin ve Rusya'nın yalnızlığa itilmiş olmasının sonucunda Rusya da, Üçlü İttifak bloku karşısında bir denge unsuru arar duruma gelmişti. Bunun üzerine 1892 Ağustos'unda, Fransız ile Rus Genelkurmayları arasında bir Alman saldırısına karşı askerî bir işbirliği anlaşması imzalanmıştı. 1894 yılında da Fransa ile Rusya arasında Almanya'ya karşı resmî ve askerî bir ittifak antlaşması imzalandı. İşte, bu ittifak Üçlü İttifak'ın ilk halkasını oluşturmuyordu.

1892 tarihli anlaşma, Avrupa devletleri arasındaki ilişkiler açısından bir dönüm noktasını oluşturmaktaydı. Bu anlaşmadan sonra Avrupa'da Alman üstünlüğü sona ermekte ve Avrupa dengesi yeni baştan kurulmaktaydı. Böylece Avrupa devletleri, aşağı yukarı birbirine eşit askerî güce sahip iki bloka ayrılmış oluyordu.

1904 Nisan'ında İngiltere ile Fransa arasında imzalanan anlaşma (Entente Cordiale) ile Fransa, Fas'ın siyasal statüsünü, yani bağımsızlığını değiştirmek sözü vermekte; buna karşılık İngiltere de, Fransa'yı, Fas'ta ekonomik, malî ve askerî düzenlemeler yapmakta özgür bırakmaktaydı. Öte yandan İngiltere, Mısır'ın siyasal statüsünü değiştirmeyecek; buna karşılık Fransa da, İngiltere'nin Mısır'dan çıkmasını istemekten vazgeçecekti. Görüldüğü gibi, 1904 Anlaşması'yla İngiltere ile Fransa, aralarında uzun süreden beri devam eden sömürge çatışmalarını ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı. Bu anlaşma, İngiltere'nin, Fransa'nın dostu olan Rusya ile görüşme masasına oturması için gerekli ortamın doğmasına da yardımcı olacaktı.

1907 Ağustos'unda İngiltere ile Rusya arasında iki devletin Asya'daki çatışmalarına son veren İngiliz-Rus Antlaşması imzalanmıştı.¹² Bu antlaşma, Üçlü İttifak düzenini tamamlayan antlaşmaydı. **1907 İngiliz-Rus Antlaşması'ndan sonra Avrupa artık kesinlikle iki bloka ayrılmış olmaktaydı.**

10 Bismarck'ın başbakanlıktan ayrılması üzerine, Alman dış politikasının yönetimi Alman İmparatoru II. Wilhelm'in eline geçmişti.

11 Almanlar, Fransa'yı, ulusal birliklerinin karşısında duran bir engel olarak görmekteydi. Fransa ile Prusya arasında İspanya tahtına kimin çıkacağı konusundaki uyuşmazlık 1870 yılında alevlenmişti. Bismarck, savaş için zamanın uygun olduğu görüşündeydi. Fransa da, Prusya'ya savaş ilan etmişti. Bu savaşta yenilgiye uğrayan Fransa, 1871 yılında Alsace ve Lorraine bölgelerini Almanya'ya bırakmak zorunda kalmaktaydı.

12 İngiliz-Rus Antlaşması'yla, İran'da İngiliz-Rus çekişmesi sona erdirilmekte; Tibet, Rusya ile Hindistan arasında bir barikat olarak kalmakta; Afganistan da İngiliz üstünlüğü altında bırakılarak, Rusya'nın, buradan Hindistan'a sızma olanağı ortadan kaldırılmaktaydı.

II. OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ (1882-1897)

Fransa, 1830'da Cezayir'i işgal etmekle Tunus'a komşu olmuştu. Öte yandan İtalya da, ulusal birliğini tamamladıktan sonra Avrupa'nın diğer büyük devletleri gibi bir sömürge imparatorluğu kurmak düşüncesine kapılınca gözlerini Tunus'a çevirmişti. Tunus, 1878 tarihli Berlin Kongresi öncesinde Osmanlı hükümrânlığı altında bulunan bir Beylik'ti.¹ Babîâli, 23 Ekim 1871 tarihli bir fermanla, Tunus'un yönetimini Mehmet Sadık Paşa'ya verasetle vermişti. Bu ferman çerçevesinde Tunus, Babîâli'ye her yıl belirli miktarda vergi vermekle yükümlüydü.

Berlin Kongresi'nde Bismarck, Fransız başdelegesine, "Fransa'nın Tunus'a yerleşmesi durumunda Almanya'nın buna bir itirazda bulunmayacağını" gizli olarak bildirmişti. İngiltere Dışişleri Bakanı Salisbury de aynı güvenceyi İngiltere adına vermişti.² Fransız güçleri 1881'de Tunus topraklarında ilerlemeye başlamış; Tunus Beyi Muhammed Sadık, 12 Mayıs'ta Bardo Antlaşması'nı imzalayarak, Fransa'nın Tunus üzerindeki koruyuculuğunu tanımıştı. Osmanlı Devleti, bu fiilî durumu değiştirecek güçte değildi; Tunus artık Osmanlı'nın elinden çıkmıştı. Osmanlı Hükümeti'nin Tunus'la ilgilenmesini engelleyen bir gelişme de, İngiltere'nin Mısır'a yerleşmek için harekete geçmiş olmasıydı.

Napoléon Bonaparte'ın 1798 yılında Mısır'ı istila ettiği zaman ortaya atılmış olduğu "Mısır Mısırlılarından" ilkesinin etrafında toplanan kişilere Vatanî denilmekteydi. Vatanîlerin iktidar için savaşımını İngiltere ile Fransa başlangıçta olumlu karşılamıştı. Hidiv Tevfik Paşa, 1882'de Vatanîlerden bir hükümet

1 Tunus, 1571'de Osmanlılar tarafından zaptedilmişti.

2 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.8, s.85.

kurmak zorunda kaldı. Mısır'da iç kargaşa hüküm sürmekteyken İngiltere ile Fransa, 20 Mayıs 1882'de İskenderiye önlerine savaş gemilerini gönderdi.

13 Temmuz 1882'de İngiliz filosu İskenderiye'yi topa tutmuş ve İngiliz filosu amirali Seymour, 15 Temmuz'da İskenderiye'yi işgal etmişti. Böylelikle İngiltere, Mısır'a ayak basmış oluyordu. İngiltere, Mısır'a yerleşmek niyetinde olmadığını açıklarken, Mısır'ı Hidiv aracılığıyla yönetmeye başlamıştı. Babîli ise, Mısır üzerindeki haklarından vazgeçmek niyetinde değildi; ancak, İngiltere'yi güç kullanarak Mısır'dan çıkartmasına da olanak yoktu. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti, İngiltere ile anlaşmak yolunu seçti. Osmanlı Devleti ile İngiltere, 24 Ekim 1885'te aralarında vardıkları görüş birliği çerçevesinde, Mısır'a birer yüksek komiser gönderecekler ve iki komiser Mısır ordusunun düzenlenmesi için Hidiv'e yardım edecekti.

İngiltere Başbakanı Disraeli, Palmerston'un politikasını benimseyerek, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını savunmakta ve hangi sorun olursa olsun Osmanlı Devleti'ni desteklemekteydi.³ Balkan Hristiyanlarının özgürlük davalarında da Disraeli, Osmanlı'nın yanında yer almıştı. Ancak, Mart 1880'de iktidara gelen Liberal Gladstone Hükümeti ile birlikte Osmanlı-İngiliz ilişkileri büyük bir hızla kötüleşmeye başladı. Gladstone, Osmanlı Devleti'nin çökmesinin Avrupa barışına çok büyük bir tehdit oluşturacağı gerekçesiyle, Osmanlı'yı koruma gereksinimini kabul ediyor ve Rusya'nın, İstanbul'u ele geçirmesinin ya da İstanbul üzerinde egemenlik kurmasının karşısında duruyordu. Ancak Gladstone, Padişah II. Abdülhamit'ten nefret ediyordu. Gladstone ile Abdülhamit arasında karşılıklı anlayışsızlık ve kuşku ortamı hüküm sürmekteydi. Bunun sonucunda Gladstone liderliğindeki Liberal Hükümet, Muhafazakâr Hükümet'in tersine Yakındoğu'ya ilişkin yükümlülüklerinden sıyrılmak istiyordu.

Gladstone, Disraeli'nin aksine, İngiltere'nin Doğu Sorunu'nda politikasının Osmanlı Devleti'ni ya da Rusya'yı desteklemek yerine, Osmanlı'nın kötü yönetimi ile Balkan halklarının özgürlüğü arasında bir seçim yapmak olduğunu belirtmekte ve eğer seçimini Osmanlı'dan yana yaparsa, Doğu'daki bütün Hristiyan halkların Rusya'nın kolları arasına düşeceğini öne sürmekteydi. Gladstone, Balkan halklarının Rusya ya da bir başka Güç'le ittifak arayışı içerisinde olmadıklarını, bunların başlıca sorununun Osmanlı boyunduruğundan kurtulmak ve kendi topraklarının efendileri olmak olduğunu iddia ediyordu.

Başlangıçta Disraeli ile Gladstone'un, Palmerston'un yanlısına ortak olarak Osmanlı Devleti'nin reformlarla gelişebileceği görüşünü kabul etmesine karşın; Gladstone, 1856 tarihli Paris Kongresi'ni izleyen 20 yıl içerisinde bu

3 Seton-Watson, *age*, s.552.

görüşünü değiştirerek, Osmanlı Devleti'nin reform yapmaya niyeti ve yeteneği olmadığı ve Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyanların durumunun kabul edilemez olduğu görüşünü benimsemişti.⁴

Gladstone, Osmanlı Devleti'nin desteklenmesi yerine, Adriyatik'ten Ege'ye değin uzanan topraklarda varlığını sürdürecektir olan özgür Hristiyan devletler zincirinin Rus genişlemesine karşı çok daha etkin bir engel oluşturacağını ileri sürmekte ve Balkan halklarına "kendi kendine yönetim" hakkının tanınmasını savunmaktaydı.

Haziran 1885'te Gladstone'un yerine İngiltere Başbakanlığı'na getirilen Lord Salisbury'nin ise, dış politikada en çok önem verdiği sorunlar Akdeniz'e ilişkin sorunlardı. 19. yüzyılda İngiliz dış politikasının önceliği, İngiltere'nin Hindistan üzerindeki denetiminin korunması olmuştur. İngiltere'nin Asya'daki üstünlüğünü sağlayacak olan anahtar Hindistan'dı. Palmerston yönetiminden bu yana İngiltere'nin Akdeniz'deki çıkarı, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını ve Rusya'nın, İstanbul'u ele geçirmesinin önlenmesini gerektiriyordu. Bilindiği gibi İngiltere, Kırım Savaşı'nda bu nedenle yer almış ve aynı nedenden ötürü 1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na katılmanın eşğine gelmişti. İngiltere, ancak Rusya'nın İstanbul'u ele geçirmesinin önlenmesi yoluyla Hindistan'ı koruyabileceği görüşündeydi.⁵

Salisbury, kişisel olarak, Osmanlı Devleti'nin korunması politikasının lehinde değildi. Salisbury, Osmanlı Devleti'nin uzun sürede bir Avrupalı Güç olarak varlığını sürdürmesini pek mümkün görmüyordu. Özellikle, Makedonya'daki Hristiyan halkların Osmanlılara karşı ayaklanması ve Ermeni sorununun ortaya çıkması ışığında Salisbury, Yakındoğu'daki mevcut durumun uzun süre korunabileceği konusunda kuşkuluydu.

Öte yandan 1886'da, İngiltere'nin Bulgar sorununa ilişkin tutumunda da bir değişiklik olmuş; İngiltere, iki Bulgaristan'ın (Bulgar Prensiği ile Doğu Rumeli) birliğini tanımış ve İstanbul'u en iyi savunma yolunun Bulgaristan'ın Rus denetimi altına girmesinin önlenmesi olduğu görüşünü benimsemişti. İngiltere'nin karşı karşıya bulunduğu bir diğer sorun da, Mısır'ı işgalinin sonucunda özellikle Fransa ile arasında ortaya çıkan bunalımdı. Salisbury'nin 1886 sonbaharında yapmak istediği, bir yandan Fransızları yatıştırmak ve Mısır'dan aşamalı geriçekişin işaretlerini vermek; öte yandan da, Osmanlı Padişahı ile 1885'te kesilen görüşmeleri yinelenmekti. Salisbury ayrıca, Balkanlar'da Bulgar Prensi Alexander'ı desteklemede Avusturya ile işbirliğinde bulunmayı önermiş; ancak, Salisbury'nin bu iki önerisi de İngiliz Hükümeti tarafından reddedilmişti.

4 Age, s.564.

5 C.J. Lowe, *Salisbury and the Mediterranean 1886-1896*, Routledge and Kegan Paul, Londra, 1965, s.2.

İngiltere Maliye Bakanı Churchill, Salisbury'nin dış politika görüşüne karşıydı. Churchill'e göre, Osmanlı Devleti'ni savunmanın ve Avrupa politikasına karışmanın hiçbir anlamı yoktu. Büyük ölçüde Churchill'in muhalefatinin Avrupa devletleri üzerindeki etkisi nedeniyle Salisbury, gerek Osmanlı Devleti'ne yönelik geleneksel İngiliz politikasını sürdürmede gerek Balkanlar'da Rus nüfuzunu frenlemek üzere Avusturya ile işbirliğinde bulunmada yeterince başarılı olamamıştı.

Ocak 1887'de Churchill'in istifası ve Bismarck'ın 1882 tarihli Üçlü İttifak'ı yinelemek amacıyla İtalya ve Avusturya ile görüşmelerde bulunması, Salisbury'e politikasını istediği gibi uygulama fırsatını vermişti. Bu da, Doğu Akdeniz'deki statükonun korunması amacıyla Avusturya ve İtalya ile anlaşmaya varmak ve Fransa ile görüşmelerde bulunarak İngiltere'nin Mısır'ı işgalinin sona ereceği tarihi saptamaktı.

Ağustos 1892'de yapılan genel seçimlerde Gladstone yeniden başbakanlığa getirilmişti. Gladstone, Üçlü İttifak'a ve özellikle de Avusturya-Macaristan'a karşı güvensizlik duyuyor, Fransa ile uzlaşmayı ise "haklı bir dava" olarak görüyordu. Gladstone'un Dışişleri Bakanı olan Rosebery ise,⁶ dış politikanın sürekliliğinden yanaydı ve Fransa'nın haksız olarak İtalya'ya saldırması durumunda İngiltere'nin, İtalya'ya yardım etmesi gerektiği görüşünü savunuyordu.⁷ Rosebery, İngiltere'nin dışişleri bakanları arasında Fransa'ya en çok karşı olanıydı. Böylelikle Gladstone'un, Fransa ile iyi ilişkilerin sürdürülmesi konusundaki isteği yaşama geçirilememiş oluyordu.

Salisbury, 1895 Haziran'ında yeniden başbakanlığa getirildi. 1895 yazında Salisbury'nin, İngiltere'nin geleneksel Osmanlı politikasını terk etmek istediği ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını öngördüğü yayımlanmış olan Alman diploması belgelerinde yer almaktadır.⁸ Yine aynı belgelerde Salisbury'nin, Rusya'nın Boğazlar'ı denetimi altına almasına izin vermeye hazır olduğu ve buna karşılık olarak, İngiltere'nin Mısır'ı elinde tutmayı öngördüğü kaydedilmektedir. İngiliz belgelerine göre de Salisbury'nin, Osmanlı Devleti'nin kısa bir süre içinde parçalara bölüneceğini düşündüğü ve Rusların Boğazlar'ı denetimi altına almalarının Hindistan açısından askerî bir tehdit oluşturmayacağı görüşünü benimsediği belirtilmektedir. Öte yandan diğer bazı tarihî kaynaklar ise Salisbury'nin, her zaman İngiltere'nin geleneksel politikası olan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve İstanbul'u Rusya'nın olası fethine karşı

6 5. Rosebery Kontu (Primrose), 1886 ve 1892-1894 yıllarında İngiltere'nin Dışişleri Bakanı; 1894-1895 yıllarında da Başbakanı olmuştu.

7 Taylor, *age*, s.341.

8 J.A.S. Grenville, *Lord Salisbury and Foreign Policy, the Close of the Nineteenth Century*, The Athlone Press, Londra, 1970, s.24.

savunduğunu; İstanbul'un savunulamaması durumunda ise İngiltere'nin, Akdeniz'de savunacak başka hiçbir çıkarının olamayacağını ileri sürmektedir.⁹

1895 ve 1896 yıllarında Salisbury, Osmanlı Devleti'nde reformların yapılmadığı sürece Osmanlı'nın bölüneceği kaygısını taşıyordu. Bu durumda Rusya'nın, Boğazlar'ı ve belki de Anadolu'yu eline geçirebileceğini ve bu nedenle İngiltere'nin, Rusya ile anlaşma yolunu aramasını öneriyordu.¹⁰

Salisbury, "Doğu Sorunu"na iki bakış açısıyla yaklaşmaktaydı: Bir yandan Ermenileri "Osmanlı mezalimi"nden kurtarmak¹¹; öte yandan da, Rusya'nın Osmanlı Devleti içindeki kargaşadan yararlanarak İstanbul'u ve Boğazlar'ı ele geçirmesi durumunda İngiltere'nin çıkarlarını korumak.

1896 Ağustos'unda İngiltere ile Avusturya'nın yolları ayrılmıştı. Avusturya, bu tarihte İngiltere'den çok Rusya ile işbirliğinde bulunmadan yanaydı. Rusya ile Avusturya, Osmanlı Devleti'nde statükonun aynen sürdürülmesi görüşündeydi. Bu nedenledir ki, Ermenilerin kendi kaderlerine bırakılmasından yana olan Rusya ile Avusturya, Salisbury'nin görüşleri-nin karşısında yer almıştı.¹²

Eylül 1896'da Rus Çarı II. Nikola ile Çariçe İngiliz Kraliçesi'ne bir ziyarette bulunmuştu. Salisbury, bu ziyaret sırasında Çar'a, Avrupa Uyumunu yeniden canlandırma önerisinde bulundu. Salisbury, Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin Osmanlı Devleti'nde hangi reformların yapılması gerektiğini kararlaştırmaları ve bu reformları Osmanlı Padişahı'na kabul ettirmek doğrultusunda İstanbul'daki büyükelçilerine yönergeler göndermelerini istemekteydi. Ayrıca Salisbury, Padişah'ın bu reformları kabul etmemesi durumunda, Avrupalı Güçlere Padişah'ı tahttan indirmelerini önermekteydi. Çar'ın başlıca kaygısı ise, Boğazlar'ın durumunun ne olacağıydı. Salisbury, Çar'a Romanya, İtalya, Fransa ve Avusturya'nın Rusya'nın Boğazlar'ı denetimi altına almasına karşı geleceğini;

*İngiltere İmparatorluğu
Dışişleri Bakanı*

*5. Rosebery Kontu (Primrose)
(1886 ve 1892-1894)*

*İngiltere İmparatorluğu
Başbakanı (1894-1895)*

⁹ Age, s.26.

¹⁰ Age, s.83.

¹¹ Ermeni ayaklanmaları, Batılı devletlerce gerçeklere ters düşmek pahasına, Osmanlı Devleti'nin Ermenilere yaptığı bir zulüm olarak değerlendirilmekteydi.

¹² Lowe, age, s.115.

Avusturya'nın Rusya tarafından kuşatılmak istemeyeceğini ve İngiltere'nin de Avusturya'yı yalnız bırakamayacağını bildirdi. Salisbury, Padişah'ın İstanbul'da bulunduğu sürece, Boğazlar'ın denetiminin Rusya'ya verilmesini diğer Güçlerin kesinlikle kabul edemeyeceğini öne sürmekteydi.¹³

Salisbury, 20 Ekim 1896 tarihli sirküler notada, Doğu Sorunu'nun çözümünün tek bir Büyük Güç'e değil, Avrupalı Güçlerin tümüne bırakılması gerektiğini belirtmişti. Salisbury, Avrupalı Güçlerin Osmanlı Devleti'nin çökmesini önlemeyi istedikleri, ancak, bunu isteseler dahi Osmanlı Devleti'nde reformlar yapılmadığı sürece çöküşün önlenemeyeceği görüşündeydi.

1896 Aralık'ında İstanbul'da Büyükelçiler Konferansı yapıldı. 2 Şubat 1897'de büyükelçiler, hükümetlerine Osmanlı'nın uygulamasını istedikleri bir reform projesini sundular. Bu reform projesi çerçevesinde, Osmanlı yönetimini denetlemek üzere bir yüksek devlet konseyi oluşturulacak ve bu konsey Padişah'ın özgür iradesini kısıtlayacaktı. Ancak, bu proje hiçbir zaman uygulamaya geçirilemedi.

1897'e değin Boğazlar'ın Rus denetimi altına girmesini önlemek İngiltere'nin öncelikli politikası olmuştu. Mısır ise, İngiltere açısından ikinci derecede öneme sahipti. Ancak 1900'lerin başında İngiltere, Boğazlar'a ilişkin ilgisini yitirdiği için, Mısır, İngiltere'nin dış politikasında Akdeniz'deki çıkarları nedeniyle ve Hindistan ile iletişimi açısından ilk sırayı almıştı.

13 1840'dan itibaren İngiliz dış politikasının başlıca amacı, Boğazlar üzerinde Osmanlı hükümlarlığının sürdürülmesi olmuştu. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'un açıklaması olduğu gibi, Boğazlar yalnızca bir devleti değil, genel olarak bütün Avrupa'yı ilgilendirmekteydi ve bu nedenle Palmerston, 1841 tarihli Boğazlar Sözleşmesi'ne yalnızca Rusya'nın değil, Avusturya, Prusya ile Fransa'nın da katılmasını sağlamıştı.

III. OSMANLI-ALMAN İLİŞKİLERİ (1882-1903)

Büyük Güçlerin her birinin, toprakları Asya ve Avrupa kıtalarına uzanan Osmanlı Devleti'ne yönelik çıkarları vardı. Büyük Güçler, Osmanlı Devleti'ne ilişkin sorunlarda birbirlerini rakip olarak görmekte ve içlerinden biri Osmanlı'dan herhangi bir ayrıcalık sağladığında, diğerleri de mevcut güç dengesini koruma bahanesiyle, Osmanlı'dan benzer bir ayrıcalık isteme hakkını kendinde bulmaktaydı.

1878 ertesinde Osmanlı-Rus ilişkileri giderek düzelmeye başlamıştı. Rusya, İngiltere'nin yaptığı gibi, Osmanlı Devleti'nin reform yapmasında direktmemekte ve Abdülhamit'in hoşuna gitmeyen değişiklikleri gerçekleştirmesi konusunda ısrarcı davranmamaktaydı. Berlin Kongresi sonrasında, Osmanlı-Rus ilişkileri önceki yılların gerginliğini büyük ölçüde kaybetmişti.

Fransa, Haçlı Seferleri'nden bu yana Osmanlı Devleti'yle kültürel ve askerî bağlar oluşturmuştu. Fransa, Osmanlı'nın Hristiyan uyrukları üzerinde kurmuş olduğu himaye rejiminin gereği olarak, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışma hakkı olduğunu ileri sürmekteydi. Rusya, gözlerini İstanbul'a ve Balkanlar'a çevirmiş; İngiltere ile Avusturya ise, Rusya'yı bu iki bölgeden uzak tutmada aralarında anlaşmıştı.

İtalya, birliğini tamamlamasının ertesinde, Balkanlar'daki statükonun korunmasında Avusturya'nın hem ortağı hem de rakibi olmuştu. Almanya ise, Başbakan Bismarck döneminde, Balkanlar'da kendi için hiçbir şey istememekle birlikte, Balkan Yarımadası'nın Rusya ile Avusturya arasında nüfuz bölgelerine ayrılması önerisinde bulunmuştu.

Bismarck, Türk'ten başka halkların yaşadıkları toprakların ilgili Büyük Güçler arasında paylaştırılarak, Türklerin yaşadıkları yerlerde, yani Edirne-

İstanbul ve Anadolu'da ulusal bir Türk devletinin kurulması düşüncesini savunmaktaydı.¹ Osmanlı Ordusu'nu geliştirmek üzere Osmanlı Devleti nezdine gönderilen Mareşal von der Goltz da aynı konuya ilişkin olarak şunları söylemekteydi:² "Osmanlı Devleti'nin geleceği doğal sınırları içerisine çekilerek, orada güçlenmeye çalışmasına bağlıdır. Osmanlı gücünün en derin ve sağlam kökleri Anadolu'dadır. Avrupa'daki ve Afrika'daki arazi terk edilmeli ve Anadolu'ya gelinmelidir. Bu bir zorunluluktur, çünkü Osmanlı İmparatorluğu yapay bir biçimde oluşturulmuştur. Osmanlı uyruklarını oluşturan bireyler arasında ortak hiçbir bağ yoktur. Osmanlılar, Avrupa'da yitirmiş oldukları topraklara gerçekte hiçbir zaman tam anlamıyla sahip olamamışlardır. Bu durum Besarabya, Bosna, Sırbistan, Yunanistan ile Erdel'de ve Macaristan'ın Osmanlı egemenliğinde bulunmuş olan kısımlarında da böyle olmuştur."³

Almanya, 1888 Mart'ında tahta çıkan İmparator II. Wilhelm zamanında siyasal, ekonomik ve stratejik açılarından, Osmanlı Devleti ve Anadolu ile çok yakından ilgilenmeye başlamıştı.⁴ II. Wilhelm, Osmanlı Devleti'ni, Almanya için en doğal ve uygun ekonomik yayılma alanı olarak görmekteydi. Öte yandan II. Wilhelm, Osmanlı Devleti'nde etki sahibi olmayı askerî açıdan da gerekli buluyordu. II. Wilhelm'in bu tutumu, Almanya ile Osmanlı Devleti arasında İngiltere'nin hoşuna gitmeyen bir yakınlaşmanın başlamasına ve iki devlet arasında sıkı ekonomik ilişkilerin kurulmasına yol açacaktı.

Almanya, Bismarck döneminde elde etmiş olduğu sömürgelerin yerleşime uygun olmaması üzerine, giderek artan nüfusunun bir kısmını Anadolu'ya yerleştirmek istiyordu. Ayrıca Anadolu, Alman ekonomisi için de çekici bir alandı. Almanya'nın endüstri gücü artmış ve ticareti gelişmiş; fabrikalar için hammadde ile mamulleri için de pazar bulmak gereksinmesi ortaya

Almanya İmparatoru
II. Wilhelm (1888-1918)

- 1 Bekir Sıtkı Baykal, *Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu Taksim Fikri*, ayırtbasım, Ankara, 1943, s.9.
- 2 Almanya 1882 ilkbaharında, Osmanlı ordusunu eğitmek ve geliştirmek üzere, General von Goltz'un başkanlığında Alman subaylarını İstanbul'a göndermişti. Bu gelişmeyle birlikte, Osmanlı Devleti'nin 1918'de çöküşüne değin sürecek olan Osmanlı askerî örgütlenmesinde Alman nüfuzu dönemi başlamış oluyordu.
- 3 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.8, s.179.
- 4 II. Wilhelm, Alman İmparatoru I. Wilhelm'in ölümü üzerine tahta geçen veliaht Frederick'in üç aylık kısa saltanatından sonra Almanya'nın başına geçmişti.

çıkmişti. Alman işadamları, bu sorunun çözülebilmesi için Anadolu'da Alman nüfuzunun yerleşmesini zorunlu görüyordu.

Almanya, Rusya ile Fransa'nın desteklediği İngiltere ile bir savaşa girmek durumunda kalırsa çember içine alınmış olacaktı. İngiltere'yi vurabilmek için tek yol ise, Mısır'ı istila etmek ve İngiltere'nin Hindistan ile olan ticaretine son vermektir. Bunu gerçekleştirebilmesi için Almanya'nın, Osmanlı Devleti'nin dostluğunu sağlaması ve Berlin'i Anadolu'ya, Anadolu'yu da Suriye ile Mezopotamya'ya bağlayacak demiryolları yapması gerekmektedir.

II. Wilhelm'in izlediği Osmanlı politikası İstanbul'da da bir taraftar bulmuştu: II. Abdülhamit. Padişah II. Abdülhamit, Rusya'dan nefret etmekte, İngiltere'den korkmakta ve Fransa'yı da küçümsemekteydi. Abdülhamit, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin içişlerine sürekli müdahalesinden bıkmıştı. II. Abdülhamit'in dış politikasına yön veren başlıca etken, İngiltere'ye karşı duyduğu korkuydu. II. Abdülhamit, İngiltere'nin, Jön Türkleri kullanarak kendisini tahttan indirtmeye kalkışacağından korkmaktaydı. Öte yandan İngiltere'nin, 1878 tarihli Berlin Antlaşması'yla Kıbrıs Adası'nın yönetimini alması II. Abdülhamit üzerinde çok olumsuz bir etki yapmıştı. İngiltere'nin 1882 yılında Mısır'ı işgal etmesi üzerine, II. Abdülhamit'in İngiltere'ye karşı duyduğu güvensizlik daha da artmış ve Padişah, İngiltere karşısında kendine yeni ve güçlü dostlar aramaya başlamıştı. Abdülhamit'in bulduğu dost ise, Almanya'ydı.

Abdülhamit'in, Almanya'ya karşı büyük bir hayranlığı vardı. II. Abdülhamit'in Almanya'ya yönelik bu duygularının Osmanlı-Alman yakınlaşmasında büyük etkisi oldu. İngiltere'nin Mısır'a, Fransa'nın da Tunus'a yerleşmesi, Osmanlı Devleti'nin bu iki devletle arasını açmasına neden olmuş ve Almanya'ya olan eğilimini artırmıştı. Alman ekonomisi de bu durumdan yararlanmış; Almanya'nın savaş endüstrisi mamulleri Osmanlı Devleti'ne akmaya başlamıştı. Öte yandan Alman İmparatoru II. Wilhelm, 18 Ekim 1889'da İstanbul'a gelerek Abdülhamit'i ziyaret etmişti. Bu, bir yabancı devletin hükümdarının bir Osmanlı Padişahı'nı ilk ziyareti oluyordu.

1890'lardan itibaren Osmanlı Devleti nezdinde ekonomik nüfuzunu giderek artıran devlet Almanya olmuştu. 24 Ağustos 1890'da Osmanlı Devleti ile Almanya arasında yeni bir ticaret anlaşması imzalandı. Osmanlı topraklarında Alman bankaları ve ticarethaneleri kurulmaya başlandı; zamanla Alman okulları ile hastaneleri de açıldı.

Alman İmparatoru, 1898 yılında Şam'ı ziyaretinde Osmanlı Padişahı'nın dostu olduğunu ve daima dostu kalacağını açıklamıştı. Bu açıklama Almanya'nın, Osmanlı Devleti'ni gerektiğinde koruyuculuğu altına alacağı anlamına gelmekteydi. Zaten II. Abdülhamit'in de istediği buydu.⁵ Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti üzerinde Almanya'nın nüfuzu çok daha fazla artmıştı.

5 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.8, s.177.

Almanya'nın Osmanlı Devleti'nde giriştiği teşebbüslerden en önemli demiryolları yapmak oldu. Osmanlı Hükümeti tarafından inşa edilmiş olan Haydarpaşa-İzmit demiryolunun işletme ayrıcalığı iki Alman bankasına verildi. Bundan başka, İzmit-Ankara demiryolunu yapmak ayrıcalığı da aynı bankalara verilmişti. Bu iki banka Alman sermayesiyle "Anadolu Demiryolları Kumpanyası"nı kurdu. Eskişehir-Konya demiryolu 1896'da tamamlandı. Büyük Güçlerin İstanbul'daki elçileri, Konya'dan Bağdat'a ve oradan da Basra Körfezi'ne uzanacak bir demiryolunun ayrıcalığını elde edebilmek amacıyla, Osmanlı Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmaktaydı. Bu ayrıcalık 1899 ilk baharında Almanlara verildi.

II. Abdülhamit'e göre Almanya, demiryolları yapmakla ekonomik açıdan Osmanlı Devleti'ne sıkı bir biçimde bağlanacak ve Osmanlı Devleti'nin varlığının sürdürülmesinden yana olacaktı. Öte yandan, bu demiryolları Osmanlı Ordusu'nun hızla seferberlik yapmasına ve askerî güçlerin bir yerden diğerine kolaylıkla taşınmasına olanak sağlayacaktı. Böylelikle, Suriye, Irak ve Hicaz bölgelerinde sık sık patlak veren ayaklanmalar hızla bastırılabilirdi. Ayrıca, demiryollarının geçtikleri bölgelerde halkın refah düzeyi yükselecek; tarım ürünlerinin kolay ve ucuz taşınmasının sonucunda hayat pahalılığı hafifletilecekti.

Öte yandan Almanya'ya, Kudüs'teki Alman rahipler üzerinde himaye hakkı da tanınmıştı. Oysa, var olan antlaşmalara göre bu hak Fransa'ya aitti.

Bağdat Demiryolu projesi 1903'te kesin şeklini almış ve bu projeye ilişkin sözleşme imzalanmıştı. Sözleşmeye göre, Anadolu Demiryolları Kumpanyası'na şu ayrıcalıklar tanınmaktaydı: 1- Kumpanya, Haydarpaşa-Ankara ve Eskişehir-Konya hatlarını 99 yıl süreyle işletecekti. 2- Kumpanya ayrıca, Konya'dan ve Bağdat üzerinden Basra'ya değin uzanmak üzere, 2300 kilometre uzunluğunda bir demiryolu yapıp işletecek; demiryolunun iki yanında ve yirmişer kilometrelik bir alanda ormanlardan odun kesip kömür yapabilecek ve madenlere sahip olabilecekti. 3- Kumpanya, Fırat'ta ve Şattülarap'ta nakliyat hakkına sahip olacak, Bağdat ve Basra kıyılarında da limanlar kurup çalışmalarını düzenleyecekti.

Bağdat Demiryolu, Almanya'yı Hindistan'ı denizden tehdit edebileceği bir konuma getiriyordu. Öte yandan, bu demiryolu Almanya'yı Ermenistan'daki Rus sınırına da yaklaştırıyordu.

II. Wilhelm, Bağdat Demiryolu'nun Almanya'ya Anadolu'da bir nüfuz alanı oluşturacağı düşüncesindeydi. Almanya; İngiltere, Rusya ve Fransa'nın Bağdat Demiryolu'nun geçtiği bölgelerdeki çıkarlarını tehdit eder olmuştur. Mart 1900'de Rusya, Babıâli'yi "Karadeniz Anlaşması"nı kabule zorladı. Bu anlaşmayla Osmanlı Hükümeti, Kuzey Anadolu'da ya da Ermenistan'da Rusya'nın çıkarlarını temsil eden şirketlerin dışında başka hiçbir devletin şirketlerine demiryolu kurma ayrıcalığını tanımayacağına söz veriyordu.

IV. DOĞU RUMELİ SORUNU

1878 tarihli Berlin Antlaşması'yla, **Osmanlı** hükümrânlığı altında özerk ve Babiâli'ye vergi veren bir Bulgaristan Prensliği kurulmuştu. Bulgaristan Prensliği, ancak dokuz ay süreyle Rusya tarafından yönetilecekti. Bulgaristan, Rusya'nın desteğiyle Osmanlı yönetiminden kurtarılmıştı. 29 Nisan 1879'da Bulgaristan'ın başına getirilen Prens Alexander Battenberg, **Hesse Alman** hanedanından olup Rus Çarı'nın yeğeniydi. Ancak Battenberg, Rusları küçük görmekte ve Rusya'nın Bulgaristan'daki üstünlüğüne karşı gelmekteydi. Öte yandan Rusya da, sürekli olarak Bulgaristan'ın politikasına karışmaktaydı. Bulgar halkı ise Rus müdahalesini ve nüfuzunu istemiyordu.

İngiltere'nin "Büyük Bulgaristan"ın kurulmasına karşı gösterdiği şiddetli muhalefet karşısında Rusya, Büyük Bulgaristan topraklarından bir kısmının "Doğu Rumeli" adıyla özerk bir vilayet haline getirilmesini onaylamış ve bu vilayetin sınırlarını saptamıştı. Doğu Rumeli 1878-1885 yıllarında, bugünkü Güney Bulgaristan'ın büyük bir kısmını kapsamaktaydı. Doğu Rumeli, kuzeyde Kocabalkan ve Küçükbalkan, güneyde de Rodop Dağları arasında uzanıyordu; yüzölçümü yaklaşık 32.000 km. kare, nüfusu ise 1.200.000 kadardı. Bu vilayet; Filibe, İslimiye, Eski Zağra, Tatar Pazarcığı, Burgaz ve Hasköy Sancaklarına ayrılmıştı.

*Bulgaristan Prensî
Alexander Battenberg
(1879-1886)*

Doğu Rumeli, Berlin Antlaşması'yla Osmanlı Padişahı'nın siyasal ve askeri hükümranlılığına bırakılmıştı. Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin de onayını almaksuretiyle beş yıl için atanan Hristiyan bir vali, Padişah'ı Rumeli'de temsil edecekti. Böylece Doğu Rumeli, özerk bir yönetime sahip olmaktaydı. Padişah'ın vilayet üzerindeki hükümranlılığı mutlak değildi, çünkü Padişah, gerek valinin atanmasında gerek vilayete asker sokmada Büyük Güçlere danışmaya ve onların onaylarını almaya mecburdu.

Rusya, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'dan alınarak, Osmanlı hükümranlılığında bırakılmasını istemeyerek kabul etmişti, çünkü bu suretle stratejik öneme sahip olan Balkan geçitleri Osmanlıların denetiminde kalmış oluyor ve İstanbul yolu Rusya'ya kapanıyordu. Rusya, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleşmesi yolunda Bulgar halkını özendiriyordu. Bulgarlar da, zaten Büyük Bulgaristan'ı gerçekleştirilmeyi istiyordu. Rusya ile Bulgaristan'ın bu tutumları, Doğu Rumeli buhranlarının oluşmasında başlıca neden olmuştu.

Doğu Rumeli'de ilk buhran, 1879 Mayıs'ında Rus güçlerinin bu bölgeden çekilmesi ve sınırların korunması için Osmanlı Devleti'nin asker göndermek istemesi üzerine çıktı. Rusya, Doğu Rumeli vilayetinde çıkan buhranı bir Bulgar sorunu sayıyordu. Çar, buhranın bastırılabilmesi için, Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit'e yardım önerisinde bulundu. Çar, Rumeli halkına Padişah'a itaat etmesi için tavsiyede bulunacak; Babiâli de, buna karşılık Doğu Rumeli'ye asker göndermekten vazgeçecekti. Babiâli, bu öneriyi kabul etti. Rusya'nın bu müdahalesiyle Doğu Rumeli'de istikrar sağlanmıştı.

18 Eylül 1885'te Doğu Rumeli'nin başkenti olan Plovdiv'de, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birliğini sağlayabilmek amacıyla bir ayaklanma daha patlak verdi. Doğu Rumeli milis askerleri, kendilerine katılan köylülerle birlikte Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleştiğini ilan ettiler ve Bulgar Prensi Battenberg'i Filibe'ye davet ettiler. 21 Eylül'de Filibe'de Battenberg, Bulgaristan ile Doğu Rumeli'nin ortak Prensi ilan edildi. Osmanlı Devleti ise, bu ayaklanma karşısında hareketsiz kalmıştı.

Alexander Battenberg, Rus Çarı III. Alexander'ın, düşmanı saydığı bir adamın yönetiminde iki Bulgaristan'ın birleştirilmesine olumlu yaklaşmayacağını biliyordu.¹ Ayrıca Büyük Güçler de, Bulgaristan'ın birliğinin karşındaydı, çünkü bu devletler, Doğu Rumeli'deki ayaklanmanın Makendonya'ya da sıçrayabileceğinden ve soruna Yunanlılar, Sırp ve hatta Romenlerin karışabileceğinden korkuyordu. İngiltere Başbakanı Salisbury ise, Doğu Rumeli ile Bulgaristan'ın birliğinin İngiliz çıkarlarına zarar getirmeyeceği ve Osmanlı'nın mevcut güçsüzlüğünü daha da artırmayacağı görüşündeydi. Böylece İngiltere, Berlin Kongresi'nde Rusya'nın önermiş olduğu ve kendisinin de şiddetle karşı geldiği

1 Rus Çarı III. Alexander, 1881-1894 yıllarında hükümdarlık yapmıştı.

Büyük Bulgaristan'ın yaratılması düşüncesini artık desteklemekteydi. İngiltere'nin bu politika değişikliğinin nedeni, ulusçuluk temeli üzerine oturtulmuş bir Bulgaristan'ın Rusya'nın ilerlemesi karşısındaki en iyi savunmayı oluşturacağıydı. Bir diğer neden de, Bulgaristan'ın tahttan indirilen hükümdarıyla İngiliz kraliyet ailesi arasındaki akrabalık bağıydı. Ayrıca, 1886 Ağustos'unda yeniden iktidara gelen Salisbury Rusya-karşıtıydı.

*Rus Çarı III. Alexander
(1881-1894)*

Bismarck, Bulgaristan'ın, Rusya'nın nüfuz alanı içinde olduğunu kabul etmişti. Bismarck'ın, İngiltere'yi memnun edebilmek için, Rusya ile görüş ayrılığına düşmeye hiç niyeti yoktu. Bismarck, Rusya ile dostane ilişkilerin sürdürülmesinden yanaydı. Almanya'nın politikası, Rusya ile Avusturya arasında çıkabilecek olan bir savaşı önlemektir. Bismarck, Avusturyalı devlet adamlarını önceden İngiltere'nin desteğini sağlamaksızın, Rusya ile kesinlikle savaşa girişmeme konusunda uyarmıştı.

Salisbury'nin yönetimindeki İngiltere ise, yalnızlığa itilebilme kaygısıyla, Üçlü İttifak ile daha yakın ilişkiler kurma yollarını aramaya başlamıştı.

Öte yandan Eylül 1885'te Rus Çarı III. Alexander, Doğu Sorunu'na ilişkin olarak Rusya'nın en fazla İstanbul ile Boğazlar'a önem verdiğini; Balkan Yarımadası'nda yer alan gelişmelerin ise, Rusya açısından ancak ikinci derecede öneme sahip olduğunu açıklamıştı.²

Doğu Rumelisorunun görüşmek üzere, 5 Kasım 1885'te İstanbul'da bir konferans toplandı. Konferans çalışmaları sürerken Sırbistan, Bulgaristan'ın birleştirilmesine karşılık olarak kendisine de ödün verilmesini istemiş ve 14 Kasım 1885'te Bulgaristan'a savaş ilan etmişti.³ Sırp Prensi Milan, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleşmesi sonucunda bozulmuş olan Balkan dengesini bahane ederek, Vidin, Berkofça ve başka bazı yerleri Bulgaristan'dan istemiş ve bu yerleri alamayınca güç kullanma yoluna başvurmuştu. Ancak Bulgarlar, bek-

2 M.S. Anderson, *The Great Powers and the Near East 1774-1923*, Edward Arnold Publishers, Londra, 1970, s.238.

3 Sırbistan, Bosna ile Hersek'in Habsburg yönetimi altında olması nedeniyle, ancak Makedonya yönünde genişleyebilirdi. Sırbistan'ın başındaki Prens Milan, halkın büyük çoğunluğunun aksine Rusya'ya düşmandı. 28 Haziran 1881'de Prens Milan, Sırbistan'ı adeta Habsburgların himayesi altına koyan gizli bir antlaşmayı Avusturya-Macaristan ile imzalamıştı. Bu antlaşmaya göre Sırbistan, topraklarında Avusturya-karşıtı eylemleri önleyecek; taraflardan biri, bir ya da birden çok devletle savaşa girerse, öteki devlet tarafsız kalacak ve Avusturya, Sırbistan'ın güney sınırında toprak almasını destekleyecekti.

lenmedik biçimde Slivnitza'da zafer kazandılar ve Niş ile Pirot gibi önemli Sırp kentlerini işgal ettiler. Milan'ın savaş girişimi Sırlar tarafından da desteklenmemiştir. Öte yandan Avusturya, Bulgaristan'a bir ultimatom vererek, savaşın sürdürülmesi durumunda, Sırbistan'ı savunmak üzere Avusturya güçlerinin müdahale edeceğini bildirdi ve Rusya'nın da, Bulgaristan'ı işgal edeceği tehdidinde bulundu. Bunun üzerine Bulgar ilerlemesi durdurulmuş; 3 Mart 1886'da Sırbistan ile Bulgaristan arasında barış antlaşması akdedilmiş ve savaş öncesi statüko kabul edilmiştir.

Öte yandan, 5 Kasım'da İstanbul'da toplanan konferansın 25 Kasım'da verdiği karara göre Padişah, Doğu Rumeli'ye olağanüstü bir komiser yollayacaktı; komiser, valiye ait yetkilere sahip olacak ve vilayeti yönetecekti. Komiserin yanında Büyük Güçler tarafından atanan özel memurlar bulunacaktı. Osmanlı Devleti, bu kararın nasıl uygulamaya koyulabileceği konusunda Büyük Güçlerin görüşlerini öğrenmek istiyordu. Babiâli, İngiltere'nin önerisi doğrultusunda Bulgar Prensi ile doğrudan doğruya görüşmelere girişti. Halkı Müslüman olan Rodop Balkanı'nın Doğu Rumeli vilayetinden ayrılarak Osmanlı yönetimine bırakılması koşuluyla, Bulgar Prensi'nin önerileri kabul edildi. Rusya'nın da onayı alındıktan sonra, 5 Nisan 1886'da konferans şu kararları vermişti: Doğu Rumeli Valiliği, Berlin Antlaşması gereğince Bulgaristan Prensi'ne verilecekti. Doğu Rumeli ile Bulgaristan Prensiği'nin yönetimi tek bir kişinin üzerinde bulundukça, Kırcaali Nahiyesi İslam karyeleri ile Rodop tarafında bulunup o zamana değin Doğu Rumeli Eyaleti'nin yönetimine geçmemiş bulunan İslam karyeleri, Doğu Rumeli'den ayrılarak, doğrudan doğruya Osmanlı Devleti tarafından yönetilecekti. Prens Alexander'ın, bu hükümleri kabul ettiğine ilişkin yazılı onayının alınması üzerine Doğu Rumeli Valiliği'ne ataması yapılmıştı. Böylelikle, Bulgaristan ile Doğu Rumeli fiilen birleşmiş oluyordu. Şubat 1886'da Babiâli, Prens Alexander Battenberg'i, Doğu Rumeli'nin Genel Valisi olarak kabul etmiş ve Battenberg'i beşer yıllık aralarla yeniden bu makama atamayı onaylamıştı.

Rusya'nın ise, Battenberg'e düşmanlığı sürmekteydi. Ağustos 1886'da Battenberg, Rusya'nın buyrukları doğrultusunda subaylar tarafından kaçırıldı. Battenberg 7 Eylül'de Bulgaristan'a döndüğünde Rusya, Battenberg'e tahttan feragat etmesini emretmişti. Battenberg'in yerini almak üzere, Kaulbars isimli bir Rus General gönderilmiş; ancak, Bulgar politikacılar bu durumu kabulleneemediğinden, Kasım'da Rusya'nın Bulgaristan ile ilişkileri kesilmişti. Avusturya da, Rusya'nın adayına şiddetle muhalefet etmekteydi. Böylelikle, Avusturya ile Rusya'nın Üç İmparatorlar Birliği'nin üyeleri olmalarına karşın, bu iki Büyük

Güç arasındaki eski rekabet yeniden canlanmıştı.⁴ Bismarck, Bulgaristan'daki Rus etkisine karşı Avusturya'nın açıkça ve doğrudan meydan okumasından yana değildi. Müttefikleri arasında dengeyi sağlamayı amaçlayan Bismarck, Ruslara gerektiğinde Bulgaristan'ı işgal etmelerini destekleyebileceğini duyurmuştu.

Avusturya ise, Bulgaristan üzerinde Rus himayesinin kurulmasının karşı-sındaydı. Avusturyalılar, tek başlarına Rusya ile savaşı göze alamadıklarından ötürü, destek için Almanya'ya yüzlerini çevirmişti; ancak, Bismarck bu desteği reddetti. Bismarck'a göre, eğer Avusturya Rusya'ya karşı gelmek istiyorsa, İngiltere'nin desteğini sağlamalıydı.

Temmuz 1886'da yeniden başbakanlığa getirilen Salisbury, Rusya'yı İstanbul'dan uzak tutmada kararlıydı.⁵ Salisbury, birleşik bir Bulgaristan'ın Rusya'nın İstanbul'a doğru ilerlemesine etkin bir engel oluşturabileceği görüşündeydi. Osmanlı Devleti'nin ölü bir varlık olduğu düşüncesinden hareketle Salisbury, cesedi gözlem altında tutabilmek üzere canlı bir Bulgaristan'ı kullanmaya hazırды.⁶ Ancak, Lord Churchill gibi Salisbury Hükümeti'nin bazı üyeleri, Bulgaristan'ın bağımsızlığını desteklemekle birlikte, İngiltere'nin, Doğu'da Rusya'ya karşıtlıkta fazla ileri gitmemesi gerektiği görüşündeydi.

Fransa ise, 1887 yılında Balkan politikasında Almanya'nın izinden gitmeyi yeğlemiş ve İngiltere, İtalya ile Avusturya'dan yollarını ayırmıştı.

7 Temmuz 1887'de Bulgar Meclisi, Rusya'nın isteklerine karşı Coburglu Ferdinand'ı Prens olarak seçti. 13 Şubat 1888'de Rusya, Osmanlı Devleti'nden Coburglu Ferdinand'ın Bulgaristan Prensi seçilmesinin yasal olmadığını açıklamasını istedi. Bismarck, Rusların bu istemini desteklemişti. İngiltere de, Almanya'nın tutumuna paralel olarak Rusya'nın istemini destekledi. Avusturya-Macaristan ise, bu öneriye karşı gelmişti. 4 Mart'ta II. Abdülhamit, büyük bir memnuniyetle Ferdinand'ın seçimini yasadışı ilan etti. Ancak, bu hiçbir şeyi değiştirmemiş ve Ferdinand, Bulgaristan Prensi olarak kalmayı sürdürmüştü. Bulgar buhranından sonra Ruslar, Balkanlar'a ilgi duymamaya başlamış ve gözlerini Orta Asya ile Uzakdoğu'ya çevirmişti.

*Bulgaristan Prensi
I. Ferdinand (1887-1908)*

4 Pribram, *age*, s.33.

5 Taylor, *age*, s.306.

6 C. L. Smith, *The Embassy of Sir William White at Constantinople, 1886-1891*, Oxford, 1957, s.25.

V. GİRİT SORUNU ve OSMANLI-YUNAN SAVAŞI (1897)

1878 tarihli Berlin Kongresi'nde Yunanistan'ın, Osmanlı Devleti'nden Tesalya, Epir ile Girit'i istemiş olmasına karşın; kongrenin sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'yla bu yerler Yunanistan'a verilmemişti. Berlin Antlaşması'ndan sonra Yunan Hükümeti, Babiâli'ye bir nota vererek, sınır düzeltmeleri konusunda görüşmelerin açılmasını istedi.

25 Ekim 1878 tarihinde, Girit'teki Büyük Güçlerin konsoloslarının denetimi altında, Hanya yakınlarındaki Halepa isimli yerde Osmanlı Devleti'nin Ada'ya gönderdiği Gazi Ahmet Muhtar Paşa başkanlığındaki Babiâli komisyonu ile Rumların temsilcileri arasında "Halepa Sözleşmesi" imzalanmıştı. Bu sözleşmeyle, Girit valisinin Hristiyan olması ve beş yıl için Büyük Güçlerin onayıyla atanması kararlaştırıldı. Girit Genel Meclisi'nin üye sayısı, 49 Hristiyan ve 31 Müslüman olmak üzere 80 kişi olarak belirlendi. Yönetimin diğer kademelerinde de Hristiyan memurların sayısının Müslüman memurlardan fazla olması ilke olarak kabul edilmişti.¹

Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletler, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki sınır uyuşmazlığını çözebilmek amacıyla, 16 Haziran 1880'de Berlin'de bir konferans topladılar. Bu konferansta Babiâli'nin, Yunanistan lehine sınır düzeltmesi yapmasına ilişkin bir karara varıldı. Mart 1881'de İstanbul'da toplanan Elçiler Konferansı, Tesalya'yı Yunanistan'a, Epir'i de Osmanlı Devleti'ne bırakacak biçimde bir sınır düzeltmesi yapmıştı. Burada açıkça görülüyor ki, Osmanlı'nın hangi toprakları elinde tutup tutamayacağına artık Büyük Güçler karar vermekteydi.

1 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Nûkhet Adıyeko, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s.28-29.

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında önemli bir rol oynayan Etniki Eterya Cemiyeti yeniden örgütlendirilmişti. Bu Cemiyet'in amacı, Epir'i, Makedonya'yı ve Girit'i Yunanistan'a kazandırmaktı. Bağımsız Yunan devletinin kurulmasından sonra, Girit'in Yunanistan'a katılması Yunanlıların ve Giritlilerin değişmez amacı olmuştu.

1885'te Doğu Rumeli ile Bulgaristan'ın birleşmesi, Girit sorununun yeniden alevlenmesine neden oldu. Giritliler, Ada'nın Yunanistan'a ilhakının kabul edilmemesi durumunda, kendilerine tanınmış olan özerkliğin genişletilmesi isteminde bulundular. Öte yandan II. Abdülhamit, Ada'daki düzeni sağlayabilmek amacıyla sık sık vali değiştiriyordu. Müslüman valilere Hristiyan halk, Hristiyan valilere de Müslüman halk karşı geliyordu. Hristiyan halk vergi vermemeye başlamıştı. Hristiyan halk Osmanlı hükümrانlığından kurtulmak istiyordu.

1895 yılında Yunanistan, Girit Rumlarını enosis (Yunanistan ile birleşme) için ayaklanmaya özendirmektedir. 24 Mayıs 1896'da Kandiye ile Hanya'da Müslümanlarla Hristiyanlar arasında çarpışmalar oldu. Müslümanlarla Hristiyanlar karşılıklı olarak birbirlerini katlettiler. İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bir savaşa engel olmak için müdahale etmeye karar vermiş ve Girit için bir reform paketi hazırlamıştı. Batılı devletler tarafından sunulan reform önerilerini Osmanlı Devleti, 4 Eylül 1896'da kabul etti.

Yapılan reformları fırsat bilen enosis taraftarı Rumlar, 1897 Ocak ayında yeni bir ayaklanma başlatmıştı. 28 Ocak'ta başlatılan ve 15 gün süren katliamda binlerce Müslüman Osmanlı vahşice katledildi. Yunanistan, Osmanlı yönetimine karşı gerçekleştirilen Girit ayaklanmasını desteklemek üzere, 10 Şubat 1897'de Girit'e güç gönderdi.² Batılı Güçler ise, Osmanlı Devleti'nden Girit'e asker göndermemesi ricasında bulundular; buna karşılık, Girit'te bulunan askerlerinin Müslüman halkı koruyacakları konusunda söz verdiler; ancak, bu sözlerini yerine getirmedi. Osmanlı Devleti, Ada'nın Müslüman halkını korumak ve Yunan birliklerinin karaya çıkmalarını önleyebilmek amacıyla, Girit'e takviye birlikler göndermek kararında olduğunu Büyük Güçlerin İstanbul'daki elçilerine bildirdi ve Aydın'dan 1000 kişilik bir birlik yola çıkarıldı.

Osmanlı Devleti, toprak bütünlüğüne ve hükümrانlık haklarına Yunanistan tarafından doğrudan saldırıda bulunulduğu gerekçesiyle, 19 Nisan'da Yunanistan'a savaş açtı. İki devlet arasındaki savaş harekâtına Girit'te girişmeye imkân bulunmadığı için, iki devletin güçleri Tesalya ile Epir bölgelerinde savaşmıştı.

2 Yunan Hükümeti, Yunan Kralı'nın emir subayı olan Albay Vasos'u, Kral adına Girit'i işgal etmek üzere göndermişti.

Bulgaristan ile Sırbistan, Yunanistan'ın Makedonya üzerindeki ihtiraslarını kendi çıkarları açısından tehlikeli saydıkları için, Osmanlı-Yunan Savaşı'nda tarafsız kalmaya karar vermişti. Avusturya, kendi nüfuz alanı olarak kabul ettiği bir bölgeye Yunanlıların yayılmasını istemiyordu. Almanya, Osmanlı topraklarının bütünlüğü ilkesini savunuyordu. Rusya, Osmanlı Devleti'ni Yunanistan ile savaşa girmesi konusunda desteklemekte ve Bulgaristan ile Karadağ'ı tarafsız kalmaları konusunda uyarmaktaydı.³ Rusya, bu politikasıyla Yunanistan'ın savaşta yalnız bırakılmasında önemli bir paya sahip olmuştu. İngiltere ile Fransa da, henüz büyük bir Yunanistan'ın kurulmasından yana değildi.

Osmanlı orduları karşısında Yunan güçleri yenilgiye uğradı. Osmanlı güçleri Tesalya'yı işgal etti. Mart 1897'de Büyük Güçler, Giritli Hristiyanlara ve Yunanistan'a, Girit'in kesinlikle Yunanistan'a katılmayacağını bildirdiler ve Ada'nın özerklik yönetimi altında yaşamasıyla yetinmesini önerdiler. Yunanistan, bu öneriyi kabul etmedi. Öte yandan dört Büyük Güç, Babîâli'ye bir ultimatom vererek, Ada'nın bir ay içinde Osmanlı güçleri tarafından boşaltılmasını istemiş; bu yapılmadığı takdirde, Osmanlı Devleti'nin Girit üzerindeki hükümranlığını güvence altına alamayacaklarını bildirmişti. Babîâli, Büyük Güçlerin bu isteğini reddetti.

5 Mayıs 1897'de Avusturya ile Rusya, Balkanlar'da var olan statükoyu korumak ve başka bir devletin bu statükoyu bozmasına izin vermemek üzere aralarında bir anlaşmaya varmıştı. 1904 yılında yinelenen bu anlaşma ile diğer Büyük Güçler de, Avusturya ile Rusya'ya Makedonya'da sükûnu sağlamak üzere bir tür yetki vermektedir.

Avusturya ile Rus Hükümetleri ayrıca, İstanbul ile Boğazlar sorununa ilişkin aralarında ayrı bir anlaşmaya gerek olmadığını ve İstanbul ile Çanakkale Boğazları'nın kapalılığını tehdit edebilecek hiçbir durumu kabul etmeyeceklerini açıklamıştı. 8 Mayıs'ta Avusturya Hükümeti Rus Hükümeti'nden, Avusturya-Macaristan'ın ilerideki bir tarihte Bosna-Hersek ile Yenipazar Sancağı'nı ilhakını, bağımsız bir Arnavutluk devletinin kurulmasını ve geriye kalan Balkan topraklarının eşit olarak küçük devletler arasında paylaştırılmasını tanımasını istemiş; ancak Rus Hükümeti, Avusturya'nın bu önerisine kendini bağlayıcı bir yanıt vermemişti.

Yunan Dışişleri Bakanı'nın 10 Mayıs 1897 tarihinde Büyük Güçlere gönderdiği telgrafta, Yunan Hükümeti'nin, Büyük Güçlerin isteklerine uyma kararı aldığı ve Girit'in özerkliğini tanımayı kabul ettiği yer almaktaydı. Büyük Güçlerin araya girmesinin sonucunda 20 Mayıs 1897'de, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında ateşkes antlaşması imza edildi. 18 Eylül'de, Tesalya sınırında stra-

3 Rusya, Yunanistan'ın, Balkan ülkelerini de arkasına alarak, Rusya'nın çıkar hesaplarının hedefi olan bir bölgede genel bir savaş çıkartma çabası içinde olduğunu görmüştü.

tejik bazı yerler Osmanlılara bırakılmak koşuluyla, savaştan önceki statüko kabul edilmekteydi. Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında barış antlaşması 13 Kasım'da imzalandı. Yunanistan, Osmanlı Hükümeti'ne yüklü miktarda savaş tazminatı ödeyecekti. Büyük Güçlerin müdahalesi sonucunda Yunanlılar, askerî yenilgiye uğramalarına karşın, savaş sırasında yitirdikleri toprakları geri almıştı. Ancak Büyük Güçler, henüz Osmanlı Devleti'nin tümüyle yıkılmasına izin vermeyecekti.

Tesalya Haziran 1898'de Osmanlılar tarafından tahliye edildi. Osmanlı Ordusu'nun yengisiyle sonuçlanan bu savaş, II. Abdülhamit'in prestijini yükseltmiş ve Osmanlı Devleti'nin de saygınlığını artırmıştı. Ancak, Osmanlı'nın sonunu getirecek olaylar bu tarihten sonra da büyük bir hızla gerçekleşecek ve bir zamanların büyük Osmanlı İmparatorluğu bir daha dirilmemek üzere tarihin sayfalarına gömülecekti.

Büyük Güçler, Girit'in Osmanlı hükümrânlığı altında kalmayı sürdürmesini, Yunan Kralı'nın ikinci oğlu Prens Yorgi'nin Girit'e Genel Vali olarak atanmasını ve Girit'in bu kişi tarafından yönetilmesini karara bağlamıştı. Osmanlı Devleti'nin bu kararı kabule yanaşmamasına karşın, Rusya'nın direktmesi üzerine Prens Yorgi Girit'e Genel Vali olarak atandı. Böylelikle, hükümrânlık Osmanlı Devleti'nde kalmak üzere Girit özerkliğine kavuşmuştu.

Mart 1905'te Girit'te bir ayaklanma daha yer aldı. Bu ayaklanmanın nedeni, Osmanlı yönetiminden kurtulmak değil, Girit'in Yunanistan'a ilhakını sağlamaktı. Ayaklanmada Müslüman halk yurtlarından sürüldü ve bunların malları yağmalandı. Bu ayaklanma karşısında Büyük Güçler, isyancıların liderleri tarafından yapılan bütün ilhak girişimlerini önlemiş ve statükonun korunmasını kararlaştırmıştı. Böylelikle Büyük Güçler, Osmanlı Devleti'nin yeniden Girit sorununa müdahale etmesini ve Ada'ya asker göndermesini de engellemiş olmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde 1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilanı üzerine Ekim 1908'de, Girit Genel Meclisi Girit'in Yunanistan'a katıldığını ilan etmiş; bu birleşme kararı Büyük Güçlerce tanınmamış ve bu durumda, Yunanistan da ilhakı kabullenememişti.

Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla yönetime gelen İttihat ve Terakki Partisi, Girit sorununda önemli bir varlık gösterememişti, çünkü parti'nin sorunu çözüme kavuşturacak bir politikası ve bu politikayı uygulayabilecek gücü bulunmamaktaydı.⁴

Temmuz 1909'da Büyük Güçler, askerî güçlerini Girit'ten çekme kararı aldılar. Girit Rumları, askerlerin çekilmesinin hemen ertesinde Hanya Kalesi'ne Yunan

4 Adıyeke, *age*, s.295.

bayrağı çektiler. Ancak, Büyük Güçlerin baskıları üzerine Yunanistan, Girit ile ilişkisini kestiğini açıkladı.

Girit buhranı, Balkan Savaşı'nın başlamasında önemli bir etken olmuştu. 13 Ekim 1912'de Balkan Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, Ege'deki adaları teker teker ele geçiren Yunanistan, Girit'e de asker çıkartarak Girit'in Yunanistan'a katılmasını yaşama geçirmişti.

Birinci Balkan Savaşı'nın sonunda ve 1913 yılının başında toplanan Londra Konferansı'nda, Girit'in kaderi de gündeme geldi. Konferansta, Osmanlı heyeti başkanı Reşit Paşa, başka hiçbir Ege adasının talep edilmeyeceği konusunda güvence verilmesi durumunda Osmanlı Devleti'nin, Girit üzerindeki haklarını Büyük Güçlere bırakabileceğini açıkladı. Böylece 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması uyarınca Osmanlı Padişahı, Girit üzerindeki haklarını Büyük Güçlere bırakmayı kabul etmekteydi. 14 Aralık 1913'te de Yunan Kralı, Girit'in Yunanistan'a katıldığını ilan etmişti.

VI. MAKEDONYA'DAKİ GELİŞMELER (1878-1907)

Osmanlı hükümrânlığı altında olan Kosova, Manastır ve Selanik vilayetlerini kapsayan Makedonya eyaleti, etnik köken ve dil açılarından karma bir nüfusu barındırmaktaydı. Üç vilayetin nüfusunda 15 milyonla Müslümanlar (çoğu Türk, azı Arnavut) başta geliyordu. 900.000 nüfusla Bulgarlar, Hristiyanlar arasında çoğunluğu oluşturuyor; bunları Yunanlılar (300.000), Sırlar ve Ulahlar (100'er bin) izliyordu.¹

1878'den sonra Bulgar aydınları, Makedonya'da etkin bir Bulgarlaştırma politikasına girişmişti. Bulgarların amacı, Makedonya'nın bütününe sahip olarak Ege Denizi'ne inmekti. Bulgarlar, "komita" denilen çeteler kurmak ve tedhiş yöntemleri kullanmak yollarıyla Bulgar olmayanları sindirmeye ya da bölgeden kaçırtmaya çalışmaktaydı.² Bu durum karşısında Yunanlılar ve Sırlar da komitalar kurup mücadeleye girmişti.

Yunanlılar, Makedonya'ya çeşitli bağlarla bağlıydı. Bu bölge, uzun zaman Büyük İskender'in vatani olmuştur, Bizans imparatorlarının yönetimi altında bulunmuş ve Yunan kilisesi tarafından ortodokslastırılmıştı. Bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasından sonra Yunanlılar, Makedonya'yı da kendilerine ait bir toprak olarak görmeye başlamıştı. Yunanistan, Makedonya konusunda Osmanlı Devleti'yle ve bu bölgede gözü olan Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya ile çatışmak zorunda kalmıştı.

1 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 3. basım, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.69-70.

2 Makedonya'da o dönemde "Bulgar" diye nitelendirilen insanlar aslında Bulgar değil, Makedon'dur. Bkz. Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, 4. basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Şubat 2008, s.52.

Öte yandan Sırp lar da, Makedonya'ya tarihî bağ lar la bağ lıydılar. Sırp lar, bölgenin kuzeybatısında çoğunluğ u oluşturmaktaydı. 1878 yılından sonra Sırbistan, Makedonya'yı kendine bağ lamak için düzenli çalışmalar yapmaya baş lamış tı. Sırbistan, Makedonların Sırp olduklarını, Makedonya'nın ise eski bir Sırp bölgesi olduğunu ö ne sürmekteydi.

1885'te Bulgaristan'ın Doğ u Rumeli'yi topraklarına katmasından ve bundan sonra sıranın Makedonya'nın geleceğ inden kaygılanan Sırbistan'ın, bu geliş meden sonra Bulgaristan ile arası iyice açılmış tı. 1885-1897 yıllarında Sırbistan, Makedonya'da din, eğitim, kültür ve ticaret propagandalarını yoğunlaştırmış tı. Sırbistan bu yıllarda, Makedonya'da Bulgar ve Yunan okullarından ayrılan yüzlerce Makedon öğrencisine burs vererek, bunları Sırp okullarına almış tı.³

Sırp lar, Adriyatik üzerinde bir limana sahip olamayınca, Makedonya'ya sahip olmakla Ege Denizi'ne inmeyi tasarlamış lardı. Sırbistan, güneye doğru yayılma politikasını gerçekleştirebilmek için, Osmanlı Devleti'yle iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ; 1887'de II. Abdülhamit'in izniyle, Üsküp'te ve Selanik'te konsolosluklar açmış tı. 1889 yılında da Manastır'da Sırp Konsolosluğ u açılmış tı.

Sırp propagandasının Manastır vilayetinde yoğunlaşması, Yunan propaganda etkinliklerinin de Üsküp vilayetinde yoğunlaşmasına neden olmuş tu. Birbirlerine karşı düzenledikleri eylemlerin zararını gören Sırp lar ile Yunanlılar, 1890'da Makedonya konusunda görüşmelere baş lamış ; ancak, bu görüşmelerden herhangi bir sonuç alamamış tı. Sırp-Yunan ilişkilerini düzeltebilmek amacıyla Sırp Kralı Aleksandr Obrenoviç, Nisan 1896'da Atina'yı ziyaret etmiş ; ancak, bu ziyaret de Sırp-Yunan ilişkilerini düzeltememiş tı.

1878 Berlin Kongresi'nin hemen ertesinde Avusturya'nın Bosna-Hersek'i iş gal etmesi üzerine Sırbistan, Bosna-Hersek'i topraklarına katma planından vazgeçmek zorunda kalmış ; güneye doğru ilerleyerek Osmanlı toprakları olan Arnavutluk'u ve Makedonya'yı istila etmeye ve Adriyatik ile Ege Denizlerine inmeye çalışmış tı. 1889 yılında Sırbistan'da iktidara gelen Baş bakan Nikola Paş iç'in, "Makedonya, hiçbir zaman ve hiçbir şekilde ayrılmamak koş uluyla Sırbistan'a ilhak edilmelidir, çünkü geçmiş te Makedonya'yı alan Balkan devleti Balkan Yarımadası'na da egemen olmuştur," dediğ i bilinmektedir.⁴

1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda uğ radığ ı yenilgiden sonra Yunanlılar, Hellenizm'e hizmet edecek en iyi yolun Osmanlılarla Bulgarları, Sırp ları, Ulahları ve ö teki halkları birbirlerine düş ürmek olacağ ına inanmış ve bu doğ rultuda etkinliklerde bulunmaya baş lamış tı.

3 Yusuf Hamza, "II. Abdülhamid ve Makedonya Meselesi (1876-1909)," *Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümünde Sultan II. Abdülhamid Dönemi Paneli (II)*, Bilge Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2000, s.86.

4 Age, s.85.

Ulahlar, azınlıkta olmakla birlikte Romanya tarafından desteklenmekteydi. Romanya, Ulahları kullanarak Makedonya doğrultusunda genişlemeyi ümit etmekteydi. Arnavutlar ise, bölgenin ancak batısında çoğunlukta idi.

Makedonya sınırının nerede başlayıp nerede bittiği konusunda bölgede yaşayan topluluklar açısından bir karmaşa hüküm sürmekte; her etnik topluluk, Makedonya'nın sınırlarını kendi çıkarlarına uygun biçimde çizmekteydi. Genel olarak Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinin 20. yüzyıl başlarında Makedonya'yı oluşturduğu kabul edilmisti.

Makedonya'da egemen bulunan dinler ise, Müslümanlık, Hristiyanlık ve Musevilik'ti. Hristiyanların hemen hemen hepsi Ortodoks mezhebiniendi. Ortodoks nüfusun bir kısmı Fener Rum Patrikhanesi'ne, diğer kısmı da Bulgar Eksarhlığı'na bağlıydı. Bulgar papazları, Makedonya'da Fener Patrikhanesi'ne bağlı Bulgarları, Ulahları ve hatta Yunanlıları Bulgar kilisesine bağlamak için faaliyetlerde bulunmaktaydı. Fener Kilisesi ise bu faaliyetlere karşı cephe almıştı. Böylece Makedonya, aynı mezhebe bağlı iki kilise arasında bir savaşım alanı olmuştu.

1. Bulgarlar

Makedonya'da, 19. yüzyılın sonlarına doğru Bulgarların ulusçu duyguları giderek güçlenmişti. Babiâli'nin 1870'de Yunan Kilisesi'nin karşısında Bulgar Eksarhlığı'nı kurmasıyla⁵ Osmanlı Devleti, Makedonya'nın Slav nüfusuna Yunan Kilisesi'nin etkisinden kurtulma olanağını tanımıştı. Osmanlılar, Makedonya'daki Yunan etkisini Bulgar etkisini özendirmek yoluyla kısıtlama yoluna gitmişti. 1880'lerde gerek Yunan gerek Bulgar din adamları üstünlüğü diğerine kaptırmamak savaşımı veriyordu. 1890'ların başlarında Babiâli, Makedonya'da 4, 1897'de de 3 Bulgar kilisesinin kurulmasına izin vermek suretiyle, Bulgarların konumunu daha da güçlendirmişti.

Bulgaristan, Ayastefanos Antlaşması'nda öngörülen "Büyük Bulgaristan"ı oluşturmak istiyordu. Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a katılmasıyla bu ülkünün bir kısmı gerçekleşmişti; geriye Makedonya'nın Bulgar topraklarına katılması kalıyordu. İlk "Makedonya Komitesi" 1890'da Sofya'da kuruldu. Bu komitenin amacı başlangıçta, Makedonya'dan Bulgaristan'a göç eden Bulgarlara yardım etmektir. Daha sonra söz konusu komitenin amacı siyasal bir nitelik kazanmıştı. Makedonya Komitesi, öncelikle Makedonya'nın özerkliğini, daha sonra da Bulgaristan'a ilhakını başlıca amacı olarak benimsemişti.

5 Bulgar Eksarhlığı, Makedonya'dakiler de dahil olmak üzere, birtakım piskoposlukların "aynı bir dini yönetimi" olarak oluşturulmuştu.

Bulgaristan, Makedonya'nın bölünmesinden yana değildi, çünkü onun tamamına sahip olmak istiyordu. Makedonya Komitesi, 1899'da bir Bulgar genel valinin yönetiminde Makedonya'ya özerklik verilmesini istedi. Bu öneriyi Osmanlı Devleti reddetti. Bu öneriye Rusya ile Avusturya da karşı gelmişti, çünkü bu iki devlet Bulgarların ihtiraslarından kaygı duymaktaydı.

2. Yunanlılar

Makedonya'da 1890'ların başlarında, farklı halklar arasındaki rekabetin yoğunluğu hızla artmaktaydı. 1894'te gizli bir Yunan örgütü olan Etniki Eterya, Makedonya'da Bulgar-karşıtı propaganda etkinliklerinde bulunuyordu; ancak, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Yunanlıların uğradığı hezimet Yunan davasına büyük bir darbe indirmişti. Öte yandan 1890-1898 yıllarında, Sırp ile Yunan hükümetlerinin Makedonya'ya yönelik taleplerine ilişkin aralarında bir anlaşmaya varma çabaları da başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

1900 yılında, Batı Makedonya kenti olan Kesriye'de (Kastoria) birlikler örgütlemeye başlayan Germanos Karavangelis isimli bir papaz, Makedonya'da düzenli bir Yunan milis hareketinin kıvılcımını yakmıştı. 1902-1903 yıllarında Yunan milislerinin Batı Makedonya'daki eylemleri yaygınlık kazandı. Giritli birçok Yunan devrimcisi de 1903 yılı başında Makedonya'daki milis hareketine katılmıştı. Yunan milis hareketi, öncelikle Osmanlı Hükümeti'ne karşı değil, Bulgar Eksarhlığı yandaşlarına karşı bir hareketti. Öte yandan Yunan Hükümeti de, Yunan kamuoyunun baskısıyla 1904 başında daha etkin bir Makedonya politikası izlemeye başlamıştı.

3. Sırplar ve Arnavutlar

Makedonya'da yaşayan Sırpların, Yunan Kilisesi ve Bulgar Eksarhlığı gibi dinsel bir örgütleri yoktu. Sırplar, ancak 1896'da Babıâli'den Makedonya'ya bir Sırp papaz atayabilme hakkını alabilmişti.

Sırplar, Belgrad'dan yönlendirilmiş olarak, 1904-1905 yıllarında Makedonya'da sistematik bir silahlı hareket örgütlemeye başlamıştı. Sırp çete hareketi Eksarhlık hareketine karşı yöneltilmiş ve özellikle Kuzey ve Batı Makedonya'da yaygınlık kazanmıştı. Sırp çete hareketi 1905 yazında Belgrad Hükümeti tarafından yeniden örgütlendirildi ve eylemlerini daha güçlendirilmiş bir biçimde sürdürdü.

Öte yandan Arnavut ulusal hareketinin gelişimi, Avusturya-Macaristan'ın Balkan politikasıyla sıkı sıkıya bağlantılıydı. Avusturya-Macaristan, Makedonya'yı kendi denetimi altına almak istiyordu. Bu nedenle Avusturya, bu bölgeye ge-

lecekte yapacağı müdahaleleri hazırlamak amacıyla kendine müttefik olarak Arnavutluk'u seçmişti. Avusturya diplomatları, Kosova'daki Arnavut aşiretleri ayaklanma çıkarmaya özendiriyor ve Makedonya'daki farklı halklar arasındaki çatışmayı destekliyordu.

Makedonya Komitesi, 1902'de özerklik kampanyasına girişmiş; Makedonya ile Arnavutluk'un özerkliği için bir program hazırlayarak, II. Abdülhamit'e hitaben yayımlamıştı. Programda; Rumeli'de Arnavutluk ile Makedonya isimlerini taşıyan iki ayrı eyaletin kurulması, bu eyaletlerin Padişah'ın otoritesi altında bulunmakla birlikte, Avrupalı Büyük Güçler tarafından üç yıl için seçilen bir yüksek komiser tarafından ve yerli temsilcilerin de içinde bulunduğu bir devletlerarası komisyon aracılığıyla yönetilmesi öngörüliyordu. Bu programın yayımlanmasından bir ay sonra Sofya'da, Makedonya Komitesi tarafından yeni bir özerlik programı hazırlandı. Bu programda, Selanik, Manastır ve Üsküp vilayetleri Makedonya toprakları olarak kabul edilmekteydi. Selanik Makedonya'nın başkenti olacak ve bir genel vali genel bir meclis aracılığıyla Makedonya'yı yönetecekti.

4. Büyük Güçler

Rusya, Uzakdoğu'daki projeleriyle uğraştığından, Balkan sorununda Avusturya-Macaristan ile uzlaşmak istiyordu. Avusturya-Macaristan ise, Arnavutların oturdukları bölgeleri koruyuculuğu altına alarak, Sırbistan ile Karadağ'ı birbirinden ayıran bir koridor oluşturmak istemekteydi.

Nisan 1897'de, Rusya ile Avusturya arasında Makedonya için bir antlaşma imzalanmıştı. Bu antlaşmaya göre iki devlet, Balkanlar'da statükonun korunmasından yana olduklarını onaylamaktaydı. Ancak, Balkanlar'da yeni bir düzenin kurulması gerekirse Rusya ile Avusturya, güneyde Yanya, kuzeyde de İşkodra Gölü arasında özerk bir Arnavutluk Prensliği'nin kurulmasına ve geri kalan Makedonya topraklarının küçük Balkan devletleri arasında paylaşılmasına karar vermişti.

Başta Padişah olmak üzere Osmanlı devlet adamları Balkan halklarının özerklik isteklerinden ürküyordu, çünkü Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsızlıklarını kazanan eyaletler önce özerklik istemleriyle ortaya çıkmıştı. Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması'yla, "Makedonya" ismiyle anılan Rumeli vilayetleri için reform yapmak yükümlülüğünü üstlenmişti. Padişah II. Abdülhamit, Avrupalı Büyük Güçlerden çekiniyor ve ancak onların onay vermesiyle dış ilişkilerinde adım atabiliyordu. Osmanlı Devleti, Makedonya sorununda da Rusya ile Avusturya'nın görüşleri doğrultusunda hareket etmeyi yeğliyordu.

Makedonya'daki huzursuzluklar karşısında İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan, Makedonya'da yapılması gereken bir reform planı üzerinde görüşmelere başlamıştı. Rusya da, Balkan Hristiyanlarının geleneksel koruyucusu olarak, bu reform hareketi çerçevesinde rol üstlenmek istiyordu. Rusya ile Avusturya'nın direktmeleri üzerine II. Abdülhamit, Kasım 1902'de Rumeli vilayetleri için yeni bir reform tasarısı hazırlatmış ve bu reform hükümleri derhal yürürlüğe konulmuştu. Bu reform tasarısı çerçevesinde; valilerin yetkileri genişletilmekte, mahkemelerin bağımsızlığı onaylanmakta, karma jandarma örgütü oluşturulmakta ve reformun denetim görevi vezir rütbesindeki bir genel müfettiş verilmeğe idi.

Makedonya sorunu zamanla Balkan devletleri sorununa dönüşmüştü. Ne Bulgaristan ne de diğer Balkan devletleri Babiâli'nin reform tasarısından hoşnut kalmıştı. Balkan devletleri, Osmanlı yönetiminin Makedonya'da güçlenmesini hiç istemiyordu. Rusya ile Avusturya ise, Makedonya'da Balkan devletleriyle Babiâli'yi karşı karşıya bırakmak istemiyordu, çünkü iki taraf arasındaki bir anlaşmazlık Balkan savaşına dönüşebilir ve Avrupa barışını bozabilirdi.

Rusya ile Avusturya, Şubat 1903'te "Viyana Islahat Programı"nı ortaya koydular. Bu program, Berlin Antlaşması'nı imzalamış olan diğer devletlerce de onaylandıktan sonra, bir memorandum biçiminde 21 Şubat 1903'te Babiâli'ye bildirildi. Memorandum, ana hatlarında Padişah'ın reform programından farklı değildi. Bu nedenle de, Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edildi.

Öte yandan, İngiltere'nin Makedonya ile yakından ilgilenmesinde Rusya ile İngiltere arasında akdedilmiş olan ve iki devletin Asya'daki anlaşmazlıklarını çözüme kavuşturan Ağustos 1907 Antlaşması'nın büyük etkisi olmuştu. İngiltere, bu antlaşma ile Makedonya sorununda Rus görüşünü savunur duruma gelmekteydi. İngiltere, Makedonya'da Cermen etki alanının genişlemesini önlemek üzere şu formülü bulmuştu: Makedonya bunalımı, Avrupa barışını tehlikeye düşürmemesi için, Büyük Güçlerce belirlenecek esaslara göre yönetilmeliydi. Valinin geniş yetkileri olmalı, Osmanlı askerinin sayısı azaltılmalı, memurların aylıkları Makedonya vilayeti bütçesinden ödenmeliydi. Bu biçimdeki yönetimin adı ise, bir tür özerklikti.

Görülüyor ki, Osmanlı'nın kendi uyruklarına yönelik yapacağı reformları bile artık Avrupalı Güçler buyuruyordu. Bir zamanlar Avrupalıları titreten "Koca Osmanlı" ne durumlara düşmüştü!..

5. Mürzsteg Programı (1903)

2 Ağustos 1903'te, Makedonya'daki Bulgar çeteciler üç ay süren genel bir ayaklanma başlatmıştı. Bu ayaklanma üzerine Rus Çarı II. Nikola ile Avusturya-

Macaristan İmparatoru Franz Joseph, Eylül 1903'te Mürtsteg'de bulundu; iki hükümdar, İngiltere, Fransa ve İtalya ile görüş birliği içinde "Mürtsteg Reform Programı" diye bilinen programı hazırladı ve bu programı 9 Ekim 1903'te Osmanlı Hükümeti'ne sundu. Mürtsteg Programı çerçevesinde, Rusya ile Avusturya'nın başlıca önerileri şunlardı: 1- Makedonya'da yapılmakta olan reformların denetimi için, Genel Müfettiş Hilmi Paşa'nın yanına denetçi ve müfettiş durumunda bir Rus ve bir Avusturyalı memur verilecekti. Bu memurların görevleri; Genel Müfettiş'in dikkatini Hristiyan halkın gereksinimleri üzerine çekmek, İstanbul'daki elçilerin önerilerini Genel Müfettiş'e bildirmek ve hükümetlerini Makedonya'da olup bitenlerden haberdar etmek olacaktı. 2- Osmanlı Hükümeti, jandarma ve polis güçlerinin geliştirilmesi görevini yabancı bir generale verecek, generalin maiyetinde gereği kadar yabancı subay bulunacaktı.⁶ 3- Genel af ilan edilecek; Makedonya'yı oluşturan üç vilayetin sınırları değiştirilecek ve düzeltilecek ve Hristiyan halktan devlet hizmetleri için memur atanacaktı. Ayrıca, üç vilayet bütçesinin Osmanlı Bankası'nca denetlenmesi öngörülmekteydi.

Osmanlı'ya yakın görünmek istediği için Almanya, "Mürtsteg Reform Programı"na katılmamıştı. İngiltere'nin tutumu ise daha liberaldi. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Lansdowne, 29 Eylül tarihli bir notayla, Babiâli'den Makedonya'ya Hristiyan bir valinin atanmasını, jandarmanın içine Hristiyan subayların da alınmasını ve düzenli olmayan Osmanlı güçlerinin Makedonya'dan geri çekilmesini istemişti.

II. Abdülhamit, Mürtsteg Programı'nı Kasım 1903'te aynen kabul etti. Bir İtalyan Generali Osmanlı hizmetine alındı ve jandarma örgütünü geliştirmek için Makedonya'ya gönderildi. Makedonya'daki düzen, bu generalin maiyetindeki İtalyan, Avusturya, Rus, Fransız ve İngiliz subaylarının da hizmet gördüğü jandarma birliklerince sağlandı.

(Burada şu hususu belirtmekte yarar olduğu düşüncesindeyim: **II. Abdülhamit, kendi güvenliği açısından sakıncalı bulduğu "mektepli subaylar"ı İstanbul'dan uzaklaştırmak suretiyle, bunları Makedonya'da düzeni sağlamakla görevlendirmişti. Gerçekten de Makedonya, Mekteb-i Harbiye mezunu genç subayların "ulusçuluk okulu" olmuştu.**)

Görünürde Osmanlı Hükümeti, Makedonya'da hükümlanlık haklarına önceden olduğu gibi sahip kabul ediliyordu. Ancak, gerçekte Osmanlı hükümlanlığı reformların denetim görevi yabancı devletlere verildiği için çok zedelenmişti.

Sırbistan ile Bulgaristan, 12 Nisan 1904 tarihinde, statükoyu korumak, Makedonya'da reformları öngören Mürtsteg Programı'nı desteklemek, bir saldırı

6 Makedonya, beş bölgeye ayrılmış, her bölgeye bir Büyük Güç'ten 25 subay verilmişti.

durumunda birbirlerine askerî yardımda bulunmak, Makedonya'da ortak bir cepheyi oluşturmak ve Arnavutluk sorununun Karadağ lehine çözülebilmesini sağlamak amacıyla gizli bir antlaşma imzalamıştı. Bu antlaşmanın ertesi günü imzalanan bir Protokol'le de her iki devlet, Yenipazar Sancağı'nın Kosova vilayetinin bir parçası olduğunu açıklamış; başka bir deyişle Bulgaristan, sözü geçen bölgenin Avusturya tarafından ilhakına karşı durma sözü vermişti. Ancak, gizli Bulgar-Sırp Antlaşması 1908 yılında geçerliliğini yitirmiş oldu.

Öte yandan İngiltere de, 18 Aralık 1907'de bir genelge hazırlamış ve Büyük Güçlere gönderdiği bu genelgede, Makedonya'daki işlerin iyi gitmediğini öne sürerek, bu bölgede yabancı subayların fiilen jandarma komutanlığı yapmasını, jandarma sayısının artırılmasını, seyyar bir jandarma birliğinin kurulmasını ve bölgedeki Osmanlı askerinin sayısının azaltılmasını istemişti. 3 Mart 1908'de İngiltere, diğer Büyük Güçlere ikinci bir genelge göndererek, üç vilayete Müslüman ya da Hristiyan tek bir vali atanmasını, valinin ancak Büyük Güçlerin onayıyla süresinden önce azledilebilmesini, Osmanlı askerinin azaltılmasını ve çetelerin Makedonya'ya girmesini önleyebilmek için, Yunan, Bulgar ve Sırp Hükümetlerine baskı yapılmasını istemişti. İngiltere ayrıca, Makedonya valisinin Osmanlı uyruğunda olmasına karşın, ancak Büyük Güçlerin onayıyla atanabilmesini ve valinin altında Avrupalı memurların istihdam edilmesini önermekteydi. İngiltere'nin bu önerileri Rusya ve Fransa tarafından kabul edilmiş; ancak Osmanlı Hükümeti, İngiltere'nin önerilerini Makedonya'nın Osmanlı Devleti'nden kopması yönünde çok tehlikeli bir gelişme olarak değerlendirmişti. Avusturya ile Almanya ise, İngiltere'nin önerilerine muhalefet etmişti, çünkü gerek Avusturya gerek Alman Hükümetleri, Babıâli'nin Makedonya'daki yönetiminin sürdürülmesinden yanaydı.

6. Buchlau Buluşması (1908)

Mayıs 1906'da Izvolsky Rusya'nın Dışişleri Bakanlığı'nın başına getirilmiş, Ekim 1906'da da Aehrenthal Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı olmuştu. Bundan böyle Avusturya ile Rusya arasında önceki işbirliği ortamı artık sürdürülelemeyecekti. Aehrenthal, yeni ve daha sert bir Avusturya politikasından yanaydı; Izvolsky de, Rusya'nın, Güneydoğu Avrupa'da daha etkin bir rol oynamasını istemekteydi. Avusturya'nın Güney Slav sorununu çözebilmek için Aehrenthal, Bosna-Hersek'i Avusturya topraklarına katmayı ümit ediyordu. Bunun diğer Güçler tarafından da kabul edilebilmesi için Aehrenthal, Avusturya'nın Yenipazar Sancağı üzerindeki askerî haklarından vazgeçtiğini açıklamıştı.

Avusturya ile Rusya Hükümetleri arasında yer alan uzun görüşmelerin sonucunda oluşturulan ortak Avusturya-Rusya Notası, 28 Eylül 1907'de Bulgar, Sırp

ve Yunan Hükümetlerine sunuldu. Bu notada Avusturya ile Rusya, Makedonya'daki statükonun uğrayacağı herhangi bir değişikliği hoşgörüyle karşılamayacağını belirtiyordu. Bu iki devlet ayrıca, Babiâli'ye, Makedonya'da ulusal alanların oluşturulmasını amaçlamadıklarını da bildirmişti.⁷

3 Şubat 1908'de Rus Dışişleri Bakanı Izvolsky, Bakanlar Kurulu'na, Osmanlı Devleti'ne karşı bir İngiliz-Rus askerî harekâtının yapılması önerisinde bulundu. Bakanların bu öneriye olumsuz yaklaşmasına karşılık Izvolsky, Boğazlar'ın Rus savaş gemilerine açılması konusunda Çar II. Nikola'nın onayını almayı başarmıştı.

Öte yandan Aehrenthal, 1878 yılından itibaren Avusturya-Macaristan'ın yönettiği Bosna-Hersek'i topraklarına katmakla Avusturya'nın prestijini artırmayı amaçlamaktaydı. Böyle bir ilhak, bu iki eyaleti kendi devletletine bağlamayı öngören Sırbistan'ın düşlerinin de sonunu getirmiş olacaktı. 2 Temmuz 1908'de Izvolsky, Rusya'nın, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakını desteklemesine karşılık olarak; Avusturya'nın da, Rusların Boğazlar'a ilişkin projelerini desteklemesini önerdi. 15 Eylül 1908'de Izvolsky ile Aehrenthal, Buchlau'da buluşmuş ve bir antlaşma imzalamıştı. Bu antlaşmaya göre Izvolsky, ilke olarak Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakını onaylamakta; ancak, Berlin Antlaşması'nın öteki maddelerinin de (Bulgaristan'ın bağımsızlığı, Karadağ'ın statüsü ve Boğazlar'ın açılması) yeniden gözden geçirilmesi için, bir Avrupa Konferansı'nın toplanmasının uygun olacağını ileri sürmekteydi. İşte bunun üzerine Aehrenthal, 5 Ekim'de, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını ilan etmiş ve Bulgaristan'ı da tam bağımsızlığını elde etmeye özendirmişti.

*Rus Çarlığı Dışişleri Bakanı
Alexander Petrovich Izvolsky
(1906-1910)*

*Avusturya-Macaristan
İmparatorluğu Dışişleri Bakanı
Alois Lexa von Aehrenthal
(1906-1912)*

7 Douglas Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, Museum of the Macedonian Struggle Institute for Balkan Studies, Selanik, 1993, s.321.

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı karşısında Rus Çarı II. Nikola, Izsvolski'nin projelerinden haberdar olmadığı izlenimini yaratmak istemişti. Öte yandan, Fransızlar hiçbir yükümlülük üstlenmemiş; İngilizler de, Osmanlı Devleti'nde 1908'de gerçekleştirilen II. Meşrutiyet'e olumlu yaklaşarak, Osmanlı'yı güçsüzleştirmemek için hiçbir şey yapmamıştı. İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey ise, eğer Boğazlar rejimi yeniden gözden geçirilecekse, öteki devletlerin de Rusya'ya tanınan koşullar çerçevesinde Karadeniz'e girmesine izin verilmesini istemiş; ancak Rusya, bu öneriyi şiddetle reddetmişti.

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı, Sıplar üzerinde çok derin bir etki yarattı. Sırlar açısından Avusturya artık Slav ırkının en başta gelen düşmanıydı. Rusya, bir savaşı göze alamadığından ötürü, yalnızca Sırları teselli etmekle yetinmişti. Almanya ise, Avusturya'nın yanında yer aldı. 31 Mart 1909'da Sırbistan, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakını tanıdığını ve Avusturya ile iyi komşuluk ilişkilerini sürdüreceğini açıklamıştı.

Bosna-Hersek bunalımı Avrupa'yı iki askerî kampa bölmekteydi. Bir yanda Avusturya ile Almanya, öte yanda da Rusya, İngiltere ve Fransa. Böylece, Avusturya ile Rusya arasında var olan uzun süreli rekabet ön plana çıkmış oluyordu.

7. Racconigi Antlaşması (1909)

İtalya, uzun bir süreden beri Balkanlar'da Avusturya'ya karşı Rusya'nın desteğini sağlamaya çalışıyordu. Izvolsky, bu fırsattan yararlanarak, 24 Ekim 1909 tarihli Racconigi Antlaşması'nı hayata geçirdi. Bu antlaşma ile İtalya ve Rusya, Balkanlar'da statükonun korunması yolunda çaba harcayacak; ancak, bu bölgede yer alacak gelişmelerde ulusçuluk ilkesini göz önüne alarak, her türlü yabancı egemenliğine karşı duracaktı. Hiçbir Güç, diğerinin de katılımı olmadan üçüncü bir Güç'le yeni bir Balkan antlaşması akdedemeyecekti. Rusya, İtalya'nın Kuzey Afrika'daki çıkarlarına iyi niyetli bakış açısıyla yaklaşacak; İtalya da, Rusya'nın Boğazlar sorunundaki çıkarlarını gözetecekti. Rusya ayrıca, Avusturya'nın, Yenipazar Sancağı'ndaki eski haklarını yeniden sağlama, yeni toprak ilhak etme ya da Sırp toprağını Bulgaristan'a verme çabasına karşı duracaktı. Rusya'nın, Balkan devletlerine vermek istediği mesaj Slavların çıkarlarını yürekten benimsediğiydi. Rusya, Slav devletlerinin kendi aralarında birleşmelerini ve "Balkanlar, Balkan devletlerindir" ilkesini benimsemelerini istiyordu.⁸

8 Douglas Dakin, "The Diplomacy of the Great Powers and the Balkan States, 1908-1914," *Balkan Studies*, c.3, No. 2, 1962, s.334.

Öte yandan İtalya Aralık 1909'da, Yenipazar Sancağı'na ilişkin Avusturya ile bir antlaşma gerçekleştirmişti. Bu antlaşmaya göre Avusturya, Sancak'ı işgal etme gereksinmesi duyarsa, İtalya'ya önceden danışacak ve ona uygun bir ödün verecekti.

8. II. Abdülhamit'in Büyük Güçlere Karşı Tutumu

Avrupalı devletlerin Makedonya'da reform yapılması yönündeki sürekli istemleri Padişah II. Abdülhamit'i bunaltmaktaydı. Abdülhamit'e göre, Avrupalı devletlerin yapmak istedikleri Osmanlı'nın içişlerine karışmaktı. Yine Abdülhamit'e göre, Makedonya'daki ayaklanmaların kökeninde bölgenin kötü yönetilmesi değil, bölgede sürekli çatışma ortamı yaratmayı amaçlayan Balkan devletlerinin hırslarıyla Avrupalı Güçlerin kötü niyetli politikaları yatmaktaydı.⁹

II. Abdülhamit, 1905 yılı sonlarında, Rusya ile Avusturya'nın girişimiyle Büyük Güçlerin temsilcilerinden oluşan devletlerarası bir komisyonun Makedonya'daki vilayetlerin malî yönetimini denetlemesini kabul etmek zorunda kalmıştı.

Öte yandan, 1908'de Osmanlı Devleti'ndeki iç huzursuzluklar ve Abdülhamit rejimine son verilmesi istekleri yoğunluk kazanmıştı. Abdülhamit yönetimin-den özellikle "mektepli subaylar" hoşnut değildi.¹⁰ Padişah'ın ve bakanlarının giderek Büyük Güçlerin ve özellikle de Almanya'nın oyuncakları haline gelmesine artık göz yumulamayacak bir duruma gelinmişti. Geçen yüzyılda fiilen (*de facto*) ya da hukuken (*de jure*) Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan, Kıbrıs ve Mısır yitirilmiş; Rusya, Kafkaslar'da ilerlemiş; Osmanlı'nın, Cezayir ile Tunus'taki hükümranlılığı sona ermiş ve 1881'den itibaren Osmanlı'nın borçları yabancıların denetimine tabi tutulmuştu. Bunların yanı sıra, Padişah'ın İmparatorluğun daraltılan sınırları içerisindeki otoritesi de Büyük Güçler tarafından göz önüne alınmamaya başlanmıştı.

Makedonya sorununun içinden çıkılmaz bir duruma gelmesinde, hiç kuşkusuz, Rusya ile Avusturya'nın rolleri olmuştu. Bu iki devlet, kendi imparatorluklarında ulusçuluk akımlarını ve özgürlük hareketlerini acımasızca bastırdığı halde, Osmanlı topraklarında Türk olmayan halkların bu tür hareketlerini sürekli olarak kışkırtmaktaydı. Bunu yaparken de Osmanlı yönetiminin düzen sağlamada yetenekli olmadığını ileri sürerek, düzenin nasıl sağlanması gerektiği yolunda tasarılar hazırlamakta; öteki Büyük Güçleri de arkalarından sürükleyerek Osmanlı Hükümeti'ni bu tasarıları uygulamaya zorlamaktaydı. Böylece, Makedonya'da jandarmanın ve maliyenin düzenlenmesine Büyük Güçlerin denetimi altında başlanmıştı.

9 Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, s.28.

10 İstanbul'daki Hassa Ordusu'na, yani 1. Ordu'ya alaylı, yani mektepli olmayan subayların atanması yeğleniyordu, çünkü bunlar Padişah'a daha sadık addediliyordu.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre önce Avusturya ile Rusya, Osmanlı Devleti'nden adalet konusunda yeni bir düzenlemeye gitmesini istemişti. Osmanlı Hükümeti, bu isteğin arkasında ekonomik çıkarlar sağlamak olduğunu bilmekteydi. Osmanlı Devleti, Avusturya'ya, demiryollarını Selanik'e giden Osmanlı demiryoluyla bağlamak ayrıcalığını tanımakla, Rusya ile Avusturya'yı adalet konusunda yeni bir düzenlemeye gidilmesi isteğinden vazgeçirdi.

VII. BİR DÂHİNİN DOĞUŞU: MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Kd. Yzb. Mustafa Kemal
1908

Kur. Bnb. Mustafa Kemal
1912

1881 yılı, Türkiye ve dünya tarihinde çok önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu tarihte Türkiye'nin, Avrupa'nın ve hatta dünyanın kaderini değiştirecek olan bir insan dünyamıza gözlerini açmıştı. Bu dâhinin ismi Mustafa Kemal Atatürk'tü. Mustafa Kemal Atatürk'ün ismi yalnızca ülkemizde değil, dünyanın tümünde duyulacak ve bu isim, özellikle başka devletlerin boyunduruğu altında varlıklarını sürdürmek zorunda bırakılan uluslara ve halklara bir umut ışığı olacaktı.

1881'de öyle bir güneş doğmuştu ki Türk ufuklarında, bunun eşi benzeri görülmemişti o güne değin yeryüzünde! İşte, bundan böyle Türk semalarında hiçbir zaman batmayacak olan bu güneş, Mustafa Kemal Atatürk'tü!

Burada Mustafa Kemal'in, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına değin geçen süredeki yaşamöyküsüne kısaca değinmek istiyorum.

Mustafa Kemal, 1895'te doğduğu yer olan Selanik'ten ayrılarak, Manastır Askerî İdadisi'ne (Lise) yatılı öğrenci olarak girmişti. Mart 1899'da Mustafa Kemal, İstanbul Harp Okulu'nun piyade sınıfına kaydını yaptırdı. 1902'de erkânı harp sınıfına (Harp Akademisi) ayrılan Mustafa Kemal, bir yandan askerlik derslerine çalışırken; öte yandan da, siyasal konular üzerinde düşüncelerini geliştirmeye başlamıştı. 11 Ocak 1905'te Mustafa Kemal, Harp Akademisi'nden kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuş ve karargâhı Şam'da bulunan V. Ordu'ya atanmıştı.

Ekim 1906'da Mustafa Kemal, tüccar Mustafa (ilk Büyük Millet Meclisi'nde Kozan, daha sonra da Çorum milletvekili olan Dr. Mustafa Cantekin), 30. Süvari Alayı Komutanı Lütfi, Kurmay Yüzbaşı Müfit (Kırşehir Milletvekili Müfit Özdeş) ve Doktor Mahmut ile birlikte "Vatan ve Hürriyet" derneğini kurmuş ve bu derneğin başına geçmişti. Bu derneğin Suriye ve yöresinde örgütlenmesi görevini Mustafa Kemal üstlenmiş ve askerî birliklerde staj yapmak bahanesiyle Beyrut, Yafa ve Kudüs'e giderek bu örgütlenmeyi gerçekleştirmişti. Ancak, Suriye'deki çalışmalarından istenilen verimin sağlanamaması üzerine,¹ Mustafa Kemal, bu işin Makedonya'da daha çabuk başarılabileceğini düşünerek gizlice Selanik'e gitmişti. Mustafa Kemal, "Vatan ve Hürriyet" Cemiyeti'nin bir şubesini Selanik'te kurmuş ve burada dört ay kalmıştı. İstanbul Hükümeti'nin Mustafa Kemal'in Selanik'te tutuklanması için emir vermesi üzerine, Mustafa Kemal Yafa'ya döndü.

Askerî görevi nedeniyle yeniden Şam'a dönen Mustafa Kemal, 20 Haziran 1907'de "Kolağası" (kıdemli yüzbaşı) rütbesini alarak Şam'daki Ordu Kurmay Heyeti'ne atanmış; aynı yılın Eylül'ünde ise, Makedonya'daki Üçüncü Ordu'ya atanmasını sağlamıştı. Mustafa Kemal, Manastır'a atanmış; ancak, Selanik'te müşirlik kurmay heyetinde bulunmasının daha yararlı olacağı anlaşıldığından Selanik'te kalmış ve görevine Selanik-Üsküp demiryolu müfettişliği de eklenmişti.

Mustafa Kemal, bir yandan ordu müşirliği kurmay heyetinde bulunurken; öte yandan da, "İttihat ve Terakki Cemiyeti"nde çalışmaya başlamıştı, çünkü "Vatan ve Hürriyet" Cemiyeti üyeleri, aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de içinde yer almaktaydı.

İkinci Meşrutiyet'in ilanı üzerine Mustafa Kemal, bu yeni dönemde Osmanlı'nın yönetim sisteminde esaslı değişikliklerin yapılmasından yanaydı. Mustafa Kemal, ordu mensuplarının bir siyasal örgüt haline gelen İttihat ve Terakki'nin içinde görev almamalarını önermiş; ancak, İttihat ve Terakki'nin

1 Uluğ İğdemir, *Atatürk'ün Yaşamı, I. Cilt, 1881-1918*, 2. basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.9-10.

üye ve yandaşları bu öneriyi kabul etmemişti.² Bunun üzerine Mustafa Kemal, politikayla ilişkisini keserek, bütün varlığıyla askerın eğitimi için uğraşmaya başlamıştı.

1908 yılı Eylül ayı sonlarında Mustafa Kemal, Meşrutiyet'in ilanına karşı gerçekleştirilen ayaklanmayı bastırmak üzere Trablusgarp'a gönderilmişti. Öte yandan 31 Mart Olayı üzerine, bu gerici ayaklanmayı bastırmak amacıyla bir ordu kurularak, İstanbul üzerine yürünmesi düşüncesini ortaya atan Mustafa Kemal olmuştu. Bu ordunun Kurmay Başkanlığı'nı üstlenen Mustafa Kemal, birliğe "Hareket Ordusu" ismini vermişti. Bundan sonra Mustafa Kemal, yeniden Selanik'teki görevine döndü. Ordunun İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkisini kesmesi ve politika ile uğraşmaması düşüncesini Mustafa Kemal bu kez daha içtenlikle savunmaya başlamış ve bu nedenle, Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki'nin bazı üyeleri ile arasındaki anlaşmazlık giderek artmıştı.³

Mustafa Kemal'in Selanik'te bulunduğu sırada Arnavutluk'ta ayaklanmalar başgöstermişti. Bu ayaklanmaları bastırmakla görevlendirilen Mahmut Şevket Paşa, Selanik'ten geçerken Mustafa Kemal'i Kurmay Başkanı olarak yanına almıştı.⁴

İtalyanların Trablusgarp'a saldırımları üzerine Mustafa Kemal, 16 Ekim 1911'de İskenderiye'ye ve oradan da birkaç arkadaşıyla birlikte gizli olarak Tobruk'a gitmişti. Mustafa Kemal, Tobruk'ta Ethem Paşa'nın kumandasındaki güçlerin Kurmay Başkanlığı görevini üstlendi. Mustafa Kemal, 9 Ocak 1912'de Tobruk'taki Osmanlı kuvvetlerini derhal taarruza geçirmiş; bundan sonra Derne'ye giderek oradaki güçlerin komutanlığını üzerine almış ve İtalyanlara bir yıla yakın bir süre karşı koymuştu. Mustafa Kemal, "binbaşı" rütbesini 27 Kasım 1911'de Derne'deyken almıştı. Bu bölgedeki savunma savaşları Mustafa Kemal'in ilk askerî denemeleriydi.

Mustafa Kemal Trablus'ta iken Balkan Savaşı başlamıştı. Bu savaşta da görev almak isteyen Mustafa Kemal, İstanbul'a dönerken Selanik'in düştüğünü ve Bulgarların Çatalca önlerine geldiğini haber alarak büyük bir üzüntüye düştü.

Mustafa Kemal, 25 Kasım 1912'de, Gelibolu Yarımadası'nı korumak için, "Akdeniz Boğazı Mürettep Kuvvetleri" Harekât Şubesi Müdürlüğü'ne atanmıştı. Mustafa Kemal'in bu görevdeyken, bu birliğin Kurmay Başkanı olan Fethi Bey'le (Fethi Okyar) birlikte Harbiye Nezareti ve Başkomutan Vekili Ahmet İzzet Paşa'ya gönderdikleri Trakya'nın ve Edirne'nin kurtarılması hakkındaki önerisi çok

2 A. Afetinan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 48.

3 İğdemir, *age*, s.16.

4 Mustafa Kemal, o zaman İpek'te mutasarrıf ve tümen komutanı olan Albay Mustafa Fevzi Bey'le (*Mareşal Fevzi Çakmak*) ilk kez tanışmıştı.

önemlidir.⁵ Edirne'nin geri alınmasındaki askerî harekâtı "Bolayır Kolordusu Kurmay Başkanı" sıfatıyla Mustafa Kemal yönetmişti. Edirne 21 Temmuz 1913'te Bulgarlardan geri alındı. Edirne'ye ilk giren birlik Bolayır kolordusunun bir tugayıydı.

Bulgarlarla barış antlaşması imzalandıktan sonra, Sofya'ya büyükelçi olarak Fethi Okyar ve ataşemiliter (askerî ataşe) olarak da Mustafa Kemal gönderildi. Mustafa Kemal'e, aynı zamanda, Bükreş, Belgrad ve Karadağ'ın merkezi Çetine'de de aynı görevi yürütmek yetkisi verildi (27 Ekim 1913). Bu görevdeyken 1 Mart 1914'te yarbaylığa terfi ettirilen Mustafa Kemal, Sofya'daki görevinde 20 Ocak 1915 tarihine değin kalmıştı.

Mustafa Kemal Sofya'da ataşemiliter iken, 28 Temmuz 1914'te Birinci Dünya Savaşı başladı.

5 İğdemir, *age*, s.27.

VIII.

OSMANLI DEVLETİ'NDE İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ (1908)

1. Jön Türkler

1865'te İstanbul'da altı genç "İttifak-ı Hamiyyet" isimli gizli bir dernek kurmuştu. Bu gençler iktidarda bulunan Âli ve Fuat Paşaların politikasına muhalefet ediyordu,¹ çünkü bunlar bu Paşaları, Avrupalı Büyük Güçlere fazla ödün verir buluyor ve buna karşın Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü ile hükümlanlığının gerektiği gibi korunamadığına ve devletin dağılmak üzere olduğuna inanıyordu.² Hürriyetçi gençler halka siyasal hakların tanınmasını istiyordu. Böylece, halk kendi siyasal kaderini kendi belirleyebilecek ve Tanzimat Paşalarının kurmuş olduğu baskı rejimi son bulacaktı. Meşrutiyet rejimini isteyen bu gençler, hem devleti kurtaracaklarına hem de daha demokratik bir siyasal düzeni kuracaklarına inanıyordu.

İttifak-ı Hamiyyet isimli bu örgüt, 1867 yılında Paris'te Namık Kemal, Ziya ve Ali Suavi'nin katılımıyla yeniden kurulduğunda "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" ismini almıştı.³ Böylece, Osmanlı Devleti'ni özgürlükçü yollardan kalkındırmak amacını güdenlere Fransızca "Jön Türk" denildi.

1 Tanzimat'ın üç önemli Paşası olan Mustafa Reşit, Âli ve Fuat Paşalar, Tercüme Odası'ndan yetiştirilerek, yabancı dil öğrenmiş ve Osmanlı Devleti'ni Paris ve Londra gibi önemli merkezlerde büyükelçi olarak başarıyla temsil etmişti. Âli Paşa, 1846'da Hariciye Nazırı oldu, 1852'de de sadrazamlığa getirildi. Fuat Paşa, her iki makamda da Âli Paşa'yı izledi. Mustafa Reşit Paşa'nın ölümünden sonra Âli ve Fuat Paşalar, Âli Paşa'nın 1871'de ölümüne değin sadrazamlığı tekellerine aldılar.

2 Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.25.

3 Yeni Osmanlılar arasındaki düşünce ayrılıklarının büyümesine başlaması sonucunda, Cemiyet'in yöneticileri 1871 yılından itibaren İstanbul'a geri dönmüş ve devlet makamlarında görevler üstlenmişti. Böylece, Yeni Osmanlılar hareketi sonlanmış olmaktadır.

Avrupa'da gerek I. Meşrutiyet'in gerçekleşebilmesi için çaba harcayan Namık Kemallerin kuşağına gerek II. Meşrutiyet için çaba gösterenlere "Jön Türk" denildiği halde, Türkiye'de "Jön Türk" denilince, daha çok 1889'dan sonraki dönemde II. Meşrutiyet için çaba gösterenler anlaşılmaktadır. İlk devrimci kuşak ise, genellikle "Yeni Osmanlılar" diye tanınmaktadır. (Bazı yazarlar bunlara "Genç Osmanlılar" da demektedirler.) II. Abdülhamit'in Osmanlı ülkesinde kurmuş olduğu şiddete dayanan baskı rejimi ve Berlin Kongresi'nden itibaren Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki ve Kuzey Afrika'daki topraklarını teker teker yitirmesi, Yeni Osmanlılar'ın muhalefetine yeniden canlanmasına neden olmuştur.

*Vatan Şairi Namık Kemal
(1840-1888)*

2. Terakki ve İttihat Cemiyeti ile Diğer Cemiyetler

1889'da Askerî Tıbbiye'de kurulan gizli örgütün ismi ise "İttihad-ı Osmanî"ydi. Bu örgütün kurucuları, bu okuldaki öğrencilerden İshak Sükûtî, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Hüseyinzade Ali'ydi. Bu Cemiyet'i kuranların hedefi, hükümet sisteminin modernleştirilmesi ve Osmanlı'nın siyasal birliğinin korunmasıydı. Bu nedenle İttihad-ı Osmanî'nin kurucuları, II. Abdülhamit'in baskıcı hükümlerini ortadan kaldırmayı ve Padişah tarafından yürürlükten kaldırılan 1876 Anayasası'nı yeniden uygulamaya koymayı istemekteydi.

Örgütün ismi 1895'te değiştirilmiş ve yeni ismi "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" olmuştur. Cemiyet'in amacının II. Abdülhamit'i tahttan indirmek olduğu anlaşıncı, birçok Cemiyet üyesi tutuklanmış ve birçoğu da Paris, Cenevre ve Kahire gibi merkezlere kaçmıştı. Jön Türkler, İmparatorluğun çok farklı bölgelerinde ve yurtdışında birçok şube açmaya başladı. Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Balkan devletleriyle ve Makedonya ile doğrudan temasları başlamış olmaktaydı.⁴

Birinci Jön Türk Kongresi, 4-9 Şubat 1902 tarihlerinde Paris'te gerçekleştirilmişti.⁵ Etnik kökenleri Arnavut, Arap, Ermeni, Rum, Yahudi, Kürt, Çerkez ve

4 Jön Türklerin etkinliklerini özgürce yürüttükleri Bulgaristan, Jön Türklerin siyasal düşüncelerinin Balkanlar'da ve Makedonya'da yayılmasında yararlanılan bir üs olarak önemli bir işleve sahipti.

5 Ünlü tarihçimiz Prof. Dr. Halûk Ülman, bu kongreyi "Birinci Osmanlı Liberalleri Kongresi" olarak isimlendirmiştir. Bkz. Ülman, *age*, s.184.

Türk olan toplam 47 delege kongreye katıldı. Kongreden sonra çoğunluk, "Özgür Osmanlıların Birliği" (La Ligue des libéraux Ottomans) ismi altında başkanlığına İsmail Kemal Bey'in seçildiği bir komite; azınlık ise Ahmed Rıza Bey önderliğinde "Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti" isimli bir örgüt kurmuştu.⁶

Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin biri Paris'te, öteki Selanik'te olmak üzere iki genel merkezi olacaktı.⁷ İki genel merkezin ortak bir lideri bulunmayacaktı. Terakki ve İttihat Cemiyeti, istibdat (baskı) rejiminin yıkılmasını istiyordu. Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin dayandığı başlıca ilkeler; İslamcılık, Türkçülük ve Osmanlıcılık'tı.

Yukarıda adı geçen bütün cemiyetlerin ortak ülküsü, istibdat rejiminin yerine meşrutiyet yönetiminin kurulmasıydı. İstibdat yönetimine karşı etkinlikte bulunan başlıca kuruluşlar şunlardı: Prens Sabahattin'in⁸ başkanlığında "Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti",⁹ Arnavut grupları, "Arap Millî Komitesi" ve Ermeni ihtilal cemiyetleri ("Taşnakitsiyon" ve "Hınçak" isimli örgütler). Ermeniler ile Arnavutlar, Terakki ve İttihat Cemiyeti'nden çok, programında özerkliğe yer veren Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nden yanaydılar.

Osmanlı Devleti'nde 1905 ve 1906 yılları, Paris'teki Jön Türklerden bağımsız olan ve kuruluşlarında subayların aktif rol oynadığı değişik yerel komitelerin kurulduğu yıllardı. Bu komitelere örnek olarak, İzmir'deki "Cemiyet-i Hafiyye-i Ahrar" (Gizli Liberal Cemiyet) ile Mustafa Kemal'in Şam'da kurduğu "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti" gösterilebilir. Mustafa Kemal Selanik'e gidince, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin bir şubesini Selanik'te açmıştı. Paris'teki Terakki ve İttihat Cemiyeti ise, bu yerel komiteleri kendi şemsiyesi altında birleştirmeye çalışmaktaydı. Öte yandan Selanik'te

"Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"
Başkanı Prens Sabahattin
(1879-1948)

6 Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s.95-100.

7 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.9, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s.13.

8 Prens Sabahattin, Padişah II. Abdülhamit'in eniştesi olan Damat Mahmut Paşa'nın oğluydu. Damat Mahmut Paşa, daha çok kişisel ve malî nedenlerle Abdülhamit yönetimine darılmış ve oğulları Sabahattin ile Lütfullah'ı da yanına alarak Paris'e kaçmıştı.

9 Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin programında, Osmanlı Devleti'nde adem-i merkeziyetçi bir yönetim sisteminin nasıl kurulacağı konusunda alınacak önlemler belirlenmişti.

1906 yazında, Posta Telgraf Dairesi Başkâtibi Talat Bey'in girişimiyle "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" isimli gizli bir komite kurulmuştu. Üçüncü Ordu subaylarının çoğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nde görev almış ve II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi için Rumeli'de propaganda yapmaya başlamıştı.

Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin politikası, 1906 yılında büyük bir dönüşüme uğradı. O tarihe değin devrimci yöntemleri reddeden ve sosyal reform politikasını savunan Ahmed Rıza Bey, bu tarihten itibaren devrimci düşünceleri savunmaya başladı. Bu dönüşümde, bazı Sovyet tarihçileri 1905 Sovyet Devrimi'nin rolünün olduğunu öne sürmektedir.¹⁰

İkinci Jön Türk Kongresi (İkinci Osmanlı Liberalleri Kongresi), Aralık 1907'de Paris'te gerçekleştirildi. Bu kongre'yi düzenleyenler; Terakki ve İttihat Cemiyeti, Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkezî Cemiyeti ile Ermeni Devrimci Federasyonu'ydu.¹¹ Bu üç örgüt, Osmanlı Devleti'nin siyasal yönden bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü, rejimin değiştirilmesi ve meşrutî bir sistemin kurulması ilkeleri çerçevesinde ortak bir strateji yürütecekti. Kongrede taraflar, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesini ve anayasanın yeniden uygulamaya konulmasını hedef olarak kabul etmişti. Kongrenin kapanış bildirisinde, Osmanlı Devleti'nde "ulusların birlik ve beraberliğinin" gerçekleştiği vurgulanmaktaydı.¹²

3. Makedonya'da İttihatçı Ayaklanması (1908)

Büyük Güçler, Osmanlı Hükümeti'nden Makedonya için reformların yapılmasını istemekteydi. Avusturya ile Rus Büyükelçileri, 1907 yılında İstanbul'da, Makedonya için bir reform projesi hazırlamıştı. Bu proje uyarınca, Makedonya'yı oluşturan üç vilayetin her birinde biri Müslüman diğeri Hristiyan olmak üzere iki hukuk müfettişi görev yapacaktı. İngiltere de 3 Mart 1908'de, 4 maddelik bir nota ile bir yandan, çetelerin Makedonya'ya girmesini önlemek için Yunan, Bulgar ve Sırp Hükümetlerine baskı yapılmasını; öte yandan da, Makedonya'daki Osmanlı askerlerinin önemli miktarda azaltılmasını istemekteydi.

Makedonya ayaklanmasını tetikleyen olay, İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola'nın 9-10 Haziran 1908'de Reval'de buluşması olmuştu. İki hükümdar, bu buluşmada Almanya'ya karşı uygulanacak denge politikasında

10 Hacısalıhoğlu, *age*, s.143.

11 Ermeni örgütü Daşnaksutyun, 1907 sonlarına doğru Jön Türklerle ortak bir hareketin daha yararlı olacağını kararlaştırmış ve Kasım 1907'de Ermeni Devrimci Federasyonu, Jön Türk örgütlerine bu isteğini bildirmişti.

12 Hacısalıhoğlu, *age*, s.163-165.

bir uzlaşma sağlamaya çalışmıştı.¹³ Reval görüşmelerinin somut sonucu, Makedonya'da yapılacak reformlar konusundaki anlaşma oldu. Jön Türkler, İngiltere ile Rusya'nın buluşmasından Makedonya'nın kısa bir süre içinde yitirilme tehlikesiyle karşı karşıya bulunulduğunu sezmışti.

Paris'teki Terakki ve İttihat Merkezi, Selanik'teki merkeze gönderdiği 16 Mart 1908 tarihli yazısında şu önlemleri öneriyordu: 1) Telgrafhanelerin Müslümanlarca işgaliyle, Hükümet'e, Avrupa'nın Makedonya konusundaki önerilerinin kabul edilemeyeceğinin bildirilmesi; 2) Hristiyanlar kadar Müslümanların da kötü yönetimden şikâyetçi olduklarının açıklanması; 3) çeşitli halkların eşkiyalıktan vazgeçerek, yasaların uygulanmasını istemeye çağrılması; 4) Terakki ve İttihat üyesi subaylardan Rum, Bulgar ve Sırp çetelerinin yok edilmesi konusunda çaba göstermelerinin istenmesi.¹⁴

Terakki ve İttihat'ın varlığını resmen duyurması ise 28 Mayıs 1908'de olmuştu. Terakki ve İttihat, Manastır'da, Rusya dışındaki Büyük Güçlerin konsolosluklarına bir tasarı sundu. Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin görüşüne göre, Müslüman ve Hristiyan bütün Osmanlılar yabancı müdahalesine karşıydılar. Öte yandan, baskı yönetimi altında bulunan yalnızca Makedonya değil, bütün ülke ve bütün Osmanlı halklarıydı. Bu nedenle, bütün halklar Terakki ve İttihat'ın özgürlük savaşımına yardım etmeliydi. Avrupa yardım etmek istiyorsa, Osmanlı Devleti'nin ayrılmaz bir parçası olan Makedonya'ya müdahale heveslerinden vazgeçmeli; baskı yönetimine son vermek için İstanbul'a ve tedhişçiliği önlemek üzere de Sofya, Atina ve Belgrad'a baskıda bulunmalıydı.¹⁵

*İngiltere Kralı VII. Edward
(1901-1910)*

*Rus Çarı II. Nikola
(1894-1917)*

13 Almanya, 1871 yılında birliğini tamamladıktan sonra, Avrupa'daki güç dengelerini sarsmış ve demiryolu inşaatı ve benzeri projelerle Osmanlı topraklarının önemli bir kesiminde güç kazanmıştı.

14 Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.104-105.

15 Age, s.107.

Makedonya'da genel ayaklanma için bir plan hazırlanmıştı. Bu plana göre, ayaklanmanın 1908 sonbaharında gerçekleştirilmesi belirlendi. Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin Selanik Komitesi, 25 Haziran 1908'de, Enver Bey'in dağa çıkmasını ve ayaklanmanın başlatılmasını kararlaştırdı.¹⁶ Öte yandan Resne Komutanı Kolağası Niyazi Bey de, 3 Temmuz 1908'de 200 kadar asker ve 200 civarında sivilden oluşan bir çeteyle dağa çıkmıştı. Niyazi Bey, Terakki ve İttihat'ın Manastır Merkezi üyelerindendi. Terakki ve İttihat'ın başlattığı bu hareket, Padişah'ın kendisine karşı düzenlenmiş bir hareket değildi; bu hareketin amacı, Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet yönetiminin yeniden kurulmasıydı. II. Abdülhamit'in mutlakiyetçi yönetimi, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına ve Büyük Güçlerin sürekli olarak Osmanlı'nın içişlerine karışmasına neden olmaktaydı.

*Resne Komutanı
Kolağası Niyazi Bey (1908)
(Osmanlı dönemine ait bir
kartpostaldan)*

Niyazi Bey, Müslüman olmayan halkı ve özellikle Bulgar çetelerinden Müslüman olmayanları da birliğe çağıran bir bildiri yayımlamıştı. Bildiride Jön Türk hareketi, Balkan devletlerinin Makedonya'yı kendi ülkelerine katma çabalarına karşı koyma olarak tanımlanıyordu. Balkan devletleri, Makedonya'daki Hristiyanlara yardım etmek istediklerini öne sürüyordu; ancak, gerçekte onlar bu bölgeyi kendi yönetimleri altına almak istiyordu. Bildiride ayrıca, Jön Türklerin, cins ve mezhep ayrımı gözetmeksizin herkese özgürlük ve eşitlik getirecek yönetimi kurmak için çalıştıkları ve bu amaçla Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni kurdukları yer almaktaydı. Öte yandan, Makedonya'daki bütün komiteler ile çeteler, Jön Türklerle birlikte "eşitlik" ve "vatanımızda bütün halkların tam özgürlükleri ve inanç özgürlüğü" için hareket etmeye çağınıyordu.

II. Abdülhamit, Makedonya'daki ayaklanma karşısında hemen boyun eğmemişti. Padişah, Şemsi Paşa'yı Niyazi hareketini bastırmakla görevlendirdi. Şemsi Paşa, 6 Temmuz'da, iki tabur kuvvetle Manastır'a hareket etmiş; ancak, Manastır'da Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin üyesi olan Teğmen Âtuf (Kamçıl) tarafından öldürülmüştü.

16 Enver Bey (1881-1922), Terakki ve İttihat Cemiyeti'ne 12. üye olarak katılmıştı. Askerlik yaşantısı başarılarla dolu olan Enver Paşa, 1914'te Harbiye Nazırlığı'na getirildi. Enver Paşa, Sultan Reşat'ın yeğeni Emine Naciye Sultan ile evlenerek "damadı şehriyari" olmuştu.

Terakki ve İttihat Cemiyeti, 12 Temmuz 1908'de, Büyük Güçlerin ve Balkan devletlerinin Makedonya'daki konsoloslarına birer muhtıra göndererek, ayaklanmanın Hristiyanlara karşı yapılmadığını, Osmanlı Hükümeti'ne yönelik olduğunu ve Müslümanlarla Hristiyanların birleşmeleri gerektiğini bildirmekteydi. Cemiyet bu muhtırayla, Büyük Güçlerin ve Balkan devletlerinin desteklerini alamasa bile, en azından bu devletlerin tarafsız kalmalarını sağlamak istiyordu. Terakki ve İttihat'ın çeşitli açıklamalarında kullandığı "uygarlık", "insanlık", "meşrutiyet", "özgürlük" ve "kardeşlik" gibi kavramlar Avrupa'nın değer yargılarıyla örtüşmekteydi. Gerçekten de Avrupa kamuoyunda Makedonya'daki harekete karşı olumlu bir tepki oluşmuştu. Oysa Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'ndeki bu gelişmeler karşısında tarafsız kaldılar.

15-24 Temmuz 1908 tarihlerinde, Makedonya'daki ayaklanmayı bastırmak üzere Anadolu'dan getirilen 18.000 asker Selanik'e çıktıktan sonra, yapılan propaganda sonucunda Meşrutiyetçi safa çekilmişti.

Öte yandan Arnavutlar, 21 Temmuz 1908'de, kendi adlarına ve Kosova halkı namına telgrafla Padişah'a ve Sadrazam'a başvurarak, anayasanın yürürlüğe konmasını ve Meclis-i Mebusan'ın toplantıya çağrılmasını istemekteydi.

4. İkinci Meşrutiyet'in İlanı (24 Temmuz 1908)

23 Temmuz 1908 günü 21 pare top atışıyla Manastır'da "Meşrutiyet" Terakki ve İttihat Cemiyeti tarafından ilan edildi. Yine aynı gün Terakki ve İttihat, Rumeli'nin birçok merkezinde Meşrutiyet'i ilan etmişti. Aynı tarihte Terakki ve İttihat Selanik Merkezi, Halifelik makamına bir telgraf çekerek, anayasanın yürürlüğe konmasını ve Meclis-i Mebusan'ın toplantıya çağrılmasını istedi. Bu telgrafın cins ve mezhep ayrımı gözetmeksizin bütün halk adına çekilmiş olduğu ifade edilmişti. 24 Temmuz'da Terakki ve İttihat'ın Manastır Merkezi de, istibdat döneminin sonunu ve Meşrutiyet döneminin başladığını duyurmaktaydı.

Serez'den Saray'a gönderilen bir telgrafta, bir saate kadar Padişah'tan bir yanıt alınamadığı takdirde, Osmanlı Hanedanı'ndan Padişah adayı olan bir kişinin Padişah olarak tanınacağı bildiriliyordu.¹⁷ Bunun üzerine II. Abdülhamit, Nazırlar Kurulu'nun toplanmasına karar vermiş; Sadrazam Mehmet Sait Paşa'nın başkanlığında toplanan Nazırlar Kurulu, esasen var olan anayasanın yürürlüğe konmasına ve çalışmalarına son verilmiş olan Meclis-i Mebusan'ın toplantıya çağrılmasına karar vermişti. II. Abdülhamit, 24 Temmuz 1908'de bir fermanla Meşrutiyet'i yeniden ilan etti. Böylece, Osmanlı'da ikinci kez Meşrutiyet yönetimi ilan edilmiş oluyordu. Bu arada Terakki ve İttihat Cemiyeti de, ismini yeniden "İttihat ve Terakki" Cemiyeti olarak değiştirmişti.

17 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.9, s.37.

Böylece, Abdülhamit'in baskıcı yönetimine son veren hareketin Rumeli'deki İttihat ve Terakkî subaylar tarafından gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Demek ki, "Hürriyet"i getirenler her şeyden önce "mektepli subaylar"dı.

İttihat ve Terakkî, Abdülhamit'in padişahlığına itiraz etmemektedir. Böylece ortaya çıkan düzen, İttihat ve Terakkî ile Abdülhamit arasındaki bir uzlaşma görünümündeydi. İstanbul halkı Abdülhamit'in uyguladığı sansür yüzünden Rumeli'deki ayaklanmadan haberdar olmadığı için, Meşrutîyet'i Padişah'ın bir lütfu olarak algılamıştı. Oysa İttihat ve Terakkî, bu durumdan çok rahatsız olmuş ve ilk günlerde yayımladıkları bildirilerde, yeni düzenin yalnızca kendi çabalarının sonucu olduğunu açıklamıştı.

Öte yandan, İkinci Meşrutîyet'in ilanı Avrupa'da çok olumlu karşılanmıştı. Padişah II. Abdülhamit, Alman yandaşı olarak tanınıyordu ve bu da, İngiliz ve Fransız karşıtı bir tutum anlamına geliyordu. Oysa Jön Türkler, İngiliz dostu olarak tanınmaktaydı. Bu nedenle, İngiliz Hükümeti, 27 Temmuz'da, İngiltere'nin, yeni Hükümet'in politikasına karşı olumlu tutum takınacağını ve reformların uygulanmasında engeller çıkarmayacağını açıklamıştı. Böylece, özellikle Makedonya ile ilgili olarak İngiltere ve Rusya tarafından yürütülen yeni reform hazırlıklarına ilişkin aylarca süren tartışmalar da sona ermekteydi.

5. İttihat ve Terakkî Dönemi

İttihatçılar, iktidarı bizzat ele alamamıştı, çünkü bunlar, genellikle küçük rütbeli subaylar ile kıdemsiz memurlardan oluşuyordu. Öte yandan Babîâlî Paşaları da, iktidarı kolay kolay başkalarına bırakmaya niyetli değildi. Yeni düzen bu Paşaların ancak baskıcı tanınanlarını tasfiye edebilmişti. İttihat ve Terakkî, iktidarı bizzat ele geçirememekle birlikte, hangi Paşaların Hükümet'te yer alacaklarını kararlaştırmakta ve arka planda kalarak, bu Paşalara yapmaları ya da yapmamaları gerekenler konusunda yönergeler vermektedir. Tarihçi Prof. Dr. Sina Akşin, İttihat ve Terakkî iktidarını "denetleme iktidarı" olarak nitelendirmektedir. Öte yandan Padişah II. Abdülhamit de, "bütün millet Terakkî ve İttihat Cemiyeti üyelerindendir. Ben de reisleriyim. Artık birlikte çalışalım, vatanımızı geliştirelim" sözleriyle, ikiye bölünmüşlüğü bir kez daha ortaya koymuştu.

Sadrazam Mehmet Sait Paşa, halkın Meşrutîyet yönetimi için gerekli düzeye erişmiş olduğuna inanmamaktaydı; zaten II. Abdülhamit de aynı düşüncede olduğu için onu Sadrazamlığa getirmişti.

İkinci Meşrutîyet'in ilanından sonra, 5 Ağustos 1908'de, Kâmil Paşa sadrazamlığa getirildi.¹⁸ Kâmil Paşa, düşünceleri itibarıyla Meşrutîyet yönetiminden yana olan bir kişi değildi, çünkü onun görüşüne göre, halkın bilgi düzeyi bu

18 Kâmil Paşa; 1885-1891, 1895, 1908-1909 ve 1912-1913 yıllarında sadrazamlık yapmıştı.

rejimi algılayabilmekten uzaktı. Kâmil Paşa Hükümeti'nde İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinden hiç kimse yer almamıştı; ancak, Cemiyet bir bildiri yayımlayarak, yeni Hükümet'i destekleyeceğini duyurdu. Kâmil Paşa Hükümeti'nin kaderi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden göreceği desteğe bağlıydı, zira Osmanlı'da "parti" olarak nitelendirilebilecek tek kuruluş bu Cemiyet'ti.

İttihat ve Terakki'nin biri Selanik'te, ikincisi Manastır'da ve üçüncüsü de İstanbul'da olmak üzere üç merkezi bulunmaktaydı. Selanik Merkezi, "İttihat ve Terakki Cemiyeti" ismini taşımayı sürdürmekteydi. Bu Merkez'in görevi, Makedonya'daki orduyu denetim altında tutmak ve Meclis-i Mebusan'daki İttihatçı grubun çalışmalarını düzenlemektir. Cemiyet'in Manastır Merkezi, Arnavutluk ile Balkan işlerini gözetmekle görevliydi. İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'daki İttihatçı mebuslar ise, "İttihat ve Terakki Fırkası (Partisi)" altında örgütlenmişti.

İttihat ve Terakki'nin Selanik Merkezi'nin üyelerinin hepsi Türk'tü; Manastır Merkezi üyelerinin büyük çoğunluğu da Arnavut'tu. İstanbul Merkezi'nde ise, Türk ile Arnavut üyelerin yanı sıra, az sayıda diğer Müslüman topluluklarının da üyeleri vardı. Meclis-i Mebusan'daki İttihatçı mebuslara gelince; bunlar Türk, Arnavut, Rum, Ermeni, Yahudi, Bulgar, Ulah ile Sırlardan oluşmaktaydı. İttihat ve Terakki'nin Selanik Merkezi ittihatçılar ile ülkücüleri, Manastır Merkezi tutucuları, İstanbul Merkezi de ülkücüler ile tutucuları kapsamaktaydı. Meclis-i Mebusan'daki İttihatçı mebusların kurmuş oldukları Meclis grubu ise, üç merkezin de temsilcilerinden oluşmaktaydı. Bu nedenledir ki Meşrutiyet'in ilanı üzerine, İttihatçılar arasında bölünme eğilimi kendini göstermeye başlamıştı.

Meşrutiyet'in ilanı sırasında Cemiyet üyelerinin toplamı 20.000 kadardı. Bunlardan çoğunu genç subaylar oluşturmaktaydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir lideri yoktu. Talât,¹⁹ Enver ve Cemal²⁰ Paşalar bu Cemiyet'in ileri gelen üyeleriydi. Enver Paşa, halk açısından giderek bir lider olarak görülmeye başlanmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Hükümet'i denetlemek görevini üstlenmişti. Öte yandan, İttihat ve Terakki'nin bir programı da yoktu; yalnızca bir ülküsü vardı; o da istibdadın devrilmesi ile Meşrutiyet'in yeniden kurulmasıydı.

Meşrutiyet'in ertesinde, Osmanlı toplumu kendini bir düzensizlik ortamı içinde bulmuştu. Düzensizliği yaratan başlıca etken ise, halkın "özgürlük" kavramını yanlış algılamış olmasıydı. Mutlakiyetçi yönetim altında "özgürlük"

19 Talât Paşa (1874-1921), İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'da örgütlenmesini sağlamıştı. Talât Paşa, Meşrutiyet'in ilanından sonra Edirne mebusu oldu. İkinci Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'nde Dahiliye Nazırı olan Talât Paşa (1909-1911), Sait Paşa Hükümeti'nde de Posta ve Telgraf Nazırı (1912) olmuştu.

20 Cemal Paşa'nın (1872-1922) unvanı, Enver Bey'in "Paşa" ve Harbiye Nazırı olmasının ardından, 1913 yılında "Paşa" olmuştu. Cemal Paşa, Aralık 1913'te Nafia, Şubat 1914'te de Bahriye Nazırlığı'na getirildi.

*"İttihat ve Terakki Cemiyeti"
kurucularından Enver Paşa
Harbiye Nazırı ve
Başkumandan Vekili
(1914-1918)*

*"İttihat ve Terakki Cemiyeti"
kurucularından Cemal Paşa
Nafia Nazırı (1913)
Bahriye Nazırı (1914)*

sözcüğü kesin olarak yasak edilmişti. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte, halk artık bütün isteklerine karşılık bulacağını sanmaktaydı. Halkın çoğunluğu özgürlüğü bütün yasakların kalktığı bir düzen olarak anlıyordu. Öte yandan, bu tarihte Osmanlı Devleti'nde geçmişte örneği bulunmayan grevler de başlamıştı. Düzensizliği oluşturan etkenlerden bir diğeri ise ordunun politikayla uğraşmasıydı. Örneğin, subayların İstanbul'da Namık Kemal'in tiyatro yapıtlarının oynanmasında önemli rolü olmuştu.

Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte, mutlakîyetçilikten yana olan birçok memur yerlerinden atılmıştı. Bunların yerlerine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güvendiği subaylar atanmaya başlandı. Böylelikle, yönetim askerleştirilmiş olmaktaydı. Subay memurlar, öncelikle kendilerini İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı sorumlu görüyor ve Cemiyet'in çıkarlarını ön planda tutuyordu. Meslek sahibi olan memurlar ise, yerlerinin subaylara verilmesinin sonucunda kendilerini bezginliğe kaptırmıştı.

Her devlet dairesi kendi kadrolarında geniş çapta bir temizleme işine girişmişti. Açıkta kalan memurlar Meşrutiyet'e karşıt bir tutum benimsediler. Ordu subayları arasında da hoşnutsuzluk yaygındı. Mutlakîyetçi yönetim altında maaşları ertelenen, hak ettikleri halde üst dereceye yükseltilmeyen subaylar bulunuyordu; bunlar, henüz hakları verilmediği için Meşrutiyet yönetiminin de şikâyetçiydi. Ulema sınıfından cahil ve tutucu hocalar, şeyhler ve der-

vişler de Meşrutiyet'i beğenmemektedir. Jön Türkler topluluğunun üyeleri ise, Meşrutiyet'in yürütülme yöntemine karşıydı; bunlar, kulüpler ve siyasal dernekler kurmak suretiyle İttihat ve Terakki'ye karşı bir kampanya açmıştı.

İttihat ve Terakki'nin denetimi altında Kasım 1908'de seçimler yapılmış ve Meclis'e 240 mebus seçilmişti. 240 mebusun 200'ü Müslüman, 40'ı ise Müslüman olmayanlardı. Meclis-i Mebusan, 17 Aralık 1908'de görkemli bir törenle açılmıştı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ve Meclis'teki İttihatçı mebusların kurmuş olduğu İttihat ve Terakki Fırkası, Meşrutiyet'i kademeli bir Osmanlıcılığa ve merkezci bir yönetime dayandırmayı istemekteydi. Kademeli Osmanlıcılık şu anlama geliyordu: Osmanlı Milleti'nin çekirdeğini Türklük, çekirdek çevresini Müslümanlık, kabuğunu da Osmanlıcılık oluşturacaktı. Ancak İttihat ve Terakki'nin bu ideolojisi, devletin Türk olmayan halkını Türkleştirmek gibi bir anlam taşımamaktaydı.²¹

İttihat ve Terakki'nin Osmanlıcılık ülküsü yalnızca Hristiyanlar tarafından değil, Türk olmayan Müslümanlar tarafından da benimsenmemişti. Öte yandan Arnavutlar, Araplar ve Kürtler de, İttihatçıların merkezci politikasından ürkmekteydi. Bunun sonucunda, Meclis'teki Hristiyan ve Türk olmayan Müslüman mebuslar giderek İttihat ve Terakki'den ayrılmaya başlamıştı. Sadrazam Kâmil Paşa'nın kendisi de İttihatçı düşmanı kesildi. Öte yandan, İttihat ve Terakki Partisi'nin Manastır Merkezi ile Selanik Merkezi arasında da anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı.

Meclis-i Mebusan'da Kâmil Paşa'ya güvensizlik oyu verilmesi sonucunda, 14 Şubat 1909'da Sadrazamlığa Hüseyin Hilmi Paşa getirildi. Hüseyin Hilmi Paşa, İttihatçıların desteğiyle Hükümeti'ni kurdu. Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti, Meclis'teki İttihat ve Terakki Fırkası çoğunluğuna dayanarak çalışmalarını yürütüyordu. Bu çoğunluk da Fırka'nın perde arkasında bulunan Selanik Merkezi tarafından yönetilmekteydi. Öte yandan Meclis'te, Arnavut olan İsmail Kemal'in başkanlığında Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'ne muhalefette bulunan güçlü bir grup oluşturulmuştu. Meclis dışında ise, İttihat ve Terakki'ye karşı olan "Fedakâran-ı Ümmet" ile "Ahrar" Partileri vardı ve bu partiler Meclis'teki muhalefet tarafından desteklenmekteydi.

6. 31 Mart Ayaklanması (1909) ve "Hareket Ordusu"

İttihat ve Terakki Partisi'ne yöneltilen en önemli eleştirilerden biri, bu partinin Meclis'te çoğunlukta olduğu halde Sadrazamlığı üzerine almamış olması ve devleti perde arkasından yönetmeye çalışmasıydı. Öte yandan, İttihat ve Terakki'ye özellikle dinci çevrelerden gelen eleştiriler yoğunlaşmıştı. İttihatçılara

²¹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.9, s.66.

karşıt olan Kıbrıslı Derviş Vahdeti, 10 Kasım 1908'de Volkan Gazetesi'ni çıkarmaya başlamış, 6 Şubat 1909'da da "İttihat-ı Muhammedi" Cemiyeti'ni kurmuştu. Derviş Vahdeti, dini sömürmek yoluyla İttihatçıları devirmeyi amaçlamaktaydı; bu nedenle, Vahdeti'nin kurmuş olduğu İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti, İttihat ve Terakki'nin Osmanlıları bir ülkü etrafında toplamasına karşılık, Muhammed ümmetinin birliğini sağlamayı hedefliyordu. Osmanlı halkı için din her şey demekti. Din devlet, ahlak, ilim, sanat ve ekonomi demekti.

Vahdeti'nin kurduğu İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti, din adına propaganda yapmakta, halkı ve askerleri Cemiyet'e üye olmaya çağırıyordu. Camilerde İttihatçıların dinsiz, canavar ve fırsatçı oldukları vurgulanıyordu. Volkan Gazetesi ile öteki karşıt gazeteciler de, gericiliğe uygun ortamı sömürerek gerici-liği güçlendirmekteydi.

Şu bir gerçek ki, İkinci Meşrutiyet hareketi sağlam temellere dayanmıyordu. Osmanlı Devleti'nde düşünce özgürlüğüyle beslenmiş bir orta sınıf yoktu. Endüstri gelişmemiş olduğundan işçi sınıfı yok gibiydi. Halkın çoğunluğunu oluşturan köylüler ise özgürlük bilincinden yoksundu. Ticaret ve bayındırlık kurumları yabancıların elindeydi. Başka bir deyişle, halk cahildi. İkinci Meşrutiyet'i gerçekleştirenler ise, az sayıda sivil aydınla asker aydınlardı.

Kâmil Paşa, Meclis tarafından Sadrazamlık'tan düşürülmesinin ertesinde 3 Nisan'da İkdâm Gazetesi'nde yayımlanan demecinde, İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı suçlamalarda bulunmakta ve kendisine güvensizlik oyunun verildiği gün İttihat ve Terakki'ye bağlı askerlerin Meclis'e gelerek, 70 kadar mebusun Meclis'te oy kullanmalarını engellediklerini öne sürmekteydi.

6 Nisan 1909'da Serbesti Gazetesi²² başyazarı Hasan Fehmi Galata Köprüsü üzerinde öldürülmüştü. Hasan Fehmi, İttihatçılara karşı sert yazılar yazmakta ve Ahrar Partisi üyelerinden Ali Kemal ile birlikte İttihatçılar aleyhine konferanslar vermektedir. Bu nedenle, Hasan Fehmi'nin öldürülmesinin ve öldürenin yakalanamamasının sorumluluğu İttihatçılara yüklenmişti. 8 Nisan'da bütün muhaliflerin ve büyük halk kalabalığının katılmasıyla, Hasan Fehmi'nin cenaze töreni yapıldı. Cenaze töreni, İttihat ve Terakki Partisi ile Hükümet'e karşı görkemli bir gövde gösterisi halini almıştı.

Bu olaylar karşısında Hükümet tam bir kararsızlık ve uyuşukluk içindeydi. İttihat ve Terakki Partisi, kendisine karşıt muhalefetten ve bu muhalefetin oluşturduğu anarşiden ürkmüyordu, çünkü memleketin her yerinde örgütleri olan tek partiydi. Bu nedenle İttihat ve Terakki Partisi, kendini çok güçlü görüyor; ancak, ne kendisi bu olayları engelleyebilecek önlemleri alıyor ne de Hükümet'i gerekli önlemleri almada özgür bırakıyordu.

22 Serbesti Gazetesi, bir yandan II. Abdülhamit'e, öte yandan da İttihat ve Terakki Partisi'ne saldırırmaktaydı.

13 Nisan (31 Mart) günü, Taksim civarında bulunan Taşkıışla'daki 4. Avcı Taburu'nun Hamdi Çavuş ile diğer çavuş ve onbaşlarının komutasındaki erler, subaylarını tutukladıktan sonra diğer kışlaları da ayaklandırmıştı. Ayaklanma "şeriat isteriz" sloganıyla yapılmıştı. Ayaklanan askerler şunları istiyordu: 1) Şeriatın uygulanması; 2) ayaklanmadan ötürü kendilerine sorumluluk yüklenilmemesi; 3) Hükümet'in istifası ve bazı komutanların değişmesi; 4) başta Ahmet Rıza olmak üzere bazı İttihatçıların istifaları.

Muhalefetin ayaklandırdığı askeri II. Abdülhamit kazanmıştı. Ayaklanmanın gerçekleştiği gün İstanbul'daki bazı askerî birlikler, Yıldız Sarayı'na gidip Padişah'a bağlılıklarını sundular. Öte yandan 31 Mart ayaklanmasının ertesinde, İttihat ve Terakki önderleri ile mektepli subaylar ya gizlenmiş ya da İstanbul dışına kaçmıştı. Bir anda İstanbul'da İttihat ve Terakki'nin etkisi silinmişti.

Ünlü Osmanlı tarihçisi Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'a göre, 31 Mart ayaklanmasını hazırlayanlar arasında İsmail Kemal²³, Prens Sabahattin, Kıbrıslı Derviş Vahdetî ile İngiliz ajanları vardı.²⁴ Sina Akşin ise, bu isimlere ek olarak Kâmil Paşa ile oğlu Sait Paşa'yı, Müfit Bey'i, Mizancı Murat'ı, Mevlânâzade Rifat'ı ve Said-i Kürdî'yi (Nurculuğun kurucusu) saymaktadır.²⁵ Bu kişiler, İttihat ve Terakki Partisi'nin düşmanları olup onu devirmek konusunda birleşmişti.

Gericilerin ayaklanmasını Selanik'ten gelen ve komutanlığını Mahmut Şevket Paşa'nın üstlendiği "Hareket Ordusu" bastırmıştı. Mahmut Şevket Paşa'nın Kurmay Başkanı Kolağası Mustafa Kemal'di. 14-19 Nisan tarihlerinde "Hareket Ordusu", İstanbul'u batıdan yarım çember içine almıştı. "Hareket Ordusu"nun amacı, 19 Nisan'da yayımlanan bildiride şöyle belirtiliyordu: "Hareket Ordusu'nun amaç ve ödevi, anayasanın üzerinde hiçbir yasa ve gücün olmadığını ve olamayacağını kanıtlamak..... ve millet hainlerine son ve kesin bir uyarıcı ders vermektir." 24 Nisan günü "Hareket Ordusu" İstanbul'a tamamıyla hâkim olmuştu. Bu harekete fazla bir direnme olmamıştı, çünkü ayaklananların bir lideri yoktu ve bizzat Abdülhamit, ayaklananlara direnmemeleri için kesin çağrıda bulunmuştu.

27 Nisan'da "Hareket Ordusu" askerleri Yıldız Sarayı'na girdiler. Padişah, 31 Mart ayaklanmasından sorumlu tutulmaktaydı, çünkü ayaklanma sırasında anayasayı koruma doğrultusunda hiçbir girişimde bulunmamıştı. Meclis-i Mebusan'ın kararıyla Abdülhamit tahttan indirildi ve yerine Sultan Abdülmecit'in oğlu Veliâht Mehmet Reşat, V. Mehmet olarak tahta çıkarıldı (1909-1918). Böylelikle, Abdülhamit'in 33 yıllık uzun saltanatı noktalanmış oluyordu. Abdülhamit'in, bundan böyle Selanik'te oturması uygun görülmüştü.

23 İsmail Kemal'in amacı, Arnavutluk'un bağımsızlığını sağlamaktı ve bunun İngiltere'nin desteğiyle gerçekleştirilebileceği görüşündeydi.

24 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.9, s.116.

25 Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.190.

*"İttihat ve Terakki Cemiyeti"
kurucularından Talât Paşa
Dahiliye Nazırı (1909-1911),
Posta ve Telgraf Nazırı (1912),
Sadrazam (1917-1918)*

*Osmanlı Padişahı
V. Mehmet Reşat (1909-1918)*

İttihat ve Terakki Partisi, 31 Mart ayaklanmasını bastırmış, II. Abdülhamit'i tahttan indirmiş ve yerine Mehmet Reşat'ı geçirmişti. İttihatçıların gerçek lideri sayılan Talât Paşa, Mehmet Reşat'ın tahta çıkmasından sonra, Tevfik Paşa Hükümeti'ni çekilmeye zorladı ve İttihatçıların önerisi üzerine, Hüseyin Hilmi Paşa ikinci kez Sadrazamlığa getirildi.

İttihat ve Terakki Partisi, Meclis-i Mebusan'da büyük bir çoğunluk elde etmiş ve 31 Mart olayından sonra Padişah'ı değiştirmiş bir parti olmasına karşın, Abdülhamit'in mutlakıyetçi yönetiminin vezirleri 1913'e değin iktidarda kalmıştı. Peki, İttihat ve Terakki niçin iktidara egemen olamamıştı? Belki bunun önemli bir nedeni, İttihatçıların çoğunluğunun genç olması, bunların kendilerini bir hükümet kurmaya yeterli görmemeleri ve yönetim deneyimine sahip olmamalarıydı.²⁶ İttihat ve Terakki, adeta iktidara geçmek istemiyordu.²⁷

Öte yandan İttihat ve Terakki Partisi'ne muhalif gruplar birleşerek, 21 Kasım 1911'de "Hürriyet ve İtilaf Fırkası" adıyla en büyük muhalefet partisini kurmuştu. Bu parti, İttihat ve Terakki Partisi'nden ayrılan mebusların muhalif bağımsız mebuslarla birleşmesi suretiyle oluşturulmuştu. Hürriyet ve İtilaf Partisi muha-

26 Bu durumun bir istisnası, İttihatçıların aralarında tek ak sakallı adam olan Manyasizade Refik Bey'in, Kâmil Paşa ve daha sonra da Hüseyin Hilmi Paşa Hükümetlerinde Adliye Nazırlığı yapması olmuştu.

27 Haziran 1909'da İttihatçı Cavit Bey Maliye Nazırı, Talât Paşa da Dahiliye Nazırı olmuştu. Bir İttihatçı'nın kurduğu ilk Hükümet ise, 13 Haziran 1913'te kurulan Sait Halim Paşa Hükümeti'ydi.

lilerin bir koalisyonuydu. Bu partinin amacı, İttihat ve Terakki'yi yıkmaktı. Hürriyet ve İtilaf Partisi, Osmanlı topluluklarını birleştirme ilkesine bağlıydı. Muhafizlerin programı; İttihatçılar arasında oluşmakta olan Türkçülüğe karşı Osmanlıcılığı, ademi merkezîyetçiliği, özel teşebbüsü, meşrutîyetçiliği ve liberal ekonomiyi içeriyordu.

Bu arada, ordunun politikaya bulaşması sonucunda Kolağası Mustafa Kemal, 1910 yılında İttihat ve Terakki Partisi'nden ayrılmak zorunda kalmıştı.

Meşrutîyet yönetimi, Osmanlı Devleti'nin yok olmasıyla sonuçlanan kaderini değiştirememişti. Meşrutîyet'i gerçekleştiren İttihatçılar, kendi aralarından güçlü bir lider çıkartamamış, meşrutî rejimin devlette kötüye giden her şeyi sihirli bir değnek değmişçesine değiştireceğini ümit etmiş ve Avrupalı Güçlerden edindikleri yeni dostlarına sınırsız bir güven duymuştu.

IX. BOSNA-HERSEK BUHRANI (1908)

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde Rusya, Avusturya ile Ocak 1877'de Reichstadt Antlaşması'nı imzalamıştı. Bu antlaşmayla Avusturya, Osmanlı Devleti'ne ait Bosna-Hersek eyaletlerini topraklarına katmak hakkını elde ediyordu. Temmuz 1878'de Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında imzalanan bir antlaşmayla Avusturya, "ilhak" yerine "işgal"i kabul etmiş ve bu düzenleme 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nda da aynen benimsenmişti. Böylelikle Osmanlı'nın Bosna-Hersek eyaletleri, Avusturya tarafından işgal edilecek ve yönetilecekti.

İtalya, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgaline muhalefet etmiş; Sırlar da bu düzenlemeye karşı gelmişti.

Avusturya'nın Bosna-Hersek'e yerleşmesini sağlayan 1878 tarihli Berlin Antlaşması'na göre, Bosna ile Hersek eyaletleri Avusturya tarafından asker bulundurulmak suretiyle yönetilecekti. Yenipazar Sancağı'nda ise Osmanlı yönetimi sürecekti; ancak Avusturya, Sancağın her yerinde asker bulundurma yetkisine sahip olacaktı. Berlin Antlaşması uyarınca Bosna ile Hersek eyaletleri, Avusturya yönetimine bırakılmış olmakla birlikte, hukuk açısından Avusturya'ya ait topraklar olarak tanınmamıştı ve bu nedenle, görünürde bu eyaletler Osmanlı eyaletleri olarak kalmaktaydı.

Öte yandan, 1881 yılında Rusya, Avusturya ve Almanya arasında akdedilen Üç İmparatorlar Birliği'nin bir protokolü uyarınca Avusturya, Bosna-Hersek eyaletlerini uygun gördüğü bir zamanda topraklarına katma hakkını elde ediyordu.

Bosna ile Hersek'te yaşayan halkın çoğunluğu Slav'dı ve Sırpça konuşmaktaydı. Din ve mezhep açılarından ise, bunlar Ortodoks, Müslüman ve Katolik'ti. Sırp aydınları ortaya bir "Yugoslav Birliği" ülküsünü atmıştı. Bu ülkü çerçevesinde; Balkanlar'da Karadağ, Bosna-Hersek ve Makedonya ile Avusturya'nın

yönetimindeki Hırvatlar, Slovenler ve Romenler Sırbistan'la birleşecekti. Böyle bir tasarının gerçekleşmesinde Sırbistan Rusya'nın yardımını ummaktaydı. Rusya'ya göre Sırbistan, Avusturya'ya Balkanlar'da yayılma yolunu kapatacak ve Rus yayılma alanı olarak görülen Boğazlar bölgesinden Avusturyalıları uzak tutacaktı. Avusturya açısından ise, Balkanlar'da Rus tehlikesinin yanı sıra, İtalyan tehlikesi de vardı, çünkü İtalya Arnavutluk'a yerleşmek istiyordu.

Bu arada, 1881 yılında Avusturya-Macaristan ile Sırbistan; 1883'te Avusturya-Macaristan ile Romanya arasında ikili antlaşmalar; 1902'de de, Rusya ile Bulgaristan arasında askerî bir sözleşme imzalanmıştı.¹

1897 yılında Avusturya ile Rusya arasında imzalanan bir antlaşma uyarınca Avusturya, Balkanlar'daki statükoyu korumayı ve her türlü fetih düşüncesinden vazgeçmeyi taahhüt etmekteydi. Avusturya, statükoyu korumanın olanaksız olması durumunda ise, Arnavutluk'un bağımsız kılınmasını ve geri kalan Makedonya topraklarının halen mevcut Balkan devletleri arasında bölüştürülmesini önermekteydi. Rusya, Avusturya'nın bu son önerisini onaylamaktan sakınmıştı. 1904 yılında Avusturya ile Rusya arasında akdedilen ikinci bir antlaşma 1897 tarihli antlaşmayı onaylamaktaydı.

1903 yılında akdedilen Münzsteg Antlaşması'yla, Bosna-Hersek eyaletlerinde düzeni sağlama yetkisi ortaklaşa Avusturya ile Rusya'ya verilmiş; her iki devlet de, bu tarihte Balkanlar'da statükonun korunması politikasını benimsemişti.

Öte yandan Sırbistan'ın, Haziran 1881'de Avusturya-Macaristan ile imzaladığı antlaşma uzun süreli olmamış; Sırp milliyetçileri 1903 yılında, Sırp-Avusturya yakınlaşmasını gerçekleştirmiş olan Obrenoviç ailesini tahttan uzaklaştırmıştı.² Bunun üzerine, Karayorgi ailesinden Peter Sırbistan tahtına çıkmıştı. Bundan sonra Sırbistan, Balkanlar'daki ve özellikle Bosna-Hersek ile Makedonya bölgelerindeki bütün Sırları kendi sınırları içinde toplamak amacına yönelik bir politika izledi. Peter'in tahta geçmesiyle Sırbistan, giderek Avusturya'dan uzaklaşmaya ve Rusya'ya yakınlaşmaya başladı.³

1906 sonbaharında Avusturya-Macaristan'ın yeni Dışişleri Bakanı Baron Aehrenthal olmuştu. Aehrenthal'in, Balkanlar konusundaki görüşleri kendi kelimeleriyle şöyleydi: "Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki düşmanlığın ayırdındayız. Üsküp'e kimin egemen olacağı konusunda bu iki devlet arasında şiddetli bir çatışmanın yer alacağı görüşündeyiz. Eğer biz bu çatışmada Bulgar davasını destekler ve Sırbistan'ın aleyhine büyük bir Bulgaristan'ın yaratıl-

1 Bu antlaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. G. Lowes Dickinson, *The International Anarchy, 1904-1914*, George Allen and Unwin Ltd., Londra, 1926, s.161-168.

2 Obrenoviç ailesi, çok uzun yıllar Avusturya-Macaristan'ın etkisi ve himayesi altında saltanatını sürdürmüştü.

3 Dickinson, *age*, s.160.

ması lehinde bir tutum benimsersek, Avrupa'daki durumun uygun olduğu bir zamanda Sırbistan'ın geri kalan kısmı üzerinde de denetimimizi sağlayabiliriz. Bu durumda, bizim koruyuculuğumuz altında Arnavutluk bağımsız olabilecek, Karadağ ile dostane ilişkiler kurulabilecek ve bize minnet duygularıyla bağlı olan büyük bir Bulgaristan oluşacaktır."⁴ Görüldüğü gibi Aehrenthal, Sırbistan'ın, Avusturya-Macaristan ile Bulgaristan arasında bölünmesini öngörmektedir.

Aehrenthal, kesinlikle Rusya karşıtı değildi; tam tersine mümkün olduğu takdirde, Üç İmparatorlar Birliği'ni yeniden canlandırma düşüncesine sahipti. Aehrenthal, en güç görevinin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan Slav halklarını Monarşi'ye daha sıkı bağlarla bağlamak olduğunun bilincindeydi. Bu da Rusya'nın, Balkan sorunlarında daha ılımlı bir politika izlemesine bağlıydı. Ancak Rus politikasının amacı, Batılı Güçlerin yardımıyla Rusya'nın Avusturya'ya karşı konumunu güçlendirmektir. Izvolsky ve Aehrenthal döneminde, bu iki Güç'ün Balkan politikası saldırgan bir nitelik kazanmıştı. Bu dönemde, gerek Rusya gerek Avusturya Balkanlar'da üstünlük sağlama savaşımı içindeydi.⁵

Izvolsky, Rusya'nın değişen Balkan politikasını ilk kez 25 Şubat 1908'de yer alan bir konferansta dile getirmişti. Fransa ile İtalya'ya güvenebilmenin güç olduğunu ifade eden Izvolsky, İngiltere ile yakınlaşmanın ise çok başarılı sonuçlar doğurabileceğini ve Balkan sorununa bir çözüm getirebileceğini ileri sürmekteydi. Izvolsky'nin Balkan politikasının ilk büyük başarısı, İngiltere ile Rus hükümdarlarının Reval'deki buluşmasının gerçekleşmesi olmuştu. Reval görüşmelerinde tartışılan sorunların en önemlisi ise, Makedonya'da uygulanması öngörülen reform programıydı. Reval görüşmelerinin sonucunda yazılı bir anlaşma akdedilmemiş; ancak İngiltere'nin, Rusya'nın "Doğu Sorunu"ndaki çıkarlarını gözetmeyi kabul ettiği belirlenmişti.

Aehrenthal, Alman devlet adamlarıyla görüş birliği içinde Osmanlı Devleti'nin korunmasından yanaydı. Aehrenthal'in başlıca amacı, Sırbistan'ın güçsüzleştirilmesi ve mümkün olduğu takdirde yok edilmesi idi. Aehrenthal'e göre, ancak Bosna-Hersek'in ilhakı ve Sırbistan'ın Avusturya ile Bulgaristan arasında paylaştırılması Avusturya-Macaristan'a güney sınırında gerçek güvenliği sağlayabilecekti. Aehrenthal, bu planı hazırlarken Rusya'nın, Sırbistan'ın arkasında yer almayacağını sanıyordu. Ancak, 1907 İngiliz-Rus Anlaşması'ndan sonra Aehrenthal, Rusya'yı da hesaba katmak gerektiğini anlamış ve Rusya'nın,

4 Age, s.168-169.

5 Otto Hammann, *The World Policy of Germany 1890-1912*, Alfred A. Knopf, New York, 1927, s.192.

Bosna-Hersek'in ilhakı konusunda onayını kazanabilmek için Rusya'ya, Boğazlar'ın Rus gemilerine açılması gibi bir ödün verilebileceğini düşünmüştü.

Gerçekten 1907 yılında İngiltere ile anlaştıktan sonra Rusya'nın, gözle-rini yeniden Balkanlar'a ve Boğazlar'a çevirdiği görülmekteydi. Eylül 1907'de Rus Dışişleri Bakanı Izvolsky, Avusturyalı meslektaşına, Rusya'nın Akdeniz'e özgürce girişinin mümkün olması gerektiğini bildirmişti.

1908 başlarında Sırbistan'ın güçsüzleştirilmesi amacına yönelik olarak Aehrenthal, Avusturya'nın, Yenipazar Sancağı'nın içerisinden geçecek ve Osmanlı topraklarından Mitrovitza'ya uzanacak olan bir demiryolunu inşa ede-ceğini açıklamıştı.

Aehrenthal, Bosna-Hersek'in ilhakını gerçekleştirmeden önce, bu sorunla doğrudan ilgili Güçlerin Avusturya'nın eylemini onaylamalarını istiyordu. Bu Güçlerin en önemlisi Rusya'ydı. 15 Eylül 1908'de Izvolsky ile Aehrenthal arasında yer alan Buchlau Buluşması'nda Rusya'nın, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesine olumlu yaklaşması karşılığında Avusturya'nın da, Boğazlar'ın Rusya ile diğer Karadeniz devletlerinin savaş gemilerine açılmasını Berlin Antlaşması'nı imzalamış olan öteki devletlerle birlikte kabul edeceği kararlaştırılmıştı.

Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrutiyet'in ilanı Avusturya'yı, Bosna-Hersek'in ilhakını çabuklaştırmaya zorlamaktaydı, çünkü Bosna-Hersek hâlâ Osmanlı toprağı olduğuna göre kurulacak yeni Meclis'e temsilci yollaması gerekecekti. Bu nedenledir ki Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph, 6 Ekim 1908'de, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini bir notayla Osmanlı Hükümeti'ne bildirdi. Bu ilhak Buchlau'da Avusturya ile Rusya'nın varmış olduğu anlaşmaya aykırıydı, çünkü Avrupa devletleri Boğazlar'ın açılmasını onaylamadan ilhak durumu gerçekleştirilmişti. Alman belgelerinde, Rusya'nın ilhaka muhalefet etmemesi durumunda Aehrenthal'in, Avusturya'nın Selanik doğrultusunda genişlemekten vazgeçmeye söz verdiği yer almaktadır.⁶ Oysa Avusturya'nın Bosna-Hersek'i topraklarına katması, Rusya'nın büyük tepkisiyle karşılaşmış ve Rusya, bu ilhakın şiddetle karşısında olan Sırbistan'ı desteklemişti.⁷

Öte yandan, Avusturya'nın ilhakı müttefiki olan Almanya'ya danışmadan kararlaştırmış olması Alman İmparatoru II. Wilhelm'i de kızdırmıştı. Ancak Almanya, bu ilhakın karşısında sesini çıkaramadı, çünkü Avusturya-Macaristan Almanya'nın yegâne gerçek müttefikiydi.

Almanya'nın Balkan politikası, Bismarck döneminden farklılık sergilemek-teydi. Bağdat demiryolunun yapımını üstlenen Almanya, İstanbul'da en etkili

6 Age, s.206.

7 Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakından sonra, Rusya'da Izvolsky'nin politikasına karşı muhalefet giderek artmıştı.

Güç konumuna yükselmışti. Bu nedenle artık Almanya, kendi çıkarları açısından ne Balkanlar'ın ne de Osmanlı Devleti'nin kaderi konusunda kayıtsız kalamazdı. Gerek Alman İmparatoru gerek Almanya'nın 1900-1909 yıllarında Başbakanlık görevini yürüten von Bülow, Bosna-Hersek buhranında Almanya'nın müttefikleri olan Avusturya'nın desteklenmesi gerektiği görüşündeydi.

İngiltere, Osmanlı Devleti'ne vurulan bu darbeye karşıt bir tutum benimsemişti, çünkü Osmanlı Devleti'nde İngiltere'nin olumlu karşıladığı yeni bir rejim işbaşına geçmişti ve bu yeni durum Babîâli nezdindeki İngiliz nüfuzunu pekiştirmektedir.

Rusya, müttefikleri Fransa olmaksızın Avusturya ile bir savaşı göze alamayacak durumdaydı, çünkü Avusturya ile savaş aynı zamanda Almanya ile de savaş demektir. Fransa ise, bir savaşı istememektedir. Fransa, Rusya'nın kendi bilgisi olmadan Avusturya ile anlaşmış olmasından hoşnut kalmamıştı. Hiçbir Büyük Güç Bosna-Hersek buhranı yüzünden bir savaşın çıkmasını istemiyordu. Bu nedenledir ki Güçler, ilhakı uysallıkla kabullenmişti.

Almanya, Rusya'nın, Sırbistan'ın sessiz kalması için bu ülke üzerinde baskı uygulaması; Avusturya'nın saldırıda bulunmaktan kaçınması ve Bosna-Hersek'in ilhakının Güçler arasında teati edilecek olan notalar aracılığıyla kabul edilmesi doğrultusunda bir öneride bulunmuş ve Rusya, bu önerileri kabul etmişti.

Osmanlı Devleti ise, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesiyle bir *oldubitti* karşısında kalmıştı.⁸ Ancak Osmanlı, artık bu ilhaka güç kullanarak karşı gelebilecek bir konumda değildi. Osmanlı Devleti, ancak 21 Ekim'de Avusturya mallarına ekonomik boykot uygulamakla yetindi.

Osmanlı Devleti, 26 Şubat 1909'da Avusturya ile bir antlaşma imzalayarak, iki buçuk milyon lira karşılığında Bosna-Hersek üzerindeki hükümlerlik haklarından vazgeçmekteydi.⁹ Bu antlaşma çerçevesinde Avusturya, Yenipazar Sancağı'nı tamamiyle boşaltacak ve Sancak'ta mutlak Osmanlı hükümlerlikliği yeniden kurulacaktı.

Aehrenthal, Sırbistan'ın, 26 Şubat 1909 tarihli Avusturya-Osmanlı Antlaşması'nı kabul etmesini, Bosna ile Hersek'in ilhakını resmen tanımaması ve Avusturya'ya barışçı bir politika için güvence vermesini istedi. Eğer bu istemleri Sırbistan tarafından kabul edilmezse Aehrenthal, Avusturya'nın Sırbistan'ı kuşatacağını Alman Hükümeti'ne bildirdi.

8 Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakının yasallığını sorgulayan Osmanlı basınına, Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'ndeki Büyükelçisi Pallavicini (1906-1918) şu yanıtı vermişti: "Bizim buna hakkımız var, çünkü gücümüz var." Bkz. Wade Dewood David, *European Diplomacy in the Near Eastern Question 1906-1909*, The University of Illinois Press, Urbana, 1940, s.97.

9 Bosna ile Hersek'in Avusturya-Macaristan topraklarına katılması karşısında Osmanlı halkı, İmparatorluk tarihinde örneği görülmemiş bir direnme göstermişti.

Sırbistan, Güçlerin Bosna-Hersek'in ilhakına ilişkin görüşlerini kabul etmek zorunda kalmış; ilhaka muhalefet etmekten vazgeçmiş ve gelecekte Avusturya-Macaristan ile dostça ilişkiler sürdüreceğine söz vermişti.

Avrupalı Güçler arasında Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakına karşı ilk protesto sesi İngiltere'den geldi. İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey, Avusturya Hükümeti'ne, Berlin Antlaşması çerçevesinde üstlenmiş olduğu yükümlülükleri hatırlatmakta ve Avusturya'nın ilhak kararını yeniden gözden geçirmesini istemekteydi. İngiltere, bir Avrupa antlaşmasının imzacı taraflardan yalnızca biri tarafından öteki imzacı devletlerin onayı alınmadan ihlal edilmesini kabul edilebilir bir davranış olarak bulmamaktaydı. Edward Grey, Osmanlı Devleti'ndeki Meşrutiyet rejiminin çıkarlarını gözetmek istiyordu.

Fransa, Bosna-Hersek buhranında Avusturya ile dostluk ilişkilerini sürdürmeyi ve doğu sınırında huzurun hüküm sürmesini istiyordu. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki yatırımlarını tehlikeye düşürmediği için Fransa, Avusturya'ya karşı dostça olmayan bir tutum takınmak istemiyordu.

Alman İmparatoru ise, Aehrenthal'e, kendisini dostları olan Osmanlıları savunamayacak bir duruma soktuğu için kızıştı. Ancak Alman Başbakanı von Bülow, Bosna-Hersek'in ilhakından önce Almanya'nın Balkan politikasını, Avusturya'nın Balkanlar'daki bütün isteklerini desteklemek olarak saptamıştı. Osmanlı Devleti'yle dostluğu pahasına Almanya'nın Avusturya ile olan ittifakını tehlikeye düşürmek istemeyen von Bülow, Almanya'nın Osmanlı Devleti'yle ilişkileri konusunda şu görüşü dile getirmişti: "Biz Osmanlıların, özellikle de İttihatçıların dostları olarak kalacağız; ancak, biz Osmanlılar kadar Osmanlı olamayız."¹⁰

Öte yandan Alman Hükümeti, 21 Mart 1909'da Rus Hükümeti'ne bir nota vererek, Rusya'nın Bosna-Hersek'in ilhakını açıkça ve resmen tanımamasını istemiş¹¹ ve Rusya, Almanya'nın isteğini kabul etmek zorunda kalmıştı.

Mayıs 1909'da Alman Hükümeti; Almanya, Avusturya ile Rusya'nın, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı da dahil olmak üzere, Balkanlar'daki yeni statükoyu güvence altına almak amacıyla birleşmelerini önermekteydi. Bu öneri çerçevesinde Avusturya, Balkanlar'da daha fazla genişleyemeyecek; Rusya, Boğazlar'ın rejiminde herhangi bir değişiklik yapmak istediği takdirde, Almanya'nın desteğini sağlayabilecek; Almanya'nın İngiltere'nin saldırısına uğraması durumunda ise, Rusya tarafsız kalacaktı. Öte yandan, 1881

¹⁰ David, *age*, s.110.

¹¹ Alman Hükümeti, Bosna-Hersek'in ilhakından bir ay önce Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Aehrenthal'e destek sözü vermişti, çünkü Avusturya-Macaristan, Almanya'nın göz ardı edemeyeceği yakın bir müttefikiydi.

tarihli Üç İmparatorlar Birliği'ni yeniden hayata geçirme çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Bosna-Hersek buhranı, Rusya'nın, Avusturya'ya ve Almanya'ya karşı düşmanlığını büyük ölçüde artırmıştı. Bosna-Hersek buhranı ertesinde Rusya, Balkan sorunlarında Almanya'ya, Avusturya-Macaristan'a sıkı sıkıya bağlı olan bir düşmanı gözüyle bakmaya başlamış ve İngiltere ve Fransa ile yakın işbirliğini artırma gayreti içerisinde olmuştu.

Bosna-Hersek buhranı, 1914 yılında olduğu gibi, bir dünya savaşına yol açmamıştı; ancak, şu gerçekleri gözler önüne sermişti: Sırbistan'ın, Avusturya İmparatorluğu'nun varlığının sürdürülmesiyle bağdaşmayacak olan hırsları vardı. İşte bu nedenle Sırbistan, Avusturya'nın Bosna ile Hersek eyaletlerini topraklarına katmasına şiddetle tepki göstermişti. 1908'den sonra Sırp sorunu; her an Rusya'yı, Almanya'yı, Fransa ile İngiltere'yi doğrudan ilgilendirebilecek boyutlar kazanabilecek durumdaydı. Bu tarihten sonra Rusya, mümkün olduğu kadar çok sayıda devleti kendi etrafında ve Avusturya-Macaristan ile Almanya'ya karşı biraraya getirmeyi amaçlamıştı. Bu buhranın 1908 yılında bir dünya savaşına yol açmamış olmasının başlıca nedenleri, Rusya'nın o tarihte bir savaşa hazırlıklı olmaması ve Fransa ile İngiltere'nin böyle bir savaşın çıkmasına istekli olmamalarıydı.

Bosna-Hersek bunalımı, Avusturya'nın ilerideki çöküşünü hazırlamıştı. Sırbistan'ın, Avusturya'ya yönelik kin ve intikam duyguları şiddetlenmiş ve Sırbistan, bir daha Avusturya karşısında gerilememeye karar vermişti. Rusya da, Avusturya'dan intikam almak için fırsat kollamaya başlamış ve ordusunu güçlendirmeye koyulmuştu.

Bosna-Hersek buhranı ile birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın tohumları ekilmekte; Rusya Sırbistan'ı desteklerken, İngiltere ile Fransa Rusya'yı desteklemekte; Almanya ise, Avusturya-Macaristan'ın yanında yer almaktaydı.

X.

BULGARİSTAN, GİRİT ile ARNAVUTLUK'TAKİ GELİŞMELER (1908-1912)

1. Bulgaristan'ın Bağımsızlığını İlan Etmesi (5 Ekim 1908)

1885 yılında Bulgaristan Doğu Rumeli'yle birleşmişti. Bu, 1878 tarihli Berlin Antlaşması'na aykırı bir gelişmeydi. Ancak, 1881'de imzalanan İkinci Üç İmparatorlar Birliği'ni oluşturan antlaşmanın 4. maddesi uyarınca üç Büyük Güç, yani Avusturya, Rusya ve Almanya Bulgaristan ile Doğu Rumeli'nin birleşmesine muhalefet etmeyecekti. Oysa, bu birleşmeye Avusturya ile Rusya muhalefet etmiş; İngiltere ile Fransa ise seslerini çıkarmamıştı.

Avusturya, yaratılacak Büyük Bulgaristan'ın Rusya'nın etkisi altında kalabileceğinden korkmaktaydı. Rusya da, Büyük Bulgaristan'ın yaratılmasına karşıydı, çünkü bu devlet kendi yardımı olmaksızın kurulmuştu ve Rusya'nın buyruklarına uyma niyeti sergilemiyordu.

1887'de Ferdinand'ın Bulgar Prensi olarak ilan edilmesinden bu yana Bulgaristan'ın politikası, tam bağımsızlığını elde etmek ve Makedonya'yı ele geçirmek olmuştu. Ferdinand'ın Bulgar tahtına çıkmasından kısa bir süre sonra Rusya, Prens'i maceraperest adım atmaması konusunda uyarılmıştı. Ferdinand da bunun üzerine, yardım ve destek için yüzünü Avusturya'ya çevirmiş ve bu amaçla İmparator Franz Joseph'e Ağustos 1907'de resmî bir ziyarette bulunmuştu.

İkinci Meşrutiyet'in ilanı sırasında Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı yarı bağımsız bir Prenslik'ti. Bulgaristan Prensi, aynı zamanda, Doğu Rumeli vilayetinin de Padişah tarafından atanan Genel Valisi'ydi. İkinci Meşrutiyet'in ilanını, uzayan çatışmalardan bunalan Makedonya'daki Bulgar çeteciler memnuniyetle karşılamış ve silahlarını bırakarak Jön Türklerle aynı safta yer almıştı.

Meşrutiyet'in ilanı, aynı zamanda, Bulgaristan'a tam bağımsızlığını ilan etmesi ve Doğu Rumeli'yi topraklarına katması için de bir fırsat vermekteydi.

15 Eylül 1908'de Buchlau'da Aerenthal ile Izvolsky'nin gerçekleştirmiş olduğu görüşmelerde Avusturya Dışişleri Bakanı, Rus meslektaşına, Bulgaristan'ın Osmanlı Padişahı'na ismen bağlılığını sona erdirmek amacıyla olduğunu bildirdi. Izvolsky, buna itiraz etmemiştir; ancak, ne Izvolsky ne de Aehrenthal Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarının bütünlüğünün ihlal edilmesini onaylamayacaktı.

Avusturya Dışişleri Bakanı Aehrenthal ile Rus Dışişleri Bakanı Izvolsky arasında yer alan Buchlau görüşmelerini, 23 Eylül'de Prens Ferdinand ile Aehrenthal arasındaki Budapeşte görüşmeleri izledi. Bu arada 20 Eylül 1908'de Bulgar Hükümeti, Doğu Demiryolu'nun Doğu Rumeli bölümünü ele geçirmişti. Budapeşte görüşmelerinde, Avusturya'yı Balkanlar'da serbest bırakmasına karşılık olarak Bulgaristan'ın, Doğu Demiryolu'nun bir bölümünü ele geçirmesi onaylandı.

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i topraklarına katmasından bir gün önce, 5 Ekim 1908'de, Bulgar Prensi Ferdinand Tırnova'da Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etti. Bulgaristan'ın bağımsızlık kararı Avrupa'yı bir *oldu-bitti* karşısında bırakmıştı. Osmanlı Devleti ise, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanını ancak Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletler nezdinde protesto etmekle yetindi.

Bulgaristan'ın tam bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ertesinde Avusturya Dışişleri Bakanı Rusya'ya, Buchlau'da varılan anlaşma uyarınca Avusturya ile Rusya'nın ortaklaşa Bulgaristan'ın lehine diğer Büyük Güçler ve Babiâli nezdinde aracılıkta bulunmasını önermiş; ancak Rus Dışişleri Bakanlığı, Avusturya'nın bu önerisini reddetmişti.

Osmanlı Devleti, 1909'da Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanıdı. Bulgaristan'ın bağımsızlığının tanınmasıyla, Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarındaki son özerk eyaleti de elinden çıkmış oluyordu.

2. Girit Sorunu (1908-1912)

İkinci Meşrutiyet'in ilanı sırasında Girit Adası yasal açıdan Osmanlı Devleti'nin hükümrânlığı altındaydı. Ancak İttihatçılara göre Girit, Osmanlı Devleti açısından yaşamsal önemini yitirmişti; Ada uzaktaydı, hemen hemen bağımsızdı ve Ada'nın ekonomik değeri azdı.

1895'de Girit Rumları bir reform tasarısını Osmanlı Hükümeti'ne sunmuştu. İstanbul'daki Büyük Güçlerin elçilerinin de destekledikleri bu tasarıya göre, Girit valisinin Hristiyan olması ve Büyük Güçlerin uygun görmesiyle Padişah tarafından atanması Babiâli tarafından kabul edildi.

1907 yılı ve 1908'in ilk dokuz ayı Girit'te sükûnetin hüküm sürdüğü bir dönem olmuştu. 13 Ekim 1908'de Girit Hristiyanları, Kandiye'de toplanarak Girit'in Yunanistan'a katıldığını ilan ettiler.

Osmanlı halkı, Girit'in Yunanistan'a katılmak istenmesi karşısında Bosna-Hersek ile Bulgaristan olaylarından daha sert bir tepki göstermişti, çünkü Girit Anadolu için stratejik açıdan önemli bir yer olarak kabul ediliyordu. Öte yandan Girit'in Osmanlı Devleti'nden ayrılması, Osmanlı hükümlarlığı altında yaşayan On İki Ada halkları ve Anadolu'nun bazı yerlerindeki Rumlar için olumsuz bir örneği oluşturabilirdi. Ancak İttihatçılar, Girit nedeniyle Yunanistan'a karşı bir savaştan yana değildi, çünkü böyle bir savaş Osmanlı Rumlarını Hükümet'e karşı cephe almayayöneltebilirdi. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra 5 Ağustos 1908'de Sadrazam Kâmil Paşa'nın oluşturduğu Hükümet de Yunanistan'la savaştan yana değildi.

Girit Adası'nın statüsü dört Büyük Güç'ün güvencesi altındaydı. Girit, bir Osmanlı ya da Yunan sorunu olmaktan çok, Büyük Güçlerin Akdeniz politikalarının düğümlendiği bir sorun haline gelmişti. Büyük Güçler Ada'nın Yunanistan'a katılmasına taraftar olmayınca Yunan Kralı, Giritlilerin önerisini dikkate almamış ve böylece, Girit'in Yunanistan'a katılma girişimi ertelenmişti.

İngiltere, Yunanistan'ın sabırlı olmasını ve Girit'i alabilmek için beklemesini önermekteydi. Girit sorununu Yunanistan lehine çözmede sabırsızlık gösteren Fransızlar da, İngilizlerin bakış açısını kabul etme eğilimindeydi. Yunanlıların ve Giritlilerin yanında yer alan tek Güç ise Almanya olmuştu.

İngiltere Dışişleri Bakanı Grey, Girit'in Babiâli'nin himayesine bırakılması ve Ada'daki statükonun korunması konusunda Büyük Güçlerin ahlakî bir sorumluluğu olduğu görüşündeydi. Osmanlıların Yunanistan'a saldırıda bulunması durumunda ise İngiltere, öteki Büyük Güçlerle birlikte hareket edecekti. Grey'e göre, bir Osmanlı-Yunan savaşını önleme öncelikle Avusturya'nın görevi olmalıydı, çünkü Yakınoğu'da barışın korunması Avusturya'nın çıkarı açısından zorunluydu. Dünyanın öteki bölgelerinde önemli yükümlülükleri olan İngiltere'ye bu konuda girişimi ele almak düşmemekteydi.

1908-1909 yıllarındaki gelişmeler, Balkanlar'ı yeniden Avrupa'nın barut fıçısı durumuna getirmişti. Avrupalı Güçler, giderek artan biçimde Balkanlar'daki gelişmelerle ilgileniyordu. Habsburg İmparatorluğu, geniş Güney Slav nüfusunu ne bünyesi içinde eritebiliyor ne bunları ortadan kaldıracabiliyor ne de bunlara ulusal özgürlük ve birlik tanıyabiliyordu. Rusya, nüfusunun Slav olması nedeniyle ve prestijine gölge düşürmemek kaygısıyla, Balkanlar'la yakından ilgileniyordu. Avusturya-Macaristan'ın arkasında Almanya, Rusya'nın arkasında ise İngiltere ile Fransa yer alıyordu.

Haziran 1909'da İttihatçılar, Büyük Güçleri, Girit'in Yunanistan'la birleşmesine karşı bir bildiri yayımlama doğrultusunda ikna etmeye çalışmıştı. Büyük Güçler ise, bu öneriyi reddettiler, ancak, halen var olan statükoda herhangi bir değişikliğin olmasına izin vermeyeceklerini de dile getirdiler. Büyük Güçler, Yunanlılara da, Girit'in Yunanistan'la birleşmesine karşı olmamakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'a saldırmaması durumunda, Yunanistan'ı koruma yükümlülüklerinin olmadığını bildirmişti. Ağustos 1909'da Yunanistan, Büyük Güçlerin kararlarına saygı duyacağını açıkladı.

Mayıs 1910'da Giritliler, Yunanistan ile birleşme istemlerini bir kez daha ortaya atmıştı. 1912 ilkbaharında Giritliler, temsilcilerini Atina Parlamentosu'na gönderme kararlılığında olduklarını dile getirdiler. Osmanlılar, böyle bir durumun bir *savaş nedeni* olabileceğini ileri sürünce, Giritli temsilciler de Atina Parlamentosu'na kabul edilmediler.

3. Arnavutluk Ayaklanmaları (1909-1912)

Arnavutluk, Balkan Yanımadası'nın batısında yer almaktadır. Osmanlı hükümrانlığındaki bu bölgenin sınırları etnik esasa göre çizilmiş değildi. Arnavutlar, Arnavutluk'un dışında Makedonya'da ve Kuzey Yunanistan'da da bulunmaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu tarafından gerçekleştirilen Arnavutluk'un fethi 1467'de tamamlanmıştı. İkinci Meşrutiyet'e değin, Osmanlı Hükümeti'nden ayrı bir hükümet kurma eğilimine Arnavutlar arasında rastlanmamaktaydı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ilk kez Arnavutlar arasında ulusal bilincin uyanmakta olduğu görüldü. Arnavutlar, kendilerini yeni Balkan devletlerine karşı koruyabilmek için, 10 Haziran 1878'de Prizren'de bir Arnavut Birliği kurmuştu. Bu Birlik'te Müslüman ile Hristiyan Arnavutlar yer almaktaydı. Berlin Antlaşması uyarınca Arnavut çoğunluğun yaşadığı Gosinye ve Plevne Nahiyyelerinin Karadağ'a bırakılmasını önlemek için, 1880'de Arnavutlar silahlı bir direnmeye kalkışmıştı. Meşrutiyet'in ilanıyla Birinci Balkan Savaşı arasında geçen dört yılda Arnavutluk'ta dört ayaklanma oldu. Arnavutlar, Meşrutiyet yönetiminden umduklarını bulamamıştı. Arnavut halkı, İttihatçıların, Osmanlı Devleti'nde ne Türk ne Bulgar ne Ermeni ne Arap ne de Arnavut kalmadığı, bunların tümünün anayasaya göre eşit hak ve görevlere sahip özgür vatandaşlar oldukları yolundaki düşüncelerini benimsememekteydi. Arnavutlar, Arnavut olarak kalmak istemekte ve Arnavutluk'u bağımsız duruma getirmeyi amaçlamaktaydı.

Temmuz 1909'da İsa Bulatın'ın liderliği altında ilk Arnavutluk ayaklanması yer almıştı. Osmanlı güçleri bu ayaklanmayı bastırmayı başardı. 2 Mart 1910'da

ikinci Arnavutluk ayaklanması gerçekleştirildi. Ayaklanma bölgesi İpek, Priştine ve Velçetrin'di. Bu ayaklanmanın nedeni, bu yerlerde devlet memurlarına karşı girişilen katliam üzerine Osmanlı Devleti'nin sıkıyönetim ilan etmiş olmasıydı. Bu ayaklanma da bastırıldı. Bu ayaklanmanın ertesinde Arnavut halkının silahsızlandırılmasıyla, Makedonya'daki halkın da silahsızlandırılmasına başlanmıştı. Osmanlı Hükümeti'nin bu girişimi, Makedonyalı partilerin şiddetli protestolarına neden olmuş; Balkan devletlerinin hükümetleri Osmanlı Hükümeti'ne karşı propagandalarını şiddetlendirmiş ve Büyük Güçlere yaptıkları şikâyetleri artırmıştı.

1910 sonbaharı sonlarında üçüncü Arnavutluk ayaklanması Malisor Arnavutları arasında patlak verdi. Katolik Malisorlar Avusturya'dan, Ortodokslar ise Karadağ'dan yardım görmekteydi. 1911 yılı Mayıs ve Haziran'ında gönderilen Osmanlı güçleri, arazinin çok dağlık olması nedeniyle büyük güçlüklerle savaşmak zorunda kalmış; Malisor Arnavutlarına vergi dokunulmazlığı, silah taşıma hakkı ve askerlik hizmetlerini memleketlerinde yapmak ayrıcalıklarını tanımak suretiyle ayaklanmaya son verebilmişti.

2 Mart 1912'de dördüncü Arnavutluk ayaklanması Malisorların yeniden isyan etmesiyle meydana geldi. Haziran ayında Müslüman Arnavutlar da başkaldırmıştı. Arnavut isyancılar, Sait Paşa Hükümeti'nin çekilip yerine Kâmil Paşa Hükümeti'nin getirilmesini, yeni mebus seçimlerine gidilmesini, askerlik hizmetini Arnavutluk'ta yapmayı, silah taşımalarına izin verilmesini ve hükümet memurlarının Arnavut olmasını istiyordu. Bu ayaklanma, Yunan asıllı Arnavut mebuslarının da üyesi bulunduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın eseri idi. Bu ayaklanma sonucunda, Mehmet Sait Paşa sadrazamlıktan çekilmek zorunda kalmış; Mehmet Sait Paşa Hükümeti'nin düşmesiyle birlikte, İttihat ve Terakki de iktidardan düşmüştü (17 Temmuz 1912).

22 Temmuz 1912'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın sadrazamlığında kurulan Hükümet'in ele aldığı ilk iş Arnavutluk ayaklanması oldu. Yeni Osmanlı Hükümeti, isyancıların isteklerini kabul etti. Ancak, bu durum Arnavutları yatıştıracağına şımartmıştı.

Balkan Savaşlarının en önemli nedeni sayılabilecek olan Makedonya sorununun doğum tarihi 1878, doğum yeri de Berlin Antlaşması'ydı.

Makedonya'da yer alan olaylara neden olan başlıca öğeler; Makedonya'nın etnik yapısı, Osmanlı Devleti'nin bu bölgeye yönelik uygulamak istediği reformların başarısızlığı, Balkan devletlerinin Makedonya'ya ilgileri ve Büyük Güçlerin bu bölgeye ilişkin tasarılarıydı.

Makedonya'da Türkler, Arnavutlar, Bulgarlar, Sırlar, Ulahlar ve Yahudiler yan yana yaşamakta; ancak, bu topluluklar kendi din, mezhep, dil ve kültürlerini korumaktaydı. Makedonya'da reform yapılması gereği halk tarafından

olduğu gibi Osmanlı Hükümeti'nce de kabul edilmişti; ancak, reformun niteliği konusunda iki tarafın görüşleri aynı değildi. Halk, öncelikle güvenliğin sağlanmasını ve ekonomik sıkıntıların giderilmesini istiyordu. Osmanlı Hükümeti ise, reform konusunu anayasa ilkeleri çerçevesinde tasarlamaktaydı. İktidarda bulunan İttihatçıların amacı, bir "Osmanlı milleti"ni yaratmaktı. Türkçe, resmî dil olarak kabul edilecekti. İttihatçılar, 1909-1911 yıllarında çeteciliği yasak eden yasaı çıkartıp, halkın elinden silahları toplamış; Osmanlı'dan ayrılmak ülküsünün propagandasının yapıldığı siyasal kulüpleri kapatmış ve askerlik hizmetini zorunlu kılmıştı. Osmanlı Devleti'nin bu eylemleri, Makedonya'da Hıristiyan halkın olduğu kadar Müslüman Arnavutların da şiddetli tepkileriyle karşılandı.

Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlıklarını kazanmış olan genç devletlerdi. Yunanistan 1830'da bağımsızlığına kavuşmuş; Romanya, Bulgaristan ile Sırbistan ise, 1878'de bağımsızlıklarını elde etmişti. Yunanistan, "Megala Idea" ülküsü peşindeydi. Sırbistan, Yugoslavya'yı oluşturmak hayalindeydi. Bulgaristan da, "Büyük Bulgaristan"ın kurulmasını istiyordu. Söz konusu devletlerin her biri Makedonya'nın tümünü olmasa bile, büyük bir bölümünü topraklarına katmayı düşlüyordu. Her devlet maaşlı eşkiya çeteleri oluşturmuştu. Bu çetelerin amaçları Makedonya'da düzenin bozulmasıydı. Çetecilikte Bulgarlar başı çekmekteydi. Bulgar çete hareketi 1911 yılında Makedonya'nın tümüne yayılmıştı.

1911 yılında Arnavutların ayaklanmaları, farklı halkların çetelerinin birlikte hareket etmelerine bir fırsat yarattı. İtalya'nın Trablusgarp'a saldırması çetelerin aralarındaki dayanışmayı daha da güçlendirmişti. Osmanlı Devleti ise, ne yazık ki, Makedonya'daki çetecilik eylemlerini bastırabilmek gücünden yoksundu. Öte yandan Büyük Güçler, Makedonya'da federasyon yönetiminin kurulmasını savunuyordu.

4. Bulgar-Sırp Antlaşması (13 Mart 1912)

II. Abdülhamit'in baskı rejimine son vermek amacıyla yola çıkan Jön Türkler, Osmanlı'nın bütün uyruklarına birbirleriyle barış içinde yaşama ve Osmanlı Devleti'nde gerekli reformların gerçekleştirilebilmesi için işbirliğinde bulunma çağrısında bulunmaktaydı. Bu çağrı Makedonya'da yaşayan halklar tarafından olumlu karşılanmıştı. Ancak, bir süre sonra Jön Türklerin devleti "Osmanlılaştırma" amacını benimsedikleri anlaşıncı, 1909 yılından itibaren Makedonya'daki çeteler yeniden eylemlerine başladı.

1909'dan 1911'e değin geçen sürede Balkan halkları, Osmanlı Devleti'yle bir savaşı göze alabilecek konumda değildi. Bir Balkan ittifakı bu yıllarda söz konusu değildi. İtalya'nın 1911 Eylül'ünde Osmanlı Devleti'ne Trablusgarp'ta

savaş açması üzerine, Balkan ittifakının oluşması bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştı.

Osmanlı-İtalya Savaşı ortaya çıktıktan sonra, Bulgar ile Sırp Hükümetleri arasındaki görüşmeler de hızlandı. Görüşmelerin temeli 1904 Antlaşması'ydı.¹ Eğer Makedonya özerklik statüsünü kazanırsa, Sırbistan ile Bulgaristan bu bölgeyi aralarında bölüşecekti. Karadağ da ittifaka katılmaya çağrılacak ve Rusya'nın bu antlaşmaya onayı alınacaktı. 13 Mart 1912'de Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre taraflar, herhangi bir Büyük Güç'ün halen Osmanlı yönetimi altında bulunan Balkan topraklarını ilhak etmeye, işgal etmeye ya da geçici olarak fethetmeye kalkışması durumunda, tüm güçleriyle birbirlerine yardım edecekti. Antlaşmanın gizli Ek'inde, taraflardan birinin askerî harekâtı gerekli görmesi durumunda, öteki tarafa böyle bir öneride bulunması yer alıyordu. Öteki taraf bu öneriye katılırsa, Rusya'nın da onayının alınmasının ardından askerî harekât başlatılacaktı. İki taraf arasında bir anlaşmanın sağlanamaması durumunda ise, Rusya'nın önerisine başvurulacaktı. Ve bu öneri her iki taraf açısından da bağlayıcı nitelikte olacaktı. Rusya'nın bir öneride bulunmaması ve taraflardan birinin savaşa girmesi durumunda ise, öteki taraf müttefikine karşı tarafsızlık politikası izleyecek; ancak, üçüncü bir tarafın Osmanlı Devleti'nin yanında yer alması durumunda, müttefikine yardımda bulunacaktı.

13 Mart 1912 tarihli antlaşma uyarınca Sırbistan, Bulgaristan'ın, Rodop Dağları'nın ve Struma Nehri'nin doğusundaki toprakları; Bulgaristan da, Sırbistan'ın, Şar Dağları'nın kuzeyi ile batısındaki toprakları ele geçirme hakkını tanımaktaydı. Şar Dağı ile Rodop Dağları'nın arasında yer alan topraklara gelince; eğer taraflar bu toprakların özerk bir vilayet olmasını imkânsız görüyorsa Sırbistan, Golem Dağı ile Ochrida Gölü arasındaki hattın ötesindeki toprakları talep edemeyecekti. Bulgaristan da, Rusya'nın kabul etmesi durumunda bu hattı kabul edecekti.

Sırp-Bulgar Antlaşması'nda Arnavutluk ya da Güney Makedonya'dan hiç söz edilmiyordu. Güney Makedonya'ya ilişkin olarak Bulgaristan'ın Yunanistan ile bir anlaşmaya varması gerekiyordu. Sırp-Bulgar Antlaşması, Sırbistan'a kıyasla Bulgaristan'ın daha lehineydi. Sırbistan, 1903'ten bu yana, Avusturya'ya karşı kendini savunabilmek amacıyla, Bulgaristan ile bir ittifak arayışı içerisinde olmuştu. Sırbistan'ın, bir zamanlar Bosna ile Hersek'e yönelik çıkarları söz konusu olmuştu; ancak 1908'den bu yana Sırbistan, yüzünü Arnavutluk'a,

1 Sırbistan ile Bulgaristan; 12 Nisan 1904 tarihinde, statükoyu korumak, Makedonya'da reformları öngören Mürtsteg Programı'nı desteklemek, bir saldırı durumunda birbirlerine askerî yardımda bulunmak, Makedonya'da ortak bir cepheyi oluşturmak ve Arnavutluk sorununun Karadağ lehine çözülebilmesini sağlamak amacıyla, gizli bir antlaşma imzalamıştı.

Yenipazar Sancağı'na ve Makedonya'ya çevirmişti. Bu nedenledir ki Sırbistan, Rusya tarafından desteklenen Bulgaristan'ın kendisine yaklaşma çabalarını reddedememişti.

5. Bulgar-Yunan Antlaşması (16/29 Mayıs 1912)

Sırp-Bulgar ittifakı gibi Bulgar-Yunan Antlaşması da uzun bir süredir oluşum süreci içerisindeydi. Ekim 1911'de Yunanistan, Bulgaristan'a, Osmanlı Devleti'ne karşı bir savunma ittifakı önerisinde bulunmuştu. Böylelikle Yunanistan, Sırbistan'dan önce bir Osmanlı-Bulgar savaşında Bulgaristan'a yardım önerisini ileri sürmüştü. 27 Nisan 1912'de Yunanistan, Bulgaristan'a bir antlaşma tasarısı sundu; ancak bu tasarıda, Trakya'nın ve Makedonya'nın özerkliğinden ve Berlin Antlaşması'nda yer alan Hristiyan vilayetlerin ayrıcalıklarından söz edilmemişti. Sırp gibi Yunanlılar da, Makedonya'nın özerkliği düşüncesine karşı gelmekteydi. Yunanistan, Bulgaristan'ın, Makedonya'nın ve Edirne vilayetinin yönetsel özerkliği istemine muhalefet etmeme yönündeki talebini reddetmişti.

Bulgar-Yunan Antlaşması, 16/29 Mayıs 1912'de imzalandı. Antlaşmaya göre, taraflardan biri Osmanlı Devleti'nin saldırısına uğrarsa, taraflar bütün askerî güçleriyle birbirlerine yardım edecekti. Antlaşmanın; Osmanlı Devleti'nin isteklerine aykırı olarak, Giritli milletvekillerinin Yunan Parlamentosu'na kabul edilmesinin sonucunda Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bir savaşın çıkması durumunu kapsamayacağı belirtiliyordu. Böyle bir durumda Bulgaristan, Yunanistan'a yönelik tarafsızlık politikası güdecekti.

XI. TRABLUSGARP SAVAŞI (1911-1912)

Trablusgarp; Trablus, Bingazi ve Fizan bölgelerini kapsamaktaydı. Trablusgarp'ın en eski halkı olan Berberler Müslümanlığı kabul ettikten sonra Araplarla karışmıştı. Trablusgarp, 1553'te Kanuni Sultan Süleyman döneminde Turgut Reis ve Sinan Paşalar tarafından alınarak, Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştı. 19. yüzyılda Trablusgarp, hükümet merkezine bağlı bir vilayet gibi ve İstanbul'dan atanan valiler tarafından yönetiliyordu. II. Abdülhamit döneminde Trablusgarp tamamıyla ihmal edilmişti.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü, 1856 tarihli Paris Antlaşması ile 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nda Büyük Güçler tarafından güvence altına alınmıştı. Ancak, Avrupalı devlet adamları bu güvenceye sadık kalmamışlar; 1878 ertesinde Fransa Tunus'u ve İngiltere Mısır'ı işgal etmişti. İtalya da gözlerini Trablusgarp'a çevirmişti. 1879 Ağustos'unda Fransız Bakan Waddington, İtalyan Büyükelçisi'ne şunları söylemekteydi: "Ben Fransız Hükümeti'nin üyesi olduğum sürece, Tunus ya da başka bir yer, sizin işbirliğiniz olmadıkça ve İtalya'nın aynı önemdeki ve büyüklükteki bir yeri işgal etme hakkı önceden tanınmadıkça işgal edilmeyecektir."¹ Buradan açıkça anlaşıldığı gibi Fransa ile İtalya, 1878 yılında bütünlüğünü korumaya güvence verdikleri Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinden pazarlık yapmada hiçbir sakınca görmemekteydi.

1881 yılında Fransa'nın Tunus'u ele geçirmesi² İtalya'yı çok sarsmıştı, çünkü İtalya'nın da gözü Tunus'taydı. Ancak Tunus'u ele geçiremeyen İtalya, Trablusgarp'ı da elden kaçırmak istemiyordu.

1 Dickonson, *age*, s.217.

2 Tunus Beyi Muhammed Sadık, 12 Mayıs 1881'de Fransa ile Bardo Antlaşması'nı imzalayarak, Fransa'nın Tunus üzerindeki himayesini tanımıştı.

Tunus'un Fransa tarafından işgali, İtalya'nın Üçlü İttifak'a girmesinin başlıca nedenlerinden biri olmuştu. Bilindiği gibi, 20 Mayıs 1882'de İtalya, Almanya ve Avusturya arasında Üçlü İttifak akdedilmişti. Bu ittifak İtalya'ya, Doğu Afrika'da girişeceği sömürge eylemlerinde Almanya ile Avusturya'nın desteğini sağlamaktaydı. 1887'de İtalya ile İngiltere arasında imzalanan gizli bir antlaşmayla, Mısır'da İngiltere'yi desteklemesine karşılık, İngiltere de İtalya'yı Trablusgarp'ta desteklemeyi kabul ediyordu.

Öte yandan, Aralık 1900'de Fransa ile İtalya arasında varılan antlaşma çerçevesinde Fransız Hükümeti, Fransa'nın Fas'ı almasına karşılık, İtalya'nın da Trablusgarp'ı almasını kabul etmişti. 1902'de Avusturya-Macaristan, İtalya'yı Trablusgarp'ı alması konusunda özgür bırakmış; İngiltere de, İtalya'nın bu eylemine karşı durmayacağına söz vermişti.

Rusya ile İtalya arasında 1909 Ekim'inde imzalanan Racconigi Antlaşması'yla, İtalya'nın, Rusya'nın Boğazlar üzerindeki çıkarlarını tanımmasına karşılık; Rusya da, İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki çıkarlarını tanımaktaydı. Racconigi Antlaşması'nın akdiyle İtalya, Trablusgarp'ı topraklarına katmada Fransa ile Üçlü İttifak'taki ortaklarının onaylarının yanı sıra, Rusya'nın ve hatta İngiltere'nin de onayını sağlamış oluyordu. Öte yandan Kasım 1909'da, Avusturya ile İtalya arasında bu iki Güç'ün Balkanlar'da işbirliği yapmasını öngören bir antlaşma imzalanmıştı.

Bosna ile Hersek'i yasal olmayan yollarla topraklarına katan Avusturya'nın, İtalya'nın Trablusgarp'ta yerleşmesine ses çıkarması düşünülemezdi. Öte yandan Avusturya, İtalya'nın dikkatini Balkanlar'dan başka yöne çevirmiş olmasından hoşnuttu. Almanya'nın ise, Trablusgarp'ta doğrudan doğruya bir çıkarı bulunmamaktaydı. Ancak Almanya, Osmanlı Devleti'yle dostane ilişkiler içindeydi ve Trablusgarp'ın işgalinin Osmanlı Devleti'nde İttihatçıların iktidardan düşürülerek, bir iktidar değişikliğine neden olmasından kaygı duyuyordu.

İtalya'yı Trablusgarp'ı gündeme getirmeye yönelten başlıca neden, Fransa'nın, 1909 başlarında Almanya ile anlaşarak Fas'ta "özel haklar" elde etmesi olmuştu.³ Öte yandan İttihat ve Terakki Hükümetlerinin, İtalya'nın Trablusgarp'a ekonomik açıdan sızma girişimlerine karşı koymaya çalışması ve başka devletlerin sermayesini Trablusgarp'a çekerek İtalyan tekeline kırma girişiminde bulunması, İtalya'nın elini çabuk tutmak istemesinin bir diğer gerekçesini oluşturmaktaydı.

İtalya, Büyük Güçlerin tarafsızlıklarını sağladıktan sonra, Trablusgarp'ı çıkarları açısından bir yayılma alanı olarak benimsemiş bulunuyordu. II. Abdülhamit döneminde Osmanlılar, Trablusgarp'a bir sürgün yeri gözüyle bakarken, İtalyanlar burayı bir yerleşim alanı olarak görmekteydi.

3 Fransa, 30 Mart 1912'de Fas'ı resmen koruyuculuğu altına almıştı.

İtalya Ağustos 1911'de, Güçlere, Osmanlı Devleti'ne ait Trablusgarp'a saldırında bulunacağını bildirdi. İtalya, Fransa ile 1900 yılında akdetmiş olduğu antlaşma gereğince bu talebi ileri sürdüğünü açıkladı. İtalya, Rusya'nın, Doğu Sorunu'nda İtalyan çıkarlarını destekleyeceği inancındaydı. Bosna-Hersek buhranı ertesinde Aehrenthal'e hâlâ kin besleyen Rus Hükümeti, Balkan devletleri üzerindeki etkisini güçlendirme ve Avusturya ile İtalya arasındaki karışıklıkları yoğunlaştırma yolunda çaba harcamaktaydı. 1909 sonbaharında Racconigi'de Rus Çarı ile İtalya Kralı arasında gerçekleştirilen antlaşmada; Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumunda, bundan yalnızca Balkan devletlerinin paylarını alacağı, Avusturya-Macaristan'ın ise ellerinin boş kalacağı hususu yer almaktaydı.

İtalya, 23 Eylül 1911 tarihinde Babîâlî'ye bir nota vererek; Osmanlı subaylarının, ulemanın ve İttihatçıların, tutucu kalabalıkları İtalyan uyruklular aleyhinde tahrik etmekte olduklarından şikâyetlerini dile getirmiş ve Trablusgarp'ta yaşayan İtalyanları korumak amacıyla burayı işgal niyetini ortaya koymuştu. 28 Eylül 1911'de İtalyan Hükümeti, Babîâlî'ye bu kez bir ültimatom vererek, İtalya'nın Trablus ile Bingazi'yi işgal etmeye karar verdiğini bildirmekteydi. 29 Eylül'de İtalya, Trablusgarp üzerine saldırmış, 7 Ekim'de Trablus işgal edilmiş ve daha sonra da Bingazi alınmıştı.

İttihatçılar, İtalya ile savaştan yanaydı. Bu arada, Hakkı Paşa Hükümeti 29 Eylül 1911'de istifa etmiş ve ertesi gün Mehmet Sait Paşa Sadrazamlığa atanmıştı. Sait Paşa Hükümeti İttihat ve Terakki'ye eğilimli olmasına karşın, Hükümet'te İttihat ve Terakki'nin "ağır topları"ndan hiçbirisi yoktu. Hükümet, İtalyanlara karşı ekonomik boykot uygulamaya başladı ve 7 Ekim'de Adliye Nezareti, Osmanlı Devleti'ndeki İtalyanların kapitülasyon ayrıcalıklarının kaldırılmış olduğunu ilan etti.

Enver Paşa ile Mustafa Kemal'in de içinde bulunduğu İttihatçı genç subaylar gönüllü olarak Trablus'a gitmişti. Enver Paşa tarafından İtalyanlara karşı oluşturulan savaş hattı Doğu ve Batı olmak üzere iki bölgeye ayrılmaktaydı. Mustafa Kemal Doğu bölgesinde Derne Kuvvetleri Komutanı, Enver Paşa da Batı bölgesinde Bingazi Kuvvetleri Komutanı olarak görevlendirilmişti.

Trablusgarp Savaşı'nda genç subayların parolası şu olmuştu: "Ya namus ve istiklal ya ölüm!" Trablusgarp Savaşı bir yıl kadar sürdü. Savaşın birinci aşaması 1911 yılının Eylül-Ekim aylarını, ikinci aşaması ise Ekim-Kasım aylarını kapsamaktaydı. Savaş bölgesi Trablus ile Bingazi'ydi. Kasım 1911'de İtalyan Hükümeti, savaş alanını genişleterek, Osmanlı Devleti'ne Selanik'te, Boğazlar'da ve Suriye kıyılarında da saldırıda bulunmuş; ancak bu saldırılar, Osmanlı Devleti'ni korkutmaya yönelik birer blöften ibaret kalmıştı.

İtalyan güçleri savaşın her iki aşamasında da istediklerini elde edememişlerdi. Trablusgarp'ta yeni bir Türk ruhu uyanmaktaydı. "Mustafa Kemal Ruhu", belki de ilk kez İtalyanlara karşı savaşan genç Türk subaylarını sarmıştı. Batılılarca "hasta adam" olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti, yeni bir ruhla canlanmış gibiydi. Enver, Mustafa Kemal ve arkadaşları, Hükümet'in İtalya'ya savaş açmaktan çekinmesine karşın, bu savaşı kendi sorumlulukları altında ve Hükümet'ten bir şey beklemeksizin başlatmışlar ve başarıyla sürdürmüşlerdi. Trablusgarp Savaşı, bu bakımdan halkın savaşıydı. Trablusgarp zaferi, halkın hakları uğruna onun güvenini kazanmış olan genç komutanların kazandığı bir zaferdi. Trablusgarp'ta İtalyanlar, kıyıları ele geçirmekten öteye fazla bir şey yapamamışlardı. Hatta Ekim ayının sonlarında, Osmanlı güçlerinin bir dizi başarısı üzerine İtalyanlar, Trablus'un dolaylarına sıkışıp kalmıştı.

İtalyanlar, Trablusgarp'ta ilerleyemeyince, Osmanlılara karşı savaş Boğazlar'a yönlendirmeyi düşündü. Ancak, böyle bir durum Rusya tarafından kesinlikle hoşgörüle karşılanamazdı, çünkü Rusya'nın ekonomik varlığı, Batılı ülkelere giden tahılın ve Rusya'ya Batı'dan gelen mamul maddelerin Boğazlar'dan geçişine dayanmaktaydı. Rusya, Osmanlı Devleti'ne, Boğazlar'ın Rus savaş gemilerine açılması karşılığında, statükonun korunmasını güvence altına alacağı doğrultuda bir öneride bulundu. Osmanlılar, ancak İngiltere'nin taraf olması durumunda, Rusya ile bir ittifak yapmayı kabul edebileceklerini bildirdiler; ancak İngiltere, Rusya'nın bu önerisini reddetti.⁴

İtalyan Hükümeti, 5 Kasım 1911'de, Trablusgarp'ı topraklarına kattığını ilan etti. İtalya'nın Trablusgarp'ı ilhakı, bunun Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının başlangıcı olacağını düşünerek sevinen Rusya'nın dışında, hiçbir Büyük Güç'ün hoşuna gitmemişti. Fransa, Fas'a yerleşmekte güçlük çektiği bir sırada İtalya'nın Trablusgarp'ı almasına içerlemiş; İngiltere, böyle bir adımın Osmanlı Devleti'ni büsbütün Almanya'nın kucağına itmesinden korkmuştu. Almanya ise, Üçlü İttifak'ın bir üyesi olan İtalya'nın bu davranışının Osmanlı Devleti ile arasındaki iyi ilişkileri kötü yönde etkilemesinden çekinmişti.

Öte yandan İtalya 23 Nisan-17 Mayıs 1912 tarihlerinde, Doğu Akdeniz'deki On İki Ada'yı (Rodos, Kerke, Patnaş, Leros, Kalimn, Skarpantes, Piskopi, Kaşot, İncirli, Lipsos, Sümbeği) ele geçirmeyi başarmıştı. İtalyan saldırısına ciddi denilebilecek tek direniş ise Rodos'ta gösterildi.

15 Ekim 1912'de İtalya ile Osmanlı Hükümeti arasında Uşi'de barış antlaşması imzalanmıştı. Antlaşmaya göre İtalya On İki Ada'dan, Osmanlı Devleti de Trablusgarp'tan asker ve subaylarını çekecekti. Trablusgarp, tam bir özerk-

4 İran'da İngiliz-Rus ilişkilerinin çok gergin olması nedeniyle İngiltere, Rusya'nın önerilerini desteklemeye istekli değildi.

liğe kavuşacaktı. Trablusgarp, antlaşmada açıkça ifade edilmemekle birlikte, İtalyan egemenliğine geçmekteydi.

Öte yandan, 11 Aralık 1912'de imzalanan bir antlaşmayla Fransa, Tunus üzerinde kurmuş olduğu himaye rejiminin tanınması karşılığında, İtalya'nın, Trablusgarp üzerinde hak sahibi olduğunu tanımaktaydı. İngiltere, Almanya ve Avusturya da İtalya'nın Trablusgarp bölgesindeki egemenliğini tanımıştı. Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika topraklarının parçalara bölünmesinden yararlananlar; bir zamanlar Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü güvence altına almış olan İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya olmuştu.⁵

Trablusgarp Savaşı, Balkan devletlerini Osmanlı hükümranlığına karşı ayaklanmaya özendirmiş ve Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı'na giden yolu hazırlamıştı.

5 Avrupalı Büyük Güçler, akdettikleri açık antlaşmalarla Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü güvence altına alma yükümlülüğünü üstlenmekle birlikte; İtalya ile imzaladıkları gizli antlaşmalarla İtalya'nın, Trablusgarp'ı topraklarına katması konusunda aralarında uzlaşmaya varmıştı.

XII. BALKAN SAVAŞLARI (1912-1913)

Balkan sorunu, yalnızca Osmanlı Devleti ile Balkan devletlerini değil; aynı zamanda, Büyük Güçleri de ilgilendirmektedir. Balkanlar'da doğrudan çıkarları söz konusu olan başlıca üç Büyük Güç bulunuyordu: Kısmen bir Slav ulusu olması nedeniyle, Balkan Yarımadası'nı siyasal denetimi altına almak isteyen Rusya; sınırları içerisinde Sırp, Hırvatlar ile Romenleri de barındıran ve Balkan Yarımadası'nın batı bölgesini hükümlarlığı altına almayı amaçlayan Avusturya-Macaristan ve Adriyatik'in doğu kıyısını denetimi altına almayı isteyen İtalya. Bu bölgede İngiltere'nin doğrudan çıkarları söz konusu değildi; ancak İngiltere, Rusya'yı Akdeniz'den ve Balkanlar'dan uzak tutmak istiyordu. Fransa da Akdeniz'le ilgiliydi ve bu nedenle, Rusya'ya karşı bir tutum benimsemişti. Almanya'nın Balkanlar'a ilgisi ise, 1890'lara değin yalnızca Avusturya'yla ilişkisi yüzünden söz konusuydu; bu tarihe değin, İstanbul'un kimin eline geçeceği ya da Balkan Yarımadası'nı kimin işgal edeceği Almanya'yı hiç ilgilendirmemişti. Bismarck'ın politikası, Balkan topraklarının nüfuz bölgelerine ayrılarak, bölgenin doğusunun Rusya'ya, batısının da Avusturya'ya verilmesinden yanaydı. Ancak Bismarck, bu konuda ne Rusya'nın ne de Avusturya'nın onayını sağlayabilmişti.¹

Balkanlar'ın 1878 Berlin Antlaşması ertesinde ise durumu şöyleydi: Doğu Rumeli Bulgaristan Prenslığı'ne bağlanmış, Bosna ile Hersek Avusturya İmparatorluğu'na katılmış ve Bulgaristan da bağımsızlığını ilan etmişti. Bulgaristan, Berlin Antlaşması'nın kendi çıkarları doğrultusunda değiştirilmesini istemektedir. Yunanistan, Girit ile Adalar'ın yanı sıra, Makedonya'nın da bir

1 Dickinson, *age*, s.156.

kısmını ele geçirmek istiyordu. Sırpların "Yugoslavya" ülküsü Makedonya'dan geçmekte ve Selanik'e değin uzanmaktaydı. Karadağ da, bölgedeki köy ve kasabalarının sayısını artırmak peşindeydi. Romanya, sınırdaş olmadığından Osmanlılardan toprak alacak durumda olmayan tek Balkan ülkesiydi. Arnavutluk ise, önce özerklik daha sonra da bağımsızlık istiyordu.

Balkan devletlerinin Osmanlı boyunduruğundan kurtulabilmek için, Büyük Güçlerden birinin desteğini sağlamaları gerekiyordu ve bu Güç de, kendilerine en yakın hissettikleri Rusya'ydı. Nitekim Rusya, Balkan devletleri arasında bir ittifakın akdedilmesi doğrultusunda çaba harcıyordu. Böyle bir ittifak mutlaka Osmanlı Devleti'ni hedef alacaktı; ancak, aynı zamanda Avusturya'ya da karşı olacaktı. Bu amaca yönelik görüşmeler 1909 yılında başlamış ve 1912 yılında ittifak antlaşmaları tamamlanmıştı. Burada şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Balkan politikalarını saptayan Büyük Güçlerdi ve Balkan sorunu, bir Avrupa savaşının patlak vermesine neden olacaktı.

Rusya'nın, Balkanlar'a yönelik üç amacı bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi, Balkan devletleri aracılığıyla Osmanlıları sürekli olarak bunalım içinde tutmak; ikincisi, Balkanlar'daki Slav devletlerini nüfuzu altına alarak, Boğazlar doğrultusunda kendine yol açmak; üçüncüsü de, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlar'da yayılmasını önlemektir.

Avusturya'nın, Balkanlar'a yönelik amaçları ise şöyleydi: Balkanlar'da Rus nüfuzunu baltalamak, kendine Selanik doğrultusunda bir yol açmak ve özerk bir Arnavutluk'un kurulmasını sağlayarak, Sırbistan'a Adriyatik yolunu kapatmak.² Avusturya'nın Balkan politikası Almanya tarafından da desteklenmekteydi. Almanya'nın, Balkanlar'da doğrudan çıkarları bulunmamaktaydı. İtalya da, henüz bu bölgede önemli bir rol oynayacak durumda değildi.

1. Balkan İttifakı

Nisan 1909'dan itibaren Sırp Hükümeti, Bulgaristan'la bir ittifak oluşturma çabasıındaydı. Sırpların amaçları, güneye doğru bir miktar genişlemek ve Bosna-Hersek'i topraklarına katmış olan ve Selanik'e doğru yayılmak isteyen Avusturya'ya karşı Bulgaristan'ın desteğini sağlamaktı.

Öte yandan Bulgarların amacı, Makedonya'nın büyük bir bölümünü ve Trakya'yı elde etmektir. Bulgarlar, Ayastefanos Antlaşması'ndan bu yana Makedonya'nın tümünü kendi toprakları olarak saymaktaydı.

Rusya, Avusturya'nın ve Cermenlerin güneye doğru ilerlemesine karşı bir Slav seddi çekmeyi, Osmanlı Rumelisi'ni Balkan devletleri arasında paylaştırmayı ve bu Slav seddinin gerisinde İstanbul'da ve Boğazlar'da kendine daha

2 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.9, s.288.

uygun bir düzen sağlamayı istiyordu. Fransa ise, Rusya'nın Balkan tasarılarına engel oluşturabilecek bir tutum takınmamaya özen gösteriyordu.

Daha önce de belirtildiği gibi, 13 Mart 1912 tarihinde Sırbistan ile Bulgaristan arasında imzalanan bir antlaşmayla bu iki devlet, Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarını işgal niyetinde olabilecek herhangi bir büyük devlete karşı bağımsızlıklarını ve bütünlüklerini savunmak amacıyla birleşmeye karar vermişti. Sırbistan ile Bulgaristan, ortaklaşa Osmanlı Devleti'ne karşı zafer kazanırsa; Sırbistan, Kuzey Makedonya'nın bir parçasını (San Plamino'nun batısında ve kuzeyindeki topraklar); Bulgaristan da, Makedonya'nın geri kalan kısmını (Rodop ile Struma Nehri doğusunda kalan bölge) alacaktı. "Tartışmalı bir bölge"nin kime ait olacağına ise Rus Çarı II. Nikola karar verecekti. Çar'ın kararının ise Sırlardan yana olacağı anlaşıyordu.

Sırbistan, yukarıda sözü edilen antlaşmanın Osmanlı Devleti'ne karşı olduğu gibi, Avusturya-Macaristan'a da karşı olduğu görüşündeydi. Bulgarlara göre ise bu antlaşma, yalnızca Osmanlı Devleti'ni hedef almaktaydı. Bulgar Kralı Ferdinand, İstanbul'a girme düşleri görmekteydi. Bu antlaşmanın oluşturulmasında önemli bir rolü olan Rus Hükümeti, antlaşmanın başlıca amacının Balkanlar'daki Avusturya nüfuzunun yayılmasını önlemek olduğu görüşündeydi. Rusya, Boğazlar'ın koruyucusu olarak, toprakları genişletilmiş bir Bulgaristan'ın yerine Osmanlı Devleti'ni yeğliyordu.³ Rus Hükümeti, Bulgarların İstanbul'u ele geçirmelerini hoşgörmek bir yana; onları, Boğazlar'ın savunmasında vazgeçilmez olarak varsaydıkları Edirne'den bile uzak tutmak istiyordu.

Sırp-Bulgar Antlaşması'ndan Fransa ile İngiltere de haberdar edilmiş; ancak, antlaşmanın metni bu iki devlet yetkililerine gösterilmemişti. Sırp-Bulgar Antlaşması, bir Balkan koalisyonunun çekirdeğini oluşturmaktaydı.

Öte yandan, 29 Mayıs 1912'de Yunanistan ile Bulgaristan arasında Osmanlı Devleti'ne karşı bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma; taraflardan birinin ya kendi topraklarında ya da antlaşmalardan doğan haklarının sürekli biçimde ihlali yoluyla Osmanlı Devleti'nin saldırısına uğraması durumunda, diğerinin saldırıya uğrayan tarafın yardımına gideceğini öngörmekteydi. Yunanistan, bu antlaşma ile Selanik'i ve hatta İstanbul'u ele geçirmeyi ümit ediyordu; oysa, bu iki kenti Bulgarlar kendilerine ayırmıştı. Bu antlaşma, Girit konusunda bir Osmanlı-Yunan savaşının çıkması durumunda, Bulgaristan'ın "iyi niyetli taraf-sızlık" politikası izleyeceğini öngörüyordu.

Karadağ da, Eylül/Ekim 1912'de Balkan devletlerinin ittifakına katılmıştı. Böylelikle 1912 sonbaharında, merkezi Bulgaristan olmak üzere akdedilen bir dizi ittifak ile antlaşma, bütün Balkan devletlerini Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanlıkta birleştirmektedir.

3 Anderson, *age*, s.292.

Balkan İttifakı'nın en etkin üyesi Bulgaristan'dı ve ittifaklar onun çevresinde oluşturulmuştu. Balkan ittifakı kurulduktan sonra, Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki savaştan yararlanarak, savaş hazırlıklarına girişen ilk devlet de Bulgaristan oldu. Bulgaristan, Makedonya'da bulunan Bulgar çetelerini harekete geçirmiş; Ağustos sonlarında ve Eylül başlarında Makedonya'da büyük karışıklıklar çıkartılmıştı. Öte yandan, Karadağ sınırında da çarpışmalar olmaktaydı. Eylül sonlarında Yunanistan'ın ordusunu Tesalya'ya yığması üzerine, Balkanlar'ın durumu büsbütün karışmıştı.

Balkan İttifakı, Osmanlı Devleti'nden toprak koparma ilkesine dayanmaktaydı. Ancak bu ittifak, Balkan devletleri arasında uzun ömürlü bir işbirliğini sağlayacak olan temel ilkelerden yoksundu. Bir Balkan devleti olan Romanya ittifakın dışında bırakılmıştı. İttifak, dört Balkan devleti arasında ortak bir antlaşma ile oluşturulmamış; Bulgaristan'ın Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ ile yapmış olduğu ayrı ayrı antlaşmalarla oluşturulmuştu. İttifaka giren dört Balkan devletinden üçü olan Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ halkları Slav ırkındandı. Slavizm, Rusya'nın Balkan politikasının temeliydi. Balkan İttifakı girişimi ancak Rusya'nın desteklemesiyle gerçekleştirilmişti. Rusya, Balkan İttifakı'nın savunma amaçlı bir düzenleme olmaktan ziyade, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki hükümranlığına son vermek üzere oluşturulduğunun bilincindeydi.

Fransa, 1 Nisan 1912'de Sırp-Bulgar Antlaşması'nın varlığından Rusya tarafından haberdar edilmişti. Fransız politikası, Poincaré'nin başbakanlığa getirilmesi üzerine 1912 yılının başında değişikliğe uğramıştı.⁴ Poincaré'nin başlıca siyasal amacı, Fransa'nın öteki Büyük Güçlere eşit bir devlet olduğunu yeniden gözler önüne sermektir. Poincaré, Rusya ile İngiltere'den Fransa ile dayanışma içinde olmasını talep ediyordu. Poincaré, Fransız Hükümeti'nin, yalnızca Balkan sorunları nedeniyle askerî bir harekâta girişmeyeceğini açıklamıştı. Öte yandan Poincaré, Fransa'nın Rusya ile olan ittifakına bağlılığını dile getirmekteydi. Bu ittifak uyarınca, Rusya Almanya ya da Almanya tarafından desteklenen Avusturya'nın saldırısına uğrarsa Fransa, Rusya'nın yardımına gidecekti. Poincaré, Balkanlar'da bir savaşın çıkmasını tahrik etmek istemiyordu; ancak, böyle bir savaş gerçekleştiği takdirde, bağımsız bir Güç olarak davranmaya hazırdı.

Üçlü İtilaf Güçlerinden hiçbirisi Balkanlar'daki olası çatışmayı önlemeye yeltenmemişti. İngilizler, İran'la meşguldü ve Rusya ile anlaşmazlığa düşmemek için Balkan sorununu göz ardı etmişti. Rusya, bir Balkan savaşının çıkmasını istemiyordu. Rusya, Boğazlar sorunu dışında başka hiçbir nedenle savaşa

4 Raymond Poincaré, 1912-1913 yıllarında Fransa'nın Başbakanı ve Dışişleri Bakanı olarak görev yapmış; 1913 yılında da Fransa'nın Cumhurbaşkanlığı'na seçilmişti.

girmek istemiyordu.⁵ Üçlü İtilaf gibi Üçlü İttifak üyeleri de Balkan sorununda pasif bir tutum takınmıştı. İtalya, Balkanlar'daki çatışmayı olumlu karşılamıştı; Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki barış antlaşması Balkan savaşları patlak verdiği zaman 15 Ekim 1912'de imzalandı. Almanlar ise, bir yandan Osmanlı'yı koruyuculukları altına almış; öte yandan da, Balkan ulusçuluğunun kazanacağı zaferin kendilerine yarar sağlayacağı görüşünü benimsemişti.

*Fransa Başbakanı ve Cumhurbaşkanı
Raymond Poincaré (1912-1920)*

Avusturya-Macaristan, olası bir Balkan savaşının dışında kalmak istiyordu. Balkanlar'da bir savaş Avusturya'nın da işine gelmiyordu. Balkan ulusçuluğunun zafer kazanması, Habsburg monarşisi açısından çaresi olmayan bir felaket olarak görülüyordu. Avusturya, Sırların toprak kazancına karşıydı; Avusturya, Sırbistan'ın Adriyatik'te bir limana sahip olmasına izin vermeyecek ve bağımsız bir Arnavutluk'un kurulmasında diretecekti. Sırbistan'ın büyümesi Avusturya'nın yönetimi altında bulunan Slavları, Bosna-Hersekliileri, Hırvatları ve Slovenleri Sırbistan'ın yanına çekebilirdi.

Rusya, Sırlara, Adriyatik'te Sırbistan'a bir liman verilmesi için savaşmaya çağını bildirmişti. Rusların başlıca korkusu Bulgarların İstanbul'u ele geçirebilme olasılığıydı. Bunu önleyebilmek için, Ruslar savaşa girmeye hazırdılar. İstanbul'un işgal edilmesi durumunda ise Rusya, bütün Karadeniz filosunu İstanbul'a gönderme zorunda kalabilecekti.

Balkanlar'daki savaşın Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında bir çatışmaya neden olması beklenmekteydi; ancak, bunun tam tersi olmuş ve bu savaş iki devleti birbirine yaklaştırmıştı. Rusya, İstanbul konusunda Bulgaristan'a;⁶ Avusturya-Macaristan da, Arnavutluk konusunda Sırbistan'a karşı direnecekti. Öte yandan Almanlar, Rusları İstanbul'dan uzak tutabilmek için, İngiltere ile Fransa'ya işbirliği çağrısında bulunmuştu. İngiltere Dışişleri Bakanı Grey, bu öneriye olumsuz yaklaşmadı, çünkü Grey, Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumunda, İstanbul'un serbest bir şehir haline getirilmesini istiyordu. Poincaré de, Rusları İstanbul'dan uzak tutmak istiyordu. Poincaré'nin çözümü, Rusların

5 Taylor, *age*, s.489.

6 Ruslar, Boğazlar'da Osmanlı Devleti'nin ya da Rusya'nın egemenliği dışında başka hiçbir devletin egemenliğini tanııyordu.

Sırbistan'ı desteklemesini sağlamak ve Fransa'nın da, bu durumda Rusya'yı destekleyeceğine söz vermektir. Poincaré'nin amacı, Rusya'nın İstanbul'u işgalini ya da Rusya-Avusturya ortaklığını önlemektir. Poincaré, Fransa'nın bağımsızlığını da güvence altına alan Fransız-Rus ittifakını korumaya kararlıydı.

Eylül 1912 sonlarında Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan, Osmanlı Devleti'yle ve gerekirse Avusturya ile de bir savaşa hazırды. Balkan devletleri, Osmanlı Devleti Trablusgarp Savaşı ile meşgulken Osmanlı Devleti'ne saldırı-maktan yanaydı; ancak Rusya, o tarihte savaşa hazırlıklı olmadığı için, savaşın patlak vermesini engellemek yolunda çaba harcıyordu. Rusya'nın bu tutumuna karşın Balkan devletleri bir an önce savaşın başlatılmasından yanaydı.

30 Eylül'de Balkan devletlerinin seferberlik ilan etmesi üzerine Büyük Güçler, 8 Ekim 1912'de, Balkan devletlerine şu ortak notayı gönderdiler: Büyük Güçler, barışı bozacak davranışlara karşıydılar ve Makedonya'daki reform işini kendi ellerine alacaklardı. Buna karşın yine de bir savaş çıkacak olursa, o zaman Balkan sınırlarının değişmesine izin vermeyeceklerdi.

Büyük Güçler, Balkan devletlerine yaptıkları çağrıyla eş zamanlı olarak, Osmanlı Devleti'ne de bir nota gönderdiler ve reform sorununu kendilerinin ele alma niyetini ortaya koydular. Osmanlı Devleti ise, bu notaya herhangi bir dış baskıdan bağımsız olarak, kendisinin reformları uygulamaya koyacağı yolunda bir yanıt verdi.

2. Birinci Balkan Savaşı (8 Ekim 1912)

8 Ekim 1912'de Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Öte yandan, 13 Ekim'de Balkan İttifakı devletleri de Osmanlı Hükümeti'ne ortak bir nota sundular. Notada özetle, Osmanlı Devleti'ndeki toplulukların özgürlüklerinin yeniden sağlanması ve onaylanması, her topluluğun Meclis-i Mebusan'a oran üzerine mebus göndermesi; halkı Hristiyan olan vilayetlerde Hristiyanların hükümet memurluklarına kabul edilmesi; Hristiyan okullarının Müslüman okullarıyla eşit olmasının onaylanması ve Hristiyanların, Hristiyan kadrolarında hizmet yapmak üzere askere alınmaları yer alıyordu. Osmanlı Hükümeti, bu notayı kabul etmedi.

16 Ekim'de Osmanlı Hükümeti, Balkan İttifakı devletlerinin kendisine savaş açmalarını beklemeden ordularına harekete geçme emri vermişti.

Padişah V. Mehmet, 1912 Temmuz'unda sadrazamlığa dürüst bir asker olarak tanınan Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı getirmişti. Tarihte "Büyük Kabine" olarak bilinen Hükümeti'ne Ahmet Muhtar Paşa, İttihat ve Terakki'den kimseyi almadı. "Büyük Kabine" iktidarda kaldığı sürece, İttihat ve Terakki devlet yönetiminde etkili olamamıştı.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın başında olduğu Osmanlı Hükümeti'nin, Balkan İttifakı'nın varlığından haberi bile yoktu. Buna gerekçe olarak Gazi Ahmet Muhtar Paşa, bu ittifakı oluşturan antlaşmaların ve sözleşmelerin gizliliğini öne sürmekteydi.

Balkan Savaşı'nın başladığı gün Avusturya ile Rusya, Balkan devletlerini statükonun hiçbir biçimde değişmemesi konusunda uyarmıştı. Rusya, birkaç yıldan beri Karadağ'a yapmakta olduğu malî ve askerî yardımı sona erdirdi. Ancak, birkaç gün içinde Büyük Güçlerin uyarısına kulak asmayan öteki Balkan devletleri de savaşa katılmıştı.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti, savaş yönetecek bir hükümette bulunması gereken niteliklerden hiçbirine sahip değildi. Bu Hükümet, İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı yürütülen ülküsüz bir muhalefetin savaşımı sonunda kurulmuştu.

Osmanlı Ordusu ise, Balkan Savaşı arifesinde acınacak bir durumdaydı. Ordunun örgütü ve eğitimi yetersizdi. Alaylı subaylar ordudan çıkarılmış, okuldan yetişen subayların azlığı nedeniyle alaylı subayların yerleri doldurulmamıştı. Ordunun geri hizmeti, iletişim ile sağlık hizmetleri de perişan denecek durumdaydı. Savaşın ilk günlerinde erler ve hatta komutanlar açlıktan feryat etmeye başlamıştı. Savaş sırasında telgraf iletişimi adeta durmuştu, çünkü telsiz telgraf makinalarını kullanabilecek kimse yetiştirilmemişti. Keşif uçakları pilot yokluğu nedeniyle kullanılamamaktaydı. Savaş sırasında ileri hatlar için hiçbir sağlık örgütü kurulmamış ya da bu doğrultuda hiçbir önlem alınmamıştı.

Ünlü Osmanlı tarihçisi Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'a göre, savaşın ilan edildiği gün Sadrazam ile Harbiye Nazırı, Osmanlı Ordusu'nun sayısı hakkında bile kesin bir bilgiye sahip değildi.⁷ Balkan Savaşı'nın başladığı sırada ordunun morali temelinden sarsılmıştı. Uzun süre silahlı tutulan erler askerlikten yılgınlık içerisindeydi. Ordunun çekirdeği olan Türk köylüsü sefalet içinde yaşamaktaydı. Bazı askerler savaşta düşmana teslim olmaktan bile çekinmemişti. Osmanlı Devleti'nin Rumeli vilayetlerinde yaşayan Müslüman halk askere alınmak istemiyordu. Örneğin, Priştine Arnavut tümeni savaş başlar başlamaz dağılmıştı. Arnavut yedeklerden bir tek askeri bile silahlı almak mümkün olamamıştı. Osmanlı Hristiyanları da askerliğe alışıktı ve bunlar din kar-

*Sadrazam
Gazi Ahmet Muhtar Paşa
(Temmuz-Ekim 1912)*

7 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.9, s.306.

deşlerine karşı silah kullanmak istemediklerinden, ilk fırsatta ordu saflarından kaçmıştı. Osmanlı Ordusu, Balkan Savaşı başlamadan önce yenilgiye adaylığını koymuştu denebilirdi.

Osmanlı Devleti, Balkan devletlerine karşı savunma esaslarına dayalı bir savaş planı hazırlamıştı. Buna göre Rumeli; Trakya ve Makedonya olmak üzere iki savaş alanına ayrılmıştı. Osmanlı Ordusu, Trakya'da Bulgarlara, Makedonya'da da Sırlara, Karadağlılara ve Yunanlılara karşı savaşıyordu. 18 Ekim'de Bulgar güçleri saldırıya geçtiler. Oysa, Osmanlı Ordusu henüz seferberliğini tamamlayamamıştı. İletişim güçlüğü yüzünden birlikler arasında ortak hareket sağlanamamaktaydı. 21 Ekim'de Mahmut Muhtar Paşa'nın komutası altındaki Osmanlı güçleri karşı saldırıya geçtiler. Ancak, askerlerin çoğu "Biz Rumeli için harbetmeyiz!" diye mevzilerini bırakmıştı. Düşmana karşı koyanların azlığı nedeniyle, Bulgarlar savaşı kazanıp Kırklareli'ne girmeyi başardı. Bu savaşın sonunda 15.000 Osmanlı askeri düşman eline geçmişti.

Birkaç haftada Balkanlar'daki Osmanlı savunması çökmüştü. Makedonya üç Balkan devleti tarafından ele geçirildi. Osmanlılar açısından Balkan Savaşı bozgun, sefalet ve felaket anlamına geliyordu. Düşman orduları Çatalca'ya değin gelebilmişti. Yüzbinlerce Müslüman yerlerini ve yurtlarını bırakarak Rumeli'den göç etmeye kalkıştı.

Bulgarlarla olan savaşın sonunda Osmanlı Ordusu, Çatalca-Terkos hattına değin geri çekilmiş ve böylelikle, Bulgar güçleri İstanbul yakınlarına değin gelmişti. Öte yandan Karadağlılar, 15 Ekim ile 31 Ekim arasında Osmanlı güçlerini perişan ederek, Berno ve İpek'i ele geçirmişti. 19 Ekim'de de Sırp güçleri ileri harekete geçmiş ve Osmanlı güçleriyle çarpışarak 20 Ekim'de Podiyevo'yu, 21 Ekim'de Priştine'yi ve 23 Ekim'de de Geylan'ı almıştı. Osmanlı güçlerinin geri çekilişi bozgun halindeydi. Üsküp, Koçana, İştîp, Pirlepe ve Manastır da Sırpların eline geçmiş ve Sırp'lar da, Bulgarlar gibi Osmanlı karşısında zafer kazanmıştı.

Öte yandan, 19 Ekim'de Osmanlı Ordusu Yunan Ordusu'yla savaşa girişmişti. Yunan güçleri Alasonya'ya girmeyi başarmış ve Serfiçe, Kozaka, Grebene ve Karaferiye'yi işgal etmişti. Önce Yenice'ye çekilen Osmanlı güçleri, buradan da Selanik'e geri çekilmek zorunda kaldılar ve 8 Kasım'da Selanik düşmana teslim oldu. Ne yazık ki, Selanik kenti bir mermi bile atamadan teslim olmuştu! Böylelikle, Atatürk'ümüzün doğum yeri olan Selanik'te Osmanlı hükümrânlığı sona ermiş oluyordu.⁸ 3 Kasım'da Preveze'yi, 13 Kasım'da da Mezova'yı alan Yunan güçleri Kasım sonlarında Yanya kalesini kuşatmıştı.

8 Selanik'ten İstanbul'a göç eden Osmanlı Müslümanları arasında Atatürk'ümüzün annesi Zübeyde Hanım ile kızkardeşi Makbule Hanım da bulunmaktadır.

Balkan Savaşı'nda Osmanlı güçlerinin yenilgiye uğramasında; Başkomutanlığın, savaş bölgelerindeki komutanlıklarla savaşın nasıl başarıyla yürütüleceği konusunda görüş ayrılığına düşmesinin, Başkomutanlığın ne yapmak istediğini bilmediğine ilişkin orduda yaygın bir kanının yaratılmış olmasının, askerinin moralinin düşük olmasının ve savaşılmaya istekli olmamasının ve Babıâli ile telgraf iletişiminin sağlanamamasının önemli rolü olmuştu.

Balkan Savaşı sırasında Osmanlı deniz güçleri de kara güçleri gibi modern bir savaşı yürütebilecek durumda değildi, çünkü II. Abdülhamit döneminde donanma Haliç'te çürümeye bırakılmıştı. Ege Denizi'nde savaş inisiyatifi Yunan donanmasındaydı. 22 Ekim'de Limni, 31 Ekim'de İmroz ve Taşoz, 4 Kasım'da Sakız, 7 Kasım'da Bozcaada ve 17 Aralık'ta da Midilli Adaları Yunanlıların eline geçmişti.

29 Ekim 1912'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın sadrazamlıktan çekilmesi sağlanmış ve yerine Kâmil Paşa getirilmişti.⁹ Ancak, sadrazam değişikliği de durumu kurtaramayacaktı, çünkü Osmanlı yenilgisinin kökeninde çok daha derine giden nedenler bulunmaktaydı. Ordu komutanları ile Harbiye Nazırı, Balkan sorununun savaş yerine diplomasi yoluyla çözülmesi gereği üzerinde durmaktaydı. Ancak, ordunun çözemediği bir sorunun diplomasi yoluyla çözülmeye gidilmesiyle Osmanlı Devleti büyük kayıplara uğrayacaktı.

Rusya, 2 Kasım 1912'de sirküler bir nota göndererek, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u ve çevresini elinde tutabilmesini sağlamak amacıyla, Büyük Güçlerin müdahale edebileceğini bildirmektedir. Osmanlıların Çatalca hattını ellerinde tutamamaları durumunda Rusya, İstanbul'un savunulmasına yardım etmek amacıyla Karadeniz filosunu göndermeye hazırды. Bu nedenledir ki Rusya, Bulgaristan Kralı Ferdinand'ın topraklarını Marmara Denizi'ne değin genişletme isteklerini duymazlıktan gelmişti.

Öte yandan Fransa 16 Kasım'da, Balkanlar'daki inisiyatifi Rusya'ya bırakacağını açıklamıştı. İtalya, Sırbistan'ın Adriyatik'e değin genişlemesini önleme konusunda Avusturya-Macaristan ile aynı görüşü paylaşıyordu, çünkü bu kıyılara yönelik İtalya'nın kendi emelleri vardı. İngiltere, bir yandan bağımsız bir Arnavutluk'un yaratılmasına yardım etmek; öte yandan da, Boğazlar aracılı-

*Sadrazam Kâmil Paşa
(Ekim 1912-Ocak 1913)*

9 Kâmil Paşa, kurduğu Hükümet'te İttihat ve Terakki'yi dışarıda bırakmıştı.

ğıyla yapılan ticarete müdahaleyi önlemek istiyordu. Almanya'nın ise, Balkan Savaşı'na yönelik kesin bir politikası yoktu. Ancak, Rusya ile Fransa'nın düşmanca politikalarının aksine Almanya, Osmanlı Hükümeti'ni önemli dış politika konularında desteklemekteydi.

Balkan devletlerinin, özellikle de Sırbistan'ın başarısından en büyük kuşkuyu duyan devlet Avusturya'ydı. Sırbistan, kazandığı başarılarından yararlanarak, topraklarını Adriyatik'e değin genişletmek ve Arnavutluk bölgesinin kuzeyinde alacağı bir limanla denize çıkmak istiyordu. Avusturya ise, Sırbistan'ı Adriyatik Denizi'nde istediği limandan yoksun bırakmak amacıyla, Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk vilayetlerini bağımsız bir devlet haline getirmekten başka çare görmüyordu. Avusturya'nın bu isteğini İtalya da destekliyordu.

Sırp ordularının Arnavutluk'a doğru ilerlemeleri üzerine Arnavutlar Ekim sonlarında bağımsızlıklarını ilan edince, Avusturya ile İtalya Arnavutluk'un, Rusya ise Sırbistan'ın arkasında yer almıştı. Böylece, Balkanlar'da yeni bir Rusya-Avusturya anlaşmazlığı ortaya çıkmaktaydı.

Öte yandan, Bulgarların İstanbul'a girebilme olasılığı göz önüne alınarak, Padişah'ın ve Osmanlı Hükümeti'nin Anadolu'ya taşınması bile düşünülmekteydi. Sadrazam Kâmil Paşa, 12 Kasım 1912'de Bulgar Kralı'na ateşkes önerisinde bulunmuştu. Öte yandan, İstanbul önlerine savaş gemilerini göndermiş olan Almanya, Fransa, İngiltere, Rusya, İtalya, Amerika ve Avusturya, Bulgarların İstanbul'a girmeleri durumunda uyruklarını ve çıkarlarını korumak için aralarında anlaşarak, karaya toplamı 2.250'ye ulaşan bir güç çıkarmıştı.

18 Kasım'da Bulgar saldırısı Çatalca önünde kırıldı; böylelikle Bulgarların, İstanbul'a girme ümidi yok olmaktaydı. Ateşkes görüşmeleri, Bulgar, Yunan ve Osmanlı temsilcileri arasında 28 Kasım'da başlamış ve 3 Aralık'a değin sürmüştü. Görüşmelerde Bulgar temsilcileri, Sırbistan ve Karadağ adına da konuşmuştu. Bulgarlar, Edirne'nin kendilerine teslim edilmesini ve Çatalca'nın boşaltılmasını istemekteydi. Osmanlılar, bu istekleri reddettiler. Aralık başlarında Babiâli ile Balkan devletleri arasında ateşkes protokolü imzalandı. Bu protokole göre, savaşçı tarafların orduları o günkü mevkilerini korumayı sürdürecekti.

Savaşçı taraflar, barış görüşmelerinin 15 Aralık 1912'de Londra'da başlaması üzerinde görüş birliğine varmıştı. Barış görüşmelerinin konusu, Balkan İttifakı devletleriyle Osmanlı Devleti arasında barışın kurulmasını sağlamak, yani Doğu Avrupa'da savaşla bozulmuş olan dengeyi yeniden kurmaktı. Ancak bu yeni dengenin kurulması, Balkan devletlerini olduğu kadar Osmanlı Devleti'yle ilişkileri bulunan Büyük Güçleri de ilgilendirmekteydi.

3. Londra Konferansları (1912-1913)

Barışı görüşmek üzere Londra'da iki konferansın toplanması kararlaştırılmıştı. Birinci konferans savaşı taraflar arasında yapılacak; ikinci konferans ise, Büyük Güçlerin Londra'daki Büyükelçileri arasında gerçekleşecek ve bu konferansın ismi "Elçiler Konferansı" olacaktı. Bu ikinci konferansta, Arnavutluk sorunu ile Sırbistan'ın liman isteği görüşülüp bu konuda bir karara varmaya çalışılacaktı. Yunanistan'ın, Ege Adaları'nın kendisine verilmesi yolundaki isteği de Elçiler Konferansı'na bırakılmıştı.

Londra Konferansı 16 Aralık 1912'de açıldı. Konferans'ta Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ, Sırbistan ile Osmanlı Devleti temsil ediliyordu. Konferans, 16 Aralık 1912-6 Ocak 1913 tarihlerinde dokuz toplantı yapmıştı. Balkan devletlerinin barış koşulları şöyleydi: 1) Avrupa'daki Osmanlı topraklarının Tekirdağ'ın batısındaki Gelibolu dışında, Balkan devletlerine terk edilmesi; 2) Ege Adaları'nın bırakılması; 3) Osmanlı Devleti'nin Girit'teki haklarından vazgeçmesi.

28 Aralık'ta da Osmanlı Devleti karşı koşullarını bildirmişti: 1) Osmanlı Devleti, Trakya'da hükümrانlığını koruyacak; Edirne Vilayeti Osmanlı yönetiminde kalacaktı. 2) Makedonya'da Selanik başkent olmak üzere, Osmanlı hükümrانlığında özerk bir hükümet kurulacaktı. 3) Arnavutluk, Osmanlı hanedanından bir prens tarafından yönetilmek üzere, Osmanlı Padişahı'nın hükümrانlığında özerk bir yönetime kavuşturulacaktı. 4) Osmanlı hükümrانlığı Ege Adaları'nda sürecekti. 5) Girit sorunu konferansın yetkileri dışında kalmakta ve Osmanlılar ile koruyucu Büyük Güçleri ilgilendirmekteydi.

Konferansın 3 Ocak 1913 tarihli toplantısında Büyük Güçler, Osmanlı Devleti'nin Edirne, Adalar ve Girit üzerindeki hak ve hükümrانlığından vazgeçmesi için üç günlük bir ultiimat verdiler. Osmanlı Hükümeti, Girit üzerindeki haklarından vazgeçmekle birlikte, İstanbul, Boğazlar ve Batı Anadolu'nun güvenliği açısından Edirne ile Adalar'dan vazgeçmeyeceğini bildirdi. Böylelikle, savaşan taraflar arasındaki konferans çıkmaza girmiş oluyordu.

Elçiler Konferansı ise, 17 Aralık 1912'de, İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey'in başkanlığında Berlin Antlaşması'nı imzalayan Büyük Güçlerin Londra'daki büyükelçilerinin katılımıyla başlamıştı. Elçiler Konferansı'yla, "Avrupa Uyumı" adeta yeni baştan sergilenmekteydi. Konferansta, Osmanlıların Balkanlar'dan çıkarılması üzerinde kesin bir anlaşmaya varılmıştı. Balkan devletlerinin savaş sırasında kazanmış oldukları topraklar üzerinde Osmanlı yönetiminin yeniden kurulması artık söz konusu değildi. İstanbul'a ilişkin ise statükonun korunması kabul edilmişti. Savaş zamanında silah ve mühimmat geçirilmemesi koşuluyla Sırbistan'ın, Adriyatik üzerinde bir limandan yararlan-

ması konusunda görüş birliğine varıldı. Öte yandan, Avusturya-Macaristan'ın üzerinde idettiği ve Rusya'nın da kabul ettiği bir Arnavutluk Devleti'nin kurulması kararlaştırılmıştı. Sınırları sonradan çizilmek üzere, Osmanlı Padişahı'nın hükümlerine ve altı Avrupa devletinin denetimini altında özerk bir Arnavutluk kurulacaktı. Balkan Savaşı sırasında Ege Adaları Yunan filosu tarafından işgal edilmişti. On İki Ada ise, Trablusgarp Savaşı sırasında İtalyanların eline geçmişti. Elçiler Konferansı'nda, Ege Adaları üzerinde kesin bir karar verilmeyecek, bunlar üzerindeki Osmanlı hükümlerinin sona erdirilmesi kabul edildi. Bulgar sorunu ise Edirne üzerinde düğümlenmekteydi. Bulgarlar, bu kenti kendi sınırları içinde görmek istiyordu. Bulgarların bu isteği Büyük Güçlerce de destekleniyordu.

Rusya'nın başlıca kaygısı, Bulgarları İstanbul'dan uzak tutmaktı. Ancak Osmanlılar, Büyük Güçlerin yardımları olmadan da bunu kendi başlarına başatabilecek güçteydi. Konferansın başlıca görevi, Avusturya-Macaristan'ın üzerinde idettiği ve Rusya'nın da kabul ettiği bağımsız bir Arnavutluk'un kurulmasını uygulamaya geçirebilmektir. Balkan Savaşı'nın Büyük Güçler arasında bir çatışmaya neden olmaması "Elçiler Konferansı"nın kazandığı bir başarı olarak sayılabilir.

İngiltere Dışişleri Bakanı Grey, Almanya ya da onun müttefiklerine karşı Fransa, Rusya ve İngiltere tarafından ortaklaşa ya da ayrı ayrı hiçbir saldırıya ya da düşmanca politika izlenmemesi görüşündeydi. Grey, Üçlü İttifak ile Üçlü İttifak'ın barış içinde yan yana varlıklarını sürdürebilmesini savunurken Almanlar, İngiltere'yi mevcut dostlarından uzaklaştırmayı ümit etmekteydi.

17 Aralık 1912'de Büyük Güçler, Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota verdiler. Bu notada, Osmanlı Hükümeti'nden Büyük Güçlerin önerilerinin kabulü istenmekteydi. Büyük Güçlerin önerileri doğrultusunda Osmanlı Hükümeti, Edirne'yi Balkan İttifakı devletlerine bırakmalı, Ege Adaları konusunda da Büyük Güçlerin vereceği karara uymalıydı. Notada ayrıca, savaşın yeniden başlaması durumunda, İstanbul'un da tehlikeye girebileceği ve savaşın Osmanlı'nın Asya'daki vilayetlerine yayılabileceği belirtilmekte ve böyle bir durumda, Büyük Güçlerden herhangi bir yardım beklenmemesi uyarısında bulunulmaktaydı.

Bu arada Yarbay Enver Bey, Hükümet'i değiştirmek için, birkaç İttihatçı ile birlikte 23 Ocak 1913'te sadrazamlığı basmış; Sadrazam Kâmil Paşa'yı istifaya zorlamış ve Padişah'ın, Mahmut Şevket Paşa'yı sadrazamlığa atmasını sağlamıştı. Böylece İttihat ve Terakki Partisi, Enver Bey'in gerçekleştirdiği bu darbeye iktidara gelmiş ve 1918 Ekim'ine değin iktidarda kalmıştı.

İttihat ve Terakki Partisi açısından öncelikli sorun Edirne'yi geri almaktı. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin yapısını da yenilemek gerekiyordu; ancak, Mahmut Şevket Paşa'da da İttihatçılarda da devleti yenileyebilecek, köklü ve geniş atılım-

lar yapabilecek ufuk genişliği ve bilgi birikimi yoktu.¹⁰ Bu nedenledir ki, bunlar yalnızca orduyu ele almakla yetinmiş; ancak bunu yaparken de, çok vahim bir yanlışlığa damgalarını vurmuştu. Bu vahim yanlışlık, Osmanlı ordusunun ve donanmasının yenilenmesi ve çağın gereklerine uydurulması görevinin Almanlara verilmesiydi. Böylelikle, orduya ilişkin her tür bilgi Almanların eline geçmiş oluyordu. Koskoca Osmanlı İmparatorluğu, kaderini yabancı bir devletin eline bırakıyor ve yıkılma sürecini hızlandırmış oluyordu!

17 Aralık 1912 tarihli ortak notalarına Osmanlı Hükümeti'nden bir yanıt gelmeyince, Büyük Güçler ile Balkan devletleri 28 Ocak 1913'te, Londra'daki Osmanlı Delegasyonu'na barış görüşmelerinin kesildiğini ve savaşın 30 Ocak'ta başlayacağını bildirdiler.

Mahmut Şevket Paşa Hükümeti'nin cevabî notasında, Osmanlı Devleti'nin, Edirne'nin Meriç Nehri'nin sol kıyısında kalan kısmından vazgeçmemekle birlikte, sağ kıyısında kalan bölgeyi Büyük Güçlerin iradesine bırakacağı, Adalar üzerinde de Büyük Güçlerin vereceği karara uyacağı belirtiliyordu. Notada ayrıca Osmanlı Hükümeti'ne, gümrük tarifelerini yükseltmek ve eşitlik ilkesine göre ticaret anlaşmaları yapmak hakkının tanınması, yabancı postanelerin kapatılması ve kapitülasyonların kaldırılması konularında da güvence verilmesi hususları yer alıyordu. Osmanlı'nın bu istekleri, doğaldır ki Büyük Güçler tarafından kabul görmemişti.

*Sadrazam Mahmut Şevket Paşa
(Ocak-Haziran 1913)*

4. Londra Barış Antlaşması (30 Mayıs 1913)

4 Şubat 1913'te Balkanlar'da savaş yeniden başlamıştı. Başlıca savaş alanı Çatalca ile Gelibolu'ydu. Yanya, İşkodra ve Edirne kaleleri kendilerini savunmayı sürdürmekteydi. Ancak, Yanya 6 Mart'ta Yunanlıların eline geçmiş, Edirne de 26 Mart'ta Bulgarlara teslim olmak zorunda kalmıştı. Karadağ'ın 24 Nisan'da İşkodra'yı alması üzerine ise, Trakya'da Osmanlı direnişi sona ermişti.

Zıt çıkarlar yüzünden aralarındaki birliğin tehlikeye girdiği Balkan ülkelerinden Yunanistan, Bulgaristan ile Sırbistan, Osmanlı Hükümeti ile bir ittifak

10 Turgut Özakman, *Diriliş*, 14. basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008, s.25.

oluşturma çabası içerisindeydi.¹¹ Sadrazam Mahmut Şevki Paşa, Yunanistan ile yapılacak bir ittifakı en uygun seçenek olarak görüyordu. Osmanlı Hükümeti, Yunanlılar tarafından işgal edilen Ege Adaları'nın geri verilmesini istiyordu. Ancak Yunanistan'ın, bu adaları Osmanlı Hükümeti'ne geri vermeye hazır olmaması nedeniyle, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bir ittifak gerçekleşmemişti.

Osmanlı Devleti 30 Mayıs 1913'te, Balkan İttifakı devletleriyle Birinci Balkan Savaşı'nı sona erdiren Londra Barış Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmanın maddeleri şöyleydi: 1) Osmanlı Devleti, Ege Denizi'nde Enez'den Karadeniz'de Midye'ye uzanan hattın batısında kalan topraklarını Balkan devletlerine bırakmayı kabul etmekteydi. 2) Osmanlı Devleti, Arnavutluk sınırlarının çizilmesiyle Arnavutluk'a ilişkin bütün sorunların çözümünü Avrupalı Büyük Güçlere bırakmaktaydı. 3) Osmanlı Devleti, Girit üzerindeki her türlü hakkından Büyük Güçler lehine vazgeçmişti. 4) Osmanlı Devleti, Ege Adaları'nın kaderinin saptanmasını Büyük Güçlere bırakacaktı. 5) Osmanlı Devleti ile Balkan İttifakı devletleri, savaşın neden olduğu malî sorunların temsilcilerinin katılacağı devletlerarası bir konferansta çözüme kavuşturulmasını kabul etmişti.

Londra Antlaşması, Balkan İttifakı'nın çözülmesine neden olmuştu. Bulgarlar, Edirne önlerinde durdurulmuş; Sırp lar ise, bütün Makedonya'yı işgal etmişti. Adriyatik'e açılmaları engellenen Sırp ların başlıca kaygısı ise, Yunanlıların elinde olan Selanik'e giden demiryolunun denetimini ele geçirebilmektir. Londra Antlaşması'yla Osmanlı Devleti, hemen hemen Avrupa topraklarının tümünden vazgeçmekteydi.

Balkan Savaşı'yla en yakından ilgilenen Büyük Güçler Avusturya-Macaristan ile Rusya olmuştu. Habsburg İmparatorluğu, savaştan önceki duruma dönmemesini istiyordu. Alman Hükümeti, Balkanlar'da Avusturya'nın izleyebileceği maceraperest bir politikayı desteklememe eğilimindeydi. Avusturya'nın üzerinde önemle durduğu nokta ise, Sırbistan'ın, Makedonya'da ne kazanırsa kazanсын, hiçbir şekilde Adriyatik'e bir çıkış noktası elde etmemesiydi. Sırbistan'ın Adriyatik'te bir liman elde etmesi durumunda, Avusturya-Macaristan karşıındaki tutumu daha bağımsız olabilecekti. Ayrıca, böyle bir liman Sırp ların doğal koruyucusu olarak görülen Rusya'nın bir üssü olarak kullanılabilir ya da Sırbistan'ın kendisi bu limanı bir üssü olarak kullanarak, Adriyatik'i Avusturya gemiciliğine kapatabilirdi. Avusturya'ya göre bunu önlemenin en etkin yolu ise, bağımsız bir Arnavutluk devletinin yaratılması ve böylelikle, Sırbistan'ın batıya doğru genişlemesinin önüne geçilebilmesiydi.

Londra Antlaşması, Osmanlılarla Balkan devletleri arasında barışı kurmuş; ancak, Balkan devletlerinin savaşta kazanmış oldukları zaferin paylaşılması

11 Hacısalihoglu, *age*, s.415.

sonucu ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözememişti. Burada başlıca güçlük Makedonya'nın paylaşılmasından doğmaktaydı. Makedonya sorunu, Osmanlılar ile Balkan devletleri arasında Birinci Balkan Savaşı'nın başlıca nedeni olmuş; bu bölgenin paylaşılması sorunu ise, İkinci Balkan Savaşı'nın, yani bu kez Balkan devletleri arasındaki savaşın çıkmasına yol açmıştı. Balkan devletleri, Londra Antlaşması'nın getirmiş olduğu barıştan hoşnut kalmamıştı. Bu devletlerden her biri savaştan diğerinin daha çok kazanç sağlamış olduğu görüşündeydi.

Anımsanacağı üzere, Balkan İttifakı'nın temeli olan Mart 1912 tarihli Sırp-Bulgar Antlaşması'yla Makedonya üçe bölünmüştü. Bu antlaşma uyarınca; Bulgaristan, Rodop ile Avusturya'nın doğusunda kalan bölgede, Sırbistan ise, Şar Dağı ile Eğri Palanka'nın kuzey ve batısında kalan bölgede hak sahibi olacak, Makedonya'nın geri kalan kısmında ise özerk bir yönetim kurulacaktı. Bu özerk bölgenin paylaşılması gerektiğinde ise, Rus Çarı'nın hakemliğine başvurulacaktı.

Mart 1912 Antlaşması'na göre Bulgarların Makedonya'da paylarına düşen yerlerin büyük bir kısmı, Balkan Savaşı sonucunda Sırbistan'ın eline geçmişti. Bulgarlar, söz konusu antlaşmaya dayanarak, Sırpların işgali altında bulunan Manastır ile Ohri'yi ve Yunanlıların eline geçmiş olan Selanik'i istiyordu. Sırbistan, savaşta ele geçirmiş olduğu yerleri bırakmak niyetinde değildi. Yunanistan da, Selanik'ten vazgeçmeyi düşünmemekte ve Batı Trakya kıyılarında yayılmada kendini haklı görmekteydi. Bulgar istekleri hem Sırbistan'ın hem de Yunanistan'ın çıkarlarıyla bağdaşmadığından, bu iki devletin Bulgaristan'a karşı anlaşmaları bir zorunluluk haline gelmişti.

1 Haziran 1913'te, Sırbistan ile Yunanistan arasında Bulgaristan'a karşı bir ittifak antlaşması akdedildi. Buna göre iki devlet, ordularının işgal altında bulundurdıkları toprakları dikkate alarak sınırlarını çizecekti. Bulgaristan'ın bu sınırları tanımayıp güç kullanması durumunda ise, Sırbistan ile Yunanistan Bulgaristan'a karşı birlikte savaşıacaktı. Bu iki devlet Bulgaristan ile savaşa giriştikleri takdirde, Romanya'nın yardımını da sağlamış oluyordu.

5. İkinci Balkan Savaşı (29 Haziran 1913)

Osmanlı Devleti'yle savaşta savaşın yükünü en fazla üstlenenler Bulgarlar olmuş; ancak savaşın sonunda imzalanan Londra Antlaşması'yla Bulgarlar, savaştaki toprak kazanımlarını büyük ölçüde diğer Balkan devletlerine kaptırmıştı. Bunun üzerine Yunanistan ile Sırbistan'ı ele geçirebileceklerini varsayan Bulgarlar, 29 Haziran 1913'te bu iki devlete karşı savaş açmış ve böylelikle, İkinci Balkan Savaşı başlamıştı.

Savaş Bulgarların kesin yenilgisiyle son buldu. 5 Temmuz'da Yunanlılar Usturumca'ya girdiler. O zamana değin tarafsız kalmış olan Romanya, Dobruca'yı ele geçirebilmek için 10 Temmuz'da Bulgaristan'a karşı savaşa girdi. Romanya, Silistre'yi aldıktan sonra Sofya üzerine yürümeye başladı. Öte yandan Osmanlı güçleri de, Doğu Trakya'da ilerleyerek, 22 Temmuz'da Edirne'yi işgal etmişti. Bulgar Kralı Ferdinand, savaşın durdurulması için Romanya Kralı'na başvurmuş; Ferdinand'ın isteği kabul edilerek, barış görüşmelerine 20 Temmuz'da Bükreş'te başlanacağı kendisine bildirilmişti.

İkinci Balkan Savaşı, en çok Rusya'yı üzmüştü, çünkü Rusya'nın o kadar umut bağladığı Balkan birliği bozulmuştu. Avusturya ise, savaş boyunca Bulgaristan'ı destekledi. Eğer bu savaş Bulgaristan kazanacak olursa, Sırbistan'ın büyümesi durdurulacak; ancak Sırbistan kazanırsa, o zaman Balkanlar'daki Sırp kıskırtmalarını önlemek olanaksızlaşacaktı. Avusturya-Macaristan, Sırp topraklarını genişletmesinin her zaman karşısında olmuştu; ancak Avusturya, Romanya ile bir uyuşmazlığı da göze alamamaktaydı. Temmuz başında Avusturya, Almanya ile İtalya'ya Sırbistan'a karşı savaşa girmek ve böylelikle, Bulgaristan'a yardımcı olmak istediğini bildirdi. Ancak Almanya ile İtalya, Avusturya'nın bir savaşa kalkışmasının gereksiz olduğu görüşündeydi. Böylece Bulgaristan, kendi kaderiyle başbaşa bırakılmaktaydı.

Bu arada, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa 11 Haziran'da öldürülmüş ve yerine İttihaçların desteklediği Sait Halim Paşa getirilmişti. Dahiliye Nazırı Talât Paşa'nın başında bulunduğu bir İttihatçı grup, savaşa girmeye ve Edirne'yi geri almaya taraftardı. Fransa, İngiltere ve Almanya ise, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmemesi gerektiği görüşündeydi.

6 Temmuz'da Osmanlı Devleti, Büyük Güçlere, Edirne'den söz etmeksizin, Osmanlı Ordusu'nun Midye-Enez hattına değin yürüyeceğini bildirdi. 19 Temmuz'da ise Osmanlı Hükümeti, İstanbul'un güvenliğini sağlayabilmek amacıyla ordusuna Midye-Enez hattını geçmek emrini verdiğini Büyük Güçlere duyurdu. Ancak Osmanlı Hükümeti, Büyük Güçlere, ordunun Meriç Nehri'nin sağ kıyısını aşmayacağı yolunda kesin güvence vermişti. Bu, Osmanlıların Batı Trakya'daki haklarından vazgeçmiş olduklarının açık bir göstergesiydi. Batı Trakya, Edirne vilayetinin Ortaköy ve Kocaeli kazalarıyla Dedeağaç ve Gümölcine sancaklarını kapsamaktaydı. Batı Trakya, Birinci Balkan Savaşı sırasında Bulgarların elinde kalmıştı.

22 Temmuz'da Osmanlı güçleri Edirne'ye girdiler. Çatalca ile Gelibolu Kolorduları Edirne'ye birlikte girmişti. Çatalca Kolordusu öncü birliğinin başında Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Enver Bey; Gelibolu Kolordusu öncü

birliğinde de Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Fethi (Okyar) Bey ile Harekât Şubesi Müdürü Binbaşı Mustafa Kemal bulunuyordu.¹²

Osmanlı Hükümeti'nin Batı Trakya'yı gözden çıkarması ordunun genç subayları arasında hiç olumlu karşılanmamıştı. Genç subaylar, "Teşkilat-ı Mahsusa" (Özel Örgüt) isimli yarı resmî bir örgütle ve ordunun dışında bulunan milis güçleriyle Batı Trakya sorununu kendileri çözmeye giriştiler. Teşkilat-ı Mahsusa, çeteler kurmak suretiyle bölgeyi Bulgar çetelerinden temizlemiş ve Batı Trakya'da bağımsız bir geçici hükümet kurmuştu. Kurulan geçici hükümetin merkezi Gümülcine'ydi. Bağımsız Hükümet, bir yandan Osmanlı Devleti'yle, öte yandan da Avrupalı Büyük Güçlerle temaslar kurarak tanınmaya çalışmaktaydı.

Büyük Güçler, Osmanlı güçlerinin Edirne'den çıkmasını ve Midye-Enez hattının gerisine çekilmesini istiyordu. İngiltere, Londra Barış Antlaşması'nın Osmanlılar tarafından bozulmuş olmasından büyük bir hiddete kapılmıştı. İngiltere, Osmanlıların Edirne'den çekilmemesi durumunda, Asya'daki Osmanlı vilayetlerinde reform yapılması için, önceden söz vermiş olduğu maddî ve manevî yardımdan vazgeçeceğini bildirdi. Osmanlı Hükümeti'nin, Büyük Güçlerin bu önerileri ve tehditlerine yanıtı ise şöyle olmuştu: "Midye-Enez sınırıyla İstanbul ile Boğazlar'ın güvenliği sağlanamaz."¹³

Öte yandan Bulgaristan, Balkan devletleriyle 10 Ağustos'ta Bükreş Antlaşması'nı imzalayarak, Birinci Balkan Savaşı'nda kazanmış olduğu topraklardan önemli bir kısmını Sırplarla Yunanlılara kaptırdı. Romanya Dobruca'yı; Sırbistan, Makedonya'nın büyük bir bölümünü ve Yenipazar Sancağı'nın bir parçasını almış, Sancağın geri kalan kısmı ise Karadağ'a verilmişti. Yunanistan ise, Makedonya'nın geri kalan kısmını ve Selanik dahil Batı Trakya'yı ele geçirdi. Bulgaristan'ın, son fetihlerinden elinde yalnızca Strumitsa vadisiyle Trakya kıyı hattının bir parçası kalmıştı. Bükreş Barış Antlaşması Büyük Güçlerin onayına sunulmadı.

Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Berchtold, öteki Büyük Güçlerden Bulgaristan'a ödün verilmesi üzerinde diretmelerini istemekteydi. Berchtold'un bu düşüncesine Almanlar şiddetle karşı geldi, çünkü Almanya Romanya, Yunanistan ve Sırbistan ile bir ittifak oluşturmayı istiyordu. Ön Asya'da önemli ekonomik çıkarları olan Almanya, Edirne'nin geri alınışıyla Osmanlı Devleti'nin güçlenmesini olumlu karşılamıştı. Bu nedenle Almanya, Bükreş Antlaşması'nı hemen tanıdı. Ruslar ise, Bulgarların yanında yerlerini aldılar. Rusya, Boğazlar'daki konumunu tehlikeye düşürebileceği kaygısıyla, Yunanistan'ın

12 İttihatçı Hükümet, Yarbay Enver Bey'i "Edirne Fatihî" olarak ön plana çıkarmış; Fethi Bey'i büyükelçi, Mustafa Kemal'i de askerî ataşe olarak Sofya Büyükelçiliği'ne atayarak, göz önünden uzaklaştırmıştı.

13 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.9, s.344.

Ege'de genişlemesini hoş karşılamıyordu. Öte yandan Rusya, İngiltere ile Fransa'dan da beklediği desteği bulamamıştı.

Bükreş Antlaşması ertesinde, Balkan devletleri gerçekten bağımsızlıklarını kazanmıştı. "Balkanlar, Balkan halklarıdır" sözü gerçeğe dönüşmekteydi. Bükreş Antlaşması'nın çizmiş olduğu sınırlar, Bulgaristan'ın 1919'da Ege'ye çıkışını yitirmesi dışında, bugüne değin değişikliğe uğramamıştır. Avusturya-Macaristan dışında Büyük Güçler bu sonucu kabul etmiş; Balkan devletlerinin artık kendisine bağımlı olmamalarına karşın, Rusya bile Bükreş Antlaşması'nın sonucundan memnun kalmıştı.

Öte yandan Osmanlı-Bulgar Barış Antlaşması, 29 Eylül 1913'te İstanbul'da imzalanmıştı. Antlaşmaya göre, Osmanlı-Bulgar sınırı olarak tanınmış olan Midye-Enez hattı yerine; Meriç Nehri'nin sağ kıyısı, Edirne, Kırklareli ve Dimetoka Osmanlı Devleti'nde kalmak üzere yeni bir sınır saptanmaktaydı. Karadeniz bölgesinde küçük bir bölgeyle Ege kıyısında Dedeağaç'ın etrafında dar bir bölge de Bulgaristan'a bırakılmaktaydı. Bulgaristan'da kalan eski Osmanlı topraklarında yaşayan Müslümanlar, dört yıl içinde Bulgar uyrukluluğuna geçecekler; Bulgar uyruğu olan Müslümanlar, yönetsel ve siyasi haklarla din özgürlüğüne sahip olacaklardı. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nde yaşayan Bulgarlar da, diğer Hristiyan topluluklarının sahip bulundukları haklara sahip olacaktı. Görüldüğü gibi, bu antlaşma Osmanlıların çıkarına olmuştu.

Osmanlı Devleti 14 Kasım'da da, Yunanistan'la Atina Barış Antlaşması'nı imzalamıştı. Atina Antlaşması da, İstanbul Antlaşması gibi Osmanlı Devleti'nin çıkarınaydı. Yunanlıların, kapitülasyonlar ile Patrikhane'nin ayrıcalıklarına ilişkin istekleri konusunda Balkan Savaşı'ndan önceki durum göz önüne alınmış; Rumların askerliğine ilişkin istek dikkate alınmamış; II. Abdülhamit'in Yunanistan'daki emlak işiyle Osmanlı Hükümeti'nce Yunan gemilerine el konmasından doğan sorunun Lahey Adalet Divanı'na sevk edilmesi kabul edilmişti. Yunanistan'daki Müslümanlar da, Bulgaristan ile yapılmış olan İstanbul Antlaşması'nda yer alan Müslümanların statüsüne benzer bir statüye tabi olacaktı.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında dikenli bir sorun varlığını sürdürüyordu: Ege Adaları sorunu. Osmanlılar, bu adaları Anadolu'nun güvenliği açısından geri almak istiyor; Yunanlılar ise, ulusçuluk ilkesine dayanarak adalardan vazgeçmek istemiyordu. İtalya da, işgal altında bulundurduğu On İki Ada'yı Yunanistan'a vermeme diretiyordu.

Öte yandan Büyük Güçler, Yunan işgalinde bulunan Ege Adaları konusunda Osmanlı Hükümeti'ni Yunan tezini kabule zorluyordu. 14 Şubat 1914'te Büyük Güçlerin Osmanlı Hükümeti'ne sundukları notalarda; İmroz, Bozcaada ve

Meis'in Osmanlı Devleti'ne bırakılması, işgal altında bulunan öteki adaların ise, askersiz duruma getirilmek koşuluyla, Yunanlılara ait olması öngörülmekteydi. Adalar sorunu da böylelikle çözüme kavuşturulmuştu.

Osmanlı Devleti, 1914 Mart'ında da Sırbistan ile bir barış antlaşması akdetti. Bu antlaşmada, Osmanlı'nın bıraktığı topraklar ve buralarda yaşayanların mübadelesine ilişkin hükümler yer alıyordu; ancak bu hükümler, Sırbistan tarafından hiçbir zaman uygulanmamıştı.

Arnavutluk sorununa gelince; Arnavutluk, Balkanlar'da Rusya tarafından temsil edilen Slav çıkarları, Avusturya tarafından temsil edilen Cermen çıkarları ve İtalyan çıkarlarının çeliştiği bir kördüğüm haline gelmişti. Arnavutluk sorununda İngiltere'nin önerisi şöyleydi: "Arnavutluk, özerk bir devlet olacaktır. Arnavutluk Prensi, altı Büyük Devlet tarafından seçilecektir. Arnavutluk'un tarafsızlığı, altı Büyük Güç'ün güvencesi altında olacak; yönetimi ile maliye işleri de bir Arnavut delege tarafından üstlenilecektir. Arnavutluk'un güvenliği ise, İsveç subaylarının komutası altındaki uluslararası bir jandarma tarafından sağlanacaktır." Bu tasarının kabul edilmesiyle Arnavutluk, 29 Temmuz 1913'te Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştı.

XIII.

BALKAN SAVAŞLARININ SONUÇLARI

Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti'nin sınırları daraltılmış, saygınlığı zedelenmiş, Osmanlı Türklerinde ulusçuluk düşüncesi uyanmış ve İttihat ve Terakki iktidarı güçlenmişti. Öte yandan, İstanbul Antlaşması ile saptanan sınırın ötesinde kalan Batı Trakya, Makedonya ve Arnavutluk ile Ege Adaları bir daha geri gelmemek üzere Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştı.

Balkan Savaşlarının Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanması, Osmanlı Ordusu'nun efsanevi gücünü önemli ölçüde yitirmesine neden olmuştu. Osmanlı Ordusu'nun yenilgiye uğramasının nedenleri, yüksek komuta kademesinde bulunanların yetersizliği, ordunun örgütsüzlüğü ve politikanın orduya karışmış olmasıydı. Öte yandan Bulgar Kralı Ferdinand, Balkan Savaşlarına "haçlı seferi" niteliği vermek istemiş; Yunan devlet adamları da, savaşın amacını uygarlığın barbarlığa karşı bir tepkisi olarak göstermişti.

Balkan Savaşlarının Osmanlılar üzerinde yapmış olduğu moral yıkıntı korkunçtu. Bir avuç Osmanlı aydını yeni bir kurtuluş ve kalkınma yolu aramaya başlamıştı. Bunlar, Türk ulusçuluğunu uyandırmak için, Osmanlılığı ve hatta dinciliği bırakmakta ve yeni bir devletin düşünce temellerini oluşturmaktaydı.

Öte yandan Balkan devletleri, Balkan Savaşlarından büyük toprak kazançlarıyla çıkmıştı. Savaşın bütün yükünü çektiği ve en büyük başarılarını kazandığı halde yeterince toprak kazanamadığını düşünen Bulgaristan ise, sonuçtan hiç hoşnut kalmamıştı. Bulgaristan, Yunanistan ile Sırbistan'a kin beslemeye başladı. Bundan sonra Bulgaristan'ın dış politikasına yön veren başlıca etken komşularından öç almak olacak ve Bulgaristan, bu amaçla Üçlü İttifak Devletlerine yaklaşıyordu.

Sırbistan, Avusturya-Macaristan'ın baskısı karşısında Adriyatik'e çıkamamıştı ama sınırlarını genişletebilmişti. Sırbistan'ın büyümesi Avusturya-Macaristan'da yaşayan Sırları çok etkiledi. Bu nedenledir ki, Avusturya'nın

Sırbistan'a karşı duyduğu güvensizlik Balkan Savaşlarından sonra daha da artacaktı. Buna karşılık Sırbistan da, Adriyatik'e çıkmasını önlediği için, Avusturya'ya daha büyük bir düşmanlık duymaya başlayacaktı.

Sırbistan'ın istediği Arnavutluk'un tümüne olmasa bile Adriyatik'te bir limana sahip olabilmektir. Bu nedenledir ki Sırbistan, Sırp-Bulgar Antlaşması'yla Bulgaristan'a Makedonya'da büyük ödünlerde bulundu. Ancak, Bulgaristan Sırbistan'ın isteklerini reddedince, Sırbistan da, Bulgaristan'ın yenilgisiyle sonuçlanan ve Bulgaristan'ı Makedonya'dan tümüyle dışlayan savaşa girişmişti.

Avusturya-Macaristan, Adriyatik'te hiçbir toprağın Sırlara ya da onların müttefiki olan Karadağlılara verilmemesinde kararlıydı ve bu konuda İtalya tarafından da desteklenmekteydi. Avusturya'nın bu tutumu son derece mantıklıydı, çünkü bir Adriyatik devleti olan Avusturya, kendisinin en acımasız ve uzlaşmaz düşmanı olan Sırbistan'ın Adriyatik kıyılarında yerleşmesini istememekteydi. Öte yandan İtalya da, özerk bir Arnavutluk kurulması dışındaki bir değişikliğin karşısındaydı. Arnavutluk konusunda Büyük Güçlerin üzerinde uzlaştığı çözüm, Karadağ ile Yunanistan kıyıları arasında Adriyatik'e sınırı olan eski Osmanlı toprakları üzerinde bağımsız bir Arnavutluk Devleti'nin oluşturulmasıydı. Ancak, bu çözüm Balkan devletlerince kabul edilemezdi, çünkü Büyük Güçlerin tasarladıkları yeni Arnavutluk'un kuzey kısmı Sırp-Bulgar Antlaşması'yla Sırbistan'a verilmişti. Balkan devletlerinin istedikleri Arnavutluk'un kendi aralarında paylaşılmasıydı.

Öte yandan Büyük Güçler, Arnavutluk'un sınırları konusunda kendi aralarında da anlaşmazlığa düşmüştü. Avusturya, yeni Arnavutluk'un sınırlarının çok geniş tutulması görüşünü savunurken; Balkan devletlerinin istemlerine daha yakın olan Rusya, sınırların daha dar tutulmasından yanaydı.

Büyük Güçler, Sırbistan'ın, Adriyatik'e açılmasının bir demiryoluyla sağlanmasında ve Sırbistan'a, mülkiyeti olmamakla birlikte, Adriyatik'te bir limanı yalnızca kullanma hakkının tanınmasında anlaşmıştı. Avusturya da bunu kabul etti.

Balkan Savaşlarının belki de en önemli sonucu, dünyayı genel bir çatışmaya bir adım daha yaklaştırmış olmasıydı. Balkan Savaşları, Büyük Güçler arasındaki gerilimi artırmış ve Avrupa devletlerinde savaş hazırlıkları yoğunluk kazanmıştı.

Avusturya'ya kıyasla Rusya, Balkan sorunlarıyla daha az doğrudan ilgiliydi. Balkan devletlerini Rusya "küçük kardeşleri" olarak görmekteydi. Rusya'nın Balkan politikasını belirleyen etmen Boğazlar ile İstanbul'a yönelik çıkarlarıydı. İstanbul'a giden yol Balkan devletlerinden geçmekteydi ve eğer Almanya ile Avusturya bu yolu sürekli olarak denetimleri altında tutacak olursa, o zaman Rus isteklerinin yerine getirilebilmesi çok daha güç olabilecekti.

Rusya'nın en büyük kaygısı, Bulgarların İstanbul'a doğru ilerlemesiydi. Bu nedenledir ki Balkan Savaşlarının başında Rusya, Bulgaristan'ı amaçlarını sınırlandırması konusunda uyarılmıştı. Öte yandan Rusya, Sırbistan'ı da ılımlı davranmaya yönlendirmişti. Rusya, Avusturya'nın, Sırbistan'a Adriyatik'te liman ya da toprak verilmemesi doğrultusundaki isteğini kabul etmek zorunda kalmış ve Sırbistan'a da bunu kabul ettirebilmek için, bu devlet üzerinde baskı uygulamıştı.

İtalya'nın Balkan politikasına gelince; İtalya, 1901 yılında Avusturya ile akdetmiş olduğu bir antlaşma uyarınca,¹ Sırbistan ile Karadağ'ı Arnavutluk'un dışında tutmada Avusturya'yı desteklemek zorundaydı. İtalya ayrıca, Avusturya'nın Adriyatik'teki konumunu güçlendirmemesiyle birlikte, Sırbistan'ın da Adriyatik'te yerleşmesini istememekteydi.

1913 yılının başında Fransa'nın devlet başkanlığına getirilen Poincaré, Balkan buhranı nedeniyle bir Avrupa savaşının patlak vermesi durumunda, Fransa'nın, Rusya'nın yanında yer alacağını açıklamıştı. Başka bir deyişle, eğer Avusturya ile Rusya arasında bir savaş ortaya çıkarsa ve Almanya da Avusturya'nın yanında yer alırsa; Fransa, Rusya'nın, hem Avusturya'nın hem de Almanya'nın saldırısına uğradığını varsayacak ve Rusya'nın yanında yer alacaktı. Eğer Avusturya Balkanlar'da toprak ele geçirirse, bu, Fransız Hükümeti'nce Avrupa güç dengesinin bozulmuş olacağının bir göstergesi sayılacaktı.

Almanya, bir Avrupa savaşının çıkması durumunda, Avusturya-Macaristan'ı destekleyeceğini açıkça ortaya koymuştu. İngiltere, Osmanlı Devleti'ne yönelik politikasını saptarken, İngiliz İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan Müslüman halkların duygularını göz önüne almak durumundaydı. İngiltere 1912 yılında, mevcut Osmanlı Hükümeti'ni zayıflatmak istememekte; ancak, Almanya'ya eğilimli olan İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara geçmesini önlemeyi istemekteydi. İngiliz Hükümeti, hiçbir Balkan devletinin İstanbul'u ele geçirmemesi görüşündeydi ve Boğazlar sorununun Rusya'nın lehinde çözüme kavuşturulmasından yanaydı.

Balkan Savaşları sonucunda Büyük Güçler, Avrupa'da aralarında paylaşılacak Osmanlı toprakları kalmadığı için, gözlerini Osmanlı'nın Asya'daki vilayetlerine çevirmişti. Rusya'nın politikası, Kafkas sınırının güvenliğini koruyabilmek amacıyla, Osmanlı topraklarında demiryollarının yapılmasını önlemek doğrultusunda belirlenmişti. Rusya'nın varlığını bağladığı başlıca husus ise, Boğazlar'dan serbest geçiş hakkına sahip olabilmesiydi. Rusya, Boğazlar'da başka bir Büyük Güç'ün yerine Osmanlı Devleti'nin egemen olmasını yeğli-

1 İtalya ile Avusturya-Macaristan arasında 1901 yılında akdedilen antlaşma uyarınca, Osmanlı'ya ait Arnavutluk'un statüsünde herhangi bir değişiklik yapılacak olursa, bu özerklik yönünde olacaktı.

yordu; ancak Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumunda, Boğazlar'da kendisi egemen olmak istiyordu. İngiltere, Mısır'a sahip olduktan sonra, Boğazlar'ın kapalılığı konusundaki ilgisini yitirmişti; ancak, şu da göz ardı edilmemeliydi ki İngiltere, Osmanlı Devleti'yle en fazla ticareti olan devletti. Fransızların da, Osmanlı Devleti'ne yönelik önemli ekonomik yükümlülükleri vardı. Fransızlar, Osmanlı Devleti'nin parçalara bölünmesinden yana değildi, çünkü bu gerçekleşirse kendilerine, eğer şansları varsa, yalnızca Suriye'nin verilmesiyle yetinileceği görüşündeydiler. Fransızlar, Rusların aksine, Osmanlı Devleti'nin yok edilmesini değil; hâlâ varlığını sürdürmesini ve hatta Asya'da yine eski konumuna sahip olmasını istiyordu. Almanların ise, Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik çıkarları diğer Büyük Güçlerin çıkarlarından çok daha fazlaydı. Almanya'nın ekonomik çıkarları, Osmanlı Devleti'nin uç bölgelerinde değil, İstanbul'da ve Ön Asya'daydı.

Balkan Savaşları sonucunda Avusturya-Macaristan, Balkan Yarımadası'nda önemli ölçüde itibar kaybına uğramıştı. Osmanlılar karşısında zafer kazanan Sırplar, Avusturya'ya karşı düşmanlıklarını giderek daha açık bir biçimde sergilemeye başladı. Sırpların talepleri Rus Hükümeti tarafından da desteklenmekteydi. Alman Hükümeti ise, müttefiki Avusturya ile Rusya arasında bir savaşın çıkma olasılığını çok yakın görüyordu.

Rusya Ermenilerin, İngiltere Arapların, Fransa da Suriye Katoliklerinin koruyucusu durumundaydı. Osmanlı Devleti'nde yeni bir çözülme başlayınca Rusya, Doğu Anadolu'ya sarkacak; İngiltere, Basra Körfezi'nden kuzeye doğru ilerleyerek, Arap ülkelerinin bir bölümünü alacak; Fransa da, Lübnan'a asker çıkartacak ve Suriye'ye yerleşecekti. Büyük Güçlerden yalnızca Almanya'nın, Osmanlı topraklarında belirli bir nüfuz bölgesi yoktu. Almanya, Osmanlı Devleti'nin korunmasında İngiltere'yle işbirliği yapılmasından yanaydı. Ancak bu mümkün olmadığı takdirde, Almanya'nın gözü Mezopotamya ile Mersin ve İskenderun'daydı. Almanya'nın Ön Asya'ya egemen olmasının İngilizlere fazla zararı olmayacaktı. İngilizler, Asya'da Almanya'dan çok Rusya'dan korkmakta ve bu nedenle, Rusya ile iyi ilişkiler içinde olmak istemekteydi.

Balkan Savaşları sonucunda Balkan devletlerinin güçlenmesi, Avusturya-Macaristan dışında Büyük Güçleri kaygılandırmamıştı. Büyük Güçler, Balkan Savaşları sonucunda Avrupa barışının güçlenmesine katkıda bulunabilecek yeni bir siyasal dengenin kurulmasını amaçlamaktaydı. Oysa, bu beklentinin tam tersi gerçekleşmiş ve Balkan devletleri arasındaki çıkar çatışmaları çok daha büyük ölçekte bir savaşın, yani Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine yol açmıştı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA
OSMANLI DEVLETİ
(1914-1918)

1. Dünya Savaşı sırasında bir Osmanlı birliği

I. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GİDEN YOL

Balkan Savaşları, Balkanlar bölgesini iki karşıt kampa bölmüştü: Bir yanda Sırbistan, Romanya ve Yunanistan; öte yanda da Bulgaristan. Sırbistan, Romanya ve Yunanistan Balkan Savaşları'ndan galip olarak çıktıklarından, İtilaf Devletlerinin ve özellikle de Rusya'nın koruyuculuğu altındaydı. Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a egemen olmak ya da bu devleti ezmek istiyordu. Avusturya'nın bu politikası, Balkanlar'da Sırbistan'a karşı genişlemek isteyen Bulgaristan'ın işine gelmekteydi. Bu nedenle Bulgaristan, Balkan Savaşlarından sonra Avusturya-yanlısı bir dış politika izlemeye başlamış ve fiilen Üçlü İttifak'a bağlanmıştı.¹

Balkan Savaşları'ndan sonra, Sırbistan, Yunanistan ile Romanya'yı Avusturya'ya düşman yeni bir ittifakın içinde bir araya getirme Rusya'nın politikasını oluşturmuştu. Avusturya'nın politikası ise, bağımsız bir Arnavutluk'un yaratılması ile bu devlete mümkün olduğu kadar çok toprak verilmesiydi. Avusturya, Sırbistan'ı Adriyatik Denizi'nde istediği limandan yoksun bırakmak amacıyla, Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk vilayetini bağımsız bir devlet haline getirmekten başka çare göremiyordu. Arnavutluk'un kurulması, Habsburg İmparatorluğu'nun uzun süreli tarihinde son önemli başarısı olmuştu.

Balkan Savaşları'nda yenilgiye uğratılmış olan Bulgaristan, yalnızca Avusturya-Macaristan'ın Bulgar çıkarlarını koruma yolunda çaba harcadığı görüşündeydi ve bu nedenle, Habsburg İmparatorluğu'na ve Avusturya'nın müttefiki olan Almanya'ya yakınlaşma eğilimindeydi.

Romanya, 1883'ten itibaren Avusturya-Macaristan'ın müttefikiydi. Öte yandan Romanya, Rusya'ya hiç güven duymuyor; ancak, İkinci Balkan Savaşı'nda

1 Sander, *age*, s.258-259.

Avusturya'nın Bulgaristan'a diplomatik destek sağlamasından ötürü Habsburglardan da hoşlanmıyordu. 1914'te Romanya'nın, Fransız-Rus ittifakına yaklaştığı görüldü.

Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti'nin durumuna gelince; Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlı güçlerinin Balkan devletleri karşısında ağır yenilgilere uğraması, Osmanlı yetkililerine, Osmanlı Devleti'nin askerî örgütünün düzenlenmesi ve güçlendirilmesi zorunluluğunu açık bir biçimde göstermişti. Osmanlı Hükümeti, donanmasının geliştirilme yetkisini İngiliz Tuğamiral Sir Arthur H. Limpus'a verdi. Öte yandan Osmanlı Hükümeti, ordunun yeniden örgütlenmesine katkıda bulunmak amacıyla, Almanya'dan bazı Alman subaylarının gönderilmesini istemişti. Bu çağrının yapıldığı zaman Bulgarlar İstanbul'un kapılarına dayanmıştı. Ve bu durumda Ruslar bile Osmanlı direnişinin güçlendirilmesi görüşündeydi, çünkü Rusya, İstanbul'un Osmanlı'nın elinde kalmasını yeğliyordu.

General Otto Liman von Sanders'in başkanlığında, çoğu yüzbaşı ve binbaşı olan 42 Alman subayı 14 Aralık 1913 tarihinde İstanbul'a gelmişti.² Liman von Sanders, Alman Askerî Danışma Misyonu'nun başı ve karargâhı İstanbul'da bulunan 1. Osmanlı Ordusu'nun Komutanı olarak atanmıştı. Böylelikle von Sanders, protokolda Harbiye Nazırı'ndan hemen sonra gelmekteydi. Ancak, Liman von Sanders'in 1. Ordu Komutanlığı'na getirilmesine Rusya'nın, İngiltere'nin ve Fransa'nın itiraz etmesi üzerine,³ Sanders'in, Almanya'da rütbesinin yükseltilmesi ve ordu komutanlığı yerine Osmanlı Ordusu'nun "Genel Müfettişi" konumuna getirilmesiyle sorun çözüme kavuşturulmuştu. Von Sanders, Alman Askerî Danışma Misyonu'nun başı olmayı sürdürmekteydi.

*Tuğamiral Sir Arthur H. Limpus
(1913'te Osmanlı donanmasının
başına getirildi.)*

2. Osmanlı Ordusu'nun geliştirilmesinde Alman subaylardan yararlanma düşüncesi, ilk kez 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanmasından sonra Padişah II. Abdülhamit tarafından gündeme getirilmişti. Abdülhamit bu amaçla, Alman subaylarından KurmayYarbay Wilhelm Leopold Colmar Freiherr von der Goltz'u generallik rütbesiyle 18 Haziran 1883'te Osmanlı Ordusu'nun hizmetine aldı. General von der Goltz, Osmanlı Ordusu'na yararlı hizmetlerde bulunmuş ve Birinci Dünya Savaşı'nda Mezopotamya'da ölümüne değin aralıklarla ordudaki görevini sürdürmüştü.
- 3 Von Sanders'in 1. Ordu Komutanı olarak atanmasıyla, Boğazlar bir Alman generalinin yetkisi altına girmiş oluyordu.

Liman von Sanders'e, Osmanlı Devleti'nde hizmetedeceği 5 yıl süresince Osmanlı Ordusu için gerek gördüğü sayıda yabancı subayları getirme ve bunların atamalarını yapma yetkisi verilmişti. Askerî Danışma Misyonu üyeleri dışında, 10'u amiral olmak üzere 23 Alman generali, orduda 130, donanmada ise 60 Alman subayı Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı silahlı kuvvetlerinde hizmet gördü. Alman generalleri ile subaylarından genellikle danışman olarak yararlanılmış, bunlara seyrek olarak komutanlık görevi verilmişti. Alman subaylar, hem Osmanlı hem de Alman üstlerinden emir almakla birlikte, iki makam arasında görüş ayrılığı olduğunda Alman üstlerin buyruklarına öncelik tanımaktaydı.⁴

Öte yandan, Sanders'in emri altına girecek Osmanlı subaylarının kendisinin onayı olmadan başka bir yere atanmamaları kabul edilmişti. Ayrıca, terfi edecek subayların sınavları için gerekli programlar da Liman von Sanders tarafından düzenlenmekteydi. Böylelikle Liman von Sanders, Osmanlı Ordusu içinde Harbiye Nezareti'nden sonra gelen bir makam ve yetki sahibi yapılmıştı.

Burada belki şu önemli hususu vurgulamak gerekir: Alman subaylar, her şeye rağmen Osmanlı Ordusu'nu kendi denetimleri altına alamamışlar ve önemli askerî birliklere komuta edememişlerdi. Genellikle Alman subaylar lojistik ve eğitim işlerinde kullanılmıştı. Ancak şu da bir gerçektir ki, von Sanders başta olmak üzere Alman subaylar, Osmanlı subayları ile askerlerini her zaman hor görmüşler ve onları hiçbir işe yaramaz bulmuşlardı. Almanya dahil Büyük Güçler, Osmanlıların ve Müslümanların kendi çabalarıyla başarı kazanabileceklerine hiçbir zaman inanmamıştı. Bu düşünce biçiminin sonucu olarak Alman subaylar da, Osmanlı subaylarını eşitleri olarak görmek yerine kendi "emirleri" olarak görmekteydi. İşte yine bu nedenledir ki İngilizler de, kendi ırklarından çok daha aşağı gördükleri Osmanlılar tarafından Çanakkale'de ve Kut-ül Amara'da birçok kez yenilgiye uğratılmalarını bir türlü hazmedememişti.⁵

*General Otto Liman von Sanders
1. Osmanlı Ordusu Komutanı
(1913), 5. Osmanlı Ordusu
Komutanı (1915),
"Yıldırım Ordular Grubu"
Komutanı (1918)*

4 Stanford J. Shaw, *The Ottoman Empire in World War I*, c.1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s. 122.

5 Age, s.123-124.

Almanya, bir yandan Osmanlı Ordusu'nun gelişmesine katkıda bulunmak suretiyle Osmanlı Devleti'ne yakınlaşırken; öte yandan da 1913 ve 1914 yıllarında İngiltere ve Fransa ile Bağdat Demiryolu'na ilişkin olarak yaptığı demiryolu anlaşmalarıyla, Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarının büyük bölümünü ekonomik nüfuz alanlarına bölmektedir. Bunun anlamı, Osmanlı Devleti'nin parçalanması durumunda Almanya'nın bu parçalanmadan aslan payını alabilmesiydi. Ruslar ise, bu anlaşmaları gelecekteki bir siyasal parçalanma yolunda atılmış birer adım olarak değerlendirmekteydi.⁶

Rusya, 1914 Mart'ından itibaren Sırbistan, Yunanistan ve Romanya arasında yeni bir Balkan Ligi kurmak için çaba harcamaktaydı. Bu Lig, Bulgaristan ile Osmanlı Devleti'ne karşı olacaktı. Öte yandan 1914'te, Sırbistan ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında çatışma olasılığı da giderek artmaktaydı.

"Birlik ya da Ölüm" ismiyle tanınan güçlü bir Sırp terörist grup, 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da Avusturya veliahdı Franz Ferdinand ile eşinin öldürülmesinden sorumlu olmuştu.⁷ Franz Ferdinand, kendi İmparatorluğu'nda yaşayan Güney Slavlarla diğer ülkelerdeki Slavların birleşmesini ve birleşik bir Güney Slav devletinin kurulmasını önlemek istediği için öldürülmüştü. Sırp Hükümeti'nin suikastla çok yakın ilişkisi vardı. Avusturya-Macaristan Hükümeti, 19 Temmuz'da Sırbistan'a verdiği ultimatonda, Ferdinand'ın katline karışmış olan Sırp ların tutuklanmasını, sorgulanmasını ve cezalandırılmasını ve bu süreçlere Avusturya yetkililerinin de katılmasını talep etmekteydi. 25 Temmuz'da Sırbistan, soruşturmaları denetlemek üzere Avusturya yetkililerinin Sırp topraklarına girmesi dışındaki talepleri kabul ettiğini bildirdi. Ancak taleplerinin tümünün kabul edilmediğini gören Avusturya-Macaristan, aynı gün Sırbistan'la diplomatik ilişkilerini kesmiş ve 28 Temmuz 1914'te Sırbistan'a savaş ilan etmişti.

Öte yandan Rus Çarı da, 31 Temmuz'da seferberlik ilan etmişti. Avusturya-Macaristan'ın müttefiki olan Almanya, Rusya'ya verdiği 31 Temmuz tarihli ultimatonda, seferberliğin durdurulmasını istemekteydi. Rusya bu ultimatoma yanıt vermeyince Almanya, 1 Ağustos'ta Rusya'ya savaş ilan etti. Rusya'nın seferberliği üzerine Fransa da seferberlik ilan etmişti. Almanya, 31 Temmuz'da Fransa'ya da bir ultimatoma vererek, seferberliğin durdurulmasını istemiş; Fransa'nın Almanya'ya kaçamak bir yanıt vermesi üzerine Almanya, 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilan etmişti.

6 Alan Bodger, "Russia and the End of the Ottoman Empire," *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Marian Kent, ed., Second Edition, Frank Cass and Co. Ltd., Londra, 1996, s.95.

7 Avusturya-Macaristan Ordusu'nun 1914 yılı yaz manevraları; Osmanlı'nın hükümrânlığı altında olan, ancak, Avusturya-Macaristan tarafından 1878 yılında işgal edilerek 1908'te ilhak edilen Bosna'da yapılmaktaydı. Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Josef'in yeğeni olan Veliaht Franz Ferdinand, bu manevraları denetlemek üzere 25 Haziran 1914'te Bosna'ya gitmişti.

Öte yandan Almanya, 2 Ağustos'ta Belçika'ya başvurup, bu ülke topraklarından geçit istemiş; Belçika'nın, İngiltere'ye danıştıktan sonra Almanya'nın isteğini reddetmesi üzerine Almanya, 4 Ağustos'ta Belçika'ya savaş ilan etmiş ve Alman orduları Belçika'yı işgal etmişti. Bunun üzerine İngiltere, Almanya'nın Belçika'yı işgaline son vermesini bir ultiमतla talep etmiş; Almanya'nın, İngiltere'nin isteğini reddetmesi üzerine, 4 Ağustos'ta İngiltere Almanya'ya savaş ilan etmişti. 6 Ağustos'ta da Avusturya Rusya'ya savaş ilan etmekteydi.

Böylece, dünyayı 4 yıl boyunca kana bulayacak olan Birinci Dünya Savaşı başlamıştı.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in sarfettiği şu sözler tarihe geçmiştir: "Avrupa'nın her yerinde lambalar sönmekte! Yaşamımız boyunca onların yeniden yandığını bir daha göremeyeceğiz!"

Birinci Dünya Savaşı'ndaki taraflardan biri, parlamenter demokrasi rejimine sahip İngiltere ve Fransa ile otokratik Rusya; diğer taraf ise, modern bir ekonomiye ve etkin bir askerî örgütlenmeye sahip Alman İmparatorluğu ile parçalanmaya yüz tutmuş, çok-uluslu, çağdışı bir yapıya sahip Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve daha sonra bu cepheye katılan Osmanlı Devleti'ydi. 1914'te başlayan savaşın hedefleri savunma ile zaferdi.

Rusya, Fransa, İngiltere, Avusturya, Osmanlı Devleti ve Almanya açılarından, Birinci Dünya Savaşı bir savunma savaşıydı. Ruslar, Avusturya'yı Balkanlar'ın dışında tutmak ve Boğazlar'dan serbest geçiş hakkını korumak için savaşıyordu. Fransa, Rusya ile ittifakını, Avrupalı bir güç olarak varlığını sürdürebilmesinin güvencesi olarak görmekteydi. İngiltere, Belçika ile Fransa'nın bağımsızlıklarının kendi kıyılarının güvenliği açısından yaşamsal bir güvence sağladığı görüşündeydi ve bu nedenle, savaşıması gerektiği kanısındaydı. Avusturya-Macaristan ile Osmanlı Devleti açısından da, bu savaş savunma amaçlıydı. Almanya ise, Fransa ile Rusya tarafından kuşatılma riskini göze alamazdı ve Avusturya-Macaristan ile dayanışma Almanya'nın Avrupa'daki konumu açısından yaşamsal öneme sahipti.

*İngiltere İmparatorluğu
Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey
(1905-1916)*

II. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE OSMANLI DEVLETİ

1. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti'nin Sınırları

Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Savaşı patlak verdiği zaman 12.000 kilometre uzunluğunda sınırları vardı. Bu sınırın 8.000'ini deniz sınırı oluşturuyordu. Osmanlı Devleti, uzun bir kıyıya sahip olmasına karşın yalnızca Marmara Denizi'ne hâkimdi.

Trakya'daki Bulgar hududu; Ege Denizi'nde Meriç Nehri'nin ağzından Dimetoka'nın 25 km. güneybatısına değin Meriç'i izleyip Dimetoka Osmanlı Devleti'nde kalmak suretiyle, Casır Mustafa Paşa'nın 2 km. güneyine değin devam ettikten sonra doğuya kıvrılarak Gaipler'e kadar eski Bulgar sınırına ulaşıyor; sonra Tırnovacık'ın güneyinden geçerek, Ayastefanos Köyü'nde Karadeniz'e varıyordu.

Rus-Kafkas hududu; Karadeniz'de Hopa'nın kuzeyinden başlayarak Yusufeli, Narman ile Horasan'ın doğusundan geçip, Velibaba doğusunda Aras Nehri'ni atladıktan sonra Ağrı Dağı'na uzanan dağ zincirini izleyerek, Küçük Ağrı Dağı'nda İran sınırıyla birleşmekteydi.

İran ile olan sınır bugünkü İran-Türkiye sınırının aynıydı.

Arabistan ile olan sınır ise tam anlamıyla belli değildi. Bu sınır, bir yandan çöllere dayanmakta; öte yandan da, Emirlerin nüfuzlarına ve İngiltere tarafından oluşturulan oldu-bittilere göre çizilmekteydi. Mısır ile olan imtiyaz çizgisi de, Gazze'nin güneybatısından Akabe'nin batısına değin uzanıyordu.¹

1 Alaeddin Örsal, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Görev Yapan Yabancı Subayların Birinci Dünya Savaşı'nın Askeri Yönetimi Üzerindeki Etkileri," *Dördüncü Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989, s.341-342.

Boğazlar bölgesi Osmanlı toprakları içinde özel stratejik öneme sahipti. Boğazlar bölgesi öyle bir coğrafi konuma sahipti ki, bu bölgenin her ne pahasına olursa olsun elde tutulması Osmanlı Devleti için olduğu kadar, Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki Müttefikleri için de büyük önem taşımaktaydı. İstanbul başkent olmasının yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin büyük çapta ticaret ve endüstri merkeziydi de.

Osmanlı Devleti, coğrafi konumu itibarıyla dört cepheden ve denizlerden saldırına açıktı.

2. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti'nin İttifak Girişimleri

Birinci Dünya Savaşı'nın başında Osmanlı Devleti'nin izleyeceği politika konusunda önünde beş seçenek bulunuyordu: 1) İttifak Devletlerinin yanında hemen savaşa girmek; 2) İtilaf Devletleriyle birlikte savaşa girmek; 3) Rusya'ya karşı İttifak Devletlerine maddî ve manevî yardım sağlamak ama savaşın kesin sonucu belli oluncaya değin tarafsız kalmak; 4) İtilaf Güçlerine destek sağlamak ama savaşın sonucu belli oluncaya değin tarafsız kalmak; 5) tümüyle tarafsız kalmak.²

Osmanlı Devleti'nde 1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla yönetime gelen İttihat ve Terakki Partisi liderleri, Osmanlı'nın gündemindeki en ivedi sorunun bir Avrupalı Güç'ü yanına alma olduğunda hemfikirli. İttihat ve Terakkiciler; İngiltere, Fransa ya da Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni olabilecek saldırılardan koruyacağına inanıyordu. Rusya'nın dışında Osmanlı topraklarını ele geçirebilecek olan devletler ise; İtalya, Avusturya-Macaristan, Yunanistan ile Bulgaristan'dı.

Osmanlı Devleti, ilk ittifak girişimini geleneksel dostu saydığı İngiltere nezdinde yapmıştı. Maliye Nazırı Cavit Bey,³ 1911 Ekim'inde İngiltere Denizcilik Bakanı Sir Winston Churchill'e bir mektup yazarak,⁴ Osmanlı Devleti ile İngiltere

2 A.L. Macfie, *Osmanlı'nın Son Yılları, 1908-1923*, çevirenler: Damla Acar, Funda Soysal, Kitap Yayınevi, İstanbul, Haziran 2003, s.127-128.

3 Cavit Bey (1875-1926), İttihat ve Terakki'nin önde gelen üyelerindendi. Cavit Bey, Haziran 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'nde Maliye Nazırlığı, 1912'de Sait Halim Paşa Hükümeti'nde Nafia Nazırlığı yapmış ve 1912'de Hükümet'in istifasıyla görevinden ayrılmıştı. 1914'te kısa bir süre yeniden Maliye Nazırlığı görevini üstlenen Cavit Bey, Talât Paşa ile İzzet Paşa Hükümetlerinde de Maliye Nazırlığı yaptı.

4 Sir Winston Churchill (1874-1965), 1910'da İçişleri, 1911'de de Denizcilik Bakanı olarak görev yapmıştı. Churchill 1915'te, İngiliz ile Fransız güçlerinin Çanakkale Boğazı'nda savaşmalarını önermiş; ancak, bu savaşın başarısızlığından kendisi sorumlu tutulmuştu. Churchill, 1915 sonunda Hükümet'ten istifa etmiş; daha sonra Koalisyon Hükümeti'nin başına getirilen Lloyd George, Churchill'i, 1917'de Levazım Bakanlığı'na, 1919'da da Savaş ve Havacılık Bakanlığı'na getirmiş ve Churchill, 1921'de Sömürgeler Bakanı olmuştu.

arasında bir ittifak yapılmasını önermiş; ancak Churchill, Dışişleri Bakanı Edward Grey'e danıştıktan sonra verdiği yanıtta, "şimdilik yeni siyasal bağlar altına giremeyiz" diyerek, Osmanlı'nın ittifak önerisini reddetmişti.⁵

Osmanlı Devleti'nin ikinci ittifak girişimi Bulgaristan'la oldu. İttifak önerisi Bulgaristan'dan gelmişti. İkinci Balkan Savaşı sonucunda 1913 yazında İstanbul'da Osmanlılar ile Bulgarlar arasında barış görüşmeleri yapılırken Bulgarlar, Osmanlılar ile bir ittifak yapmak istemişti. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları sonunda yitirdiği Limni, Midilli, Sakız gibi adaları Yunanistan'ın elinde bırakmamak için Yunanlılarla mücadeleye kararlı olduğundan, Bulgar önerisini kabul etti ve İstanbul'da bu doğrultuda görüşmeler yapıldı. Ancak, bu görüşmelerden bir sonuca varılamamıştı, çünkü Bulgaristan, Makedonya'dan çok geniş topraklar istiyor ve Osmanlı Devleti'ne sırtını dayayarak, topraklarını genişletmeyi hedefliyordu.

Osmanlı Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin Üçlü İtilaf'a katılmasını sağlayacak bir antlaşmayı gerçekleştirebilmek amacıyla, Ocak 1914'te bir kez daha Londra'ya Maliye Nazırı Cavit Bey'in başkanlığında bir heyet gönderdi. İngiltere, Osmanlı'nın ittifak önerisini bu kez de reddetti, çünkü İngiltere Osmanlı Devleti'nin er ya da geç parçalanacağı görüşündeydi. Osmanlı'nın parçalanması durumunda ise İngiltere, hem bu parçalanmanın sonucunda kendine düşen payı alabilecek hem de İngiltere'nin koruyuculuğu altında toprakları genişletilmiş bir Yunan Krallığı Doğu Akdeniz ile Batı Anadolu'da Osmanlı'nın yerini alacaktı. Böylelikle, Doğu Akdeniz ile Batı Anadolu'da İngiliz üstünlüğü sağlanmış olacaktı.⁶

Bu arada, Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın istifası üzerine Enver Paşa, 3 Ocak 1914'te 34 yaşında Harbiye Nazırı olmuş; Cemal Paşa da, Bahriye Nazırı olarak atanmıştı.

Mayıs ile Temmuz 1914 tarihlerinde İttihat ve Terakki liderleri kendilerine bir müttefik bulma arayışını sürdürmekteydi. Dahiliye Nazırı Talât Paşa Rusya'ya yakınlaşmaya çalışmıştı. Talât Paşa, Boğazlar'da giderek artış gösteren Alman askerî varlığından büyük kaygı duyan Çar'ın bakanlarıyla iyi bir pazarlık yapabileceği inancındaydı. Mayıs 1914'te Talât Paşa liderliğinde bir Osmanlı delegasyonu Kırım'da Çar II. Nikola ile görüşmüş ve Talât Paşa, Rus Dışişleri Bakanı Sazonov'a ittifak önerisinde bulunmuştu; ancak, Talât'ın bu önerisi Rusya tarafından geri çevrildi.

Öte yandan Bahriye Nazırı Cemal Paşa da, 1914 Temmuz'unda Fransa Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle temasa geçerek Fransa ile Osmanlı Devleti ara-

5 M. Cemil (Bilse), *Lozan*, c.1, İstanbul, 1933, s.139.

6 Shaw, *The Ottoman Empire in World War I*, c.1, s.3.

sında bir ittifakın gerçekleştirilmesi önerisinde bulunmuştu. Ancak, Fransız Hükümeti Cemal Paşa'ya verdiği yanıtta, Rusya razı olmadıkça bu ittifakın gerçekleşemeyeceğini bildirmiş, yani Fransa, Osmanlı'nın ittifak önerisini reddetmişti.

Temmuz 1914'te Üçlü İtilaf Devletleri, "Avrupa'nın Hasta Adamı" olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti ile aynı ittifak içerisinde yer almak istemiyordu, çünkü bu devletler Osmanlı'nın parçalanacağı görüşündeydi. Osmanlı Devleti'nin Avrupa Savaşı'nın sonucunda parçalanması durumunda İngiltere ile Fransa, Osmanlı'nın topraklarını kendi topraklarına katma yerine, Osmanlı Devleti'nin yerini Osmanlı'nın Hristiyan azınlıklarının kendi nüfuzları altında kuracakları devletlerin almasını istiyordu. İki devletin bu öngörüsü, İngiltere ile Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni kendi ittifakları içine almaları ve savaştan Osmanlıların zaferle çıkmaları halinde doğaldır ki gerçekleşemeyecekti.

III. OSMANLI DEVLETİ'NİN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GİRİŞİ

1. Osmanlı-Alman-Avusturya İttifak Antlaşması (2 Ağustos 1914)

Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya göre Almanya, askerî açıdan Avrupa'nın en güçlü devletiydi ve Avrupa Savaşı'nı Almanya kazanacaktı. Alman orduları, Ağustos 1914 sonunda Tannenberg'de ve Eylül sonunda da Polonya'daki Mazurya bataklıklarında Rusları iki kez ağır yenilgilere uğratmıştı. Bu durum, hem Sadrazam Sait Halim Paşa'yı¹ hem de Enver Paşa'yı, Rusya'nın bundan böyle uzaktaki sınırlarında uzun süreli bir saldırı harekâtını gerçekleştiremeyeceğine ikna etmişti. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'da yitirmiş olduğu toprakları yeniden ele geçirebilmek dürtüsü ön plana çıkmaktaydı.

Osmanlı Hükümet üyeleriyle İttihat ve Terakkicilerin çoğunluğu; Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından sonra Osmanlı Devleti'ni büyük bir savaşa daha girebilecek güçte görmemekteydi. Eğer savaşa girilecek olursa Padişah V. Mehmet Reşat,² Sadrazam Sait Halim Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa ile Maliye Nazırı Cavit Bey, Osmanlılara önemli ölçüde malî ve ekonomik destek sağlayan İngiltere ve Fransa'yla aynı ittifak içerisinde yer almak istiyordu. İttihat ve Terakki üyeleri ile halkın büyük çoğunluğu da Almanya'dan çok İngiltere ile Fransa'ya yakın-

1 Sait Halim Paşa (1863-1921), 1913 yılında Mahmut Şevket Paşa Hükümeti'nde Hariciye Nazırı olmuştu. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinin ardından, Haziran 1913'te sadrazamlığa getirilen Sait Halim Paşa, kurduğu Hükümet'te Hariciye Nazırlığı'nı da üstlendi. Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmemesi için büyük çaba harcayan Sait Halim Paşa, 1915'te Hariciye Nazırlığı'ndan, 1917'de de Sadrazamlık'tan ayrıldı. .

2 Padişah V. Mehmet Reşat (1844-1918), Sultan Abdülmecit'in oğlu ve II. Abdülhamit'in kardeşiydi. V. Mehmet Reşat, 31 Mart 1909'da tahttan indirilen II. Abdülhamit'in yerine 27 Nisan 1909'da Osmanlı tahtına çıkmış ve 3 Temmuz 1918'de ölümüne değin tahtta kalmıştı.

lık duymaktaydı. Ayrıca donanma da, İtilaf Devletlerinden ya da tarafsızlıktan yana bir tutum benimsemişti.³ Alman otokrasisi ile militarizmi ise, ancak Enver Paşa ile eğitiminin bir kısmını Almanya'da görmüş olan subaylara çekici gelmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin, gerek Üçlü İtilaf gerek Üçlü İttifak Devletlerinden başlıca isteği kapitülasyonların kaldırılmasıydı. 1914 yazında Osmanlıların, İngiltere ve Fransa ile yürüttüğü olası ittifak görüşmelerinde ileri sürdükleri başlıca istem toprak kazanımları değil, kapitülasyonların ilgası olmuştur. Oysa Büyük Güçler, Osmanlıların bu istemini şiddetle reddetmekteydi. Büyük Güçlerin, Osmanlı Devleti'nin savaşta tarafsızlığına karşı kapitülasyonların kaldırılması yönündeki istemini reddetmeleri, Enver Paşa ile Talât Bey'in eline Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanında savaşa sokmak için önemli bir koz vermişti.⁴

Harbiye Nazırı Enver Paşa, Almanya ile bir ittifak antlaşması akdetmeyi istiyordu, çünkü Enver Paşa, hem Almanya'nın askerî ününe inanıyor hem de kapitülasyonlara son vermeyi ve Rusya'yı yenmek suretiyle Güneydoğu Avrupa'da, Doğu Anadolu'da ve Kafkaslar'da yitirilmiş olan Osmanlı topraklarını yeniden ele geçirebilmeyi arzu ediyordu. Enver Paşa'nın bu görüşünü destekleyenler, Dahiliye Nazırı Talât Bey ile Adliye Nazırı Halil Menteşe Bey' di.⁵

Almanya'nın Osmanlı Devleti nezdindeki Büyükelçisi Hans Freiherr von Wangenheim⁶ ile General Liman von Sanders tarafından desteklenen Alman Genelkurmayı ise, Osmanlı Devleti ile bir ittifak akdetmenin karşısındaydı, çünkü Balkan Savaşlarında uğradıkları yenilgiden sonra Osmanlı'nın askerî güçleri ile ekonomisi içler acısı bir durumdaydı. Öte yandan Enver Paşa da, Almanya'nın Osmanlı Devleti'yle ittifak akdetme önerisini reddetmesi durumunda Osmanlı'nın, Üçlü İtilaf'ın yanında yer almaktan başka seçeneği kalmayacağı tehdidini ileri sürmekteydi. Bu tehdidi Alman İmparatoru II. Wilhelm çok ciddiye almıştı, çünkü bunun gerçekleşmesi halinde, Almanya'nın malî ve ekonomik açılarından Osmanlı Devleti'ne sızma girişimleri son bulacak ve ayrıca Osmanlıların, İtilaf Devletlerinin Müslüman uyruklarını "efendileri"ne karşı ayaklanmaya ikna etme umidi de ortadan kalkmış olacaktı.⁷

3 J. Shaw and Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, c.2, s.310.

4 Shaw, *The Ottoman Empire in World War I*, c.1, s.249.

5 Age, s.36.

6 Osmanlı Devleti nezdindeki Almanya Büyükelçisi Baron von Wangenheim, Osmanlılar için en iyi politikanın tarafsız kalmaları olacağı görüşündeydi. Wangenheim'in görüşüne göre, Osmanlıların Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın yanında yer alması durumunda Osmanlı Devleti, kendisine en fazla malî krediyi sağlayan Fransa'nın desteğinden yoksun kalacak; öte yandan, Osmanlı'nın Üçlü İttifak cephesine katılmasına bir tepki olarak Rusya, Doğu Anadolu'yu istilâ edebilecek ve buna karşı Üçlü İttifak hiçbir şey yapamayacaktı.

7 Shaw, *The Ottoman Empire in World War I*, c.1, s.54.

22 Temmuz 1914'te Enver Paşa, Almanya ile ittifak önerisini resmen Büyükelçi von Wangenheim'a sundu. Osmanlı'nın Almanya ile ittifak akdetmesine ilişkin görüşmeler; Sadrazam Sait Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talât Bey ve Meclis-i Mebusan Reisi Halil (Menteşe) Bey tarafından diğer nazırlardan gizli olarak yürütülmüş; Hükümet'in diğer üyeleri ise, sözde güvenlik gerekçesiyle ittifak önerisinden haberdar edilmemişti. Fransa'dan yeni dönen Bahriye Nazırı Cemal Paşa, öneriyi kuşkuyla karşılamakla birlikte var olan koşullar altında kabul etmeye razı olduğunu bildirdi. İttifak antlaşmasının imzalanmasından bir gün önce durumdan haberdar edilen Maliye Nazırı Cavit Bey ise, Osmanlı Devleti'nin İttifak

*Maliye Nazırı Cavit Bey
(1914-1918)*

Devletlerinin yanında yer almasının ölümcül bir hata olacağını öne sürerek, böyle bir antlaşmaya şiddetle karşı çıkmıştı.⁸ Ancak Enver Paşa ile Talât Bey, Osmanlı'nın savaşa girmesinde kararlıydı ve onlara karşı çıkabilecek muhalif bir grup da bulunmamaktaydı.

Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan arasındaki ittifak antlaşması, 2 Ağustos 1914'te Tarabya'da, Osmanlı Sadrazamı Sait Halim Paşa ile Almanya'nın Osmanlı Devleti nezdindeki Büyükelçisi Baron Hans Freiherr von Wangenheim tarafından imzalandı. Osmanlı-Alman-Avusturya İttifakı'nın imzalanmasıyla, Osmanlı Devleti geleceğini Almanya'ya bağlamış oluyordu. Bu ittifak antlaşması gizli nitelikteydi. Antlaşmanın 4. maddesi; Almanya'nın, Osmanlı topraklarının tehdit edilmesi durumunda, bu toprakların savunması için gerektiğinde silah kullanacağını öngörmekteydi. Almanya, Rusya'ya karşı Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruyacaktı. Bunun karşılığında Osmanlı Devleti, Sırbistan ile Avusturya-Macaristan arasındaki çatışmada mutlak taraf-sızlık izleyecek; ancak Almanya'nın, Avusturya ile akdetmiş olduğu antlaşma uyarınca savaşa katılması gerektiğinde Osmanlı da savaşa girecekti. Yine bu ittifak antlaşması uyarınca Alman askerî heyeti, Osmanlı Ordusu'nun sevk ve idaresinde fiilî nüfuz sahibi olacaktı. Bu ittifak 1918 yılı sonuna değin yürürlükte kalacaktı. Osmanlı-Alman-Avusturya İttifak Antlaşması, Birinci Dünya

8 Macfie, *age*, s.129.

Savaş başladıktan sonra imzalanmıştı; yani bu antlaşmayı imzalayan Osmanlı yetkilileri ülkeyi savaşa soktuklarının bilincindeydi.

2 Ağustos 1914 tarihli ittifak antlaşması, Osmanlı'nın savaşa girmesini bir zorunluluk olarak öngörmemekteydi. Osmanlı Devleti de zaten hemen savaşa girmemişti, çünkü Osmanlı Hükümet üyeleri arasında bu konuda görüş ayrılığı bulunmaktaydı. Enver Paşa'nın başını çektiği bir grup hemen savaşa girmekten yana olduğu halde, Sadrazam Sait Halim Paşa ile Maliye Nazırı Cavit Bey bunun karşısındaydı. Osmanlı Hükümet üyelerinin çoğunluğu, Bulgaristan ile Romanya'nın açıkça İttifak Devletlerine katılmadığı sürece savaşa katılmamaktan yanaydı, çünkü Osmanlı'nın gereksinme duyduğu askerî yardım ancak bu devletler aracılığıyla sağlanabilecekti.

Osmanlı yetkililerinin görüşüne göre, savaşa katılma Osmanlı'ya Boğazlar ile Doğu Anadolu topraklarını koruma olanağını sağlayacak; 18. yüzyıldan bu yana sürekli olarak toprak kaybına bir son verecek; Arabistan ile Mısır'ın denetimini Osmanlı'ya yeniden kazandıracak; İran, Kafkasya, Azerbaycan ile Afganistan'daki Türkleri Osmanlı bayrağı altında birleştirecek ve Osmanlı Devleti'nin Müslüman dünyasındaki liderliğini sürdürmesini sağlayacaktı.

Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti'yle bir ittifak antlaşması akdetmelerinin öncelikli nedeni, Rusya'ya karşı ortak bir savunma oluşturmaktı. Osmanlı Devleti açısından ise bu antlaşma; kapitülasyonların ilgası, Ege Adaları'nın geri alınması, Bulgarlarla bir anlaşmaya varılması, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması ve savaş tazminatı amaçlarıyla gerçekleştirilmişti.⁹ 2 Ağustos 1914 tarihli ittifak antlaşmasını Osmanlı Devleti, Üçlü İttifak Devletlerini kapitülasyonların ilgasını kabule zorlama yolunda attığı bir adım olarak değerlendirmekteydi.¹⁰

Osmanlı-Alman-Avusturya İttifak Antlaşması'nın imzalanmasında Enver Paşa önemli bir rol oynamıştı. Enver Paşa, 2 milyon kişilik bir orduyu oluşturabileceğini, Avrupa Savaşı'nda Almanların kolaylıkla zafer kazanacağından yola çıkarak, Almanya ile ittifak ilişkisi sonucunda Osmanlı Devleti'ni askerî utkularla yeniden canlandırabileceğini düşünüyordu. Talât Bey de, Almanya ile ittifakı Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürebilmesini sağlayacak bir araç olarak görüyordu.

Öte yandan İstanbul'daki İtilaf Devletleri Büyükelçileri, Osmanlı Devleti'nin, İttifak Devletlerinin yanında yer almasını geciktirme ya da tarafsız kalmasını sağlama yolunda yoğun çaba harcamaktaydı.

9 Edip Öncü, *The Beginnings of Ottoman-German Partnership: Diplomatic and Military Relations Between Germany and the Ottoman Empire Before the First World War*, Bilkent University Department of History, Ankara, September 2003, s.79.

10 Shaw, *The Ottoman Empire in World War I*, c.1, s.249.

Enver Paşa, Almanya ve Avusturya-Macaristan ile ittifak antlaşması akdinin ertesinde, kendisi "Başkumandan Vekili" olmak üzere "Başkumandan Vekâleti" ismiyle bir makam oluşturduğunu açıkladı.¹¹ Enver Paşa, aynı zamanda Harbiye Nazırı olmayı sürdürecekti.

Osmanlı-Alman-Avusturya İttifak Antlaşması'nın imzalanmasından bir gün sonra, yani 3 Ağustos'ta Babilî genel seferberliği başlatmış ve Avrupa Savaşı'nda tarafsızlığını ilan etmişti. Sadrazam, antlaşmaya muhalefeti önlemek amacıyla, Padişah'ın Meclis-i Mebusan'ı feshetmesini sağladı. Enver Paşa ile taraftarları seferberliğin İtilaf Devletlerine karşı olmadığını öne sürmekteydi. Osmanlı-Alman-Avusturya İttifakı'nın varlığından haberi olmayan İtilaf Devletleri ise, Osmanlı Devleti'nin savaşta tarafsız kalmasını istiyordu.¹²

Almanlar, Batı Cephesi'nde güçlüklerle karşılaşır karşılaşmaz, Osmanlı Devleti'ne savaşa girmesi, Rusya ile İngiltere'ye karşı yeni cepheler açması ve Müslüman dünyasının, özellikle de İtilaf Devletlerinin imparatorluklarında yaşayan Müslümanların desteklerini sağlayabilmek amacıyla *Cihat* ilan etmesi için, yoğun baskı uygulamaya başlamıştı. Ancak Osmanlılar, seferberlik süreci tamamlanıncaya, Batı'da Alman başarısı kesinleşinceye ve Romanya ile Bulgaristan üzerinden Merkezî Güçlerle karayoluyla ulaşım güzergâhı açılıncaya değin hareket etmeme eğilimindeydi.

Bu arada Rusya, Güney Kafkaslar'da ve Doğu Anadolu'da Osmanlılara karşı askerî harekât başlatmıştı. Rusya, Osmanlılara karşı başlattığı harekâta doğrudan askerî saldırıda bulunmak yerine, Ermeni gerilla ordularını kullanmaktaydı. Ağustos-Ekim 1914'te Zeytun ile Van'daki Ermeni köylüleri, Osmanlı Hükümeti'nin Ermeni gençlerini Osmanlı Ordusu'na alma çabasına tepki olarak, Osmanlı Hükümeti ile Müslüman köylülere karşı bir ayaklanma başlatmıştı.¹³

Osmanlılar, Ermeni gerilla hareketlerine, Harbiye Nezareti'nde Enver Paşa'nın doğrudan denetimi altında kurulmuş olan "Teşkilat-ı Mahsusa" isimli gizli istihbarat örgütünün yönlendirdiği kendi gerilla hareketiyle karşılık vermektedir. Teşkilat-ı Mahsusa, Ermeni gerillalarını geri püskürtmede başarılar kaydetmiş; ancak, Doğu'da savaş başlar başlamaz Rusya'nın askerî istilasına yol açacak olan Ermeni ayaklanmasını bastırmada o denli başarılı olamamıştı.

11 Başkumandan, Padişah'ın kendisiydi.

12 Osmanlı Devleti tarafsız kalırsa İtilaf Devletleri, Rusya'ya yardım edebilmek için Boğazlar'dan özgürce geçebileceklerdi.

13 Hemen hemen aynı tarihlerde Dersim ile Harput'taki Müslüman Kürtler de, kendilerini askere almaya gelen Osmanlı subaylarına karşı güç kullanarak saldırıda bulunmuştu.

2. "Reşadiye" ile "Sultan I. Osman" Gemileri

6 Ağustos 1914'te İngiltere Denizcilik Bakanı Sir Winston Churchill, Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den satın almış olduğu ve paralarını da ödediği "Reşadiye" ile "Sultan I. Osman" isimli iki Osmanlı savaş gemisine (dretnot) Avrupa'daki savaş nedeniyle el konulduğunu ve bu gemilerin Osmanlı Devleti'ne teslim edileceğini bildirdi. "Reşadiye" isimli gemi 1911 yılında İngiltere'deki Armstrong firmasına sipariş edilmiş; ayrıca, Brezilya için İngiltere'de yapılmakta olan "Rio de Janeiro" isimli gemi satın alınarak, buna da "Sultan I. Osman" ismi verilmişti. Yapımları tamamlanan Reşadiye ile Sultan I. Osman zırhlıları 1914 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında Osmanlı Devleti'ne teslim edilecekti.¹⁴ İngiltere'nin anılan gemilere el koyması, Osmanlı Devleti'nde İngiltere'ye karşı büyük bir kızgınlığın doğmasına neden olmuştu, çünkü bu gemiler Osmanlı halkının kişisel başlılarıyla satın alınabilmişti.

Denizcilik Bakanı Sir Winston Churchill, "Reşadiye" ile "Sultan I. Osman" isimli gemilerin Osmanlı Devleti için büyük bir anlam taşıdığının bilincindeydi. Bu gemiler, modern Osmanlı donanmasını oluşturacak ve Osmanlı Devleti'nin, Ege Denizi'nde Yunanistan'a, Karadeniz'de de Rusya'ya karşı durabilmesine olanak sağlayacaktı.

Churchill, 1914 yılının Temmuz ayı sonunda iki savaş gemisinin yapımcılarına bu gemilerin elde tutulması emrini vermişti. 31 Temmuz'da İngiliz Hükümeti, Churchill'in, Osmanlılar tarafından ısmarlanmış olan bu iki savaş gemisinin savaşta Almanya'ya karşı kullanılmak üzere, Kraliyet Donanması için alınması doğrultusundaki görüşünü kabul etmekteydi.

3. "Goeben" ile "Breslau" İsimli Gemilerin Kaderleri

1 Ağustos 1914'te Harbiye Nazırı Enver Paşa, İstanbul'da Almanya Büyükelçisi Hans von Wangenheim ve Alman askerî misyonunun başındaki General Otto Liman von Sanders ile gizli bir görüşme gerçekleştirmişti. Bu görüşmede, Karadeniz'deki Osmanlı filosunu güçlendirmek için, "Goeben" ile "Breslau" isimli savaş gemilerini de içine alan Alman Akdeniz Filosu'nun İstanbul'a gelmesine karar verildi. Goeben ile Breslau, 3 Ağustos'ta Kuzey Afrika'daki Fransız üslerini bombalamış ve İngiliz donanması peşinde olmak üzere Doğu Akdeniz'e kaçmıştı. Enver Paşa, 11 Ağustos 1914'te bu gemilerin Osmanlı sularına girmesine izin verdi.

Goeben ile Breslau'ya Çanakkale Boğazı'na giriş izni verilmesi karşılığında, Osmanlı Hükümeti Almanya'ya şu koşulları ileri sürmüştü: Kapitülasyonların

14 Bilâl N. Şimşir, *Ermeni Meselesi 1774-2005*, 2. basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 2005, s.127-128.

ilgası ve böylelikle, Almanlara ve diğer Avrupalı uluslara tanınmış olan ayrıcalıkların kaldırılması. Osmanlılarca ileri sürülen öteki koşulların başında ise, Almanya'nın savaş sonunda zafer kazanması durumunda, zafer ganimetinden Osmanlı'nın da payına düşeni alması gelmekteydi. Almanya Büyükelçisi Wangenheim'in, Goeben ile Breslau'yu İngilizlerin pençesinden kurtarabilmek için, Osmanlı'nın bu koşullarını kabul etmekten başka seçeneği kalmamıştı.

İngiltere, Osmanlı Hükümeti'ni protesto ederek, devletlerarası hukuk uyarınca tarafsız bir devlet olarak Osmanlı Devleti'nin, Alman gemilerini ya geri gönderme ya da gözaltına alma zorunluluğu olduğunu ileri sürmekteydi. Osmanlı Hükümeti ise, bu önerilerin hiçbirini yerine getirmemişti.

Osmanlı Devleti'nin, tarafsız bir devlet olarak bu gemilerin silahlarını sökmesi ve personelini de gözaltına alması gerekmekteydi. Babiâli, Almanya'ya, bu iki savaş gemisinin kâğıt üzerinde Osmanlı Devleti tarafından satın alınması önerisinde bulundu. 10 Ağustos'ta Almanya, Osmanlı'nın bu önerisini reddetmiş ve Osmanlı Devleti'nin hemen savaşa girmesi çağrısında bulunmuştu. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti, iki Alman gemisini Almanya'dan satın aldığı yolunda gerçeği yansıtmayan bir açıklamada bulundu. Gemilere Osmanlı bayrağı çekilerek tayfalara fes giydirildi. İstanbul'daki İtilaf Devletleri Büyükelçileri ise; İngiltere, Fransa ve Rusya'nın, bu iki Alman gemisinin Osmanlı Devleti tarafından satın alınmasını kabul edemeyeceğini, bunları hâlâ Alman gemisi olarak gördüğünü Sadrazam'a bildirdi.

12 Ağustos'ta Berlin'de, Almanya'nın, Osmanlı Devleti'ne Goeben ile Breslau isimli savaş gemilerini sattığı ilan edilmişti: Goeben "Yavuz Sultan Selim", Breslau da "Midilli" isimlerini aldılar. Öte yandan 15 Ağustos 1914'te, Amiral Limpus'un ve İngiliz deniz subaylarının Osmanlı Devleti'ndeki görevlerine resmen son verilmekteydi. 24 Eylül'de Goeben'in komutanı olan Wilhelm Souchon'a "Osmanlı Donanması Tümamirali" rütbesi verilmiş ve Souchon, Almanya Büyükelçisi Wangenheim'in himayesi altına girmişti.¹⁵

"Yavuz" ile "Midilli" isimli gemiler Alman ve Osmanlı deniz güçlerinin Karadeniz'i denetlemelerini sağlamıştı. Bu gemilerle Osmanlı donanması, Karadeniz'deki Rus

*Osmanlı Donanması Tümamirali
Wilhelm Souchon
(1914-1917)*

15 Edward J. Erickson, *Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul, Eylül 2003, s.51.

donanmasından daha güçlü bir duruma gelmekte ve böylelikle, Rusya'nın İstanbul'a saldırma olasılığını önemli ölçüde azaltmaktaydı.¹⁶

4. Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni Savaşa Sokma Girişimleri

Liman von Sanders, 1914 ilkbaharında Albay Friedrich Bronsart von Schellendorf'u 3. Piyade Tümeni Komutanlığı'ndan alarak,¹⁷ "Genelkurmay Başkanı Birinci Yardımcısı" yapmıştı.¹⁸ Bu konumuyla Bronsart von Schellendorf, Osmanlı orduları üzerinde büyük bir güce sahip olmaktaydı. Bronsart von Schellendorf, aynı zamanda Alman Askerî Heyeti Kurmay Başkanı'ydı.

16 Ağustos 1914'te Enver Paşa'nın karargâhında; Almanya Büyükelçisi ile büyükelçilik ataşeleri, Albay Friedrich Bronsart von Schellendorf, Liman von Sanders, Tümamiral Souchon ve birkaç subayın daha katıldıkları bir savaş şûrası toplanmıştı. Bu toplantıda iki ana düşünce ön plana çıktı. Bunlardan biri Süveyş ve Mısır'a saldırarak, diğeri de Odessa bölgesine asker çıkartmaktı. Liman Paşa, Odessa bölgesine asker çıkartma düşüncesini savunmuş; ancak, bu düşüncesinde yalnız kalmıştı. Bu arada Albay Baron Friedrich Kress von Kressenstein, Şam'a 8. Kolordu Kurmay Başkanı olarak atanmıştı.

1914 yılının Eylül ayı başlarında gerçekleşen Birinci Marne Muharebesi'nde, Almanya'nın, Batı Avrupa'da ani bir zaferle savaşı kazanma planları suya düşmekteydi.¹⁹ Almanlar, Batı ve Doğu cephelerinde umdukları başarıları elde edemeyince, Ekim'de Osmanlı'nın savaşa girmesi için directmeye başladı. Almanya, başlıca şu nedenlerle Osmanlı Devleti'nin kendi yanında savaşa girmesini istemekteydi: 1) Kafkas Cephesi'ne yeni Rus güçleri çekerek, Almanya ile Avusturya'nın doğu cephelerindeki yükünü hafifletmek; 2) Süveyş Kanalı'nı tıkamak ve hiç olmazsa o bölgedeki İngiliz güçlerini bağlı tutmak; 3) Hilafetle var olduğu sanılan manevî güce dayanarak İslamcı propagandaya girişmek ve

16 Babiâli, Rusya'nın yayımlı politikasından büyük kaygı duymaktaydı. Osmanlı Hükümeti, İtilaf Devletlerinin savaşı kazanmaları durumunda, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına neden olacakları ya da buna izin verecekleri görüşündeydi. Oysa Almanya'nın savaşı kazanması durumunda, Babiâli'nin görüşüne göre, Almanya böyle bir parçalanmaya izin vermeyecekti.

17 3 Osmanlı piyade tümeninin başında Alman komutanlar bulunmaktaydı: Bunlar; 3. Piyade Tümeni Komutanı Albay Bronsart von Schellendorf, 5. Piyade Tümeni Komutanı Albay Zadenstorn ile 10. Piyade Tümeni Komutanı Albay Tronnier'di. Ayrıca Yarbay Nikolai ile Yüzbaşı Strange, 3. Topçu ile 8. Piyade Alaylarının komutanlıklarına getirilmişti. Bkz. Erickson, *age*, s.31.

18 Genelkurmay Başkanı İkinci Yardımcısı Albay Hafız Hakkı Bey'di.

19 Alman orduları, Belçika'ya girdikten sonra Fransa'ya sarmıştı. Fransızlar, Ağustos sonlarından itibaren geri çekilmeye başlamış ve Paris'in kuzeyinde bulunan Marne Nehri üzerinde güçlü bir savunma hattı kurmuştu. Almanlar, bu hattı yarmak ve Paris'e girmek için 6-9 Eylül tarihlerinde 3 gün şiddetli saldırılarda bulunduysa da, Marne cephesini yaramamış ve taarruzu durdurmuştu.

böylelikle, İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki Müslüman halk ile Rusya'da yaşayan Türkler ile Müslümanları ayaklandırmak.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden sonra Almanların Osmanlı'dan bekledikleri, mümkün olduğu kadar çok Rus ile İngiliz birliğini kendi üzerine çekmesi ve o ölçüde Alman ile Avusturya cephelerinin yükünü hafifletmesiydi. Almanya, Osmanlı ordularının her tarafta saldırıya geçmelerini ve böylelikle, büyüksayıda düşmanı izelerine çekmelerini amaçlamaktaydı.

Oysa Osmanlı Devleti, henüz askerî açıdan savaşa katılmaya hazır değildi ve Enver Paşa'nın arkadaşları hâlâ savaşa katılmaya karşıydı. İttihat ve Terakki Partisi içinde Osmanlı Devleti'nin hemen savaşa girip girmemesi konusunda bir görüş ayrılığı ortaya çıkmıştı. Enver Paşa, Talât Bey ve Cemal Paşa, Osmanlı Devleti'nin hemen savaşa girmesi görüşünü savunuyordu.

3-4 Eylül 1914'te, İngiltere'nin Osmanlı Devleti nezdindeki Büyükelçisi Sir Louis Mallet, Sadrazam Sait Halim Paşa'ya, Alman ya da Osmanlı savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan çıkmasına izin verilmeyeceğini; 7 Eylül'de ise, Goeben ile Breslau'nun böyle bir girişimi olursa, bunların Alman gemileri olarak değerlendirileceklerini bildirdi.

Sonraki haftalarda İngilizler ile Fransızlar, Osmanlıları tarafsız kalma konusunda ikna etme çabalarını sürdürmüş; ancak, bu çabalarında pek başarılı olamamıştı, çünkü Osmanlılar, İtilaf Devletlerinin zaferi kazanmaları durumunda, Rusya'nın, Osmanlı topraklarını ve özellikle de Boğazlar'ı işgal etme fırsatını kaçırmayacağından emindi. Öte yandan Rusya da, **Osmanlı'nın** tarafsızlığını özendirmekte ve bunun için Osmanlı'nın bağımsızlığı ile toprak bütünlüğünü güvence altına almayı sağlayacağını öne sürmekteydi. Rusya ayrıca, Osmanlı Devleti'nin savaşın dışında kalması durumunda, kapitülasyonlara ilişkin ödüllerde bulunma sözü de vermişti.²⁰

9 Eylül 1914'te Babiâli, Almanya da dahil olmak üzere, yabancı devletlere tanınmış olan ayrıcalıkları içeren kapitülasyonları tek-tarafli olarak feshettiğini ilan etti. Ekim başlarında İmparatorluk'taki bütün yabancı postaneler kapa-

*Sadrazam ve Hariciye Nazırı
Sait Halim Paşa (1913-1917)*

20 Shaw and Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, c.2, s.312.

tilmiş, yabancılar Osmanlı yasalarına ve mahkemelerine tabi kılınmış ve ithal malları üzerindeki gümrük tarifeleri yükseltmişti.

5. Osmanlı'nın Karadeniz'deki Rus Limanlarını Bombalaması (29/30 Ekim 1914)

10 Eylül 1914'te Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan Arthur Zimmermann, Osmanlıları savaşa katılmaya ikna etmek üzere Maliye Nazırı Cavit Bey'e, Osmanlı Devleti'nin savaşa katılması karşılığında Alman Hükümeti'nin, Osmanlı Hükümeti'nin içinde bulunduğu vahim boyutlardaki malî buhranı çözmeye yardımcı olacağı hususunda bir öneride bulunmuştu.²¹ Berlin'deki Osmanlı Büyükelçisi Mahmut Muhtar Paşa, 1 Ekim 1914'te, seferberliği sürdürebilmek amacıyla Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan 5 milyon Osmanlı altını tutarında borç istedi. Bunun üzerine Zimmermann, Muhtar Paşa'ya, Osmanlı Devleti'nin hemen savaşa girmesi karşılığında bu borç paranın verileceğini bildirdi. İmparatorluğun hemen savaşa giremeyeceğinin bilincinde olan Muhtar Paşa ise, savaşa girmeden önce 1.5 milyon altın liranın verilmesini istedi. 5 Ekim 1914'te Osmanlı'nın borç talebi Alman Hükümeti tarafından onaylanmıştı. Borcun dörtte biri hemen, dörtte üçü de Osmanlılar savaşa girdikten sonra verilecekti. Osmanlı'ya verilecek olan borç paranın onaylanması üzerine Alman makamları, Osmanlıların hemen savaşa girmesi konusunda daha da ısrarcı olmuştu.

26 Eylül 1914'te Çanakkale ötesinde seyreden İngiliz savaş gemileri, Ege'ye girmek isteyen bir Osmanlı torpido gemisini durdurmuş ve geri çevirmişti.²² Bu geminin tayfaları arasında birçok Alman da bulunmaktaydı. Bunun üzerine Enver Paşa, Hükümet'e danışmadan Çanakkale Boğazı'nın bütün yabancı gemilere kapatılması emrini verdi. Bu emirle Rusya'nın gereksinmesi olan malzemelerin Batı'dan gelmesinin önüne geçilmiş olunmaktaydı. Böylece, Karadeniz ile dış dünya arasındaki ticaret bir anda sona erdirilmiş ve Bulgaristan, Romanya, Rusya ile Osmanlı Devleti'nin limanları kıyı trafiği dışında kapatılmıştı. Odessa ve Köstence'yle birlikte Trabzon, Samsun ve İstanbul da Osmanlı Devleti'nin koymuş olduğu bu ablukadan zarar gördü.

11 Ekim 1914'te Enver Paşa, Talât Bey, Halil Bey ve Cemal Paşa, Almanlara savaşa katılmaya hazır olduklarını; Almanya'nın, silahlı güçleri desteklemek üzere İstanbul'a 2 milyon Osmanlı altını göndermesi durumunda,

21 Osmanlı Hükümeti, seferberlik programını yürürlüğe koymasının sonucunda, ağır masraflarla karşı karşıya kalmış; ayrıca, binlerce çalışabilir erkeğin orduya alınması sonucunda endüstriyel ve tarımsal üretimin azalmasıyla, önemli miktardaki vergi gelirlerinden de yoksun kalmıştı.

22 Torpido, torpil atmaya yarayan küçük ve çok hızlı giden savaş gemisidir.

Tümamiral Souchon'nun Rusya'ya saldırması için yetkilendirileceğini bildirdi. Almanya, Osmanlı'nın bu isteğini kabul etti. Buna karşın Enver Paşa, Hükümet'i ve arkadaşlarını savaşa girme konusunda ikna edemiyordu. 23 Ekim'de Enver Paşa, Almanlara Talât ile Halil Beylerin savaşa hemen katılma konusundaki tereddütlerini bildirdi. Talât ile Halil Beylerin bu tutumuna, büyük olasılıkla İtalyanların ve Bulgarların Babiâli'nin savaşa girmemesi doğrultusundaki uyarıları ile Osmanlı'nın büyük çapta bir savaşı yürütmede askeri olanaklarının sınırlı oluşu neden olmuştu.²³

Enver Paşa, Almanya Büyükelçisi Wangenheim'a, Osmanlı donanmasını en kısa zamanda Karadeniz'e göndermeyi ve Souchon'a, resmî bir savaş ilanı olmaksızın, Ruslara karşı düşmanca eylemleri başlatmak üzere kendisini yetkilendiren emri mühürlü bir zarf içinde vermeyi düşündüğünü bildirdi. Hükümet üyelerinden savaşa girme konusunda çoğunluk oyu sağlayamaması durumunda Enver Paşa, Souchon'a mühürlü zarfı açmaması talimatını gönderecekti. Wangenheim, Enver Paşa'nın bu açıklamasından hoşnut kalmayarak, Paşa'nın Souchon'a açık, yazılı bir emir göndermesini istedi.

Wangenheim'ın kuşkularını yatıştırmak amacıyla Enver Paşa, bu kez Souchon'a çok daha açık ve kesin bir yetkilendirme belgesi gönderdi. 25 Ekim'de Tümamiral Souchon'a ulaştırılan emirde, "donanmanın tümüyle" Karadeniz'de manevralar yapılması ve "uygun bir fırsat" olursa, Rus donanmasına saldırıda bulunulması hususu yer almaktaydı.²⁴ Enver Paşa'nın emriyle Cemal Paşa da, Osmanlı donanmasının üst düzey subaylarına yönelik yayımladığı gizli buyrukta, Amiral Souchon'un emirlerine uyulması gerektiğini bildirmekteydi.

27 Ekim'de Osmanlı donanması İstanbul Boğazı'nı terk ederek, görünüşte eğitim manevraları yapmak üzere Karadeniz'e açıldı. Donanma denize açılır açılmaz Souchon, emri altındaki üst düzey Osmanlı ve Alman subaylarına bir savaş misyonunu yerine getirmek üzere bulunduklarını bildirmiş ve düşman kıyılarındaki tesislere hemen saldırıda bulunulması emrini vermişti.

*Almanya'nın Osmanlı Devleti
Nezindeki Büyükelçisi
Baron Hans Freiherr von Wangenheim
(1912-1915)*

23 Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire 1914-1918*, Caravan Books, Delmar, New York, 1989, s.53.

24 Age, s.54.

Souchon, Midilli kruvazörü²⁵ ile iki muhribi Novorosijsk'e gönderdikten sonra, kendisi de Yavuz kruvazörü ve birkaç ufak gemiyle Sivastopol'a hareket etti. 29'u 30'a bağlayan gece her iki liman bombalanmış, çeşitli petrol ve zahire ambarları yakılmış ve bazı nakliye gemileriyle kayıklar da batırılmıştı. Osmanlı donanması, dönüşte bir Rus mayın gemisiyle bir muhribi batırdıktan sonra denizde rastladığı bir kömür yüklü gemiyi de ganimet olarak ele geçirdi.²⁶ Souchon, İstanbul'a, Osmanlı donanmasının 28 Ekim'deki manevralarına sürekli olarak müdahale eden Ruslara karşılıkta bulunmak üzere, düşmanca eylemlerin 29 Ekim sabahı başlatılmış olduğunu bildirmekteydi.

Sadrazam Sait Halim Paşa ile Cavit Bey, bu durumu şiddetle protesto ettiler ve düşmanca eylemlerin hemen durdurulmasını istediler. 30 Ekim'de Sadrazam Sait Halim Paşa, Cavit Bey ve savaşa karşıt diğer üç nazır, Hükümet'ten istifalarını açıklamış; ancak, İttihat ve Terakki Partisi Merkez Komitesi'nin isteği üzerine aynı gün istifalarını geri almıştı. İstifa eden 3 nazır, Hristiyan asıllı Arap olan Ticaret Nazırı Bustani Efendi, Ulaştırma Nazırı Ermeni asıllı Oskan Efendi ile Mahmut Paşa'ydı. Sait Halim Paşa'nın savaşa karşıt tutumunu sürdürmesine karşın, Enver Paşa ile Halil ve Talât Beyler onu makamında bırakmak istemişti.²⁷ Sadrazam'ı hoşnut kılabilmek için Enver Paşa ile arkadaşları, Rusya'ya bir tür "özür notası" gönderilmesine karar verdiler.

Osmanlı makamlarının 30 Ekim 1914 günü yaptıkları resmî açıklamaya göre; Karadeniz'de tatbikatta bulunan Osmanlı gemileri 28 Ekim günü Rus donanmasının saldırısına uğramış; Osmanlılar, Rus saldırı gücünü kırmayı ve hatta iki Rus gemisini batırmayı başarmış; Osmanlı gemileri, Rus gemilerini izleyerek Sivastopol ve Novorosijsk önlerine gelip, bu limanları topa tutmuşlar ve birkaç nakliye gemisini de batırdıktan sonra Boğaz'a geri dönmüşlerdi.

1 Kasım'da Osmanlı Hükümeti'nin özür notası Rus Hükümeti'ne iletilmişti. Ancak notada,

Rus Çarlığı Dışişleri Bakanı
Serge Sazonov
(1910-1916)

- 25 Kruvazör; açık denizlerde kol gezmek, deniz ve hava filolarına kılavuzluk etmek, onları düşman gemilerinin ve uçaklarının saldırısından korumak gibi görevleri olan gerekli silahlarla donatılmış, hızlı savaş gemisidir.
- 26 Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, "1914-1918 1. Dünya Savaşı,"* çev. Kemal Turan, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, Ekim 1990, s.79.
- 27 Enver Paşa, Halil Bey ve Talât Paşa, Sait Halim Paşa'nın istifasının İttihat ve Terakki Partisi Merkez Komitesi'nde bölünmeye yol açacağından kaygı duymaktaydı.

Karadeniz'deki düşmanca eylemlerin Rus donanması tarafından tahrik edilmiş olduğu yer almakta idi. Rus Dışişleri Bakanı Sazonov, Osmanlı iddialarını reddedererek, Osmanlıların Alman askerî personelinin hepsini hemen topraklarından çıkarması durumunda, iki ülke arasında savaş durumunun olmasına gerek kalmayacağını dile getirmekteydi.

6. İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'ne Savaş İlan Etmeleri

Souchon'un Ruslara saldırısının ertesinde İngiliz Hükümeti, Osmanlı Hükümeti'ne bir ultimatom vererek, Osmanlıların hemen Alman askerî misyonunu sınır dışı etmesini ve Goeben ile Breslau'daki Alman subaylarını çıkarmasını istedi. Osmanlılar bu isteklere uymayınca Churchill, sorunu yine Hükümeti'ne götürmeden, 31 Ekim'de Akdeniz'deki İngiliz deniz güçlerine Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca eylemlere başlama emrini vermişti. Öte yandan Enver Paşa, hâlâ Rusya'nın Osmanlı savaş gemilerine karşı saldırıyı özendirdiğini iddia etmekteydi. Çar'ın Hükümeti ise, bu iddiayı şiddetle reddedererek, 2 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açtı.

İngiliz deniz güçleri 1 Kasım'da, Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca eylemlerine başlamıştı. 2 Kasım'da Churchill, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeden, Ege'de seyretmekte olan İngiliz savaş gemilerine Çanakkale'nin dış surlarını bombalamayı ve Kızıldeniz'de bulunan gemilerine de bölgede rastlanan Osmanlı buhar gemilerine ve ticaret gemilerine saldırmalarını ve bunları yok etmelerini emretti. 3 Kasım'da bu eylemler gerçekleştirilmiş ve Osmanlılara büyük zarar verilmişti. Yine 3 Kasım'da İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Osmanlı Devleti'nin seferberliği sonlandırmasını, Alman subaylarının işlerine son vermesini ve Rusya'nın uğradığı bütün kayıpları tazmin etmesini istemekteydi. 5 Kasım'da ise İngiltere, Almanya ile Avusturya'ya ilaveten Osmanlı Devleti'ne karşı da savaş ilan ettiğini duyurdu.

İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında savaşın ilan edildiği 5 Kasım 1914'te İngiltere, Kıbrıs Adası'nı İmparatorluğu'nun topraklarına kattığını ilan etmişti. Aynı zamanda Kuveyt Şeyhliği de, İngiliz himayesi altında bağımsız bir hükümet oluşturmuştu. 18 Aralık'ta İngiltere, Mısır üzerinde himayesini kurdu; ancak, bu toprakları İmparatorluğu'na katmadı.

Burada hemen şu hususu anımsatmakta yarar olacağını düşünüyorum: Canning, Wellington, Palmerston ve Disraeli gibi İngiliz devlet adamlarının 19. yüzyıl boyunca savunageldikleri Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası büyük bir dönüşüme uğramakta ve İngiltere Hükümeti, bundan böyle Osmanlı'nın parçalanma politikasını uygulamaya koymaktaydı.

Öte yandan Fransa da, 6 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmişti.

İtilaf Devletlerinin kendisine karşı teker teker savaş ilan etmeleri üzerine Osmanlı Devleti de, 11 Kasım'da bu devletlere karşı *Cihat* ilan etti. Padişah V. Mehmet Reşat, Müslümanların halifesi olarak İngiliz, Fransız ile Rus topraklarında yaşayan bütün Müslümanlara cihat çağrısında bulunmaktaydı. Cihat'ı ilan eden fetva 14 Kasım 1914'te Fatih Camii'nde halka duyuruldu. Cihat ilanı Osmanlı'nın resmî savaş ilanı değildi. Hem Almanya hem de Osmanlı Devleti, isyanları özendirerek cihat çağrısını yaygınlaştırma çabası içerisindeydi. Böylece, İngiltere'nin Hindistan'ı kaybetmesi ümit edilmekteydi. Oysa Hint Müslümanları, Halife'nin çağrısına pek kulak asmamıştı.

Osmanlı Devleti, 11 Kasım 1914'te İtilaf Devletlerine resmen savaş ilan etti. Osmanlı böylelikle, sonunu getirecek olan savaşa girmekteydi.

7. Osmanlı'nın Savaşa Girme Nedenleri

Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talât Bey, Almanya'nın askerî gücüne ve nihaî zaferine körü körüne inanarak, Osmanlı Devleti'nin geleceğini büyük bir tehlikeye atmıştı.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinde başrolü oynayan Enver Paşa'ya ilişkin görüşlerini, Kasım 1914'te Şam'daki 4. Osmanlı Ordusu'nun Komutanlığı'na atanan Cemal Paşa'nın Kurmay Başkanı Albay Baron Friedrich Kress von Kressenstein şöyle ifade etmekteydi: "Biz Almanların, Enver'e, Merkez Devletleriyle olan ittifaka bağlılığındaki sarsılmaz sadakati ve bu hususta karşılaştığı tüm muhalefete karşı gelmiş olması nedeniyle, büyük şükran borcumuz vardır. Enver, kendi isteğiyle Alman yönetiminin emri altına girmiştir. O, savaşın Fransa savaş alanlarında kazanılacağını takdir ettiğinden, Alman Başkomutanlığı'nın isteklerini öyle geniş ölçüde yerine getiriyordu ki, bazen Osmanlı çıkar ve gereksinmelerini yeteri derecede hesaba katmıyor ve bu nedenle, Osmanlı politikacıları ve subayları çevresinde şiddetli eleştirilere ve ciddi bir muhalefete çığır açmış oluyordu."²⁸

Enver Paşa, savaşta Osmanlı Devleti'nin Makedonya ile Trakya'da olduğu gibi, Doğu Anadolu'da, Mısır'da ve Kıbrıs'ta yitirdiği toprakları yeniden kazanabilmede bir araç olarak kullanmayı ümit ediyordu. Enver Paşa, bunlarla da yetinmeyerek, Kafkaslar'daki ve Orta Asya'daki Türk halklarını Rus ve Ermeni tiranlığından kurtarmayı; başta Hindistan'daki Müslümanlar olmak üzere, dünyadaki diğer tüm Müslümanlar üzerinde Padişah-Halife'nin nüfuzunu sağlayabilmeyi

28 Baron Kress von Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalı'na*, çev. Mazhar Besim Özalpsan, Askerî Matbaa, İstanbul, 1943, s.11.

ve Almanya dahil olmak üzere, Osmanlı Devleti'ni bütün Güçlerin ekonomik ve siyasal üstünlüğünden kurtarmayı düşlüyordu.

Osmanlı tarihçisi Prof. Dr. Sina Akşin'e göre, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin en önemli nedeni, Balkan Savaşlarının kayıplarını giderme ümidiydi. Bir diğer neden, müttefik olunmazsa Büyük Güçlerin Osmanlı ülkesini aralarında paylaşacakları korkusu;²⁹ bir başkası ise parasızlıktı.³⁰ Savaş boyunca Almanya Osmanlı'yı borç parayla desteklemişti.

8. Savaş Öncesinde Osmanlı'nın Durumu

Osmanlı Devleti, savaşa katılan devletlerin en güçsüzdü. Osmanlı'nın ne ekonomisi ve endüstrisi ne malî gücü ne de kaynakları böyle bir savaşı sürdürmeye yeterli değildi. Osmanlı Devleti, bütün silah ve cephanelerini dışarıdan satın almak zorundaydı. Savaş endüstrisi olmayan Osmanlı Devleti'nin elindeki silahlar hem yetersiz hem de demodeydi.

Osmanlı Devleti savaşa girdiği zaman nüfusu yalnızca 23 milyondur ve bu nüfusun 17 milyonu bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içerisinde yaşamaktaydı. İmparatorluğun endüstri üretimi savaşa katılan diğer devletlere kıyasla çok daha alt düzeydeydi. Osmanlı'nın yabancı devletlere uyguladığı kapitülasyonlar sonucunda, dış ticaretinin büyük kısmını yabancı ülkelerden ithal edilen endüstri malları oluşturmaktaydı ve bu da, İmparatorluğa çok az malî ya da ekonomik yarar sağlayabilmekteydi. Ekonomisinin büyük ölçüde tarıma dayanmasına karşın Osmanlı Devleti nüfusunu doyuramamakta ve un, buğday, şeker, kahve ile çayı ithal etmekteydi. Devletin ekonomik durumu büyük bir savaşın neden olabileceği sıkıntıların üstesinden gelebilecek düzeyde değildi. İmparatorluğun varlığını sürdürebilmesi deniz yoluyla gerçekleştirilen ithalata bağlı olduğundan bu ithalatın kesilmesi, Osmanlı ekonomisinin ayakları üzerinde durmasını çok güçleştirebilecekti.³¹

Öte yandan Osmanlı Ordusu, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'ndan büyük yaralar alarak çıkmıştı. Osmanlı'nın Hristiyan uyruklarının birçoğu Osmanlı hükümlerine karşı ayaklanmıştı ya da ayaklanmak üzereydi. Geriye kalan Hristiyan uyrukları ile Arnavutluk'tan Suriye'ye ve Mısır'a değin uzanan bölgedeki Müslüman uyruklarının çoğu da kendi ulusal hareketlerini oluşturma sürecindeydi. İşte Osmanlı Devleti, sonunu getirecek olan savaşa bu koşullarda girmişti.

29 Osmanlı Devleti'nin savaşta taraflardan birine müttefik olmasına karşın, savaş sırasında ve sonrasında yapılan düzenlemelerle Osmanlı toprakları Büyük Güçler arasında paylaştırılmıştı.

30 Savaş bittiğinde Cemal Paşa, Yakup Kadri'nin "neden savaşa girdik" sorusuna, "aylık vermek için" diye yanıt vermişti. Bkz. Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.95.

31 Shaw, *The Ottoman Empire in World War I*, c.1, s.740-741.

IV. KAFKASYA CEPHESİ

Osmanlı Devleti'nin Almanlarla birlikte yaptığı savaş planının ana hatları şöyleydi: 1) Doğu Anadolu ve Kafkasya üzerinden Rusya'ya bir darbe vurmak. 2) İngiltere'nin "İmparatorluk Yolu"nu kesmek için, Süveyş Kanalı'na ve Mısır'a karşı harekete geçmek. 3) Çanakkale'yi korumak için Trakya'da önemli bir güç bırakmak.¹

Enver Paşa, 1914 Eylül ve Ekim aylarında Osmanlı ordu birliklerinin dağıtımını ve görevlerini yeniden düzenlemişti. Güçlerin büyük bir bölümü İstanbul civarı ile Boğazlar'ın her iki kıyısında toplanacaktı, çünkü Boğazlar'ın İtilaf Devletleri açısından önemi büyüktü. Öte yandan Enver Paşa, Erzurum'da konuşlandırılan ve Van gölünden Karadeniz'e değin kuzeydoğu Anadolu'yu kapsayan alanda yetkili olan 3. Ordu'yu güçlendirmeye başlamıştı. 3. Ordu; Erzurum'daki 9., 10. ve 11. kolordular,² İran sınırındaki Revandiz'de bulunan iki gönüllü kolordu ile Van yakınındaki bir jandarma tümeninden³ oluşmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletlerine savaş ilan etmesinden sonra, ilk gerçekleştirilecek olan harekât şöyle belirlenmişti: Enver Paşa, Kafkasya'daki 3. Ordu ile Kars, gönüllü kolordu ile Azerbaycan ve Filistin'deki 4. Ordu içerisinde oluşturulan keşif kolordusuyla da Süveyş Kanalı yönünde harekâta geçmeye karar vermişti. Ayrıca, İran ve Afganistan üzerinden de Hindistan'a doğru yürüyüşe geçmek niyetindeydi.

1 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1980*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Ocak 1984, s.111.

2 Kolordu, üç veya dört tümen ile başka tamamlayıcı kılalardan kurulmuş, korgeneral komutasındaki büyük birliktir.

3 Tümen, alayla kolordu arasında yer alan birliktir.

Enver Paşa Doğu'da bir kış saldırısının hazırlıklarıyla uğraşırken, Rus Çarı II. Nikola da, Kafkaslar'a gelerek Osmanlılara karşı Ermenilerle işbirliği planları yapmaktaydı. Diğer ülkelerden gelen Ermeniler de Çar'ın ordularına katılmıştı.

Savaşın ilan edilmesinden birkaç gün sonra Ruslar, sınırı geçerek Sarıkamış'tan Erzurum'a doğru ilerlemiş ve bir hafta içinde sınırdan Erzurum'a kadar olan yolun yarısını ellerine geçirmişti. Ruslar, 11. Kolordu'nun 18., 33. ve 34. piyade tümenleri ve ihtiyat süvari tümenleri tarafından yapılan savunma amaçlı karşı taarruzlarla durduruldu. 3. Ordu Komutanı Mirliya (Tuğgeneral) Hasan İzzet, Köprüköy sırtlarında mevzilenen Ruslara 9. ve 11. kolordularla 7 Kasım'da saldırıda bulunmuş; 13 Kasım'a değin süren saldırı sonucunda, Ruslar geri çekilerek yeni bir savunma hattı oluşturmuştu.

Osmanlı güçleri, 16 Kasım 1914'te Azap mevzilerindeki Rus güçlerine yeniden saldırıda bulundu. Ruslar ise, 17 ve 18 Kasım'da saldırıya geçerek, 33. tümeni Yüzveren'in doğu sırtlarına değin çekilmek zorunda bıraktı. Kasım sonlarında Ruslar, Erzurum-Sarıkamış yolunda 25 kilometre derinliğinde bir çıkıntıda tutunup kalmıştı. Ruslar, Karaköse ile Doğubayazıt'ı almış; Rus Ordusu'yla birlikte savaşan Ermeni grupları ise özellikle Doğubayazıt'ın işgalinde ön plana çıkmıştı.⁴

3. Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa, Köprüköy ve Azap muharebelerinde çok çekingen davranmış, düşmana güçlerinin çoğunluğuyla saldırıdan çekinmiş ve düşmanın kanadına ya da gerisine saldırıyı düşünmemişti.

1. Sarıkamış Savaşı (26 Aralık 1914-4 Ocak 1915)

Başkumandan Vekili Enver Paşa, 6 Aralık'ta Genelkurmay Başkanı Birinci Yardımcısı Albay Bronsart von Schellendorf ile birlikte Erzurum'a hareket etti. Enver Paşa, 12 Aralık'ta cepheye giderek, Hasan İzzet Paşa'yı ordu komutanlığı görevinden aldı ve bu görevi bizzat kendisi üstlendi. 11. kolordu ve 36. ile 37. tümenler, Erzurum'dan Kars'a giden yolun bir yanını tutarken, bu birliklerin solundaki 9. ve 10. kolordular ise, sağ kanattan Rusları arkadan kuşatmak için, karlı keçiyolunu izleyerek tepeleri aşmaya kalkışmıştı.

Başkumandan Vekili Enver Paşa, Rusları arkalarından vurabilmek için, 20 Aralık 1914'te 150.000 kişilik bir Osmanlı gücüne Sarıkamış-Ümraniye yönünde saldırı emri verdi. Enver Paşa'nın amacı, Kafkaslar'ın istilâsına ilk adım olarak, Kars, Ardahan ile Batum'u yeniden işgal etmektir.⁵ 26 Aralık

4 Erickson, *age*, s.79-80.

5 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması uyarınca, Kars, Ardahan ile Batum Rusya'nın işgali altında kalmıştı. Rusya'nın Kars, Ardahan ile Batum'u almasının sonucunda, Doğu Anadolu'da yaşayan Osmanlı Ermenileri Rusya'nın kucağına düşecekti.

1914 günü 17. ve 29. tümenler, Rus üssü olan Sarıkamış'a taarruz etmişler ve kenti işgal etmişler; ancak Ruslar, daha sonra kenti yeniden ele geçirmişlerdi. Sarıkamış Savaşı'na katılan Osmanlı güçleri, 3 kolordu ile 1 süvari tümeni olup, bunların muharip sayısı 73.600 kişiydi. Enver Paşa ile maiyeti en ileri hatlardaydı. Sarıkamış Savaşı'nda 29. tümen büyük kayıp vermiş, 17. tümen de gereksiz yere kar içinde yürüyüşe zorlanmıştı. Enver Paşa'nın genç ve aceleci olduğu, erlere ve subaylara hiç acımadığı savaşa katılan üst düzey subaylar tarafından dile getirilmekteydi.⁶

3 Ocak 1915'te Ruslar, kendi taarruzlarını başlatmıştı. 9. ve 10. Kolordular ezici bir Rus kuşatmasının hedefi oldu. Enver Paşa, 9. ve 10. Kolorduları "Sol Kanat" ismi verilen tek bir harekât grubu halinde birleştirerek, komutanlığına Kurmay Albay Hafız Hakkı Bey'i getirmişti. 9. ve 10. Kolordular ağır Rus baskısı altında 4 Ocak 1915'te geri çekilmek zorunda kaldılar. Ruslar tarafından kuşatılan 17., 28. ve 29. Piyade Tümenleri ile 9. Kolordu Karargâhı'nın kalıntıları da teslim olmuştu. Enver Paşa, 8 Ocak günü 3. Ordu'yu terk etti ve 3. Ordu Komutanlığı'na Kurmay Albay Hafız Hakkı Bey'i atadı.⁷

Sarıkamış Savaşı'na katılan 118.000 kişiden ancak 18.000 kişi geri dönebilmişti. Osmanlı Genelkurmayı'na bağlı bir Alman subay Sarıkamış'ta 3. Ordu'nun başına gelenleri şu sözlerle dile getirmekteydi: "3. Ordu Sarıkamış'ta askerî tarihte eşi görülmemiş bir felaketle karşı karşıya kalmıştı."⁸

Sarıkamış Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanmasının başlıca nedenleri şunlardı:

1. Osmanlı Ordusu, kış mevsiminde böyle bir harekâtı başarabilecek olanaklara sahip değildi. Erlerin giysileri ve donatımı çok ilkel idi. Askerlerin sırtlarında kaput, ayaklarında ayakkabı yoktu. 2.500 metre yükseklikte, yarım metre kar içinde, -25 derece soğukta yüzlerce kilometre yürümek ve 15 gün aralıksız açık havada geceleyip savaşabilmek için, askerin çok iyi giydirilmesi, yedirilmesi ve donatılması gerekirdi.
2. Bu karlı ve engebeli araziye özel eğitim görmemiş birliklerin aşması çok güç ve hatta olanaksızdı.

Genelkurmay Başkanı
Birinci Yardımcısı Albay
Bronsart von Schellendorf
(1914-1917)

6 Hüseyin Işık, "Birinci Dünya Savaşı'nda Rus Cephesindeki İlk Muharabeler ve Sarıkamış Harekâtı," *Dördüncü Askerî Tarih Semineri-Bildiriler*, s.319.

7 Tuğgeneral Hafız Hakkı Bey, 12 Şubat 1915'te benekli tifüs salgınında hayatını kaybetmişti.

8 David Fromkin, *A Peace to End All Peace*, Avon Books, New York, 1989, s.121.

3. Başkumandan Vekili Enver Paşa ile 10. Kolordu Komutanı Kurmay Albay Hafız Hakkı, böyle büyük çaptaki kuvvetleri yönetebilecek niteliğe ve deneyime sahip değildi.
4. Kolordularla ordu arasında güvenilir bir iletişim kurulamadığı gibi, kolordularla kendi tümenleri arasında da yeterli irtibat sağlanamamaktaydı.
5. Bölgenin koşullarına uygun olmayan savaş taktikleri uygulanmıştı.
6. Enver Paşa, çok güç koşullar altında askerin gücünü zorlayarak, onları dinlendirmeden yürütmüştü.
7. Yolların bozukluğu ve kar nedeniyle sahra toplarından yararlanılamamıştı.
8. İkmal işleri düzenli ve yeterli olamamıştı.

Bütün bu olumsuz koşullara karşın Osmanlı Ordusu, çok büyük özverilerde bulunmuş ve mevcudunun %90'ını yitirdiği halde savaşı sürdürmüştü. Rus yazarları, Osmanlı askerinin kahramanlığını, "telefonları donduran ve Rusların harekâtını engelleyen soğuk Osmanlı saldırılarını durduramıyordu" diyerek vurgulamaktaydı.⁹

Enver Paşa, büyük ölçüde Almanların kışkırtmalarıyla Sarıkamış'ta ileri atılıp koca bir orduyu yok etmişti.¹⁰

2. Ermeni Ayaklanmaları (1915)

Osmanlıların uzun yıllar başını ağrıtan "Ermeni Sorunu"nun kökeni 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'ydı. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Osmanlı Hristiyanlarının dinlerini ve kiliselerini koruyacağı hususunda Rusya'ya güvence vermişti. Bu antlaşma Rusya'yı, Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoks Hristiyanların koruyucusu durumuna getirmekteydi. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın akdinden sonra Osmanlı Ermenileri, kendilerini Rus Çarı'nın uyrukları olarak görmeye başlamıştı. 19. yüzyıl başlarında gerek İstanbul'da gerek Doğu Anadolu'da birçok Osmanlı Ermenisi cebinde Rus pasaportu taşıyordu. Ermeniler, her Osmanlı-Rus savaşında Ruslara hizmet etme yolunu seçmişti.¹¹

8 Şubat 1914'te, Büyük Güçler tarafından "Ermeni Vilayetleri" olarak nitelendirilen Doğu Anadolu'daki 6 vilayete (Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbakır, Mamuretülaziz¹² ve Sivas) ilişkin bir sözleşme Osmanlı Devleti ile Berlin

⁹ Age, s.332.

¹⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c.3, kısım 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s.65.

¹¹ Şimşir, age, s.12.

¹² Mamuretülaziz tarihinde Elazığ'a verilen isimdi.

Antlaşması'nı imzalamış olan Büyük Güçler adına hareket eden Rus Çarlığı arasında imzalandı.¹³ Sözleşme, Sadrazam ve Hariciye Nazırı olan Sait Halim Paşa ile Rusya Maslahatgüzarı arasında Sadrazam'ın Yeniköy'deki yalısında imzalanmıştı. Bu sözleşmeye göre Osmanlı Hükümeti, Ermeni-yanlısı reform programının 6 Doğu Anadolu vilayetinde Rusya tarafından atanacak olan iki Avrupalı Genel Müfettiş tarafından uygulanmasını kabul etmekteydi. Bu sözleşme, Rusya'ya reformları denetleme yetkisi vermekteydi. Ermenilere yönelik reformlar, Osmanlı Devleti nezdindeki Rusya Büyükelçiliği baş çevirmeni A.A. Mandelstam tarafından kaleme alınmış;¹⁴ ancak, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bu sözleşme uygulanamamıştı.

1914 yazında Ermeni komiteleri, Taşnakların liderliği altında Erzurum Kongresi'ni gerçekleştirmişti.¹⁵ Doğu Anadolu'daki bütün önemli kentlerin Ermeni temsilcileri bu kongreye katıldı. Osmanlılar Erzurum Kongresi'nde, güçlü Ermeni-Rus bağlarının Osmanlı Devleti'nden ayrılacak bir Ermeni devleti için plan ve anlaşmalara dönüşerek somutlaştığı görüşündeydi.¹⁶

2 Kasım 1914'te Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesinin ardından, Meclis-i Mebusan'da Erzurum Mebusu olan Garo Pastırmacıyan ile Osmanlı 3. Ordusu'ndaki hemen hemen bütün Ermeni askerler Rusya'ya gitmiş ve bunlar kısa bir süre sonra Osmanlı topraklarına geri dönerek, Müslüman köylerini yakmaya ve ele geçirdikleri masum Müslümanları kılıçtan geçirmeye başlamışlardı. 6 Mart 1915'te Ermeni komitacıları, Kars-Ardahan bölgesinde çok sayıda Müslüman'ı katletmişti.

Rusya tarafına geçen ve Rus güçlerinin öncülerini olarak geri dönen Ermeni çeteleri, 15 Nisan 1915'te Van, Çatak ve Bitlis'te büyük bir Ermeni ayaklanması örgütledi. Van'ın toplam nüfusunun %42,3'nü oluşturan Ermeniler, karakollara ve Müslümanların evlerine saldırarak banka, düyun-u umumiye dairesi ve postane gibi binaları yaktılar. Kafkaslar'daki Rus Ordusu da, Ermeni gönüllülerinden oluşan büyük bir gücün yardımıyla Van'a bir saldırı harekâtında bulundu. Bu ordu 14 Mayıs'ta Van'a ulaşmış ve yerel Müslüman halkı katletmişti. 17 Mayıs 1915'te Osmanlı askeri Van'dan çekildi; Van, Ruslar ile Ermeni

13 Doğu Anadolu'daki 6 vilayet, Büyük Güçler tarafından "Ermeni Vilayetleri" olarak nitelendirilmekteydi. Oysa, bu vilayetlerin hiçbirinde Ermeni nüfus çoğunlukta değildi.

14 Bodger, *age*, s.96.

15 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'nın ardından ihtilalci Ermeni örgütleri kurulmuştu. 1887'de Hınçak örgütü, 1890'da da Taşnak örgütü sahneye çıktı. Bu örgütleri kuranlar, Osmanlı Ermenileri değil Rus Ermenileriydi. Her iki örgütün de amacı, Osmanlılarla savaşarak Osmanlı topraklarında bir büyük Ermenistan'ı kurmaktır. Bu örgütlerden hiçbirisi Rus Çarlığı sınırları içerisinde bağımsız bir Ermenistan kurmaya kalkışmamıştı.

16 Erickson, *age*, s.133-134.

asilerin işgali altına girdi.¹⁷ 21 Mayıs'ta ise İkinci Van Ayaklanması gerçekleşmiş ve kent tamamıyla yakılmıştı. Van'da Rusya'nın koruyuculuğu altında bir Ermeni Devleti kuruldu; Muş'tan ve doğudaki diğer büyük merkezlerden binlerce Ermeni yeni Ermeni Devleti'ne akmaya başladı.

Bundan sonraki birkaç ay içinde Bayburt, Erzurum, Bayazıt, Tortum ve Diyarbakır'da da Ermeni ayaklanmaları ortaya çıkmıştı. Bu ayaklanmaların çoğunun arkasında ulusalcı Ermeni komitelerinin desteği ve özendirmesi olduğu saptandı. Öte yandan 1915 yazında Ruslar, Osmanlıları Artvin bölgesinden çıkartmış; Eleşkirt, Karakilise, Beyazıt, Malazgirt ve Ahlat bölgelerini Ermenilerin yardımlarıyla ele geçirmişti.

3. Ermeni Tehciri (Ermenilerin Göç Ettirilmesi)

24 Nisan 1915'te İstanbul'da ileri gelen Ermeni ihtilalcileri tutuklanmıştı. Tutuklanan Ermenilerin sayısı 2.345'di. Ermeniler, 24 Nisan'ı "soykırım tarihi" diye çarpıtmışlardır, çünkü 24 Nisan'da yalnızca Ermeniler tutuklanmış; ancak, bir tek Ermeni bile öldürülmemiştir.¹⁸

26 Mayıs 1915'te Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e Ermeni tehcirine ilişkin bir tezkere yazılmıştı. Yazıda, özetle şöyle denilmekteydi: "Ermenilerin bir kısmı ordunun hareketini zorlaştırıcı davranışlarda bulunmakta, halka saldırmakta, asilere yataklık etmektedir. Bu yüzden Van, Bitlis, Erzurum vilayetleriyle Adana, Mersin, Kozan, Cebelibereket kazalarında, Maraş Mutasarrıflığı'nda (Maraş merkezi hariç), İskenderun, Beylan ile Antakya kazalarında yerleşik Ermenilerin yerleri değiştirilecektir. Bunlar, Musul ile Zor Mutasarrıflıkları'nın kuzey kısımlarına, Halep vilayetinin doğu ve güneydoğusuna ve Suriye vilayetinin doğusuna nakledileceklerdir."¹⁹

Ermeni nüfusun önemli bir kısmı bu uygulamadan muaf tutulmuştu. Ermeni tehciri uygulaması dışında kalanlar; İstanbul'da yaşayan, ancak, Ermeni terörist grupları üyeleri olmayanlar, yeni oluşturulan Katolik ve Protestan milletlerin üyeleri, Osmanlı Ordusu'ndaki Ermeniler ile Osmanlı demiryollarıyla Kamu Borcu Komisyonu'nda görevli Ermenilerdi.

27 Mayıs 1915'te "Tehcirle ilgili Geçici Kanun" çıkartılmıştı. Bu yasayla askerler, askerî gereksinmeler karşısında ya da ihanet belirtileri ortaya çıktıkça Ermenileri bireysel olarak ya da kitle halinde toplamak ve göç ettirmek konu-

17 22 Temmuz 1915'te Osmanlı güçleri saldırıya geçip Van'ı geri almış; ancak, Ağustos ayında Rusların bir karşı saldırısıyla Van yine Rusların eline geçmişti.

18 Şimşir, *age*, s.297.

19 *Age*, s.298-299'dan Kâmuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s.216.

sunda tam yetkili kılınılmaktaydı.²⁰ 30 Mayıs 1915'te de Dahiliye Nezareti tarafından "Savaş Koşulları ve Acil Siyasal Gereklilikler Nedeniyle Başka Mahallere Yerleştirilen Ermenilerin Yeniden İskânı Yönetmeliği" oluşturulmuştu. Bu yönetmelik uyarınca Ermeniler, kendilerine ayrılan bölgelere rahat bir şekilde, can ve mal güvenlikleri sağlanarak nakledilecekti. Yeni evlerine yerleşene değin tehcire tabi Ermenilerin işçileri göçmenler ödeneğinden karşılanacaktı. Ermenilere önceki malî ve ekonomik durumları göz önüne alınarak emlak ve arazi verilecek, muhtaç olanlara Hükümetçe mesken yaptırılacak, çiftçilere ve zanaat sahiplerine de tohumluk ve alet sağlanacaktı. Ermenilerin geride bıraktıkları taşınabilir mal ve kıymetler kendilerine uygun bir şekilde ulaştırılacaktı. Ermenilerin boşalttıkları kent ile köylerdeki taşınmaz malları ise saptanıp değerleri takdir edildikten sonra, bu yerlere yerleştirilecek göçmenlere dağıtılacaktı. Göçmenlerin uzmanlık alanı dışında kalacak olan zeytinlik, dutluk, bağ, dükkân, fabrika, depo gibi gelir getiren yerler açık arttırma ile satılacak ya da kiraya verilecek ve bedelleri sahiplerine ödenmek üzere, mal sandıklarınca emanete kaydedilecekti.²¹ Bu yönetmelik, Ermenilerin yerleştirilecekleri yeni yerlere ulaştırılmalarında sorumluluğu yerel yetkililere veriyor ve ayrıca, Ermenilerin yaşamlarının korunmasından da bu yetkilileri sorumlu tutuyordu. Yönetmelik, Ermeniler için kurulacak yeni köylerin ve bölgelerin Bağdat Demiryolu'ndan en az 40 km. uzaklıkta olmasını öngörüyordu. Sürgünlerin sağlık, barınma ve esenliklerinin sağlanmasına öncelik verileceği de yönetmelikte yer alıyordu.

Öte yandan, Ermenileri yürüyüşleri sırasında ve yerleştirilmelerinin ertesinde göçebelerin saldırılarından korumak ve bunların yiyecek ve diğer gereksinmelerini karşılamak üzere, Osmanlı Ordusu'na özel yönergeler verilmişti. Ermeniler, savaştan sonra evlerine yeniden dönene değin korunacak ve bunların gereksinimleri karşılanacaktı. Terk edilen binaları işgal etmek isteyen Müslümanlar ise, bunlara ancak kiracı olmak koşuluyla ve binaların asıl sahiplerinin dönmelerine değin sahip olabileceklerdi. Evlerinden sürülenler ile bunların malları, yolculukları sırasında ve Irak ile Suriye'ye yerleştirilmeleri aşamasında ordu tarafından korunacak ve Osmanlı Hükmeti, savaş sona erdiğinde Ermenilerin evlerine geri dönmelerini sağlayacaktı.

Burada bir de yerleri değiştirilen ve bu yer değiştirme sırasında ve sonrasında ölen Ermenilerin sayısına kısaca değinmek istiyorum: Dahiliye Nezareti'nin Sadaret'e sunduğu 7 Aralık 1916 tarihli raporda; 702.900 kadar Ermeni nüfusun göç ettirildiği ve bu amaçla 1915 yılında 25 milyon, 1916 Ekim sonuna kadar da

20 Erickson, *age*, s.140'dan Şinasi Orel ve Süreyya Yuca, *Talat Bey Telgrafları*, K. Rüstem ve Biraderi, Lefkoşa, 1983, s.116.

21 Gürün, *age*, s.216-217.

86 milyon kuruş harcandığı belirtilmekteydi.²² Oysa bütün dünyanın inanmak istediği 1915 yılında 2 milyon Ermeni'nin katledildiği yolundaki Ermeni iddialarıydı. Şunu unutmamak gerekir ki, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda savaştığı halkların arasında Ermeniler de vardı. Bunlar, Osmanlı topraklarında yaşayan ve Osmanlı vatandaşı olan Ermenilerdi. Savaş sırasında ölen Ermeniler arasında; savaşta çarpışırken ölenler, göç sırasında hastalıktan, iklim koşullarından, yolculuğun güçlüklerinden ve kendilerine karşı yapılan saldırılarda muhafızların kendilerini koruyamamalarından ötürü ölenler vardı. Ayrıca, 1914-1916 yıllarında yer alan Ermeni ayaklanmalarında ve Ermenilerin gönüllü olarak katıldıkları Rus ordusunda Osmanlılara karşı savaşırken çok sayıda ölen Ermeni de olmuştu.

1914 yılında Osmanlıların yaptıkları bir nüfus sayımına göre, İmparatorluk'ta en fazla 1.3 milyon Ermeni yaşamaktaydı. Osmanlı Hükümeti'nce göç ettirilen Ermeni sayısı ise 702.900'dü. Ayrıca 875.000 kadar Ermeni; Kafkaslar'a, Rusya'ya, Batı Avrupa'ya, Amerika Birleşik Devletleri'ne, Kanada'ya, Yunanistan'a, Bulgaristan'a, Kıbrıs'a, Arap ülkelerine ve İran'a göç etmişti. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre, ülkedeki mevcut Ermeni sayısı 123.602'ydi. 875.000 ile 123.602'yi toplayacak olursak, elde edeceğimiz rakam 998.602'dir. Osmanlı Devleti'nin 1914 yılındaki Ermeni nüfusu olan 1.300.000'den bu rakamı düşünce geriye 301.398 kalmaktadır, yani Osmanlı döneminde çeşitli nedenlerden ötürü ölen Ermenilerin sayısı yaklaşık 300.000 kadardır.²³

4. Rusların Doğu ile Kuzeydoğu Anadolu'yu Ele Geçirmeleri (Ocak-Nisan 1916)

Kafkaslar'daki Rus Ordusu, Sarıkamış'ta kazanmış olduğu zaferden yararlanarak, 1916 yılının kış aylarında Doğu Anadolu'ya bir kez daha büyük bir harekâta bulunmaya hazırды. 9 Ocak 1916'da Ruslar, Erzurum'a doğru harekete geçerek, Osmanlı savunma noktaları olan Kızılkilise'yi ve Kara Göbek kalesini ele geçirdiler. Ruslar, 18 Ocak'ta Köprüköy'ü, 19 Ocak'ta da Hasankale'yi aldılar. Erzurum'a saldırı ise 11 Şubat 1916'da gerçekleştirildi. 16 Şubat 1916'da Erzurum'u savunmakta olan son Osmanlı askerleri de kenti Ruslara bırakmak zorunda kalmıştı.²⁴ Sayıları 1 milyonu aşan Müslüman köylüler Erzurum'dan kaçmaya zorlandı. Ruslar, kentten kaçamayan Türkleri ve Kürtleri katletmiş ve Erzurum

²² Age, s.223.

²³ Age, s.226-227.

²⁴ Osmanlı Hükümeti, Erzurum'un düşmesini gizli tutmuş; hatta bu durumu Padişah ve Saray bile birkaç ay öğrenememişti.

Ermenilere kalmıştı.²⁵ Askerlerinin çoğunu Birinci Sarıkamış Savaşı'nda yitiren 3. Osmanlı Ordusu, yeni güçlerle takviye edilmediğinden ortak Rus-Ermeni saldırısına karşı koyabilecek güçte değildi. Erzurum düştükten sonra 3. Ordu'nun başına Vehip Paşa getirilmişti.

Burada hemen şu soru aklıma gelmekte: **Ruslarla Ermenilerin, Müslüman Osmanlıları Kars'ta, Ardahan'da, Van'da ve daha sonra da Erzurum'da katletmeleri Müslümanlara yönelik bir soykırım harekâtı değil miydi?..** Niçin dünya devletleri ve özellikle de Batılılar, Osmanlı'nın savaş nedeniyle Ermenilere uyguladığı göç eylemini bir soykırım olarak nitelendirirken; Ruslarla Ermenilerin Müslüman Osmanlıları katletmelerini soykırım olarak nitelendirmemektedir?.. Bu, tarihte Hristiyan dünyasının Müslüman dünyasına karşı her zaman uygulayageldiği çifte standartın bir örneği değil midir?..

Öte yandan, Ocak ortasından Mart 1916'ya değin Rus savaş gemilerinden oluşan filo, Doğu Karadeniz kıyılarına baskınlar düzenlemiş ve yerel Rum ile Ermeni denizcilerden de yararlanarak, Osmanlı gemilerinin ve Osmanlılara takviye ile malzeme sağlayan limanların çoğunu yok etmişti.

1916 yılı boyunca Ruslar, Ermenilerin ve Rumların da yardımlarıyla Doğu Anadolu'daki bütün büyük kentleri teker teker ele geçirdi. Ruslar; 16 Şubat'ta Muş'u, 23 Şubat'ta İspir'le Aşkale'yi, 3 Mart'ta Bitlis'i²⁶ ve 8 Mart'ta Rize'yi zaptetmişti. Öte yandan Ruslar; 16 Nisan'da Sürmene'yi, 18 Nisan'da Trabzon'u, 17 Temmuz'da Bayburt'u, 23 Temmuz'da Gümüşhane'yi ve 25 Temmuz'da da Erzincan'ı ele geçirerek, bütün Kuzeydoğu Anadolu'yu denetimleri altına aldılar.

Başında Mustafa Kemal'in bulunduğu 2. Ordu'nun 16. Kolordusu kendinden çok daha güçlü olan 4. Rus Kolordusu'nu yenip, 6 Ağustos 1916'da Rusları Muş'tan atmış; 7 Ağustos'ta da Ruslar Bitlis'i bırakmıştı. Mustafa Kemal, 3 Kasım'da ise Van Gölü'nün güneyinde bulunan Vastan'ı ele geçirmekteydi.

25 Ermenilerin, bağımsız bir Ermeni devleti kurulduğunda Erzurum'un da bu devletin içinde yer almasına yönelik istemleri işte bundan kaynaklanıyordu.

26 10 Mart 1916'da Çanakkale kahramanı Albay Mustafa Kemal'in komutası altındaki 5. tümenin 16. kolordusu Bitlis'e gönderilmiş; ancak, kentin yeniden Ruslar tarafından işgalinin önüne geçilememişti.

V. KANAL CEPHESİ

Kanal Cephesi'nin açılmasının nedeni İngiltere'nin "İmparatorluk Yolu"nu kesmekti. Osmanlıları "Kanal Harekâtı"nı gerçekleştirmeye özendiren başlıca etken, Kızıldeniz'in kuzey ucunda bulunan Akabe limanını işgal etmek suretiyle Suriye ile Arap Yarımadası'ndaki Osmanlı karargâhlarına ciddi bir tehdit oluşturan İngilizlerdi.

6 Eylül 1914'te 4. Osmanlı Ordusu kurulmuş ve genel karargâhı Şam'da bulunan bu ordu, Mısır'a saldırıda bulunmak üzere hazırlık ve planlama yapmakla görevlendirilmişti. 18 Kasım'da Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Mısır'a taarruzda bulunmak üzere 4. Ordu'nun komutasını üstlendi. İngilizleri Mısır'dan atmak amacıyla bir sefer gücünü örgütlemek ve bunun başına geçmekle görevlendirilen Cemal Paşa, aynı zamanda, Suriye (Filistin ve Hicaz da dahil) Askerî Valiliği görevini de üstlenmişti. Albay von Frankenberg 4. Ordu'nun, Albay Kress von Kressenstein da 8. Kolordu'nun Kurmay Başkanlığı'nı üstlenmek üzere, Cemal Paşa'yla birlikte Şam'a geldiler.

Cemal Paşa Şam'a gelir gelmez, Süveyş Kanalı'na yapacağı harekâta Arapların yardımını sağlayabilmek ümidiyle büyük reformları gerçekleştirmeye çalışmış; ancak, uyanmakta olan Arap ulusçuluğu Osmanlılara karşı yerel direnişlere yol açmıştı. Bu nedenle Cemal Paşa, Mısır'a ilişkin planlarının baltalanmaması için, açık bir ayaklanmayı önleyebilmek üzere sıkı ve baskıcı önlemler almak zorunda kalmıştı.

Osmanlı Devleti, Almanya'nın isteği üzerine Mısır'daki İngiliz egemenliğine son vermek amacıyla, büyük çapta bir plan uygulamaya başladı.¹ Mısır harekâtına ilişkin görüşmeler İstanbul'da 1914 Ağustos'unda başlamış ve Ekim

1 İngiltere, 18 Aralık 1914'te Mısır üzerinde himayesini kurmuş; ancak, bu toprakları İmparatorluğu'na katamamıştı.

ayına değin sürmüştü. Enver ve Cemal Paşalar, Panislamizm planlarını savunuyordu, yani önceden yitirilmiş olan Osmanlı vilayetlerinden Mısır, Bingazi ile Trablusgarp'ı yeniden almayı amaçlıyordu.² Kasım 1914'te Suriye'deki 4. Ordu Komutanlığı'na atanan Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Mısır'ı fethetmeden İstanbul'a dönmeyeceğini ileri sürmekteydi.

Mısır ile Trablusgarp'ın geçici olarak işgaline Süveyş Kanalı'na yönelik bir harekâtla başlanacaktı. 4. Ordu Irak'tan yürüyüşe geçen 35. ve 38. tümenlerle takviye edilecekti.

Sina Yarımadası'nın coğrafi konumu, uzun süreli askerî eylemlere ya da büyük güçlerin yan yana harekâtına uygun değildi. Arazi çoraktı ve hayvanlar için yem bulunamıyordu. İnsanlar ile hayvanların büyük miktardaki su gereksinmesi de başlı başına bir sorundu.

1915 yılının Ocak ayında İngilizler; Hindistan, Avustralya, Yeni Zelanda ile İngiltere'den gelen 150.000'in üzerinde askeri Mısır'da toplamıştı.³ Şubat 1915'te 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa ile Kurmay Başkanı Kress von Kressenstein, 20.000 kişilik bir kuvvetle Süveyş Kanalı'nı koruyan İngiliz güçlerine saldırmak üzere Sina Çölü'ne girdiler. Cemal Paşa ile Kressenstein, İngiliz karargâhlarını hedef alan sürpriz bir saldırının Mısırlı ulusalcıları işgalci sömürgecilere karşı kıskırtacağını ümit etmekteydi; ancak, bu gerçekleşmedi, çünkü İngilizler, Araplara gelecekte bir tür bağımsızlık sözü vermekle Arap ulusalcı hareketlerini başarıyla bastırabilmişti.

Süveyş Kanalı'na yapılacak hücumla ilişkin oluşturulan Osmanlı planı, Kanal'ı geçecek tek bir piyade tümeninin İsmailiye'yi işgal etmesini öngörmekteydi. 3-10 Şubat 1915 tarihlerinde İsmailiye'nin kuzeyinde yer alan çarpışmalarda, yalnızca tek bir Osmanlı takımı başarıyla Kanal'ı geçebilmişti. Mısırlıların Osmanlılar tarafından kurtarılmalarına olumlu yaklaşmadığını gören ve bundan büyük düş kırıklığına uğrayan Cemal Paşa, güçlerini bu bölgeden geri çekmek zorunda kaldı. Cemal Paşa'nın ordusunun %10'u yok olmuştu. Böylelikle, Süveyş Kanalı'na yönelik iyi hazırlanmamış Osmanlı hücumu başarısızlıkla sonuçlanmaktaydı.

Cemal Paşa, Sina'daki güçlerin komuta ve denetimi amacıyla, "Çöl Komutanlığı" ismini verdiği bir karargâh ile buna bağlı müfrezeler oluşturmuştu. Birüssebi'deki bu karargâhın komutanlığına Albay Friedrich Kress von Kressenstein getirildi.

2 İtalya, 7 Ekim 1911'de Trablus'u işgal etmiş, daha sonra da Bingazi'yi almıştı.

3 Erickson, *age*, s.102.

İngilizlerin Kanal boyunca yaptıkları etraflı hazırlıklardan kaygılanan Cemal Paşa ile von Kressenstein, İngiliz mevzilerine karşı ikinci bir saldırıya kalkışmak istedi. Temmuz 1916 başlarında Osmanlı güçleri, Katya ile Bir Romani'deki İngiliz mevzilerine yaklaştı. Von Kressenstein, İngiliz 52. Piyade Tümeni'ni Bir Romani ilerisindeki mevzilerinde tesbit ettikten sonra solundan çevirmek suretiyle kuşatmayı umuyordu. Von Kressenstein, 4 Ağustos 1916'da İngilizlere saldırıda bulunmuş; ancak İngilizler, karşı taarruza geçerek Osmanlı güçlerini tamamen durdurmuştu. Bu başarısız İkinci Kanal Harekâtı'nın ardından Kressenstein, 7 Ağustos günü güçlerini geri çekmeye başladı. Osmanlı güçlerinin geri çekilmesinin ardından, İngilizler 21 Aralık 1916'da El-Ariş'e girmişti.

Bundan sonra Kanal Cephesi bir durgunluk ve hareketsizlik dönemine girmektedir.

*Albay Baron Friedrich Kress
von Kressenstein
8. Kolordu Kurmay Başkanı
(1914), 4. Ordu Kurmay Başkanı
(1915), 8. Ordu Komutanı (1917)*

VI. ÇANAKKALE CEPHESİ

Rusya, Doğu Anadolu'da gerçekleştirmeyi öngördüğü harekâtı kolaylaştırabilmek amacıyla, İngilizlerden Osmanlıların dikkatlerini başka yönlere çevirmek için askerî bir harekâta bulunmasını istemişti. İngilizler, Denizcilik Bakanı Sir Winston Churchill'in önerdiği bir deniz harekâtını gerçekleştirmeyi kararlaştırdı. Bu harekât Gelibolu Yarımadası'nı ele geçirerek, İstanbul'u almayı hedefleyecekti. Boğazlar'ın ele geçirilmesi Osmanlıları savaş dışına çıkmaya zorlayacak, Almanların Doğu'da nüfuzlarını yayma çabalarını baltalayacak, Mezopotamya'da öngörülen İngiliz harekâtını kolaylaştıracak, İngiltere'nin Mısır'daki konumunu güvence altına alacak ve Rusya'ya Karadeniz yoluyla malzeme sevki yolunu açacaktı.

*İngiltere İmparatorluğu
Denizcilik Bakanı
Sir Winston Churchill
(1911-1915)*

1. Çanakkale Deniz Savaşları (19 Şubat-18 Mart 1915)

1914 Eylül'ünde İngiltere Denizcilik Bakanı Sir Winston Churchill ve Savaş Bakanı Lord Kitchener ile kurmayları, Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülecek olan savaşta uygulanacak büyük çaplı bir stratejiyi tartışmaktaydı. Olası askerî eylemlerin başında, Ege'nin kuzeyinde konuşlanmış olan güçlü Müttefik donanmasının Çanakkale Boğazı'nı zorlaması ve gerekirse savaş gemilerinin geçişinin kolaylaştırılabilmesi için, Gelibolu Yarımadası'nın ele geçirilmesi geliyordu.

29 Ekim 1914'te İngilizler; Lemnos (Limni), İmroz (Gökçeada), Tenedos (Bozcaada) ve Samothrake (Semendirek) Adalarını ele geçirmiş ve Limni Adası'ndaki Mondros Körfezi'ni ileri harekâtları için donanmalarına üs olarak hazırlamıştı.

Denizcilik Bakanı Churchill'in görüşüne göre, Çanakkale Boğazı donanma ile zorlanırsa, Boğazlar'ı ve İstanbul'u ele geçirmek mümkün olabilecekti. Boğazlar'ın ele geçirilmesi durumunda ise İtilaf Devletleri, Rusya'yla yakın temas kurmuş olacaklar ve Rusya'ya silah ve malzeme sevkinde bulunabileceklerdi.

Çanakkale Boğazı'nı geçme planı, İngiltere'nin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Carden tarafından hazırlanmış ve 13 Ocak 1915'te İngiltere Savaş Konseyi tarafından onaylanmıştı. Plana göre, önce Boğaz'ın girişini savunan dış bataryalar¹ uzun mesafeden bir ateşle tahrik edilecekti. Daha sonra Boğaz'a girilerek, Anadolu yakasında Kepez'e, Rumeli'de ise Kilitbahir'e kadar olan tahkimatla bataryalar bombardıman edilerek tahrip edilecekti. Bunu takiben, Çanakkale ile Nağra arasındaki savunma sisteminin son kısmı ateş altına alınarak zararsız duruma getirilecek ve Marmara'ya girilerek İstanbul yolu tutulacaktı.

Osmanlılar, top gücü açısından yetersizliklerini giderebilmek için, Çanakkale Boğazı'nın savunmasında mayından yararlanmaya önem vermekteydi. Bu nedenle, mayın hatları oluşturulmuş; kıyılarda da bu hatları koruyacak gizli obüs bataryaları² yuvalanmıştı.

Enver Paşa, yalnızca denizden yapılacak bir saldırıyla Çanakkale Boğazı'nın geçilmesinin olanaksız olacağı görüşündeydi.

Çanakkale Boğazı önlerinde 16 İngiliz savaş gemisi, 4 Fransız savaş gemisi ile Rus kruvazörü Askald bulunuyordu. Çanakkale Deniz Savaşı 19 Şubat 1915'te başladı. Düşman saldırısının amacı, Anadolu yakasındaki Kumkale ile Orhaniye'deki, Rumeli yakasında da Ertuğrul ile Seddülbahir'deki tabyaları yok etmektir.³ Bu görevi iki Fransız ile dört İngiliz zırhlısı gerçekleştirecekti; ancak, Osmanlı bataryalarının karşı ateşleri üzerine iki düşman gemisi isabet almış ve ikinci saldırı 25 Şubat'a ertelenmişti. 25 Şubat'ta 10 düşman deniz topçu-bataryası tarafından ateşe devam edildi.

Dış bataryaların susturulmasından sonra düşman güçleri iç bataryaları tahrip etmeye başlamıştı. Amiral Carden, filonun Marmara'ya girmesi durumunda, geri güvenliğinin korunması için kesinlikle kara kuvvetlerine gereksinime olduğu görüşündeydi. Kara kuvvetine General Ian Hamilton komutan

1 Batarya, topçu taburlarında bölük seviyesindeki askeri birliğin karşılığıdır.

2 Obüs, içi patlayıcı maddeler ve küçük mermilerle dolu top güllésidir.

3 Tabya, küçük istihkâm demektir. İstihkâm ise, düşmanın saldırısını karşılayıp savmak için düzenlenen yerdir.

olarak atanmış ve Çanakkale'ye gönderilmişti. Amiral Carden, Boğaz'ın geçilebilmesi için son saldırının 17-18 Mart'ta yapılmasını öngörmekteydi; ancak Carden, yorgunluktan hastalanarak Londra'ya dönmüş ve yerine Visamiral de Roebeck atanmıştı.

18 Mart saldırısının yüksek komutasını üstlenen de Roebeck'in planı şöyleydi: Boğaz'ın iki kıyısındaki bataryaların susturulması, torpillerin ayıklanması⁴ ve bu suretle açılan yoldan filonun Boğaz'ı geçmesi. De Roebeck, savaş gemilerini üç kümeye ayırmıştı: Birinci kümede Queen Elizabeth, Agamemnon, Lord Nelson ve Inflexible isimli 4 İngiliz zırhlısı; ikinci kümede Suffren, Bouvet, Goulois ve Charlemagne isimli 4 Fransız zırhlısı; üçüncü kümede de Irresistable, Albion, Vengeance, Swiftsure ve Magestic isimli İngiliz zırhlıları yedekte bulunmaktaydı. Son olarak ise; Cornwallis, Canopus, Dorthmouth ve Dublin kurvazörleri geliyordu.

Queen Elizabeth, Anadolu yakasında bulunan Hamidiye I ile Çimenlik tabyalarını; Agamemnon, Lord Nelson ile Inflexible de, Boğaz'ın Rumeli yakasındaki Yıldız, Mecidiye, Hamidiye II ile Namazgâh tabyalarını ateş altına alacaktı. Osmanlı karargâh komutanı Albay Cevat'tı. Albay Cevat, 18 Mart günü karargâhtan ayrılıp Kırte'deki birlikleri teftişe gitmiş ve ancak akşamüzeri karargâha dönebilmiş; bu nedenle de, savaşı Kurmay Binbaşı Selahattin Adil Paşa yönetmişti. 18 Mart saldırısı baskın niteliğini taşımaktaydı ve Osmanlı komutanları böyle bir saldırının yapılabileceğini algılayamamıştı.

Queen Elizabeth, ağır toplarıyla önce Çimenlik'i, sonra Çanakkale kentini, daha sonra da Hamidiye tabyasını ateş altına aldı. Lord Nelson, Rumeli yakasındaki Hamidiye II tabyasına; Prince George ile Triumph da, Mesudiye, Yıldız ve Dardanos tabyalarına ateş açtı. Öte yandan ikinci kümede yer alan Fransız gemileri, Rumeli yakasındaki Kilitbahir ile Mesudiye tabyalarına, Anadolu yakasında da Dardanos ile Beyaztepe mevkillerine ateş açmıştı.

Osmanlıların ağır toplarıyla obüslerinin ateşi sonucunda Inflexible ile Bouvet'te yangın çıktı ve aldığı isabetten dolayı Suffren savaş dışı edildi. Bu arada, Çanakkale'de başlamış olan yangın genişlemiş ve Dardanos, Namazgâh ile Hamidiye bataryaları Fransız gemilerinin ateşi karşısında susmuştu.

Öte yandan, Fransız gemilerinden Bouvet bir mayına çarparak sulara gömülmüş ve Gaulois zırhlısı iki ağır top mermisi ile yaralanıp savaş yerini terk etmişti. Böylelikle Fransızlar, savaş yerinden çekilmekte ve Osmanlılar, İngilizlerle karşı karşıya kalmaktaydı.

İngiliz zırhlısı Inflexible, Nusret mayın gemisinin Çanakkale Boğazı'na düşmüş olduğu mayınlarından birine çarpmış; Irresistable ile Ocean isimli

4 Torpil, gemiye çarptığında patlayarak onu batıran ya da yaralayan büyük bomba demektir.

İngiliz zırhlıları da Osmanlı top ateşinin sonucunda isabet alınca boşaltılmış ve bunun üzerine de Roebeck, İngiliz filosuna dönüş emri vermişti.

Osmanlı'nın Çanakkale Deniz Savaşı'nda kazandığı zafer; Balkan yenilgisinin, Sarıkamış felaketinin ve Süveyş fiyaskosunun cesaret kırıcı etkilerini ortadan silmekteydi.

"Çanakkale geçilmez!" sözü gerçekleşmişti.

Nusret mayın gemisinin maketi

2. Çanakkale Kara Savaşları (25 Nisan 1915 ve 6 Ağustos 1915)

Çanakkale Deniz Savaşlarını kaybeden İtilaf Devletleri, bu kez de karadan bir harekâtla Çanakkale'yi geçmeye çalışmışlar; ancak, bu devletlerin önlerine akıl almaz bir engel çıkmıştı. Bu engel, Mustafa Kemal isimli henüz 34 yaşında olan bir yarbaydı.

Enver Paşa, 24 Mart 1915'te Mareşal Liman von Sanders'i ziyaret ederek, Çanakkale için bir ordu kurulmasını (5. Ordu) ve bu ordunun Çanakkale savunmasını üstlenmesini istedi. Liman Paşa, 25 Mart'ta bu yeni ordunun komutanlığına getirildi⁵ ve 26 Mart'ta 5. Ordu Komutanı olarak Gelibolu'ya gitti. Liman

5 5. Ordu, 2. ve 3. kolorduları kapsamaktaydı (sonradan bunlara 15. Kolordu eklenmişti). 2. Kolordu 4. ve 5. tümenlerden; 3. Kolordu 7., 9. ve 19. tümenlerden, 15. Kolordu da 3. ve 11. tümenlerden kurulmuştu.

Çanakkale Kara Savaşları Kahramanı Mustafa Kemal

von Sanders, hem Marmara Denizi'nin kıyılarını hem de İstanbul'un çevresini piyade ve topçu birlikleriyle donatarak savunmaya geçmişti.

Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey olan 19. Piyade Tümeni, Çanakkale'deki birliklere katılmıştı.⁶ Çanakkale bölgesini savunmakla görevli Liman von Sanders ile 19. Tümen'in genç komutanı Mustafa Kemal'in askerî görüşlerinin birbirleriyle çeliştiği gözlenmekteydi.⁷ Liman von Sanders'in, "kıyıda zayıf birlikler bulundurmamakla düşmanın kıyıya çıkmasına izin vermek, daha sonra geride bulundurulmuş güçlü ihtiyatlarla düşmanı denize dökmek" şeklinde özetlenebilen planına karşı; Mustafa Kemal'in, "kıyıyı kuvvetli tutmak, düşmanı en zayıf anı olan denizdeyken imha etmek" düşüncesi çelişmekteydi.⁸

25 Nisan sabahı saat 4.20'de General Hamilton'un komutası altındaki İtilaf Devletleri güçlerinin Çanakkale'ye çıkartma harekâtı başlamıştı. Arıburnu bölgesinde Anzak güçleri çıkartması,⁹ Seddülbahir bölgesinde İngiliz çıkartması ve Anadolu kıyısında Kumkale dolaylarında Fransız çıkartması gerçekleştirildi.

6 Mustafa Kemal, 1 Mart 1914'te yarbaylık rütbesine yükseltilmişti.

7 2 Şubat 1915'te Mustafa Kemal, Tekirdağ'da 19. Tümen'in oluşturulması çalışmalarına başlamış ve 25 Şubat'ta bu çalışmalar sonuçlanmıştı.

8 Örsal, *age*, s.354-355.

9 İngiliz askeri güçlerini takviye etmek üzere, Avustralya ile Yeni Zelanda'dan getirilen askerlere "Anzak" ismi verilmişti.

Mustafa Kemal'in görüşüne göre, düşman Kocadağ ile Kabatepe'yi ele geçirmek ve Eceabat-Kilitbahir yolunu açmak için Arıburnu'na asker çıkartmıştı. Savaş Arıburnu ile Seddülbahir'deydi. Mustafa Kemal, burada tarihî bir karar aldı; düşmanın kıyıda yerleşmesini ve yayılmasını önlemek üzere, inisiyatifini ele alarak ve emir beklemeden bir alayı ve bir dağ bataryasıyla Arıburnu'na gidecek ve düşmana orada taarruz edecekti. Böylece Mustafa Kemal, ordunun yedeği olan birliğin bir alayı ile bir bataryasını kimseye danışmadan ve haber vermeden savaşa sokacaktı.¹⁰ Mustafa Kemal, 57. Piyade Alayı'na bizzat komuta etmekteydi.¹¹ **"Size taarruzu emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum!** Biz ölmeye kadar geçecek zaman içinde yerimize başka güçler ve komutanlar gelebilir" şeklindeki emri de işte burada vermişti Mustafa Kemal.¹² Mustafa Kemal'in bu tarihî kararı sonucunda Anzak güçleri hedeflerine ulaşamadılar.

İtilaf Devletlerinin ilk yarma denemesi 28 Nisan'da yarımadanın güneyindeki Seddülbahir kıyı başında yapılmış ve Kırte köyünün ele geçirilmesi hedeflenmişti. Bu hücum 9. Piyade Tümeni'nin sıkı savunması karşısında başarılı olamadı. İngilizler, yeniden Kırte'yi ele geçirmeye çalışmışlar ve 6 Mayıs'ta Osmanlı hatlarına ikinci bir hücumla girişmişlerdi. Ancak, bu hücum da başarısız olmuştu. Bu muharebeler, tarihe "Birinci ve İkinci Kırte Muharebeleri" olarak geçecekti.

Kara savaşlarının ikinci dönemi 6 Ağustos 1915 tarihinde başladı. Anafartalar'da yer alan muharebeler (6-16; 21, 22 ve 27 Ağustos), Çanakkale Kara Savaşlarının en kanlı çarpışmalarını oluşturmuştur. 6 Ağustos'ta İngilizler, 5 tümenlik bir güçle Suvla Koyu'na çıkmışlar; ancak, bölgeye hâkim arazi parçaları olan Küçük ve Büyük Anafartalar sırtlarını hızla işgal etmeyi başaramamışlardı.

Liman von Sanders, 8/9 Ağustos'ta yeni kurulan Anafartalar Grubu Komutanlığı'na Albay Mustafa Kemal'i atadı.¹³ 9 Ağustos'ta Saros Körfezi'nden beriye doğru yürüyüşe geçen iki Osmanlı tümeni (Albay Mustafa Kemal Bey komutasındaki 7. ve 12. Tümenler) saldırıya geçmiş ve İngilizleri kıyı kesiminden geri püskürtmüştü. Suvla'da İngiliz taarruzu kınılmış; Anafarta tepeleri, İsmailoğlu Tepesi, Kireçtepe, Küçük ve Büyük Anafarta köyleri ve Abdurrahman Bayırı Osmanlıların elinde kalmıştı. Bu, tarihe "Birinci Anafartalar Savaşı" olarak geçecekti.

10 Mustafa Kemal tarafından törenle sancağı verilen 57. Alay, 23 Şubat 1915'te Çanakkale'ye doğru yola çıkarak, 25 Şubat'ta Eceabat'a varmıştı. 57. Alay, genel ihtiyat (yedek) konumundaydı.

11 Alay, 3 tabur (süvarilerde dört ya da beş bölük) ve bunlara bağlı birliklerden oluşan asker topluluğuna denilmektedir.

12 Erickson, *age*, s.115.

13 Mustafa Kemal'in rütbesi, 1 Haziran 1915'te albaylığa yükseltilmişti.

19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal karargâhını Conkbayırı'nda kurmuştu. Conkbayırı Gelibolu Yanımadası'na hâkim konumda bir dağdı. Mustafa Kemal, Conkbayırı bölgesindeki tepelerin denetim altına alınmasının gerekli olduğunu hemen kavramıştı. Mustafa Kemal, komutası altındaki askerlerin sayısının çok az olması nedeniyle, Liman von Sanders'in iznini bile beklemeden takviye güçlerin gönderilmesini istedi.

10 Ağustos'ta Mustafa Kemal, Conkbayırı'nda düşmana cepheden taarruzda bulunarak, burada tek bir düşmanı dahi bırakmadı.¹⁴ Conkbayırı Muharebesi'nde bir mermi parçası Mustafa Kemal'in göğsünün sağ yanına isabet etmiş; ancak, mermi parçası Mustafa Kemal'in sağ cebindeki küçük demir saate çarpıp onu parçalamış, Mustafa Kemal'in vücuduna ciddi bir zarar vermemişti.

Liman von Sanders, bu zaferi kazanan Mustafa Kemal'i şu sözlerle kutlamaktaydı: "Büyük iş başardınız! General Hamilton kazanmış olsaydı, İstanbul yolu açılmış olacaktı. Olay tarihe büyük bir İngiliz zaferi olarak geçecekti. Savaşın gidişi değişecekti. İngilizler, İstanbul'a Ruslarla birlikte gireceklerdi. Siz, yetersiz bir güçle bu büyük zaferi tersine çevirdiniz. Bu zafer tarihe sizin adınızla geçti!"¹⁵

Mustafa Kemal, Conkbayırı Muharebesi'nden bir hafta önce askerlerine şöyle demektedir: "Düşman denize dökülmelidir. Bunu başarabilmek için sonuna değin savaşıacaksınız! Son asker kalana değin savaşıacaksınız! Bir santimetrik bile toprağı düşmana teslim etmek yerine ölmeyi yeğleyeceksiniz!"¹⁶

Conkbayırı Muharebesi iki nedenden ötürü çok önemliydi: Müttefik saldırılarına başarıyla karşı durarak Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti'nin o anda çökmesinin ve İstanbul'un ele geçirilmesinin önüne geçmiş; ikinci olarak da **bu muharebe, Türk halkına Mustafa Kemal'in üstün cesareti ile askerî hünerini gösterme fırsatını sağlamıştı.**

Mustafa Kemal, daha sonra bu muharebeye ilişkin olarak anı defterine şunları yazmıştı: "Onlar o denli sakindiler ve Allah'a o denli güveniyorlardı ki onlara imrendim. Bu adamlar savaşın kahramanıdır! Onlar, arkadaşlarının ölümlerine tanık olmakta ve kendi saatlerinin de gelmiş olduğunu kabul etmektedirler. Ellerinde hiçbir titreme belirtisi yok, bakışlarında ise coşku okunmakta. Allah'tan başka kim bir insanın aklından geçenleri okuyabilir?.. Onların asaleti karşısında küçülüyorum."¹⁷

14 Mustafa Kemal'in görüşüne göre, Conkbayırı güven altına alınmadan ordu güven altında olmazdı.

15 Özakman, *age*, s.512.

16 Charles Swallow, *The Sick Man of Europe, from Ottoman Empire to Turkish Republic, 1789-1923*, Ernest Benn Limited, Londra, 1973, s.108.

17 *Age*, s.108.

21 Ağustos 1915'te "İkinci Anafartalar Savaşı" başladı. 21, 22 ve 27 Ağustos'ta İngilizlerin giriştiği saldırılar Mustafa Kemal tarafından püskürtülmüş ve birçok İngiliz birliği tümüyle imha edilmişti. İngilizler, Gelibolu savaşındaki bütün kayıplarının hemen hemen yarısını Anafartalar-Suvla muharebesinde vermişti.¹⁸ İngiliz tümenleri tükenmiş, İngilizlerin taarruz azmi yok olmuştur. Öte yandan, Anafartalar'da kazanılan zafer Osmanlı Ordusu'nun kendine güvenini iyice artırmıştı.

Mustafa Kemal'in, Liman von Sanders'in buyruklarına uymayarak gerekli girişimi ele alması sayesinde Çanakkale Savaşı Osmanlıların zaferiyle sonuçlanmaktaydı.

İtilaf güçleri, Aralık 1915'ten itibaren Gelibolu'dan çekilmeye başlamış ve 8-9 Ocak 1916'da Çanakkale'deki mevzilerini tümüyle tahliye etmişti.

İngilizler, Çanakkale'yi geçememelerini iki önemli etkene bağlamaktaydı. Bunlar, Osmanlı askerlerinin savunma savaşlarındaki yetenekleri ile Osmanlı 5. Ordusu'nun sergilediği üstün liderlikti. Çanakkale Savaşlarında İngilizler 213.980, Osmanlılar da 120.000 kişiyi kaybetti. Çanakkale, denizden de karadan da geçilememişti.

Çanakkale'de gerçekleştirilen savaşlarla Mustafa Kemal'in askerî dehası ortaya çıkmıştı. Gelibolu'nun resmî tarihini yazan bir İngiliz kurmay subayı, Mustafa Kemal'in Gelibolu'da oynadığı rolü şöyle ifade etmekteydi: "Tarihte çok ender olarak tek bir tümen komutanının gayretleri, yalnızca bir muharebenin gidişatında değil; aynı zamanda, bir harekâtın kaderinde ve hatta bir ulusun yazgısında bu denli derin bir etki bırakabilmiştir!"¹⁹

18 İngilizler, Anzaklarla birlikte 8.000 ölü vermişti.

19 Alan Palmer, *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*, John Murray, Londra, 1995, s.229.

VII. IRAK-FİLİSTİN-SURİYE CEPHESİ

İngiltere tarafından açılan Irak cephesinde İngiltere'nin amacı, bir yandan Rusya ile kara bağlantısını sağlamak, öte yandan da Abadan petrollerini korumaktı. Bombay'daki İngiliz Yüksek Komiserliği, Körfez'i, Mezopotamya'yı, Güney Arabistan'ın büyük bir bölümünü ve Aden'i kendi nüfuz alanı olarak görmekteydi.

6 Kasım 1914'te İngilizler, General Delamain'in komutası altında Şat-ül-Arab'ın Körfez'e döküldüğü yer olan Fao'ya asker çıkartmış, birkaç Osmanlı tugayının direnişini kırmış ve 21 Kasım'da Basra'yı ele geçirmişti. Aralık başlarında ise İngilizler, Kurna'ya doğru ilerlemiş, Kurna'yı 9 Aralık 1914'te ele geçirmiş ve 38. Osmanlı Piyade Tümeni'ni tümüyle yenilgiye uğratmıştı.

Süleyman Askeri Bey, 2 Ocak 1915'te Irak Bölge Komutanlığı'nı üstlendi ve 38. Piyade Tümeni takviye edilerek, yeniden etkili bir birlik haline getirildi. Süleyman Askeri Bey, bölgenin savunması için ordusunu iki kanatlı bir savunma yapacak şekilde düzenlemişti; 38. Tümen'den oluşan sağ kanat Fırat'ı korumakta, sol kanat da Bağdat yolunu oluşturan Dicle'yi korumaktaydı.

1. Kut-ül Amara Muharebesi (8 Aralık 1915-29 Nisan 1916)

General Sir Charles Townshend, nihaî amacı Kafkaslar'da Ruslara ulaşmak ve Ruslarla birlikte Anadolu'yu istila etmek suretiyle Osmanlıları Doğu'daki savaşın dışında bırakmak olan bir saldırı harekâtını Şat-ül-Arab üzerinden Bağdat yönünde gerçekleştirmişti. Ancak İngilizler, son derece yavaş ilerlemekte ve yaz aylarında havanın çok sıcak olması nedeniyle, uzun yürüyüşleri yapamamaktaydı. Irak'taki Osmanlı savunmasını üstlenmek görevi ise "Goltz

Paşa"ya verilmişti.¹ Mareşal von der Goltz, Ekim 1915'te Irak'taki 6. Ordu Komutanlığı'na atanmış ve Enver Paşa tarafından gönderilen yeni askerlerin yardımıyla Irak'taki Osmanlı Ordusu'nu etkin bir savaş gücüne dönüştürmüştü.

General Townshend, 29 Eylül 1915'te Bağdat'ın 160 kilometre güneyinde bulunan Dicle üzerindeki stratejik açıdan önemli olan Kut-ül Amara'yı işgal etti. Townshend'in amacı Bağdat'a yürümekti. İngiltere'nin Sir Charles Townshend'in komutanlığı altındaki Mezopotamya Ordusu'nu 22 Kasım 1915'te Ctesiphon harabelerinde başarıyla durduran Mareşal von der Goltz'un komutanlığındaki 6. Ordu, Bağdat'ın 40 kilometre güneydoğusundaki Medayin adlı kasabada İngiliz güçlerini ağır bir yenilgiye uğrattı. Mareşal von der Goltz, 8 Aralık 1915'te, Townshend'in güçlerini Kut-ül Amara'da 143 gün boyunca sürecek olan kuşatma altına almıştı. Kut-ül Amara'daki İngiliz güçleri uzun bir kuşatma altında sel, açlık ve hastalıkla boğuşmak zorunda kaldılar. Von der Goltz, ordusunun kazandığı zaferi göremeden 19 Nisan 1916'da Bağdat'ta tifüsten ölünce, onun yerine geçen Enver Paşa'nın amcası Halil (Kut) Paşa, Kut'taki kuşatmayı başarılı bir sonuca ulaştırmış ve 29 Nisan 1916'da İngiliz güçlerinin teslim olmasını sağlamıştı. Böylece İngilizler, Gelibolu'dan sonra ikinci büyük yenilgiyle karşı karşıya kalmaktaydı. Bu zafer Osmanlıların moralini büyük ölçüde düzeltmişti.

Kut-ül Amara'da İngilizlerin teslim olmasının ardından, Ermeni gönüllülerince desteklenen Rus Kafkas Ordusu, Kafkaslar'dan hareket ederek Anadolu üzerinden Irak'taki Hanikin, Süleymaniye ve Revandiz'e doğru ilerlemekteydi. 13 Mayıs 1916'da Ruslar, Revandiz'i işgal ettiler. Üçüncü Rus birliği de Mayıs 1916'da Süleymaniye'ye doğru hareket etmiş; ancak, Osmanlı topraklarına girmeden geri dönmüştü.

Osmanlılar, özellikle Hanikin cephesinin savunmasına önem vermekteydi, çünkü buranın düşmesiyle Rus Ordusu kolaylıkla Bağdat'a ulaşabilirdi. Ruslar, Hanikin'de ancak iki ay kalabilmişti, çünkü İngilizlerin Kut-ül Amara'da ye-

*Mareşal Wilhelm Leopold Colmar
Freiherr von der Goltz
1. Ordu Komutanı (1915),
6. Ordu Komutanı (1915-1916)*

Osmanlılar, özellikle Hanikin cephesinin savunmasına önem vermekteydi, çünkü buranın düşmesiyle Rus Ordusu kolaylıkla Bağdat'a ulaşabilirdi. Ruslar, Hanikin'de ancak iki ay kalabilmişti, çünkü İngilizlerin Kut-ül Amara'da ye-

¹ İran, Irak ve Musul'daki Osmanlı güçlerinden iki tümen oluşturularak, "6. Ordu" ismi altında Mareşal von der Goltz'un emrine verilmişti.

nilgisinden sonra serbest kalan ve tüm gücünü Ruslara karşı yoğunlaştıran Osmanlı 3. Ordusu, Temmuz'da Rusların geri çekilmelerini sağlamış ve Hanikin'de yeniden Osmanlı hükümlerini kurmuştu.

İngilizler, 1916 yılının ilk yarısındaki acı deneyimlerinden sonra Mezopotamya'daki ordularında bazı değişiklikler yaptılar. İlk değişiklik General Sir Stanley Maude'un harekât bölgesi komutanlığına getirilmesi idi. İkinci değişiklik ise, Maude'u takviye etmek için iki tümenin gönderilmesiyle, Dicle ile Fırat vadilerindeki İmparatorluk gücünün artırılmasıydı. İngilizler, Aralık 1916'da, bu kez Sir Stanley Maude'un komutanlığı altında Dicle üzerinden yeniden bir saldırı harekâtında bulunmaya hazırdı, çünkü Dicle Nehri boyunca Osmanlı savunması güçlendirilmemişti. Osmanlı Genelkurmayı, 1916

sonlarına değin 6. Ordu'nun gücünü takviye edememişti. General Maude'un ordusu hızla büyürken, Halil Paşa'nın ordusu giderek güçsüzleşmişti.

Basra'yı askerî bir üs olarak geliştiren ve limanı modernleştiren General Maude, Ocak 1917'de Osmanlı güçlerinden dört kat daha büyük bir orduyu Basra'da toplamayı başarmıştı. Böylece İngilizler, Dicle'yi geçmişler ve Kut'u 22 Şubat 1917'de yeniden ellerine geçirmişlerdi. 1917 Şubat'ında Kut'tan yukarı doğru ilerlemeye başlayan İngilizler, 11 Mart'ta Bağdat'a girdiler. Bunun üzerine Osmanlı Başkomutanlığı, Nisan ayı başlarında Bağdat'ı geri almak için bir saldırı planı hazırlamaya başladı ve Alman Başkomutanlığı'ndan yardım istedi. Alman Başkomutanlığı bu yardım istemini kabul etti.

Öte yandan Maude, Eylül 1917'de Fırat üzerindeki Al-Ramadi'yi almış ve böylelikle, Irak'ın merkezinde İngiliz denetimi sağlanmıştı. Maude'un koleradan ölmesi üzerine onun yerine geçen Sir Willam Marshall da, Musul dışındaki Irak'ın geri kalan kısımlarını ele geçirdi.

2. Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri (26 Mart 1917 ve 17 Nisan 1917)

Aralık 1916'da Sir Archibald Murray'ın komutası altındaki Mısır'daki İngiliz Sefer Gücü Suriye harekâtına başlamıştı. İngilizler, 26 Mart 1917'de hücumla

*Halil (Kut) Paşa
6. Ordu Komutanı (1916-1918),
Doğu Ordular Grubu Komutanı
(Haziran 1918)*

geçmiş ve piyadelerini Gazze üzerine sürerken, süvarileriyle de kenti kuşatacak kısa bir çevirme manevrası tasarlamıştı. Günün sonunda Gazze hemen hemen tümüyle kuşatılmıştı. Ancak iyi siperlenmiş olan Osmanlılar, İngilizlerin hücumları karşısında yerlerini korumakta ve çekilmeyi reddetmekteydi. Bu kez 4. Ordu İngilizlere karşı taarruza geçmiş ve İngilizler çekilmeye başlamıştı. Bu muharebe, "Birinci Gazze Muharebesi" ismiyle tarihte yerini alacaktı.

İkinci Gazze Muharebesi ise, 17 Nisan 1917'de başlamış ve üç gün sürmüştü. Cemal Paşa, bu muharebede 53. Piyade Tümeni'ni ileri sürmüştü. İngilizler, bu kez donanma ateşiyle de desteklenerek, Gazze yakınlarındaki Osmanlı siperlerine doğrudan hücumlar yapmış ve iki gün sonra hücumlarına son vermişti. Osmanlılar, Gazze'yi ellerinde tutmayı sürdürmekteydi. Osmanlı savunması karşısında İngilizler başarısızlığa uğramış ve yeni bir saldırı için hazırlıklara başlamıştı. İngilizlerin Osmanlılar karşısındaki yenilgileri üzerine, Mısır'daki İngiliz Sefer Gücü'nün başına Murray'ın yerine 1917 Haziran'ında General Sir Edmund Allenby atanmıştı. Allenby, 1917 yazını Gazze-Birüssebi hattını yarmayı amaçlayan büyük taarruzun hazırlıklarıyla geçirmekteydi.

*Mısır'daki İngiliz Sefer Gücü
Komutanı
General Sir Edmund Allenby (1917)*

3. "Yıldırım Ordular Grubu"nun Kurulması (24 Haziran 1917)

Enver Paşa, öncelikle Irak'ı yeniden ele geçirmek ve daha sonra İngilizler ile Araplara karşı harekete geçmek üzere, 24 Haziran 1917'de Halep'te, "Yıldırım Ordular Grubu" ismini verdiği özel bir gücün kurulmasına karar vermişti. Bu orduya komuta etmek üzere General Erich von Falkenhayn atanmış² ve 65 Alman subayı ile 6000 seçilmiş Alman askeri, gücü ile kapsayacağı alan sınırsız olan bu orduda görev almıştı. Almanlar, Yıldırım Ordular Grubu'na "F Ordular Grubu" ismini vermişti.

Başkumandan Vekili Enver Paşa; 24 Haziran 1917 günü Halep'te Kafkas Ordular Grubu Komutanı Ahmet İzzet Paşa, 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa,

2 Alman İmparatoru II. Wilhelm, 5 Haziran 1917'de, General Erich von Falkenhayn'ın (1861-1922) Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na atanması kararını imzalamıştı.

2. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa ile 6. Ordu Komutanı Halil Paşa'ya Bağdat'ı geri alma planını açıkladı. Bu plan uyarınca, İstanbul'da yeni kurulmakta olan 7. Ordu, Fırat Nehri boyunca Hit'e değin ilerleyecek, buradan itibaren 6. Ordu ile işbirliği yaparak, Bağdat bölgesindeki İngiliz birliklerinin yan ve gerisine saldırıda bulunacaktı. Mustafa Kemal Paşa ile öteki komutanlar, bu planın başarıyla uygulanabilmesi için, 4. Ordu'nun Filistin'de bulunan İngiliz güçlerini emniyetle tesbit etmesinin şart olduğunu; aksi takdirde, Filistin'den kuzeye ilerleyecek olan İngiliz güçlerinin 7. Ordu'nun yan ve gerilerine saldırıda bulunarak, planı başarısızlığa ve belki de 7. Ordu'yu ağır yenilgiye uğratabileceğini ileri sürmüştü.

Enver Paşa ise planında diretmektedir. Cemal Paşa'nın, Yıldırım Ordularının Mezopotamya'da konuşlanmasına karşı çıkması Enver Paşa tarafından hoş karşılanmamıştı. Cemal Paşa'nın değerlendirmesine göre, Enver Paşa'nın Falkenhayn'ın komutası altında Yıldırım Ordularını kurma ve Alman General'e Filistin cephesindeki bütün güçlerin komutanlığını verme kararı bir felaket demektir. Cemal Paşa, Suriye'ye dönerek "Suriye ve Batı Arabistan Orduları Komutanı" unvanını almış ve Falkenhayn'a lojistik destek sağlamaktan başka görevi olmayan bir komutan konumuna indirgenmişti.

4. Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Eylül 1917 Tarihli Raporu

5 Temmuz 1917'de Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da kurulmakta olan 7. Ordu Komutanlığı'na atanmış ve İstanbul'a gelmişti.

Ağustos ayında İngilizlerin Filistin'de saldırıya geçme hazırlıkları içinde oldukları daha belirgin bir hal aldığından Falkenhayn, İstanbul'da yapılan bir toplantıda, Enver Paşa'yı Bağdat harekâtından vazgeçirerek, Yıldırım Ordular Grubu'nun 7. ve 8. Ordulardan oluşturulmasına ve ancak Filistin cephesindeki İngiliz güçleri üzerinde kesin sonuç alındıktan sonra Bağdat üzerine yürünmesine razı etmişti.

Falkenhayn, Yıldırım Ordular Grubu karargâhını hemen hemen tamamıyla Alman subaylardan oluşturmuştu. Mustafa Kemal Paşa, Falkenhayn'ın aşırı Alman-yanlısı tutumundan hoşnut değildi. Mustafa Kemal, başlıca iki noktada Falkenhayn'dan farklı düşün-

"Yıldırım Ordular Grubu"
Komutanı
General Erich von Falkenhayn
(1917-1918)

yordu: Mustafa Kemal'in görüşüne göre Osmanlı Ordusu, Filistin'de saldırıda bulunacak güce sahip değildi ve bu nedenle savunmada kalmalıydı. Öte yandan Filistin cephesi, iki ordunun kullanılmasına uygun coğrafi yapıda değildi³ ve bu nedenle, cephenin sorumluluğu yalnızca 7. Ordu'ya verilmeliydi. Falkenhayn ise bu görüşe katılmıyor; 7. Ordu'nun, komutanı Albay Kress von Kressenstein olan 8. Ordu'nun yanında taarruza katılmasında diretiyordu. Mustafa Kemal Paşa, bunun üzerine 20 Eylül 1917'de, Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya Filistin cephesindeki durumu bütün çıplaklığıyla açıklayan bir rapor sunmuştu.⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın Enver Paşa'ya yolladığı 20 Eylül 1917 tarihli raporda özetle şu hususlar yer almaktaydı:

"Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî durumu şöyledir: Ordu savaşın ilk dönemlerine kıyasla çok daha güçsüzdür. Birçok ordunun mevcudu olması gereken miktarın beşte biri kadardır. Ülkenin insan kaynakları eksikleri gidermeye yeterli değildir; hatta 7. Ordu gibi bir orduyu dahi düşmana bir kurşun bile atamadan güçlü tutmaya olanak yoktur. Genel güce bir örnek olmak üzere arzedeğim ki, bana gönderilen 59. Tümen'in yüzde ellisi ayakta duramayacak kadar güçsüzlerden oluştuğundan, bunlar ayıklanmış ve sağlam kalan erler, 17-20 yaşındaki çocuklarla 45-55 yaşlarındaki askerlerden ibaret kalmıştır. Bu durum, genel yaşıntıya ve hükümetin gücüne bağlı ve dolayısıyla düzeltilmesi orduların elinde olmayan nedenlerden ileri gelmektedir. Subayların nitelik ve nicelik açısından eksikliğini açıklamaya gerek yoktur.

"Cephelerimizin istekleri ve gereksinimleri şunlardır: Batı'da düşmanla temas yoktur; ancak, başkentimizin dünya ile olan deniz bağlantısı nedeniyle en zengin ve bayındır kentimiz olması göz önüne alınarak, Batı cephelerimize düşmanın yaşamsal darbeler indirebilme olasılığı vardır. Kafkas cephesinde askerî harekât duraklama döneminde olup, tarafımızdan kaybedilenlerin geri alınmasına teşebbüs mümkün değildir. Rusların herhangi bir harekâta bulunmaları durumunda, bunu önlemek ya da sınırlamak bizim gücümüze bağlı olmayan bir sorundur.

"Irak'ta İngilizler hedeflerini ele geçirmişlerdir. Bu nedenle, istilalarını daha ileriye götürmeleri için siyasal, ekonomik ve askerî bir zorunluluk olmadığı kanısındayım. Bu cephede de beklemekten başka bir şey yapamayız.

"Sina ve Hicaz Cephelerinde düşman askerî hedeflerini henüz gerçekleştirememiştir. Bunun için aşırı bir çabayla hazırlanmaktadır. İngiltere'ye hizmet eden bir İslam dünyası oluşturulması, İngiliz etkisi altında bir Filistin Hristiyan

3 Falkenhayn'ın önerisi doğrultusunda Yıldırım Orduları Grubu, 7. ve 8. Ordulardan oluşturulmuştu. Falkenhayn, 8. Ordu'nun başına Baron Kress von Kressenstein'i getirdi.

4 Bu raporun tam metni için bkz. H. Fahri Çeliker, "Atatürk'ün Yaşamından, Falkenhayn-Mustafa Kemal Antlaşmazlığı," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.5, sayı 13, Kasım 1988, s.171-177.

Hükümeti'nin kurulması ve bu suretle Mısır, Süveyş ile Kızıldeniz'in güvence altına alınması ve Osmanlı İmparatorluğu'nu en güzel ve en bayındır topraklarından uzaklaştırmak ve ayırmak hevesleri, İngiltere için bu savaşın hedeflerinden biri olacak denli önemlidir; bizim için ise bunlar telâfisi mümkün olmayan yaşamsal darbelerdendir. Batı'da öngörülmesi olası ciddi saldırıları beklemek ve Suriye sınırında düşmanın asıl harekâtının başarısına meydan vermemek genel askerî durumumuzun şimdiki vazgeçilmez istekleridir.

"Genel durumu göz önüne alarak, son güçlerle Bağdat'ın geri alınmasını düşünmeye imkân yoktur, çünkü en güçlü düşman daha sağlam ve hazır olarak Sina'dadır ve bu düşmana yönelmek ihmal edilemez. İkinci olarak, Bağdat girişi için maddeten de olanak ve güç yoktur. Bu işe girişecek orduların bugünkü mevcutları pek zayıf ve değersizdir.

"Bugün uygulanacak kararlar aşağıdaki gibi olmalıdır:

- 1- İçeride Hükümet'i güçlendirmek ve normal yaşamı sağlamak (jandarmayı güçlendirmek, memurları ve mümkün olduğu kadar adlî işleri, genel işle ve genel ticaret ve ekonomiyi düzenlemek) ve yetkiyi kötüye kullanmaları en düşük düzeye indirebilmek.
- 2- Askerî politikamız, bir savunma politikası ve elimizde bulunan güçleri ve tek bir neferi dahi son ana kadar korumak politikası olmalıdır.

"Sina Cephesi'nin güven altında bulundurulmasının saldırıyla mı yoksa savunmayla mı mümkün olacağına bugün karar verilemez, çünkü düşman bugün orada insanca ve malzemece bizden üstün konumdadır.

"Sina Cephesi'nin güvenliği için bugün uygulanacak karar, yalnızca 7. Ordu birliklerinin hemen güneye hareket ettirilmesi şeklinde olabilir. Vatanın çıkarlarına en uygun yol şudur: Bütün Suriye ve Hicaz, şimdiye kadar olduğu gibi, her açıdan bir Müslüman Osmanlı'ya ait olur ve bunun emri altında olarak, Sina cephesinin harekâtını bağımsız olarak bir diğer Osmanlı üzerine alır. Bu durumda General Falkenhayn, bütün Suriye ve Hicaz'a komuta eden kişinin emri altına girer. Devletin gözündeki en yüksek sorumlu bir Osmanlı olup, bütün iç ve dış siyasal güçler onun elinde olur; Falkenhayn ise, yalnızca bir askerî komutan konumunda kalır. (Burada Mustafa Kemal'in, Osmanlı'nın askerî güçlerinin komutasının yabancı komutanlara verilmesine karşı güçlü tepkisi görülmektedir.)

"Güçlerim savaş nedeniyle Sina Cephesi'nde bir komuta altında erimeye mecbur bırakılırsa, bu komutan ancak ben olabilirim. İçinde bulunduğu bataklıktan Almanlarla birlikte kurtulmak zorunlu ise de, Almanların bu zorunluluktan yararlanarak, bizi sömürge durumuna sokmak ve ülkemizin

bütün kaynaklarını kendi ellerine almak politikasına karşılım ve devlet büyüklerinin bu konuda hiç olmazsa Bulgarlar kadar bağımsız ve kısıkanç olmalarını gerekli görürüm.

"Bugün Falkenhayn, herkese Alman olduğunu ve elbette en çok Alman çıkarlarını düşüneceğini söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Falkenhayn, göreve geldiği günden beri aşiret reislerine Alman teğmenleri göndererek, onlarla doğrudan doğruya temas sağlamaktadır. Irak harekâtının yapılmasının mümkün olmadığını daha ilk günden beri anlamıştır. Falkenhayn'ın gerçekteki ideali bütün Arabistan'ı Alman yönetimi altına almaktır.

"Bugün önümüzdeki en önemli sorun, ülkeyi savunma ve ülkenin hiçbir köşesinin herhangi bir yabancı etki ve yönetimi altına verilmemesi sorunudur."

İşte Mustafa Kemal'i, "Atatürk" yapan özelliklerinden birine daha burada tanık olmaktadır! **Mustafa Kemal, yabancı bir devletin, her ne biçimde olursa olsun, buyruğu ya da egemenliği altına girmeyi kesinlikle reddetmekte ve Türklerin, yine kendi çabalarıyla düzlüğe çıkmalarını yeğlemektedir.**

Mustafa Kemal Paşa, 24 Eylül 1917'de Sina Cephesi Komutanlığı'nın kendisine verilmesini ya da görevden affedilmesini istemişti. Enver Paşa ise, 29 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği yanıtta, 7. Ordu'nun Sina Cephesi'ndeki Kress Paşa'nın 8. Ordusu yanında görevini yerine getirmesini rica ediyordu.

Mustafa Kemal, Enver Paşa'ya 30 Eylül 1917'de gönderdiği yazıda, Falkenhayn'ın 7. Ordu'yu lağvettiğini ve 7. Ordu karargâhının Sina Cephesi'ndeki harekâtın dışında bırakıldığını bildirdi. Enver Paşa ise, Mustafa Kemal'e gönderdiği yanıtında, Sina Cephesi'nde bulunacak kıtaların harekâtını yönetmeye memur edilmiş olan Falkenhayn'ın, bu cephedeki harekâtı başarıyla sonuçlandırabilmek için en doğru kararları alacağına emin olduğunu dile getirmekteydi. Oysa Mustafa Kemal, Falkenhayn'ın başarılı olacağına inanmıyordu.

Mustafa Kemal Paşa, kendi kendini 7. Ordu Komutanlığı'ndan affederek ve yerine Kolordu Komutanı Ali Rıza Paşa'yı vekil olarak atayarak, 11 Ekim 1917'de İstanbul'a dönmüştü.

Harbiye Nezareti, 15 Ekim 1917 tarihli Padişah buyruğuyla, 2. Ordu Komutanı Mirliva Fevzi Paşa'yı 7. Ordu Komutanlığı'na, Mustafa Kemal Paşa'yı da 2. Ordu Komutanlığı'na atamış; ancak Mustafa Kemal Paşa, bu görevi de kabul etmeyecek, "Genel Karargâh Emrinde Ordu Komutanı" olarak İstanbul'da kalmıştı.

Öte yandan General Allenby'nin komutası altındaki İngilizler, 31 Ekim 1917'de, Filistin üzerinden Akdeniz'de Gazze'den çölün kenarındaki Birüssebi'ye değin uzanan alanda Osmanlılara karşı saldırı harekâtını başlatmıştı. Birüssebi bir günde kaybedilmiş ve Birüssebi'nin hemen kuzeyinde yeniden bir savunma hattı oluşturulmuştu. Allenby, Gazze'deki Osmanlı güçlerini acımasızca

bombalamaktaydı. Allenby, 6 Kasım'da merkezden hücumla geçmiş ve süvarisinin yarılan Osmanlı hatlarının arasından geçerek Gazze'yi kuşatmasını emretmişti. İngilizlerin amacı Kudüs'ü almaktı; ancak, Fevzi Paşa'nın 7. Ordusu onları durdurmuştu. 1917 yılı sona ererken, 31 Ekim'de başlamış olan Allenby'nin taarruzu da sona ermekteydi; 8 Aralık 1917'de Allenby Kudüs'e girmişti.

Önce Kudüs'ün ve daha sonra da Nasiriye'nin Aralık 1917'de İngilizlerin eline geçmesi üzerine, Yıldırım Ordusu'nun genel karargâhı Suriye'ye alınmış ve Cemal Paşa, 4. Ordu'nun komutanlığını yaptığı Suriye'den ayrılarak İstanbul'a dönmüştü. Böylece, Suriye'nin savunması ile yönetimi tamamen Falkenhayn'ın ellerine bırakılmaktaydı.

VIII.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA OSMANLI TOPRAKLARINI PAYLAŞTIRAN ANTLAŞMALAR

1. İstanbul Antlaşması (4 Mart-10 Nisan 1915)

4 Mart 1915'te Rusya, İngiltere ile Fransa'ya verdiği notalarda şu istekleri ileri sürmekteydi: İstanbul, Güney Trakya, Midye-Enez güneyi, İzmit Yarımadası, İznik Gölü, Yalova, Armutlu ve Marmara Adaları Rusların olacaktı. İmroz ile Bozcaada'nın kaderleri Rusya'ya danışılmadan belirlenemeyecekti. Eğer İstanbul ile Boğazlar Rusya'ya verilirse, Rusya da İngilizlerle Fransızların bütün isteklerine olumlu yaklaşacaktı. Fransa, Rusya'nın Boğazlar'ı berkitmesi ve Boğazlar rejiminin uluslararası bir komisyona tabi kılınması isteğinde bulunmuştu. Fransa ayrıca, Suriye'yi, Toroslar'a değin Kilikya'yı ve İskenderun Körfezi'ni istiyordu. İngilizlerin koşulları ise şunlardı: İstanbul, Rusya dışı ticaret için serbest liman olmalıdır, yani oraya konan mallar Rusya'ya gitmeyip başka yere gitmek için istif edilecekse, ayrıca gümrük resmi verilmemelidir. Boğazlar'dan ticaret gemileri serbestçe geçebilmelidir. Çanakkale Savaşı'na Yunanlıların katılmasına Rusya razı olmalıdır. Romanya, Boğaz işinden kuşkuludur; Rusya, Romanya'yı yatıştırmaya ve İngiltere'nin tarafına çekmeye çalışmalıdır. İslam'ın kutsal kentleri olan Hicaz, Mekke, Medine ve Arabistan Müslüman yönetiminde kalmalıdır. İran'ın tarafsız bölgesi de İngiliz olmalıdır.¹

İngiltere 12 Mart 1915'te, Fransa da 10 Nisan 1915'te Rusya'ya verdikleri notalarla, Rusya'nın isteklerini kabul ettiklerini bildirdiler. Böylelikle Rusya, Çanakkale Savaşlarının sürdüğü 1915 Mart ve Nisan aylarında, İstanbul ile Boğazlar üzerindeki emellerini müttefiklerine kabul ettirebilmişti.

1 Yusuf Hikmet Bayur, "Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması Hakkında Yapılan Antlaşmalar," *Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Semineri'nden Aynbasım*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975, s.37.

Rusya, İngiltere ve Fransa arasında 10 Nisan 1915'te akdedilen İstanbul Antlaşması'na göre, İstanbul dahil Midye-Enez çizgisinden Sakarya Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yere değin bütün Boğazlar bölgesi Rusya'ya bırakılıyordu. Böylece, Rusya'nın yüzyıllardan beri gözünü dikmiş olduğu bu bölge kâğıt üzerinde Rusya'ya verilmiş olmaktaydı. Rusya da, İngiltere ile Fransa'nın Anadolu'daki özel haklarını ve Osmanlı hükümrانlığından ayrılacak olan Arap ülkelerinin bağımsız birer varlık olmasını kabul etmekteydi. İstanbul bütün İtilaf Devletleri için serbest liman olacak; Rusya, Boğazlar'dan ticarî gemilerin özgürce geçmesini kabul edecekti. Mekke ve Medine ile Arabistan'ın geri kalan kısmı Osmanlı Devleti'nden ayrılacak ve bu yerler Arap egemenliği altına konulacaktı.

Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarına ilişkin İngiliz istemlerini görüşmek üzere, Nisan 1915'te Sir Maurice de Bunsen başkanlığında bir bakanlıklar arası komite oluşturulmuş ve bu komite, İngiltere'nin, Körfez'den Filistin'deki Hayfa'ya uzanan bir stratejik savunma hattı ve demiryolu kurmasını önermişti. De Bunsen Komisyonu ayrıca, Osmanlı Devleti'ne ilişkin 4 olası çözümü tartışmıştı: 1) Anadolu'da küçük bir Osmanlı Devleti'ni öngören tam bir parçalama; 2) Osmanlı Devleti'nin, siyasal ve ticarî nüfuz alanlarının Büyük Güçlerce denetlenmesi koşuluyla korunması; 3) Osmanlı Devleti'nin Asya'da bağımsız bir devlet olarak korunması; 4) Osmanlı Devleti'nin Asya'da federal esaslara göre yeniden yapılandırılarak, adem-i merkezî bir devlet olarak korunması. Böyle bir federal devlet, 5 yarı-özerk bölgeyi içerebilirdi: Suriye, Filistin, Ermenistan, Anadolu ve El-Cezire-Irak. De Bunsen Komisyonu, bu 4 çözüm yolu arasından en uygun olarak 4. seçeneği seçmişti.²

2. Londra Antlaşması (26 Nisan 1915)

İtalya ile İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 26 Nisan 1915'te Londra'da bir antlaşma imzalanmıştı. Londra Antlaşması'yla İtalya, On İki Ada üzerinde mutlak egemenliğe sahip olacaktı. On İki Ada'nın yanı sıra İtalya; Tiroller'in bir kısmını, Trieste ile İstirya'yı, Arnavutluk'taki Valona ile Saseno Adası'nı ve Dalmaçya Adalarından bir kısmını alıyordu. Osmanlı'nın Asya topraklarının parçalanması durumunda, Libya'daki bütün Osmanlı hakları İtalya'ya devrolunacak ve İtalya'ya, Akdeniz bölgesinde Antalya vilayeti ile civarından eşitce bir payın verilmesi güvence altına alınacaktı. Alman sömürgeleri paylaşıldığında ise, İtalya'nın Trablusgarp ile Eritre sömürgeleri genişletilecekti. İstemlerinin yerine getirilmesi durumunda, İtalya 1 ay içinde savaşa katılacaktı. Gerçekten

2 Macfie, *age*, s.172-173.

de İtalya, 20 Mayıs 1915'te Avusturya'ya, 1915 Ağustos'unda da Almanya ile Osmanlı Devleti'ne savaşı ilan etmişti.

İtalya, savaşa girdikten sonra müttefiklerinden şu isteklerde bulunmaktaydı: Antalya, Konya vilayetinin bir parçasıdır; bu nedenle İtalya, Antalya'nın yanı sıra, Konya'yı da istemekteydi. Konya'nın limanı ancak Mersin olabilirdi, çünkü Antalya'ya demiryolu yoktu; Mersin'e ise vardı. İtalya, ekonomik gelişmesi açısından ve İtalyan göçmenini yerleştirmek için, Mersin limanını kesinlikle istemekteydi. Ayrıca, öteki müttefiklerle eşitlik sağlanabilmesi açısından, İzmir'in de İtalya'ya verilmesi görüşünü savunmaktaydı. Öte yandan İtalya, Trablusgarp nedeniyle bir İslam devletiydi ve bu nedenle, Emir Hüseyin ve Araplarla yapılan bütün antlaşmalara İtalya da katılmalıydı. İtalya, İstanbul ile Boğazlar'da da İngilizlerle ve Fransızlarla eşit konumda olmalıydı.

Rusya, İtalya'nın İzmir'i almasının Boğazlar'a yaklaşması demek olacağından bunu istememekteydi. Rusya, İzmir'in Osmanlı Devleti'nden alınması durumunda, Osmanlı'nın varlığını sürdüremeyeceği ve bu nedenle İtalya'nın, yalnızca Söke limanıyla yetinmesi gerektiği görüşündeydi. İngiltere de, Rusya ile aynı görüşü paylaşmaktaydı çünkü İngiltere'nin İzmir'de çıkarları vardı. Öte yandan Fransa da, Mersin'in İtalya'ya verilmesinin karşısındaydı.³

3. İtilaf Devletlerinin Yunanistan'a Verdiği Sözler

İtilaf Devletleri, Çanakkale Savaşlarına giriştiklerinde, Yunanistan'a İzmir ve bölgesini söz vererek, bu savaşlara Yunanistan'ın da katılmasını istemişti. Başbakan Venizelos'un İtilaf Devletlerinin bu isteğini onaylamasına karşın, Kral Konstantin ile Genelkurmay bunu uygun görmemiş ve Venizelos'un baskılarına karşı koymuştu.

Yunan Başbakanı Venizelos, Yunan Kralı Konstantin'e bu konuda şöyle demektedir: "Edremit'ten Finike'ye değin inen bir çizgi: İzmir, Balıkesir, Afyon, Eskişehir, Burdur, Denizli, Muğla bu çizginin içindedir. 125.000 kilometre karelik bir yer! Eğer biz Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girersek, bize 125.000 kilometre kare yer verecekler. Biz de buna karşılık Sarışaban, Drama ile Kavala'yı Bulgarlara vereceğiz. 2.000 kilometre kare verip, 125.000 kilometre kare alacağız." Ancak, Yunan Kralı bu öneriyi reddetmişti.

Venizelos, 28 Şubat 1915'te Petrograd'daki Elçisi'ne bir tel çekerek şöyle demektedir: "İstanbul'da bayrağımız dalgalanacaktır. Orası uluslararasılaştırılacaktır. Orada en kalabalık Hristiyan nüfusu Rum'dur. Patrik de oradadır. Osmanlılar göç ederler; yabancı egemenliği altında kalmazlar. Bu durumda kent Rumlaşır." Venizelos'un bu gizli telini Rus gizli hizmetleri çözmüştü.⁴

3 Bayur, *Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Semineri'nden Ayrılışım*, s.45.

4 Age, s.37-38.

Söz konusu teli çektikten sonra Yunan Başbakanı Venizelos, İngiliz Hükümeti'ne, Yunanistan'ın Çanakkale seferine bir tümen ve donanmayla katılmaya hazır olduğunu bildirmektedir. Venizelos, Yunanistan nezdindeki İngiliz ile Fransız Büyükelçilerine şöyle demişti: "İstanbul'da tek ihtirasımız bayrağımızı bir an sallandırmaktır, donanma ve bir tümenle işe katılacağız."⁵

Venizelos'un isteklerine ilişkin Rusya'nın tutumu şöyleydi: "Hiçbir Yunan birliği İstanbul'a giremez!" İngilizlerle Fransızlar ise Ruslara, Çanakkale'deki savaşa Yunanlıların da katılmasını engellememesi isteminde bulunmaktaydı. Buna Rusların yanıtı 6 Mart'ta şöyle olmuştu: "Yunanlılar, Boğazlar bölgesinde savaşa katılamaz!" Yunanistan'ın genel savaşa katılmasına ilişkin Rusya'nın ileri sürdüğü koşullar şunlardı: "Savaşa girmeye Yunanlılar talip olsun. Yunanlılara, Trakya ile Boğazlar bölgesinde hiçbir yeri alamayacağı bildirilsin. Yunan Ordusu, Müttefik Komutanlığı'nın göstereceği yerler dışında savaşılmayacaktır, hiçbir koşulda Yunanlılar İstanbul'a giremezler!"⁶ Bunun üzerine Venizelos, görevinden istifa etmişti.

Yunanistan, 26 Haziran 1917'de İttifak Devletlerine savaş ilan etmekteydi.

4. İtilaf Devletlerinin Bulgaristan'a Verdiği Sözler

Fransa, Bulgaristan'ı savaşa katılmaya ikna etmeye çalışmaktaydı. Fransa, 27 Nisan 1915'te Bulgaristan'a şöyle bir öneride bulunmuştu: Eğer Bulgaristan savaşa girerse, Midye-Enez'nin kuzeyi ve Makedonya Bulgarlara verilecekti. Bulgarlar, Makedonya'yı ele geçirmeyi istemektedir. Bilindiği gibi, 13 Mart 1912'de Bulgaristan ile Sırbistan arasında imzalanan antlaşma uyarınca Sırbistan, Bulgaristan'a, Rodop Dağları'nın ve Struma Nehri'nin doğusundaki toprakları alma hakkını tanımakta; Bulgaristan da, Sırbistan'ın, Şar Dağları'nın kuzeyi ile batısındaki toprakları almasını kabul etmekteydi. Eğer taraflar Şar Dağı ile Rodop Dağları arasında yer alan toprakların özerk bir vilayet olmasını imkânsız görüyorsa Sırbistan, Golem Dağı ile Ochrida Gölü arasındaki hattın ötesindeki toprakları talep edemeyecekti. Bulgaristan da, Rusya'nın kabul etmesi durumunda bu hattı kabul edecekti.

Görüldüğü gibi, Bulgaristan ile Sırbistan arasında 1912 yılında akdedilen bu antlaşma uyarınca, Makedonya'nın büyük bir kısmı Bulgarlara, daha çok Arnavutluk tarafları da Sırlara verilmişti. Kosova vilayeti bölgesi ise Çar'ın hakimliğine bırakılmıştı, yani Osmanlı Devleti yenildikten sonra söz konusu bölgenin Bulgarlara mı yoksa Sırlara mı bırakılacağı konusunda Çar hakem olacaktı. Bulgarlar, İngilizlerden Çar'ın hakimliğine bırakılan bölgenin de kendileri-

5 Age, s.38.

6 Age, s.39.

ne verilmesini; ayrıca, Yunanistan'dan Serez, Drama ile Kavala'nın verilmesini istemektedir. İngilizlerin, İtilaf Devletleri adına 29 Mayıs'ta Bulgarlara verdiği yanıt şu olmuştu: Eğer Sırplar Avusturya'da tatmin edilirse, Makedonya Bulgarlara verilecektir. Eğer Yunanlılar Anadolu'da tatmin edilirse, Kavala Bulgarlara verilecektir. Eğer Romanya razı olursa, Dobruca Bulgaristan'a geri verilecektir. Ancak, İngilizlerin bu önerileri Sırplar ile Yunanlılar tarafından protesto edilmişti.

24 Temmuz 1915'te İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey, Sırlara, Bulgarlara ve Yunanlılara ortak bir nota verdi. Notada şu hususlar yer almaktaydı: Makedonya'da çekişilmeyen bölge Bulgarlara verilecek; çekişilen bölgenin kaderi ise barışta kararlaştırılacaktı. Enez, Midye, Serez Bulgarlara verilecekti. Eğer Bulgarlar Selanik ile Kastorya'dan vazgeçerse, Kavala da Bulgarlara verilecekti. Bu notayı Sırplar ile Yunanlılar protesto ettiler. Bu arada, 24 Ağustos'ta Venizelos Yunanistan'da yeniden Başbakan olmuştu.

Öte yandan, 3 Eylül 1915'te Osmanlı-Bulgar Antlaşması akdedilmişti. Bu antlaşma ile Bulgaristan, Meriç'in batısında bulunan Dimetoka'yı Osmanlı Devleti'nden alıyordu. Başka bir deyişle, Osmanlı-Bulgar sınırı Meriç Nehri oluyordu.

Bulgaristan, 6 Eylül 1915'te Almanya ve Avusturya ile imzaladığı antlaşmalarla, 35 gün içinde Sırbistan'a karşı savaşa girmeyi kabul etmişti. Bulgaristan'ın savaşa girmesi karşılığında, Bulgaristan'a Sırbistan Makedonyası verilecekti. Öte yandan Romanya ile Yunanistan İtilaf Devletlerinin yanında yer alırsa, Bulgaristan, Dobruca ile Yunan Makedonyası'nı alacaktı. Böylece Bulgaristan, Makedonya topraklarının tümünü ele geçirmiş olacaktı.⁷

12 Eylül'de Bulgarlar seferberlik ilan ettiler. İtilaf Devletleri, 14 Eylül'de Bulgarlara bir nota vererek, 1912 Antlaşması gereğince bütün Makedonya'yı Bulgarlara vermeye söz verdiler; ancak, iş iştenden geçmişti. Bulgaristan, 12 Ekim 1915'te Sırbistan'a karşı savaşa başladı.

*Yunanistan Başbakanı
Eleutherios Venizelos
(1910-1915, Ağustos 1915-
Eylül 1915, 1917-1920)*

5. 26 Nisan 1916 Tarihli Antlaşma

İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Anadolu'nun paylaşılması konusunda görüşmeler başlamıştı. Bu görüşmeler 26 Nisan 1916'da bir antlaşma ile sonuçlandı. Bu antlaşma ile Rusya, bağımsız bir Arap devleti ya da Arap devletleri federasyonu kurulmasını ve Suriye, Adana ile Mezopotamya'nın İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmasını kabul etmekteydi. Buna karşılık; Erzurum, Van, Bitlis vilayetleriyle Van'ın güneyinde Fırat, Muş ve Siirt vilayetleri arasında kalan toprakları ve Trabzon'un batısında sonradan saptanacak bir noktaya değin Karadeniz kıyılarını da Rusya alıyordu. Fransa ise; Aladağ, Kayseri, Akdağ, Yıldızdağ, Zara, Eğin ve Harput arasında yer alan Anadolu topraklarını alacaktı. Tarafların aldıkları toprakların kesin sınırları sonradan saptanacaktı.

6. Sykes-Picot Antlaşması (9-16 Mayıs 1916)

İtilaf Devletleri, henüz savaş sırasında yaptıkları gizli anlaşmalarla Osmanlı topraklarını aralarında paylaşmıştı.

Savaşın çıktığı ilk günlerden itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti'ni arkadan vurmak için, bütün Arap dünyasını Osmanlı'ya karşı ayaklandırmak istemiş ve bunun için de Mekke Emiri Hüseyin ile temasa geçmişti. Hüseyin, bütün Arap Yarımadası'yla Suriye'yi ve Irak'ı içine alacak bağımsız bir devletin kurulmasını ve bu devletin başına kendisinin geçirilmesini istemekteydi. 1915 yılı içinde yapılan uzun görüşmelerden sonra, İngiltere ile Hüseyin arasında 1916 Ocak ayında bir anlaşmaya varılmış ve İngiltere, Lübnan dışında Hüseyin'in isteklerini kabul etmişti.

İngiltere, Hüseyin ile yaptığı bu görüşmelerden Fransa'yı ancak 1915 Kasım'ında haberdar etti. Kasım 1915'te Beyrut'taki önceki Fransız Başkonsoloslarından François Georges-Picot, Londra'ya giderek Aralık 1915 ve Ocak 1916'da Albay Sir Mark Sykes ile görüşmelerde bulundu. Bu görüşmelerin sonucunda, 9 ve 16 Mayıs 1916'da imzalanan ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını öngören Sykes-Picot Antlaşması ortaya çıkmıştı.

Sykes-Picot Antlaşması; savaşın İtilaf Devletleri tarafından kazanılması ve İstanbul ile

*Fransız Diplomat
François Georges-Picot
(1915-1916)*

Boğazlar'ın Ruslar tarafından işgali durumunda, İngiltere ile Fransa'nın, doğrudan ve dolaylı olarak denetleyeceği toprakların sınırlarını çiziyordu. Aşağı Irak'ın Bağdat ile Basra bölümünde İngiltere, Suriye deniz kıyısında da Fransa doğrudan yönetim kurabilecekti. Şam, Homs ile Halep'in batısından, Halep'le Revandiz'in epey kuzeyinden İran'a uzanan bir hattın güneyinde kalan yerlerde ise, Emir Hüseyin'in egemenliği altında bir Arap devleti ya da Arap devletleri federasyonu kurulacaktı. Bu devletlerin koruyuculuğunu İngiltere ile Fransa şu şekilde paylaşıacaktı: Kudüs civarından Urmiye Gölü'ne giden hattın kuzeyi Fransız, güneyi de İngiliz nüfuz bölgesi olacaktı. Başka bir deyişle, Suriye'nin Akka'dan itibaren kuzeye doğru bütün kıyı bölgesi (Beyrut dahil) ile Adana ve Mersin bölgeleri Fransa'nın, Bağdat-Basra arasındaki Dicle ve Fırat bölgesi de İngiltere'nin olacaktı. Hayfa ve İskenderun serbest liman olacaktı. Filistin, Fransa, İngiltere ve Çarlık Rusyası'nın ortak sorumluluğu altında bulunacaktı. Kısacası Fransa Suriye, Lübnan, Kilikya ile Musul bölgelerini; İngiltere de Ürdün, Irak ve Kuzey Filistin'i ele geçirmektedir.

*İngiliz Diplomat
Albay Sir Mark Sykes (1915-1916)*

Ortadoğu'da Fransız etkisinin azalmasını görmek isteyen Sykes, Suriye'deki Fransız nüfuz bölgesinin mümkün olduğu kadar daraltulmasını sağlamaya çalışmıştı. Öte yandan Sykes, hem Mısır'ı ve Süveyş Kanalı'nı koruyacak bir tampon bölge hem de Basra Körfezi bölgesinden Akdeniz'e uzanan bir demiryolunun son noktası olarak görülen Filistin ile Sina Çölü'nün İngiliz denetimi altında kalmasını sağlama yolunda çaba harcamıştı. Picot ise, yalnızca Suriye'de değil, Filistin'de de doğrudan ya da dolaylı Fransız denetimini sağlamakta karardı. İngilizler, Musul'a değin uzanan iç bölgede dolaylı bir Fransız nüfuz alanı oluşturulmasını bir dereceye kadar hoş karşıyorlardı, çünkü böyle bir alanın Rusya'nın bölgede ilerlemesine karşı bir tampon görevi yapacağına inanıyorlardı. Hayfa ile Akka'yı kapsayan küçük bir bölge dışında Filistin'in uluslararası bir yönetime bırakılmasında uzlaşmaya varılmıştı. İngiltere ile Fransa'ya iç bölgelerde ayrılan dolaylı nüfuz alanlarında ise, bağımsız bir Arap devleti ya da Arap devletleri konfederasyonu kurulabilecekti.

Öte yandan Rusya, Fransızların İran'a değin sokulmasına kızıyordu, çünkü o bölgeye Fransızlar sokuldu muydu, Fransızlarla İngilizler işbirliği yapmak durumunda kalacak ve Rusya da, bu durumda bir devlet yerine iki devletle uğraşmak zorunda kalacaktı. Rusları tatmin edebilmek için, Sykes şöyle demektedir: "Van-

Bitlis çizgisinin güneyini de siz alın. Hatta Siirt sizin olsun ve Bitlis geçitleri de sizin elinize geçsin. Buna karşılık Fransız bölgesini Sivas'a değin genişletelim." Sykes, sözlerini şöyle sürdürmekteydi: "Bu Ermeni milleti belalı bir millettir; komitacıdır, vurguncudur. Siz bütün Ermenileri kendi boyunduruğunuz altında toplamaya kalkışmayın, başınıza iş çıkar, bunları ikiye bölmekte fayda vardır; ta ki, bunlarla uğraşacak iki devlet olsun. Bu nedenle, Sivas'tan filan vazgeçin."⁸

Sykes'a göre, Van ile Bitlis çizgisinin kuzeyi Kürt bölgesiydi; güneyi ise Nesturi bölgesi. Sivas, Kilikya, v.s. Ermeni bölgesiydi. Karadeniz de Laz bölgesiydi, yani bu sayılanların hiçbiri Türk bölgesi değildi. Fransa, kâğıt üzerinde Sivas'ı almıştı. Ruslara da, Karadeniz'de Trabzon'un batısındaki yerler söz verilmişti. Rus bölgesinin kesin sınırları ise saptanmamıştı.

Sykes-Picot Antlaşması, İngiltere'nin daha önceden Araplarla yaptığı Ortadoğu düzenlemelerine aykırı düşmekteydi. İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmalarını sağlayabilmek için, Arapları kendi yanına almayı tasarlamış ve bunun için de, Ocak 1916'da Mekke Emiri Hüseyin ile Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri McMahon arasında İngiltere ile Fransa arasında Sykes-Picot Antlaşması ile paylaşılmış bulunan topraklar üzerinde bir Arap Krallığı'nın kurulması yönünde bir antlaşma imzalanmıştı.⁹

7. St. Jean de Maurienne Antlaşması (26 Eylül 1917)

İngiltere Başbakanı Lloyd George,¹⁰ Fransa Başbakanı Alexandre Ribot¹¹ ile İtalya Başbakanı Paolo Boselli,¹² 19 Nisan 1917'de, Fransız-İtalyan sınırındaki küçük bir dağ köyü olan St. Jean de Maurienne'de biraraya gelmişti. Rusya'da ihtilal olduğundan Rusya'ya haber verilmemişti. İngiltere Başbakanı Lloyd George, görüşmelerde taraflara İzmir'i İtalyan bölgesinde gösteren bir harita sundu. Söz konusu haritada Konya İtalya'ya verilmemekteydi. Oysa İtalya, hem İzmir'i hem de Konya'yı istemekteydi. İngilizler, bu iki yerin İtalya'ya ancak Trieste'den vazgeçmesi koşuluyla verilebileceğini bildirmiş; ancak İtalya, kesinlikle Trieste'den vazgeçmeyeceği yanıtını vermişti. Bu durumda, Rusya'nın razı olması halinde İzmir'in İtalya'ya verilmesi; Fransa'nın da, Silifke'yi İtalya'ya bırakması kararlaştırıldı.

8 Bayur, *Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Semineri'nden Ayrışım*, s.43.

9 Sander, *age*, s.271.

10 Lloyd George (1863-1945), 1890'da Liberal Parti'den milletvekili seçilmişti. 1905-1908 yıllarında Ticaret Bakanı, 1908-1915 yıllarında Maliye Bakanı olan ve 1916'da Savaş Bakanlığı'na getirilen Lloyd George, aynı yılın sonunda Asquith'in yerine Başbakan (1916-1922) oldu. Lloyd George, Anadolu'da bir Yunan İmparatorluğu kurulmasını gerçekleştirebilmek ve Osmanlıları Avrupa'dan kovmak için, Yunanlıları desteklemişti.

11 Alexandre Ribot, 20 Mart 1917-12 Eylül 1917 tarihlerinde Fransa Başbakanı'ydı.

12 Paolo Boselli, 18 Haziran 1916-30 Ekim 1917 tarihlerinde İtalya Başbakanı'ydı.

*İngiltere İmparatorluğu Başbakanı Lloyd George
(1916-1922)*

St. Jean de Maurienne Antlaşması'yla İtalya, İngiltere, Fransa ve Rusya'yla aynı ittifak içerisinde yer almaktaydı. Bu antlaşmayla İtalya, 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılmış olan antlaşmaları kabul ediyordu.¹³ St. Jean de Maurienne Antlaşması'nın 8. maddesi On İki Ada'ya ilişkindi. İtalya, Trablusgarp Savaşı'nda bu adaları almış; ancak, savaşın sonunda 15 Ekim 1912'de İtalya ile Osmanlı Hükümeti arasında imzalanan Uşi Barış Antlaşması uyarınca, İtalya'nın bu adaları Osmanlı Devleti'ne geri vermesi gerekirken, İtalya bunu yapmamıştı. St. Jean de Maurienne Antlaşması'yla, On İki Ada kesinlikle İtalya'ya veriliyordu. Antlaşmanın 9. maddesi uyarınca da, İtalya'ya Mersin dışında Antalya, Konya, Aydın ve İzmir bölgeleri veriliyordu. Antlaşmanın 10. maddesi ise Trablusgarp'a ilişkindi. Bu maddede Trablusgarp'ın, Cezayir ve Tunus gibi bir sömürge olması öngörüldüğü ve İtalya'nın payının İngiliz, Fransız ve Rusların alacakları paydan daha az değerde olmayacağı belirtiliyordu. Yine bu antlaşma uyarınca İngiltere ile Fransa, İzmir'de birer serbest liman kurabilecek; İtalya da Mersin, İskenderun, Hayfa ve Akka'da serbest limana sahip olacaktı.

13 1916 Nisan ve Mayıs'ında İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan antlaşmalardan İtalya haberdar edilmemişti.

St. Jean de Maurienne Antlaşması gizli tutulmuştu, çünkü İtilaf Devletleri, İzmir ile güneybatı Anadolu'nun bazı kısımlarını aynı zamanda Yunan Başbakanı Venizelos'a da söz vermişti.

St. Jean de Maurienne Antlaşması, 18 Ağustos-26 Eylül 1917 tarihlerinde teati edilen notalarla Rusya'nın da onayının alınması koşuluyla, İtalyan, İngiliz ve Fransız Hükümetleri tarafından onaylanmıştı. Rusya'nın onayı ise hiçbir zaman sağlanamadı, çünkü 7 Kasım 1917'de iktidara gelen Bolşevikler, Çarlık Hükümetlerinin tüm uluslararası yükümlülüklerini reddetmekteydi.

8. Balfour Bildirisi (2 Kasım 1917)

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Arthur James Balfour,¹⁴ 2 Kasım 1917'de Siyonist Federasyonu Başkanı Lord Rothschild'e gönderdiği mektupta, Filistin'de Yahudilere bir "ulusal yurt" kurulması (Filistin'de yaşayan Yahudi olmayan toplulukların sivil ve dinî haklarına zarar vermemek koşuluyla) çabasının İngiliz Hükümeti tarafından destekleneceğini bildirmektedir.

2 Kasım 1917 tarihli Balfour Bildirisi'yle İngiltere, kendi denetimine geçen bir bölgede Yahudilerin güvenli bir biçimde varlıklarını sürdürmelerini sağlamayı amaçlamaktaydı. İngiltere'nin böyle bir karar almasının başlıca nedeni stratejiktir. Filistin, yeniden Osmanlı Devleti'nin eline geçmesine izin verilmemesi gereken Mısır ile Süveyş Kanalı'nın askeri kapısıydı. Balfour Bildirisi, 1918 yılı içinde sırasıyla Fransa, İtalya ve ABD tarafından da kabul edilmiş ve desteklenmişti. Kendisiyle daha önce yapılmış olan anlaşmaya taban tabana zıt olan bu bildirinin İtilaf Devletleri tarafından desteklendiği haberini alan Emir Hüseyin ise, İngiliz Hükümeti'nden bir açıklama talebinde bulunmuş; İngiliz Hükümeti de yaptığı açıklamada, bildirinin bölgede yaşayan halkların özgürlüğünü sınırlandırmadığını ve bir "Yahudi Devleti"nden hiç söz etmediğini öne sürmüştü.¹⁵

*İngiltere İmparatorluğu
Dışişleri Bakanı
Lord Balfour
(Arthur James)
(1916-1919)*

14 Lord Arthur James Balfour (1848-1930), Muhafazakârların lideri olarak, 1902'de amcası Lord Salisbury'nin yerine İngiltere'nin Başbakanı olmuştu. 1911'de parti yönetimini bırakan Lord Balfour, Mayıs 1915'te Asquith'in Koalisyon Hükümeti'ne girerek Denizcilik Bakanı olmuş; 1916 yılı sonunda Asquith'in yerini Lloyd George'un alması üzerine, Dışişleri Bakanı olmuştu.

15 Sander, *age*, s.272.

IX. ARAP AYAKLANMASI

Savaşın başlangıcında Arap Yarımadası Osmanlı hükümrânlığı altındaydı. Ancak Aden, Hadramut, Maskat, Umman, Bahreyn ve Kuveyt Şeyhlikleri İngiliz himayesi altına girmişti. Yemen, Asir, Samma, Nêcit ve Hicaz ise Osmanlı vilayetleriydi. Mekke ile Medine de Hicaz vilayetinin sınırları içindeydi.

1. Mekke Emiri Hüseyin ile Necd Emiri Abdülaziz İbni Suud

İngilizler, Osmanlı Devleti'ni yıkmak amacıyla, Arap eyaletlerinde Osmanlılara karşı bir ayaklanmayı örgütlemekteydi. Arap ayaklanmasını çıkartanlar; Suriye merkezli ulusalcı Arap örgütleri, İngilizler tarafından Kahire'de kurulan Arap Bürosu üyeleri,¹ Şubat 1914'te Mekke Emiri Hüseyin ile ilk teması gerçekleştiren Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri ve Başkonsolosu Lord Kitchener, Sudan'daki İngiliz Yüksek Komiseri Reginald Wingate ile Kitchener'den sonra Mısır'da İngiliz Yüksek Komiseri olan Sir Henry McMahon idi. Bu ayaklanmanın amacı, çok-halklı, çok-dinli ve çok-etnik kökenli Osmanlı Devleti'ni istikrarsız duruma sokmak ve ortadan kaldırmak; öte yandan da, Osmanlı'nın farklı halklarını birbirlerine düşürerek, bunların İtilaf Devletlerinin kucaklarına düşmesini sağlamaktı.²

Arap Yarımadası'nda başlıca iki Arap lider vardı: Bunlar, 20. yüzyılın başlarında Necd'de Suudi-Wahabi gücünü yeniden kuran Abdülaziz İbni Suud ile Padişah'a bağlı olarak Mekke ile Medine'ye egemen olan Emir Hüseyin'di.

1 Arap Bürosu, İngiltere tarafından Şubat 1916'da Kahire'de, Arap ülkelerindeki siyasal istihbarat etkinliklerini koordine etmek ve toplanan bilgileri bölgedeki, Londra'daki ve Hindistan'daki makamlara dağıtmak amacıyla kurulmuş olan Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir örgüttü.

2 Shaw, *The Ottoman Empire in World War I*, c.1, s.1231.

Osmanlılar ile İngilizler arasında kalan Arabistan'ın yerel liderleri ise, ya Osmanlı Devleti ya da İngiltere'yle uzlaşma zorunda kalmıştı. 1911 yılında Osmanlı Hükümeti'yle gerçekleştirdiği bir düzenlemeyle İmam Yahya, Yemen vilayetinin dağlık bölgelerinin özerk yöneticisi olmuştu.

Savaşın başlangıcında, Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katılma çağrısına Abdülaziz İbni Suud olumsuz yanıt vermişti. Abdülaziz İbni Suud, 15 Mayıs 1914'te, Osmanlılarla Osmanlı himayesi ve desteği altında kendisinin ve mirasçılarının bağımsızlığını güvence altına alan bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma uyarınca Osmanlı Hükümeti, Necd eyaletinin yaşamı süresince İbni Suud'un elinde kalmasını; Suud'un ölümünden sonra ise, söz konusu eyaletin Padişah'a ve Osmanlı Devleti'ne sadık kalmaları koşuluyla, Suud'un oğullarına ve torunlarına geçmesini kabul etmekteydi. İbni Suud, anlaşma uyarınca 7 Temmuz 1914'te, Necd eyaletinin valisi ve silahlı güçlerinin komutanı olarak resmen atanmıştı. İbni Suud ayrıca, Osmanlıların çağrısı üzerine, Arap Yarımadası'nda veya Güney Suriye'de bir yabancı güce karşı ya da huzursuzlukları bastırmak üzere, kendi askerleriyle Osmanlılara yardım etmeyi kabul etmekteydi.

1913 ve 1914 tarihli İngiliz-Osmanlı Sözleşmeleri, Arap Yarımadası'nın İngilizler ile Osmanlılar arasında ikiye bölünmesini resmîleştirmişti: İngilizler ile yerel kabile liderlerinin imzalamış oldukları Arabistan'ın güneyinde ve doğusunda *de jure* İngiliz himaye rejiminin kurulmasını öngören anlaşmaların Osmanlılar tarafından tanınması karşılığında, İngilizler de, Abdülaziz İbni Suud'un yönetiminde çok geniş bir alan olan Necd'i Osmanlı toprağı olarak tanıtmaktaydı. Böylelikle, Arap Yarımadası'nın Osmanlı ile İngiliz nüfuz alanlarına bölünmesi her iki tarafın da yararına bir çözüm olmuştu.

Savaşın başlamasından kısa bir süre önce Mekke Emiri Hüseyin İbni Aliel-Aun'un ikinci oğlu Emir Abdullah, Osmanlı hükümrانlığına karşı bir ayak-

*Mekke Emiri Hüseyin Bin Ali
(1908-1916),
Hicaz Kralı (1916-1924)*

*Necd Valisi
Abdülaziz İbni Suud (1914),
Hicaz Kralı (1926)*

lanmayı tasarlıyor ve bu ayaklanmayı İngiltere'nin de desteklemesini istiyordu. Savaşın önce Mısır'da İngiliz Yüksek Komiseri olan ve 1914'te Savaş Bakanlığı'na getirilen Lord Kitchener, Emir Hüseyin'in oğlu Emir Abdullah ile görüşmelerde bulunarak, Osmanlılara karşı bir Arap isyanını gerçekleştirmek suretiyle Arabistan'daki Osmanlı hükümlanlığına son verme sürecini 6 Şubat 1914'te başlatmıştı.

31 Ekim 1914'te Savaş Bakanı Lord Kitchener, Arap halkının Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'ye yardım etmesi karşılığında İngiltere'nin, herhangi bir Osmanlı saldırısına karşı Emir Hüseyin'i koruyacağına ilişkin güvence vermişti. Bunun anlamı şuydu: Eğer Hüseyin adına başlatılan bir Arap isyanı Hicaz'ın ötesine geçerse, İngiltere, bu ayaklanmayı destekleyecek, yani Hüseyin'in liderliği altında bağımsız bir Arap devletin kurulmasına desteğini verecekti.

2. Hüseyin-McMahon Mektuplaşmaları (Temmuz 1915-Mart 1916)

10 Temmuz 1915'te Emir Hüseyin, Enver Paşa'ya bir telgraf göndererek, Haşimilerin Osmanlıları desteklemeyi sürdüreceklerini ve Osmanlı Hükümeti'nden daha çok silah ile parayı ele geçirdiklerinde harekete geçeceklerini bildirmekteydi. Öte yandan Emir Hüseyin, 14 Temmuz 1915'te İngiltere'nin Mısır'daki Yüksek Komiseri McMahon ile iletişimini başlatmış ve McMahon'a yazdığı 14 Temmuz tarihli mektupta şu hususlara yer vermişti: "İngiltere; kuzeyde Birecik, Urfa, Mardin, Midyat, Cezirat ve Amadia'yı içine almak üzere Mersin ve Adana ile, doğuda Basra Körfezi'ne değin İran sınırlarıyla, güneyde Hint Okyanusu'yla (Aden'in konumu hariç) ve batıda Kızıldeniz ile Mersin'e değin Akdeniz'le sınırlandırılan Arap ülkelerinin bağımsızlığını tanıyacaktı." Bunun karşılığında Mekke Emiri Hüseyin, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanacaktı. McMahon, 30 Ağustos tarihli yanıtında Hüseyin ile ilke olarak işbirliğini kabul ettiğini; ancak, sınırlar konusunun daha sonra tartışılacağını bildirmekteydi.

Temmuz 1915-Mart 1916 tarihlerinde gizlice mektuplaşan McMahon ile Hüseyin, Hüseyin ile taraftarlarının başlatacağı ayaklanmanın koşulları konusunda bir anlaşmaya varmıştı. McMahon Mektuplarında belirtilen anlaşmanın koşullarına göre, bir Arap ayaklanmasının çıkmasından sonra İngiltere; Basra Körfezi, Hint Okyanusu, Kızıldeniz ile Akdeniz'de ve batıda Adana'dan doğuda İran sınırına değin uzanan bir çizgi arasındaki bölgede, Arap halklarına bağımsızlıklarını kazanmak için girişecekleri bütün çabalarda yardımcı olacaktı. İngiltere, yeni Arap hükümetlerinin kurulmasına yardım edecek ve bunun karşılığında, bu devletlerin başlıca dış politika danışmanı olma ve

Bağdat ile Basra Eyaletlerinde özel bir konuma sahip olma hakkını saklı tutacaktı. Mektuplaşmalarda McMahon tarafından anlaşma dışında bırakılan bölgeler; Mersin ile İskenderun Sancakları, Suriye'nin Şam, Hama, Homs ile Halep Sancaklarının batısında kalan kısmı, Bağdat ve Basra Vilayetleri ve Aden ile İngiltere'yle zaten bir anlaşma ilişkisi içinde bulunan Arap Şeyhlikleriydi. İngiltere ayrıca, bir Arap halifelığının oluşturulmasını destekleyecek; Mekke ile Medine'yi saldırılara karşı güvence altına alacak ve Emir Hüseyin'e, Arap ayaklanmasını örgütlemesine yardımcı olmak üzere para yardımında ve askerî yardımda bulunacaktı.

Öte yandan İngiltere, Arap Yarımadası'nı ve geriye kalan Arap dünyasını denetimi altına alabilmek amacıyla, Emir Hüseyin ile İbni Suud'u birbirlerine karşı oynama politikasını uygulamaktaydı.

3. İbni Suud-İngiltere Antlaşması (26 Aralık 1915)

İngiltere, Necd Emiri İbni Suud ile 26 Aralık 1915'te bir antlaşma imzalamıştı. Bu antlaşmaya göre İngiltere, Necd topraklarında ve Basra Körfezi'nin güney kıyılarında (Kuveyt dışında) İbni Suud'un bağımsızlığını ve egemenliğini tanı-maktaydı. Oysa bu topraklar üzerinde İngiltere Emir Hüseyin'in de egemenliğini tanı-mıştı. İngiltere, İbni Suud'a para yardımında bulunacak ve onu dışarıdan gelen saldırılara karşı koruyacaktı. Buna karşılık İbni Suud da, İngiltere'ye dostça davranacak ve diğer yabancı güçleri kendi topraklarının dışında tuta-caktı.

1917 yılında Bolşevik İhtilali ile Rus Çarlığı'nın yıkılması üzerine Bolşeviklerin, Çarlık Rusyası'nın bütün gizli belgelerini açığa çıkarması Araplar için soğuk bir duş olmuş ve Araplar, İngiltere'nin kendilerine yönelik oyunlarını tüm çıplaklığıyla görebilmişti.

4. Arap Ayaklanması (5 Haziran 1916)

Nisan 1916'da Cemal Paşa'nın 3500 kişilik özel eğitimli bir gücü bir telgraf istasyonu kurmak üzere Arabistan'ın güneyine göndereceği haberini alan ve bu gücün Hicaz'dan geçmesiyle Cemal Paşa'nın kendisini devirmek için aradığı fırsatı bulacağını varsayan Hüseyin, bir ayaklanma için İngiliz desteği önerisini kabul etmişti. Arap isyanının başlangıçtaki hedefi, ulusal bir Arap devletinin kurulması değil, Haşimi rejiminin devamının sağlanmasıydı.

5 Haziran 1916'da Emir Hüseyin, Arap ayaklanmasını başlatmıştı. Kendisini "Arap Ülkelerinin Kralı" olarak ilan eden Emir Hüseyin, İtilaf Devletlerinin ve özellikle de Fransa'nın itirazları üzerine, bu unvanını "Hicaz Kralı" olarak

değiştirmek zorunda kaldı. Mekke Şerifi Emir Hüseyin ile üç oğlu, Abdullah (daha sonra Ürdün Kralı), Faysal (daha sonra Irak Kralı) ve Ali liderliğindeki isyan, Hicaz'daki kabileler arasında hızla yayılmış; ancak, başka Arap eyaletlerine sıçramamıştı. Hüseyin, denetimi altındaki Bedevileri bir gerilla ordusu halinde örgütlemiş ve bu ordunun komutanlığına oğlu Emir Faysal'ı getirmişti. Arabistan'daki Osmanlı Ordusu ise, Yemen'de, Mekke ile Medine'de ve Medine ile Şam'ı bağlayan yeni Hicaz Demiryolu boyunca konuşlandırılmış olup, büyük ölçüde savunma rolünü benimsemişti.

Mekke, Arap isyanının başlangıcında Arapların eline geçti. Bu sırada Osmanlıların Mekke Valisi ve Komutanı Galip Paşa'ydı. Galip Paşa, 1916 yılı yaz başlarında Mekke'de sıcaklıklar artınca Taif Kalesi'ne çekilmiş ve Mekke'de sayısı çok az olan bir kuvvet bırakmıştı. Mekke Emiri Hüseyin'in güçleri, bir baskınla Mekke'deki devlet dairelerini, postaneyi ve önemli noktaları ele geçirdi ve Osmanlı askerleri direnmeden teslim oldu.³ Bu arada İngilizler de, Suriye'yi ele geçirmek için, Emir Hüseyin'in güçlerini Mısır'daki askerî güçleriyle desteklemekteydi.

9 Haziran'da Cidde limanına saldırıda bulunan Araplar, İngiliz Kraliyet Donanması'nın desteğiyle bir hafta içerisinde Cidde'yi ele geçirmişti. Mekke'nin güneydoğusunda yer alan Taif'te bulunan Galip Paşa, Arap isyancılarıyla İngilizlerin Cidde'ye çıkardıkları Mısır birliklerine savaşmadan teslim oldu. Böylece Taif, Emir Abdullah'ın eline geçmiş; ancak, Medine ele geçirilememişti. Fahreddin Paşa, Medine'yi sebatla savunmaktaydı.

Taif'in Emir Abdullah'ın eline geçmesinden sonra Arap isyanının birinci aşaması sona ermişti. İsyanın bu aşamasında Arap güçleri üç ordu halinde örgütlenmişti: Emir Ali'nin Güney Ordusu, Emir Abdullah'ın Doğu Ordusu ve Emir Faysal'ın Kuzey Ordusu. İsyan kuzeye doğru yayıldıkça, Medine bölgesinde konuşlanmış olan Ali ile Abdullah'ın ordularının önemi azalmış; Faysal'ın Kuzey Ordusu ise Arap isyanının merkezî ordusunu oluşturmuştu.

Arap isyanını gerçekleştiren orduların komutanlarının hemen hemen hepsi Iraklılar ya da Suriyelilerdi. Emir Hüseyin ise, hem Iraklı hem de Suriyeli subaylardan nefret etmekte ve onların niyetlerinden kuşku duymaktaydı. Öte yandan, Hüseyin'in oğullarının da bu subaylar üzerindeki nüfuzu ancak kısmî nitelikteydi.

Arap isyanına İngilizler ile Fransızlar da yardımda bulunmuştu. İngilizler, isyancılara para, tüfek ve top sağlamıştı. Ünlü "Arabistan'ın Lawrence"ı da bu isyana katılanlardandı.

3 İsmet Bozdağ, *Batı Trakya Türkleri ve Medine Müdafası*, Emre Yayınları, İstanbul, Ocak 1996, s.81.

Temmuz 1917'de Akabe'nin işgali, Arap isyanının gelişiminde dönüm noktasını oluşturdu. Bundan sonra isyanın ağırlık noktası Hicaz'dan Maveraiürdün'e doğru yön değiştirdi. Akabe'nin işgaliyle tüm Hicaz kıyısı Arap isyancıların eline geçmişti.

Cemal Paşa, 26 Kasım 1917'de Emir Faysal'a, 5 Aralık'ta da Emir Abdullah'a, Osmanlılar ile Araplar arasında ayrı bir barış antlaşması yapılması önerisinde bulundu. Faysal, Cemal Paşa'nın bu önerisini reddetmiş; Faysal ile Abdullah'ın babaları olan Emir Hüseyin de, oğullarına derhal Cemal Paşa ile temaslarını sona erdirmelerini emretmişti.

14 Ocak 1918'de Arap isyancıları, kuzeyde ilerlemeyi sürdürmekte ve Karak'ın güneyindeki Tufayla kentini ele geçirmekteydi. 1918 yılında isyancı güçlerle Osmanlılar arasındaki çarpışmaların odak noktası Güney Maveraiürdün'deki Ma'an'dı.

Ağustos 1918'de Cemal Paşa'nın yerine 4. Ordu'nun komutanlığına getirilen Mehmet Cemal Paşa, Araplara barış önerisini yineledi. Emir Faysal'ın barış koşulları ise şunlardı: Osmanlılar, Arap ülkelerinden geri çekilecek, Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını ilan edecek ve bu ülkeler üzerinde Hüseyin'in krallığını tanıyacaktı. Osmanlı Hükümeti'nin bu koşulları kabul etmesi durumunda Emir Faysal, Osmanlı'nın barış önerisini kabul edecekti. Mehmet Cemal Paşa, Osmanlı Hükümeti'ne Faysal'ın istemlerini kabul etmesi önerisinde bulundu; ancak, savaşın bu aşamasında artık Osmanlı'nın yapabileceği pek bir şey kalmamıştı.

Osmanlı Ordusu'nun General Allenby'nin güçlerine yenilmesinin ardından, 23 Eylül 1918'de Araplar Ma'an'ı ele geçirmişler ve bir gün sonra da Jardun'u almışlardı. 27 Eylül'de Dera'nın ele geçirilmesi ve buraya bir Arap askerî valisi-nin atanmasıyla, Maveraiürdün Osmanlıların elinden çıkmaktaydı.⁴

5. Medine Savunması (Şubat 1918)

Fahreddin Paşa komutasındaki 3250 subay ile askerden oluşan bir garnizon tarafından savaş boyunca sürdürülen Medine savunması, Emir Hüseyin'i, arkada bu derece güçlü bir düşmanı bırakarak ilerlemenin riskli olacağı düşüncesiyle, savaşın sonuna değin gücünün önemli bir bölümünü Hicaz'ın güneyinde tutmak zorunluluğunda bırakmıştı. Mekke ile Taif'in İngilizler tarafından Mısır'dan gönderilen Müslüman askerlerce ele geçirilmesinden sonra Fahreddin

4 Eliezer Tauber, *The Arab Movements in World War I*, Frank Cass and Co. Ltd., Londra, 1993, s. 129-132.

Medine Valisi Fahreddin Paşa (1918)

Paşa, "Halifelğin göz bebeği" diye nitelediği Medine'yi kanının son damlasına ve son askerine değin savunmaya kararlı olduğunu açıklayan bir bildiri yayımlamıştı.⁵

Fahreddin Paşa, Şubat 1918'de Medine'yi kuşatan Abdullah'ın güçlerini yenilgiye uğratmış; ancak, Mart ayında Fahreddin Paşa'nın Şam'la demiryolu bağlantısı tümüyle kesilmişti. Şam'ın düşmesinin ve Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmasının Fahreddin Paşa'nın direnme gücü üzerinde hiçbir olumsuz etkisi olmamıştı. Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa tarafından 6 Kasım 1918'de teslim olması emredildiğinde Fahreddin Paşa, Padişah tarafından olmayan hiçbir buyruğa uymayacağını bildirdi. Ancak, durumun ümitsizliğinin ayırdına varınca Fahreddin Paşa 5 Ocak 1919'da istifa etmiş; onun yerine atanan Albay Necip Bey ise, Hüseyin'in oğlu Ali ile anlaşarak Medine'yi Araplara teslim etmişti.

5 Macfie, *age*, s.151.

X. SAVAŞIN SON YILI (1918)

1. Rusya'da Bolşevik İhtilali (7 Kasım 1917) ve Brest-Litovsk Barış Antlaşması (3 Mart 1918)

12 Mart 1917'de Petersburg'da İşçilerin ve Askerlerin Sovyeti kurulmuş ve Petersburg Sovyeti, hükümet görevlerini üzerine aldığını açıklamıştı. 14 Mart'ta ise geçici liberal bir hükümetin kurulmasına karar verildi ve Çar'ın tahttan feragat etmesi istendi.

Prens Lvov başkanlığında geçici bir hükümet kurulmuş ve Çar II. Nikola, 16 Mart'ta tahttan feragat etmişti.¹ Böylece, 300 yıldan beri süregelenekte olan Romanov Çarlığı sona ermekteydi. Nisan 1917'de yeni Rus Hükümeti, Çarlık rejimi tarafından benimsenen fetih ve ilhak politikalarını reddeden bir bildiri yayımladı. Temmuz ayında Lvov Başbakanlık'tan çekilmiş ve yerine Kerensky Başbakan olmuştu. Kerensky, 14 Eylül 1917'de Cumhuriyet'i ilan etti. Ancak 7 Kasım 1917'de (Jülyen takvimine göre 25 Ekim 1917) Bolşevikler, bir hükümet darbesi sonucunda iktidarı ele geçirdiler² ve böylece, Rusya'da Bolşevik rejim başlamış oldu.

Dışişleri Komiseri Trotsky, 21 Kasım 1917'de Müttefik Devletlerin elçilerine gönderdiği notalarla, bütün cephelerde ateşkes yapılmasını istemekteydi. 24 Kasım 1917'de Bolşevik Hükümet, Çarlık Rusyası'nın akdetmiş olduğu

1 II. Nikola, 1 Kasım 1894-15 Mart 1917 tarihlerinde Rus Çarı'ydı. Rusya'nın son Çarı olan II. Nikola; 16-17 Temmuz 1918 gecesi eşi, çocukları, aile hekimi, uşakları ve aşçısıyla birlikte Bolşevikler tarafından kurşuna dizilerek öldürüldü.

2 1898'de kurulan Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin 1903'te Brüksel ile Londra'da yaptığı ikinci kongrede, Rusya'da Marksist ihtilâlin gerçekleştirilmesi ve bunun için partinin kazanacağı nitelik konusunda parti üyeleri arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmış; Rus Marksistleri, Lenin ve etrafında toplanan çoğunluk grubu (Bolşevikler) ile azınlık grubu (Menşevikler) olarak ikiye ayrılmıştı. 1912 Prag Kongresi'nde ise Bolşevikler, partiye egemen oldular.

bütün gizli anlaşmaları açıklayıp yayımladı.³ Böylelikle, Osmanlı Devleti'ni parçalayan antlaşmalar da gün yüzüne çıkmış oluyordu.

Bolşevikler, iktidara geldikten sonra bir barış bildirisi yayımlayarak, İstanbul ile Boğazlar üzerindeki Rus iddialarını reddettiler ve 5 Aralık 1917'de, tahttan indirilen Çar'ın İstanbul'un ele geçirilmesi için yaptığı gizli antlaşmaların geçersiz ve hükümsüz olduğunu açıkladılar. Böylelikle, İstanbul'un serbest liman olması koşuluyla, Osmanlı Boğazları'nı Rusya'ya veren 10 Nisan 1915 tarihli İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan İstanbul Antlaşması, Bolşevik İhtilali'nden sonra anlamını yitirmiş olmaktaydı.

1917 Rus Bolşevik
Devrimi Lideri

Vladimir İlyiç Ulyanov (Lenin)

15 Aralık 1917'de Osmanlı Devleti ile Bolşevik Rusya arasında Brest-Litovsk'da ateşkes antlaşması imzalandı. Almanya, Avusturya, Osmanlı Devleti, Bulgaristan ile Bolşevik Rusya arasındaki barış görüşmeleri 22 Aralık 1917'de Brest-Litovsk'da başlamış; barış antlaşması da 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk'da imzalanmıştı. Brest-Litovsk Barış Antlaşması ile Bolşevik Rusya; Kars, Ardahan ile Batum'u Osmanlı Devleti'ne geri vermekte ve bütün Doğu Anadolu'dan çekilmekteydi. Brest-Litovsk Barışı ile Osmanlı Devleti, Doğu Anadolu'daki topraklarını işgalden kurtarmıştı. Barış Antlaşması'na ek Osmanlı-Rus Antlaşması'nda da özetle şu hükümler yer almaktaydı: Ruslar, Doğu Anadolu'yu 6-8 hafta içinde boşaltacak; Osmanlı Ordusu gelinceye değin Ruslar güvenliği sağlayacak; Ermeni çeteleri silahsızlandırılacak ve dağıtılacak; Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki sınır 1877-1878 Savaşı'ndan önceki sınır olacak; Rus vatandaşı Müslümanların mallarını tasfiye ederek ya da yanlarında götürerek, Osmanlı Devleti'ne göç etme hakkı olacaktır.

2. Kafkasya Cephesi'ndeki Gelişmeler

Gürcüler, Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler, Aralık 1917'de Tiflis'te, kendi hükümeti ile ordusu bulunan bağımsız Transkafkasya (Kafkasötesi)

3 Birinci Dünya Savaşı sonlarına değin dünya devletleri arasında "gizli diplomasi" uygulanmaktaydı. Gizli diplomasi, devletler arasındaki görüşmelerin ve görüşmelerin sonunda akdedilen antlaşma ve sözleşmelerin gizli olması, yani halkların, hükümetlerin yaptıkları antlaşma ve sözleşmelerden haberlerinin olmaması demektir. Bu uygulamaya, Woodrow Wilson'un 1918 yılında açıklamış olduğu "14 Nokta" ile son verilmekteydi.

Cumhuriyeti'ni kurmuştu.⁴ Osmanlı Devleti ile Transkafkasya Cumhuriyeti arasında 18 Aralık 1917'de Erzincan'da bir ateşkes antlaşması imzalandı.

Öte yandan, Enver Paşa'ya 1917 Aralık ayında 3. Ordu'dan gelen rapor, Rusların Kafkas Cephesi'ni daha uzun süre ayakta tutamayacaklarını bildirmekteydi. Raporda ayrıca, Ermeni Taşnak Komitelerinin, Doğu'daki Osmanlı vilayetlerinde ayrılıkçı bir cumhuriyet kurmaya hazırlandıklarına ilişkin haberler de yer almaktaydı. Enver Paşa, Doğu'ya doğru genişleme konusunu görüşmek üzere, Azeri Müslüman Meclisi'nin sürgündeki liderlerini İstanbul'da topladı. Enver Paşa 23 Ocak 1918'de, 3. Ordu'ya Kafkaslar'da yeni bir taarruz harekâtına hazırlanma emrini verdi. Bu arada, Genelkurmay Başkanı Birinci Yardımcısı Bronsart von Schellendorf'un yerine Alman Tümgeneral Hans von Seeckt geçmişti.

Ermeni ulusal güçleri, Güney Kafkasya ile Doğu Anadolu'daki Müslüman çiftçilere karşı genel bir katliamı gerçekleştirmiş ve böylelikle, Osmanlı Devleti ile Transkafkasya Cumhuriyeti arasında Erzincan'da imzalanmış olan ateşkes antlaşması ihlal edilmişti. Ateşkesin açıkça ihlal edilmesine Enver Paşa, genel bir saldırıyla cevap verdi. 13 Şubat 1918'de, 3. Ordu'nun başındaki Vehip Paşa'nın askerleri Erzincan'ı almış ve binlerce Ermeni göçmenini Kafkaslar'a sürmüştü. Trabzon da 24 Şubat'ta alındı.

Osmanlı taarruzlarıyla aynı zamanda Osmanlı Devleti ile Transkafkasya Cumhuriyeti arasında barış görüşmeleri yapılyordu. Barış görüşmeleri 9 Mart 1918'de Trabzon'da başlamıştı. Osmanlı Hükümeti'ni bu görüşmelerde, Adliye Nazırı Halil (Menteşe) Bey ile Bahriye Albayı Rauf (Orbay) Bey temsil etmekteydi. Görüşmelerde Enver Paşa, Brest-Litovsk ile Osmanlıların Doğu Anadolu vilayetlerine yeniden sahip olması karşılığında, Kafkaslar'a ilişkin bütün ihtiraslarından vazgeçmeyi önermişti. Ermenilerin Transkafkasya Cumhuriyeti üzerinde baskı uygulaması sonucunda Transkafkasya Cumhuriyeti, Enver Paşa'nın önerisini reddetmiş; bunun üzerine, Osmanlı askerleri doğuda yeni toprakları ele geçirmişti.

Erzurum'daki Ermenilerin teslim olmayı reddetmeleri üzerine, 1. Kafkas Kolordusu, 13 Mart 1918'de Erzurum'u güç kullanarak ele geçirdi. Böylece, kuzeydeki Ermeni direnişi kırılmış ve Van'daki Ermeniler de direnişte bulunmadan geri çekilmek zorunda kalmıştı. Öte yandan 23 Mart'ta Malazgirt ele geçirilmiş; Vehip Paşa'nın birlikleri 5 Nisan'da Sarıkamış'ı alarak, 1914-1915 kışındaki acı yenilginin intikamını almıştı.

Uzun süredir düşman işgalinde bulunan Van 7 Nisan'da, Doğubayazıt da 14 Nisan'da kurtarıldı. Batum 14 Nisan 1918'de geri alındı. Osmanlılar, kıyı bölgelerinde yakılmış ve sakinlerinin cesetleri parçalanmış birçok Müslüman köyü

4 Batılı yazarlar; Azerbaycan, Ermenistan ile Gürcistan'ı kapsayan bölgeye "Transkafkasya", yani "Kafkasötesi" demişlerdir.

buldular. Osmanlı güçleri, Batum'dan ilerleyerek, Nisan ortalarında kuzeyde Özgürelî ile güneyde Ardahan'ı aldılar. Öte yandan 4. Kolordu, sınır kasabası olan Saray'ı almış ve İran'a girerek Kotur'u 20 Nisan 1918'de ele geçirmişti.

Ruslar, 1878'de Osmanlılardan aldıkları Kars'ı Ermenilere devretmişti. Kars 10.000 Ermeni tarafından savunuluyordu.⁵ 25 Nisan'da Osmanlı güçleri Kars kalesine girmiş; Vehip Paşa'nın askerleri doğuya doğru ilerlemeyi sürdürmüş ve 1918 Nisan sonlarında 3. Ordu 1877 sınırını aşmıştı.

30 Nisan 1918'de, 1878 tarihli Berlin Antlaşması'yla Rusya'ya bırakılmış olan Kars, Ardahan ile Batum'un tamamı yeniden Osmanlıların eline geçmekteydi.

Osmanlı taarruz harekâtı 1918 yılının Mayıs ayında da sürmüştü. 5. Piyade Tümeni Kuzey İran'da 50 km. kadar ilerleyerek, 2 Mayıs'ta Hoy kentini ele geçirdi. 4. Kolordu da aynı tarihte Doğubayazıt yönünden İran'a girerek, Moko kentini almıştı.

Öte yandan, 11 Mayıs 1918'de Batum'da yeni bir barış konferansı toplanmış; Vehip Paşa, bu kez Brest-Litovsk Antlaşması'nın ötesine geçerek, Tiflis ile Gümrü'yü (Alexandropol)⁶ ve Tiflis'in güneyindeki Akıska ile Ahılkelek bölgelerini de istemişti. Bunlara ek olarak Vehip Paşa, Osmanlı tüccarlarının Kafkaslar'dan özgürce geçebilme hakkına sahip olmalarını; Gümrü-Nahcivan demiryolunun denetiminin Osmanlılara verilmesini; İngiltere'ye karşı savaş devam ettiği sürece bütün Transkafkasya demiryollarının serbest kullanımını ve gelecekte Anadolu'ya yönelik Ermeni tehditlerini önleyebilmek üzere, Transkafkasya Cumhuriyeti'nin silahlı güçlerinin sayısını azaltmasını talep etmekteydi.

Almanlar, Osmanlıların eski Rus İmparatorluğu'na girmelerinden hiç hoşnut kalmamışlar ve Osmanlıların Kafkasya'yı almalarını Brest-Litovsk Antlaşması'nın ciddi bir ihlali olarak görmüşlerdi. Aynı topraklarda gözü olan ve buraları ele geçirmek isteyen Almanlar, Enver Paşa'ya güçlerini Doğu Anadolu'da tutması yolunda baskı yapmakta; Osmanlıları Batum'dan bile çıkarmaya çalışmaktaydı.

Almanlar, Transkafkasya sorununa şöyle bir çözüm bulmuştu: Almanların özendirmesiyle Gürcüler, Transkafkasya Cumhuriyeti'nden ayrılarak, 26 Mayıs 1918'de Alman güvencesi altında kendi bağımsız devletlerini kurdular. Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan ederek Transkafkasya Cumhuriyeti'nden ayrılmasıyla, bu Cumhuriyet dağılmış olmaktaydı. 28 Mayıs'ta da Ermenistan ile Azerbaycan bağımsızlıklarını ilan etmişti.

5 Erickson, *age*, s.251.

6 15 Mayıs 1918'de Yakup Şevki Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu Gümrü'yü (Alexandropol) almıştı.

Batum'da Osmanlı Devleti; Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Dağıstan'la ayrı ayrı barış antlaşmaları imzaladı. İlk üç antlaşmanın tarihi 4 Haziran, sonuncu antlaşmanın tarihi ise 8 Haziran'dı. Bu antlaşmalarda bir tüm olarak ele alınan sınır, Brest-Litovsk sınırını Osmanlı'dan yana genişletiyordu. Osmanlı, Batum'un doğusunda toprak kazanıyor ve Akıska ile Ahılkelek bölgelerinin büyük bölümü Osmanlı Devleti'ne geçiyordu.

Gürcülerle Osmanlılar arasında imzalanan antlaşma ile Osmanlılar; Gürcü demiryollarının denetimini sağlamakta, Gürcü ordusunun sınırlandırılmasını ve Gürcülerin, 1877 sınırının doğusunda bulunan iki sancak (Akıska ile Ahılkelek) üzerindeki taleplerinden vazgeçmesini Gürcülere kabul ettirmekteydi.

Osmanlıların Ermenilerle imzaladığı antlaşma ile Osmanlılar, yeni kurulan Ermenistan Cumhuriyeti'nin sınırlarının daraltılması (12.000 mil kare) ile stratejik öneme sahip Gümrü-Culfa demiryolunun sürekli denetimini sağlamaktaydı.

Azerilerle yapılan antlaşma ile Osmanlı Devleti, yeni kurulan Azeri Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanımakta ve Azerilere askerî ve ekonomik yardım sözü vermekteydi. Azerbaycan'la yapılan ek bir anlaşmayla da, Osmanlı birliklerinin Bakû yolunda ilerlerken Azerbaycan'ın demiryolları ile karayollarını kullanabilmeleri sağlanmaktaydı.

Öte yandan Almanya ile Sovyet Rusya da, 27 Ağustos 1918'de, Brest-Litovsk Barış Antlaşması'na ek olarak "Rus-Alman Ek Antlaşmaları"nı imzalamıştı. Bu antlaşmalardan en önemlisi olana göre Almanya, Sovyet Rusya'nın Bakû'daki egemenliğine saygı gösterecek ve Bakû ile Transkafkasya'nın başka herhangi bir bölgesinde Osmanlı yayılmasına karşı duracaktı. Bunun karşılığında Sovyet Hükûmeti de, Bakû sorununda Almanya'yı büyük ölçüde özgür bırakacaktı.⁷

3. İran Cephesi'ndeki Gelişmeler

Enver Paşa, Alman baskısı altında Osmanlı güçlerinin Gürcistan doğrultusunda kuzeye doğru ilerlemesinden vazgeçmişti. Bunun üzerine Enver Paşa, Kafkasya güçlerinin stratejik yönünü Azerbaycan ile İran'a çevirdi. Yeni oluşturulan 9. Ordu'ya İran'a girerek, Tebriz'i alma görevi verilmiş; 3. Ordu'nun da Hazar Denizi'ne değin ilerlemesi emredilmişti. 1918 ortalarında 3. Ordu doğruya doğru ilerlemeyi sürdürmekteydi. Osmanlılar, 27 Temmuz'da Bakû kentine bakan yüksek araziye ulaşmıştı.

Enver Paşa, 29 Haziran'da Vehip Paşa'ya İstanbul'a dönme emri vermiş ve 6. Ordu Komutanı Halil Paşa'ya Musul'dan gelerek, Vehip Paşa'nın yerine "Doğu Ordular Grubu"nun komutasını almasını emretmişti.

7 Trumpener, *age*, s.192.

Enver Paşa, Panturanizm düşlerini gerçekleştirebilmek üzere, Temmuz 1918'de "İslam Ordusu" düşncesini hayata geçirmektedir. Bu ordu İran'dan güneye inerek Şattülrap'ı geri alacaktı. Enver Paşa'nın kardeşi olan Nuri Paşa İslam Ordusu'nun Komutanlığı'na getirilmişti. İslam Ordusu, 15. Piyade Tümeni'ni Hazar Denizi boyunca kuzeye, Derbent kentine doğru göndermiş ve Derbent 10 Eylül'de ele geçirilmişti. Daha sonra Bakû petrollerini ele geçirmek üzere harekete geçen İslam Ordusu, 15 Eylül 1918'de Bakû'yu almaktaydı.

Öte yandan, 15. Piyade Tümeni 8 Kasım'da Petrovsk kentini almıştı. Böylelikle bu tümen, Birinci Dünya Savaşı'nda son başarılı Osmanlı hücumunu yapma onurunu elde etmekteydi. Osmanlılar, bu başarılı harekâtla Kafkas Dağları'nda ulaşabildikleri en kuzeydeki noktaya gelmişti.

Yakup Şevki Paşa'nın 9. Ordusu da İran'ı istila ve Tebriz'i almakla görevlendirilmişti. Şevki Paşa'nın güçleri 18 Haziran'da Dilman'ı aldılar. 27 Temmuz'da 12. Piyade Tümeni Urmiye'ye değin inmiş, bir ay sonra Urmiye Gölü'nün güney kısmını ele geçirmiş; kuzeyde ise Nahçıvan kenti 19 Temmuz'da düşmüş; 23 Ağustos'ta da Tebriz alınmıştı. Eylül sonunda Osmanlılar, Kuzey İran'daki egemenliklerini sağlamlaştırmışlar ve Hazar Denizi kıyısında Astara'dan İran'da Miane'ye (Tebriz'in yaklaşık 60 km. güneydoğusunda) ve Süleymaniye yakınlarına değin uzanan bir hattı ateşkese kadar ellerinde tutmuşlardı.

4. Filistin, Suriye ile Irak Cepheleindeki Gelişmeler

Filistin'de 1917'nin son haftasındaki şiddetli yağmurlar ve giderek çetinleşen Osmanlı taarruzu, General Allenby'nin taarruzunu Kudüs'ün kuzeyinde durdurmuştu. Şubat 1918'de Allenby, Eriha kasabasına hücumu emrederek, taarruzunu yeniden başlatmaktaydı.

Bu arada Şubat 1918'de Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'nda bir değişikliğe gidilmiş ve von Falkenhayn bu görevden alınarak, yerine 25 Şubat'ta Liman von Sanders atanmıştı. Hiçbir Osmanlı komutanı Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Falkenhayn ile dostça bir ilişki kuramamıştı. Bu nedenle Genelkurmay Başkanı Birinci Yardımcısı Seeckt, Berlin'i Falkenhayn'ın yerine, Liman von Sanders'i atamaya ikna edebilmişti.⁸

21 Mart 1918'de İngilizler, Şeria Nehri hattını yaran bir taarruzda bulunmuşlar; 30 Mart'ta 48. Piyade Tümeni'ni Hicaz demiryolu üzerindeki Amman'a değin geri itmişler; ancak, bilinmeyen nedenlerle 31 Mart'ta geri çekilmeye karar vermişlerdi. Osmanlılar, çekilen İngilizleri izlemiş; ancak, 11 Nisan'da püskürtülmelerinin ardından, karşı taarruzlarını durdurmuşlardı. Osmanlılar, bu harekâta "Birinci Ürdün Muharebesi" ismini vermektedir.

8 Mustafa Kemal'in, Falkenhayn'a ilişkin kaygılarında ne denli haklı olduğu ortaya çıkmaktaydı.

"İkinci Ürdün Muharebesi", 30 Nisan'da İngilizlerin Amman'a yeniden hücumlarıyla başlamaktaydı. Osmanlı tümenlerinin karşı taarruzları 2 ve 4 Mayıs tarihlerinde yapılmış ve İngiliz taarruzunu sona erdirmişti. 1918 Temmuz'unda bu bölgede yeni çarpışmalar gerçekleşmiş; ancak, her iki taraf da ciddi bir kazanç sağlayamamıştı.

Osmanlılar açısından çok önemli bir gelişme, Mustafa Kemal Paşa'nın, 17 Ağustos'ta ikinci kez Filistin'deki 7. Ordu'nun komutasını almış olmasıydı.

İngilizler, Eylül'de yine taarruza geçtiler. İngiliz hücumu, Araplar ile Albay T.E. Lawrence'ın 16 Eylül'de Dera ile Amman arasında demiryolunu kesme akınlarıyla başlamıştı. İngilizlerin "Meggido" ve Osmanlıların da "Nablus Ovası Muharebesi" ismini verdikleri çarpışma başlamaktaydı. Liman Paşa'nın taktik yönlendirmesi altında Osmanlılar, mevzilerini korumak için sonuna değin savaşılmaya hazırlanmıştı. İngilizler, 20 Eylül'de Liman Paşa'nın karargâhının bulunduğu Nasıra'yı aldılar. Yıldırım Ordular Grubu'nun, Allenby'nin kıyı boyunca kuzeye ilerlemesini durduracak hiçbir muharip birliği yoktu. Osmanlı birlikleri Şeria Nehri'nin kuzeyine çekilmiş ve 25 Eylül'de Nablus'un yanı sıra, Akka ve Yafa kentleri de düşmüştü. 27 Eylül'de İngiliz süvarileri, Şeria Nehri hattını geçmiş ve Osmanlıları Dera'ya itmişti. İngilizler, böylelikle Suriye'ye girmekte ve "Nablus Ovası Muharebesi" sona ermekteydi. Bu olayların ertesinde Osmanlılar, artık savaşı yitirdiklerinin ayırına varmıştı.

Öte yandan Allenby, süvarilerine Şam'ı almalarını emretmiş ve Şam İngiliz güçlerince 1 Ekim 1918'de ele geçirilmişti. 6 Ekim 1918 tarihi itibarıyla 8. Ordu imha edilmiş ve karargâhı lağvedilmişti. Yıldırım Ordular Grubu, piyadesinin yanı sıra, topçu parkının büyük bölümünü de yitirmişti. Ekim ayında İngiliz güçleri Beyrut'u alıp kuzeye doğru devam ettiler. 16 Ekim'de 4. Ordu karargâhı Homs kentinde kuşatılıp imha edildi. 25 Ekim'de ise Allenby'nin ordusu Halep'e girmişti.

26 Ekim 1918'de Mustafa Kemal'in komutası altındaki 7. Ordu'ya ait birlikler, düşman saldırısını Halep'in kuzeyinde, Türkiye'nin bugünkü sınır çizgisinde durdurmayı başarmıştı. Bu tarihte Yıldırım Ordular Grubu'nun karargâhı Adana'ya çekildi. 31 Ekim 1918'de Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na getirilen Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'yu savunmak için güçlerini Toroslar'a çekmeye başladı.

Filistin cephesindeki başarıları üzerine, Irak cephesinde bulunan İngiliz güçleri bu kez de Musul'u almak üzere harekete geçmişti. 2 Ekim 1918'de General Marshall'a, Osmanlı Devleti ile ateşkessağlanması durumunda, mümkün olduğu kadar çok toprağı ele geçirmesi konusunda bir uyarı gönderilmişti. İngilizler, 23 Ekim'de Osmanlı güçlerine hücum ederek, Osmanlıları Küçük Zap Nehri

üzerine çekilmeye zorladı. Osmanlı birliklerinin komutanı İsmail Hakkı Bey, Şarkat'ın kuzeyindeki bir mevziye çekilmiş ve 30 Ekim 1918'de güçlerini İngilizlere teslim etmişti. Bunun üzerine İngilizler, tamamiyle savunmasız olan Musul kentine girmiş ve 1 Kasım'da, Mondros Ateşkes Antlaşması'nı ihlal ederek, burayı işgal etmişti. Böylece, Mezopotamya'daki savaş da sona ermekteydi.

5. Woodrow Wison'un "14 Noktası" (Ocak 1918)

Savaş sona ermeden 1918 yılının Ocak ayında ABD Başkanı Woodrow Wilson, savaş sonrasına ilişkin görüşlerini "14 Nokta" ile açıklamıştı. 14 Nokta içerisinde Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren 12. Nokta şöyleydi: Osmanlı Devleti'nin Türk kesimlerinin egemenliği güvence altına alınacak, İmparatorluk içindeki öteki uluslara can güvenliği ile özerk gelişme olanakları sağlanacak ve Boğazlar'dan sürekli geçiş özgürlüğü uluslararası güvence altına alınacaktı.

Osmanlı Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey, Şubat 1918'de Amerikalılara, Babiâli'nin Başkan Wilson'un 12. Noktası'nı reddetmediğini bildirdi.

ABD Başkanı Woodrow Wilson
(1913-1921)

6. "Yedilere Bildiri" (Haziran 1918)

İngiltere, Haziran 1918'de "Yedilere Bildiri" adı verilen bir bildiri yayımlamıştı. Bu bildiri, Mısır'da yaşayan yedi Suriyeli liderin sorduğu sorulara yanıt olarak hazırlanmış ve yayımlanmıştı. İngiliz Hükümeti, savaşın çıkmasından önce özgür ve bağımsız olan topraklarda ve Arapların kendi çabalarıyla Osmanlı yönetiminden kurtuldukları yerlerde, Arapların tam ve egemen bağımsızlığını tanıyacağını açıklamaktaydı. İngiltere ayrıca, Osmanlı yönetiminden İtilaf orduları sayesinde kurtarılan yerlerde "self-determinasyon" ilkesine dayanan hükümetler kurmak ve hâlâ Osmanlı yönetimi altında kalan yerlerde baskı altındaki halkların özgürlük ve bağımsızlıklarını elde edebilmelerini sağlamak için çaba harcayacaktı.

Bu bildiri çerçevesinde Araplar, Beyrut'un bağımsız bir Arap devletine ait olacağı kanısına sahip olmuştu. Ancak İngilizler, Beyrut ile kıyı bölgesinin Sykes-Picot Antlaşması uyarınca Fransızlara verileceğini daha önceden kabul etmişti. Gerçekten de Beyrut'taki durum karmaşık bir hale gelince Allenby,

İngiliz Savaş Bakanlığı'na bir telgraf çekerek, "Yedilere Bildiri"nin kendisine danışılmadan yayımlanmasından şikâyetçi olmuştu.⁹

Öte yandan İngiltere ile Fransa, 7 Kasım 1918'de, Ortadoğu'ya ilişkin ortak bir bildiri yayımlayarak, Ortadoğu ülkelerindeki halkların özgür seçimlere dayanan ulusal hükümetler ve yönetimler kuracaklarını açıklamaktaydı. Ancak, İngiltere ile Fransa'nın bu söylemi yalnızca kâğıt üzerinde kalmıştı. 1919 Paris Barış Konferansı'nda İngiltere ile Fransa, Arap ülkelerinde "manda" rejiminin kurulmasına karar vermiş ve 1920 Nisan'ında toplanan San Remo Konferansı'nda da bu iki devlet, Ortadoğu'da manda rejimine tabi kılınan ülkeleri aralarında paylaşmıştı: Suriye ile Lübnan Fransız; Irak, Ürdün ile Filistin de İngiliz mandalarını oluşturacaktı. Böylece İngiltere ile Fransa, Arap halklarını bir kez daha yanılgiya uğratmıştı.

7. Osmanlı Devleti'nin 1918'deki Durumu

1918 yılı itibariyle Osmanlı Devleti, artık varlığını sürdüremez duruma gelmişti. Bulgar cephesinin düşüşüyle birlikte, Selanik'te konuşlanmış olan İtilaf Devletleri İstanbul'u tehdit eder duruma gelmişti. İngiliz güçlerinin Arap topraklarını ele geçirmesinden sonra, Osmanlı Devleti'ne yalnızca Ön Asya'nın orta kısmı kalmaktaydı. İstanbul Hükümeti ise, yitirilen toprakların bazılarının iadesini sağlayabilmek için, Müttefiklerle pazarlık yapabilme gücüne artık sahip değildi.

4 Temmuz 1918'de Abdülmecit'in oğlu olan VI. Mehmed Vahideddin, 36. ve son Osmanlı Padişahı olarak Osmanlı tahtına çıkmıştı.¹⁰ Bu tarihten 5 ay önce de, yani 10 Şubat 1918'de, II. Abdülhamit Beylerbeyi Sarayı'nda kalp yetmezliğinden ölmüştü.

Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ve Filistin ile Irak cephelerindeki yenilgiler üzerine Talât Paşa, 8 Ekim 1918'de sadrazamlık görevinden istifa etmekte;¹¹ böylelikle, İttihat ve Terakki'nin 10 yıllık iktidarı sona ermekteydi.

Osmanlı Hükümeti, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı.¹² Osmanlı Devleti'nin Mondros Ateşkes Antlaşmasını

9 Tauber, *age*, s.241.

10 Padişah VI. Mehmet Vahideddin, 1 Kasım 1922'de saltanatın ilga edilmesi üzerine, İngilizlere sığınmış ve bir İngiliz savaş gemisiyle 17 Kasım'da Türkiye'yi terk etmişti. 18 Kasım'da TBMM tarafından halifeliliğine de son verilen VI. Mehmet, önce Malta'ya, oradan da Mekke'ye gitmiş ve daha sonra San Remo'ya yerleşmişti.

11 Talât Paşa, Sait Halim Paşa'nın 3 Şubat 1917 tarihinde istifası üzerine, 4 Şubat 1917'de Padişah V. Mehmet Reşat tarafından sadrazamlığa getirilmişti. Talât Paşa, aynı zamanda Dahiliye Nazırı'ydı.

12 1918 yılının Mayıs ayında Romanya, Eylül'de Bulgaristan ve 11 Kasım'da da Almanya, İtilaf Devletlerine teslim oldular ve böylece, Birinci Dünya Savaşı sona ermiş oldu.

kabul etmesinde, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle Filistin ve Irak cep-
helerindeki yenilgilerin büyük rolü olmuştu. Bulgaristan'ın savaştan çekil-
mesi üzerine İngilizler ile Fransızlar, Trakya'da 7 tümenlik bir güç oluşturup,
İstanbul ile Boğazlar üzerine hareket hazırlıklarına girişmişti. Bu nedenledir ki,
Sadrazam Ahmet İzzet Paşa hemen ateşkesi istemişti.¹³

13 Ahmet İzzet Paşa, 14 Ekim 1918'de kurduğu Hükümet'te sadrazamlığa ek olarak Harbiye
Nazırlığı'nı da üstlenmişti. Ahmet İzzet Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Mondros Ateşkes Ant-
laşması imzalandı. İttihatçı liderlerin yurtdışına kaçması nedeniyle kendisine yöneltilen suçla-
malar karşısında Ahmet İzzet Paşa, 8 Kasım 1918'de sadrazamlıktan istifa etti.

XI.

MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI

(30 Ekim 1918)

1. Mondros Ateşkes Görüşmeleri Öncesinde Osmanlı Devleti

Birinci Dünya Savaşı başlangıcında Osmanlı Devleti'nin cephelere sevkettiği asker sayısı 2.608.000'di. Osmanlı nüfusunun hemen hemen %15'i silah altına alınmıştı. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı gün ise, 2.608.000 kişilik Osmanlı Ordusu'ndan yalnızca 323.000 asker görevlerinin başındaydı. Öte yandan 1918 yılında, 1 milyondan fazla, yani askere alınmış olanların hemen hemen yarısı asker kaçağı konumundaydı. 1918 itibarıyla, Osmanlı tümenlerinin neredeyse tümü yalnızca kâğıt üzerinde varlıklarını sürdürmekteydi. Osmanlı Devleti, 1918 Ekim'inde artık savaşı sürdürebilecek güçte değildi.

4 Ekim 1918'de Padişah VI. Mehmed Vahideddin, İngilizlere şu barış önerilerinde bulunmuştu: Osmanlı Devleti'yle ayrı barış yapılmasının, Osmanlı'nın Almanya aleyhine İngiltere ile ittifak yapmasının ve Hicaz, Suriye, Filistin ile Mezopotamya'ya Padişah'ın hükümrânlığı altında özerklik tanınmasının karşılığında; İngilizler, İttihat ve Terakki yönetimini alaşağı etmek üzere, İngiliz güçleriyle birlikte İstanbul'a yürüyecek olan Mahmut Muhtar Paşa'nın komutasında 300.000-500.000 kişilik yeni bir ordunun oluşturulmasına yardım edecekti. İngilizlerin denetimi ve gözetimi altında Osmanlı vilayetlerinde anayasal reformlar uygulanacaktı. Osmanlılar, kendilerine karşı Arap ayaklanmasını gerçekleştirmiş olan Haşimilerin yerine, Arabistan'ın tümünü ele geçirmesini sağlamak üzere Abdülaziz İbni Suud'la işbirliğinde bulunacaktı. Osmanlı-Bulgar sınırı 1912'den önceki duruma getirilecekti. Osmanlılar, Anadolu kıyılarına en yakın olan Ege Adaları'nı yeniden kazanacaktı. Padişah'ın bu önerileri İngiltere tarafından hiç göz önüne alınmadı bile.¹

1 Stanford J. Shaw, *From Empire to Republic*, c.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 68-69.

Osmanlı Meclis-i Mebusanı, 10 Ekim 1918'de Padişah VI. Mehmed Vahideddin, Şehzade Abdülmecit, İttihat ve Terakki Partisi'nin Yürütme Konseyi üyeleri ile daha önce seçilmiş olan mebusların çoğunun katılımıyla yeni yasama dönemini başlatmıştı. Bu tarihte İttihat ve Terakki Partisi parçalanma süreci içerisindeydi. İttihat ve Terakki, Osmanlı Devleti'ni felaketle sonuçlanan bir savaşa sokmakla suçlanmaktaydı. Meclis-i Mebusan'ın toplanmasından iki gün önce, yani 8 Ekim 1918'de 7. Ordu'ya komuta eden Mustafa Kemal Paşa, Suriye'den Padişah'ın Baş Mabeyincisi'ne yazarak, kendisinin Harbiye Nazırı ya da Genelkurmay Başkanı olarak atanmasını önermişti. Mustafa Kemal'in diğer nazırlıklar için önerdiği isimler ise; Fethi, Tahsin, Rauf, Azmi, Canbulat ve Şeyhülislam Hayri Beylerdi.²

Meclis-i Mebusan'ın toplanmasından önce, Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları olan Dahiliye Nazırı Ali Fethi (Okyar) Bey ile Karesi milletvekili Hüseyin Kadri Bey, İttihat ve Terakki Partisi'nden istifa etmiş ve "Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası"nı kurmuştu.

13 Ekim 1918'de Harbiye Nazırı Enver Paşa, Müttfiklere ateşkes için başvurduğunu resmen açıkladı. Padişah, Tevfik Paşa'yı yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi.³ Tevfik Paşa, yeni hükümeti oluşturamamıştı, çünkü İttihat ve Terakki'nin dışında kalan hiçbir politikacı böyle bir hükümette yer almak istemiyordu. Bunun üzerine Padişah, 1918 yılında Rusya ile akdedilen Brest-Litovsk Barış Antlaşması görüşmelerini yürüten Osmanlı delegasyonunun başı Ahmet İzzet (Furğaç) Paşa'yı 14 Ekim 1918'de yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. Ahmet İzzet Paşa'nın nazırlık görevi önerdiği saygın devlet adamları, İttihat ve Terakki Hükümetleriyle irtibatlandırılmak ve herhangi bir barış antlaşmasını imzalamak zorunda bırakılabilmek korkusuyla, Ahmet İzzet Paşa'nın tekliflerini reddettiler. Bunun üzerine Ahmet İzzet Paşa, yeni hükümetin oluşturulmasında, Bahriye Nazırlığı'ndan istifa etmiş olan yakın arkadaşı Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'in yardımına başvurdu. Rauf Bey, Bahriye Nazırlığı'na atanmayı kabul ederken, yeni muhalefet partisinin başı olan Ali Fethi (Okyar) Bey'in de Dahiliye Nazırı olarak atanmasını sağladı. Yeni Hükümet'te eski yerini koruyan tek kişi İttihat ve Terakki Partisi'nin üyesi olan Maliye Nazırı Cavit Bey'di.

Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal'in Harbiye Nazırı ya da Genelkurmay Başkanı olarak atanması doğrultusundaki önerisini ise kabul etmemişti, çünkü bu önemli makamları kendi elinde tutmak istiyordu. Öte yandan Ahmet İzzet Paşa, üstle-

2 Age, s.73.

3 Tevfik Paşa, 31 Mart vakası (1909) üzerine istifa etmek zorunda kalan Hüseyin Hilmi Paşa'nın yerine ilk kez Sadrazam olmuştu. Tevfik Paşa'nın sadrazamlığı yalnızca 21 gün sürdü. V. Mehmet Reşat'ın Padişahlığa getirilmesi üzerine Londra'ya Büyükelçi olarak atanan Tevfik Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nın başında yurda dönmüş; Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Ahmet İzzet Paşa'nın istifası üzerine, Padişah VI. Mehmet Vahideddin tarafından ikinci kez sadrazamlığa getirilmişti.

rinden bile buyruk almaya eğilimli olmayan, aşırı talepkâr, her zaman enerjik ve kendine güveni çok fazla olan Gelibolu kahramanı Mustafa Kemal'i denetim altına almanın çok güç olacağını bilincindeydi. Ancak, Mustafa Kemal'i tamamiyle uzaklaştırmamak amacıyla Ahmet İzzet Paşa, onun Suriye'deki sağ kolu olan İsmet (İnönü) Bey'i Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'na atamıştı.

*Sadrazam Ahmet İzzet Paşa
(Ekim 1918-Kasım 1918)*

2. Mondros Ateşkes Görüşmeleri (27-30 Ekim 1918)

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin ilk oturumunda en kısa zamanda barışı sağlama yollarının aranması kararı alınmıştı. Devlet yok olmanın eşiğindeydi, ordu ise parçalanmak üzereydi ve direnebilecek durumda değildi. Devlet içinde düzen sağlanamamaktaydı, haydutluk denetim altına alınamıyordu ve iç güvenliği sağlayacak güçler kalmamıştı. Askere alma tarım ile endüstri alanlarını en üretken elemanlarından yoksun bırakmıştı. Gıda üretimi çok düşmüş ve büyük kentlerin gereksinmelerini karşılayamaz duruma gelmişti. 1918 yılında Osmanlı kentleri ile köyleri açlık, hastalık ve ölümlerle karşı karşıyaydı. Gıda maddelerinin kentlere nakli sağlanamıyordu, çünkü demiryolları kullanılamaz durumdaydı. Kullanılabilinen az sayıda demiryolu da ancak askeri sevkiyata ve ulaşımına ayrılmıştı. Telgraf hatları artık işlevlerini yerine getiremiyordu. Osmanlı Hükümeti malî çöküntü içindeydi. Maliye Nazırı Cavit Bey, hazineye hemen hemen hiç para kalmadığını açıklamıştı. Aylardır vergi gelirleri toplanamamakta ve memurlara olduğu gibi, silahlı kuvvet mensuplarına da maaşları ödenememekteydi.

Öte yandan, Osmanlı'nın müttefikleri de yardım gönderemez durumda kalmıştı, çünkü Alman malzemelerini Osmanlılara ulaştırın demiryollarını denetimi altında tutan Bulgaristan da, bu tarihte nihaî çöküş içindeydi ve savaştan çekilmenin eşiğindeydi. Mondros ateşkes görüşmelerinin başlamasından önce, Osmanlı Ordusu ile Hükümet'in hizmetinde bulunan Alman ve Avusturyalı askerler ile sivillerin Ruslar ile Romenlerin Karadeniz limanları aracılığıyla, İstanbul'dan çıkartılması işlemi tamamlanmıştı.

Bu durumda, Osmanlı Hükümeti'nin elinde İtilaf Devletleriyle en kısa zamanda ateşkes ve barış görüşmelerini gerçekleştirmekten başka bir yol kalmıyordu. 19 Ekim'de Ahmet İzzet Paşa, Wilson'un 14 Noktası dikkate alınmak suretiyle, Hükümet'in barış görüşmelerini yürütmesinde Meclis-i Mebusan'ın nihaî onayını sağlamıştı.

22 Ekim'de İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Arthur Gough-Calthorpe, Osmanlı Devleti'yle ateşkes antlaşmasını görüşmek üzere yetkilendirilmişti. Nihai ateşkes görüşmeleri, 27-30 Ekim 1918 tarihlerinde Midilli Adası'ndaki Mondros limanında bulunan Agamemnon isimli İngiliz savaş gemisinde yer aldı. Ateşkes antlaşması, Osmanlı Hükümeti ile İtilaf Devletlerini temsil eden İngiliz Hükümeti arasında 30 Ekim 1918'de imzalandı. Osmanlı delegasyonunun başında Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey bulunuyor; delegasyonun diğer üyelerini ise, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ile Askerî Müşavir Albay Sadullah Bey ve Kâtip Ali Fuat (Türkgeldi) Bey oluşturuyordu. İngiliz delegasyonu ise, Amiral Calthorpe'un başkanlığında üç İngiliz deniz subayı ile Calthorpe'un özel danışmanı konumundaki General Anthony Townshend'den oluşuyordu.

Görüşmeler boyunca Rauf Bey, bir İtilaf zaferinin an meselesi olduğunu ve Osmanlıların, İtilaf Devletlerinin ateşkes koşullarını kabul etmekten başka bir seçeneği bulunmadığını düşünüyordu.⁴ Rauf Bey, ne yazık ki, görüşmeleri Osmanlı'nın lehine yürütebilecek yeteneğe sahip değildi! Oysa Amiral Calthorpe'un görüşmeleri yürütmedeki hüneri sayesinde İngilizler, umduklarından çok daha fazlasını Osmanlılardan elde etmeyi başarmıştı.⁵ Öte yandan Rauf Bey, Osmanlıların savaşta daha fazla uzatabilecek durumda olmadığını varsayıyor ve Saltanat'ın varlığını kurtarabilecek herhangi bir çözümü kabul etmesi doğrultusundaki Padişah'ın yönergelerini aşmak istemiyordu.

Padişah ve Rauf Bey'in temsilcisi olduğu Osmanlı devlet adamları, kendilerine güvenleri olmadığı için, Batılı devlet adamları karşısında seslerini yükseltmemeyi ve Batılıların her isteğine "evet" demeyi alışkanlık haline getirmişti.

*Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey
(Ekim 1918-Kasım 1918)
Mustafa Kemal ile birlikte Sivas'ta
Kongre günlerinde*

3. Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918)

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın maddeleri şunlardı:

⁴ Macfie, *age*, s.185.

⁵ Shaw, *From Empire to Republic*, c.1, s.79.

1- Çanakkale ve İstanbul Boğazları Karadeniz'e giden gemilerin güvenli geçişine açık tutulacaktı. Müttefikler, geçişi sağlayabilmek amacıyla Boğazlar'daki istihkamları işgal edecekti. Böylelikle, Güney Rusya'daki Bolşeviklere karşı harekâta geçen Müttefiklerin savaş gemilerinin Karadeniz'e geçişleri kolaylaşmış olacaktı.

Bu madde görüşmelerde taraflar arasında uyumsuzluk yaratan maddelerin başında gelmişti, çünkü Osmanlılar, Boğazlar'ın açılmasına itiraz etmezken, herhangi bir Osmanlı toprağının işgal edilmesine izin vermemek niyetindeydi. Öte yandan Rauf Bey, Yunan gemilerinin İstanbul'a gelmesine de izin verilmemesini istemekteydi. Calthorpe, Yunan gemilerinin Karadeniz'e gitmek istemesi durumunda, Türk halkının rencide edilmesini önlemek için, bunların geçişine ancak geceleri izin verileceği sözünü vermişti. Calthorpe ayrıca, Müttefiklerin İstanbul'u işgal etmemeleri ve Yunan savaş gemilerinin hiçbir koşulda İstanbul'a gelmemesi doğrultusundaki Osmanlı isteğini İngiliz Hükümeti'ne bildirecekti. Ancak sonuçta Müttefikler, hem Çanakkale Boğazı'nı hem de İstanbul'u işgal etmiş ve Yunan savaş gemileri hem İngiliz hem de Fransız donanmalarında yer almıştı.

Calthorpe, Çanakkale istihkamlarının İtilaf Güçlerince işgali üzerinde öncelikle durmaktaydı. Ancak, bunun Osmanlı toprağının işgali anlamına geleceğinden Rauf Bey, böyle önemli bir konuda ödün vermeye kendisini yetkili bulmadığını açıklamıştı. İzleyen tartışmalarda Rauf Bey şöyle bir ödünde bulundu: Çanakkale'nin İngiliz ve Fransızlarca işgali kabul edilebilirdi; ancak, buna Yunan ya da İtalyan güçlerinin katılımı kesinlikle kabul edilemezdi. İtilaf Devletleri Osmanlı görüşünü kabul ettiler.

2- Osmanlılar, Osmanlı sularındaki mayınların ve torpidoların yerlerini gösteren haritaları Müttefik subaylarına teslim edecekler ve bunların temizlenmesinde gerekli yardımı sağlayacaklardı.

3- Osmanlı Hükümeti, Karadeniz'deki mayınların ve torpidoların ortadan kaldırılmasında gerekli bilgiyi sağlayacaktı.

4- Osmanlılar, koşulsuz olarak Müttefiklere teslim olacaklar ve İtilaf Devletlerinin savaş mahkûmlarını ve Ermenileri İstanbul'da toplayacaklardı. Bu madde, mahkûmların hapsedildikleri yerlere en yakın limanlara gönderilmeleri ve bu yerlerdeki İtilaf güçlerine hiçbir koşul öne sürülmeksizin teslim edilmeleri yönündeki maddeyle değiştirilmişti.

5- Osmanlı askerleri, sınırları koruyanlar ile iç düzeni sağlayanlar dışında hemen terhis edilecekti. Bu maddeye şöyle bir ilavede bulunulmuştu: Osmanlılar, iç düzeni korumak üzere, kaç askerin silahlarını koruyabileceğini önerebilecek ve Müttefikler de, ne dereceye kadar bu tür önerilerin kabul edilebileceğine karar verecekti.

6- Osmanlı sularındaki savaş gemilerinin hepsi teslim edilecek ve bunlar Osmanlı limanlarında alıkonulacaktı. Bu maddeye şöyle bir ek yapılmıştı:

Osmanlı sularında düzeni koruyabilmek amacıyla, bazı gemiler teslimden muaf tutulacak ve Osmanlı gemileri yalnızca Osmanlı limanlarında alıkonulacaktı. Bu madde uyarınca Osmanlılar, 60.000 ton ağırlığında 56 savaş gemisini İtilaf Devletlerine teslim etmişti.

7- İtilaf Devletleri, önemli stratejik noktaları işgal edebilecekti. Bu maddeye şöyle bir koşul eklenmişti: Böyle bir işgal, ancak Müttefiklerin güvenliği tehdit edildiği durumda gerçekleşebilecekti. Görüşmelerde Rauf Bey, bu maddenin İstanbul'u kapsayıp kapsamayacağı konusundaki kaygılarını dile getirmiş; ancak Calthorpe, Müttefiklerin kesinlikle İstanbul'u işgal gibi bir niyetlerinin olmadığı konusunda Rauf Bey'e güvence vermişti. Oysa İngilizler, Calthorpe'un Rauf Bey'e verdiği sözleri ve güvenceleri göz ardı ederek, Ateşkes Antlaşması'nın bu maddesine dayanarak, güvenliğin tehdit edildiği bahanesiyle İstanbul dahil Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesini işgal etmişti.

8- Osmanlı işgali altında bulunan bütün limanlar ile gemilerin demirlediği diğer koylar Müttefik gemilerinin kullanımına açılacak; Müttefiklerle savaş halinde bulunan ülkelerin gemilerine ise kapatılacaktı.

9- İstanbul İtilaf Devletlerinin deniz güçlerinin üssü olarak kullanılacak ve bütün Osmanlı limanları ile gemi tamir atölyeleri İtilaf Devletlerinin gemilerince kullanılabilirdi. Rauf Bey'in kaygıları üzerine Calthorpe, "İstanbul'un deniz üssü olarak kullanımı"nın İstanbul'un işgali anlamına gelmeyeceğini vurgulamıştı. Oysa Müttefikler, Calthorpe'un sözlerini dikkate almamışlar ve bu maddeye dayanarak İstanbul'un tümünü işgal etmişler ve kentte sıkıyönetim ilan etmişlerdi.

10- Müttefikler, Toros tünel sistemini işgal edeceklerdi. Müttefikler, daha sonra bununla yetinmemiş; tünellerin etrafındaki alanları, Kilikya'nın ve Güneydoğu Anadolu'nun tümünü işgal etmişlerdi.

11- Kuzeybatı İran'daki ve Kafkaslar'daki Osmanlı güçleri 1914'ten önceki sınırlarına dönecekti. Bu madde görüşülürken, Kafkaslar'ın yanı sıra, Kars, Ardahan ile Batum'un da Osmanlılar tarafından boşaltılıp boşaltılmayacağı konusu tartışılmıştı. Calthorpe, bu sancakların ancak Müttefiklerin gerekli görmesi durumunda boşaltılmaları görüşünü öne sürmüş ve Osmanlı delegasyonu bu görüşü benimsemek zorunda kalmıştı.

12- Müttefik yetkililer, Osmanlı hükümet iletişimi dışında kalan telgraf ile telefon iletişimini gözetim altında tutacaktı.

13- Osmanlı deniz ve kara güçlerine ait teçhizat ile ticarî teçhizat tahrip edilmeyecekti.

14- Osmanlılar, Müttefiklere gereksinme duydukları kömürü, gıda maddelerini ve diğer ihtiyaç maddelerini herhangi bir ücret istemeden sağlayacaktı.

15- Osmanlı demiryolları İtilaf Devletlerinin memurları tarafından yönetilecekti. Kafkaslar'da Osmanlılar tarafından işletilen demiryolları da tümüyle

Müttefik memurlarına devredilecekti. Bu maddeye ek olarak, Osmanlı Hükümeti'nin, Bakû ile Batum'un Müttefiklerce işgaline karşı gelmeyeceği hususu da konulmuştu.

Rauf Bey, bu maddenin yalnızca Kafkaslar'daki demiryollarını kapsamasını istemişti. Sonuçta Rauf Bey ile Calthorpe, şu formül üzerinde uzlaştı: Müttefik subaylar, Kafkaslar'daki demiryollarını devralacaklar; ancak, Anadolu'daki demiryollarını yalnızca gözetmekle yetineceklerdi. Bu maddeler de daha sonra İtilaf Devletlerince göz ardı edilmişti.

16- Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ile Irak'taki Osmanlı güçleri en yakın İtilaf komutanına teslim olacaktı. Osmanlı güçleri, düzeni korumakla yükümlü olanlar dışında, Kilikya'dan geri çekilecekti. Rauf Bey, Müttefiklerin "Kilikya" dedikleri arazinin bu madde kapsamına alınmasına itiraz etmişti, çünkü "Kilikya" terimi Osmanlı coğrafî ya da idarî sözlüğünde bulunmayan bir kavramdı. Öte yandan Rauf Bey, Arap Yarımadası'ndaki Osmanlı askerlerinin silahsızlandırılması sonucunda bunların Arap kavimlerinin saldırılarına açık hedef oluşturacağı kaygısını taşıdığını dile getirmişti. Calthorpe, bu askerlerin en yakındaki Müttefik Komutanlığı'na teslim olana değin silahsızlandırılmaması görüşünü benimsedi.

17- Trablus ile Bingazi'deki Osmanlı subayları en yakındaki İtalyan karargâhlarına teslim olacaktı.

18- Trablus ile Bingazi'de Osmanlı işgali altında bulunan limanlar İtalyanlara teslim olacaktı.

19- Alman ve Avusturyalı deniz, kara subayları ve memurlar ile bu devletlerin uyrukları, en yakındaki İngiliz ya da İtilaf komutanına teslim olacaktı. Bunların bir ay içerisinde teslim olmaları ve bulundukları yerleri boşaltmaları hususu ilave edilmişti.

20- Osmanlı güçleri, silahlar, mühimmat, ulaşım ve terhisle ilgili bütün buyruklara uyacaktı.

21- İtilaf subayları, Müttefiklerin gereksinmelerini karşılamak üzere İlaş Nezareti'ne bağlanacak ve Osmanlı Hükümeti bunlara gerekli bilgiyi sağlayacaktı.

22- Osmanlı savaş mahkûmlarının tutuklulukları İtilaf Devletlerince sürdürülecekti. Askerlik çağı dışındaki mahkûmlar ile sivil mahkûmlar ise serbest bırakılacaktı.

23- Osmanlı Devleti, İttifak Devletleriyle bütün ilişkilerini kesecekti.

24- Müttefikler, huzursuzluklar ortaya çıktığı takdirde, 6 Ermeni vilayetinin (Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbekir, Mamuretülaziz ve Sivas) herhangi bir kısmını işgal etme hakkını koruyacaktı. Rauf Bey, bu vilayetlere neden "Ermeni vilayetleri" denildiğini anlayamamıştı, çünkü bu yerler hiçbir zaman Ermeniler tarafından işgal edilmemişti. Öte yandan Rauf Bey, bir Müttefik ordusu komutanı-

nın, huzursuzluklar olduğu gereçesiyle istediği zaman askerlerini söz konusu bölgeye gönderebileceği yolundaki kaygısını dile getirmişti.

25- Müttefikler ile Osmanlı Devleti arasındaki düşmanlıklar 31 Ekim 1918 tarihinde sona erecek ve ateşkes antlaşması bu tarihte yürürlüğe girecekti. Ancak Müttefikler, bu maddeyi de göz ardı ederek, Musul/Kerkük ve İskenderun/Antakya ile İmparatorluğun birçok kısmını ateşkesin yürürlüğe konmasından sonra işgal etmişti.

Mondros Ateşkes Antlaşması görüşmelerini yürüten Rauf Bey, Batılı devletlerin üstünlüğüne inanarak, bu devletlerle olan ilişkilerinde ödün vermek zorunluluğunu duyan Osmanlı Devleti'nin bir temsilcisiydi. Rauf Bey'in de dahil olduğu Osmanlı yöneticileri, kendilerini Batılı devlet adamlarıyla eşit göremiyorlar ve bu nedenle, onların karşısında boynu bükük duruyorlardı. Öte yandan Rauf Bey, Batılılara ve özellikle de İngilizlere takdir hisleri duyuyor ve İngilizlerin, Osmanlılar aleyhine hiçbir şey yapmayacağı inancını taşıyordu. Rauf Bey gibi düşünen Osmanlı yöneticileri, İngilizlerin ve diğer Müttefiklerin, Osmanlı Devleti'ni tümüyle parçalama politikalarını tam olarak algılayamamış ve bu devletlerin politikalarını doğru olarak değerlendirememişti.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte Osmanlı Devleti, İngiltere'nin öncülük ettiği İtilaf Devletlerinin ellerine teslim edilmiş oluyordu. Böylelikle İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'ne istediklerini yapmada özgür kalmaktaydı. Artık İtilaf Devletlerinin Osmanlı'dan intikam alma zamanı gelmişti.

İngiltere Başbakanı David Lloyd George, Osmanlı Devleti'nin tamamıyla parçalara bölünmesini⁶ ve Osmanlı'nın yerini İngiltere'ye her zaman sadık olan "Büyük Yunanistan"ın almasını istiyordu. Lloyd George, Türklerden nefret etmekte ve Yunan Başbakanı Eleutherios Venizelos'a büyük güven duymaktaydı. Lloyd George'a göre Yunanistan, Avrupa'da bir asırdır İngiltere'ye yakınlık ve güven duygularını koruyan tek ülkeydi. Çanakkale Boğazı'nın gelecekte Rus donanmasına kapalı kalabileceği inancını taşımayan Lloyd George, Hindistan ile iletişimini güvence altına alabilmek amacıyla, bu bölgede savaş zamanında iyi niyetli tarafsızlığına ya da bağlılığına güvenebileceği bir devletin bulunmasını yeğlemekteydi.

Lloyd George, Yunanlıların, İngiliz himayesi altında Doğu Akdeniz'e egemen olacak "seçilmiş insanlar" olduğu ve Osmanlıların, diğer Müslümanlar gibi yola getirilemeyecek "barbarlar" olduğu görüşündeydi.⁷

Burada şu soru aklıma gelmekte: Acaba bugün de Batılılar yani Hristiyanlar, Müslümanlara büyük ölçüde "barbar" gözüyle bakmayı sürdürmemekte mi?..

6 Lloyd George, Osmanlı Devleti'nin Fransa, İtalya ve İngiltere arasında paylaştırılmasını istemekteydi.

7 Shaw, *From Empire to Republic*, c.1, s.70.

XII. PARİS BARIŞ KONFERANSI (18 Ocak 1919)

Birinci Dünya Savaşı sonunda barışı gerçekleştirmek üzere, 18 Ocak 1919 tarihinde Paris'te bir konferans toplanmıştı. Bu konferansa 32 devlet (İttifak Devletlerine karşı savaşmış ya da savaş ilan etmiş olan devletler) katıldı. Barış antlaşmaları 32 devletin temsilcilerinin katıldığı Paris Barış Konferansı'nda oluşturuldu. Konferansa şahsen katılan ABD Başkanı Woodrow Wilson, öncelikle uluslararası alanda sürekli barışı sağlayacak ve koruyacak olan bir örgütün kurulması üzerinde durmaktaydı. Şubat 1919'da kurulan Milletler Cemiyeti, ilk sürekli uluslararası örgüt olma niteliğini taşıyordu.

Paris Barış Konferansı'nda İngiltere ile Fransa açısından öncelikli sorun, Kıta Avrupası'nın güvenliğini sağlamak, yani Almanya'yı etkisiz duruma getirecek bir barış antlaşması hazırlamak ve bunu Almanlara kabul ettirmektir. Konferansın bir diğer ana maddesi ise, Osmanlı Devleti'nin geleceğine ilişkindir.

Paris Barış Konferansı'nın başkanlığını Fransa Başbakanı Georges Clemenceau üstlenmişti. Konferansta İngiltere'yi Başbakan Lloyd George, ABD'yi de Başkan Woodrow Wilson temsil ediyordu. Konferansta temsil edilmeyen devletler ise; Rusya, Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'ydi.

ABD Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918'de Kongre'de verdiği bir söylevde, barışın temel ilkelerini oluşturmak üzere "14 Nokta"yı açıklamıştı. Bu ilkelerin başında toprak sınırlarının ulusçuluk ilkesine göre düzenlenmesi gelmekteydi. İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Wilson'un ilkeleri çerçevesinde yeni bir uluslararası düzeni kurmak istiyordu ve bunun için de Osmanlı Devleti'nin parçalanması gerekiyordu.

Paris Barış Konferansı'nda, Wilson dışında herkes Osmanlıları İstanbul'dan çıkarma ve İstanbul ile Boğazlar'da tercihan bir Büyük Güç tarafından uluslararası denetimin kurulmasından yanaydı. Ayrıca İtilaf Devletleri; Osmanlı Devleti'nden Arap topraklarının kurtarılması, bir Büyük Güç'ün denetiminde olmak koşuluyla, bağımsızlığına kavuşacak olan Arap uluslarının hukuken tanınması, Filistin'e ilişkin Balfour Deklarasyonu'nun kabul edilmesi ve bir "Ermeni Devleti" kurulması konularında görüş birliği içindeydi. İtilaf Devletlerinin manda rejimine tabi olmasını öngördükleri Osmanlı toprakları ise; Ermenistan, Suriye, Mezopotamya, Filistin, Arabistan ve Kürdistan'dı. Bu, Batılı Güçlerin Doğu Sorunu'nu çözme şekliydi.¹

Paris Barış Konferansı'na Arapların başlıca temsilcisi olarak katılan Emir Faysal, Arap ulusal haklarının mutlak olarak tanınmasında ve Araplara savaş zamanında verilen sözlerin tutulmasında diretmekteydi. Siyonist temsilciler ise, Balfour Deklarasyonu'nun barış antlaşmalarının içine alınmak suretiyle uluslararası alanda tanınmasını sağlamak ve Filistin'de bir Arap devletinin kurulmasını önlemek amacıyla Paris'e gitmişti. Siyonistler, Filistin'in, İngiliz denetimi altına konulmasını yeğlemekteydi.

Öte yandan Yunanistan Başbakanı Venizelos, Ege'nin doğu ve batı kıyıları arasındaki tarihî bağı göz önüne alarak, İzmir ile Güneybatı Anadolu'nun çoğunu işgal etme talebiyle Paris'e gitmişti. İngiltere, ülkesindeki güçlü İslam karşıtı duyguları göz önüne alarak ve gelecekteki herhangi bir Rus harekâtına karşı çıkabilmek üzere, Ege'yi dostane bir devletin denetimi altında görme arzusuyla Yunanistan'ın talebini desteklemekteydi.

Paris Barış Konferansı'nda Ermeniler, savaş sırasında Müttefiklere ve özellikle de Ruslara yapmış oldukları hizmetlere karşılık olmak üzere, Karadeniz'den Akdeniz'e değin uzanacak topraklarda kendi devletlerinin mutlak bağımsızlığını talep etmekteydi. Ermenilerin talepleri İngiltere tarafından desteklenmekteydi, çünkü İngiltere, Akdeniz'e doğru Rus yayılmasını önleyebilecek kendi denetimi altındaki dost bir devletin Doğu Anadolu'da yer almasını istiyordu. Ermeni taleplerinin Fransızların işgali altındaki Kilikya topraklarını da içermesi üzerine Fransa, bu taleplerin karşısında yer almıştı.

İngiltere Başbakanı Lloyd George, ABD'nin, Anadolu'nun tartışma konusu olan bölgelerini ya da tümünü içeren topraklarında bir manda rejimi oluşturmamasını Mayıs ortasında resmen önermişti. Bunun üzerine Başkan Wilson, biri Henry C. King ile Charles Crane'in başkanlığı altında Suriye'ye, diğeri de James G. Harbord'un başkanlığı altında Anadolu'ya iki araştırma komisyonu gön-

1 Mustafa Budak, "1. Dünya Savaşı Sonrası Yeni Uluslararası Düzen Kurma Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Tavrı-Paris Barış Konferansı'na Sunulan 23 Haziran 1919 Tarihli Muhtıra," *Divân İlmi Araştırmalar*, 1999/2, sayı 7, Bilim ve Sanat Vakfı, s.192.

derdi. Temmuz-Ağustos 1919 tarihlerinde Suriye ile Filistin'e giden King-Crane Komisyonu, bu bölgede yaşayan Arapların, Lübnan'ı da içine almak üzere bağımsız ve birleşik bir Arap devletini istediklerini; bu olmadığı takdirde ise, ABD ya da İngiltere'nin denetimi altında manda rejimini kabul edeceklerini saptamıştı. Öte yandan Araplar, kendi toprakları arasında bir Yahudi yurdunun kurulmasına şiddetle karşı gelmekteydi. Söz konusu ABD Komisyonu, Suriye üzerinde ABD'nin ya da İngiltere'nin, Irak üzerinde de İngiltere'nin mandasını önermişti. Gerek Suriye gerek Irak meşrutî Arap Krallıkları olacaktı. Komisyon, Filistin'de bir Yahudi devletin kurulmasına karşı gelmiş; bunun yerine Kutsal Yerler uluslararası statüde olmak üzere, Yahudi devletin birleşik Suriye devletinin bir parçası olmasını önermişti.

Öte yandan Harbord Komisyonu da, aynı yaz Anadolu'yu gezmiş ve Ekim 1919'da yayımladığı raporunda, bölgedeki nüfusun çoğunluğunun Türk olduğunu belirterek, azınlık taleplerinin de göz önüne alınmak suretiyle, Kafkaslar'ı da içine alan topraklarda tek bir manda rejiminin oluşturulmasını önermişti. Ancak, Wilson'un bu yükümlülükleri üstüne almaması üzerine bu plan da suya düştü.

1. 23 Haziran Muhtırası (23 Haziran 1919)

Sadrazam Tevfik Paşa, 12 Şubat 1919'da, Paris Barış Konferansı'na gönderilmek üzere İstanbul'daki İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlerine bir muhtıra vermişti.² Bu muhtırada; bazı adalarda Rum çoğunluğu olmakla birlikte, Trakya ile Anadolu'da Türklerin ezici çoğunlukta bulundukları ve Osmanlı coğrafyasının hiçbir yerinde Ermenilerin çoğunlukta olmadığı yabancı kaynaklara dayanılarak ortaya konmaktaydı. Muhtırada ayrıca, savaş döneminde Ermenilerin tehirden önce ve sonra bir milyondan fazla Müslüman'ı katlettikleri belirtilerek,³ Ermenilerin, Ermenistan Cumhuriyeti'nin topraklarının genişletilerek buraya yerleştirilmeleri önerilmekteydi. Öte yandan muhtırada, Boğazlar'ın her tür serbest geçişe açık tutulmasının yararından da söz edilmekteydi.

Osmanlı Hükümeti'nin bu resmî girişimi Müttefiklerce pek ciddiye alınmamıştı. Tevfik Paşa, İngilizlerle uzlaşmak için, Padişah'ın da onayını ararak girişimlerini sürdürdü. 28 Şubat 1919'da Osmanlı Dahiliye Nazırı Reşit Bey ile Şuray Devlet Reisi Mehmet Şerif Paşa, Paris'te Lord Hardinge'yi ziyaret ederek, İngiltere'nin Mısır'da olduğu gibi, Osmanlı Devleti'ni de himayesi altına alıp

2 Muhtıra, bir devletin başka bir devlete siyasal sorunlara ilişkin olarak, diplomasi temsilcileri aracılığıyla ilettiği imzalı diplomatik belgeye denilmektedir.

3 Budak, *age*, s.194.

alamayacağını sormuştu.⁴ Öte yandan 6 Mart 1919'da eski Beyrut Valisi ve Arnavutluk Murahhas Heyeti'nin Başkanı Halil Paşa, İngiltere'nin eski İstanbul Büyükelçisi Sir Louis Mallet ile Paris'te görüşerek, Padişah ile Sadrazam'ın, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni yıkılmaktan kurtarıp himayesine almasını istediklerini bildirmekteydi. Bir Osmanlı Padişahı, bir yabancı devletten ülkesini himayesi altına almasını istiyordu! Görkemli Osmanlı tarihinde nereden nereye gelinmişti!.. Neyse ki İngilizler, bu onur kırıcı Osmanlı önerisini reddetmişti.

Bu iki başarısız girişimden sonra Tevfik Paşa, 3 Mart 1919'da istifa etmiş ve 4 Mart'ta İngiliz taraftarı Damat Ferit Paşa ilk hükümetini kurmuştu.

Bu arada, 15 Mayıs 1919'da İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Fransa Başbakanı Clemenceau'nun önerisi ve İngilizlerin desteğiyle Osmanlı Devleti, 30 Mayıs 1919'da Paris Barış Konferansı'na davet edildi. Konferansa Sadrazam Damat Ferit Paşa ile eski Sadrazam Tevfik Paşa delege, Maliye Nazırı Tevfik Bey, Şurayı Devlet Reisi Rıza Tevfik Bey de delege danışmanı olarak atanmıştı.

Damat Ferit Paşa, 23 Haziran 1919'da Paris Barış Konferansı'na 11 maddelik yeni bir muhtıra sundu. Bu muhtıradaki; Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesindeki suç İttihatçıların üzerine atılmakta; Ermeni sorununun, Doğu Anadolu'ya yönelik Rus istilasından sonra, Ermenilerin Müslüman halka karşı bulundukları zalimce davranışlara Müslümanların tepki göstermesinden kaynaklandığı ve bu arada, her iki taraftan da insanların yaşamlarını yitirdiği üzerinde durulmakta ve olup bitenlerden yine İttihatçılar sorumlu tutulmaktaydı.

23 Haziran 1919 tarihli muhtıradaki, Osmanlı Devleti'nin yeni sınırları belirlenmişti. Osmanlı'nın yeni sınırları; batıda Gümülcine livası dahil olmak üzere Balkan Savaşı öncesindeki Osmanlı-Bulgar sınırından başlayıp, kuzeydoğuda Karadeniz'de Batum'un bir hayli kuzeyindeki Poti'nin güneyine değin uzanırken; doğu sınırı Kafkasya'daki Ermenistan Cumhuriyeti için yapılacak ayarlamalarla İran sınırına dayanacak; güneyde ise sınır, Osmanlı-Arap sınırı kabul edilen Kerkük livasından başlayarak, Musul, Re'sül-ayn ve Halep'ten geçmek suretiyle, Lazkiye'nin kuzeyindeki İbn-i Hani Burnu'nu içine alacak şekilde olacaktı.

23 Haziran Muhtırası'nda, Boğazlar ile İstanbul'un Osmanlı egemenliğinde kalması; Ege Adalarının da, güvenlik gerekçesiyle gelecekte yapılacak nüfus mübadelesinden sonra Osmanlı'ya iadesi istenmekteydi. Wilson'un self-determinasyon ilkesi uyarınca Suriye, Yemen, Hicaz ve El-cezire'ye (bugünkü Kuzey Irak) geniş özerklik tanınacaktı.⁵ Osmanlı devlet adamları, Arap bölgelerinden vazgeçilmesi gerektiğinin ayırında olmakla birlikte, özerk Arap bölgeleri üzerinde hükümlanlık hakkı istemekteydi.

4 Age, s.195.

5 Age, s.206-207.

Muhtırada ayrıca, kapitülasyonların kaldırılması ve Osmanlı Hükümeti'nin, yeni sınırları içinde payına düşen Osmanlı borçlarını ödemeyi taahhüt ettiği yer almaktaydı.

Muhtırada, Ermeni sorununa da değinilmiş; Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermenilerin nüfusu ve çoğunlukta olduğu yerlerin oranı dikkate alınarak, Kafkasya Ermenistanı'na bitişik bir miktar toprağın Ermenilere verilmesi önerilmişti. Ayrıca Çukurova'daki Ermenilerin, Müslüman halkın nüfusundan az olduğu göz önüne alınarak, bunların ya mübadeleye ya da azınlık hukukuna tabi olmasının yeterli olacağı ifade edilmişti.

Öte yandan 23 Haziran Muhtırası'nda, Boğazlar'ın gelecekteki statüsüne ilişkin hükümler de bulunmaktaydı. Osmanlı Hükümeti, İstanbul'un güvenliği'nin sağlanması koşuluyla, savaşta ve barışta Boğazlar'ı deniz trafiğine açmaya hazır olduğunu açıklamıştı.

Adana, İçel, Antalya, Konya, Menteşe, İzmir ile Karesi'nin İtilaf Devletleri tarafından işgallerinin protesto edildiği muhtırada, bu işgallerin en kısa sürede sona erdirilmesi istenmekteydi. Osmanlı Hükümeti, söz konusu işgallerin sona erdirilmesinden sonra, yeni bir Türkiye'nin kurulacağını da ifade etmekteydi. Ancak, Osmanlı yetkililerinin öngördüğü bu yeni Türkiye, Batılı devletlerin onaylarıyla ve onların istedikleri biçimde oluşturulacaktı.

İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin 23 Haziran tarihli muhtırasına bir karşı muhtırayla şöyle yanıt vermişti: "Osmanlı Devleti, kendisine karşı bir meydan okuma yokken, bilerek savaşa girmiş ve şimdi de yenilmiştir. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nin kaderini belirleme yetkisi, Osmanlı topraklarında yaşayan halkların istek ve çıkarlarına uygun bir şekilde İtilaf Devletlerine aittir. Osmanlılar, pek çok yüksek değerlere sahip olmakla birlikte, yabancı soyları yönetebilme yeteneğinden yoksundur."⁶

İtilaf Devletlerinin bu karşı muhtırasında, Osmanlı tezleri reddediliyor ve yabancı halkları yönetmek yerine, Osmanlı'nın kendisine çekidüzen vermesi konusunda önerilerde bulunuluyordu.

Osmanlı Heyeti, Paris'ten başarısız olarak İstanbul'a dönmüştü, çünkü İtilaf Devletleri, Osmanlı heyetini yalnızca dinlemek ve eleştirilerini önlemek amacıyla Paris'e çağırılmıştı. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını çöktan kararlaştırmıştı.

2. Misak-ı Millî Beyannamesi (28 Ocak 1920)

Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Millî Beyannamesi'ni kabul etmiş ve 17 Şubat 1920'de bunu dünyaya duyurmuştu.

6 Age, s.209.

Misak-ı Millî Beyannamesi, Mustafa Kemal'in liderliği altında 1919 yılında toplanan Erzurum ve Sivas Kongrelerinde saptanmış olan ilkeler doğrultusunda,⁷ yeni Türk Devleti'nin kabul edebileceği barış koşullarını açıklayan bir bildiriydi. Misak-ı Millî Beyannamesi özetle şu hükümleri içeriyordu: 1) Arap kökenli halkların oturduğu ve Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı tarihte yabancı devletlerin işgali altında bulunan bölgelerin geleceği halkın serbest oyuyla belirlenecektir; ateşkes sınırları içinde Osmanlı-İslam çoğunluğun yerleşmiş bulunduğu kısımların tümü gerçekte ya da hükmen hiçbir nedenle birbirinden ayrılmayacak bir bütündür. 2) İlk özgür kaldıkları zaman halklarının isteğiyle anavatana katılan Kars, Ardahan ile Batum illerinde, gerekirse yeniden halkoylaması yapılabilecektir. 3) Batı Trakya'nın hukuksal durumu halkın tam bir özgürlük içinde vereceği oylarla saptanmalıdır. 4) İstanbul ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü tehlikeden uzak tutulacak; Boğazlar'ın ticaret gemilerine açık tutulması ilgili devletlerin aralarındaki antlaşmalarla sağlanacaktır. 5) Antlaşmalarla belirlenen ilkeler çerçevesinde azınlıkların hukuku, komşu ülkelerdeki Müslüman halkların aynı haklardan yararlanmaları koşuluyla güvence altında olacaktır. 6) Türkiye'nin siyasal, adlî, malî tam bağımsızlığı kabul edilecektir; bu konularda hiçbir kayıt ve kısıtlama getirilemez.

Gerek 23 Haziran Muhtırası gerek Misak-ı Millî Beyannamesi, Paris Barış Konferansı sürecinde ortaya çıkan ve Osmanlıların barış koşullarını belirleyen birer savunma belgesiydi. Misak-ı Millî Beyannamesi, 23 Haziran Muhtırası'yla içerik açısından büyük benzerlikler göstermekteydi. Her iki belge de, Paris Barış Konferansı'na farklı zamanlarda Osmanlı Devleti'nin barış koşullarını duyurmaktaydı.

Bu iki belge arasındaki en büyük benzerlik, yeni Türk Devleti'nin sınırlarının Wilson ilkelerine dayanarak çizilmiş olmasıydı. 23 Haziran Muhtırası'nda yer alan batıda Gümölcine'den kuzeydoğuda Poti'nin güneyine değin Elviye-i Selase'ye,⁸ doğuda İran'a ve güneyde de Halep ile Musul vilayetlerinin güneyine değin uzanan bu yeni vatanın sınırları, Misak-ı Millî Beyannamesi'nde de aynıydı. 23 Haziran Muhtırası'nda; Hicaz, Suriye, El-cezire ve Arabistan'a geniş özerklik verilmek suretiyle, bu yerlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılması önlenmeye çalışılmıştı. Misak-ı Millî Beyannamesi'nde ise; Mondros Ateşkesi'nden sonra düşman ordularınca işgal edilen Arap çoğunluğun yaşadığı yerlerin geleceğine self-determinasyon ilkesi gereğince Arapların karar verecekleri;

7 Erzurum Kongresi, Mustafa Kemal'in önderliğinde 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihlerinde toplanmış; Kongre'de, "ulusal sınırlar", "yurdun bağımsızlığı", "ulusal güç" ve "ulusal istenç" kavramları ön plana çıkartılmıştı. Sivas Kongresi ise, bütün yurdun birliğini sağlamak amacıyla 4-11 Eylül 1919 tarihlerinde toplanmış; Kongre'de, vatanın hiçbir şekilde bölünemeyeceği ve ulusal bağımsızlığın sağlanacağı vurgulanmıştı.

8 Elviye-i Selase; Kars, Ardahan ve Batum'a, "üç liva" (üç sancak) anlamında verilen isimdi.

Osmanlı-İslam çoğunluğunun yaşadıkları yerlerin ise bölünmez bütünlüğünden söz edilmekteydi. 23 Haziran Muhtırası'nda yer almayan Batı Trakya ile Elviye-i Selâse'nin gelecekleri konusu, Misak-ı Millî Beyannamesi'nde ayrı iki madde olarak ele alınmış ve her iki bölge için halkoylaması istenmişti.

Gerek 23 Haziran Muhtırası'nda gerek Misak-ı Millî Beyannamesi'nde, kapitülasyonların kaldırılması istenmekte ve yeni sınırlar içinde devam edecek olan devletin payına düşecek borçların ödenmesi yükümlülüğü üstlenilmekteydi.

23 Haziran Muhtırası'nda da Misak-ı Millî Beyannamesi'nde de, azınlıklara ilişkin "karşılıklılık" ilkesi öngörülmüştü. Öte yandan her iki belgede de, İstanbul ile Boğazlar'ın güvenliği sağlandıktan sonra, Boğazlar'ın deniz ticaretine açılmasına ilişkin devletlerin ortak kararının geçerli olacağı belirtilmişti.

23 Haziran Muhtırası, amacı ve içeriği açısından Misak-ı Millî Beyannamesi'ne kaynaklık etmiş; Misak-ı Millî Beyannamesi de, Millî Mücadele hareketinin iç ve dış politikasının "hedef programı" olmuştur. Her iki belgede de, Birinci Dünya Savaşı sonrası Wilson ilkelerine göre biçimlendirilen yeni uluslararası düzene uyum konusunda benzer yükümlülükler üstlenilmekteydi. Ancak, 23 Haziran Muhtırası'yla Misak-ı Millî Beyannamesi arasında önemli bir fark vardı. 23 Haziran Muhtırası, vatanın diplomasi yoluyla kurtarılması gerektiğini savunan bir anlayışın, yani Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin ürünüydü. Oysa Misak-ı Millî Beyannamesi, çoğunluğunu Müdafaa-i Hukukçuların oluşturduğu son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı tarafından kabul edilmiş olup, vatanın kurtarılması için öncelikle silahlı mücadele yolunun izlenmesine inanan insanların düşüncesinden doğmuştu.

3. Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Talepleri

Ermeniler, Paris Barış Konferansı'na iki delegasyonla katılmıştı. Aharonyan başkanlığındaki delegasyon Erivan Ermenistan Cumhuriyeti'ni temsil ediyordu. Boghos Nubar Paşa ise, "Millî Delegasyon" adı altında bütün Ermenileri temsil eden grubun başında bulunuyordu. Her iki delegasyon da, "Büyük Ermenistan Devleti"nin kurulmasını istiyor; bu devletin Kafkas Ermeni Cumhuriyeti topraklarıyla birlikte, Kilikya bölgesinden başka Van, Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, Mamuretülaziz, Sivas ile Trabzon vilayetlerini kapsamasını talep ediyordu. Nubar Paşa ile Aharonyan'ın istemleri doğrultusunda Ermenistan Devleti, Büyük Güçlerden birinin mandası altına konulacak ve ayrıca, Ermeni katliamına katılmış olanlar cezalandırılacaktı.⁹

ABD'de Hükümet ile kamuoyu, Ermenilere Osmanlı Devleti'nde eziyet yapıldığına ve bunların katliama uğradığına; bu nedenle, Ermenilerin Osmanlılardan

9 Şimşir, *age*, s.312.

kurtarılması gerektiğine inanmaktaydı. ABD Başkanı'nın talimatıyla savaş sonrası toprak düzenlemeleri ile öteki hususlarda önerilerde bulunmak üzere oluşturulan "United States Inquiry" isimli kuruluş, savaştan sonra Ermenilere en azından özerklik verilmesi ilkesini benimsemişti. Bu kuruluş, 21 Ocak 1919'da Başkan Wilson'a, "Ermenistan" ismini taşıyacak yeni bir devletin kurulması ve bu devletin Milletler Cemiyeti adına hareket edecek bir büyük devletin mandası altına konulması önerisinde bulundu. Bu kuruluşun Ermenistan'a verilmesini önerdiği topraklar, Bogos Nubar Paşa'nın istediği toprakların hemen hemen aynıydı. Ancak söz konusu kuruluş, Kayseri ile Kafkasya'daki Ahaltsih bölgesinin de Ermenistan'a verilmesini öngörmekteydi.

Öte yandan, İngiltere'de hazırlanan Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına ilişkin 7 Şubat 1919 tarihli muhtırada, büyük bir devletin manda yönetimine verilecek olan Ermenistan'ın sınırları şöyle belirlenmekteydi: Güneyde İskenderun-Diyarbakir hattından sonra Fırat Nehri'ni izleyerek oradan da İran sınırına ulaşan bir hat, kuzeyde Trabzon-Sürmene arasında bir noktadan Batum'a değin Karadeniz kıyıları ve batıda Mersin-Sivas hattı.¹⁰

Fransa'nın da, bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasına itirazı yoktu. Ancak, Sykes-Picot Antlaşması'yla Fransa'ya verilen Osmanlı topraklarıyla Bogos Nubar Paşa'nın toprak istemleri; Adana, Sivas, Mamuret-ül Aziz ve Diyarbakir vilayetlerinde büyük ölçüde örtüşmekteydi. Başka bir deyişle, Fransızlar ile Ermeniler aynı toprakları istemekteydi.

10 Ömer E. Lütem, "1919 Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Talepleri," *Ermeni Araştırmaları*, sayı 22, Yaz 2006, s.168.

XIII. OSMANLI'NIN İŞGAL YILLARI (1918-1920)

1. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın İtilaf Devletlerince İhlali

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Enver, Talât ve Cemal Paşalar, 1-2 Kasım 1918'de bir Alman torpidosuyla Karadeniz üzerinden yurtdışına kaçmıştı.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki iki yıl içerisinde İtilaf Devletleri, bu antlaşmayı birçok kez ihlal etti.

Ateşkes Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği zaman İngiliz güçleri, zengin petrol yataklarının bulunduğu Musul ile Kerkük'ün 60 kilometre güneyinde bulunuyordu. Ateşkesin yürürlüğe girmesinden sonra 3 Kasım 1918'de, İngilizler Musul ile Kerkük'ü işgal ettiler. İngilizler, Osmanlıların ateşkes antlaşması gereğince Musul ile Kerkük'ü boşaltmaları üzerine, bu yerlerde düzenin bozulacağı gerekçesiyle işgali gerçekleştirdiklerini öne sürmekteydi. 6. Ordu Komutanı Ali İhsan (Sâbis) Paşa, Irak'taki İngiliz Komutanı General Marshall'ı ateşkesin maddeleri konusunda bilgilendirerek, Osmanlı Ordusu'nun bölgede düzeni sağlamak üzere yeter sayıda askeri geride bıraktığını bildirmiş ve iki ordu arasında tarafsız bir bölgenin oluşturulmasını önermişti. Ancak General Marshall, ateşkes antlaşmasını ihlal ederek, bölgedeki düzeni ve güvenliği sağlamak üzere askerlerine Musul'un işgalini emretmişti.

Öte yandan, Suriye'yi işgal eden Mısır Sefer Gücü Komutanı General Allenby, 7 Şubat 1919'da İstanbul'a gelmişti. Allenby, Osmanlı Harbiye ve Hariciye Nazırlarını huzuruna çağırarak, İngilizlerin "koşulsuz teslimiyet" olarak algıladıkları Mondros Ateşkes Antlaşması'nın çerçevesini aşan şu istemlerde bulundu: Ateşkes Antlaşması hükümleri uyarınca Musul'un boşaltılması doğ-

rultusundaki İngiliz komutanın emirlerine uymayan 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın görevden alınması; Ali İhsan Paşa'nın ordusunun derhal terhis edilmesi ve ordunun silahlarının ve toplarının teslim edilmesi; Ermenilerin hemen evlerine dönmelerinin sağlanması; Allenby'nin yönetimi altında bulunan Konya'nın doğusundaki Osmanlı demiryolları ve telefon ile telgraf hatları idaresinin Allenby'nin Mısır Sefer Gücü tarafından devralınmasına izin verilmesi; Allenby'nin davranışlarından hoşnut kalmadığı ya da işlerinden tatmin olmadığı Osmanlı memurlarının görevlerine son verilmesi; bunların yerlerine yeni memurların ancak Allenby'nin onayıyla atanması; kamu düzenini bozmaktan suçlu bulunanların Allenby tarafından hapsedtirilmesi.

Osmanlı Harbiye Nezareti, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'yı, Mondros Ateşkes Antlaşması'na aykırı olduğu gerekçesiyle Allenby'nin istemlerini reddetmeye zorlamış; ancak Sadrazam, direnmenin ümitsiz olacağını varsayarak, böyle bir talepte bulunan Osmanlı subaylarının görevlerine son vermişti. Belki de bu olay, Osmanlı Harbiye Nezareti bünyesinde direniş ruhunun doğmasına neden olmuş ve bu ruhu içlerinde yaşatanlar, Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'daki Türk ulusal güçlerine yardımda bulunmuştu.

Sadrazam'ın korkaklığına bir tepki olarak Harbiye Nezareti, vilayetlerdeki Kolordulara, Müttefiklerin istemlerine öz olarak değil de biçim olarak uyulması doğrultusunda emirler göndermişti. Bu kolordular, işgale karşı direniş gösteren yerel milis güçlerine silah ile mühimmat sağlayacaklar; ancak, bunu Müttefiklerden saklayacaklardı. Müttefikleri hoşnut kılmak üzere mevcut kolordular ismen terhis edilecek; ancak bunlar, kendilerine yeni isimler vermek suretiyle varlıklarını sürdürebileceklerdi. Böylelikle, Allenby'nin talepleri doğrultusunda feshedilen 6. Ordu, 13. Kolordu olarak varlığını sürdürmüştü. Bu ordunun komutanı Ali İhsan Paşa, ateşkesin yürürlüğe girmesinden sonra İngilizlerin Musul'u işgaline karşı gelmiş ve bir süre Allenby'nin 6. Ordu'yu terhis etmesi yönündeki emirlerine uymamış; ancak, sonunda görevini terk etmek zorunda kalmıştı.

29 Mart 1919'da Ali İhsan Paşa, Müttefiklerin Ateşkes Antlaşması'nı ihlallerine direniş gösterdiğinden ötürü, diğer Osmanlı liderleri ve aydınlarıyla birlikte İngiliz askerî yetkilileri tarafından Haydarpaşa İstasyonu'nda tutuklanarak Malta'ya sürülmüştü.¹ İngilizler, İstanbul'da ileri gelen birçok kişiyi sorgusuz sualsiz tutuklamaktaydı. Bunların içinden seçilen toplam 144 kişi peyderpey Malta Adası'na sürülmüştü. Sürgüne göndermeler 6 Ağustos 1920 tarihine değin sürdü. İngilizler, sürülenlerden 58 kişinin sözde Ermeni katliamı suçlamasıyla yargılanmasını istiyordu. Ancak İngiliz Başsavcılığı, Malta'daki sürgünleri

1 Malta'da 2 yıllık tutukluluk döneminden sonra serbest bırakılan Ali İhsan Paşa, Anadolu'ya dönmüş ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'na katılarak, önemli ordulardan birinin başına getirilmişti.

mahkeme önüne çıkartabilmek için, bir katliam suçu işlendiğine ilişkin yeterli delil bulamamıştı. Malta sürgünleri, sorgulanmadan ve mahkeme önüne dahi çıkarılmadan 25 Ekim 1921 günü toptan serbest bırakıldılar. Bu demekti ki Osmanlılar, ta 1921 yılında "Ermeni katliamı" suçlamasından aklanmıştı.²

İngilizler ile Fransızlar, benzer biçimde ateşkes antlaşmasını ihlal ederek, Güneydoğu ve Kuzey Anadolu'nun büyük bölümlerini işgal etmişti.

9 Kasım 1918'de İngilizler, Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasını işgal etmişler; 20 Kasım'da ise Boğaz'ın Rumeli yakasını Fransızlara devretmişlerdi. 6 Aralık 1918'de İngilizler Kilis'i; 7 Aralık'ta da Fransızlar Antakya'yı işgal ettiler. 17 Aralık'ta Tarsus, Ceyhan ile Adana; 19 Aralık'ta da Bahçe, Islahiye, Hassa, Mamure ile Osmaniye Fransızlar tarafından işgal edildi. 7 Ocak 1919'da İngilizler, Kars, Ardahan ile Batum'un boşaltılmasını istemiş; 10 Ocak'ta da Bağdat'ı işgal etmişti. 22 Şubat'ta Maraş İngilizler tarafından işgal edildi. Fransızlar, 7 Mart'ta Kozan'ı, 8 Mart'ta da Zonguldak ile Ereğli'yi işgal ettiler. İngilizler, 24 Mart'ta Urfa'yı; İtalyanlar 28 Mart'ta Antalya'yı, 30 Mart'ta da İngilizler Merzifon'u işgal etmişti. 13 Nisan'da Kars İngilizler tarafından işgal edildi. 16 Nisan'da Fransızlar Afyonkarahisar'ı işgal etmişler; 24 Nisan'da da İtalyan askerleri Konya'ya girmişti. İtalyanlar, St. Jean de Maurienne Antlaşması'nda kendilerine söz verilmiş olan Marmaris ile Burdur'u işgal etmişler ve Konya üzerinde hak iddia etmişlerdi. Ancak İngilizler, Konya'yı daha önceden işgal etmişti. 15 Mayıs 1919'da İzmir İtilaf Devletlerinin desteğiyle Yunanlılar tarafından işgal edilmekteydi. 16 Mayıs'ta Yunanlılar Urla ile Seferihisar'ı işgal ettiler. 21 Mayıs'ta Fransızlar tarafından işgal edilen Afyonkarahisar İtalyanların eline geçmişti. 27 Mayıs'ta Yunanlılar Aydın'ı işgal etmiş; 29 Ekim'de de Fransızlar Antep'e girmişti.

İngilizler ayrıca, Sykes-Picot Antlaşması'yla Musul'un Fransızlara verilen kısımlarını işgal etmiş; daha sonra bu toprakları elde ettikleri petrol ödümlerinin karşılığında Fransızlara geri vermişti. Fransızlar, Toros tünellerinin tümünü ele geçirdiler.

Müttefik Güçler, gittikleri her yerde yerel yönetimlere müdahaleye kalkışmışlar ve çoğu yerde hiçbir yasal yetkileri olmadığı halde, yönetim yetkilerini tümüyle devralmışlardı. Osmanlı Devleti'nin bu tür eylemlere tepkisi ise, her zaman olduğu gibi her şeyi "alttan almak"la sınırlı kalmıştı. İtilaf Devletlerinin yasa dışı işgal eylemlerine Osmanlı devlet yetkililerince açık bir direniş gösterilememiş ya da onların bu tür eylemlerini önleme doğrultusunda hiçbir adım atılamamıştı.

Güneybatı Anadolu'da, İtalyanların savaş sırasında akdetmiş oldukları antlaşmalar ile Yunanlıların Bizans İmparatorluğu'nu yeniden yaşama geçir-

2 Şimşir, *age*, s.314-315.

mek düşlerinin sonucu olarak, birbirleriyle çelişen toprak iddiaları söz konusu olmuştur.

Öte yandan Müttefikler, yalnızca "Ermeni Vilayetleri" olarak niteledikleri 6 vilayeti Ermenilere vermekle kalmamış; aynı zamanda Kars, Ardahan ile Batum'u da Ermenilere verme hazırlıklarına girişmişti.

2. İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)

İstanbul'un Müttefiklerce işgali iki aşamada gerçekleştirilmişti: 13 Kasım 1918'den 16 Mart 1920'ye değin İstanbul *de facto* işgal edilmiş; 16 Mart 1920'de ise Müttefikler, kenti *de jure* işgal ettiklerini açıklamışlardı.³

İlk Fransız askerleri İstanbul'a 12 Kasım 1918'de girmiş, bunları 13 Kasım'da İngiliz askerleri izlemişti. Öte yandan 13 Kasım 1918'de, Müttefik donanması Boğazlar'dan geçmiş ve İstanbul'da demirlemişti.

1918'in Aralık ayı başında Müttefikler, İstanbul'da Müttefik askerî yönetimini kurdular. Fransızlar, "Müttefik Doğu Orduları Başkomutanı" olan General Louis Franchet d'Esperey'in, İstanbul'daki Müttefik güçlerin askerî başkomutanlığına atanması görüşündeydi; İngilizler ise, kendi askerlerinin Karadeniz Ordusu Komutanı olan General George Milne'nin komutası altında olmasında ısrarlıydı.

General Franchet d'Esperey, 8 Ocak 1919'da, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a girişini taklit ederek beyaz bir at üzerinde İstanbul'a girmiş ve Galata'daki bir caddede yere serilen Osmanlı bayrağını atıyla çiğnemişti.

İstanbul'da askerî komutanlıkların yanı sıra, yüksek komiserlikler de kurulmuştu. Kasım 1918'de Müttefiklerin İstanbul'daki temsilcileri; İngiliz Amiral Gough-Calthorpe, İtalyan Kont Carlo Sforza ile Fransız Amiral Amet'di. ABD Konsolosu ise Gabriel Bie Ravndal'dı.

Amiral Somerset Arthur Gough-Calthorpe, 6 Kasım 1918'de Osmanlı Devleti nezdine İngiliz Yüksek Komiseri olarak atanmış ve 26 Ağustos 1919'a değin bu görevde kalmıştı. 26 Ağustos 1919'da, Calthorpe'un yerine bu görevde 9 Ekim 1920'ye değin kalacak olan Amiral John Michael de Robeck atandı. İngilizlerin üçüncü ve son Yüksek Komiseri ise Sir Horace Rumbold olmuştu. Rumbold, 1920-1924 yıllarında, İngiltere'nin Osmanlı Devleti nezdindeki Büyükelçisi olarak görev yapmış ve Lozan Barış Antlaşması'nı İngiltere adına imzalamıştı.

İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Gough-Calthorpe'un görevi, barışın yapılmasından önceki geçiş döneminde Osmanlı Hükümeti ile iletişimi sağlamaktır. Calthorpe, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın uygulanmasında ve Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz çıkarlarının korunmasında İngiliz Hükümeti ile Osmanlı Hükümeti arasında resmî iletişim kanalı oluşturacaktır.

3 Nur Bilge Criss, *Istanbul Under Allied Occupation 1918-1923*, Brill, Leiden, 1999, s.2.

Amiral Calthorpe'a İngiliz Hükümeti'nden gönderilen yönergeler, İngilizlerin, Osmanlılar konusunda ne denli ön yargılı olduklarının ve nasıl Ermeniler ile Yunanlıların etkisi altında kaldıklarının birer göstergesiydi. Calthorpe, Osmanlılarla dostane ilişkiler içine girmeyecek, Osmanlı liderlerinin tümünün İttihat ve Terakki Partisi taraftarı olduğunu varsayacak ve Müttefik askerleri ile Ermeni nüfusun tehlikede oldukları gerekçesiyle, Ateşkes Antlaşması'nca saptanmış olan sınırların ötesindeki toprakları işgal edebilecekti.⁴

İngilizlerin tersine Fransız yetkililer ise, işgal politikalarına ve Paris'te görüşülmekte olan barış düzenlemelerine karşı oluşan Türk direnişini Fransızların destekleyeceğine ilişkin güvence veremekteydi. Kasım 1918-Ocak 1919 tarihlerinde Fransız Yüksek Komiseri olan Louis Franchet d'Esperey'i, 30 Ocak 1919-Aralık 1920 tarihlerinde Albert Defrance izlemişti. Calthorpe'un aksine Fransız Yüksek Komiseri Albert Defrance, Osmanlı yetkililerine, makûl bir barışı sağlayabilmek için, Fransızların dostluğuna ve desteğine güvenebileceklerini ileri sürmekteydi. Albert Defrance ayrıca, Harbiye Nezareti ile işbirliği içinde İstanbul içindeki ve civarındaki Fransız dükkânlarından büyük çapta savaş malzemelerinin alınmasına ve bunların Anadolu'da oluşmakta olan Türk ulusal direniş ordusuna gönderilmesine göz yummaktaydı.

Albert Defrance'dan sonra Fransa'nın Yüksek Komiserliği'ne getirilen General Maurice César Joseph Pellé, 1921-22 Ekim 1923 tarihlerinde görev yapmıştı. Pellé, yalnızca Defrance'ın politikalarını izlemekle kalmamış; aynı zamanda, İstanbul'daki Türk ulusal hareketinin temsilcileriyle de yakın ilişkiler içinde olmuştu. Öte yandan, Fransız kara ve deniz subayları da Türk ulusalcılarıyla yakın işbirliğinde bulunmaktaydı. Fransız yetkililer ve özellikle de istihbarat yetkilileri, "Mim Mim", "Felah" ile öteki ulusalcı istihbarat örgütlerine Batı Anadolu'daki İngiliz ve Yunan güçlerinin etkinliklerine ilişkin bilgi sağlamak üzere Anadolu'yu gezmekteydi.

İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiserliği ise, Müttefik çevrelerde İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserlikleri kadar nüfuzlu olamamıştı. Kasım 1918-Haziran

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Somerset Arthur Gough-Calthorpe (Kasım 1918-Ağustos 1919) (Tablo Londra'daki National Portrait Gallery'de sergilenmektedir)

4 Shaw, *From Empire to Republic*, c.1, s.124.

*İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiseri
Kont Carlo Sforza
(Kasım 1918-Ocak 1919)*

*ABD'nin İstanbul'deki Temsilcisi
Gabriel Bie Ravndal
(Mayıs 1919)*

1919 tarihlerinde İtalyan Yüksek Komiserliği'nin başında daha sonra Dışişleri Bakanı olacak olan Kont Carlo Sforza bulunmaktaydı. Sforza'yı, Eylül 1920-22 Ekim 1923 tarihlerinde görev yapan Marki Eugenio Camillo Garroni izlemişti.

Osmanlı-ABD ilişkilerine gelince; bu ilişkiler 20 Nisan 1917'de kesilmişti.⁵ Osmanlı Devleti ile ABD arasında bir savaş durumu olmadığından ABD, Mondros Ateşkes Antlaşması'na taraf değildi ve işgalci güçler arasında bulunmamaktaydı. Ancak, Osmanlı Devleti nezdindeki Amerikan çıkarlarını gözetmek amacıyla, 4 Aralık 1918'de Lewis Heck ABD Temsilci Vekili olarak atanmıştı. Osmanlı Devleti ile ABD arasında diplomatik ilişkiler yeniden kurulmadı.⁶

Heck'in yerine Mayıs 1919'da, İstanbul'da ABD Konsolosu olarak görev yapan Gabriel Bie Ravndal ABD Temsilcisi olarak atandı. Ravndal'dan sonra, 22 Ekim 1923 tarihine değin ABD Doğu Akdeniz Filosu'nun Başkomutanı olan Amiral Mark Lambert Bristol ABD Yüksek Komiseri olmuştu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Bristol'un atanmasından hoşnut kalmamıştı, çünkü Bristol, işgalci güçlerin ve Anadolu topraklarını istila eden Yunanlılar ile Ermenilerin eylem-

5 2 Amerikan ticaret gemisinin Alman denizaltıları tarafından batırılması üzerine ABD, 2 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan etmişti.

6 ABD ile diplomatik ilişkiler, ancak 10 yıl sonra yeniden kurulabilecekti.

lerini şiddetle eleştirmektedir. Ancak, Amiral Bristol'un Osmanlılara yönelik kişisel dostluk gösterileri sözde kalmıştı. Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin yeri ve rolü yok denecek kadar silikti.

16 Mart 1920 günü, İngiliz kara ve deniz askerleri İstanbul'un başlıca binalarına el koydular. 85 Osmanlı milletvekili ile 60 kadar ordu subayı ve üst düzey bürokrat tutuklanmış; İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmişti. İstanbul işgal edildiğinde General Franchet d'Esperey süresiz izne ayrılmış; 7 Kasım 1920'de "Müttefik Doğu Orduları Başkomutanlığı" feshedilmiş ve bu kurum "İstanbul İşgal Kuvvetleri Başkomutanlığı"na dönüştürülmüştü. Franchet d'Esperey'in "Müttefik Doğu Orduları Başkomutanı" olarak görevine resmen Aralık 1920'de son verilmektedir. D'Esperey'in yerine "İstanbul İşgal Kuvvetleri Başkomutanlığı"na İngiliz General Charles Harington atanmıştır.

İngilizler, İstanbul'daki Müslüman Türkleri hor görmektedir, çünkü onların inanışlarına göre Hristiyanlar, Müslümanlara kıyasla hem ahlâk hem de dinî açıdan daha üstün konumdaydı. İngilizler, her vesileyle Türklere hakaret etmekteydi. Öte yandan İngilizler, Hint Müslümanlarının, Müslüman devletlerin lideri konumunda olan Osmanlı Devleti'nin üstün Hristiyan uygarlığınca yenilgiye uğratılmış olduğunun bilincine varmalarını istemekteydi.

*İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri
General Louis Franchet d'Esperey
(Kasım 1918-Ocak 1919)*

*İstanbul İşgal Kuvvetleri Başkomutanı
General Charles Harington (1920-1923)*

3. İşgalin Osmanlı Azınlıkları Üzerindeki Etkileri

Osmanlı topraklarının Müttefiklerce işgali, İmparatorluk'ta yaşayan Rum ve Ermeni azınlıklarca sevinçle karşılanmıştı. Müttefikler de bu duygulara karşılık vererek, yerel yönetimlerin çoğunluğunda, demiryollarında ve diğer kamu kuruluşlarında Türklerin ve diğer Müslümanların yerlerine Hristiyanları getirmişti. Devlet okulları yeniden açıldığında bunlara yalnızca Hristiyanlar alınmış ve Müslüman çocuklar sokakta bırakılmıştı. İşgal bölgelerinin çoğunda, özellikle Doğu Trakya'da, Güneybatı Anadolu'da, Kilikya'da ve Doğu vilayetlerinde yerel yönetimlerde ve özellikle yerel polis güçlerinde azınlıklara görev verilmekteydi. Azınlıklar, terhis edilen Osmanlı askerlerini ve binlerce sivil katletmiş ve Müttefik güçleri, bu olayları müdahalede bulunmadan yalnızca seyretmekle yetinmişti.⁷

İstanbul'da bir Yunan hizbi, Patrik V. Germanos'un düşmesini sağlayarak, Yunanistan'la birleşmenin temellerini atmakla meşguldü. Kuzey Anadolu'nun Pontus bölgesinde yeni göreve başlayan Ortodoks Patriği Doroteos Mammelis tarafından kurulan Rum örgütleri de, silahlı çeteler oluşturup, bağımsız bir Rum devleti kurmak için propaganda yapmaktaydı. Savaş sırasında gayriresmî olarak Yunanlılara söz verilmiş olan İzmir'de ise, Yunan ajanları olası bir Yunan işgali için destek sağlamaya çalışıyordu. Öte yandan, Ruslar tarafından boşaltılan Kars, Ardahan ve Batum'da Ermeni çeteleri "Büyük Ermenistan"ı oluşturmayı hedeflemekteydi.

4. İşgal Karşısında Osmanlı Hükümetlerinin Tutumları

Osmanlı Hükümeti, Ateşkes Antlaşması'nın her maddesine uymaya büyük özen göstermekteydi. Sadrazam İzzet Paşa, Mondros Ateşkes Antlaşması uyarınca, yerel düzeni ve güvenliği sağlamak üzere bırakılan sınırlı sayıda silahların dışında, Osmanlı silahlı güçlerinin tümünün silahlarını bırakmasını emretmişti. Ateşkes Antlaşması gereğince Osmanlılar, 350.000 askeri terhis edecek, yalnızca 40.878 tüfek, 240 makinalı tüfek ile 256 top bırakılacak, diğer tüm silahlar ise Müttefiklere teslim edilecekti.

Öte yandan Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mustafa Kemal, Yıldırım Ordular Grubu'nu Adana'da Müttefiklere teslim ettikten sonra, 13 Kasım'da İstanbul'a dönmüştü. Mustafa Kemal, başından beri Müttefiklerin iyi niyetlerinden kuşkuluydu ve onların ateşkes hükümlerinin dışına çıkarak, bütün Osmanlı topraklarını işgal etmelerinden korkmaktaydı. Çok ileri görüşlü olan Mustafa Kemal bu düşüncesinde de yanılmamıştı.

7 Shaw and Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, c.2, s.329-330.

Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti'nin, ordusunun tümünü terhis etmesi durumunda, Müttefiklerin Ateşkes Antlaşması'nın sınırlarını aşan istemlerine direnebilecek gücü kalmayacağı görüşündeydi. Mustafa Kemal'in korktuğu gibi, Osmanlı Hükümeti'nin İngilizlerin antlaşmayı ihlalleri karşısında gerekli direnişi göstere-memesi üzerine, onlar da istemlerini artırmış ve Ateşkes Antlaşması'nı Osmanlı topraklarını ele geçirmede bir araç olarak kullanmıştı.

Osmanlı nazırlarına doğrudan emirler buyuran İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe, Meclis'teki vekillerin direnişi ya da muhalefeti olmadan yönetimini uygulamak istiyordu. Bu nedenle Calthorpe, Padişah'a Meclis'i feshetmesini emretmişti. Calthorpe, buyruklarına uymadığı takdirde

Padişah'ı tahttan indirme tehdidinde bile bulunmuştu. Bunun üzerine Padişah VI. Mehmed Vahideddin, 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusan'ı feshetti.

4 Ocak 1919'da Tevfik Paşa'nın sadrazamlığı altındaki Osmanlı Hükümeti, Meclis seçimlerini bir barış antlaşması akdedilene değin ertelediğini açıklamıştı. Ertelemenin gerçek nedeni ise, hem İstanbul Hükümeti'nin hem de İngilizlerin seçimlerde İttihatçı adayların kazanmasından duydukları korkuydu.

İşgal yıllarında Osmanlı Sadrazamları sırasıyla şunlardı: Tevfik Paşa (11 Kasım 1918-3 Mart 1919); Padişah'ın damadı Damat Ferit Paşa (4 Mart 1919-1 Ekim 1919); Ali Rıza Paşa (2 Ekim 1919-3 Mart 1920); Salih Hulusi Paşa (8 Mart-2 Nisan 1920); Damat Ferit Paşa (5 Nisan-17 Ekim 1920) ve Tevfik Paşa (21 Ekim 1920-4 Kasım 1922).

23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışına değin, İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti'ne hâkim olan Padişah Vahideddin'in damadı Mehmet Ferit Paşa'ydı. Kendisini İttihat ve Terakki'nin ortadan kaldırılmasına adanmış biri olan Damat Ferit Paşa, 4 Mart 1919'da sadrazamlığa atanmıştı. Damat Ferit, dar görüşlü ve sınırlı yeteneklere sahip bir kişiydi ve İttihat ve Terakki Partisi'nden nefret etmekteydi.⁸ Vahideddin, Mondros ateşkes görüşme-

*Son Osmanlı Sadrazamı Tevfik Paşa
(Nisan-Mayıs 1909, Kasım 1918-
Mart 1919, Ekim 1920-Kasım 1922)
(William Le Queux'un fırçasından)*

8 İttihat ve Terakki liderleri; Osmanlı Devleti'ni İttifak Güçlerinin yanında Birinci Dünya Savaşı'na sokmak, ekonomiyi çökertmek, savaştan maddî kazanç sağlamak ve yolsuzluk yapmakla suçlanıyordu.

lerine Damat Ferit'i baş temsilci olarak atamak istemiş; ancak, İttihatçılar bunu reddetmişler ve Damat Ferit'in yerine Rauf Bey'in atanmasını sağlayarak, Ferit Paşa'nın giderek yalnızlık içine itilmesine ve İttihatçılara daha büyük bir nefret duymasına neden olmuşlardı.

Damat Ferit'in iktidar dönemi felaket olarak nitelendirilebilirdi, çünkü kendisinin yönetim konusunda hiçbir deneyimi ve İmparatorluğun birçok iç sorununa ilişkin hiçbir bilgisi yoktu. Padişah'a ve onun politikalarına karşı büyük bir muhalefetin olduğu bir zamanda Damat Ferit, Padişah'a hep sadık kalmış ve onun isteklerini koşulsuz yerine getirmeye hazır olmuştı. Hem Padişah hem de Damat Ferit, İttihatçılardan nefret etmekte ve Saltanat'ı, İngiltere ile tam bir işbirliğinde bulunarak kurtarmayı hedeflemekteydi.

Damat Ferit Paşa, İngiltere'ye her devletten çok güven duymakta ve İngilizleri iyi dostları olarak görmekteydi. Damat Ferit, Amiral Calthorpe'a şöyle bir plan sunmuştu: Ermenistan bağımsız, Arap eyaletleri de özerk olacak; Anadolu, İstanbul, Trakya ve Boğazlar Halife-Sultan'ın egemenliği altında olacak; ancak, tüm bu topraklar 15 yıllık süreyle İngiltere tarafından işgal edilecekti.⁹ Bir Osmanlı Sadrazamı, düşmanı olan bir devlete ülkesini işgal etmesini önermekteydi. Buradan tarihimizi saptıran yerli ve yabancı tarihçilere şöyle seslenmek istiyorum: Vahideddin ile Damat Ferit'i hâlâ "vatan haini" olarak nitelendirmede diretirken, hiç mi utanç duymuyorsunuz?..

Damat Ferit'in iktidarını destekleyenler yalnızca Padişah ile işgalci güçlerdi. Damat Ferit, İngilizlerin güdümündeki Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmelerine karşın, İngilizlerle işbirliğini sürdürmüş ve Türk ulusal hareketine karşı muhalefeti güçlendirmişti.

Padişah VI. Mehmed Vahideddin de, Müttefiklere yaranmaya çalışıyor ve İngilizlerle yeniden ilişki kurmaya çalışıyordu. Vahideddin, Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması, İttihat ve Terakki'nin ortadan kaldırılması, savaş suçluları ile Ermenilerin öldürülmesinden sorumlu tutulanların tutuklanıp yargı-

*Sadrazam Damat Ferit Paşa
(Mart 1919-Ekim 1919,
Nisan-Ekim 1920)*

⁹ Shaw, *From Empire to Republic*, c.1, s.158.

lanması gibi bir dizi önlem almıştı. Ancak, VI. Mehmed ile Damat Ferit Paşa'nın izlediği saltanat otoritesini yeniden kurma ve her çeşit muhalefeti, özellikle de İttihat ve Terakki'yi bastırma politikası başarısız olmuştu.

5. Ve Mustafa Kemal

İşte, Anadolu topraklarını işgal etmiş olan güçlere karşı Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı başlatan ve zaferle sonuçlandıran Mustafa Kemal'in karşı karşıya bulunduğu tablo buydu! Bir zamanlar Avrupalıları titreten Osmanlı; kötü yönetimi, kendini yenileyememesi, Batı'nın Aydınlanma Devrimi'ni gerçekleştirememiş ve çağdaşlık yolunda ilerleyememiş olması nedenleriyle, Avrupalılar karşısında boynu bükük bir duruma düşmüştü. Bu durumu ancak Mustafa Kemal gibi olağanüstü niteliklere sahip bir lider değiştirebilirdi! Ve gerçekten Mustafa Kemal, Avrupalılara yeniden Türk'ün yenilmez olduğunu kanıtlamış ve yaptıklarıyla onlara parmak ısırtmıştı!

Mustafa Kemal ve birçok yüksek rütbeli subay, ülkeyi işgal eden yabancı devletlerin ordularına karşı uzun sürecek çetin bir mücadelenin hazırlıkları içerisindeydi. Bu mücadeleyi başlatanların Müttefiklerin ateşkes koşullarına uymaya hiç niyetleri yoktu. Mustafa Kemal ile arkadaşları, Padişah'ın izlediği uzlaşma politikasının kesinlikle karşısındaydı. Bu nedenle, İtilaf Devletlerinin **orduyu** terhis emri ertelenmiş, gizli silah ve teçhizat yığınakları yapılmış ve özellikle Rum ile Ermeni çetelerce tehdit edilen bölgelerde yerel direniş hareketleri oluşturulmuştu.

Ne mutlu bizlere ki, Mustafa Kemal Atatürk gibi bir lidere sahip olmuşuz ve O'nun açmış olduğu çağdaş uygarlık yolunda azimle ve sabırla yürümekteyiz!

Ülkemizi yönetmekte olan bazı hükümetler, "gaflet, dalâlet ve hatta hıyanet" içinde olabilirler; ancak, şunu çok iyi bilmelidirler ki, Atatürk'ümüzün açtığı aydınlanma yolunda ilerleyen bizler, O'nun bizlere sunmuş olduğu aydınlığı hiçbir zaman yeniden karanlığa döndürtmeyeceğiz ve buna yeltenenlerin karşısına yıkılmaz bir duvar gibi çıkacağız!!!

*Son Osmanlı Padişahı
VI. Mehmed Vahideddin
(4 Temmuz 1918-1 Kasım 1922)*

*Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk
(1881-1938)*

XIV. OSMANLI'NIN SONU

1. Londra Konferansı (12 Şubat-10 Nisan 1920) ve San Remo Konferansı (19-26 Nisan 1920)

Londra Konferansı'nda İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti ile yapılacak olan barış antlaşmasında yer alması öngörülen bütün başlıkları ele almıştı. İstanbul, Boğazlar, Osmanlı Devleti'nin malî denetimi, kapitülasyonlar, Osmanlı Devleti'ndeki nüfuz alanları, askeri koşullar ile azınlıklar konferansta ele alınan ve tartışılan başlıca konulardı.¹

San Remo Konferansı'nda da, Osmanlı Devleti'nin Arap vilayetleri İtilaf Devletleri arasında paylaştırılmıştı. Suriye ile Lübnan Fransa'nın mandası;² Filistin, Ürdün ile Irak da İngiltere'nin mandası altına konulmaktaydı.³ Manda rejimleri geçici nitelikteydi ve bu rejimler süresince yerel halklar, tam bağımsızlıklarını kazanabilmek amacıyla eğitilecek ve yetiştirilecekti. Balfour Deklarasyonu, Siyonistlerin taleplerini karşılamak üzere, İngiltere'nin Filistin mandası çerçevesinde ele alınmıştı. Öte yandan Fransa'nın, Musul'daki petrol yataklarındaki payı onaylanmış ve Avrupa'ya petrolünü sevk edebilmek

1 Londra Konferansı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, çev. Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, Mart 1996, s.183-198.

2 Suriye ile bir Osmanlı vilayeti olan Beyrut'un kuzey kısımlarını kapsayan "Büyük Lübnan", 1920 yılında Fransa'nın mandası altına konulmuştu.

3 1921 yılında İngilizler, Musul eyaletini, diğer iki Osmanlı eyaleti olan Bağdat ve Basra'yla birleştirerek, kendi mandaları altına koymuştu. Bu üç eyalet daha sonra Irak Devleti'ni oluşturmaktaydı. İngilizler, Ürdün Nehri'nin her iki kıyısını, yani "Kutsal Toprakları" da denetimleri altına almıştı. 1922'de İngilizler, Ürdün Nehri'nin doğu kıyısında, Arabistan'dan Suudiler tarafından kovulan Haşimi ailesinin sığındığı Maverai Ürdün Krallığı'nı oluşturmuş; nehrin batı kıyısında da, sınırları daraltılmış olan Filistin Mandası'nı yönetmeyi sürdürmüştü.

amacıyla Fransa'ya, Irak ile Suriye üzerinden İskenderun'a uzanan bir petrol borusu yapma hakkı tanınmıştı.

San Remo Konferansı ayrıca, Doğu Trakya ile Aydın vilayetinin Yunanlılar tarafından işgaline yetki vermişti.

2. Sevr Barış Antlaşması (10 Ağustos 1920)

İtilaf Devletleri, Osmanlı Barış Antlaşması'na 24 Nisan 1920'de San Remo'da son şeklini vermişti. Tevfik Paşa başkanlığındaki bir Osmanlı heyeti, 11 Mayıs'ta Paris'e giderek antlaşma taslağını teslim aldı. Bu antlaşma taslağının başlıca maddeleri şöyleydi:

1) Osmanlı'nın Arap vilayetleri, San Remo Konferansı'nda kararlaştırıldığı üzere Osmanlı Devleti'nden ayrılacaktı.

2) Yunanistan'a, Bulgaristan'dan almış olduğu Batı Trakya'ya ek olarak, Edirne dahil olmak üzere Çatalca hattına değin Doğu Trakya veriliyor; İzmir-Manisa-Ayvalık bölgesinin de 5 yıl sonunda Yunanistan'a katılması için önlemler alınıyordu.

3) Ege Adaları doğrudan doğruya Yunanistan'a veriliyordu.

4) Rodos dahil On İki Ada İtalya'ya bırakılıyordu.

5) Ermenistan, bağımsız bir devlet olarak tanınıyor, bu devletin Türkiye ile sınırlarının saptanması ABD Başkanı Wilson'un hakemliğine bırakılıyordu. Wilson, daha sonra sınırları genişçe saptamış; Tirebolu, Gümüşhane, Erzincan, Muş, Bitlis ile bu yerlerin doğusu "Ermenistan" sayılmıştı.

6) Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin Ermenistan dışında kalan yerlerinde özerk bir Kürdistan kurulacak, bu devlet isterse bir yıl içinde bağımsız olabilecekti.

7) Boğazlar ile Marmara'dan gemilerin geçişi, Boğazlar Komisyonu adındaki Osmanlı Devleti'nin üye olmadığı tüzel kişiliğe sahip uluslararası bir kuruluşun yönetimi altında olacaktı. Söz konusu kuruluşun merkezi İstanbul olacak ve bu kuruluşun bayrağı ile polis güçleri bulunacaktı. Osmanlı toprakları sayılan Çanakkale, Edremit Körfezi, Bandırma, Mudanya, Gemlik, İzmit, İstanbul, Çatalca ile Karacaköy'ün dahil olduğu yerler askersizleştirilecekti. İstanbul, ismen Osmanlı denetimi altında kalacaktı.

8) Antalya-Silifke-Niğde-Aksaray-Akşehir-Afyon-Balıkesir-Aydın-Muğla İtalyan nüfuz bölgesi oluyordu.

9) Mardin-Urfa-Antep-Ceyhan Fransız mandası altındaki Suriye'ye bırakılıyordu. Mersin-Adana-Maraş-Diyarbakir-Silvan-Elazığ-Arapkir-Sivas-Tokat ise Fransız nüfuz bölgesi oluyordu.

10) Saray muhafızları ve jandarma dahil Osmanlı silahlı kuvvetlerinin asker sayısı en fazla 50.000 olabilecekti. Osmanlı askerleri, yabancı subayların buyruklarına tabi tutulacaktı.

11) Osmanlı Ordusu'nun silahları ile donanması sınırlandırılacaktı.

12) Kapitülasyonlar geri gelecekti.

13) Fransız, İngiliz ve İtalyan temsilcilerinden bir Maliye Komisyonu oluşturulacaktı. Osmanlı bütçesi komisyonun istediği gibi yapılacaktı; ülkenin maliyesi komisyonun denetiminde olacak; komisyon sürümdeki para miktarını denetleyecek ve komisyonun kabul etmediği borçlanmalar yapılmayacaktı.

14) Varlığını sürdürebilen Osmanlı Devleti, yabancı güçlerin malî ve askerî denetimi altında olacaktı.

15) Osmanlılar, geriye kalan gayrimüslim azınlıklara geniş çaplı ödünler verme yükümlülüğünde olacaktı.

16) İtilaf Devletleri, gerektiğinde istedikleri noktaları işgal edebilecekti. İşte, Sevr Antlaşması'nın en can alıcı maddesi buydu, çünkü İtilaf Devletleri, ileride bu maddeye dayanarak, henüz ellerine geçirememiş oldukları Osmanlı topraklarına da sahip olma olanağına kavuşmaktaydı.

Osmanlı Devleti'yle yapılacak olan barış antlaşmasının maddeleri Padişah'ın temsilcilerine Haziran 1920'nin ikinci haftasında sunulmuştu. Osmanlı Devleti, Arap topraklarının kaybedilmesini kabullenmişti; ancak, önerilen Avrupa'daki sınır Osmanlı yetkililerini büyük şaşkınlığa uğrattı. Yunan sınırı doğuya doğru uzatılarak, Edirne'yi ve Çatalca'ya değin Trakya'nın tümünü içine almakta idi. Böylece, İstanbul'un Avrupa'da ancak 25 millik bir toprağı kalmaktaydı. Yunanistan, Ege'de 8 adaya sahip olacak; İzmir, 5 yıl süreyle ismen Osmanlı hükümrânlığı altında kalmakla birlikte Yunan denetimi altında tutulacaktı. 5 yıldan sonra İzmir'in Türk ya da Yunan yönetiminde kalmasını belirlemek üzere, bir plebisit yapılacaktı. Rodos ve 12 Ada İtalya'ya verilecekti. Karadeniz'e çıkışı olacak bağımsız bir Ermeni Devleti, Rusya'nın Ermeni eyaletleriyle birlikte tartışmalı 6 vilayetin çoğunu içine alacak, bu devletin sınırları hakemlik sonucunda saptanacak ve Erzurum kalesiyle Trabzon limanı da Ermenilere verilecekti. Antlaşma ayrıca, Fırat'ın doğusunda özerk bir Kürdistan'ın kurulmasını öngörmekteydi; Kürtler, 12 ay sonra bağımsızlıklarına kavuşma hakkına sahip olabilecekti. Boğazlar askersizleştirilecek ve uluslararası bir komisyonun denetimi altına konulacaktı. Osmanlı Ordusu 50.000 askerle sınırlı olacak ve donanma ancak kıyı savunma gemilerine sahip olabilecekti. Kapitülasyonlar yeniden yürürlüğe konacak; İngiltere, Fransa ve İtalya, ortaklaşa Osmanlı devlet bütçesini ve kamusal borçlarını denetleyecekti.

Padişah Vahideddin'in bile bu antlaşmayı imzalamakta duraksaması üzerine İtilaf Devletleri, Yunanlıları harekete geçirmişti. 22 Haziran 1920'de Yunan ordusu Batı Anadolu'nun büyük bir bölümünü işgal etti. Yunanlılar,

8 Temmuz'da Bursa'yı, 29 Ağustos'da da Uşak'ı aldılar. Yalova-Bursa-Uşak-Buldan, Yunanlıların yeni işgal bölgesinin içine alınmaktaydı. Yunanlılar, 20 Temmuz'da da Doğu Trakya'yı işgal ettiler.

Bu durumda, Osmanlı Devleti'nin barış antlaşmasını kabul etmekten başka çaresi kalmıyordu. Sevr Barış Antlaşması, 10 Ağustos 1920 tarihinde Rıza Tevfik, Reşat Halis ve Hadi Paşa tarafından Paris Barış Konferansı'nda imzalanmıştı.

Sevr Barış Antlaşması, Türkler açısından bir ölüm fermanı niteliğindeydi. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti, İtilaf Devletlerinin ortak sömürgeci konumuna indirgeniyor; Türkler "yaşam bölgesi" olarak yalnızca Ankara, Kastamonu ve dolayları bırakılıyordu. Sevr Antlaşması'na göre, Osmanlı Devleti'nin Rumeli sınırı bugünkü İstanbul ilinin sınırına getiriliyordu, yani Osmanlı Avrupa'dan tamamen atılmış oluyordu.

Büyük Atatürk, Sevr Antlaşması'nı şöyle değerlendirmekteydi: "Bu muahedename (antlaşma), Türk milleti aleyhine asırlardan beri hazırlanmış ve Sevr Muahedenamesi'yle ikmal edildiği zannedilmiş, büyük bir suikastın inhidamını (yıkılışını) ifade eder bir vesikadır."⁴

Mustafa Kemal'in başkanlığı altındaki Büyük Millet Meclisi, Sadrazam dahil Sevr Antlaşması'nı imzalayanların hepsini hain olarak ilan etmişti.

3. Mustafa Kemal'in Türkiye

Mustafa Kemal'in önderliğinde Türklerin, Müttefiklerin öne sürdükleri Sevr Barış Antlaşması'nı reddetmeleri, Birinci Dünya Savaşı ertesindeki düzene karşı ilk meydan okumayı oluşturmaktaydı.

Anadolu'da Mustafa Kemal'in önderliğinde İtilaf Devletlerine karşı gerçekleştirilen Ulusal Kurtuluş Savaşı, sömürge yönetimi altındaki uluslara örnek olmuş ve Asya ile Afrika'da birçok sömürge halkı Batılı emperyalist devletlere karşı başkaldırmıştı.

Birinci Dünya Savaşı sonunda tarihin tozlu sayfalarına karışan Osmanlı İmparatorluğu, yerini Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakmakta ve yeni Türkiye, bağımsız, laik ve çağdaş devlet yapısıyla uluslararası devletler topluluğunda layık olduğu itibarlı yeri almaktaydı.

Bugün Atatürk'ün kurmuş olduğu Cumhuriyet, iç ve dış güçler tarafından yıpratılmak istenmesine karşın, Atatürk'e ve O'nun gerçekleştirdiği devrimlere yürekten inanan Türk ulusunca önümüzdeki yüzyıllarda da yaşatılacaktır! Atatürk Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırmak isteyenler ise, bir daha ortaya çıkmamak üzere tarih sahnesinden silinecektir! Buna hiç kimsenin en ufak bir kuşkusu dahi olmamalıdır!

4 Akşin, *age*, s.154.

KAYNAKÇA

1. BÖLÜM

1. AHMET CEVDET PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, 4. Cilt, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984.
2. AKŞİN, Sina, yayın yönetmeni, *Türkiye Tarihi (Osmanlı Devleti, 1600-1908)*, 3. Cilt, Cem Yayınevi, İstanbul, 1988.
3. ALBRECHT-CARRIE, Rene, *A Diplomatic History of Europe Since the Congress of Vienna*, Methuen and Co. Ltd., London, 1958.
4. ANDERSON, M.S., *The Eastern Question, 1774-1923*, Macmillan, London, 1966.
5. ARTZ, Friedrich B., *Reaction and Revolution 1814-1832*, Harper and Brothers Publishers, New York and London, 1934.
6. AUERNHEIMER, Raoul, *Metternich*, Amalthea Verlag, Wien, 1972.
7. BAILLEU, Paul, "Die Memoiren Metternichs," *Historische Zeitschrift*, Neue Folge, Bond 8, 1880.
8. BASDRABELLES, Ioannes K., *The Greek Struggle for Independence*, Inst. for Balkan Studies, Thessaloniki, 1968.
9. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 1095, Sene 1259.
10. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 1095, Ek 5.
11. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 796.
12. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 649, Ek 1.
13. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 768.
14. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 768.
15. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ, *Cevdet, Hariciye*, No. 8183.
16. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 768.
17. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ, *Cevdet, Hariciye*, No. 8240, Vesika 3.
18. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ, *Cevdet, Hariciye*, No. 8240, Vesika 4.

19. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ, *Cevdet, Hariciye*, No. 8240, Vesika 6.
20. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ, *Cevdet, Hariciye*, No. 8246, Vesika 8.
21. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 1001, Ek 8.
22. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ, *İrade Defteri-Hariciye*, No. 948.
23. BEER, Adolf, *Die orientalische Politik Österreichs seit 1774*, Prag und Leipzig, 1883.
24. BIBL, Viktor, *Der Zerfall Österreichs*, Rikola Verlag, Wien, 1922.
25. BIBL, Viktor, *Metternich, der Daemon Österreichs*, Johannes Günther Verlag, Leipzig und Wien, 1936.
26. BIBL, Viktor, *Metternich in neuer Beleuchtung*, Verlag von L.W. Seidel und Sohn, Wien, 1928.
27. BITTNER, Ludwig, "Ein neues Werk über Metternich," *Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung*, XLI, 1926.
28. BOLSOVER, G.H., "Palmerston and Metternich on the Eastern Question in 1834," *The English Historical Review*, Vol. LI, No. 201, January 1936.
29. BREYCHA-VAUTHIER, Arthur, *Maximen des Fürsten Metternich*, Verlag Styria, Graz-Wien-Köln, 1962.
30. BRINKMANN, Karl, "Metternich, der Staatsmann und der Mensch von Heinrich von Srbik," *Historische Zeitschrift*, CXXXIV, 1926.
31. BURY, J.P.T., ed., *The New Cambridge Modern History*, Vol. X, University Press, Cambridge, 1960.
32. CANNING, George, *Some Official Correspondence of George Canning*, Edward J. Stapleton, ed., Vol. 1-2, London, 1887.
33. CANNING, Stratford, *The Eastern Question*, 1878.
34. CECIL, Algernon, *Metternich, 1773-1859*, Eyre and Spottiswoode, London, 1933.
35. COLQHOUN, Archibald and COLQHOUN, Ethel, *The Whirlpool of Europe, Austria, Hungary and the Habsburgs*, London, New York, 1907.
36. CRAWLEY, C. W., *The New Cambridge Modern History*, Vol. IX, University Press, Cambridge, 1965.
37. CRAWLEY, C. W., *The Question of Greek Independence*, University Press, Cambridge, 1930.
38. CREASY, Edward S., *History of the Ottoman Turks*, Khayats, Beirut, 1968.
39. CRISTE, Oskar, *Der Wiener Kongress*, Wien, 1914.
40. DEMELITSCH, Fedor von, *Metternich und seine auswärtige Politik*, Band 1, Stuttgart, 1898.
41. ELIOT, Charles, *Turkey in Europe*, Second Edition, F. Cass, London, 1965.

42. ENGEL-JANOSI, Friedrich, "Austria and the Beginnings of the Kingdom of Greece", *Journal of Central European Affairs*, Vol. 1, 1941-1942.
43. EVANS, R.J.W., *Austria, Hungary, and the Habsburgs*, Oxford University Press, Oxford, 2006.
44. EVERSLEY, Lord and CHIROL, Valentine, *The Turkish Empire 1288-1924*, Howard Fertig, New York, 1969.
45. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c.VII, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.
46. FINDLEY, Carter Vaughn, *Ottoman Civil Officialdom-A Social History*, Princeton University Press, Princeton, 1989.
47. FISHER, H.A.L., *A History of Europe from the Beginning of the 18th. Century to 1937*, Eyre and Spottiswoode, London, 1952.
48. FOWLER, George, *Turkey or A History of the Origin, Progress and Decline of the Ottoman Empire*, London, 1854.
49. FREEMAN, Edward, *The Ottoman Power in Europe, Its Nature, Its Growth and Its Decline*, London, 1877.
50. GEISS, Imanuel, *Der lange Weg in die Katastrophe*, Piper, München, 1991.
51. GORDON, Thomas, *History of the Greek Revolution*, 2 vols., London, 1832.
52. GOTTSCHALK, Louis and LACH, Donald, *The Transformation of Modern Europe*, Chicago, 1954.
53. GRANT, A.J. and TEMPERLEY, Harold, *Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries (1789-1950)*, Sixth Edition, Longman Group Limited, London, 1952.
54. GRIEWANK, Karl, *Der Wiener Kongress und die neue Ordnung Europas 1814-1815*, Leipzig, 1954.
55. GROBAUER, F.J., *Metternich, der Kutscher Europas*, Selbstverlag, Wien, 1959.
56. GÜNTHER, Monika, *Das Verhalten Englands und Österreichs zum griechischen Aufstand in den Jahren 1821-1827*, Dis.Phil., Wien, 1957.
57. HAMMER-PURGSTALL, Josef Freiherr von, *Erinnerungen aus meinem Leben, 1774-1852*, Hölder-Pichler-Tempsky, Wien und Leipzig, 1940.
58. HAMMER-PURGSTALL, Josef Freiherr von, *Geschichte des osmanischen Reiches*, Budapest, 1827-1835.
59. HANTSCH, Hugo, *Die Geschichte Österreichs, 1648-1918*, Vol. II, Graz-Wien, 1950.
60. HASENCLEVER, Adolf, *Die orientalische Frage in den Jahren 1838-1841*, Verlag von R.F. Koehler, Leipzig, 1914.
61. HASENCLEVER, Adolf, *Geschichte Aegyptens im 19. Jahrhundert*, Verlag von Max Niemeyer, Halle, 1917.
62. HAYES, Carlton J.H., *A Political and Social History of Modern Europe*, 2 vols., New York, 1916.

63. HEIDE, John von der, *Clemens von Metternich*, Chelsea House Publishers, New York, 1988.
64. HERMAN, Arthur, *Metternich*, London, 1932.
65. HERZFELD, Hans, *Die moderne Welt 1789-1945*, Braunschweig, 1950-1952.
66. HOLLAND, E., *The European Concert and the Eastern Question*, London, 1885.
67. HUBER, Gustav, *Kriegsgefahr über Europa (1830-1832)*, Berlin, 1932.
68. HUREWITZ, J. C., *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. I, D. Van Nostrand Company, Inc., Princeton, New Jersey, 1956.
69. İNALCIK, Halil, *Turkey and Europe in History*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2006.
70. JORDAN, Karl G., *Der ägyptisch-türkische Krieg 1839*, Dis.Phil., Zürich, 1923.
71. JORGA, N., *Geschichte des osmanischen Reiches*, Fünfter Band, Gotha, 1913.
72. KANN, Robert A., "Metternich: A Reappraisal of His Impact on International Relations", *Journal of Modern History*, XXXII, 1960.
73. KARAL, Enver Ziya, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, Millî Mecmua Basımevi, İstanbul, 1938.
74. KARAL, Enver Ziya, *Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği, 1802-1806*, Kitab Basımevi, İstanbul, 1940.
75. KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1947.
76. KISSINGER, Henry A., *A World Restored*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1957.
77. KITTEL, E., "Metternichs politische Grundanschauungen", *Historische Vierteljahrschrift*, XXIV (1929).
78. KOHN, Hans, *The Habsburg Empire 1804-1918*, Princeton, New Jersey, 1961.
79. KRAUTER, Josef, *Franz Freiherr von Ottenfels, Leiter zur Politik Metternichs im griechischen Freiheitskampf 1822-1832*, Salzburg, 1913.
80. KUNERALP, Sinan, "Kostaki Musurus Paşa-Bir Osmanlı Diplomati," *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, sayı 135 (Temmuz 1970).
81. KURAN, Ercüment, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasî Faaliyetleri, 1793-1821*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1968.
82. LACHMAVER, Katharina, *Mehmed Ali und Österreich*, Dis.Phil., Wien, 1952.
83. LANE-POOLE, Stanley, *The Life of Stratford Canning*, 2 vols., Longmans Green and Co., London, 1888.
84. LAUBER, Emil, *Metternichs Kampf um die europäische Mitte*, Wien, 1939.
85. LEWIS, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, Second Edition, Oxford University Press, London, Oxford, 1968.

86. LORD KINROSS, *The Ottoman Centuries*, Morrow Quill Paperbacks, New York, 1977.
87. MACARTNEY, C.A., *The Habsburg Empire 1790-1918*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1968.
88. MALLESON, George Bruce, *Life of Prince Metternich*, London, 1888.
89. MARKERT, Werner, "Metternich und Alexander I. Die Rivalitaet der Maechte in der europaeischen Allianz," *Osteuropa und die abendlaendische Welt*, Göttingen, 1966.
90. MARRIOTT, J.A.R., *George Canning and His Times*, London, 1907.
91. MARRIOTT, J.A.R., *The Eastern Question*, Clarendon Press, Oxford, 1917.
92. MAY, Arthur, *The Age of Metternich 1814-1848*, Henry Holt and Company, New York, 1933.
93. MEDLICOTT, W.N., ed., *From Metternich to Hitler*, Routledge and Kegan Paul, London, 1963.
94. MENDELSSOHN-BARTHOLDY, "Die orientalische Politik des Fürsten Metternich", *Historische Zeitschrift*, 18. Band, München, 1867.
95. MENDELSSOHN-BARTHOLDY, *Geschichte Griechenlands*, 2 Baende, Leipzig, 1870.
96. METTERNICH, Clemens Wenzel, *Denkwürdigkeiten*, 2 Baende, Georg Müller Verlag, München, 1921.
97. METTERNICH, Richard, ed., *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*, Band 7, Wien, 1881-1884.
98. MEYER, Werner, *Vormaerz. Die Aera Metternich 1815 bis 1848*, Potsdamer Verlagsgesellschaft, Potsdam, 1948.
99. MILLER, William, *The Ottoman Empire, 1801-1913*, University Press, Cambridge, 1913.
100. MOLDEN, Ernst, ed., *Die Orientpolitik des Fürsten Metternich 1829-1833*, Hölzels Verlag, Wien, 1913.
101. MOSELY, P.E., *Russian Policy and the Opening of the Eastern Question in 1838 and 1839*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1934.
102. NICOLSON, Harold, *The Congress of Vienna*, Constable and Co. Ltd., London, 1946.
103. PAKER, Esat Cemal, *Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1952.
104. PALMER, Alan, *Metternich*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1972.
105. PHILLIPS, Walter Alison, *The Confederation of Europe, A Study of the European Alliance 1813-1823 as an Experiment in the International Organisation of Peace*, London, 1914.

106. PHILLIPS, Walter Alison, *The War of Greek Independence*, Smith, Elder and Co., London, 1897.
107. PROKESCH-OSTEN, *Aus dem Nachlasse des Grafen Prokesch-Osten; Briefwechsel mit Herrn von Gentz und Fürsten Metternich*, 2 Baende, Wien, 1881.
108. PROKESCH-OSTEN, *Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient*, 3 Baende, Stuttgart, 1836-1837.
109. PROKESCH-OSTEN, *Erinnerungen aus Aegypten und Kleinasien*, 2 Baende, Wien, 1829-1830.
110. PROKESCH-OSTEN, *Geschichte des Abfalls der Griechen vom türkischen Reiche*, 6 Baende, Akademische Druck und Verlagsanstalt, Graz, 1970.
111. PROKESCH-OSTEN, *Kleineschriften*, 7 Baende, Stuttgart, 1842-1844.
112. RADVANY, E., *Metternich's Projects for Reform in Austria*, The Hague, 1971.
113. RIEBEN, Hans, *Prinzipiengrundlage und Diplomatie in Metternichs Europapolitik, 1815-1848*, Verlag H.R. Sauerlaender und Co., Aarau, 1942.
114. RODKEY, F.S., "Suggestions during the Crisis of 1840 for a 'League' to Preserve Peace", *The American Historical Review*, Vol. XXXV, No. 2, 1930.
115. RODKEY, F.S., "The Views of Palmerston and Metternich on the Eastern Question in 1834," *The English Historical Review*, Vol. 45, 1930.
116. ROSEN, Georg, *Geschichte der Türkei von dem Siege der Reform im Jahre 1826 bis zum 1856*, Leipzig, 1866-1867.
117. RUSSELL, Bertrand, *Freedom and Organization, 1814-1914*, Allen and Unwin Ltd., London, 1952.
118. SANDER, Oral, "Arap-İsrail Savaşının Onuncu Yıldönümünde 1815 Avrupası ve Henry Kissinger," *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.XXXVIII, No. 14, Ocak-Aralık 1983.
119. SANDER, Oral, *Siyasî Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1989.
120. SAUVIGNY, G. de Bertier, *France and the European Alliance 1816-1821, The Private Correspondence between Metternich and Richelieu*, University of Notre Dame Press, 1958.
121. SAUVIGNY, G. de Bertier, *Metternich and His Times*, Darton, Longman and Todd Ltd., London, 1962.
122. SAX, Carl Ritter von, *Geschichte des Machtverfalls der Türkei*, Wien, 1908.
123. SCHENK, Hans G., *The Aftermath of the Napoleonic Wars*, New York, 1947.
124. SCHIEMANN, T., *Geschichte Russlands unter Nikolaus I*, Berlin, 1904-1919.
125. SCHROEDER, Paul W., "Austrian Policy at the Congresses of Troppau and Laibach", *Journal of Central European Affairs*, Vol. XXII, No. 2, July 1962.

126. SCHROEDER, Paul W., *Metternich's Diplomacy at its Zenith, 1820-1823*, University of Texas Press, Austin, 1962.
127. SCHUTZ, Eberhard, *Die europäische Allianzpolitik Alexanders I und der griechische Unabhaengigkeitskampf 1820-1830*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1975.
128. SCHWARZ, Henry F., ed., *Metternich, the Coachman of Europe*, D.C. Heath and Company, Boston, 1962.
129. SHAW, Stanford J., *Between Old and New*, Harvard University Press, Cambridge, 1971.
130. SHAW, Stanford J. and SHAW, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol. II, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.
131. SKED, Alan, ed., *Europe's Balance of Power, 1815-1848*, The Macmillan Press Ltd., London, 1979.
132. SKED, Alan, *The Decline and Fall of the Habsburg Empire 1815-1918*, Longman Group Ltd., London and New York, 1989.
133. SRBIK, Heinrich Ritter von, "Der Ideengehalt des Metternichschen Systems", *Historische Zeitschrift*, CXXXI, 1925.
134. SRBIK, Heinrich Ritter von, "Metternichs Plan der Neuordnung Europas 1814/15", *Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung*, XL. Band, Verlag von L.W. Seidel und Sohn, Wien, 1925.
135. SRBIK, Heinrich Ritter von, *Metternich*, 3 Bände, Verlag F. Bruckmann, München, 1925.
136. STAPLETON, Augustus Granville, *Intervention and Non-Intervention*, John Murray, London, 1866.
137. STERN, Alfred, *Geschichte Europas*, 4 Bände, Stuttgart, 1905.
138. STRAUSS, H.A., *The Attitude of the Congress of Vienna Towards Nationalism*, New York, 1949.
139. STRUPP, Karl, *Ausgewählte diplomatische Aktenstücke zur orientalischen Frage*, Gotha, 1916.
140. TAYLOR, A.J.P., *The Habsburg Monarchy 1815-1918*, Macmillan and Co. Limited, London, 1942.
141. TAYLOR, A.J.P., *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, London, 1961.
142. TEMPERLEY, Harold W., *England and the Near East: The Crimea*, Cass, 1964.
143. TEMPERLEY, Harold W., *The Foreign Policy of Canning 1822-1827*, Frank Cass and Co. Ltd., London, 1966.
144. *The Congress of Vienna and Europe*, Pergamon Press, Oxford and London, 1964.

145. THOMSON, David, *Europe Since Napoleon*, Longmans Green and Company, London, New York, 1957.
146. TRITSCH, Walther, *Metternich und sein Monarch*, Holle Verlag, Darmstadt, 1952.
147. TUNCER, Hüner, "19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri," *Doğu Batı*, Yıl 4, sayı 14, Şubat, Mart, Nisan 2001.
148. TUNCER, Hüner, *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000.
149. TUNCER, Hüner, *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)*, Genişletilmiş 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ocak 2013.
150. TUNCER, Hüner, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 2010.
151. UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, yayımlayan Bekir Sıtkı Baykal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1968.
152. VELTZE, Alois, *Die Politik Metternichs*, U. Edlingers Verlag, Wien und Leipzig, 1911.
153. VIERECK, Peter, *Conservatism Revisited*, Charles Scribner's Sons, New York, 1949.
154. WALKER, Mack, ed., *Metternich's Europe*, Harper and Row Publishers, New York, Evanston, London, 1968.
155. WANDRUSZKA, Adam, "Der Kutscher Europas. Fürst Metternich im Urteil der Historiker von Heute", *Wort und Wahrheit*, Vol. XIV, 1959.
156. WEBSTER, Charles K., *Palmerston, Metternich and the European System 1830-1841*, Haskell House Publishers Ltd., New York, 1975.
157. WEBSTER, Charles K., *The Congress of Vienna, 1814-1815*, G. Bell and Sons Ltd., London, 1950.
158. WEBSTER, Charles K., *The Foreign Policy of Castlereagh, 1815-1822*, G. Bell and Sons Ltd., London, 1925.
159. WEBSTER, Charles K., *The Foreign Policy of Palmerston, 1830-1841*, 2 vols., G. Bell and Sons Ltd., London, 1951.
160. WOODHOUSE, C.M., *Modern Greece: A Short History*, London, 1977.
161. WOODHOUSE, C.M., *The Philhellenes*, London, 1969.
162. WOODRUFF, William, *The Struggle for World Power, 1500-1980*, The Macmillan Press, Ltd., London, 1981.
163. WOODWARD, E.L., *Three Studies in European Conservatism*, Frank Cass and Co. Ltd., London, 1963.
164. WOODWARD, E.L., *War and Peace in Europe 1815-1870*, Constable and Co. Ltd., London, 1931.

165. YORGA, N., *Büyük Osmanlı Tarihi*, 9. Cilt, çev. B. Sıtkı Baykal, Gündoğdu Matbaası, İstanbul, 1992.
166. ZINKEISEN, Johann W., *Geschichte des osmanischen Reiches*, Hamburg-Gotha, 1840-1863.

2. BÖLÜM

1. AKŞİN, Sina, yayın yönetmeni, *Türkiye Tarihi, 3 (Osmanlı Devleti, 1600-1908)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1988.
2. ALBRECHT-CARRIE, René, *A Diplomatic History of Europe Since the Congress of Vienna*, Methuen and Co. Ltd., London, 1958.
3. ANDERSON, M.S., *The Ascendancy of Europe: Aspects of European History 1815-1914*, Rowman and Littlefield, New Jersey, 1972..
4. ANDERSON, M.S., *The Eastern Question 1774-1923*, Macmillan, London, 1966.
5. ANDERSON, M.S., *The Great Powers and the Near East 1774-1923*, Edward Arnold Publishers, London, 1970.
6. BALTALI, Kemal, "1875 Hersek Ayaklanmasının Uluslararası Bir Nitelik Kazanması," *Bellelen*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 51.199.1987.
7. BAUMGART, Winfried, *The Crimean War 1853-1856*, Arnold, London, 1999.
8. BAUMGART, W., *The Peace of Paris, 1856: Studies in War, Diplomacy and Peacemaking*, Santa Barbara, Calif., 1981.
9. BESSARABIA, H.M. Stationery Office, London, 1920.
10. BEYRAU, Dietrich, *Russische Orientpolitik und die Entstehung des deutschen Kaiserreiches 1866-1870/71*, Wiesbaden, 1974.
11. BRIDGE, F.R. and BULLEN, R., *The Great Powers and the European States System, 1815-1914*, London, 1980.
12. CRANKSHAW, Edward, *Bismarck*, The Viking Press, New York, 1981.
13. CREASY, Edward S., *History of the Ottoman Turks*, Khayats, Beirut, 1968.
14. CUNNINGHAM, Allan, *Eastern Question in the Nineteenth Century*, Vol. 2, Frank Cass, London, 1993.
15. DAVISON, Roderic H., *Osmanlı'da Batı Tesiri*, çev. Mehmet Burak, İletişim Yayınları, Adana, 1997.
16. ELIOT, Sir Charles, *Turkey in Europe*, Second Edition, F. Cass, London, 1965.
17. FINDLEY, Carter Vaughn, *Ottoman Civil Officialdom-A Social History*, Princeton University Press, Princeton, 1989.
18. FISHER, H.A.L., *A History of Europe from the Beginning of the 18th. Century to 1937*, Eyre and Spottiswoode, London, 1943.

19. FREEMAN, Edward, *The Ottoman Power in Europe, Its Nature, Its Growth and Its Decline*, Macmillan, London, 1877.
20. GEISS, Imanuel, *Der lange Weg in die Katastrophe*, Piper, München, 1991.
21. GOLDSTEIN, Erik, *Wars and Peace Treaties 1816-1991*, Routledge, London and New York, 1992.
22. GOTTSCHALK, Louis and LACH, Donald, *The Transformation of Modern Europe*, Chicago, 1954.
23. GRANT, A.J. and TEMPERLEY, Harold, *Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries (1789-1950)*, Sixth Edition, Longmans, Green and Co., London, 1977.
24. GROTHUSEN, Klaus-Detlev, "Die orientalische Frage als Problem der europäischen Geschichte-Gedanken zum 100. Jahrestag des Berliner Kongresses," *Südosteuropa Mitteilungen*, Vierteljahresschrift der Südosteuropa-Gesellschaft; München, 18.4.1978.
25. HARRIS, David, *A Diplomatic History of the Balkan Crisis of 1875-1878*, Archon Books, Hamden, 1936.
26. HAYES, Carlton J.H., *A Political and Social History of Modern Europe*, 2 vols., New York, 1916.
27. HEARDER, H., *Europe in the Nineteenth Century 1830-1880*, Second Edition, Longman, London and New York, 1988.
28. HENDERSON, G.B., *Crimean War, Diplomacy and Other Historical Essays*, Glasgow, 1947.
29. HERZFELD, Hans, *Die moderne Welt 1789-1945*, Braunschweig, 1950-1952.
30. JELAVICH, Barbara, *History of the Balkans*, Vol. 2, 20th. Century, Cambridge, 1983.
31. JELAVICH, Barbara, *Russia's Balkan Entanglements, 1806-1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
32. KANN, Robert A., "Der russisch-türkische Krieg und die Interessen der Grossmächte in westlicher Sicht," *Balkanica*, 9, 1978.
33. KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, VI. Cilt, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
34. KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, VII. Cilt, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
35. KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, VIII. Cilt, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.
36. KARPAT, Kemal, "The Transformation of the Ottoman State, 1789-1908," *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 3, No. 3 (July 1972).
37. KAYNAR, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.

38. KENT, Marian, ed., *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Second Edition, Frank Cass, London, 1995.
39. KOHN, Hans, *Geschichte der nationalen Bewegung im Orient*, K. Vowinckel, Berlin-Grunewald, 1928.
40. KOS, F.J., *Die Politik Österreich-Ungarns während der Orientkrise 1874/75-1879*, Köln-Wien, 1984.
41. KOSEV, K., "Die russische Politik hinsichtlich der Orientfrage nach dem Krimkrieg und die Sache der bulgarischen Befreiung," *Études Historiques (Sofia)*, 7, 1975.
42. LANE-POOLE, Stanley, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, çev. Can Yücel, Yurt Yayınevi, Ankara, 1988.
43. LITTLEFIELD, Henry W., *History of Europe since 1815*, Nineteenth Edition, Barnes and Noble Inc., New York, 1957.
44. LORD KINROSS, *The Ottoman Centuries*, Morrow Quill Paperbacks, New York, 1977.
45. LOUBERE, Leo, *Nineteenth-Century Europe*, Prentice Hall, New Jersey, 1994.
46. MACCOLL, Malcolm, *The Eastern Question: Its Facts and Fallacies*, Longmans, Green and Co., London, 1877.
47. MACDONALD, John, *Turkey and the Eastern Question*, Ballantyne, Hanson and Co., London, 1912.
48. MACFIE, A.L., *The Eastern Question, 1774-1923*, Longmans, London, 1996.
49. MANTRAN, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, çev. Server Tanilli, Adam Yayınları, İstanbul, 2001.
50. MARRIOTT, J.A.R., *A History of the Eastern Question from the Advent of the Ottomans to the Outbreak of the European War, A Study in European Diplomacy*, London, 1917.
51. MARRIOTT, J.A.R., *The Eastern Question*, Fourth Edition, Clarendon Press, Oxford, 1969.
52. MATTHEW, H.C.G., *Gladstone, 1809-1898*, Clarendon Press, Oxford, 1997.
53. MEDLICOTT, W.N., *The Congress of Berlin and After: A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement, 1878-1880*, Frank Cass, Edinburg, 1963.
54. MILLER, William, *The Ottoman Empire and Its Successors, 1801-1927*, Third Edition, Frank Cass and Co., London, 1966.
55. MILLMAN, Richard, *Britain and the Eastern Question, 1875-1878*, Clarendon Press, Oxford, 1979.
56. MOSSE, Werner Eugen, *The Rise and Fall of the Crimean System, 1855-71: The Story of a Peace Settlement*, Macmillan, London, 1963.

57. PALMER, Alan, *Twilight of the Habsburgs*, Grove Press, New York, 1994.
58. QUATAERT, Donald, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
59. RAMBERG, *Geschichte der orientalischen Angelegenheiten im Zeitraume zwischen den Pariser und den Berliner Frieden*, Sammlung Oncken, Berlin, 1892.
60. RICH, Norman, *Great Power Diplomacy, 1814-1914*, McGraw-Hill, New York, 1992.
61. RICH, Norman, *Why The Crimean War?: A Cautionary Tale*, McGraw-Hill, New York, 1991.
62. RICHARDSON, James L., *Crisis Diplomacy: The Great Powers since the Mid-Nineteenth Century*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
63. RUSSELL, Bertrand, *Freedom and Organization, 1814-1914*, Allen and Unwin Ltd., London, 1952.
64. SAAB, Ann Pottinger, *The Origins of the Crimean Alliance*, University Press of Virginia, Charlottesville, 1977.
65. SANDER, Oral, *Siyasî Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1989.
66. SANTORE, John, ed., *Modern European History, 1789-Present*, Third Edition, Markus Wiener Publishing, Inc., New York, 1990.
67. SAUVIGNY, G. de Bertier, *Metternich and His Times*, Darton, Longman and Todd Ltd., London, 1962.
68. SAX, Carl Ritter von, *Geschichte des Machtverfalls der Türkei*, Wien 1908.
69. SCHROEDER, Paul, *Austria, Great Britain and the Crimean War: the Destruction of the European Concert*, Cornell University Press, Ithaca (N.Y.), 1972.
70. SETON-WATSON, R.W., *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question*, F. Cass, New York, 1971.
71. SHAW, Stanford J. and SHAW, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol. II, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.
72. SOUTHGATE, George W., *A Text Book of Modern European History 1789-1945*, J.M. Dent and Sons Ltd., London, 1947.
73. STAVRIANOS, L.S., *The Ottoman Empire: Was It the Sick Man of Europe?*, Rinehart, New York, 1959.
74. STERN Alfred, *Geschichte Europas*, 4 baende, Stuttgart, 1905.
75. STOJANOVICH, Mihailo D., *The Great Powers and the Balkans 1875-1878*, Cambridge University Press, Cambridge, 1939.
76. STRUPP, Karl, *Ausgewaehlte diplomatische Aktenstücke zur orientalischen Frage*, Gotha, 1916.

77. SWALLOW, Charles, *The Sick Man of Europe; from Ottoman Empire to Turkish Republic, 1789-1923*, E. Benn, London, 1973.
78. ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat Devri Tarihi*, İstanbul, 1945.
79. ŞENTÜRK, M. Hüdai, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.
80. TAYLOR, A.J.P., *Bismarck*, Hamish Hamilton, London, 1978.
81. TAYLOR, A.J.P., *Revolutions and Revolutionaries*, Oxford University Press, Oxford, 1981.
82. TAYLOR, A.J.P., *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, London, 1961.
83. THOMSON David, *Europe Since Napoléon*, Longmans, London, 1957.
84. TUNCER, Hadiye ve TUNCER, Hüner, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, İkinci Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1998.
85. TUNCER, Hüner, *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000.
86. TUNCER, Hüner, *Kırım, Savaş ve Diplomasi (1853-1856)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, Eylül 2015.
87. TUNCER, Hüner, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008.
88. TUNCER, Hüner, *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler (1815-1878)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 2009.
89. VILLARI, Luigi, ed., *The Balkan Question*, John Murray, London, 1905.
90. WEBSTER, Charles K., *The Foreign Policy of Palmerston, 1830-1841*, 2 vols., G.Bell and Sons Ltd., London, 1951.
91. WOOD, Anthony, *Europe 1815-1960*, Second Edition, Longman Group Limited, London, 1984.
92. WOODRUFF, William, *The Struggle for World Power, 1500-1980*, The Macmillan Press, Ltd., London, 1981.
93. WOODWARD, Sir Llewellyn, *Prelude to Modern Europe 1815-1914*, Methuen and Co. Ltd., London, 1972.
94. YORGA, N., *Büyük Osmanlı Tarihi*, 9. Cilt, çev. B. Sıtkı Baykal, Gündoğdu Matbaası, İstanbul, 1992.
95. ZINKEISEN, Johann W., *Geschichte des osmanischen Reiches*, Hamburg-Gotha, 1840-1863.

3. BÖLÜM

1. ADIYEKE, Ayşe Nükhet, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
2. AFETİNAN, A., *Türkiye Cumhuriyeti ve TürkDevrimi*, TürkTarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
3. AHMAD, Feroz, *The Young Turks*, Oxford University Press, Oxford, 1969.
4. AKSOY, A. Şerif, *İttihat ve Terakki*, Nokta Kitap, İstanbul, 2008.
5. AKŞİN, Sina, *31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994.
6. AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 3. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001.
7. AKŞİN, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Şubat 2008.
8. AKŞİN, Sina, *Türkiye Tarihi, 3 (Osmanlı Devleti, 1600-1908)*, Cem Yaynevi, İstanbul, 1988.
9. ALBRECHT-CARRIE, René, *A Diplomatic History of Europe Since the Congress of Vienna*, Methuen and Co. Ltd., London, 1958.
10. ANDERSON, M.S., *The Ascendancy of Europe: Aspects of European History 1815-1914*, Rowman and Littlefield, New Jersey, 1972.
11. ANDERSON, M.S., *The Eastern Question 1774-1923*, St. Martin's Press, New York, 1966.
12. ANDERSON, M.S., *The Great Powers and the Near East 1774-1923*, Edward Arnold Publishers, London, 1970.
13. ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.
14. BAYKAL, Bekir Sıtkı, *Bismark'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu Taksim Fikri*, Ayırbasım, Ankara, 1943.
15. BEALES, Derek, *From Castlereagh to Gladstone 1815-1885*, W.W. Norton and Company, New York, London, 1969.
16. BEAZLEY, Sir Raymond, *The Road to Ruin in Europe 1890-1914*, J.M. Dent and Sons Ltd., London, 1932.
17. BIAGINI, Eugenio F., *Gladstone*, Macmillan Press Ltd., London, 2000.
18. CRANKSHAW, Edward, *Bismarck*, The Viking Press, New York, 1981.
19. CREASY, Edward S., *History of the Ottoman Turks*, Khayats, Beirut, 1968.
20. CUNNINGHAM, Allan, *Eastern Question in the Nineteenth Century*, Vol. 2, Frank Cass, London, 1993.
21. DAKIN, Douglas, "The Diplomacy of the Great Powers and the Balkan States, 1908-1914," *Balkan Studies*, Vol. 3, No. 2, 1962.

22. DAKIN, Douglas, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, Museum of the Macedonian Struggle Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1993.
23. DAVID, Wade Dewood, *European Diplomacy in the Near Eastern Question 1906-1909*, The University of Illinois Press, Urbana, 1940.
24. DAVISON, Roderic H., *Osmanlı'da Batı Tesiri*, çev. Mehmet Burak, İletişim Yayınları, Adana, 1997.
25. DICKINSON, G. Lowes, *The International Anarchy, 1904-1914*, George Allen and Unwin Ltd., London, 1926.
26. ELIOT, Sir Charles, *Turkey in Europe*, Second Edition, F. Cass, London, 1965.
27. FAROQHI, Suraiya, *The Ottoman Empire and the World Around It*, I.B. Tauris, London, 2004.
28. FISHER, H.A.L., *A History of Europe from the Beginning of the 18th. Century to 1937*, Eyre and Spottiswoode, London, 1943.
29. GALLAGHER, Tom, *Outcast Europe: The Balkans, 1789-1989: From the Ottomans to Milosevic*, Routledge, London, 2005.
30. GOFFMAN, Daniel, *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
31. GOOCH, G.P., *Recent Revelations of European Diplomacy*, Fourth Edition, Longmans, Green and Co., London, New York, 1940.
32. GRANT, A.J. and TEMPERLEY, Harold, *Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries (1789-1950)*, Sixth Edition, Longmans, Green and Co., London, 1977.
33. GRENVILLE, J.A.S., *Lord Salisbury and Foreign Policy, the Close of the Nineteenth Century*, The Athlone Press, University of London, London, 1970.
34. HACISALİHOĞLU, Mehmet, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
35. HAMMANN, Otto, *The World Policy of Germany 1890-1912*, Alfred A. Knopf, New York, 1927.
36. HAMZA, Yusuf, "II. Abdülhamid ve Makedonya Meselesi (1876-1909)," *Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümünde Sultan II. Abdülhamid Dönemi Paneli (II)*, Bilge Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2000.
37. HERZFELD, Hans, *Die moderne Welt 1789-1945*, Braunschweig, 1950-1952.
38. HOWARD, Harry N., "The Balkan Wars in Perspective: Their Significance for Turkey," *Balkan Studies*, Vol. 3, No. 2, 1962.
39. İĞDEMİR, Uluğ, *Atatürk'ün Yaşamı*, I. Cilt (1881-1918), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
40. İNALCIK, Halil, *Turkey and Europe in History*, Eren Yayınları, İstanbul, 2006.

41. İRTEM, Süleyman Kâni, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi*, yayına hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 1999.
42. JELAVICH, Barbara, *History of the Balkans*, Vol. 2, 20th. Century, Cambridge, 1983.
43. JELAVICH, Barbara, *Russia's Balkan Entanglements, 1806-1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
44. JELAVICH, Charles, *Tsarist Russia and Balkan Nationalism, Russian Influence in the Internal Affairs of Bulgaria and Serbia, 1879-1886*, Greenwood Press, Inc., USA, 1978.
45. KARABEKİR, Kâzım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Türdav Ofset Tesisleri, İstanbul, 1982.
46. KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, VIII. Cilt, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.
47. KARPAT, Kemal, "The Transformation of the Ottoman State, 1789-1908, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 3, No. 3, July 1972.
48. KENT, Marian, ed., *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Second Edition, Frank Cass, London, 1995.
49. KOHN, Hans, *Geschichte der nationalen Bewegung im Orient*, K. Vowinckel, Berlin-Grünwald, 1928.
50. KOLOĞLU, Orhan, *Avrupa'nın Kışkacında Abdülhamit*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
51. KOSEV, K., "Die russische Politik hinsichtlich der Orientfrage nach dem Krimkrieg und die Sache der bulgarischen Befreiung," *Études Historiques (Sofia)*, 7, 1975.
52. KÜÇÜK, Cevdet, "II. Abdülhamit'in Dış Politikası," *Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümünde Sultan II. Abdülhamid Dönemi Paneli (II)*, Bilge Yayıncılık, İstanbul, Kasım 2000.
53. LORD KINROSS, *The Ottoman Centuries*, Morrow Quill Paperbacks, New York, 1977.
54. LOUBERE, Leo, *Nineteenth-Century Europe*, Prentice Hall, New Jersey, 1994.
55. LOWE, C.J., *Salisbury and the Mediterranean 1886-1896*, Routledge and Kegan Paul, London, 1965.
56. MACCOLL, Malcolm, *The Eastern Question: Its Facts and Fallacies*, Longmans, Green and Co., London, 1877.
57. MACH, Richard von, *Aus bewegter Balkanzeit, 1879-1918*, Berlin, 1926.
58. MACDONALD, John, *Turkey and the Eastern Question*, Ballantyne, Hanson and Co., London, 1912.
59. MACFIE, A.L., *The Eastern Question, 1774-1923*, Longmans, London, 1996.

60. MANTRAN, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, çev. Server Tanilli, Adam Yayınları, İstanbul, 2001.
61. MARDİN, Şerif, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
62. MARRIOTT, J.A.R., *A History of the Eastern Question from the Advent of the Ottomans to the Outbreak of the European War, A Study in European Diplomacy*, London, 1917.
63. MARRIOTT, J.A.R., *The Eastern Question*, Fourth Edition, Clarendon Press, Oxford, 1969.
64. MATTHEW, H.C.G., *Gladstone, 1809-1898*, Clarendon Press, Oxford, 1997.
65. MEDLICOT, W. N., *Bismarck, Gladstone and the Concert of Europe*, The Athlone Press, London, 1956.
66. MEDLICOT, W. N., *The Congress of Berlin and After: A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement, 1878-1880*, Frank Cass, Edinburg, 1963.
67. MILLER, W., *The Ottoman Empire and Its Successors, 1801-1927*, Cambridge, 1927.
68. MOWAT, R. B., *A History of European Diplomacy, 1815-1914*, London, 1927.
69. ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 1983.
70. ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul, 1983.
71. ÖZAKMAN, Turgut, *Diriliş*, 14. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008.
72. PRIBRAM, Alfred Francis, *Austria's Foreign Policy, 1908-1918*, London, 1923.
73. PRIBRAM, Alfred Francis, *England and the International Policy of the European Great Powers, 1871-1914*, Clarendon Press, Oxford, 1931.
74. QUATAERT, Donald, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
75. RICH, Norman, *Great Power Diplomacy, 1814-1914*, McGraw-Hill, New York, 1992.
76. RICHARDSON, James L., *Crisis Diplomacy: The Great Powers since the Mid-Nineteenth Century*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
77. SANTORE, John, ed., *Modern European History, 1789-Present*, Third Edition, Markus Wiener Publishing, Inc., New York, 1990.
78. SETON-WATSON, R.W., *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question*, Frank Cass and Co. Ltd., London, 1971.
79. SETON-WATSON, R.W., *Sarajevo: A Study in the Origins of the Great War*, London, 1926.
80. SHAW, Stanford and SHAW, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol. II, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.
81. SMITH, C. L., *The Embassy of Sir William White at Constantinople, 1886-1891*, Oxford, 1957.

82. SOMÇAĞ, Selim, *Osmanlı ve Batı*, Bengi Yayınları, İstanbul, 2008.
83. STAVRIANOS, L.S., *The Ottoman Empire: Was It the Sick Man of Europe?*, Rinehart, New York, 1959.
84. STERN, Alfred, *Geschichte Europas*, 4 Baende, Stuttgart, 1905.
85. STRUPP, Karl, *Ausgewaehlte diplomatische Aktenstücke zur orientalischen Frage*, Gotha, 1916.
86. SWALLOW, Charles, *The Sick Man of Europe; from Ottoman Empire to Turkish Republic, 1789-1923*, E. Benn, London, 1973.
87. TAYLOR, A. J. P., *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1914*, The Clarendon Press, Oxford, 1954.
88. TEMPERLEY, H., "British Policy towards Parliamentary Rule and Constitutionalism in Turkey, 1830-1914," *Cambridge Historical Journal*, IV, 1933.
89. THOMSON, David, *Europe Since Napoléon*, Longmans, London, 1957.
90. TUNCER, Hüner, *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri (1814-1914)*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000.
91. TUNCER, Hüner, *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler (1815-1878)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.
92. UZER, Tahsin, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1979.
93. ÜLMAN, Halûk, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.
94. WILLIS, Michael, *Gladstone and Disraeli, Principles and Policies*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
95. WOOD, Anthony, *Europe, 1815-1960*, Second Edition, Longman Group Limited, London, 1984.
96. WOODRUFF, William, *The Struggle for World Power, 1500-1980*, The Macmillan Press, Ltd., London, 1981.
97. WOODWARD, Sir Llewellyn, *Prelude to Modern Europe, 1815-1914*, Methuen and Co. Ltd., London, 1972.
98. YORGA, N. *Büyük Osmanlı Tarihi*, c.9, çev. B. Sıtkı Baykal, Gündoğdu Matbaası, İstanbul, 1992.

4. BÖLÜM

1. AKŞİN, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Şubat 2008.
2. ANDERSON, M. S., *The Eastern Question, 1774-1923: A Study in International Relations*, Macmillan Press, London and Basingstoke, 1966.

3. ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1980, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Ocak 1984.
4. BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c.III, Kısım 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.
5. BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c.III, Kısım 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.
6. BAYUR, Yusuf Hikmet, "Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması Hakkında Yapılan Antlaşmalar," *Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Semineri'nden Ayrınbasım*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975.
7. BEAVERKBROOK, *The Decline and Fall of Lloyd George: And Great Was The Fall Thereof*, Collins, London, 1963.
8. BİLSEL, M. Cemil, *Lozan*, c.I, İstanbul, 1933.
9. BODGER, Alan, "Russia and the End of the Ottoman Empire," *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Marian Kent, ed., Second Edition, Frank Cass and Co. Ltd., London, 1996.
10. BOZDAĞ, İsmet, *Batı Trakya Türkleri ve Medine Müdafaası*, Emre Yayınları, İstanbul, Ocak 1996.
11. BUDAK, Mustafa, "I. Dünya Savaşı Sonrası Yeni Uluslararası Düzen Kurma Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Tavır-Paris Barış Konferansı'na Sunulan 23 Haziran 1919 Tarihli Muhtıra," *Dîvân İlmi Araştırmalar*, sayı 7, Bilim ve Sanat Vakfı, 1999/2.
12. CARR, Edward Hallet, *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, Vol. 3, Harmondsworth, Penguin Books, 1966.
13. CHURCHILL, Winston S., *The World Crisis*, Charles Scribners and Sons, New York, 1931.
14. CRISS, Nur Bilge, *Istanbul Under Allied Occupation, 1918-1923*, Brill, Leiden, 1999.
15. CRUTWELL, C. R. M. F., *A History of the Great War*, Second Edition, Clarendon Press, Oxford, 1936.
16. ÇELİKER, H. Fahri, "Atatürk'ün Yaşamından, Falkenhayn-Mustafa Kemal Antlaşmazlığı," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.V, sayı 13, Kasım 1988.
17. EMİN, Ahmed, *Turkey in the World War*, Yale University Press, New Haven, 1930.
18. ERICKSON, Edward J., *Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, çev. Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul, Eylül 2003.
19. EVANS, Laurence, *United States Policy and the Partition of Turkey, 1914-1924*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1965.
20. FISHER, Fritz, *Germany's Aims in the First World War*, W. W. Norton, New York, 1967.

21. FRASER, T. G., *The Middle East, 1914-1979*, Edward Arnold, London, 1980.
22. FROMKIN, David, *A Peace to End All Peace*, Avon Books, New York, 1989.
23. GILBERT, Martin, *Winston S. Churchill*, Vol. 3: 1914-1916, Houghton Mifflin, Boston, 1971.
24. GOTTLIEB, W.W., *Studies in Secret Diplomacy During the First World War*, George Allen and Unwin Limited, London, 1957.
25. GÜLBOY, Burak, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, Haziran 2004.
26. GÜRÜN, Kâmuran, *Ermeni Dosyası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
27. HANİOĞLU, M. Şükrü, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2008.
28. HART, Basil Liddell, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Eylül 2014.
29. HELMREICH, Paul C., *From Paris to Sèvres: The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920*, Ohio State University Press, Columbus, 1974.
30. HOWARD, Harry N., *The Partition of Turkey: A Diplomatic History, 1913-1923*, Howard Fertig, New York, 1966.
31. HUREWITZ, J. C., *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record: 1914-1956*, Vol II, D. Van Nostrand, Princeton, Toronto, London and New York, 1956.
32. IŞIK, Hüseyin, "Birinci Dünya Savaşı'nda Rus Cephesindeki İlk Muharabeler ve Sarıkamış Harekâtı," *Dördüncü Askerî Tarih Semineri-Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989.
33. İĞDEMİR, Uluğ, "Mustafa Kemal'in Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıraları", *Belleter*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1943.
34. JOLL, James and MARTEL, Gordon, *The Origins of the First World War*, Third Edition, Pearson Longman, 2007.
35. KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, IX. Cilt, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.
36. KEDOURIE, Elie, *England and The Middle East: The Destruction of the Ottoman Empire, 1914-1921*, The Harvester Press, Hassocks, Sussex, 1978.
37. KEEGAN, John, *The First World War*, Alfred A. Knopf, New York, 1999.
38. KENT, Marian, ed., *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Second Edition, Frank Cass and Co. Ltd., London, 1996.
39. KRESSENSTEIN, Kress von, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalı'na*, çev. Mazhar Besim Özalpsan, Askerî Matbaa, İstanbul, 1943.

40. LAWRENCE, T.E., *Seven Pillars of Wisdom*, Dell Publishing Co., Inc., New York, March, 1962.
41. LÜTEM, Ömer E., "1919 Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Talepleri," *Ermeni Araştırmaları*, sayı 22, Yaz 2006.
42. MACFIE, A.L., *Osmanlı'nın Son Yılları, 1908-1923*, çevirenler: Damla Acar, Funda Soysal, Kitap Yayınevi, İstanbul, Haziran 2003.
43. MILLER, William, *The Ottoman Empire and Its Successors, 1801-1927*, Frank Cass and Co. Ltd., London, 1966.
44. MONROE, Elizabeth, *Britain's Moment in the Middle East: 1914-1971*, Revised Edition, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1981.
45. NEVAKIVI, Jukka, "Lord Kitchener and the Partition of the Ottoman Empire, 1915-1916," *Studies in International History*, K. Bourne and D. C. Watt, eds., Longman, London, 1967.
46. ÖNCÜ, Edip, *The Beginings of Ottoman-German Partnership: Diplomatic and Military Relations Between Germany and the Ottoman Empire Before the First World War*, Bilkent University Department of History, Ankara, September 2003.
47. ÖRSAL, Alaeddin, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Görev Yapan Yabancı Subayların Birinci Dünya Savaşı'nın Askerî Yönetimi Üzerindeki Etkileri," *Dördüncü Askerî Tarih Semineri-Bildiriler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989.
48. ÖZAKMAN, Turgut, *Diriliş, Çanakkale 1915*, 14. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, Mart 2008.
49. PALMER, Alan, *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*, John Murray, London, 1995.
50. POMIANKOWİSKI, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü, "1914-1918 1. Dünya Savaşı"*, çev. Kemal Turan, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, Ekim 1990.
51. ROBBINS, Keith, *The First World War*, Oxford University Press, Oxford, 1993.
52. SACHAR, Howard M., *The Emergence of the Middle East: 1914-1924*, Alfred A. Knopf, New York, 1969.
53. SANDER, Oral, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1989.
54. SHAW, Stanford J., *From Empire to Republic*, Vol. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
55. SHAW, Stanford J., *The Ottoman Empire in World War I*, Vol. 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006.
56. SHAW, Stanford J., *The Ottoman Empire in World War I*, Vol. 2, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008.

57. SHAW, Stanford J. and SHAW, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol. II: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.
58. STONE, Norman, *The Eastern Front, 1914-1917*, Charles Scribner's Sons, New York, 1975.
59. SWALLOW, Charles, *The Sick Man of Europe; from Ottoman Empire to Turkish Republic, 1789-1923*, Ernest Benn Limited, London, 1973.
60. ŞİMŞİR, Bilâl N., *Ermeni Meselesi, 1774-2005*, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 2005.
61. ŞİMŞİR, Bilâl N., *Osmanlı Ermenileri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.
62. TAUBER, Eliezer, *The Arab Movements in World War I*, Frank Cass and Co. Ltd., London, 1993.
63. TAYLOR, A. J. P., *The First World War: An Illustrated History*, Hamish Hamilton, London, 1963.
64. TAYLOR, A. J. P., *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1914*, The Clarendon Press, Oxford, 1954.
65. TERRAINE, John, *The First World War, 1914-18*, Papermac, London and Basingstoke, 1992.
66. TRUMPENER, Ulrich, *Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918*, Caravan Books, Delmar, New York, 1989.
67. TUNCER, Hüner, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri, 1789-1853*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2008.
68. TUNCER, Hüner, *Osmanlı'nın Rumeli'yi Kaybı, 1878-1914*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 2010.
69. WEBER, Frank G., *Eagles on the Crescent: Germany, Austria, and the Diplomacy of the Turkish Alliance, 1914-1918*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1970.
70. YALMAN, Ahmed Emin, *Yakan Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, c.1, yayına hazırlayan: Erol Şadi Erдің, 2. Baskı, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997.
71. ZEINE, Zeine N., *The Emergence of Arab Nationalism with a Background Study of Arab-Turkish Relations in the Near East*, Khayats, Beirut, 1966.
72. ZEMAN, Z.A.B., *The Gentlemen Negotiators, A Diplomatic History of the First World War*, The Macmillan Company, New York, 1971.

DİZİN

- 14 Nokta, 452, 458, 463, 469.
1798 Osmanlı-Rus İttifakı, 57, 58, 62, 96.
1799 Osmanlı-İngiliz İttifakı, 58, 59.
1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, 92, 116, 117, 188, 203.
1830 Devrimleri, 83, 85-87, 147.
1840 Londra Antlaşması, 135, 136.
1841 Boğazlar Sözleşmesi, 137, 138, 157, 176, 276.
1848 Devrimleri, 148-151, 161, 188, 204.
1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 93, 207, 238, 240, 242, 252-254, 265, 273, 325, 336, 376, 405.
1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, 259, 287, 289, 294, 296.
1908 Bosna-Hersek Buhranı, 325, 329-331, 343.
1912-1913 Londra Konferansları, 291, 357.
1913 Londra Barış Antlaşması, 359-361, 363.
1915 Londra Antlaşması, 434.
1919 Paris Barış Konferansı, 459, 469-472, 474, 475, 492.
1920 Londra Konferansı, 489.
23 Haziran Muhtırası, 471-475.
31 Mart Ayaklanması, 307, 319, 321, 322, 462.
Abdülaziz İbni Suud, 443, 444, 461.
Abdülaziz, 194, 197, 200, 210, 212, 217, 218, 229-231, 239.
Abdülhamit, II., 217, 221, 222, 227, 230, 231, 272, 277, 279, 280, 282, 285, 288, 290, 294, 297-299, 303, 310-312, 314-316, 320-322, 338, 341, 355, 364, 376, 385, 459.
Abdülmecit, I., 44, 133, 142, 143, 210, 321, 385, 459.
Ad Hoc Diploması, 31, 34, 42.
Aehrenthal, Alois Lexa von, 300, 301, 326-330, 334, 343.
Ahmet İzzet Paşa, 307, 383, 426, 449, 460, 462, 463, 478.
Akdeniz Anlaşmaları, 269.
Alexander, I., 60, 62-64, 66, 67, 78, 81, 89, 91, 96, 100, 105, 107, 109, 185.
Alexander, II., 173, 184, 209, 265.

"Değerli diplomat ve bilim insanı Hüner Tuncer'in iki cilt halinde yazdığı ve Kaynak Yayınları'ndan çıkan 'Türk Dış Politikası' isimli eseri, 1789 Fransız İhtilali'nden 2002 yılına kadar Türkiye'nin dış politikası ve dünyayla ilişkileri konusunda son derece kapsamlı bilgiler ve değerlendirmeler içermektedir.

Hüner Tuncer'in bu eseri, bilimsel alandaki birikimlerine ilaveten diplomat kimliğiyle de edindiği tecrübelerin katkısıyla meydana getirilmiş çok değerli bir çalışmadır. Bu kitaptan, diplomasi eğitimi gören gençlerimizin bir kaynak eser olarak yararlanmalarını ve bu kitabın ilgili eğitim kurumlarımızda ders kitabı olarak okutulmasını öneriyorum. Ayrıca, dış politikayla ilgilenen araştırmacıların, basın mensuplarının ve aydınların bu kitaptan değerli bir kaynak olarak yararlanmalarını ve bütün diplomatlarımızın bu eserdeki bilgileri mesleki birikimlerine katkı sağlayacak bir eser olarak değerlendirmelerini tavsiye ediyorum."

Onur Öymen

GÜNCEL-SİYASET

ISBN 978-605-182-071-2

0 786051 820712

₺ 120

